ГОРГОНИ

Списание за митология, история,
литература и изкуство

Книжка 4

София, 2020/2021

Предна корица (външна). Издателката на списание „Горгони“ Валентина Маринова-Йорданова и юношите Калоян Йорданов и Дейви Димитров изследват връх Голяма Сутка (2186 м.).

Акцент. Мраморна статуя на божия син Дионис/Бакхус/Дажбог, държащ рога на изобилието. Намерена в храма на Изида в античния Дион, ном Македония, Гърция. II в. сл.Хр. Археологически музей на гр. Дион. Фото издателите.

Предна корица (вътрешна). Изглед от върха.

Задна корица (външна). Скалната цепнатина Момин извор (Цепина/Сука) е древно свещено място под връх Сутка – естествен феномен, сакрализиран заедно с връх Сутка, и пещерата и реката Лепеница („Красавица“), от потомците на родения тук Божи син.

Изворът Цепина се е явявал в съзнанието на потомците беси и сатри магичен природен образ на Божията майка Йо/Изис в ролята ѝ на първескиня, т.е. на млада жена, родила за пръв път. От дълбока древност по време на празничния цикъл Колада (21-25 декември) тук били извършвани продължителни мистерии – херметични ритуали в чест на майката Рода/Рожаница (Вакханка/Менада) и сина ѝ Род (Вакхус), почитан също така като Митрас Непобедимото слънце, но и като Сиявуш Сияйният конник (Сива бога).

Тракийският конник-херос Сива бога бил познат на индийците като бог Сива/Шива, на славяните като Святовит, на българите – като Хорс/Хурса, на египтяните – като Хор, а на персите – като Ахура Мазда. Ритуалите във връзка с раждането на Божия син са въздействали толкова силно върху обитателите на планината, че наименованието на свещения извор преминало в античното и средновековно название Цепина (Чепино) на целия планински район около Чепинско-Ракитовската котловина, така както името Рода (богинята в ролята ѝ на родилка) преминало върху целия обширен планински масив – Родопа планина.

Небесното превъплъщение на Божията майка в звездата Сириус е дало другото ѝ име Сотис/Сутис в ролята ѝ на небесна майка на бога-слънце Хор/Хурса. От това превъплъщение на богинята-майка и съответното му име е дошло названието на конусовидния връх Сутка/Суткя, считан за земен проводник (порта) към великата звезда.

Преследваната от Хера богиня Йо (Изис) имала и тайно име – Ниса, – образувано чрез анаграма на израза Ин-Ас, означаващ „Жената [на] Ас[ар]“. В Египет Асар/Азар е било разновидно име на Озирис/Усири, познат още като Зевс-Амон. Траките и елините го наричали Зевс/Зеус.

Очевидно Ниса и Сутка са древни херметични названия на визирания родопски връх, в пещерните недра на който се е случило тайнството на раждането на Божия син.

Акцент. Скулптирани глави (части от статуи) на майката-крава/хатор Йо/Изис и отеца Зевс/Озирис от античния Дион. V в. пр.Хр. Арх. музей на гр. Дион. Фото издателите.

Задна корица (вътрешна). Издателят на списание „Горгони“ Валентин Йорданов в компанията на съвременните елфи-пазители на свещената планина/гора Ниса, позната днес като двойния връх Суткя в Западните Родопи: Свилен Топчиев, ръководител на Сдружение за обществено-полезна дейност „Суткя“ – гр. Ракитово; Гено Карапеев, директор на Държавно ловно стопанство „Чепино“ – гр. Велинград; Васил Стоянов, жител на мистерното село Гела.

Издават
Валентин Йорданов и Валентина Маринова
e-mail: valia158@abv.bg;
или: d.r.valentin.yordanov@gmail.com
Електронно издание: www.gorgoni.info

Предпечатна подготовка: Кремена Коева
Издателски комплекс на Университета за национално и световно стопанство.
София 1700, ЖК „Студентски град“, бул. „Осми декември“.

ISSN 2367-7848

СЪДЪРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ „МИТОЛОГИЯ“

Валентин Йорданов. ХЕСТИЯ И ХЕЛИОС – РОДОНАЧАЛНИЦИ НА НАРОДИТЕ ХЕТИ, ГЕТИ, ГОТИ, СКИТИ И КЕЛТИ. ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ЦЕНТРОВЕ И МИГРАЦИИ 7

Валентин Йорданов. ПРИКАЗКАТА „СНЕЖАНКА И СЕДЕМТЕ ДЖУДЖЕТА“ – МИТОЛОГИЧНА ВЕРСИЯ ЗА НАЧАЛОТО НА ЧОВЕШКОТО ЦАРСТВО 61

РАЗДЕЛ „ИСТОРИЯ“

Владимир Христов. БЪЛГАРИТЕ СА ПОТОМЦИ НА НАЙ-ДРЕВНОТО НАСЕЛЕНИЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ 113

Александър Мошев. “ТРАКИЙСКА ПАРАДИГМА” ИЛИ МЕСТНА ТЕОРИЯ? 155

Валентин Йорданов. ГЕНЕАЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ ДО КУБРАТ И КИЙ 187

Никола Църцаров. КОЛКО НАРОДА ПОКРЪСТВА БОРИС? 263

Свилен Топчиев. ПЪТЯТ НА СВЕТЕЦА МИХАИЛ ВОЙН БЪЛГАРСКИ ОТ РОДОПИТЕ ДО ТЪРНОВО 275

РАЗДЕЛ „НУМИЗМАТИКА“

Ставри Топалов. НЕИЗВЕСТЕН МАЛЪК НОМИНАЛ МОНЕТА НА МЕСАМБРИЯ ОТ ТИПА “ГЛАВА НА ДИОНИС ГРОЗД” (115/105 – 72/71 Г. ПР. Н. Е.) С КОНТРАМАРКА “РАК”, КОНТРАМАРКА ИЗПОЛЗВАНА ОКОЛО СРЕДАТА НА I В. ПР. Н. Е. В АПОЛОНИЯ ПОНТИКА 307

Николай Теодосиев. НАЙ-ГОЛЕМИТЕ КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ В БЪЛГАРИЯ. ЧАСТ II 321

РАЗДЕЛ „ИСТОРИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА“

Валентин Йорданов. N A T A L I S S O L I N V I C T U S. ИСТОРИЧЕСКИ РОМАН. ГЛАВА I 381

РАЗДЕЛ „СЪВРЕМЕННА ЛИТЕРАТУРА“

Валентина Маринова. АРАХНА В МЕТРОПОЛИС. Разказ 449

РАЗДЕЛ „МИТОЛОГИЯ“

ХЕСТИЯ И ХЕЛИОС – РОДОНАЧАЛНИЦИ НА НАРОДИТЕ ХЕТИ, ГЕТИ, ГОТИ, СКИТИ И КЕЛТИ. ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ЦЕНТРОВЕ И МИГРАЦИИ

Валентин Йорданов

1. БОРБАТА ЗА ВЛАСТ МЕЖДУ ПЪРВОРОДНИТЕ БЛИЗНАЦИ ХЕЛИОС И КРОНОС

Взенита на епохата на Великата богиня Туран (трако-елинската Гея) матриархатът е бил в силата си, но същевременно представителите на мъжкия пол започнали постепенно да се стремят към лостовете на властта. В месопотамските текстове относно мъжко-женските отношения се усеща промяна: по времето на Нинхурсаг (Рея) и по-късно на Хебат (Хестия), богините-майки вече са управлявали в голяма степен формално – чрез въздействие и убеждение на своите съпрузи. Обаче пълното и открито налагане на патриархата като обществена система е станало едва в царството на Нинурта (Зевс/Озирис).

Трябва да се има предвид, че по времето на Гея/Маат и Уран/Атон функцията на управлението била схващана единствено като обща координация на действията на пръснатите по света богове, посветени на облагородяване и цивилизоване на дивата природна и обществена среда. Но още по времето на Кронос и сина му Зевс, тази прекрасна идея на Богинята-майка е опорочена. Препоръчваното от нея хармонично ръководство чрез убеждение и в дух на добра воля било преобърнато в тиранична власт, поддържана от задкулисни интриги, тайни съюзи, ожесточени и разрушителни войни за земя, в надпревара за изгодни бракове, осигуряващи по-близки до властта позиции.

Гея (Маат) и Уран (Птах или Атон) подготвяли за свои наследници първородната си дъщеря Рея (Нут) и първородения си близнак Хелиос (Ра), при което последните упражнявали ефективно властта от седалището си в *Египет* цели 1000 години (в *Палермската стела* и *Торинския папирус* е употребено името Ра, а в различните преписи на „Царския списък“ на Мането този бог е наречен Ра, Хелиос или Слънцето). Тяхно дело са *Голямата пирамида* и *Сфинксът* на платото *Сакара*. Но Хелиос бил детрониран от брат му – второроденият близнак Кронос (Геб) – и изпаднал в немилост.

Тази политическа рокада е станала според нас към 13 050 г. пр.Хр. (на база хронологиите в наличните извори), като Кронос/Геб/Енлил успял да отнеме от брат си Хелиос/Ра/Мардук неговата съпруга Рея/Нут, а заедно с нея и световния

трон. От всички дъщери-титанки Рея-Нут се явявала първородна, а според тогавашните култово-законови (матриархални) норми от това е зависело генетичното ниво на потомците, с оглед излъчването впоследствие на най-благороден и способен лидер-пастир.

В 170 глава на "Книга на мъртвите" Рея е наречена "богинята Ренут, **наследничка и първородна дъщеря на Тум** [Атон – к. и б. В.Й.]". Ренут съчетава името Рея в *Тракия* и името Нут в *Египет*, а като цяло носи смисъла "Утробата [т.е. съпругата] на Ре".

Богиня Рея, като първородна дъщеря на майка си Гея и на татко си Уран, първоначално била омъжена за първородения близнак Хелиос/Мардук. Раждането на царствени потомци можело да стане, според строгите наследствени правила на боговете, само от тази връзка: на първородната дъщеря с първородния син. Това е загатнато от посветените в древните тайнства антични автори. Така например Диодор Сицилийски (~90-35 г. пр.Хр.) отбелязва:

> "**Пръв над египтяните царувал Хелиос** [к. В.Й.], който носел същото име като небесната звезда [Слънцето – б. В.Й.]. Някои от жреците впрочем твърдят, че пръв е царувал Хефест [има се предвид бащата на Хелиос – Уран, – чийто египетски аналог бил Атон, а латинския Вулкан – б. В.Й.], който открил огъня и поради това благо получил властта... **След това царувал Кронос, който се оженил за сестра си Рея...** [к. В.Й.]"
>
> /**Диодор Сицилийский.** Историческая библиотека, I, 13. Перевод, статья, комментарии и указатель О. П. Цибенко. На сайте Античная литература: http://ancientrome.ru/antlitr/diodoros/index.htm /.

Сведението на Диодор кореспондира с *Великата Хелиополска Енеада* – това са първите девет царствени богове, чиито имена са съхранени в храмовите анали на най-древната египетска столица град *Он* (*Хелиопол*). След отеца Атум (Атон) са изредени четири семейни двойки, които имали честта да управляват божественото общество: Шу и Тефнут, Геб и Нут, Озирис и Изида, Сет и Нефтида. Очевидно египетския Шу (Ра) отговаря на Диодоровия Хелиос, а египетския Геб – на Кронос. Женските имена Тефнут ("Утробата на плътта") и Нут ("Утробата") явно принадлежат на една и съща богиня, и това е Рея, наричана в *Шумер* Нинхурсаг, а във *Вавилон* – Астлик.

От друга страна последвалият брачен съюз на Рея с втория близнак Кронос не противоречи на логиката на матриархалните взаимоотношения, според която жената се явявала съпруга, освен на мъжа си, и на неговите братя (вероятно не едновременно, а последователно). В конкретния случай тайната връзка между Рея и Кронос не била одобрявана отначало от родителите им, защото е щяла да породи конфликт за трона, което се и случило, в крайна сметка.

Тази втора поред връзка на Рея – с Кронос, – се е осъществила вероятно под негов натиск, движен от мотива за властта. В един шумерски псалм тези събития са отнесени географски към седалището на Кронос/Ра/Енлил в *Месопотамия* – град *Нипур*. Първо ще приведем един абзац, в който благоговейно се очертава статутът на Енлил (името на Кронос в *Шумер*) – господар на богове и хора:

"Господарят, който знае съдбата на Страната,
Енлил, който знае съдбата на Шумер,
бащата Енлил, господар на всички земи,
бащата Енлил, господар на справедливата повеля,
бащата Енлил, пастир на черноглавите [хората – б. В.Й.]...
От планината на изгрева [Загрос] до планината на залеза [Синай – б. В.Й.]
няма друг господар на земята, само ти си цар."
/по **Зекария Сичин**. Дванадесетата планета. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК "Бард", 2002, с. 98/.

Според този текст Енлил срещнал бъдещата си съпруга по време на къпането ѝ в реката на град *Нипур*. Тук тя е наречена Суд – име означаващо "съд", в смисъла "утроба", каквато тя била и за първия си мъж Хелиос/Мардук (при боговете не е имало случайни имена и названия). Иначе Суд била известна с имената Нинмах – "Великата жена [княгиня]", Нинхарсаг – "Стопанката на Великата планина [*Пирамидата*]", Нинлил – "Жената на Енлил", а в *Тракия* и *Елада* била наричана Рея – "Жената на Ре".

По-нататък в текста се разбира, че всъщност майката на Суд я подучила да се къпе гола в реката точно по времето на ежедневната разходка на Енлил с неговия кораб, с цел той да я забележи и евентуално да поиска близост с нея /**пак там**, с. 97/. "Пастирът Енлил, който определя съдбите, ясноокият" забелязал и харесал голата богиня, качил я на своя кораб, където влязъл в сношение с нея. /**пак там**, с. 96/.

Въпреки че Енлил бил върховен господар, обществото на боговете, изненадано от случилото се, му поискало обяснение, като междувременно се разбрало, че Суд е забременяла от него. Енлил, за да потуши скандала, поискал ръката ѝ, а когато станала негова съпруга, ѝ дал името Нинлил – "Жената на Енлил".

Каквато и да е конкретиката на тази случка, зад нейната външна прозаичност ние виждаме скрита и целенасочена мотивация. Към онзи момент Рея/Нут (Суд), първородната дъщеря на Гея и Уран, била съпруга на Хелиос/Мардук. Децата им останали господари в теократичните държави в *Южна Америка*. Следващи принцове, които да управляват новообетованите земи – *Тракия*, *Египет* и *Шумер*, – Рея и Ра/Хелиос не родили, вероятно по вина на Рея и може би по внушение на Гея. Този факт силно влошавал позицията на Хелиос; той олекнал в *Стария свят* като цар без наследници.

Както вече изяснихме, братът-близнак на Хелиос/Ра/Мардук (Слънцето) – Кронос/Ра/Енлил – можел да придобие властта за себе си и за своите потомци само и единствено ако се сдобие с деца от сестра си Рея/Суд, като първородна, а не от другите си сестри. От една страна той се е чувствал пренебрегнат и обиден, когато отначало родителите му предпочели брат му за техен съуправител и наследник на властта, а от друга – си бил предостатъчно властолюбив и славолюбив.

Доколко Рея и майка ѝ Гея тайно са съдействали на Кронос/Енлил в постановката на горната случка, е трудно да се каже, защото разбира се са пазили благоприличие пред обществото. Възможно е описаните събития да са

резултат от споразумение със запланувани политически последици, дължащо се на оформилото се у Богинята-майка Гея впечатление, че синът ѝ Хелиос/Мардук е твърде волен и непредвидим, не показва стабилно управленско поведение, каквото би трябвало да има един световен владетел. Напомняме, че тогава течала ерата на матриархата. Мъжът осъществявал изпълнителната (оперативната) власт, но жената (майката) е давала насоката на неговите действия, с оглед на благоприятна перспектива.

Възможно е също така, Гея (подкрепена от Рея) да е взела решение *Стария свят* да бъде владян от потомците на Кронос, тъй като *Америка* е оставена на потомците на Хелиос. Едно разумно и справедливо разпределение на планетата Земя.

Запазен е друг източник, който открехва повече тази тайна. В съчинението на Плутарх (~50~120 г.) "За Изида и Озирис", което представлява синкретична и алегорична интерпретациая на *Озирическите мистерии*, той преразказва древен мит за първите богове, в който има конкретни данни по този въпрос:

> "**Казват, че Рея тайно се съвкупила с Кронос** [Ра – б. В.Й.], **а Хелиос** [братът-близнак на Кронос – Мардук, наричан *Слънцето* – б. В.Й.], **като разбрал това, я проклел да не роди в нито един месец от годината** [к. В.Й.]... В първия ден се родил Озирис [Зевс – б. В.Й.]... На втория ден се родил Аруерис, когото наричат Аполон, а някои го наричат по-стария Хор [Дионис/Хор – б. В.Й.], на третия ден се родил Тифон [Хадес/Сет – б. В.Й.], но не навреме и както трябва, ами с удар пробил тялото на майка си отстрани и изскочил. На четвъртия ден се родила Изида [Йо – б. В.Й.] във водната стихия, на петия – Нефтида [Персефона – б. В.Й.]..., както и Афродита... Смята се, че Озирис и Аруерис са от Хелиос, Изида е от Хермес, а Тифон и Нефтида са от Кронос... Нефтида се омъжила за Тифон, а Изида и Озирис били влюбени един в друг и се събрали още преди да се родят, на тъмно в утробата. Някои казват, че Аруерис се е родил в резултат на това и е наречен по-стар Хор от египтяните и Аполон от гърците."
>
> /**Πλουταρχοσ.** Ισισ και Οσιρισ. Εισαγωγη-Μεταφραση-Σχολια: **Αθανασιος Α. Τσακνακης**. ΒΙΒΛΙΟ ... βαρδια. Εκδοτικη Θεσσαλονικησ, 2005, 12/.

Като се абстрахираме от небивалиците, измислени в по-късно време, като например, че Зевс/Озирис, Хадес/Сет (Тифон), Дионис/Хор (Аруерис), Йо/Изида, Персефона/Нефтида, че и Афродита, са родни братя и сестри, че Изида била заченатa от Хермес, и пр., в този текст откриваме потвърждение за забягването на Рея от първия ѝ съпруг Хелиос/Мардук, назоваван от Мането и в преданието на Инките – Слънцето. Рея, макар омъжена и с деца, пристанала на Кронос/Ра и му родила Зевс/Озирис и Хадес/Сет (Тифон); Плутарх е пропуснал първородния им син Посейдон. Тези трима синове автоматично станали царствени принцове, защото Рея, като първородна дъщеря на Гея и Уран, се явявала най-високопоставения от женска страна генетичен преносител на свещената кръв, а от мъжка страна близнаците Хелиос/Мардук и Кронос били равнопоставени и нямало значение с кого от тях ще се събере тя.

Възможно е обаче и друго обяснение на събитията: в условията на матриархата Рея да е имала правото да замени своя съпруг, пряко волята на родителите

си (но може би тайно подкрепяна от Гея), които по-рано ѝ били наложили за съпруг първородения близнак Хелиос/Мардук (Слънцето). Последният бил безсилен да я спре, макар че нейното действие фактически го детронирало, а господар на света станал второроденият близнак Кронос. Гея, поставена пред свършения факт, мъдро го приела, за да не се разстройва позитивният ритъм на живот на божествената раса.

Правилата относно наследодаването от първороденатa дъщеря са действали и в много по-късна епоха. По древна традиция в *Египет* и *Етиопия* царската корона била наследявана от племенник на фараона – син на неговата най-голяма сестра, а не от собствения му син. Подобен бил обичаят и в *Южна Индия*, където за наследствени принцове на *раджата* били смятани синовете на първородната му сестра. /**Елена Блаватска.** Разбулената Изида. Ключ към тайните на древната и съвременната наука и теология. Т.II. Теология. Книга втора. Нов превод на Л.Чолаков. С., 2006, с. 167/.

Разбира се, излъганият и обиден Хелиос предизвикал в отговор една кратка, но ожесточена война, наречена в шумерските източници „Пирамидната война“. Сведения за нея има в няколко шумерски и хетски клинописни паметника: епоса “Царю, велика е славата на деня ти“ /по превод, публикуван от **Самуел Гелер** – В: **Зекария Сичин.** Войните на боговете и хората. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК “Бард“, 2003, с.161,162/; псалма “Като Ану ти си направен“; епоса „Божественият Нергал“ /по превод на **Й. Боленрюхер** – **пак там**, с. 166-168/; поемата “Пея песента на майката на боговете“ /по превод на **П. Дорм** – **пак там**, с. 168-170/; хетско-хуритският епос “Царството на небесата“ /по **З. Сичин.** Дванадесетата планета, с. 71-74; **З. Сичин.** Войните на боговете и хората, с. 94-97/.

В тези текстове лидерите на двата противостоящи лагера носят имената Енлил и Мардук, като последният е наричан още Азаг (“Великата змия“) и Ашар (“Слънцето“).

За ужас на божественото общество в „Пирамидната война“ били дадени жертви – първите в историята на цивилизацията. Щял да пострада и самият Мардук (Хелиос): спасила го бившата му съпруга Нинхурсаг (Рея/Нут), която се намесила и успяла да потуши конфликта. Енлил (Кронос) и синовете му Нинурта (Зевс/Озирис) и Адад (Хадес/Сет) се съгласили да прекратят войната и да сключат мир с Мардук, при условие, че той се оттегли и замине в изгнание далеч от *Стария свят*.

Тогава, навярно при посредничеството на Гея и Рея, Кронос/Геб/Енлил дал за съпруга на брат си Хелиос/Ра/Мардук първородната си дъщеря Хестия, като вид обезщетение за отнетата му власт. Във връзка със същите събития в българския летописен свод “Джагфар тарихи“ е записано, че Великата майка Туран (Гея) възложила на внучката си Ерди/Табити (Хестия; **сн. 1**) да развие дъщерна цивилизация в района на река *Волга* и планината *Урал*. /**Бахши Иман.**

Джагфар Тарихи /Историята на Джагфар/. Свитък от булгарски летописи. 1680 година. Под ред. на проф. А. Пантев. С., 2005, с. 283-287/.

Така към края на божествената матриархална империя *Стар Велик Туран*, в нейните рамки са съществували едновременно две държави: първата, ръководена от Верея/Бендида/Котито (Рея) и Кронос/Геб/Ел/Енлил, обхващала *Балканите*, *Анатолия*, *Леванта* и *Египет*; а втората, с лидери Хестия/Табити и Хелиос/Ра/Шу/Мардукан/Сакар/Варна – *Волга*, *Урал*, *Средна Азия*, по-късно и *Южна Месопотамия*. Припомняме, че според „Битие“ всички тези богове са живяли по над 900 години. А египетският жрец Мането твърди, че Птах (Атон; подразбирай: съвместно с Богинята-майка Маат) е царувал 9 000 години; синът му Ра – 1 000 в *Египет*, а под името Шу – 800 на *Урал*.

Снимка 1. Алабастрова статуетка на Хестия/Веста, майка на хетите и покровителка на огъня (земния аналог на слънцето), домашното огнище и дома. Реплика. Фото автора.

Следователно в голямото семейство на боговете се очертала такава ситуация, че ръководната функция била иззета от клана на първородения близнак Хелиос и предоставена на второродения близнак Кронос и съпругата му Рея, както и на тяхната първородна дъщеря Хестия, която получила титлата-име Базилея /за последното вж. **Иван Венедиков.** Митове на българската земя. Кн. III. Раждането на боговете. Второ издание. Стара Загора, 1997, с. 117, 118/.

Както споменахме, на *Урал*, под името Шу (в *Анатолия* – Тешуб), бог на вятъра и небесните стихии, Хелиос/Ра/Мардукан царувал заедно с Хестия още 800 години (по *Палермската стела* и *Торинския папирус*) – според нас от 13 050 до 12 250 г. пр.Хр. В своя „Царски списък“ египетският първожрец Мането използва за този бог (Шу) името Агатодемон – “Добрият демон [дух]“. В българския свод “Джагфар тарихи“ /с. 283/ той е определен като “добрият дух (диу, див), алпа Мардукан-Карга [гарга/врана]“.

2. ДЪРЖАВАТА НА ХЕСТИЯ И ХЕЛИОС НА ВОЛГА И УРАЛ. ИМЕНА И КУЛТ НА ТЕЗИ БОЖЕСТВА

В предния параграф споменахме, че първородният близнак Хелиос I/Мардук, познат в *Египет* под имената Ра и Шу, е бил първият съпруг на първородната титанка Тефнут, трако-елинската Рея. След време, по стечение на обстоятелства, които разгледахме, Рея изоставила Хелиос и се събрала с Кронос. Т.е. същата богиня, наричана в *Египет* Тефнут пренебрегнала Шу (Ра) и, приемайки името Нут, отишла при Геб (Кронос).

Според коментираните вече генеалогично-правови норми в епохата на матриархата, забягването на Рея/Тефнут довело до това, че Хелиос I/Ра/Шу/Мардук изгубил правото си над бащиния престол, на който се настанил Кронос/Ел/Енлил. Последният станал повелител на почти всички стари земи: *Тракия*, *Анатолия*, *Леванта*, *Египет*, *Северна Месопотамия*.

За по-нататъшната съдба на низвергнатия Мардук можем да научим от българския свод "Джагфар тарихи". Там той е записан с името Мардукан. Именно Хелиос I/Мардукан се оказа неизвестният (до публикуването на свода през 2003 г.) съпруг на богиня Хестия. Да, след раздялата си с Рея/Нут, Мардукан – братът-близнак на Кронос, е взел за съпруга Хестия, първородната дъщеря на Кронос. Изпълнявайки повелята на Гея и Уран, внучката им Хестия и синът им Мардукан тръгнали да усвояват нови земи и създали своя държава далече на север – на планината *Урал*.

Тук трябва да поясним, че в детството си Мардукан и Кронос носели едно еднакво име – слънчевото име Ра, като близнаци, т.е. единородни синове на отеца слънце-небе Уран/Атон/Тан. Сетне името Ра станало привилегия на властимащия – първо на Хелиос I /Мардукан, после на Геб/Кронос. По време на управлението на второродения близнак Кронос/Ра, първороденият близнак запазил имената Хелиос I /Шу/Мардукан.

Именно старото име (Ра) на Мардукан легнало в названието на новата държава на *Урал* – *Раха* (Ра-Ах, или "Ра, великият"). Другите нейни названия, споменати в свода са *Раил* (Ра-Ел, или "Бог Ра"), *Ура* (Ур-Ра) и *Идел* (Ид-Ел, или "Седемте богове"). /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 270, 285/.

Приоритетният поминък на Хестия и Мардукан било скотовъдството, с което са известни потомците им *хетите* или *скитите* (анализ на историческото развитие на тези етноними вж. в § 6). Обаче те владеели не по зле рударството и строителството, за което има пребогати археологически данни.

"Духът на светлината Мардукан", роден от слънцето (алпа Ур) и алп-биката Туран (т.е. Гея), "приемал облика на дракон със змийска опашка – Атряч или Барадж [в *Египет*, *Вавилон* и *Мексико* – „Великата змия", „Крилатата змия" или „Пернатата змия" – *Кетцакоатл*], на фантастичната птица Сенмурв-Симбир и гарвана Карга", поради което носел тези прозвища. От сакралното име *Барадж* явно произхожда индийската царска титла *раджа*.

В древнобългарския дванадесетциклов календар една от годините е назована *вер*, *ламя*, *змей* или *дракон*. Така че и името *Вер* (*Верени*) на драконовата ипостаза на първия близнак е ползвано от българите в Азия.

Като *дракон* или *крилат змей* богът-слънце бил изобразяван и почитан не само в *Азия*, но и в *Перу*, *Мексико*, *Египет*, *Финикия*, *Вавилон*, *Асирия*; и от друидите в *Британия*.

“Някога Дракония обхващала цялата земя и тези храмове били посветени на Дракона само защото бил символ на Слънцето, което на свой ред олицетворявало висшия бог [Ра – б.а.] ...“ – пише Елена Блаватска /**Разбулената Изида.** Ключ към тайните на древната и съвременната наука и теология. Т.I. Наука. Книга втора. Нов превод на Л.Чолаков. С., 2005, с. 267-271/.

“Духът на женската красота, семейното щастие и огнището Чак-Чак или Девет“ (*Тевет*, *Табити*, или Хестия), “заедно със своя мъж Мардукан някога е била пастирка, за което са я наричали Сабан – Пастирка“. Нейният знак или монограм бил свастика – сарман или сурбан. /**Джагфар тарихи**…, с. 287; вж. и **Зент-Бурджан колобър [Иван Митев].** Накратко за Тенгрианската религия и митология, с. 3, 4, 9. – В: **http:// www.voininatangra.org/modules/xfsection/print.php?articleid=175/**.

Според българския мит за “добрия дух“ (египетския жрец Мането употребява името *Агатодемон*) *Мардукан-Карга*, ледниковият период бил предизвикан от злите духове *джинове*, които построили висока стена с цел да закрият слънцето и погубят хората. От мрака и студа земята се вледенила, растенията и животните започнали да умират. Тогава *Мардукан-Карга* и синовете му *Сак* и *Сок* предприели разрушаване на стената**.** Близкото слънце ги изгаряло, затова бащата изпратил синовете си да му донесат медни доспехи, ала те се уплашили и не се върнали. Мардукан успял да разруши стената, но пламнал и изгорял. Обаче светлината и топлината се върнали и съживили оцелелите живи същества. /**пак там**, с. 283, 284/.

Съществуват езикови и митологични данни, които хвърлят още светлина върху въпроса. Елинската дума *короне* и латинската *cornix*, означаващи “черна врана, магическа веща птица“, са свързани с името *Кронос* /**Жан Шевалие, Ален Геербрант.** Речник на символите. Митове, сънища, обичаи, ритуали, форми, фигури, цветове, числа и др. Т. I: А-Л. С., ИК “Петриков“, 1995, с. 550/, както и с производното название *корона*, атрибут за власт. Зооморфният образ на брата-близнак на Кронос – Мардукан – бил “*гарванът Карга*“ (**сн. 2, 3**), както видяхме от българския свод, а в съвременния български език думата е “*гарга*“. Ако името *Кронос* е носело първичния смисъл “черна врана“ или „гарван“, а тази птица се е считала за

Снимка 2. Гарван и паун върху керамичен киликс от Стомио, VI в. пр.Хр. АМ – гр. Лариса, Гърция. Фото автора.

превъплъщение на Мардукан, то излиза, че Мардукан пръв е носел и името Кронос, което сетне е било взето от второродения близнак.

Снимка 3. Гарванът Карга (Гарга) и синовете му Карги утоляват жаждата си от свещения извор на своята майка Гея. Върху ромбоидната закопчалка в средата е изобразен двуглав орел. Релефната композиция украсява един от моделите на традиционни български пафти (сребърна тока за женски колан). Възстановка Д. Германов. Фото автора.

"Гарванът бил пророческа птица, за която вярвали, че обитава душата на свещен цар, след като той бил пожертван." /**пак там**/. Този коментар, основан на митологията, затвърждава у нас убеждението, че именно *Мардукан/Ра* е бил избран за "свещен цар", но "пожертван", т.е. детрониран, от неговия брат-близнак, който впоследствие си присвоил, освен братовото име Ра и братовото прозвище *Кронос* (*Враната*/*Гарвана*). Фактът на ежедневното изгряване на Слънцето Ра (Кронос) и прекосяването на небосклона – един отмерен цикличен процес, довел до това името Кронос или *Хронос* да получи другото си значение – "време".

Впрочем властолюбието на Кронос проличало и в неговото отношение към собствените му деца. В трако-елинската митология се твърди, че той ги поглъщал – явно метафоричен начин да се каже, че не ги допускал до управлението.

И така Хелиос I/Шу/Мардукан и Хестия заминали на север. Достигнали до планинска верига, която, според създадената от боговете традиция, нарекли на своя отец – *Урал* (Ур-Ал, или "Бог Ур[ан]"). Извиращата от южния дял на планината река наименували, разбира се на своята майка – *Агидел* (Аги-Де-Ел, Гиа-Дея-Ел, т.е. "Богиня Гея"; дн. *Белая* – главната водна артерия на *Башкирия*, дълга 1430 км.). Отначало, преди да построят своя град, използвали вместо дом една голяма пещера. Пещерата получила названието *Каповая* (от *кап* – "чаша-утроба"; капище) – с визия към Хестия, майката на новия народ, както и друго име – *Шулген таш* или *Шулган таш*:

Шулген таш, Шу-[А]л-Ген-Таш – "Пещерата на бог Шу и на Ген [майка Хестия]"

Названието *Шулган таш* е съхранено в местните башкирски народни епоси „Акбузат" и „Урал батир". В тях това название се тълкува като „Пещерата на Шулган": разбира се за изтеклите хилядоления разказвачите трансформирали добрия бог *Шу* в злия див *Шулган*, брат на добрия герой *Урал*. Дори в тази легенда е взела връх омразата между двамата братя-близнаци, породена от тяхното противоборство. Дискриминираният *Шулган* (Хелиос/Шу/Мардук) бил обявен за проводник на злото, а неговият брат *Урал* (зад това име се крие синтезната двойка Уран-Кронос) – за добрия герой-спасител на света. *Урал* язди митичен бял крилат кон *Акбузат* (зооморфно превъплъщение на внука му Дионис).

Името *Акбузат* може да се тълкува като „Бяло слънце". *Ак* значи „бял", а *буз* – нещо кръгло/сферично и червено, например *буза*, *карпуз* или *арбуз* („диня"), *топуз* („метална топка"), *пузыр* („мехур",„балон"), *бусы* („низ", „гердан", „колие" от топчета). Ако приемем, че думичката *бузат/бусат* представлява закодираното чрез метатеза име *Субат/Собат*, т.е. *Сабазий*, това е директна отпратка към този бог (ср. още със *суббота*/*събота* – седмичния ден на *Сабазий*). Тогава *Акбузат* следва да се тълкува: „Белият Субат [Сабазий]". Подчертаването на белия цвят и в името, освен че той е характерен за външния вид на *свещения кон*, символизира способността му да преминава в отвъдния свят, света на духовете.

Епосите „Акбузат" и „Урал батир" образуват най-архаичния пласт на уралската митология. Белият крилат жребец *Акбузат* често преминава от отвъдния свят в нашия и обратно, като отвъдният свят е персонифициран от езерото *Шулган* и пещерата *Шулган таш*, която е и дом на *Акбузат*. Свещеният кон става другар и съратник на небесния бог *Урал батир* („Могъщият войн Урал") в тежката му борба с тъмните сили – неговия брат *Шулган* и демоните на подземно-подводния свят. Кон и конник прелитат огромни разстояния, за да спасят различни народи от непосилното робство, наложено им от *Шулган*. *Акбузат* спасява богиня *Хумай* (*Умай*), която ражда на *Урал* син *Идель/Итиль*. В крайна сметка *героят-великан Урал* побеждава злото, но и сам загива, като тялото му се превръща в *планината Урал*, а по-късно синът му *Идел* в смъртта си се превъплътява в реката *Идель* (днес *Волга*) /вж. сайта **Башкирские народные сказки** – В: **http://www. bashskazki.ru/page104.html**/.

Необходимо е да се знае, че съветските републики *Башкирия* и *Татарстан* са създадени през 20-те години на XX век от съветския режим върху бившата територия на средновековната държава *Волжка България*. Така че башкирите, освен че носят кръвта на волжките българи, се явяват наследници на българския митологичен комплекс.

Твърде любопитно е, че българо-башкирските епоси са пряко свързани с палеолитните изображения, символи и знаци в уралската пещера *Шулган таш* (*Каповая*; **сн. 4**). Древните селища в нея са били обитавани – по намерените органични останки в огнищата (изгорели кости от мамут и др. животни) – в периода XVIII-XIV хилядолетие пр.Хр. Стенописните композиции в залите „Хаос“ и „Зала на знаците“ оформят култови зони – светилища. Композициите са групирани в сюжети, в които е развита фабула между *соларния жребец* – *тотемен родоначалник* (*Акбузат*), *носорога* (*Шулган*), *големи и малки мамути* (персонификации на богини-майки), и символи като *триъгълник*, *трапец с уши-дръжки* (прототип на кратер) и др. (**сн. 5, 6, 7**). Над всички образи доминира *жребецът-тотем*. Вече са налице изследвания и анализи по тази тема /вж**. В. Г. Котов**. Святилище в пещере Шульган-таш (Каповой) и мифология Южного Урала. – В: Проблемы первобытной культуры: Сборник статей. Уфа, Гилем, 2001, с. 54-79; **http://kitaptar.bashkort.org/files/..pdf**.

Снимка 4. Входът и свещеното езеро на пещерата Шулган таш, наричана още Каповая, Южен Урал. Дискусионна датировка XVIII-XIV хилядолетие пр.Хр. /**П. Золин. Святыни России. Каповая пещера. – http://www.proza.ru/2008/09/11/493**; **http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/058/775. htm/**.

Снимка 5. Пиктограми (рисунки), изпълнени с охра, изобразяващи соларния жребец Акбузат, водещ стадо мамути (майки). Под композицията е поставена геометрична фигура на трапец с две дръжки: очевидно това е съд – архаична форма на кратер, – символизиращ утробата на богиня-майка (Хестия).

Отбелязваме, че родоначалниците Хестия и Хелиос I/Мардукан са установили своята цивилизация на място, изключително богато на полезни изкопаеми: мед, злато, желязо, нефт, битум, скъпоценни камъни и др., чиито находища са концентрирани в този район от планината. Обаче палеолитните рудници в тази част на *Урал* не са задоволително изследвани и правилно датирани (**О. Н. Бадер**. Древнейшие металлурги Приуралья. М., 1964, с. 17), подобно на близо 50-те разкрити досега градове в археологическия резерват *Аркаим*. Предполагаме, че много от древните мини са безпардонно унищожени от съвременните геоложки предприятия.

Добавяме още данни за карстовата пещера *Шулган таш*. Тя е разположена на десния бряг на река *Белая*, в *Башкирския природен резерват*. Това е огромно естествено съоръжение: дължина 2250 м.; 9 големи зали, някои високи над 20 м.; множество галерии и коридори; подземна река; две езера и др. Всичко това е разпределено на 3 етажа, като по най-долния протича река *Шулганка* (Шу-Л-Ган-Ка, т.е. "Двойникът-дух на бог Шу и Ган [майка Хестия]"). Отделните пещерни ръкави имат собствен режим на температура, влажност и въздушна циркулация, а микроклиматът им е постоянен и неизменен. Съкровището в тази пещера са около *400 палеолитни рисунки*, с размер от 6 до 122 см., на животни от предледниковата епоха: мамути, бизони, бикове, диви коне, вълнисти носорози, пещерна мечка, саблезъб тигър – нарисувани с червена охра. Те се

намират в залите, наречени „Куполна“ и „Рисунки“, а в залите “Хаос“ и “Знаци“ освен геометричните фигури има и антропоморфни изображения.

Обърнатите трапеци с “уши“, които някои съвременни руски изследователи правилно определят като производни от “женски триъгълник“ **(Ю. С. Ляхницкий, А. К. Солодейников, А. А. Юшко, Е. А. Далецкая.** Каповая пещера**:** результаты полевых работ в 2001-2005 гг. группой ВСЕГЕИ при поддержке РГО. – **http://www.relig-mus**), всъщност са първите рисунки в света на *кратер* с две дръжки (Ка-Ра-Тера, т.е. “Ра, синът на Земята [Гея]“) или на *кантарос* (Ка-Ан-Та-Ра, т.е. “Синът на Небето Та-Ра“), а тези без дръжки – на *чашата*, символ на *утробата* (богините Гея, Рея, Хестия, Изида). Ситуирани обикновено до някои от мамутите във фигуралните композиции, обърнатите трапеци явно са пиктограм, означаващ богинята-майка Хестия, бидейки рисунка на предметния ѝ образ – *кратер*/*чаша*. Мамутът изглежда бил зооморфен образ на Хестия,

Снимка 6. Още пиктограми. На средно ниво в тази композиция има два трапеца с дръжки – съдове-кратери или утроби-майки. Характерна е украсата на кратерите (трапеците): с групи от по три линии – триглифи, символизиращи върховния бог Троян/Тангра. Горе, над десния кратер (утроба-майка), се е навел брадатият и крилат зъл демон Шулган и излива някаква течност в този съд, може би опложда тази утроба-майка. Долу препуска добрият герой и спасител – жребецът Акбузат.

Снимка 7. Антропоморфен образ на властелина на Подземното царство брадатия демон Шулган, тук без крила. Той отново е наведен и извършва нещо, но тази част на изображението навярно е отчупена.

родила девет дъщери, които на свой ред са станали майки-родоначалнички на отделни народи. Названието *Мамут* – Ма-Мут – определено означава "Майката на майките".

Групите животни, съчетани с антропоморфни фигури, трапеци и знаци (идеограми), в различните зали на пещерата, носят информация за важни събития в живота на *расата* – изглежда това са прадревни пиктограмни (картинкови) надписи. Още повече, че има отделни групи само със знаци в залите "Хаос" и "Знаци".

Една от антропоморфните фигури изобразява жена (Майката), на полата на която личат отвесни линии, групирани по тройки, символизиращи троичния бог Тангра/Тара/Троян. Същата украса имат и кратерите (трапеците), нарисувани около мамутите.

От откритието през XVIII в. на свещената пещера, до настоящия момент, властите и научните среди в *Русия* не са ѝ отделили необходимото внимание като на паметник на палеолитното изкуство, наситен с образци от първичната писменост на индо-европейците. Не е издаден каталог на съхранилите се изображения, по който да се изследват и евентуално разчетат посланията на нашите прамайки и праотци към нас.

Според археолога О. Н. Бадер, извършвал проучвания през 1960-1971 г., не само пещерата, а и нейните околности са били обитавани преди 20 000 до

14 000 години. /**О. Н. Бадер**. Каповая пещера. Палеолитическая живопись. М., Наука, 1965, с. 9/.

От 1982 до 1991 г. там е работила експедиция на Археологическия институт на Академията на науките под ръководството на В. Е. Щелински, която разкопала в *Залата на знаците* културен слой от късния палеолит, отнесен към XVI-XIV хил. пр.Хр. /**Щелинский, В. Е.** Настенная живопись Каповой пещеры на Южном Урале (датировка, размещение, культурная принадлежность). – В: Проблемы изучения наскальных изображений в СССР. М, 1990./

Тези хипотетични датировки (XVIII-XIV хилядолетие пр.Хр.) съвпадат в по-близката си граница с изложените от нас данни за миграцията на част от расата, с водачи Хелиос и Хестия, от *Стария свят* към *Урал*, в края на XIV хилядолетие пр.Хр.

След дълга пауза, в 2004 г. изследванията са подновени от научен консорциум, обединяващ пет руски института, с участието на двама френски експерти по консервация на палеолитна живопис – Жак Брюне и Филип Малоран. Фреските от *Шулган таш* са класифицирани като *мадленска живопис от трети тип по Лероа Гуран*, при съотнасянето им към широко известните изображения от пещерите *Ласко* във *Франция* и *Алтамира* в *Испания*. /**Т. И. Щербакова.** Южно-Уральская палеолитическая экспедиция в пещере Шульган-Таш (Каповая) в 2004 г. – **http://www.relig-mus... /**.

Посочените научни заключения подкрепят тезата ни, че пещерното изкуство в крайния запад и крайния изток на *Европа* е изпълнено по едно и също време от видни представители на Homo sapiens, от типа *Кроманьон*. Това всъщност са боговете в митологията, членове на *Светото семейство* на Гея и Уран, които ръководели империята *Туран* от няколко стратегически точки на палеолитна *Европа*.

Но да се върнем към конкретиката на нашето изследване. Отново в българския свод намираме данни, че базираният в *Урал* бог Мардукан/Хелиос I/Шу разширил държавата си *Раха*, като включил в нея *Средна Азия* – територията около масива *Меру* (дн. *Хималаите*), включително днешен *Тибет* и част от северна *Индия*. Зооморфният образ на „Великата змия“ Мардукан, като небесен крилат дракон с люспесто тяло, еленови рога и биволски уши, който теглел колесницата на слънцето, е съхранен в древната традиция на японци, китайци, монголи, индийци и други азиатски народи. Египетска аналогия е, разбира се, лодката на Ра, а тракийска, славянска и европейска – теглената от елени шейна на дядо Коледа (зимното слънце).

Титулуван с прозвищата Мар/Мардук, Шу преселил част от народа си от *Средна Азия* в *Южна Месопотамия* – и основал там друга държава – *Сумеру/Шумеру* (*Шумер*). Тя била наричана също така *Самар* (по азиатското име на брат му Кронос), защото Енлил/Ел/Кронос владеел по същото време в *Северна Месопотамия* зоната на изворите на *Тигър* и *Ефрат* (областта *Джасира*). Там Ел/Кронос построил от тухли подобие на *Голямата пирамида* на Ра/Мардук в

Египет. В равнината на *Двуречието* нямало планини и каменни кариери, затова Самар/Кронос издигнал от тухли един имитиращ планината *Меру*, седеметажен *зикурат*, защото "самарците [шумерите – б. В.Й.] се покланяли на планините с върхове с гладки склонове и стъпаловидни подножия, тъй като вярвали, че там пребивава Всевишният. Тези свещени планини се наричали *Самар* и това име самарците дали на държавата си." /**Джагфар тарихи**…, с. 271/.

"Първият вожд на самарците бил Май или Мар [Мардук – б. В.Й.], поради което неговите потомци се наричали Мардуан или Мардукан... Той живял 300 години и бил истински праведник, заради което след земната му смърт Тангра го пренесъл на осмото небе. Погребали го в седеметажна кула-гробница." /**пак там**, с. 270/.

Тук българският летописец смесва личностите на двамата близнаци: вожд на самарците на север бил Самар/Енлил/Кронос, а Мар или Мардукан (Мардук/Шу/Хелиос) се явявал бог-цар на шумерите на юг. Затова по-късно, през бронзовата и желязната епохи, дори до Христово време, Мардук бил почитан във *Вавилон* като върховен бог.

Все пак от това сведение разбираме, че Шу/Мардук изживял като праведен пастир последните си 300 години в *Шумер*, където бил погребан в собствен зикурат. Ако направим справка с царския списък на Мането, ще изясним, че Мардук, под името Ра, е управлявал 1000 години в *Египет*, и 800 години под името Шу на *Урал* и в *Шумер*. Научаваме и разпределението на последните 800 години: 500 на *Урал* и в *Средна Азия*, и 300 в *Шумер*.

След смъртта на Шу/Мардук, част от шумерите и част от самарците напуснали *Месопотамия* и се завърнали в старото си отечество *Раха* – на *Волга-Урал*; там нарекли с имената на Мардук и Самар някои от градовете си: ***Мардук**ан* (сетне *Болгар*, *Волжка България*) ; ***Самар**а* ; ***Мар**аканда* (***Самар**канд*) и др. /**пак там**, с. 275/.

Едно от имената на Хестия, употребявано в българския свод, е *Девет/Тевет*, близко по звучене до *Табити*. В *България* обитаваната в древността *Деветашка пещера* е посветена на тази богиня. На нея е наречена и местността *Туида* край гр. *Сливен*, където са открити неолитно селище, античен и средновековен град. Названието *Туида* произлиза от *Тевет*. Това се разбира от шотландския хидроним *Tweed river* (*Туид ривър*) и топоним *Tweed mouth* (*Туид маут*), очевидно с келтски произход. Вероятно етнонимът *tuatha de danann*, споменат в келтските митове, също е носен от потомци на *Тевет*, които са се идентифицирали с това нейно име.

Името *Девет/Тевет* е в основата на българското название на числото *девет* (9) и идентично по фонетика. Това число 9 е било, може би, степента на Хестия в йерархията на боговете; пред нея са били Уран/Атон (1), Гея/Ева (2), Кронос/Ел (3), Дионис/Хор (4), Океан/Геб (5), Япет/Енки (6), Хадес/Сет (7) и Зевс/Озирис (8); или пък е свързано с броя на дъщерите ѝ, с които се е прочула (нямайки синове).

Друго име, с което наричали Хестия, било *Чак-Чак* /**Джагфар тарихи**…, с. 287/ – "отделената", "изгнаницата", – защото богинята е изпратена да създаде цивилизация чак на *Волга* и *Урал*, далеч от нейното семейство. Семантиката на името *Чак-Чак* може да се долови от думи като: *чак* (еди къде си) – "някъде далеч"; *чакам*, очаквам (някого отдалеч); *чакмак* – "огниво"; *очаг* – отделно огнище за едно семейство; *чакъл* – едноразмерни камъни, събрани заедно, без да се слепват в единна маса; *чакал* – Чак-Ал, т.е. "Бог Чак [Различният]" – видовото име на една от ипостазите на бог Анубис, който бил албинос; *съчка* – Съ-*Чк*, т.е. "[Клонче] с разклонение"; *чекия* – малко битово ножче; *чекирам*; *чек* (бон) и пр.

В названието *чекия* (ножче) са събрани две синонимни думи – *чек* и *кий*, – означаващи "отделен", "отхвърлен", "отречен", "отрязан" и пр. Ще вземем пример от "Повесть временних лет", в която пише, че гр. *Киев* е основан от трима братя: Щек, Кий и Хорив. Зад името *Щек* (*Чек*) се крие кан Аспарух, а *Кий* е братът на кан Кубрат/Корбат (Хорив) – кан Кий, основателят на гр. *Киев* и на държавата *Дулоба*, съществувала отделно от Кубратовата държава *Велика България*. Аспарух, син на Кубрат, е симпатизирал на Кий в неговата отцепническа дейност. Поради това и двете имена-прякори – Чек и Кий – означават „Отделеният". Формата *щек* е съхранена и в думата *мащеха* – Ма-Щех, т.е. "Отделна, различна [от истинската] майка", а съпоставката с руската дума *мачеха* показва връзката между *щек* и *чек*.

Във вековете след Христа в скитската степ дошли от *Азия* различни племена. Едно от тях, познато като *половци*, *кипчаци* или *кумани*, назовавало териториите между *Дунав и Лена* „Дешт-и-Кипчак". /**Мурад Аджи.** Полынь Половецкого поля. Из родословной кумыков, карачаевцев, балкарцев, казаков, казахов, татар, чувашей, якутов, гагаузов, крымских татар, части русских, украинцев и других народов, ведущих свое начало от тюркского (кипчакского) корня и забывших его. Москва, ТОО „Пик-контекст", 1994., с. 183/. Според нас този топоним, както и етнонимът *кипчак*, всъщност са епоними, защото са възникнали от името *Чак-Чак* на богиня Хестия. *Кипчак*, Кип-Чак, означава „Кипрата Чак", т.е. „Красивата Хестия". Съответно *дешт-и-кипчак* се чете „Дъщерите на кипрата Чак". Местните народи логично нарекли земята си на своите богини-майки – дъщерите на великата Хестия.

Относно високата позиция на Хестия при *скитите* (*хетите*), е показателно едно сведение на Херодот за боговете, почитани от този народ, защото някои от тези богове те считали за свои родоначалници, докато останалите просто били важни в различните аспекти на битието им:

"**Молят се само на следните богове: най-вече на Хистия** [к. В.Й.], на Зевс и Гея, понеже смятат, че Гея е жена на Зевс, **след това на Аполон** [к. В.Й.] и Афродита Урания, **на Херакъл** [тук Херодот има предвид първия Херакъл, т.е. Дионис/Хор, защото според него вторият Херакъл не

е бог – б. В.Й.] и Арес – тези богове ги почитат всички скити, **а така наречените царски скити принасят жертва и на Посейдон**. **На скитски език Хистия е Табити** [к. В.Й.], Зевс – по мое мнение съвсем правилно наричан, – е Папайос, Гея – Апи [т.е. аби – "майка" – б. В.Й.], **Аполон – Гойтосюрос** [к. В.Й.], Афродита Урания – Аргимпаса, **Посейдон – Тагимасадас** [к. В.Й.]."

/**Херодот**. История, IV, 59. – В изданието: **Херодот**. История. Кн. IV-IX. Превод от старогръцки П. Димитров. С., Изд. „Наука и изкуство", 1990/.

Ще вметнем, че *витините* в *Мала Азия* почитали царя на боговете под името Зевс Папас ("Отецът Зевс"), подобно на скитския Папай /**Ив. Венедиков.** Раждането на боговете…, с. 412 – по Ариан/.

Така че, докато античните гърци са имали Хестия за невзрачна богиня, то за *скитите* тя се явявала главно божество като тяхна племенна майка. Херодот обаче е пропуснал техния отец, съпруга ѝ Мардукан (Хелиос I), който за гърците явно е бил съвсем непознат. Впрочем етнонимите *хети*, *гети*, *скити* и пр. произлизат от името на майка Хестия, но и на отеца Хелиос. "Царските скити", т.е. жреческо-войнската каста, от която се излъчвали царете, се отличавали в своя култ от останалите с това, че почитали и Тагимасадас/Посейдон.

Странното на пръв поглед име *Гойтосюрос* се чете "Бика [говедото] Сурос [Суря, т.е. Хор]". Херодот е употребил в един абзац две имена на Дионис/Хор: споменатия *Аполон-Гойтосюрос* ("Бика Суря [Хор]") и *Херакъл*, героичното име на Хор. Фактът, че царските скити са почитали в комплект *Хестия*, *Аполон-Гойтосюрос* и *Посейдон-Тагимасадас* означава за нас, че те, бидейки жреческо-царска каста/племе на всички *скити*, представляват генетична сплав между: от една страна потомци на Хестия – царствения клон на *хетите*; и от друга страна потомци на Посейдон от дъщерята на Хор, Лизианаса II – царствения клон на *българите*.

Името *Тагимасадас* съдържа думите *таг* (*так*) – "кон" /ср. **Йордан Вълчев**. Българският календар. В.Търново, Изд. „Абагар", 2005, с. 53/ и *масада* – маса-ат, "равно място", "плато"; така че това име на Посейдон означава "Конят на платото" или "Конят, изобразен върху скалите на платото". Веднага се досещаме за конника в *Балхара* (*Афганистан*) и за *Мадарския конник* в *България* – и двата релефа са изсечени върху високи отвесни скали, ограничаващи плато: ако в тези две светилища конят е ипостаза на единия ни родоначалник бог Посейдон, то самият конник най-вероятно е образ на другия ни родоначалник – бог Дионис/Хор.

Митологията е запазила данни за това, че Посейдон е създателят на коня; той го предложил като свой дар на атиняните, но Кекроп приел дара на Атина – маслината.

Ще приведем и още един текст на "бащата на историята", който касае отговор на скитския цар Идантюрсос на нахлулия с армията си в *Скития* персийски цар Дарий I (522-486 г. пр.Хр.): **"... А за мои господари аз смятам само Зевс**, чийто потомък съм аз, **и Хестия**, **царицата на скитите** [к. В.Й.]." /**Херодот**. История, IV, 127/.

В митологията Хестия/Веста е смятана за покровителка на дома и домашното огнище, която бди за сигурността, благополучието и щастието на неговите обитатели. Според хетско-хуритския ритуал огнището/олтар/пещ на майка Хебат (Хестия) е поставяно вляво от вратата, а това на отеца-гръмовержец "Бог на бурята" – вдясно. /**Мая Аврамова**. Свещената пещ. – В: Добруджа, 21, 2003. Изследвания в чест на Хенриета Тодорова. Съст. **Вл. Славчев**. Варна, 2004, с. 91, 92/.

Огънят, като земен аналог на небесното слънце, съвсем логично е бил обгрижван и ползван в ритуалите от жреците/жриците на слънчевите божества Хелиос/Ра и Хестия/Веста.

На *Балканите* траките познавали богинята под името *Веста* още през бронзовата епоха. За това съдим по един артефакт, открит в днешна *Македония* – керамичен капак за ритуален съд, на който е изчертано по архаичен начин нейното име: ΒΣΕΦΑ (**сн. 8, 9**).

Снимки 8, 9. Керамичен капак от Македония, II хилядолетие пр.Хр., надписан с името на Веста. /вж. **Александра Делова.** Прототракийските писменост на Балканите. – списание „Горгони", кн. 2, 2018, с. 247/.

В *Рим* Колегията на понтифиците (висшите жреци), които познавали основно "науката за свещеното", работели в тясна връзка със *шестте весталки* (жрици на *Веста*). Последните обитавали *Atrium Vestae*, до *Кръглия храм на Веста*, богинята на домашния огън, на *Forum Romanum*. Там понтифиците провеждали своите разисквания.

За *весталки* били избирани момичета на 6-10-годишна възраст. Те спазвали целебат и не се омъжвали в продължение на 30 години, за да могат да служат на богиня Веста. Облечени в бели дрехи, украсени с лентички, радвайки се на голямо уважение, те трябвало да поддържат и пазят вечния огън на града. /**Тит Ливий.** История на Рим, I, 20 (3). – В изданието **Тит Ливий.** Историята на Рим

от основаването на града. Книга първа. Превод от латински Владимир Атанасов. С., Изд. „Изток-Запад“, 2004, с. 70-72; вж. също История на религиите. Т. II. Авторски колектив: **Франсис Виан, Жан Варен, Жак Дюшен-Гилемин, Франс Винке, Ян де Врис, Франсоаз льо Ру, Реймън Блок.** С., Изд. Gallimard & Прозорец, 1996, с. 494/.

Думи, производни от името *Веста*: *Авеста*, *вест* (новина), *вестител*, *повест*, *вещ* (предмет), *вест*/*вещ* (*вещер* – “знаток“), *веста/вестица* (*вещица*), *невеста*, *Хефест* (*Гефест*, Ге-Вест, т.е. „Познаващ земята [метала]“), *свестен*, *свяст*, *свест/свещ*, *съвест*, *севаст* (титла), *свастика* (знакът на Веста). Интересна е антиномията *веста* („знаеща“) – *невеста* („незнаеща“). Първата е девица, спазваща целебат, сетивна, знаеща и духовна; а втората – отдалечаваща се от духа материя, mater/майка, родилка.

3. НАЗВАНИЕ НА ДЪРЖАВАТА: РАХА, РАИЛ, РАЙХ. СИМВОЛНА АТРИБУЦИЯ И ТОТЕМИ НА ХЕСТИЯ И ХЕЛИОС

От антропонима Ра на Хелиос/Мардукан държавата на *Волга* и *Урал* получила имената *Ура* (Ур-Ра), *Раха* (“Ра, великия“) и още *Раил* (“Бог Ра“). По запазени фрагменти от ръкописи на Мохамед Гали – книжовник от Волжка България, – съставителят на българския летописен свод „Джагфар тарихи“ Ф. Нурутдинов пише:

> „Цялата Волжко-Камска речна система булгарите първоначално наричали Ра (Ранга, Раха) или Ас-Туркан… А през 1203 г. и самият Гали [Мохамед Гали – б. В.Й.] споменава в поемата си „Къса-и Юсуф“ старинното булгарско име Раил… А пък в най-древни времена Ра е означавало „Първообразният Океан на Вселената“ и „Дух на Първообразния Океан на Вселената“.
>
> /**Джагфар тарихи**…, с. 285; вж. и с. 270/.

Макар да бил родоначалник на скотовъдните народи, Хелиос I/Шу/Ра/Мардукан се е проявил и като селекционер на културни растения. Така например от египетското му име Шу/Су е дошло названието *спелта*/*шпелта:* Ш-П-Ел-Та, Ш[у]-П[и]-Ел-Та, или “Шу в Планината [Пирамидата] на бог Атон“. Бог Шу създал и ядкова култура. Това разбира се е познатото ни *кашу* – Ка-Шу, т.е. “Двойник [творение] на Шу“.

Семейният знак или монограм на Шу/Ра и първата му жена Рея била прословутата *свастика* – Св-Аст-Ик, Су-Аст-Иг, т.е. “Владетелите Шу и Астлик [Рея]“. Според едно сведение на вавилонския жрец Берос /**Берос.** Babyloniaka Chaldaika. – по **Е. Блаватска.** Разбулената Изида. Т.II. Теология. Кн.1, с. 253/ богиня Астлик, първородната сестра на титаните Кронос/Геб, Хелиос/Ра/Шу и Океан, е имала голямо влияние над братята си. Видяхме как самото название на знака съдържа информация, че той е бил създаден от и е принадлежал на Ра/Шу и Рея/Астлик. *Свастиката* е стилизирано изображение и символ на въртящото се слънце (**сн. 10, 11, 12**), а бог *Шу* е първороденият (според перуанските, египетските и шумерските източници) син на слънцето. Сетне знакът бил наследен от втората съпруга на Ра/Шу – Хестия.

Снимка 10. Фрагмент от неолитна култова керамика с врязан знак "свастика" от района на гр. Велинград. ИМ – гр. Велинград. Фото автора.

Снимка 11. Керамична купа от археологическия комплекс „Дуранкулашко езеро", култури Хаманджия, Сава и Варна. V хил. пр.Хр. РИМ – гр. Добрич. Фото автора.

Снимка 12. Антична фибула във вид на свастика от четири конски/драконови глави, украсена в центъра с троен кръг. Частно притежание. Фото автора.

Трите соларни кръга, вписани един в друг, символизират Отеца-Слънце, а произлизащите от него коне/дракони – неговите синове.

Свастиката на "духа на женската красота, семейното щастие и огнището Чак-Чак или Девет [Тевет или Хестия]" била наричана "сарман или сурбан" /**Джагфар тарихи**…, с. 287/; очевидно названието касае определен вид на този знак, който в по-различни варианти бил ползван и от нейния съпруг.

Прототип на *свастиката* е монограмът на отеца Атон – равнораменен кръст (Ат) с описан около него кръг (Он). За да се получи от тази фигура *свастика*, от кръга са отстранени четири равни части (осмини). По друг начин се е справил второроденият близнак Кронос, който направо е премахнал кръста и си е оставил кръга (символ на слънцето), понякога с точка в средата (пресечната точка на рамената на кръста и на всички останали синове *радеуси* – "богове Ра"). Представяме трите знака за сравнение (**Обр. 1**):

Обр. 1 Знак на Атон Знак на Хелиос/Шу Знак на Кронос

По-късното название на държавата *Раха* било *Идел* (Ид-Ел, “Седемте богове“), когато в нея се обосновали потомците на първите седем богове, наричани *Седемте българо-славянски рода* (*племена*): *ердим*, *бакил* (*вокил*) или *боянду*р, *себер*, *агачир* (*агатирси*), *харка*, *утиг* (*утигури*), *кимер*. Те просперирали под ръководството на Иджик/Джам и неговите синове. Тъй като Иджик бил внук на самия Баг Хор (“Божият син Хор“) – седмия по ред велик бог, който управлявал света /**Джагфар тарихи**…, с. 14, 15, 19, 286, 287/, – обединеният етнос получил общото име *багхори/багхари*, видоизменило се с времето в *балкхари*, *балхары* и *българи*. /вж. **В. Йорданов.** Произход на етнонима българи и на хоронима България. – списание „Горгони“, кн. 3, 2019, с. 27-41/.

Държавното име *Раха* на древната мизо-гетска или българо-гетска държава на *Урал* било възобновено през късното средновековие в *Западна* и *Централна Европа* от кралете на държавното обединение на келтските и германските племена. Тези крале произхождали от съвкупната гето-келто-немска аристокрация. В 936 г. Отон Велики, херцог на *Саксония*, наследил от баща си (Хенрих I) *Източно-Франкското кралство*, а до 962 г. присъединил *Лотарингия* и *Ломбардия* и бил коронясан от папата за император на *Свещената римска империя*, на немски език *Heiliges Romisches Reich*. Очевидно терминът *reich* (*райх*), който бил ползван чак до 1806 г. със значението “държава“, произлиза от древната държава *Раха* на *Волга* и *Урал*.

След прекъсване от няколко десетилетия, в 1871 г., вдъхновен от победата на *Германия* във *Френско-Пруската война*, принц Ото фон Бисмарк, възстановил държавното име на страната под формата *Deutsches Reich* или *Kaiserreich* (Вторият райх). *Третият райх* (1933-1945 г.) бил под управлението на Адолф Хитлер.

Друга държава с подобно име е *Австрия*, на немски език *Osterreich* („Източен Райх“). Названието възникнало през 1165 г., когато било обособено херцогство *Osterreich*.

Интересно е да се отбележи, че парламентът на *Украйна* още носи традиционното си название *Украинска Рада* (Ра-Да – “Потомците на Ра“), а парламентът на *Германия* – *Райхстаг*, контекстуално: “[Синовете на] Великия конник Ра“.

Освен символния знак *свастика* боговете-родоначалници Хестия/Тевет и Хелиос/Мардукан имали и семеен герб, представящ техния зооморфен образ – *двуглав царствен орел*, покровителствено разперил огромните си криле, държащ в ноктите на десния си крак меч – символ на *Духа-Създател* и *Неговата Сила*, способна да пронизва материята, а в левия крак топка с кръст – инсигния, подчертаваща произхода им от Майката-земя Гея/Маат и Отеца-слънце Уран/Атон. От андрогинното тяло на орела излизат две глави – на сина Хелиос и на внучката Хестия. Могъща и съвършена символика (**сн. 13-17**)!

Снимка 13. Двуглав орел държи в ноктите си два заека – барелеф на хетските царе от средата на II хил. пр.Хр. Монолитната скала с барелефа се намира в с. Уъйюк, област Кападокия, Турция **/http://forum.tisitova.com/viewtopic.php?/**.

В другата земя на народа на Хестия и Хелиос – Скития – двуглавият орел също е ползван като хералдичен знак. Той красял короната на Казанското ханство, от където го възприел за пръв път през 1625 г. руският цар Михаил Фьодорович Романов (1613-1645 г.) /**Т. Ярулина Ал-Булгари.** Волжка България и Европа. С., 2008, с. 219/.

Снимка 14. Късна Византия, стилизиран родов герб на Палеолозите (1261-1453 г.), на гърдите на който е поставен техният кръстно-буквен монограм. Двуглавият орел е стар династичен символ в Мала Азия, принадлежал на хетските царе, потомци на Хестия и Хелиос. Във Византия пръв го въвел през 326 г. като своя емблема император Константин Велики.

Снимка 15. Сребърен пръстен с двуглав орел на български благородник от XIII в., намерен през 2010 г. на хълма Трапезица, квартал на средновековния Търновград. /в. "Янтра днес", бр. 3024, 02.08.2010 г.; вж. и http://www. google.bg/imgres?imgurl=http://www.dnesbg.com/pics.../.

Снимка 16. Мраморна плоча с изображение на двуглав орел на пода на четвъртия етаж на пограничната Асенова кула в гр. Урануполи, п-в Халкидики, Северна Гърция. Това е най-южната точка от Българското царство по време на управлението на цар Иван Асен II (1218-1241 г.). В добре укрепената кула се е помещавал български граничен отряд.

Снимка 17. Двуглав орел, гравиран върху седефената апликация на традиционни български пафти (сребърна тока за колан в женската национална носия) от XVII в. РИМ – гр. Враца. Фото автора.

Впрочем *двуглавият орел* и *лъвът* са най-често срещаните скулптирани изображения при археологически разкопки в столицата *Хатушаш* на малоазийското *Хетско царство*.

Попаднахме и на друг интересен артефакт: ритуална сребърна брадва, открита в днешен *Афганистан* (**сн. 18**), в земите на древната българска държава *Балхара/Бактрия*. На острието на брадвата релефно е изобразено човешко тяло с две орлови глави, разположени както при двуглавия орел. Това синкретично божество стиска с дясната си ръка гърлото на крилат лъв (ипостаза на Отеца), а с лявата – муцуната на крава (ипостаза на Майката). Дали чрез тази сцена не се показва как Хелиос и Хестия са отхвърлили домината на своите родители?

Снимка 18. Ритуалната сребърна брадва от Афганистан /История на света в 20 тома. Т.I. Прев. от англ. **Владимир Германов**. Изд. Абагар холдинг – София и Тайм Лайф – Амстердам, 1994, с. 156./

Ще се отклоним още за малко от своето изложение, за да кажем, че първородният син Хелиос I/Мардукан получил орловия зооморфен образ още в *Перуанските Анди*, когато Отецът му Атау (Атон) го обявил за владетел на планините. Тогава именно младият цар, наричан там Слънцето, се оприличил на птицата-господар на небето, реещa се над високите *Анди* – гигантският *кралски кондор*, с размах на крилете цели три метра.

Слънцето (отецът Уран/Атон) и *кондорът* (синът Ра) били в очите на древните богове и хора господарите на небето и планината. Затова короната на перуанския бог *Римак* или *Ремак* (Ре-Маг, т.е. „Магът Ре“) се състояла от пера/

лъчи, както и след него на всички *Велики инки*, владетели на теократичната империя в *Андите*, *Южна Америка*. Инкските вождове традиционно се пременявали при официални случаи с величествената *корона-наметка от орлови пера* на техния праотец *Пернатата змия* или *Крилатата змия*: почитан идентично в империята на *маите* в *Мексико*, *Северна Америка*. Тук очевидно има преплитане и синтез на два митологични образа: *кондор/орел* и *дракон* (Д[еус]-Ра-К[а]-Он, т.е. „Бог Ра, син на Слънцето“).

Но нима сребърният орел на българският кан Аспарух (665-701 г.) не носи на гърба си дванадесет драконови шипа?

Съхранени са легенди и предания за праисторията на *инките*, записани от двама испански свещеници – Блас Валера и падре Молина, – които съпътствали конкистадорите при завоеванието на *Южна Америка*. Те разказват в съчиненията си (за съжаление изгорени; от тях са запазени само откъси, цитирани от други автори), как отецът-слънце изпратил двамата си сина “в различни посоки да разпространят цивилизацията“. *Ила-Ра* („Бог Ра“) или споменатия *Римак*, наричан още *Имаямана Виракоча* (“В чиято власт са поставени всички неща“) заминал да цивилизова планинските народи, а *Ира-Я*, наричан още *Топако Виракоча* (“Създател на неща“) трябвало да слезе в крайбрежните равнини. /**З. Сичин.** Изгубените царства. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК “Бард“, 2004, с. 131-135; **Первая часть Хроники Перу**, рассказывающая об установлении границ и описании ее провинции, о закладке новых городов, об обрядах и обычаях индейцев, и о других достойных упоминания вещах. Составлена **Педро де Сьеса де Леоном**, жителем Севильи, 1553 год. (С привилегии Короля). Перевод с испанского оригинала А. Скромницкий, В. Мелников, О. Дьяконов. Киев, 2008, с. 217/.

Очевидно Ила-Ра/Имаямана Виракоча бил планинският скотовъдец Хелиос/Ра, а Ира-Я/Топако Виракоча – полският земеделец Кронос/Ра. Приведеното тълкувание на името “В чиято власт са поставени всички неща“ ни ориентира, че първият е получил от отеца Атау (Уран/Атон) върховната власт над света.

Трябва да подчертаем, че и двамата божествени близнаци били *кон* (*кон-тики*) – “синове на слънцето“, но само първороденият близнак, престолонаследникът Хелиос I/Мардукан бил удостоен още в *Перу* с титлата *Имаямана Виракоча* (“В чиято власт са поставени всички неща“) и приел зооморфния образ на царствения *кондор* (К[а]-Он-Д[еус]-Ор, т.е. “Синът на слънцето, богът от злато“).

След миграцията на боговете в *Европа*, *синът на слънцето* Мардукан/Ра отнесъл своя символ – *кондора*, префасониран в *орел* – на планината *Урал*, когато организирал там, заедно с Хестия, държавата *Раха* (“Великият Ра“). Така потомците на Мардукан и Хестия – *хети/гети/скити* – получили царствения символ на своите родоначалници, *двуглавия кондор/орел*: царя и царицата, слети в единен зооморфен образ.

Латинското название на *Андския кондор* е Vultur Gryphus – “лешояд–грифон“. В митологиите *грифонът* е приказно същество с тяло на лъв, и глава и криле на орел. Най-старите му статуи са открити в гробници и светилища в *Египет* и *Персия*, където изпълнявали ролята на духове-пазители. Пътешественикът

Аристей твърдял през VII в. пр.Хр., че *живи грифони* са обитавали пустините и планините на *Монголия*.

Царственият *грифон* украсява съдове от тракийските ритуални сервизи, изобразен е например върху фиала от сребърния комплект на *Трибалската тракийска династия* (*Рогозен*, VI-IV век пр.Хр.; **сн. 19**), също върху масивните златни кани на *Сборния сакрален сервиз на българските канове* (събиран в периода III-X в.), укрит в *Наги Сент Миклош* (*дн.Унгария*; **сн. 20**) и др.

Снимка 19. Четири двойки грифони върху фиала от Рогозенското сребърно съкровище от V в. пр.Хр. РИМ – гр. Враца.

Снимка 20. Царственият грифон, или хищната птица-барс Сенмурв, върху една от каните на Сборния сервиз на българските канове, намерен през 1799 г., след осем века престой в земята, в градчето Наги Сент Миклош, Унгария. Музей за история на изкуството – гр. Виена, Австрия.

В един от сюжетите, при който Сенмурв е разперил криле, се вижда скритата в неговата вътрешност Богиня-майка, издигнала в двете си ръце клончета, всяко от които има по три лилии/лотоси. Тройното клонче е троичният бог Тангра – Тан-Г[ея]-Ра, – на което всяко от трите божества е представено чрез женско-мъжкия символ лилия/лотос. Лилията е разцъфналият цвят с форма на отворена утроба, а когато цветът се затвори и стане пъпка, придобива формата на фалос.

Изглежда и тази ипостаза е троична: богиня Гея (като дух) и първородният близнак Хелиос/Ра/Мардук – слънчев, небесен и планински бог, – са синтезно превъплътени в хищна птица (орел/кондор), а вторият близнак Кронос/Ра е взел вида на хищен планински лъв барс. Птицата и барсът са съчетани във фантазния образ на българското митологично същество Сенмурв.

Комбинацията от силата и благородството на царя на земята *лъва* с бързия полет и острото зрение на царя на небето *орела*, осигурили на митичния *грифон* правото да стане една от запазените марки за аристократичните гербове през средновековието.

След Хелиос и Хестия, кой е ползвал образа на *двуглавия орел?* През средновековието *двуглавият орел* е възприет за герб от някои императори на *Източната римска империя Византия* (те разбира се го присвоили от хетската хералдическа традиция в *Мала Азия*). Днес той краси държавните гербове и знамената на *Русия*, *Швеция*, *Германия*, *Австрия*, *Франция*, *Испания*, съвременни държави, в които са се установили през вековете преди и след Христа съответно народите *скити*, *готи*, *келти* и *гали* – различни клонове от големия хетски етнос на богиня Хестия и бог Хелиос I.

Тук ще вметнем нещо за друг птичи образ на богиня Хестия – *Сойката* (Сой-Ка, т.е. "Дъщерята на Сой [Усой/Кронос]"). С името *Усой* Кронос бил познат във *Финикия*. Иначе птицата *Сойка* (Garrulus glandarius) също е от семейство Вранови, като се отличава с цветно оперение.

По-долу (вж. § 8) ще говорим повече за *женската и мъжка врана* – основните зооморфни образи и тотеми на Хестия и Хелиос.

4. ХОРОНИМЪТ СКИТИЯ С ВАРИАНТ СВИТЮД

Скития – това название е свързано с етнонимите *скити* и *хети* – потомците на богиня *Хестия*. *Малка Скития* обхващала същинската държава на Хестия, а *Голяма Скития* – околните зависими земи.

Асите – народът на Один, част от голямата формация на *скитите*, също обитавал тази земя от древни времена. В началото на II век, когато римската завоевателна експанзия застрашително стигнала до *Дакия*, Один повел народа си към *Северна Европа* (днешна *Дания*), а оттам последвала миграция и към *Скандинавия*. Скандинавците наричали двете *Скитии Малък* и *Голям Свитюд*. /**Снуре Стюрлюсон.** Саги за кралете на Севера. Прев. от норвежки език Румяна Сиромахова. С., ВИ, 2003, с. 23/.

Според нас *свит* или *сивт* в названието *Свитюд* е форма на трако-египетския сакрален термин *сев/сив* – "пастир" ("водач"). Подобна е морфологията на антропонима на *Севт I*, одриски цар в периода 424-407 г. пр.Хр.

Названието *Свитюд* – "Пастирска земя", не идва, както ще ни се стори на пръв поглед, от отрасъла животновъдство, защото *скитите* не били само прости овчари и говедари, видно от забележителните им градове на *Урал*. Това название съдържа в себе си признание за цивилизаторската роля на благородната пастирка Хестия и съпруга ѝ Мардукан в дивата неусвоена северна зона на тогавашния свят. Ето защо Тевет (Хестия) носела и името *Сабан* – "пастирка" /**Джагфар тарихи**…, с. 283-287/. Всъщност правилната форма на това име е *Сиван*/*Севан* – Сив/Сев-Ан, или "Пастирка небесна".

В последния термин забелязваме хетското, а по-късно келтското название на числото *седем* (7), което се е запазило в съвременния английски език – *seven* (произнася се *севан*) и донякъде във френския – *sept* (произнася се *сет*), като в последния има влияние от латинския език – *septem* (*септем*). Етимологията на числото *седем* (*seven*) от старата дума *севан* ("Пастирка небесна") се основава на важния за древните хора факт, че истински пастири,

благородни себераздаващи се водачи, били *Седемте мъдреци*, наричани още *Адитяи* /**Ригведа Самхита**, 2, 27, 1. – Електронно издание: **titus.uni-frankfurt.deTextcollection:RVS**/. Според нас това са първите седем богове Уран/Атон, Хелиос/Ра, Кронос/Кеб, Япет/Енки, Зевс/Озирис, Хадес/Сет, Дионис/Хор. Само на тях бил присъщ пастирският жезъл, с кука отгоре, която му придава формата на цифрата 1 – числото на Бог. Следователно думата *севан* е имала две значения: "пастир" и "седем".

5. СТОЛИЦАТА: ПРЕДАНИЯ И АРХЕОЛОГИЯ

И така, връщаме се на *Урал*. Столицата на скитската богиня-царица Хестия била назована с другото нейно име – *Ерди* (Ер-Ди , Ре-Ди[ос] , или "Бог Ре"). Предполага се, че се е намирала в района на днешния град *Уфа*. Ако се огледаме за следи в топонимията, то северозападно от *Уфа* е град *Ал`мет`иевск*, т.е. "[Града на] бога слънце". Друг подобен топоним е столицата на *Казахстан – Алмати*, по-известна като *Алма Ата* ("Богинята-майка на света"), но тя е доста отдалечена в посока югоизток.

Какво показват местните археологически проучвания? Тук са разкрити обекти на древната земя *Гардарике* („Страната на градовете"). Нейната перла е *Аркаим* в *Южен Урал*. Но преди Аркаим, още през 1965 г. бил открит първият обект *Синташта*, който в продължение на около 20 години останал известен само на тесен кръг специалисти.

В 1981 г. е изведен в орбита огромният руско-български спътник "Интеркосмос-България 1300", оборудван с 13 комплекта техническа апаратура за разнообразни астро-физически изследвания, всичките по оригинални български патенти, създадени от 500 български учени и специалисти. По ирония на съдбата, или по Божие провидение, именно българската апаратура заснела древните български градове на *Урал*, към които дотогава съветските власти упорито проявявали нехайно отношение. По "Технология за дистанционно наблюдение от космоса на подземни и подводни обекти", с автор академик Димитър Мишев, са направени уникални снимки, на които изпод естествения килим на ландшафта впечатляващо изпъква архитектурния план на *Аркаим* – кръгла крепост с радиално подредени сгради (**сн. 21**). Тъй като това изследване влизало в необявените задачи с отбранителен характер, неговото оповестяване било възпрепятствано под предтекста за секретност /**Димитър Филипов**. Космическото предизвикателство на България. – вестник "Нова зора", бр. 32, 15.08.2006/.

Снимка 21. Въздушната фотография на древния град Аркаим – Ар-Ка-Им, Ра-Ка-Им, т.е. "[Принадлежащ] на синовете на Ра".

Едва през 1987 г., след като местната общественост осуетила последния отчаян опит на властта да попречи на изучаването на обектите, като ги залее с водите на "планово" проектиран язовир /**Константин Быструшкин**. Аркаим – суперобсерватория древних ариев? – В: Российская наука в Интернет: **http://rusnauka.narod.ru**/, най-сетне експедиция на Челябинския университет започнала разкопки, ръководени от Г. Б. Еданович. Чак тогава разкриваните един след друг обекти, оформящи функционална и гъста селищна мрежа, станали достояние на света и бързо се превърнали в сензация /вж. и **Татяна Ярулина Ал-Булгари**. Волжка България и Европа. Историко-културологични очерци. С., ИК „Огледало", 2008, с. 418/.

Системните проучвания продължават и днес, като са устроени археологически резервати за туристи. Досега са изследвани непълно 17 града с 21 крепости и много неукрепени селища. Откриват се и още. Градовете с кръгла форма са: *Аркаим*, *Исиней 2*, *Синташта*, *Саръм-Сакла* и др. Тези с овална форма са: *Алданско*, *Исиней 1*, *Берсаут*, *Кизилско* и др. Всичките обекти са разположени на територия с размери 150 на 400 км., южно от *Уфа* и *Магнитогорск*. Освен това в района природата е концентрирала огромни находища от желязна, хромова, медна и оловно-цинкова руда, които и днес усилено се експлоатират. Разбира се тук са налице много древни рудници, но археологическото им проучване, както и информацията за тях, са крайно недостатъчни. /**О. Н. Бадер**. Древнейшие металлурги Приуралья. М., 1964, с. 17-19/.

Как мислите, дали голямомащабният рудодобив би съхранил малките неугледни и пречещи на "научно-техническия прогрес" рудници от палеолита

и неолита? Макар че техните датировки и оръдията в тях биха ни дали безценна информация за сглобяването на палео-историческия пъзел "Уралска цивилизация".

За отношението към древността можем да съдим от металургичното и радиационно замърсяване на зони в *Урал*, по правило засекретявани и с ограничен достъп. Например фатално замърсеното през 60-те години езеро *Карачай* край гр. *Челябинск*, където нивото на радиация надминало 24 пъти това от катастрофата в *Чернобил*. /**Татяна Ярулина Ал-Булгари,** пос. съч, с. 359/.

На юг от „Страната на градовете" се намира пещерата *Шулган таш*, отнесена към XIV хил. пр.Хр., а на север от нея – *Шигирското археологическо находище* (VIII хил. пр.Хр.), състоящо се от светилище и десетки малки мезолитни селища („стоянки"). *Шигирското езеро* е разположено край бившето село *Калата* (дн. *Кировоград*), недалеч от гр. *Екатеринбург*.

При добив на злато на четири метра дълбочина от торфа са извадени прекрасно съхранени артефакти от рог, кост, дърво, камък и глина: върхове на стрели и харпуни, кинжали с остриета от тънки кремъчни пластини, лък, весла за лодка, красиво орнаментирани кошчета, фигурки на елен и патица, и жезъл, украсен с хищно животно. Най-интересната находка е петметров дървен истукан/идол на Богинята-майка, изпъстрен от четирите страни с врязан геометричен орнамент: прави и зигзаговидни черти под формата на „рибя кост", които на места образуват кръстове, ромбове и квадрати. Освен това върху туловището на идола са издялани шест лица, три отпред и три отзад, при това поставени във вертикална йерархия. Всяко от тях носи индивидуални черти. Има хипотеза, че това са духове на богове.

Според друга хипотеза на философа Валерий Чудинов идолът е на славянската богиня на смъртта Мара (Мора), пазител на задгробния свят или царството на мъртвите; в случая това били древните блата около езерото, превърнали се в торфено поле. Чудинов смята, че при идола на богинята са извършвани погребални ритуали и са принасяни жертви, за да се измоли благосклонното ѝ отношение към починалите в техния задгробен живот.

Последната версия е резонна, имайки предвид находките и околната среда, но пред името Мара ние бихме предпочели името Кали, съобразявайки се със стария топоним на селището – *Калата*. Освен това названието на местността *Шигир/Шигира* ни напомня името на платото *Сакара*, свещения център на *Долен Египет* – царството на мъртвите на Лизианаса/Мемфида, наричана в *Индия* Кали. Подобен топоним – *Сигирия* – има и в *Шри Ланка*; това е високо скално плато с останки от VII хил. пр.Хр. Нека не се подценяват названията на сакралните места: те обикновено имат удивително дълъг живот. А образът на Майката и шестте богове, които се появяват (раждат) от нейното тяло, силно напомня египетския мит за вселенския отец Атум (Атон), от тялото на който се пръкват осем негови потомци и всички заедно съставят *Великата Хелиополска енеада*.

Връщаме се към *Аркаим* със статистически данни за неговата археология. Това огромно съоръжение е било предварително планирано и изцяло изградено като един обект, което предполага не само солиден архитектен и строителен

опит, но и древна традиция. Площта му е 20 000 кв.м., а планировката – окръжност с диаметър 145 м. и вписана в нея втора окръжност с диаметър 85 м. (цитадела). Двете окръжности са опасани от стени, дебели при основата 4-5 м. (съхранена височина 1 м.), издигнати върху 3-метров насип. Отвътре на двете стени са прокарани двете кръгови улици на града, покрити с дебела дървена настилка, под която има канализация. Трапецовидните, почти правоъгълни, жилищни сгради са радиално разположени – 40 във външния кръг и 27 във вътрешния. Всичките са еднакви, просторни – по 110-180 кв.м.; всяка има кладенец, огнище и склад за продукти. Явно това били родови жилища. В точно проектирания геометричен център на града е градският площад с диаметър 27 м. Крепостта е заобиколена от защитен ров с дълбочина 2-3 метра. Впоследствие е открит още един най-външен крепостен пръстен, който обхващал допълнително възникналите квартали на придошлото население.

Датировката на археолога Еданович е 1800-1600 г. пр.Хр. Той твърди, че са правени измервания по радио-въглеродния метод /**Г. Б. Эданович**. Аркаим: арии на Урале или несостоявшаяся цивилизация. – В: **Аркаим**: исследования, поиски, открытия. Челябинск, 1995, с. 74-118/. К. Биструшкин обаче посочва, че възрастта на обектите *Аркаим* и *Синташта* била определена по класическия метод на аналогията, а именно "по находките на дисковидни псалий от микенски тип, медни накрайници за копия с незатворена втулка, каменни черешовидни върхове за стрели". След време бил направен и радиовъглероден анализ с десетки проби, като някои от тях показали 2 800 г. пр.Хр. Въпреки разликите в замерванията, противно на логиката, радиовъглеродното изследване не било разширено и прецизирано, напротив, била възприета първата датировка по традиционния метод /**К. Быструшкин**, пос.съч./.

Имайки предвид продължителното засекретяване на обектите, намерението за тяхното потопяване под водите на голям язовир, както и неофициалното признание на Еданович, че това са градове на българите, посветени на Тангра, силно се съмняваме в тази датировка. Необходимо е да се извърши ново независимо измерване от международен екип, като образците, извлечени от *Аркаим*, се тестват в лаборатории извън *Русия*.

Само по този начин би могла да се датира точно *Страната на градовете* в *Урал*.

Самият кръгъл архитектурен план на градовете в държавата *Раха*, както и вътрешното радиално разположение на сградите им, наподобяващо колело със спици (**сн. 22**), говори за тяхната древност. Идеята, подтикнала създаването на този архитектурен план, разбира се, е сферичната форма на Слънцето, виждано от Земята като въртящо се колело. Разполагаме с описанието на Платон за столицата на *Атлантида*, която имала идентичен план. Самите топоними на уралската столица – древният *Ерди* (Ер-Ди, Ре-Ди[ос], т.е. "Бог Ре") и сегашният *Аркаим* (Ар-Ка-Им, Ра-Ка-Им, т.е. "На потомците на Ра принадлежащ") съответстват напълно на вида ѝ, тъй като бог Ра е наследник на слънчевата символика на своя баща Атон.

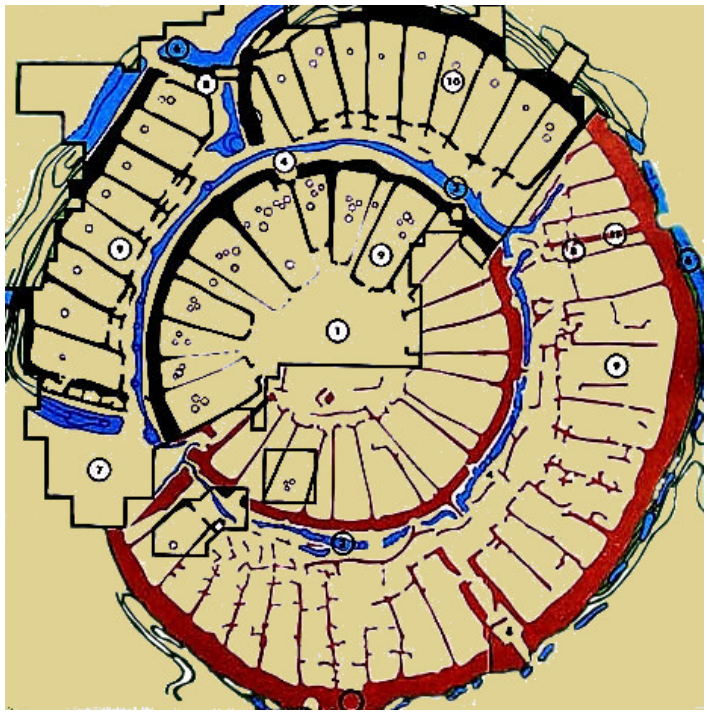

Снимка 22. План, реконструиран от археолозите, на крепостта Аркаим в Южен Урал, Русия. Добре личат големите, радиално разположени родови жилища. Началото на III до средата на II хил. пр.Хр. **/Михаил Зяблов.** Великая тайна Аркаима. – В : **http://www.google.bg/imgres?imgurl=http: //lah.ru/text/zyablov/taina3.jpg& imgrefurl /**.

Разбира се, само някои обекти в „Страната на градовете“ са толкова древни. Останалите са се появили през следващите епохи, вследствие на демографски бум и приждащи племена. Показват го времевите разлики на оповестените радиовъглеродни проби, според които датировките на различните обекти варират от началото на III до средата на II хил. пр.Хр. Следователно важна задача на археолозите е да систематизират обектите според хронологията им, вътре в този отрязък от време, за да се установи кои са първите селища, възникнали при основаването на държавата на богиня Хестия, и кои са съответните групи селища, появявали се поетапно през следващите хилядолетия при заселването тук на други придошли етноси.

Освен това специалистите отдавна би трябвало да са наясно, че естетично оформените бронзови оръдия от микенски тип не винаги са белег за Крито-Микенската епоха (III-II хил. пр.Хр.). Расата на боговете ги е изработвала със завидно майсторство десетки хиляди години по-рано, още при Гея, Уран и синовете им титани. Становището, което е възприела съвременната консервативна наука за началото на употребата на медта от V хилядолетие, на бронза от III хилядолетие, а на желязото – от I хилядолетие пр.Хр., важи само за далечните потомци на боговете – хората, които се научили именно от тях как да ползуват огъня, усвоили рудодобива, металургията и металообработването,

възпроизвеждали дори образците на божествените оръдия и оръжия. Всъщност това становище на науката се отнася за вторичния бум в експлоатацията на металите, когато цивилизациите в *Шумер*, *Египет*, *Мала Азия*, о. *Крит* и *Елада* задоволявали огромните си нужди от мед и бронз чрез редовни доставки от *Тракия* – минните комплекси в *Пангей*, *Айбунар* и *Челопеч* /**З. Сичин**. Изгубените царства…, с. 260-263, 270/. Тракийска мед са внасяли през неолита и бронзовата епоха даже протоскитските общности на север: културите *Кукутени-Триполе*, *Днепро-Донецка* и тази по долното течение на р. *Волга* /**Евгений Черных, Любовь Орловская.** Проблемы радиоуглеродной хронологии энеолитических культур Юго-Восточной Европы. – В: Добруджа, 21, 2003. Изследвания в чест на Хенриета Тодорова. Съст. **Вл. Славчев**. Варна, 2004, с. 177/.

Несъмнено именно „Страната на градовете“ е била държавата на майката на скитите Хестия, а *Аркаим* – нейната столица *Ерди*. Удивителната архитектура може да се обясни със старата българска дума *табят*, *табиет* – високо майсторство. Всъщност точно това означава едно от имената на богиня Хестия, изисквала вдигането на тези строежи – името *Табити*. Етимологията му идва от *tabula* – “дъска“, “плоча“, “стела“ – с писани закони, правила, които най-вероятно богинята е оставила на своя народ.

6. СЪСЛОВНО И ПЛЕМЕННО ДЕЛЕНИЕ НА ХЕТИТЕ/СКИТИТЕ

Херодот е записал следните сведения за съсловното деление на *скитите*:

> “Както разправят скитите, народът им бил най-младият от всички народи, а произходът им бил следният. Пръв на тази земя, която тогава била пуста, се родил мъж на име Таргитаос; разправят че родителите на този Таргитаос били Зевс и една от дъщерите на реката Бористенес [р. *Днепър* – б. В.Й.]... От такъв род бил Таргитаос и той имал трима синове – Липоксаис, Арпоксаис и Колаксаис... По време на тяхното управление **от небето се понесли златни предмети – рало, ярем, сагара** [секира – скитска двойна брадва – б. В.Й.] **и чаша** [съсловни символи съответно на: земеделци, скотовъдци, войни, жреци – к. и б. В.Й.], и паднали на скитската земя; пръв ги видял най-старият и се приближил, за да ги вземе, но с приближаването му златото се запалило. Той се отдръпнал, вторият брат се приближил и се случило същото. Златото се запалвало и ги отблъсвало, но когато третият брат се приближил, то угаснало и той си го занесъл вкъщи. Поради това знамение по-старите братя се съгласили да предадат цялата царска власт на най-малкия брат.
>
> От Липоксаис произлезли онези скити, които по род се наричат аухати; от средния брат Арпоксаис – скитските родове, които се наричат катиари и траспии; а от най-малкия от тях, от царя – родът, който наричали паралати...“
>
> /**История**, IV, 5, 6/.

Всъщност Херодотовите три клона на големия скитски народ са въплъщение на сакралната идея за *Дървото на живота* (**Обр. 2**):

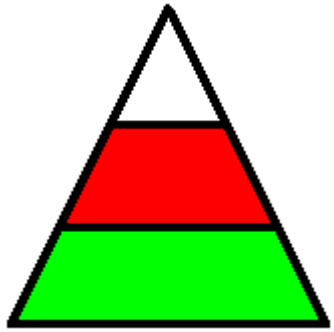

Обр. 2. Универсална схема на *Дървото на живота*, зад което се крие родово-функционалната структура на древното цивилизовано общество. Белият цвят отговарял на най-малобройното *жреческо съсловие*, произхождащо от божествената раса и пазещо традицията на *слънчевия култ*. От жреците били избирани царете. За основоположничка на съсловието се считала Богинята-майка Гея, владетелка на *знанието*, наричано *магия*.

Червеният цвят характеризирал *кастата на войните*, която трябвало да защитава цивилизацията от нейните врагове – съществувалите в древността диви примитивни племена. Патрон на кастата бил Богът-отец Уран.

И накрая, зеленият цвят символизирал най-многобройната класа, тази на *скотовъдците и земеделците*, чиято роля била да изхранва и осигурява в материално-битов аспект горните две. В основата на тази класа стояли първородните близнаци Ра. Родоначалник на скотовъдците бил Ра/Хелиос I/Мардукан, а на земеделците – Ра/Кронос/Енлил. В индийската митологична система тази божествена двойка е позната като близнаците Нестя или Ашвини.

Във „Ведите“ е указано, че според закона, даден от боговете на хората, обществото е разделено на три основни касти, плюс една неопределена маса, работен народ. Името “арийци“ имали право да носят само членовете на трите висши касти: на жреците *брахмана*, благородниците-войни *кшатрия* и *ваишя* – ръководителите на производствените отрасли скотовъдство, земеделие, занаяти, търговия. Първите две касти представлявали гръбнака на вселената. Освен че били обвързани генеалогично помежду си, техните обществени роли търпяли взаимна заменяемост, щом интересът на цивилизацията го изисквал. /**История на религиите**…, т. II, с. 146/.

Тройният цветови символ на *Дървото на живота* се е запазил, в разнообразни конфигурации, в трикольорните национални знамена на *България*, *Унгария*, *Италия*, като зеленият цвят е преминал в син при *Русия*, *Франция*, *Недерландия*, *Люксембург*, *Чехия*, *Словакия*, *Словения*, *Хърватия*, *Сърбия*, *Египет*, *Сирия*, *Чили*.

Република *Татарстан*, в състава на *Руската федерация*, има трикольор в зелено, бяло и червено, и герб с бял крилат барс – тотемът на родоначалника на българите Дионис/Хор. *Татарстан* днес заема част от територията на старата *Волжска България* и е обитавана от потомците на волжските българи.

В жълто (вместо бяло), червено и синьо (вместо зелено) са оцветени флаговете на *Колумбия* и *Венецуела*. В жълто (вместо бяло), червено и зелено – на *Мексико*, *Боливия*, *Бенин*, *Камерун*, *Таджикистан*; а в жълто (вместо бяло), оранжево (вместо червено) и зелено – на *Етиопия*, *Индия*, *Иран* и *Ирландия*.

В *Индия* имало четири основни *варни* (цветово определени касти): *бели брахмани*, *червени кшатрии*, *жълти вайши* и *черни шудри*. Общо взето те са аналогични на скитските съсловия.

Полезни сведения за съсловията при келтското племе *гали* е оставил римският проконсул Гай Юлий Цезар (102-44 г. пр.Хр.) в съчинението си "De Bello Gallico" или "Галската война" /VI, 13-14/. Те били три: *друиди*, *конници* и *простолюдие*. Освен с богослужение, в това число жертвоприношения, прорицания, духовни напътствия към царете и обучение на бъдещи жреци, друидите осъществявали и съдопроизводство. Друидите се радвали на огромна почит, към тях било изпитвано страхопочитание; те и обитаваните от тях свещени средищни места имали статут на неприкосновеност. В *Галия* това била *Карнутската гора* (Кар-Нут, т.е. "Гората на [Со]кар и Нут"; Сокар и Нут са египетските аналози на Хелиос/Мардук и Рея/Суд); в *Северна Италия – Mediolanum* ("Средищна земя"), дн. гр. *Милано*; в *Ирландия* – провинция *Meath* (*Мид* – "среда", "център"), където се намирала столицата *Тара*. /**История на религиите**…, с. 375, 385/.

Предаването на древното свещено знание на младите *друиди* ставало като те наизустявали огромно количество стихове, които слушали от своите учители. Обучението им продължавало понякога до 20 години. Съдържанието на сакралната поезия се отнасяло за сътворяването, размера и устройството на света, естеството на нещата, движението на съзвездията и влиянието на звездите върху хората, прераждането на душите, делата и могъществото на безсмъртните богове. Според Цезар устното предаване възпрепятствало знанието да се изнася сред простолюдието. Иначе за административно-обществени цели служело гръцко писмо. /**пак там**, с. 376/.

Уточняваме, че писмото на *галите* не е било гръцко, както се е сторило на Цезар. Те донесли своето писмо от родината си – областта *Галатея* в *Анатолия*. В териториите от *Анатолия* до *Левант* тази писменост ползвали *финикийци*, *лиди*, *кари*, *фриги*, *мизи*, *витини* и други тракийски племена. Тъй като гърците са получили финикийската азбука от Кадъм, приликата на галския текст с гръцкия е заблудила Цезар в неговата преценка.

Келтската жреческа класа имала вътрешна йерархия: *друиди* в тесния смисъл на думата, които се занимавали със жертвоприношения, съдийство и учителство; *бардове*, наричани в Ирландия *filid* – поети и певци на култа; гадатели, наричани в Галия *vates*, а в Ирландия – *faith*, отговарящи за практическия аспект на знанието – прорицание, магия, лечителство. /**пак там**, с. 377/.

Какво разказват по-късните антични автори за племената-потомци на Хестия и Хелиос?

Докато Херодот (484-425 г.) делял *скитите* на *скити* и *кимери*, които преди и по негово време живеели край *Меотидското езеро* (*Азовско море*) и *Боспор Кимерийски*, то Прокопий (500~565 г.), който живял десет века по-късно, обяснява как тези етноними са се променили: "**Онези, които някога се казваха кимерии, днес се казват хуни, а които в старо време се казваха скити, днес се казват готи** [к. В.Й.]." /по **Ганчо Ценов.** Кроватова България и покръстването на българите. С., 2004, с. 33. Първо издание 1937/.

В 551 г. Йордан пише в съчинението си “За произхода и делата на гетите“ относно *хуногурите* или *хуногундурите*, които образували българската държава северно и южно от р. *Дунав:* “Те живееха най-напред [преди *Троянската война* – б. В.Й.] покрай Меотидското блато, след това в Мизия, Тракия и Дакия...“ /**пак там**, с. 36/.

Теофан Изповедник (758-818 г.) и патриарх Никифор (758-829 г.) казват, че там била страната на *хуните* или *хуногундурите* и *българите*. Теофан:

> “Нужно е сега да разкажем и за страната на хуногундурите, българите и котрагите [при Никифор – *хуните* и *българите* – б. В.Й.]. В северните преминаеми части на Евксинския понт [*Черно море* – б. В.Й.], в тъй наречения Меотидски канал [пролива *Боспор Кимерийски* – б. В.Й.], започва тъй наречената река Куфис [р. *Кубан* – б. В.Й.], която се връща на края на Понтийското море, близо до Некропилите, при тъй наречения нос Криупросопон... От казания канал морето е като река и тече през земята на Босфора и Кимерия в Евксинския понт. От този канал покрай река Кофина се простира Стара Голяма България.“ /**пак там**, с. 35/.

Отличният български историк д-р Ганчо Ценов още през 1910 г. анализира текстовете на множество антични автори, които идентифицират *скити*, *гали*, *гети*, *готи* и *келти* като един и същ народ в различните епохи. Той цитира откъси от Страбон (63 г. пр.Хр.-24 г. сл.Хр.), Йосиф Флавий (37-95 г.), Дион Хризостом (~40~120 г.), Публий Корнелий Тацит (~56-117 г.), Евсевий Йероним Софроний, т.е. Св. Йероним Стридонски (347-420 г.), Филосторгий (368-433 г.), Павел Орозий (385-418 г.), Касиодор (487-578 г.), Йордан (VI в.) – написал през 551 г. труда си “Гетика“ /**Ганчо Ценов**. Произходът на българите и началото на българската държава и българската църква. С., Изд. “Хелиопол“, 2005, с. 26-37. Първо издание 1910./.

Ще приведем само казаното по въпроса от античния географ Страбон:

> “Като се основавам на мненията на старите гърци, които схващат северните народи под едно и също име *скити* [славянски етноним – б. В.Й.] или *номади* [гръцки етноним – б. В.Й.], както се наричаха от Хомера [Омир – б. В.Й.], а с време, като се изучил севера, захванали да ги казват било просто *келти* и *ибери* [*хиперборе*и, т.е. *севери* – б. В.Й.], било смесено *келтоибери* и *келтоскити*...“
>
> /**Страбон**, кн. I, II, 27. – В изданието: **Страбон.** География. Кн. I-V. Превод от старогр. Валерий Русинов. Институт по тракология при БАН. С., ИК “Рал Колобър“, 2006; вж. и **Ганчо Ценов**, пос.съч., с. 36/.

Ето, според нас, развитието във времето на споменатите етноними, произлизащи от корена **хет** (**гет**), произхождащ на свой ред от имената Хестия и Хелиос:

				– саки	– сакси	
Хестия	– хести	– хети		– скити	– келти	– галати (калати), гали
		– гети	– готи	– вестготи, остготи		– хел[ве]ти

Изброявайки земите на *скитите* – северно от р. *Дунав* и *Черно море*, около *Каспийско море*, чак до *Индия*, Страбон (63 г. пр.Хр. – 24 г. сл.Хр.) пише: “Старите гръцки писатели наричаха всички онези, които живееха на север, скити или келто-скити.“ /**География**, XI, VI, 2/. Излиза, че античните автори добре са знаели за връзката между етнонимите *скити* и *келти*.

Върху намерените в *Хатушаш*, столицата на малоазийското *Хетско царство* глинени таблички, текстовете винаги започват с думата *hattili* – “на хатийски“ (т.е. хетски език). Според К. Керам /“Тайната на хетите“, 1956 г./ хетският език принадлежи към “центумната“ група индоевропейски езици, в която влизат келтският, гръцкият, латинският и германският. Докато в “сатемната“ група източни езици се включват славянските езици, индийският и иранският. /по **Д. Х. Чайлдрес**. Изгубените градове на Атлантида, Древна Европа и Средиземноморието. С., ИК “Бард“, 2007, с. 67, 68/.

Хронологично посоките на миграцията на народа на Хестия и Хелиос са били следните:

- от *хести* в Южен Урал и Северното крайбрежие на Каспийско море и Северното Черноморие се превърнали в *хети* в Анатолия (Мала Азия) – с многократни преселения от север към юг и от юг към север, понякога с отклонения към Шумер и Египет;
- от *хети* в Анатолия (Мала Азия) се превърнали в *гети* след прехода им в Долна Мизия (България) и Дакия (Румъния);
- от *гети* в Долна Мизия (България) и Дакия (Румъния) станали *готи* в района на Северното Черноморие;
- част от *скитите* в старата им родина на Волга и Урал и *готите* при Северното Черноморие преминали в Скандза (Скандинавия);
- образувалият се в продължение на два-три века нов етнос *келти* се върнал обратно от Скандинавия към Северното Черноморие и поел на запад към Атлантическото крайбрежие на Европа;
- отделно и по-късно *вестготите* и *остготите* при Северното Черноморие мигрирали оттам към Средна, Южна и Западна Европа;
- в друго преселение част от потомците на *хетите* в Мала Азия, наричани *гали* и обитавали областта Галатея, преминали през Тракия и Адриатика

и достигнали до Западна Европа – Галия в дн. Южна Франция и Галисия (Galicia) в дн. Сев.-Зап. Испания.

Така например Йордан (VI в.) в „Getica“ (§ 28, 29) обяснява една от миграциите на *готите* – от *Скандза* (*Скандинавия*) към *Скития* – със спомена в древните им песни, че преди да дойде в *Скандинавия*, народът им обитавал *Северното Черноморие*. Тук имаме миграционен кръг: завръщане към старата родина. Сетне Йордан казва за твърдението на Йосиф Флавий (37~95 г.) относно корените на *гетите* (предците на *готите*), че те са тръгнали от *Магог*, т.е. от земите на изчезналото *Хетско царство*, и че са *скити* и по произхода и по името си. /**Йордан.** О происхождении и деяниях гетов. Getica. М., 2001. – Електронна публикация: **http://www.krotov.info/acts/06/iordan/iordan01.html**/.

Което намерихме и ние: че *гетите* произлизат от *хетите*.

Подчертаваме, че това са само посоките и основните етноними; миграционните процеси са течали поетапно в продължение на много хилядолетия, на различни вълни, с примесвания и разединения на племена, и завършили към VI-VII в. сл.Хр.

Трансформацията на етнонима *скити* в *келти* навярно е станала в *Скандинавия*. Според нас езиков остатък от този лингвистичен процес е терминът *скалд*, с който били обозначавани през средновековието придворните певци и разказвачи на древни епоси за богове и царе. Длъжността ***скалд*** в двора на скандинавските крале се е преобразувала след време при *вестготите* в административната длъжност *а**l**cald**e*** (*ал**к**алд**е***) – “кмет“, употребявана в *Испания* – в миналото и сега.

Една от миграциите е забелязана от Херодот, който казва, че голяма скитска армия, увлечена в преследване на кимерийци, навлязла от *Скития* в *Анатолия*, тогава сатрапия на *Персия*. Пресрещналата ги мидийска войска била разгромена. Скитите живяли тук 28 години, като управлението на областта поели техни вождове. По това време *царските скити* стигнали чак до *Египет*, но фараонът ги убедил да се оттеглят чрез мъдри слова и богати дарове, и те се върнали в родината си /**Херодот**: I, 103-106. – В изданието: **Херодот.** История. Кн. I-III. Превод от старогръцки П. Димитров. С., Изд. „Наука и изкуство“, 1986/.

Херодот, ползвайки по-древен източник, споменава допълнително за горното преселване /**История**, IV, 11/:

> “Има и друг разказ, който съм по-склонен да приема. Скитите номади – се разказва там – живели в Азия [*Мала Азия* – б. В.Й.], но масагетите [*мизи-гети* – б. В.Й.] ги притиснали с война и те, преминавайки през река Араксес, се отправили към Кимерия; разправя се, че земята, където сега живеят скитите, някога била на кимерийците.“

7. ХЕТСКО ЦАРСТВО

В началото на II хилядолетие пр.Хр. в *Анатолия*, след обединение на няколко градове-държави – *Хатти*, *Куссара*, *Каниш*, *Пурусханда*, *Вахшушана* и др. – възникнало *Хетското царство* със столица *Куссара* (в следващите векове столица е *Хатуша*). През XVII-XIII в. пр.Хр. то преживяло възход: околните могъщи държави *Митани*, *Асирия*, *Вавилон* и *Египет* били респектирани от него. Но от средата до края на XIII в. пр.Хр., поради инвазията на войнствените *морски народи*, както и в частност – след завладяването на *Ханаан* от излезлите от *Египет израелтяни*, обширното *Хетско царство* изчезнало от картата. Всъщност то се разпаднало на малки държавици, които съществували още няколко века. Същевременно обаче в началото на XII в. е имало миграция на големи хетски маси на север, към старата им прародина *Скития*. По време на тази голяма миграция един клон от *хетите* основал на река *Дунав* царство на *гетите* (по-късно на *масагетите*), което обхващало земите на днешните *Северна България* и *Румъния*, а други клонове заели степите по *Северното Черноморие*, като някои от тях (сетнешните *готи*) проникнали дори в *Скандза* (*Скандинавския полуостров*).

Такава е накратко политическата история на *хетите* в *Анатолия* през II хилядолетие пр.Хр. Преди да говорим за държавните образувания на техните потомци *гетите* на *Дунава* през I хилядолетие пр.Хр., трябва, във връзка с нашия предмет на изследване, да приведем данни за *културния комплекс* на *анатолийските хети*. Познаването на божествата, почитани от народите (техните родоначалници) е от съществено значение за изясняване на техния произход и етносни взаимоотношения.

Царят на *Хетското царство* Хатусилис I (~1650~1620 г. пр.Хр.) в своя "Летопис" нарича покровителката си "богинята Слънце от Аринна". В хетския епос "Гневът на великия бог" същата богиня е назована с хуритското име Хебат, а нейния съпруг Тешуб – "небесният бог на бурята". Той е и "бащата-слънце" в серия глинени плочки с клинопис, съдържащи законите, които е дал на хетите. В описание на хетски жертвен обред, освен главната богиня *Слънце от Аринна*, са изброени още осем богини *Слънца от Аринна*, с допълнителни имена: Валанни, Никалмата, Асмуникал, Дудухепа, Хенти, Тиванання и др. /**Иван Венедиков.** Раждането на боговете…, с. 101, 102, 337/.

За нас името *Хебат* – Хе-Бат – означава "Голямата/великата Хе[стия]", която била и *Слънцето от Аринна*, т.е. Ар-Ин-На: "Жената на небесния Ра". Действително Хестия се явява съпруга на Хелиос/Ра/Мардук. В една молитва към майката на хетите Хебат, тя е определена като "богинята на изгряващия диск на Арина" /**З. Сичин.** Дванадесетата планета…, с. 76/, т.е. богиня (съпруга) на слънчевия бог Тешуб (Хелиос/Ра).

Същото разчитане търпи и думата *арена*, название на ниско разположената кръгла равна сцена, заобиколена от стъпаловидни скамейки във фунията

на амфитеатъра. Чашевидната форма на цялото съоръжение символизира утробата на майката Хестия, но тя пази в тази своя утроба не син-слънце, а дъщеря-слънце (*Арина*), изобразена чрез кръглата арена. Хестия не е родила син-наследник, а девет принцеси-слънца (*Арини*).

Ще привлечем още данни, за да придобием пълна представа по темата. Съзвездието *Чаша* (лат. *Crater*) е астрологичен образ на чашата на Аполон, с която неговата магическа птица – гарванът – носела жива вода на боговете. В един китайски мит се разказва за десет *трикраки слънчеви птици*, които живели преди хиляди години. Те се редували така, че всеки ден една от тях прекосявала небето с карета, управлявана от тяхната *слънчева майка*. Докато не ги забелязал митичният стрелец Йи (Аполон?), който прострелял девет от тях със своя лък. Аполоновата връзка подсказва аналогията между деветте дъщери-слънца на Хестия и деветте музи – дъщерите на Мнемозина и Зевс.

Хестия/Веста е почитана под името *Анахита* – Ана-Хит, "Хестия, небесната" – не само от хетите, а и в *Лидия*, *Фригия*, *Митани*, *Урарту*, *Мидия*, *Персия* и др. В храмовете ѝ горял нейният "безсмъртен огън", постоянно поддържан за жертвоприношенията /**История на религиите**…, т. II, с. 251-253/. Като майка на хетите и родствените им етноси нейният култ се поддържал на държавно ниво, а не само като на пазителка на домашното огнище, за каквато пренебрежително я считали в *Елада*.

В един от химните на "Авеста" *Анахита* е наречена "Ардви Сура Анахита: Вода Героична и Неопетнена" /**пак там**, с. 236/. Името *Ардви* – Ар-Дви, Ра-Д[е]ви – подчертава, че е наследница на богиня Ева (Д`Ева) и съпруга на Ра; името *Сура* – че е от поколението на боговете асури, а не от старите титани-деви (синовете на Дева). Водната ипостаза естествено е наследена от Богинята-майка земя-вода Гея.

Според юдейско-римския писател Йосиф Флавий (37-95 г.) гърците наричали *галатите* (*галите*) *гомар* (*гимри*, *кимри* или *кимери*), а *магогите* – *скити* /**пак там**, с. 34/.

Санскритската дума *окс*, на английски език – *ох*, означаваща "бик" /**Е. Блаватска**. Разбулената Изида. Т. II. Теология. Кн. II. С., 2006, с. 169/, ни навежда на мисълта, че в *Анатолия* и *Леванта* е била в употреба звучната ѝ форма *ог.* Следователно народът на *хетите* (*скитите*), наричан в тези земи *магог*, т.е. Маг-Ог, е бил възприеман в лицето на неговите жреци като "[Синовете на] Великия бик". А последното се потвърждава при археологическите разкопки на хетските селища, където са намерени артефакти, удостоверяващи голямото значение на култа към бика/кравата.

В библейското описание на завладяването в края на XIII в. пр.Хр. от израелтяните на *Ханаанската земя* е даден "Списък на победените царе", в който, след поразения Аморейски цар Сихон, е посочен: "...съседния нему васански цар Ог, който беше от останалите исполини и живееше в Аштарот и в Едреи, и който владееше Хермонската планина, Салха и целия Васан, до

границите на гесурците, и на мааханците, и половината Галаад, до границата на есевонския цар Сихон. Тях поразиха Господният слуга Мойсей и израелтяните; и Господният слуга Мойсей даде земята им за притежание на рувимците, на гадците и на половината от Манасиевото племе.“ /**Исус Навиев**, 12: 4-6. – По изданието: **Библия** или книгите на Свещеното писание на Стария и Новия завет. Проект “Живо слово“. С., 2001. 1529 с. + 19 с. прил. карти/.

Тук виждаме, че и царят на остатъчното, след разпада на *Хетската империя* хетско племе *магог* (“[Синовете на] Великия бик“), е носел сакралното име *Ог*, т.е.“Бик“. Земята му се простирала на изток от р. *Йордан*, на север от планината *Хермон*, на юг до р. *Явок* и била завладяна от еврейските племена на Гад и Манасий. Столица му бил гр. *Аштарот*, находящ се източно от *Голан*; забележително е, че част от страната му се наричала *Галаад*, т.е. “Земя на галите“.

Трябва да отбележим, че *аморейците* и *евусейците*, над които в края на XIII в. пр.Хр. е царувал Сихон, били потомци на Ной от втория му син Хам, по-конкретно от четвъртия син на Хам – Ханаан. По същото време, в съседната откъм север страна, цар *Ог* управлявал народа *магог*, който пък произлизал от третия син на Ной – Яфет, по-конкретно от втория син на Яфет – *Магог* /**Битие**, 10: 2, 6, 15, 16/. По-горе споменахме за твърдението на Йосиф Флавий, че гърците наричали *магогите скити*.

Вярно ли е това твърдение, въпреки че *магогите* са потомци съответно на Ной, Яфет и Магог, които не са *скити*? Изглежда е вярно и този исторически факт се дължи на етническо смесване в края на III и началото на II хил. пр.Хр. между народа *магог* и част от големия етнос на *хетите* (наричани по-късно *скити*).

8. ЦАРСТВОТО НА ГЕТИТЕ В МИЗИЯ И ДАКИЯ

В *Долна Мизия* (*Северна България*) и *Дакия* (*Румъния*) (**сн. 23**), в края на II и през I хилядолетие пр.Хр., е съществувала държава на *гетите* (*масагетите*) със столица *Даусдава* (Деус-Дева, т.е. “Богът-отец на боговете [Хелиос I]“), наричана още *Хелис* („Слънцето“), край днешния гр. *Исперих* (**сн. 24**). Предполагаме, че самите *гети* наричали страната си *Варна*, название, което днес носи пристанищният гр. *Варна*, преди това *Одесос*. Според нас етимологията на *Варна* трябва да се търси в името на мъжкия родоначалник на *хетите* (*гетите*), съпругът на Хестия – Хелиос/Мардукан, по-точно в неговия птичи образ – черната *врана* (вж. § 2). Други топоними: *Каварна* – антична крепост на крайбрежието северно от гр. *Варна*; село *Варана*, *Плевенско*; земетръсната планина *Вранча*, дял от *Югоизточните Карпати*.

Снимка 23. Карта на Дакия и Мизия от времето на римското завоевание – I-II век. Изработена на базата на антични латински карти, от Абрахам Ортелиус през 1585 г. – В: Атлас "Българските земи в европейската картографска традиция (III-XIX в.)". Съставител **Димитър Стоименов**. Център за изследвания на българите, Държавна агенция "Архиви", ИК ТАНГРА ТанНакРа. С., 2008, с. 455, 456.

От края на II до средата на I хилядолетие пр.Хр. на тази територия е съществувало държавно образуване на мигриралите от Анатолия хети, наречени тук гети, които се обединили и слели със заварените мизи, образувайки народа мизи-гети или маса-гети.

През VI в. пр.Хр. царят на бесите и сатрите Терес I (~526/521-464 г. пр.Хр.) успял да консолидира и обедини тракийските племена на юг от Балкана в т. нар. Одриско царство. При неговите наследници Спарадок (464-444 г. пр.Хр.), Ситалк (444-424 г. пр.Хр.), Севт I (424-407 г. пр.Хр.), Медок I (407-391 г. пр.Хр.), Севт II (405-384 г. пр.Хр.), Котис I (384-359 г. пр.Хр.) и др. Одриското царство се разширило на север до делтата на р. Дунав, а масагетското се свило в Дакия.

Снимка 24. Карта с разположението на древната гетска столица Хелис/Даусдава, защитена от каньона на р. Крапинец. На североизток, в Гинина могила, край с. Свещари, се намира красивата гробница на гетски владетел, а на югозапад – тракийското светилище Демир баба. Целият район, осеян с могили, е включен в археологическия резерват Сборяново.

Край на тракийския възход сложил Александър III Македонски (336-323 г. пр.Хр.), който установил хегемония над Тракия, за да осигури тила си с оглед завладяването на Изтока. След смъртта на Александър, при разпределението на неговата империя, Тракия се паднала на диадоха Лизимах (323-281 г. пр.Хр.). Изглежда както Александър, така и Лизимах, са управлявали Тракия съвместно с тракийски парадинасти.

Този политически модел е временно преустановен от Кавар (257-218 г. пр.Хр.), последния владетел на Гетското/Келтското царство в Тракия (278-218 г. пр.Хр.), който по майчина линия се явявал внук на Птолемей I Сотер (или Лаг) – македонският диадох, наследил Египет (323-283 г. пр.Хр.). Кавар, който

преместил столицата си от Тиле/Тюле (дн. край с. Тулово, община Мъглиж, област Стара Загора) в Кабиле (дн. край гр. Ямбол), е подлагал на системно изтребление наследниците на тракийската династия. /**Методи Манов.** В търсене на Тюлис или Тракия. С., ИК „Борина“, 2017, с. 92-184/.

От средата на I в. пр.Хр. до средата на I в. сл.Хр. Рим постепенно се наложил над Тракия, като осъществявал нейното управление отново чрез тракийски парадинасти: напр. Реметалк I (31-12 г. пр.Хр.) – севаст на Тракия по времето на император Октавиан Август (27-14 г. пр.Хр.). След управлението на Реметалк II (18-38 г.) и Реметалк III (38-44 г.) Тракия и Мизия били анексирани от император Клавдий (41-56 г.) и превърнати в римски провинции (46 г.), с римски управители и администрация. В самото начало на II в. (101-107 г.) император Траян (98-117 г.) успял да завладее и Дакия. В този исторически момент столицата на маса-гетите и даките се намирала в полите на Карпатите под името Сармизегетуса („Царство на мизите и гетите“).

Специфичните названия *Варна* и *Одеса* ги е имало и извън *Мизия* и *Дакия*; те маркират важните стратегически пунктове в обитанията на клоновете на хетския етнос. В епоса за Один се споменава как флотите на неговите потомци ползвали пристанищния гр. *Одесюнд* на крайбрежието на днешна *Холандия*, *Северно море* /**Снуре Стюрлюсон.** Саги за кралете на Севера…, с. 39/. Пристанище *Варна* е имало и на североизточното крайбрежие на *Евксински понт*. Не ще пропуснем и гр. *Одеса* на полуостров *Крим*.

Разбира се, идентични топоними са оставили и келтите в *Ирландия*. Това са пак пристанища: едното е *Barna* (*Барна*), на западното атлантическо крайбрежие; другото *Dungarvan* – Дун-Гарван, или Тун-Гарван, т.е. “[Небесният отец] Тун-Гарван“, на югоизточното крайбрежие на острова.

На топонима *Варна* може да се търси още една етимология, макар и не толкова убедителна, ако приемем, че той е посветен на овена, една от ипостазите на Богинята-майка. Защото в иранската митология и особено при *партите* с термина *хварна* било обозначавано царско знамение, което се явявало във вид на овен. /**Иван Маразов**. Ритон с глава на овен от Далакова могила. – В: Известия на музеите от Югоизточна България. Т.XXIV. Сливен, 2009, с. 24/.

Етимологичната връзка между видовите названия *врана* и *гарван* пролича добре в руския език, според който първата птица се нарича *ворона*, а втората – *ворон*. Много по-интересна е обаче връзката между *врана* и *варан* (лат. *Varanus*, земен дракон) – род едри гущери. Тези толкова различни животински видове – птица и земноводно – носят идентични видови названия, поради факта, че в древността са били считани за превъплъщения на едно и също божество. Освен това, горните съпоставки ни помагат да изясним кой бог се крие зад *Варуна* – важен персонаж в индийската митология. Става дума именно за слънчевия Хелиос/Мардукан, египетския Ра.

От ипостазните имена *Врана и Vereni* на Хелиос/Мардукан произлизат ред думи с коренова основа ***вр***: *врачка*, *врач* (“лечител“), *варяг* (“войн“), *враг*,

опозицията *врать* (“лъжа“) – *верить* (“вярвам“), латинската *veritas* (“истина“), *вяра* (*вера*), *варан* (“земен дракон“), *варак* (“златно покритие“), *вар*, *вир*, *war* (“война“), *work* (“работа“) и пр. С основа ***бр***: *бряг*, *барка* (речна лодка), *бреза*, *бряст*, *бирюза* (рус., „тюркоаз“), *брат*, *баран* („овен“), *барон* (феодална титла), *бран* („битка“, „война“), *браня*, *барс* (планински лъв), *брадва*, *брат*, *брод*, *брада*, *бера*, *бразда*, *брана* и др.

Топонимът *Одеса/Одесос* също има ведическо-славянски произход: *Одеса = Отеца*. Тук отново е визиран родоначалникът на *гетите*, *хетите*, *скитите* и пр. Хелиос I/Мардукан, обичан от своя народ в птичето му превъплъщение *Врана* (*Варна*).

Между III в. пр.Хр. и III в. сл.Хр. в монетарницата на гр. *Одесос* са отсечени големи емисии, художествено изработени монети: сребърни тетрадрахми и бронзови монети, в три основни типа, които са намирани из *Долна Мизия* (на запад – до поречието на р. *Янтра*). На трите типа е представен *Великият бог* на града, но и на цялото гетско племе, както ще стане ясно. При първия тип, наченат около 270 г. пр.Хр., богът е полегнал на царски диван, в лявата си ръка държи рога на изобилието, облегнат на лявото му рамо. Над дясната му ръка се показва фар, разпръскващ лъчи, а над фара – амфора с устието надолу. В един от екземплярите косата му е обхваната с лавров венец. /**Иван Венедиков.** Раждането на боговете…, с. 294, 295/.

На втория тип монети, от края на III в. пр.Хр., богът стои прав насреща, носи дълга коса и брада. Пак в лявата му ръка, опрян на лявото му рамо е рогът на изобилието – главният му атрибут. В дясната си ръка държи фиала за излияние.

Вторият тип е възпроизведен в емисия, сечена доста по-късно, по времето на Гордиан III (235-238 г. сл.Хр.). Тя представя аналогична статуя на бога, изправена в неговия храм, върху фронтона на който има изображение на Хелиос в квадрига /**пак там**, с. 292, 293/.

Третият тип, сечен от края на II в. пр.Хр. насетне, се отличава със своята иконография. *Великият бог* е в ролята на конник, издигнал копие в дясната си ръка. Че той е същият бог се разбира от една емисия, в която копието го няма, но се появява характерният за него рог на изобилието. /**пак там**, с. 293/.

Монетите от трите типа са удостоени с много интересен надпис: ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΣΟΔΙΙΣΣΙΤΩΝ. Иван Венедиков разделя надписа на три части и го чете: “Великият бог” (на Одесос), като приема, че “името на града е предадено в родителен падеж от етникона ΟΔΙΙΣΣΙΤΩΝ” /пак там/. Това неубедително разчитане явно е пригодено към неговата хипотеза, че Великият бог на гр. Одесос е Хадес /пак там, с. 296-300/.

Но нещата стоят другояче, не само защото Хадес не е бог на траките и в частност на гетите. Думата ΟΔΙΙΣΣΙΤΩΝ не е името на града *Одесос* в родителен падеж, а етнонима *одесити*, който в родителен падеж става *одеситон*/*одеситони*. *Великият бог* (ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΣ) на кого? – на *одеситите* (ΟΔΙΙΣΣΙΤΩΝ). Етнонимът *одесити* е всъщност епоним, защото възпроизвежда определителното име на бога. *Одесит*, *одесът*, т.е. “отецът”, това е родоначалникът на хетите/гетите – *Великият бог* (ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΣ) Хелиос I/Мардукан, почитан още като свещената птица *Врана*, т.е. *Варна*. От думата “отеца” пък идва другият топоним – *Одеса* или *Одесос*.

Същото ни казват атрибутите на бога. Рогът на изобилието, питейната амфора, светещият фар, лавровият венец (*лавра* – Ла-Вра, Ал-Вра, т.е. "Бог Вра[-на]"), разкриват слънчев бог-отец, родоначалник, но и скотовъд, даващ храна и богатство. Ами релефът на Хелиос върху фронтона на собствения му храм? Това не е Хелиос II, синът на Хиперион, а Хелиос I – първородният син на Гея и Уран, и брат-близнак на Кронос.

Дори когато разглежда надписи върху оброчни релефи, посветени на това божество, с характерните му типажи, в които е посочено прозвището му ΔΑΡΣΑΛΑΣ (*Дарзалас*) /**пак там**, с. 297-299/, Венедиков не се досеща за самоличността му. Това са декрети на гр. *Одесос* от 215, 221 и 238 г.; един оброчен релеф, посветен от някой си булеутес (член на градския съвет, вероятно в столицата *Хелис*) на "Великия бог Дарзалас", намерен в *Търговищко*; друг оброчен релеф от гр. *Каспичан* и пр. Освен всичко казано, в гр. *Одесос* се провеждали атлетически игри *Дарзалеи*. Припомняме, че *Дарзалас* е едно от имената на Хелиос I, запазено при *келтите*, братовчеди на *гетите* и приписвано понякога на брат му Кронос.

Има и друг интересен артефакт – златна плочка от *Кубан*, – на която заедно са изобразени "скитската богиня" Хестия и богът-слънце Хелиос I, възкачени върху своята колесница /**История на религиите**…, т. II, с. 195/.

През 239 г. пр.Хр. в гр. *Одесос* е бил отсечен и още един тип (в две емисии) сребърна тетрадрахма, публикувана и описана от Методи Манов по екземпляри, съхранявани във Френската национална библиотека. Надпис на реверса на първата емисия: ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΟΔΗΣΙΤΩΝ. Според Манов на реверса има „Изображение на статуя на Кавар като Великия бог с рог на изобилието и със специален символ." /**Методи Манов.** В търсене на Тюлис или Тракия. С., ИК „Борина", 2017, с. 161, 162/.

Гетският/келтският цар Кавар (257-218 г. пр.Хр.) е управлявал освен *Долна Мизия* и част от *Тракия* (наследеното от него *Келтско царство* в *Тракийската низина*), изземвайки правото на власт и погубвайки потомците на Севт III (331~300 г. пр.Хр.). По силата на родството си с владетеля на *Египет* – диадоха Птолемей I Лаг (майката на Кавар била дъщеря на Птолемей) – Кавар е смятал, че има права върху тракийското наследство на другия диадох Лизимах. /**пак там**, с. 92-184/.

През 241-239 г. пр.Хр. Кавар, верен на гетската традиция и за да подчертае своя божествен произход, построил в гр. *Одесос* храм на Великия бог Варна (Дарзалас). Във връзка с това наредил и изработката на споменатите две емисии сребърни тетрадрахми в чест на племенния бог-отец и в своя чест като негов потомък, които да бъдат готови за откриването на храма през 239 г., съчетано със специален празничен ритуал.

Впрочем личното царско име *Кавар* е съставено на база божественото име *Варна*, защото Ка-Вар се разчита като „Син/потомък [на] Вар[на]". Не можем да не отбележим топонима ***Кавар**на* (средновековният *Карвуна*). Градът на това място – предмостие към прибрежната гръцка колония *Бизоне* – е бил построен навярно от *Кавар*. На 12 км. на север е нос *Калиакра*, забележителен със здравите си укрепления и с легендите за съкровището на Александър Македонски и тракийския му наследник Лизимах.

Относно тълкуването на образите върху монетите, можем да се съгласим, че главата на аверса е портрет в профил на Кавар, но на реверса все пак е показана статуята на Великия бог на *хетите*, *гетите*, *скитите*, *келтите* Хелиос I, с други местни имена Одеса, Варна и Дарзалас. Такъв е прочитът на Тодор Герасимов, Иван Венедиков, Ставри Топалов и други изследователи, занимали се с въпроса. Видно е, освен това, че Кавар е копирал надписа от монетите на предишните владетели.

Владетелите от класицизма и елинизма, включително тракийските и гетските царе, са се представяли пред народа за синове на бога-родоначалник и на богинята-майка: те играели тази роля и в мистериите. Няма как Кавар да се прави на самия древен отец (Хелиос) на огромния народ, който е обитавал от хиляди години *Скития*, *Дакия*, *Долна Мизия*, *Анатолия*.

Двата символа, които държи статуята на Хелиос, са типичните атрибути на бог-родоначалник: рогът на изобилието в лявата ръка символизира благата, дадени от бога на неговия народ – храни, стада, богатства, знание, земя, слънце и т.н.; „геврекът“ в дясната ръка символизира генеалогичната (кръвната) връзка между бога и потомците му: преките му потомци са царете-жреци, а непреките – целия народ.

Фигурата, наречена от нас „геврек“, а от М. Манов – „специален символ“, е всъщност схематизиран венец от жълто еньовче, знакът, оставян, по данни на Плутарх, от Зевс/Озирис на богините, които са заченали дете от него. Актът на зачеването, извършван по древна божествена традиция в дните на лятното слънцестоене (22-24 юни) – Еньов ден, – очевидно е бил спазван още по времето на Зевсовия баща Кронос и Зевсовия чичо Хелиос (**сн. 25, 26, 27**). Същият венец – от натурални цветя, или от метал, – наложен върху главата, е станал прототип на короната *тиара* или *диадема*, защото в древността наличието на потомство е било задължително условие за упражняване на власт.

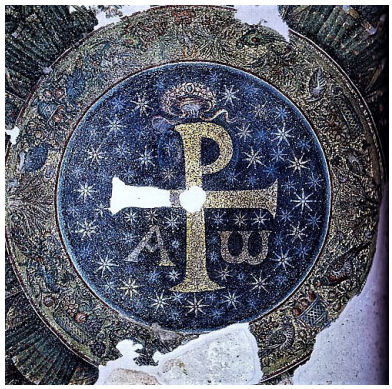

Снимка 25. Куполът на християнски баптистерий в Келибия, Северна Африка, VI век. На фона на звездно небе е изобразен кръст, увенчан с буквата Р: може би произведен от кръста Анкх на египетския бог-син Озирис-Хор. Под хоризонталното рамо на кръста са поставени буквите Алфа и Омега, символизиращи Отеца и Майката на боговете. Над кръста е нарисуван оброчният венец на Зевс-Амон (Озирис).

Снимка 26. Детайл-увеличение на оброчния венец от цветето жълто еньовче на на Яньо/Еньо, Йенишер, Янус/Януариус или Зевс/Озирис – отецът на богове и хора.

По-долу представяме тетрадрахма на Кавар от втората му емисия, посветена на Великия бог, отсечена през 239 г. пр.Хр. (**сн. 28**). На лицето е изобразена главата на Кавар в десен профил. Царят е брадат, а косата му е пристегната с фина диадема. На опакото е изобразен прав *Великият бог Оде* (*Оте = Отеца*) на носещите този епоним *одесити* – жителите на град *Одесос*. В дясната си ръка богът държи *венеца*, *символизиращ родовитост*, а с лявата крепи на рамото си *рога на изобилието*.

Снимка 27. Античен релеф с христограмата на Константин Велики (август на Запада: 306-324 г.; император на Изтока и Запада: 324-337 г.), върху която две птици поставят венеца на Зевс/Озирис.

Снимка 28. Надпис на опакото: ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΟΔΗ, т.е. „Великият бог Оде“; а долу, под чертата ΚΥΡΣΑ, т.е. „Кирса“, магистратът на град Одесос в 239 г. пр.Хр.

Гетските царе са оставили край столицата си *Даусдава*/*Хелис* уникална гробница (при дн. с. *Свещари*, *Исперихско*). В главната зала има статуи на десет богини-майки. Разбираме, че те били считани за такива, от роклите им с вид на лотусов цвят и от позлатените им шапки-корони. Вдигнали ръце нагоре, те сякаш подпират небето, т.е. тавана (**сн. 29**). Самият топоним *Свещари* идва от името *Веста* (*Хестия*): С-Веста-Ре, *Свестаре*, означаващ “При Веста, [съпругата на] Ре“. На 21 декември, Игнажден – рождения ден на Дионис/Хор, слънчев лъч огрява стенопис със сцена, в която богинята коронясва царя.

Снимка 29. Десет статуи на ***кареатиди*** в гробницата край с. Свещари, Исперихско, Североизточна България (III в. пр.Хр.). Фото Бойко Калев; дизайн Владимир Прангов.

Богините носят на главите си цилиндрични корони, върху които има следи от позлатяване. Ка-Рея означава "потомка на Рея": Хестия била първородната дъщеря на Рея, а дъщерите на Хестия – внучки на Рея.

Кареатидите подкрепят архитрава, фриза и корниза, върху които стои небесния свод, с архитектурно название тимпан. Подобно на гробниците-мавзолеи в Казанлък и Старосел, фризът е украсен с триглифи – най-древния символ на върховния бог Троян/Тангра.

Кои са тези богини? Естествено общата майка-родоначалничка на големия хетски етнос *Хестия/Веста/Тевет* и деветте ѝ дъщери – родоначалнички на неговите клонове.

Според Диодор *Хестия* е дала законите на Залмоксис, жрец на масагетите (обединените мизи и гети) в *Мизия* /**История на религиите**…, т. II, с. 337/. Или по-скоро Залмоксис е открил древен законник на Хестия, от който ги е преписал.

Впрочем името *Залмокс* съдържа два термина (Зал-Мокс): *Зал/Сал* очевидно е тракийска дума за „слънце", така напр. латинската форма е sol; а *Мокс* е богинята на подземното царство *Мокос/Мокош* или *Макош* (Мак-Ош = „Великата крава") при мизите, даките и по-късно при славяните. Разбира се името на царя-бог *Залмокс* съчетава в себе си имената на бога-слънце и богинята-земя, явяващи се за племето хети/гети/скити техния бог-отец Хелиос/Ра/Мардук и тяхната богиня-майка Хестия/Веста.

Смятаме, че скулптурите в *Свещарската гробница* изобразяват именно богините *Слънца от Аринна*, споменати по-горе (вж. § 7). Както казахме, това са

Хестия и нейните дъщери, които на свой ред се превърнали в майки на племената от голямото хетско семейство. Можем да посочим *деветте клона на хетите* и техните обитания:

1. хети – *Анатолия*;
2. хати – *Анатолия*;
3. гети/масагети – *Долна Мизия* и *Дакия*;
4. келти – *Централна Европа*, *Северна Франция*, *Ирландия*, *Шотландия*;
5. скити – *Урал*, *Волга*, *Северно Черноморие*;
6. суоми – *Финландия*;
7. готи, разделили се на остготи – *Северно Черноморие*, по-късно *Италия*; вестготи – *Северно Черноморие*, по-късно *Испания*;
8. гали/галиджийци – областта *Галатея/Галатия* (лат. Galatia) в *Анатолия*; по-късно историческата област *Галиция* в дн. *Югозападна Украйна* и *Югоизточна Полша* и накрая – *Франция* и *Испания* (автономна област *Galicia/Galiza*);
9. (х)ести – *Естония*.

Отбелязваме, че хоронимите *Суоми* и *Финландия* касаят *Хестия* като богиня-майка: Су-Оми – "Майчица-утроба"; Фин-Ланд, Ниф(Нит)-Ланд – "Земята на Утробата".

Осмият клон на *хетите* се е самоназовал *гали* по ипостазното име на Хестия – *Гала*, *Галица* (значещо „Врана" на галички диалект). В славянския текст „Слово о полку Игореве" иносказателно се казва, че княз Игор нападнал половците/казаците на *Дон*, като заедно с неговия полк препускали галицките му съюзници: „Не буря соколите [войните на Игор – б. В.Й.] отнесе през поле широко, а галици стаи [„врани ята", т.е. галицките полкове – б. В.Й.] летят към Дон велики." /**Слово о полку Игореве**. – В: **old-russian.chat.ru/06slovo.htm/**. Между другото тук талантливият автор е използвал художествените похвати алегория и олицетворение.

Други „врани" топоними, освен споменатите по-горе: гр. *Галич* в *Галиция*, *Украйна*; скален нос *Галата* и прилежащия до него квартал *Галата* в гр. *Варна*, *България*; квартал *Галата* в гр. *Истанбул*, *Турция*.

Племето *гали* се явява един от етническите субстрати на народа, обитаващ съвременна *Франция*. Един от по-известните галски вождове, който е водил ожесточена, но неравна борба с *Рим*, в лицето на Гай Юлий Цезар (102-44 г. пр.Хр.), е имал специфично сложносъставно име-титла: на галски език *Версенжеторикс* (82-46 г. пр.Хр.), а в латинска транскрипция – *Верцингеторикс*. Значението на това име може да бъде разбрано от следната му разбивка: Вер-Цин-Гето-Рикс, т.е. „Син на дракона, цар на гетите". Става ясно, че този вожд се е титуловал „цар на гетите", а не на *галите*, т.е. че *галите* са племе в състава на големия *хетски/гетски народ*; и второ, научаваме, че и *галското племе* е почитало Дракона (Великата змия) Хелиос/Мардук/Варна.

В Христово време, когато *Римската империя* постепенно и настъпателно завладяла тракийските земи до рубежа на р. *Дунав*, все още свободните в *Дакия гети* определили за своя столица град *Сармизегетуса* – т.е. "Цар[ство] мизе-гетуса", или царство на *мизите* и *гетите* (*масагетите*). При император

Траян (98-117 г.) вече и *Дакия* на цар Децебал била окупирана от *Рим* в резултат на Втората Дакийска война през 105-107 г. В *Дакия* Траян се сражавал с народа *бури* /**Йордан Вълчев**. Българският календар. В. Търново, 2005, с. 150/. *Бури* се явява синонимен етноним на *масагетите*, т.е. *българите*, употребяван от тях по време на война, идващ очевидно от войнствената ипостаза на родоначалника им Дионис/Хор – свирепият вълк *Бури*.

Не можем да пропуснем етимологията на топонима *Дакия*. За нас той идва от санскритските лунни женски божества-освободителки *Даки* или *Дакини* от свитата на богиня Кали. Тибетската аналогия на това име *Mkha-gro-ma* означава "танцуващи в небето". Били изобразявани голи, със заплетени във вихрен танц извити тела. Действителният подтекст на техните прояви не бил сексуален, а въздействие за освобождаване на тялото и душата с цел спонтанно общуване с чистата природа и постигане на лекота на ума и мисълта, движение от тъмнината на материята към светлината на духа. Несъмнено и в древна *Дакия* е имало светилища на Богинята-майка, но ролята на нейни жрици играли *Дакините*.

Херодот сочи приликата в облеклото и обичаите на *масагетите* и *скитите*, а това подкрепя тезата за етносно-етнонимните превъплъщения на *хетския/гетския народ*:

> "Масагетите носят облекло, подобно на скитското, и водят начин на живот, подобен на скитския; бият се и на коне, и без коне (владеят и двата начина), стрелят с лък, хвърлят копие и обикновено носят сагари. За всичко използват злато и мед. Каквото им трябва за копията, за върхове на стрели и за сагари, все от мед го правят; а за главата, коланите и ремъците през рамо използват злато – за украса..."
>
> /**История**, I, 215/.

Ще коментираме и думи, производни от свещеното име на Отеца на *хетите Врана*: *лавра* – Ла-Вра, Ал-Вра, или "Бог Вра[на]"; *брат* – Бра-Ат, Вра-Ат, или "Светът на Вра[на]"; *брада* – Бра-Да, Вра-Ат, или пак "Светът на Вра[на]"; съществителното *бран* ("война", "битка"), както и глагола *браня* – Бра-Ня, Вра-Ан, или "Небесната Вра[на]"; одобрителният възглас *браво* – Бра-Во, Вра-Ов, или "Овоидът Вра[на]". Етимологията на думата *брат* от името *Врана* се дължи на кръвната връзка между първите в света братя-близнаци Хелиос/Врана и Кронос/Сокола, а етимологията на думата *брада* от името *Врана* ни подсказва характерния външен белег на първите богове – техните гъсти и дълги бради, грижливо сресани на релефните им портретни изображения върху някои керамични плочки от *Месопотамия*. Брадата като отличителен белег е подчертана и в инкските легенди за сина на слънцето Контики Веракоча.

Между другото отбелязваме антропонима *Гета* на базилевса на племето *едони* през VI в. пр.Хр., когато обитавали *Беломорска Тракия*, изписан с правилен красив шрифт върху тежките му сребърни монети (октодрахми), едни от най-ранните в света. /снимка на тази монета виж във **Валентин Йорданов.** Потомците на боговете Посейдон, Зевс и Хадес в Тракия. – списание „Горгони", кн. 3. 2019, с. 24/. По това време *финикийският* (Кадъмов) вариант на божественото *бохарско писмо*, излязъл от херметичните забрани и започнал свободно да се разпространява в *Средиземноморско-Егейския регион*. Траките *беси* обаче, като истински *нетери* (*пазители*) на свещеното слово, продължили да пазят своя най-чист вариант на свещената *бохарица* чак до IV в., когато и той станал публичен.

Във връзка с термина *хет* ще приведем и думите *hetaeria* (*хетерия*) – македонското аристократично общество, братство; *хетайри* – благородните македонци, съставящи елитната конница на македонския цар; *хетман* – военен лидер при донските казаци.

За нас е загадка защо египетските фараони дори през *Старото царство* носели съставната частица *хет* в официалната си титулатура, наред с традиционното хорическо име. Дали тази именна традиция е древна колкото хорическата и е свързана с богиня Хестия? Вероятно в определен момент е станало съчетаване между царствени потомци на Хор и такива на Хестия. Засега нямаме отговор на този въпрос.

ПРИКАЗКАТА „СНЕЖАНКА И СЕДЕМТЕ ДЖУДЖЕТА“ – МИТОЛОГИЧНА ВЕРСИЯ ЗА НАЧАЛОТО НА ЧОВЕШКОТО ЦАРСТВО

Валентин Йорданов

I. РЕЗЮМЕ НА ПРИКАЗКАТА И КОМЕНТАР ОТНОСНО ПЕРСОНАЖИТЕ В НЕЯ

Ползваме осъвременен вариант на приказката „Снежанка и седемте джуджета“, записана и обнародвана от братя Якоб и Вилхелм Грим през 1812 г. Освен немската, известни са и други версии на тази приказка: италианска, албанска, гръцка, арменска, шотландска, славянска, индийска и пр. от целия свят. Те, разбира се, пречупени през националните култури, се отличават в един или друг аспект.

Разбира се, широкото разпространение на тази приказка е аргумент в полза на нейната древност: от времето преди етническата диференциация на индоевропейските племена и народи.

И така, сюжетът накратко е следният. Една кралица родила красиво момиченце с удивително бяла кожа, поради което го нарекла Снежанка. Кралицата обаче починала, а Снежанка осиротяла без майка. След известно време кралят се оженил повторно. Новата кралица също била красива, но имала студено сърце. Всяка сутрин тя питала вълшебното си огледало коя е най-прекрасната жена в царството, а огледалото неизменно ѝ отговаряло, че тя е неоспоримата красавица.

Обаче задоволството на кралицата продължило само седем години – докато Снежанка не пораснала и се превърнала в хубава жена, за което вълшебното огледало не пропуснало да извести своята господарка. Тогава кралицата заповядала на горския пазач да убие милата девойка. Той обаче не бил злодей: отвел Снежанка в гората и я оставил там да дири сама своето спасение. След дълго лутане, изтощена, тя попаднала на къщичката на седемте джуджета, в която се приютила за през нощта. Тях ги нямало, но когато се върнали и я открили в дома си, те с радост я подслонили; дори ѝ сковали легло.

Така Снежанка останала при джуджетата, ала мащехата открила местонахождението ѝ с помощта на своето огледало. След няколко дни, преоблечена и престорена като добродушна старица, тя, уж случайно, минала край къщичката, носейки кошница с плодове. Снежанка любезно я поканила в къщи, а хитрата

старица поднесла на доверчивата девойка една червена и сочна, но всъщност отровна ябълка. Отхапвайки от ябълката Снежанка изпаднала в несвяст.

Вечерта, когато джуджетата се върнали, с изненада открили домакинята си сякаш мъртва. Не успели да я съживят, но сърце не им давало да я погребат в студената земя. Младата жена изглеждала като жива, затова те решили да я запечатат в кристален ковчег, който поставили в потайно горско кътче.

Минали години. Покрай другите си дела, верните джуджета все пак бдели над своята приятелка. Веднъж пристигнал един млад принц. Още щом зърнал девойката, сякаш спяща в кристалния ковчег, той се влюбил в нея. Виждайки това, джуджетата откликнали на молбата му да я пренесе в своя дворец. Когато вдигнали ковчега, парчето отровна ябълка паднало от устата ѝ и тя най-неочаквано се съживила. Това донесло на всички голямо вълнение и радост.

Разбира се, джуджетата придружили прекрасната Снежанка в двореца на принца. А след сватбата всички заживели там щастливо.

Естествено, кралицата-мащеха научила от огледалото за възкресението на Снежанка и за сватбата ѝ с принца. Злобата, яростта и безсилието ѝ пред доброто и любовта я преобразили в грозна старица. Вследствие на нейната ужасна промяна, огледалото пък се напукало и разпаднало на хиляди парченца.

Убедени сме, че приказката „Снежанка и седемте джуджета“ е отражение на древен митологичен пласт в традицията на индоевропейските народи.

В приказката, предавана като устно творчество, не се е съхранило обаче името на добрия принц – спасителя на Снежанка. Кой може да е той?

Явно става дума за могъщ владетел. Злокобната кралица-мащеха била безсилна да преследва Снежанка след момента, в който девойката получила закрилата на принца. Освен това този персонаж очевидно отговаря на липсващото звено в сюжета, посветен на Снежанка и джуджетата, а именно – дядо Коледа. Имайки предвид, разбира се, че по време на описаните събития Коледа още не е станал дядо и дори баща: той още е млад принц, на който предстои да наследи своя царствен отец.

Да видим сега кой е „дядо Коледа“.

От древни времена в *Тракия*, *Елада*, *Египет*, *Вавилон*, както и в *Персия* и *Рим*, раждането на божия син Митрас – *Непобедимото Слънце*, било чествано в дните около 25 декември най-тържествено, при огромно всенародно веселие. Митрас обаче бил наричан и Колад – (студеното зимно слънце Холод, Мороз; дума, съхранена в немския и английския език – съответно Kalt; Cold), а неговата помощница – Снежанка. Оттам и десетият месец в годината Kalendae Decembrius (Декември), поради споменатия грандиозен празник, бил популярен сред народа и като *Коледни календи*.

Раждането на Дионис по *Коледа* се доказва безапелационно от традиционното провеждане на големите всенародни празници на населението в провинциите *Тракия* и *Мизия*, познати в римско и византийско време като *Коледни Календи*. Любимият и най-радостен езически празник е смущавал спокойствието

на християнските свещеници чак до 680 г., когато е бил окончателно забранен от *Турланския събор* в *Цариград*. Това решение е поместено в канон 62 на събора:

“Бихме желали да отстраним напълно от обществото на вярващите така наречените Календи... Отхвърляме също така тайнствата [мистериите – б. В.Й.] и танците, които се правят в името на тези, които гърците [както и траките – б. В.Й.] наричат погрешно богове, от мъже и жени, по някакъв стар обичай, чужд на начина на живот на християните, като забраняваме който и да е мъж да се облича в женски дрехи и жена да наподобява мъж. Да не се поставят нито трагически, нито комически, нито сатирически маски [тук очевидно става дума за трагедията и комедията като прояви на култа – б. В.Й.]. **Да не се призовава името на проклетия Дионис...** [к. В.Й.].”

/по **Иван Венедиков.** Митове на българската земя. Кн. I. Медното гумно на прабългарите. С., Изд. "Наука и изкуство", 1983, с. 147, 148. **Електронна версия:** http://www. promacedonia.org/iv_gumno/iv_gumno_9.htm./

Определени са и наказания – клириците да се лишават от сана им, а пасомите да се отлъчват от църквата. А това показва, че населението, включително и свещениците, са изповядвали едновременно Дионисовия и Християнския култ, което впрочем било разрешено още в началото на IV в. чрез *Сердикийския едикт* (311 г.) на Галерий (293-311 г.) и потвърдено от *Медиоланския едикт* (313 г.) на Константин Велики (306-337 г.), но възпрепятствано от следващите прогръцки императори на Източната империя (*Византия*). *Трако-българите* обаче съвместявали двете религии без духовни угризения, най-вече защото техните свещенослужители са им разяснявали простата истина, че християнството е дете на Дионисовата соларно-земна доктрина.

По темата е писал анонимен християнски автор от IV в.:

“Причината отците да поставят празника на 25 декември беше, че езичниците имаха обичай да празнуват раждането на Слънцето [бог Дионис/Хор/Митрас – б. В.Й.] на 25 декември и на него палеха огньове в знак на веселие. Християните също вземаха участие в тези тържества и веселби. Затова, когато сановниците на Църквата разбраха, че християните харесват този празник, размислиха и решиха на този ден да се празнува Рождество Христово...”

/по **Ив. Венедиков.** Митове на българската земя. Кн.III. Раждането на боговете. Второ издание. Стара Загора, 1997, с. 119/.

Друг източник е съставеното в V в. житие на Св. Дазий, християнски мъченик през III в. от гр. *Дуросторум* (дн. *Силистра*):

“В деня на Януарските Календи [1 януари – б. Ив.В.] суетни хора, които следват обичая на езичниците, макар че се наричат християни, правят много големи тържества, като променят външността си и се обличат в лика и образа на дявола. Те се обличат в кози кожи и като променят лицето си, напущат доброто, в което са се преродили [християнството – б.

Ив.В.], и се връщат в злото, в което са се родили [езичеството – б. Ив.В.]." /**пак там**, с. 315, 316/.

В случая става дума за празника *Сурва* или *Базил* (*Васильовден*), който следвал непосредствено празника *Коледа*. За нас е важно, че на *Коледните и Януарските Календи* гражданите на *Тракия* "призовавали името" на новороденията Дионис и изразявали радостта си от великото събитие на раждането на бога като танцували маскирани със "сатирически маски". С други думи те възпроизвеждали апломба на сатирите и вакханките през онази древна *Коледа*, когато Изида родила своето бебе и го нарекла Дионис ("Бога от Ниса").

Славянската митология също е съхранила имената Колада и Снежанка (Снегурочка); има и друг вариант: Мор (Морос/Мороз) и Мора. В индийската такава богът е Сурия (от това име е дошло названието на споменатия празник *Сурва*) или Шива, а съпругата му – Кали (името Кали е женска аналогия на името Колад). В *Египет* техните аналози са Хор (син на Озирис) и Мемфида – господарка на *Долната земя*, като дъщеря и наследница на Сет (Хадес) и Нефтида (Персефона).

В *деня на раждането на божия син Колад* – 25 декември – най-голяма почит се отдава на децата и колкото по-добро е било детето през изтеклата година, толкова по-хубав (заслужен) подарък получава. Подаръците се изработват от седем джуджета, а разнасянето им по света става с небесното превозно средство на бога-слънце, което през студените месеци е шейна, теглена от елени. Подаръците се разнасят нощем, защото през деня студеният бог-слънце Колад (Митрас или Хор) трябва все пак да осветява своите чеда на земята. Иначе през топлите месеци преминалият в горещия си цикъл бог-слънце, с други имена Ярило/Сурия (Дажбог/Божич), огрява земята от своята небесна колесница, теглена в този сезон от крилати коне.

И така, да разгледаме всички божества, стоящи зад персонажите в приказката?

Кралицата, починала след раждането на своята дъщеричка Снежанка, носи в различните митологии следните имена: в *Тракия* и *Елада* – Персефона („Гълъбица"), дъщеря на Зевс и Деметра, съпруга на Хадес; в *Египет* – Нехтида/Нефтида, съпруга на Сет; в *Азия* – Кузге (Мишка/Прилеп); в *Индия* – Сваха (Сватя); при *славяните* – Мара, господарка на подземния свят.

Кралят: в *Тракия* и *Елада* – Хадес; в *Египет* – Сет; в *Месопотамия* – Адад; в *Персия* – Ариман; в *Индия* – Агни; при *славяните* – Туле/Кащей.

Снежанка: в *Тракия* и *Елада* – Лизианаса; в *Египет* – Мемфида; в *Азия* – Су Анас; в *Индия* – Кали; при *славяните*: зиме – Мора/Снежанка, а лете – Жива/Даня.

Принцът (съпруг на Снежанка): в *Тракия* и *Елада* – Дионис/Бакхус; в *Египет* – Хор/Херу/Хонсу; в *Рим* – Конс/Митрас; в *Персия* – Ахура Мазда; в *Индия* – Шива/Сурия; при *славяните* и *българите* – Колад/Дажбог/Божич и също Хорс/Хърс/Хурса, а като конник – Святовит („Витяз на светлината“); в *Средна Азия* – Сиявуш Сияен конник; в *Америка* – Контики Веракоча.

Седемте джуджета: предполагаме, че това са били *траки-сатири* (преобразяващи се в козли или кукери) от свитата на Дионис/Бакхус/Митрас (**сн. 1**).

Снимка 1. Барелеф, намерен в Рим, с датировка II-III век; съхраняван в Лувъра, Париж. По облеклото на фигурите има следи от червена и зелена боя.

Изобразените божества могат да бъдат идентифицирани по следния начин:

Централно-горе е Митрас (Дионис/Бакхус/Хор), полегнал зад жертвения бик и носещ на главата си слънчев ореол/корона. До него на същия бик се е облегнало едно от неговите джуджета. Под главата на бика стои второ джудже, което насочва кадуцей към олтара, на който е изобразена змия. Този кадуцей обаче много прилича на сурвакница, а празникът Сурва е непосредствено след празника Колада – Dies natalis Sol Invictus, т.е. „Денят на раждането на Непобедимото Слънце [Митрас]“. Вляво-долу трето джудже подава на Митрас/Бакхус рог/ритон с вино. Освен това всички мъжки божества държат в лявата си ръка дървени жезли (тирси).

В сцената проличава, че царственият принц Митрас (Дионис/Хор), т.е. Колад, ръководи в ритуала по жертвоприношението на бика своите помощници-джуджета, облечени в зимно облекло: плисирана горна дреха с дълги ръкави, панталон, ботуши, наметало и качулата шапка (характерна за античните тракийски носии).

Богинята в горния ляв ъгъл, иззад раменете на която се подават рога (или краища на полумесец), вероятно е трако-пеласгийската Лизианаса – съпруга на Дионис/Бакхус; българската Су-Анас – съпруга на Хърс/Хурса; с египетско име Мемфида – съпруга на Хор; с индийско име Кали – съпруга на Шива/Сурия; и славянско име Даня/Жива/Снежанка – съпруга на Дажбог/Божич/Колад (вж. по-долу **Генеалогична таблица на основните божества-демиурзи**).

Божествената двойка Колад и Снежанка е царувала над цивилизования свят в края на IX и началото на VIII хилядолетие пр.Хр. От нея са произлезли царствените династии на Стария свят (Тракия, Египет, Шумер, Акад, Вавилон, Асирия, Хетско царство, Персия, Финикия, Фригия, Троя, Елада, Рим и др.), Азия (Хунска империя, Монголия, Япония, Китай, Индия, Бактрия и др.), а вероятно и Америка.

Кралицата-мащеха: черната Ева, наричана още Лилит (вж. § IV).

Горският пазач: предполагаме, че става дума за охранител на *Свещена гора* с разположен в нея *храм или светилище на божествата*. Това място е било достъпно само за *жреци-пазители*, които биха могли да бъдат *шамани*, *колобри*, *друиди*, а защо не и *джуджета*; на всички други било строго забранено да влизат там, под страх от смъртно наказание, освен по време на определени празници.

Привеждам тук три различни сведения за *свещена гора*, касаещи различни епохи и територии – римската провинция *Галия* (днешна *Франция*), областта на западните славяни *Склавия* в *Средна Европа* и *Тракия* на *Балканите*.

Римският проконсул Гай Юлий Цезар (102-44 г. пр.Хр.) в съчинението си “De Bello Gallico” или “Галската война” разказва за съсловието на *друидите* на келтското племенно обединение *гали*. Освен с богослужение, в това число жертвоприношения, прорицания, духовни напътствия към царете и обучение на бъдещи жреци, *галските друиди* осъществявали и съдопроизводство. Те се радвали на огромна почит, към тях било изпитвано страхопочитание, а обитаваните от тях свещени средищни места имали статут на неприкосновеност. В *Галия* това била *Карнутската гора*. Цезар пише:

> **„В определено време на годината друидите заседават на едно свещено място в земите на карнутите** [край град Cenabum, днешния Орлеан – б. В.Й.]**, област, която се смята за централна в цяла Галия…** [к. В.Й.].“
>
> /**C. I. Caesar.** De bello Gallico, VI, 13,14,17,18. Превод на български от К. Костакев в: http://romulus-bg.net/?page=text&prevod_id=136&proizvedenie_id=30620&kniga=250 /.

По други данни в *Северна Италия келтските друиди* били позиционирани в *Mediolanum* (“Средищна земя”), дн. гр. *Милано*, а в *Ирландия* – в провинция *Meath* (*Мид* – “среда”, “център”), където се намирала столицата *Тара*. /История на религиите. Т.II. Авторски колектив: **Франсис Виан, Жан Варен, Жак Дюшен-Гилемин, Франс Винке, Ян де Врис, Франсоаз льо Ру, Реймън Блок.** С., Изд. Gallimard & Прозорец, 1996, с. 375, 385/.

В европейските земи на западните славяни, дори до XII в. *дъбовата гора* също е играела забележителна роля. *Полабските славяни*, т.е. обитаващите поречието на р. *Лаба* (*Елба*), поддържали култов център, който се намирал при гр. *Старгард Меклебургски* във *Вагрия* (дн. в *Германия*). За него пише Хелмолд Босауски (~1125~1177 г.), свещеник и участник в християнизацията на славянските земи, поради което написал “Chronica Slavorum”. Събитията по-долу са станали през януари 1156 г.:

“Но се случи така, че по пътя стигнахме до **една гора, която е единствена в тази страна, защото цялата околност е гола. Там, сред много стари дървета, видяхме свещени дъбове, посветени на бога на онази земя** [к. В.Й.], наречен Проне [в други текстове – *Прове* или *Провен*, т.е. *Правен*; в това светилище било извършвано правораздаване – б. В.Й.]. Обграждаше я двор с плътна дървена ограда с две порти. Тъй като освен божествата на дома и домашното огнище, на каквито са богати тамошните земи, **това място бе свещено за цялата страна, то имаше свой жрец, свои празници и най-различни жертвени обреди** [к. В.Й.]. Всеки понеделник там се събираха жителите на страната заедно с княза и с жреца и онези, които искат да принесат някаква жертва или които са заплашени от смърт. На последните никога не се отказва убежище. Славяните се отнасят към своите свещени места с такава почит, че не позволяват светилището да се безчести дори с вражеска кръв.”

/по **Александър Гейшор**. Митология на славяните. Прев. от полски К. Митова. С., Изд. "Български художник", 1986, с. 196/.

За *дъбови свещени гори* в *Тракия* пише българският краевед Стефан Захариев:

„Въ полскиты села, както и по други-ты [т.е. планинските – б. В.Й.], има дубравки [дъбови горички – б. В.Й.], кои-то селяниты съ благоговеніе вардятъ, като посвятени на някои народни празницы, дето ся събиратъ вседомовно, та колятъ курбане и като ги сварятъ, гощаватъ ся и ся веселятъ за спомянъ на стариты времена…“

/Географико-историко-статистическо описаніе на Татаръ-Пазарджишкъ-тъ каазъ съ една харта и таблица на различны стары памятницы. Съчинено отъ **Стефанъ Захариевъ**, Т.-Пазарджиченинъ. ВІЕНА. Печатница на Л. Соммеръ и С-іе, 1870, с. 15, 57, 63, 74, 79/.

Стефан Захариев казва, че е открил и обходил на терен *древни свещени гори* с различни интересни наименования: „Перунова гора“, „Тъмбра гора“, „Еленово капище“, „Самовилска дъбрава“ с извор и др. /**пак там**/.

II. ГЕНЕАЛОГИЯ НА БОГОВЕТЕ В БЪЛГАРО-СЛАВЯНСКИЯ ПАНТЕОН

(Пълно изследване по тази тема: **В. Йорданов.** Генеалогия богов в болгаро-славянском пантеоне. – списание „Горгони“, кн. 1, 2016, с. 111-147)

Генеалогична таблица на основните божества-демиурзи

Небесната крава Земун

Велес/Мокос + Волосиня/Макошь (Рожаница I)

Сварог (Род I) +Лада (Рожаница II)

Мая +Перун/Дий/Индрик (Род II) +Перуница (Рожаница III) Туле/Кащей + Мора/Мара

Кришен Дажбог/Хърс/Божич/Род III/Ярило-Колад + Даня/Жива-Снежанка

Илма/Боян + Зорница/Патица Орей Вечерница/Лебед + Илма/Боян

Кий Щек Хорив

Източници: Велесова книга; Повесть временных лет; Слово о полку Игореве; Слово Святого Григория об идолах и др.

Действията на славянските богове се случват в три свята: небесен – Ирий/Рай, Сварга или Прави; земен – Яви; подземен/подводен – Нави. Небесната крава Земун пасе из безбрежните сини поля на Ирий. От протеклото ѝ мляко се е образувал Млечният път, по който нощем се връща към изток Слънце-богът, за да се появи сутрин на източния хоризонт.

Небесната крава Земун не участва в земните преживявания на боговете. Тя е духовната еманация, Творецът, който ги е създал, свързвайки се с материалната субстанция на Космоса. Нейните аналози във философските доктрини на Древния свят са Хелиополската Нун в *Египет* – явяваща се Първосъздаденият океан или безконечната, застинала, хладна, тъмна „небесна вода“; гностическата София; първата сефира Кетер (Кхатор)/Корона в Кабалата.

Нун породила Птах и го положила на първичната суша *Бен-Бен*. А Птах самовъзпроизвел от себе си свое материално копие – бога-отец Атум/Тум/Атон (**сн. 2**).

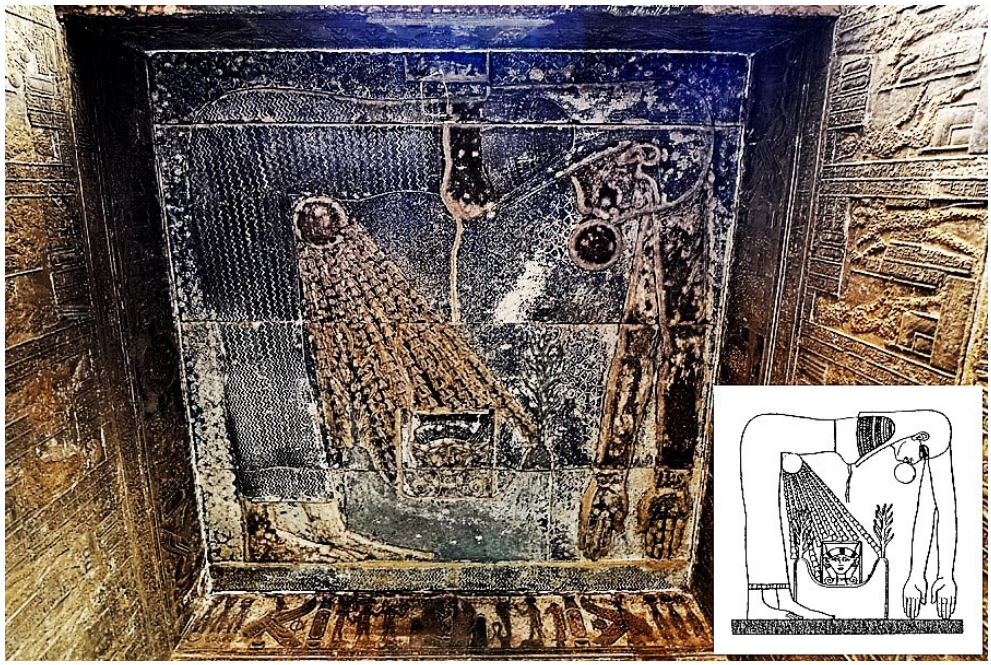

Снимка 2. Изображение на Изначалното творение от храма на Хатор в Дендера, Египет. Вижда се как от гръдта на Нун (Земун) протича мляко, от което, според мита, се е образувал Млечният път.

Велес/Мокош съответства на трако-елинския Уран, египетския Атон, българския Тан (Тангра), а Волосиня/Макош – на земния аспект на Великата Богиня-майка Гея (земя + вода). Името Мак-Ош, „Великата крава“, напълно подхожда на образа на земната майка Гея.

Както се вижда от неговите качества на Отец-Вседържител, съчетани с ролята на „бог на животните“, славянският Велес обединява функциите на небесния отец Уран/Атон/Тан с функциите на неговите синове-близнаци: индийските

Нестя, а именно скотовъдеца Хелиос/Ра и земеделеца Кронос/Геб. Оттук се изяснява, че в тесния смисъл на думата, т.е. в рамките на функцията „бог на добитъка“, славянският Велес/Мокош е именно първороденият близнак Хелиос/Мардукан/Ра.

Свещените места на „бога на животните“ Велес са били навсякъде по планетата: там ежегодно, на главния празник на този бог, след жертвените ритуали, се провеждали пазари на добитък. Тези места винаги са носили името на бог Велес – топонимия, която се е съхранила до наше време. Ще спомена известните ни топоними: град *Велес* в *Македония*; град *Велбъжд* (Вел-Бащ, т.е. „Отецът Велес“), днес *Кюстендил*, в *Югозападна България*; град *Свети Влас*, в *Източна България* – пристанище на *Черно море*, където в миналото са превозвали и търгували с добитък; *Vales* (*Уелс*, *Велс*), *Южна Англия* и пр.

Вторият близнак Сварог (Свар-Ог, т.е. „Слънце-бик“) съответства на Кронос/Геб, а неговата партньорка Лада – на Рея/Нут. Важно е да се отбележи, че Макош (Гея) е първата Рожаница („Родителка“) – майка на посочените близнаци, които се явяват първородните синове, включени в едно общо понятие Род I („Роденият“); Лада (Рея) – е втората Рожаница, майката на Род II, който е Перун (Зевс/Озирис).

Името *Сварог* има единна етимология с названията: *Сварга* – „Небесен свят“; *Суварга* – вид будистка ступа, терминът е употребяван в Монголия; *Сувар* – голям и красив град-крепост в Стара Велика България в периода III-XIII в.; *сувари*, *савири* или *севери* – едно от българо-хунските племена с главен град Сувар и прилежащите му земи; *Сурва* – празникът на бог *Сурия* или *Колад*, честван от траките и българите на първия ден на Новата година, непосредствено след празника *Колада*/*Коледа*.

В генеалогичната таблица не записахме славянския бог Троян или Триглавия, който заема в текстовете позицията на върховно божество, защото се явява синтезен образ на троичния бог, надзирател на трите свята във вертикален план. Отбелязваме, че не бива да се отхвърля хипотезата за обединения образ на Отеца, Майката и Сина. Аргумент в полза на този факт е името на върховния бог на българите в периода на езичеството – Тангра, – съставено от имената Тан (Атон), Гея и Ра. Интересно защо аналогията между славянския Троян и българския Тангра не е била забелязана до днес?

Титаните Сварог (Кронос) и Лада (Рея) са родили боговете-гръмовержци: Илма „морска буря“, Перун и Туле. Последният е по-известен като Кащей Безсмертный, господар на Долната Земя. В трако-елинската митология това са по-известни персонажи – братята Посейдон, Зевс и Хадес (египетският Сет).

От любовната връзка на Перун (Зевс) с Мая (Атлантида) се родил Крышен, т.е. Хермес – египетският Тот. От другата си жена Перуница (кравата Йо, същата – хатор Изида) Перун (Зевс/Озирис) се сдобил с наследника на божествения престол – Дажбог/Хорс/Божич, който е тракийския Дионис/Бакхус, а също – египетския Хор.

Дажбог е родоначалникът, отецът на славяно-българския род в дълбока древност и на славянските народи от най-далечни времена до настоящо време. В нашата таблица не отбелязахме също така персонажите на богиня Хера

и нейния син Арес/Марс, които, в борбата за власт се проявили като заклети врагове на Дажбог (Дионис/Хор).

Другият клон на Светото семейство се оказал по-продуктивен. От любовната връзка между Кащей Безсмъртния (Хадес/Сет) и Мора/Мара/Марена (Персефона/Нефтида) се родила Даня/Жива (Лизианаса/Мемфида), която, когато пораснала, станала съпруга на новия божествен лидер и цар Дажбог (Дионис/Хор). Бракът бил осъществен по желание на Перуница (Изида), заради близката ѝ дружба с Мора (Нефтида).

Тук трябва да се изясни същността (семантиката) на божествените имена: че те винаги отразяват определени функционални качества. Например в аспекта на онаследяване на кръвта, семейната двойка Дажбог + Даня са отец и майка на народа, и затова те носят рог на изобилието: та са богове-родоначалници, даващи богата реколта от зърно и плодове, нарастване на стадата и др. Така че, освен небесната благодат (слънце и дъжд), от тяхната милост и любов към хората произтичат всички земни дарове (т.е. реколтата).

Чрез антагонистичните имена Колад-Ярило и Снегурочка-Жива, същите богове разкриват друг свой аспект: движението, промяната на космическите и природни цикли, естествения порядък на живот и смърт, на активност и покой.

Роденият на 21/22 декември, в деня на зимното слънцестоене и най-важния български празник Игнажден, малък бог Колад/Божич олицетворява *хладното слънце*, което започва да събира сила, енергия, „да расте“ и „да се стопля“. Отбелязваме, че от името *Колад* са произлезли думите *хлад* (бълг. ез.), *холод* (рус. ез.), *cold* (англ. ез.). Но етимологията на самото божествено име Колад идва от „коле“, „колело“, защото *Свароже коле* – „Слънчев кръг“ – това е колелото на Кронос/Хронос, с което той измерва времето. Понякога се употребява словосъчетанието *Великое коло Сварога*, т.е. „Великото колело на Сварог“. Можем да направим връзка и с названието кули́ч (гръц. κουλλίκι(ον) от κόλλιξ "хляб с кръгла или овална форма") – употребявано относно традиционния европейски обреден рождествени или пасхален хляб.

Бог Колад е съставил първия календар – колад/коленд-дар, т.е. „Дар от Колад“. С езическия термин „календи“ (calendae/kalendae, arum – лат., „първия ден на месеца“) в Римската империя отбелязвали началото на всеки месец. Това било свързано с разграничаването на всеки от дванайсетте месечни цикъла в пълния цикъл на годината (*Свароже коле*).

Свароже коле всъщност е астрономическо понятие: двоен кръг, графика на цифрата осем, описвана от слънцето около небесния екватор за една година, като пресича този екватор четири пъти – по време на двете равноденствия и двете слънцестояния. Ритуални предмети, изобразяващи *Свароже коле*, са жезълът-кадуцей на Хермес (**сн. 3 а, б**) и българската сурвачка (**сн. 4**), с която децата удрят („сурвакат“) възрастните и им желаят здраве след Коледа, в празника Сурва – в първия ден на Новата година. /**Милош Сидоров.** Сурва и кадуцеят на Хермес. – www.otizvora.com/2007/08/390//.

Снимка 3 а, б. Тетрадрахма на град Енос (V в. пр.Хр.): на аверса – глава на Хермес с петасос надясно; на реверса – квадрат (символ на света), в който е изобразен кадуцей от две преплетени змии, образуващи осмица и етниконът AINION. Частно притежание. Фото автора.

Снимка 4. Сурвачка – ритуален атрибут (жезъл), употребяван по време на българския празник Сурва, в първия ден на Новата година. В древността Игнажден бил отбелязван на 21/22 декември, а Сурва – на 22/23 декември. Тези най-важни празници, които маркирали края/началото на годишния цикъл (Свароже коле), образували тържествения комплекс на бог Колада. Днес, по Григорианския календар, Коледа – Рождество Христово – се отбелязва на 25 декември, а първият ден на Новата година – Сурва – на 1 януари.

Сурвачката се прави от дрянови клончета във вид на осморка. Украсяват я с житни и кукурузени зърна, и сушени плодове и цветя, символизиращи плодородие.

И така, Колад (индийският Шива) се оказва хладното слънце, а неговата жена Снежанка (индийската Кали) – Снежната кралица от приказките, – фея в царството на снега, ледените ветрове и виелици, времето, в което природата сякаш е мъртва. За радост на хората, божият син Колад (Дионис/Хор) расте бързо и се превръща отначало в топлото пролетно, а после в горещото лятно слънце

Ярило (индийският Суря), а Снежанка – в Жива, светлата пълнокръвна богиня на възраждащия се живот. Ще добавим че трако-елинското име на тази богиня е Лизианаса I, а египетското – Мемфида.

Не трябва да се учудваме. Преди това нейната майка Персефона (египетската Нефтида) е преживяла именно такава метаморфоза. През есента тя се спускала, в ипостазата на мишката Сомор (Кузге), в подземното царство на Хадес (египетския Сет), и тогава цялата природа потъвала в зимна летаргия. В края на март и началото на април богинята-мишка Сомор преживявала нова промяна: излитала към горния свят, първо като прилеп, а после във вида на гълъбицата Персефона (περσα означава „дива гълъбица“). Започвала пролетта, цялата природа отново оживявала за поредния жизнен цикъл. /**Н. А. Кун.** Старогръцки легенди и митове. София, Изд. „Наука и изкуство“, 1967, с. 60-64/ (**сн. 5 и 6**).

Снимка 5. Бронзова пластина, на която са изобразени Хадес и Персефона на колесница с четири коня. Персефона държи кратер, предметен символ на утробата, във връзка с очакване раждането на божествен потомък. Под копитата на конете пълзи змия, ипостаза на земната богиня Гея, хтоничен символ на подземното царство. II век, копие. Регионален исторически музей – Смолян. Фото автора.

Снимка 6. Златен пръстен с антропоморфно изображение на мишка, носеща корона във вид на кратер – това е богиня Кузге/Сомор, позната от митологията като Персефона/Нефтида. Навярно кратерът е бил атрибут на тази богиня. Над главата на господарката на Подземното царство (Долен Египет) кръжат две гълъбици/патици – птичите ипостази на богинята. Музей Лувър, Париж. Фото автора (съжалявам за лошия контраст на тази фотография).

Богиня Жива владеела водните източници и силата на живата вода, която поддържа вегетацията на растенията, но освен това тя (тази вода) е имала мистичното свойство да лекува ранени в битка багатури/богатири, и даже да съживява мъртви. В аспекта си на Снежна кралица, при настъпването на зимата, богинята вече владеела мъртвите хладни води, ледовете и снеговете, които умъртвяват всичко живо.

Дионис/Хор/Колад/Божич се родил като недоносено седем-месечно бебе през една много студена зима. Малкият божи син, когото траките наричали Вак („Утробният“), а египтяните – Баг (оттук и римския Бакх), Сири или Шири, едва оцелял, заедно с неговата майка, тъй като ожесточено ги преследвал Стършелът на Хера.

После, когато порастнал и се възцарил над света, Божият син учредил свой култ – мистериите на Дионис/Бакхус. В него, посредством театър, танц и музика, се показвали драматичните събития около неговото раждане, кърмене и обгрижване от главната вакханка-кърмилница. Неотменна част на култа към Дионис/Колад са били ритуалите около добрия дядо Коледа, който радвал децата с топла грижа и подаръци, в противовес на лошото отношение към тях, довеждащо ги до глад и унижение, сълзи и страдание, а понякога и до жестока смърт. Богът поставял децата на пиедестал, като изисквал от цялото човешко общество голяма любов и уважение към тях, за да израснат те силни по дух, добри и способни хора.

Продължаваме да разглеждаме, съгласно таблицата, следващото поколение богове. Дажбог (Дионис/Хор) и Даня (Лизианаса I/Мемфида) са родили син Орей и две дъщери, наречени по имената на планетните им ипостази: Зорница и Вечерница. Това е планетата Венера, видима като звезда близо до изгряващото и залязващото слънце. Зорница съответства на богиня Εωσ/Εωσφόρος („Утринна звезда/светлина“) или Лизианаса II, назовавана от българите Су-Анас или Байгул („Патица“ или „Риба), а Вечерница/Лебед – това е богиня Либия.

Сега ще приведем данни, липсващи в руската славянска традиция, които открихме обаче в летописния свод „Джагфар тарихи“ на волжките българи. Зорница (Су-Анас/Аби Бойгал или Байгул, т.е. „Майката-риба“) е създала семейство с Илма/Боян (Посейдон). Те се установили в Далечния Изток, при изворите на река Амур, в близост до езерото Байкал. Там наследниците им са дали началото на империята Хон (Хун) или Хонор (К-Он-Ор, т.е. „Синът на слънцето Ор“), а по-късно – на Китайската империя и на Японското царство. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи. Свитък от булгарски летописи 1680 г. Превод от руски проф. Васил Колевски. София, 2005, с.14; **Димитър Съсълов.** Пътят на България. София, Изд. „Кибея“, 2004, с. 34, 35/.

Вечерница/Лебед (Либия) си останала в Стария свят. От същия бог Посейдон тя родила двама синове: Бел, цар на едноименната държава Либия, а после цар на Вавилон; Агенор, цар на Финикия. Бел станал баща на трима: Египт, цар на Египет; Данай, цар на Либия (западно от Египет); Кефей, цар на Абисиния (Етиопия). Агенор родил пет деца: Тасос, цар на остров Тасос; Феникс, цар на Финикия; Киликс, цар на Киликия; Кадъм, основател и цар на

град Тива в Беотия, Елада; Европа, царица на остров Крит. /**Аполодор.** Мифологическая библиотека. Книга Вторая, I, 3, 4; **Херодот.** История, кн. I, 171-173/.

Географското разположение изток-запад на обиталищата на двете дъщери на Дажбог навярно стои в основата на етимологията на техните имена Зорница и Вечерница. Славянската традиция разказва, че след залязването си на запад, Богът-Слънце (Дажбог) отпочивал на „златно ложе“, преди да започне своето нощно завръщане към изток по обратната страна на Земята. Очевидно затова на последния седми етаж на зикурата на споменатия Бел (Зевс-Белос) във Вавилон, под покрива, поставен на колони, е имало масивно ложе, маса, статуя на Слънце-бога на трон и олтар, изработени от 800 таланта (около 20 тона) злато. /**Херодот.** История, кн. I, 181-183. В изданието: **Херодот.** История. Кн. I-III. Превод от старогръцки П. Димитров. С., Изд. "Наука и изкуство", 1986/.

Случаят със сина Орей е особен. Дажбог и Даня не са имали такъв син, следователно персонажът на Орей е привнесен по-късно. Кой се крие зад това име, имитиращо името на Ор/Хор? Смятаме, че това е личността на основателя на държавата Велика България кан Корбат (618-665 г.), когото гърците неправилно са наричали Кубрат.

Корбат е живял хиляди години след Дажбог и Даня. Въпреки това, той се явява техен потомък, от генеалогичния клон на дъщерята на Дажбог Лизианаса II и Посейдон, които са родили на река Амур сина си Иджик/Джам – родоначалника на древния царски род Дуло, и създател на империята Хон (Хун). /**Джагфар тарихи…**, с. 14, 41, 287/. Един от по-известните представители на този род е кан Атила (434-453 г.).

Забележете, че името Корбат (Кор-Бат, т.е. „Великият Хор“) е хорическо – съдържа основата Кор/Хор. Хорически имена имат и много други български канове.

От посочените синове на Орей (Корбат) – Кий, Щек и Хорив – Щек и Хорив са действително такива, но Кий (още Шамбат/Самбат) – е бил брат на Орей (Корбат). Името Кий означава „отцепилият се“ (от Велика България). Той получил прозвището Кий, когато успял да привлече част от българските племена под своя власт, построил столицата си Киев (наречена на неговото име), победил племето авари и консолидирал своята държава Дулоба (Само). Другото название на Дулоба било Украйна, защото тази държава, отцепена от Велика България, се считала за нейна покрайнина. За такава била считана и друга зависима територия – Прибалтика. Названието Прибалтика е дошло от титлата „балтавар“, „балтик“, на Великия български кан (канас ювиги) Корбат, заради жезъла му във вид на двойна брадва (балта). Титлата „балтавар“ е дала и името на столицата на Корбат – укрепеният стан Балтавар. Сега на това място се намира град Полтава. /**Джагфар тарихи…**, с. 22-26/.

Могилата/курганът на Корбат и неговото богато царско съкровище (съдържащо атрибути на властта и бижута – с тегло около 30 килограма злато и 50 килограма сребро) са намерени случайно през 1913 г. на брега на Свещеното езеро, край село Малая Перешчепина, близо до град Полтава. /**В. Н. Залеская и др.** Съкровище на хан Кубрат. Култура на българи, хазари, славяни. София, 1989, с. 39-53, артефакти кат. № 70-108/.

Щек е било прозвището на кан Еспор (гръц. Аспарух), третият син на Корбат и основател на Дунавска България /**Джагфар тарихи…**, с.26/. Хорив навярно е Бат-Баян, първородният син на Корбат, който онаследил държавата Велика България и я управлявал до нашествието на дивите хазарски племена.

III. УСПЕШНИТЕ ГЕНЕТИЧНИ ОПИТИ НА ЯПЕТ/ЕНКИ/ЕА И СЪТВОРЕНИЕТО НА АДАМ И ЕВА

(Пълно изследване по тази тема: **В. Йорданов.** Заселването на Тракия през VII хилядолетие пр.Хр. – списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с.115-168)

Докато брат му Енлил (Кронос) се проявил предимно като владетел-войн и земеделец, то Енки (Япет) станал знаток на древното *знание* (*магия*, *ведение*), първият велик учен, много преди по-известните за съвременния читател Енох и Хермес/Тот. Това *знание* му било предадено непосредствено от неговите родители – самите Ану (Уран/Атон) и Анту (Гея). Наследил като заложби качества на духа и интелекта от най-висш порядък, Енки постигнал невероятни резултати в съвсем различни области на абстрактните науки, заедно с практическата им реализация: език и писмо; астрология и лунен календар; генетика и селекция на растения, животни и дори хора; металознание, рудодобив, металургия и металообработка; минералознание и строителни материали; математика и геометрия, с приложението им в архитектурата и строителството; и т.н.

Едно от забележителните постижения на бог Енки/Еа са неговите успешни генетични експерименти, довели до сътворяването на нова хуманоидна раса, базирана на божествената: човешката раса.

Според версията на българския епос “Сказание за дъщерята на кана” /II песен, стих 30-35/ алп Шурале замесил мъжа от “земя със мед”, ала медта свършила и той слепил жената от “пръст и слюнка”. Тези хора обаче приличали на скот и Тангра, ядосан на Шурале, наредил на алп Хурса (Хорос) да вложи в новата божия твар безсмъртна душа от “светлия дъх” на самия Тангра. Несъвършеното създание така било закрепено. /**Микаил Бащу ибн-Шамс Тебир.** Сказание за дъщерята на кана. Епосът на прабългарите. 882 г. Прев. от рус. Георги Костов. С., Изд. „Агато“, 1997, с. 15/.

Трудоемките задачи, които боговете си поставили при усвояването и облагородяването на *Египет* и *Месопотамия* – рудодобивът и изработването на сечива, прокарването на напоителни канали за осигуряване на земеделието, строителството на градове и сакрални съоръжения, им създали свръхголямо физическо натоварване. Все пак те били само около 600 на брой, както свидетелстват шумерските източници и „Библията“ – т.нар. “паднали ангели”. Извън това число остават популациите от божествени потомци, които пребивавали в *Тракия*, *Атлантида*, *Перу* и *Азия*.

Данни по този въпрос има в шумерските текстове “Когато боговете като хора се трудеха” и “Епос за Сътворението”. Недоволството на по-низшите богове, копаещи руда в мините, наложило Енлил (Кронос) да събере *Съвета на боговете.* Съветът се обърнал към Великата богиня Нинмах/Нинхарсаг, известна още като Суд, Нут или Рея, със запитването възможно ли е да бъде създаден

“лулу-амелу” – примитивен работник, който да замени боговете в тежкото им физическо ежедневие. Нинмах отвърнала, че не би могла да се справи с такава специфична задача без вещата помощ на бог Енки, “в когото се крие умението”. /по **Зекария Сичин.** Дванадесетата планета Прев. Крум Бъчваров. С., ИК „Бард“, 2002, с. 313-316/.

Аналогично съдържание има един старовавилонски текст, озаглавен “Сътворяването на човека от Богинята-майка”, в който е записано емоционално обръщение на един бог към “акушерката на боговете” Нинмах, назована сега Мами:

“Ти си Майката-утроба, която Човека може да създаде!

Тогава сътвори лулу, нека той поеме хомота!” /**пак там**, с. 328, 329/.

Когато събудили задрямалия Енки и му съобщили решението на *Съвета* за направата на “Адаму” и че той трябва да измисли технологията за това, мъдрецът веднага отвърнал: “Създанието, чието име произнесохте, съществува!” И добавил, че все пак би било по-добре да му се даде “образа на боговете”. Енки имал предвид маймуночовеците (Homo neandertalis), които в онази епоха живеели в съседство с боговете (Homo sapiens).

Бог Енки се явил пред Енлил, казвайки, че приема предизвикателството да сътвори работника „Адаму“ и неговите потомци – “черноглавия народ”. Той дал на Нинмах, наречена в този случай Нинти (“която дава живот”) следните инструкции:

“Размеси глината от подземието на земята,

точно над Абзу, и ѝ придай формата на сърце.

Аз ще доведа добри, способни млади богове,

които ще приведат глината в нужното състояние.”

/по **З. Сичин.** Дванадесетата планета, с. 327/.

Нинти поискала “глина от Абзу” и “битум от Абзу”, употребяван в онова време като пречистващо вещество. Предполагаме, че става дума за *мумие* – нефтошисти, изтичащи от скалите край плитки нефтонаходища и пропити с минерали, поради което действително имат антисептични качества. В древността *мумието* било смятано за “еликсир на живота” и ползвано като универсално лечебно средство, включително и за мумифициране.

Енки ѝ отвърнал:

“Аз ще приготвя пречистваща баня.

Нека вземем кръв от избрания бог...

От неговата плът и кръв

нека Нинти глината омеси.” /**пак там**, с. 329/.

По-нататък в текста се разбира, че биологичният баща, дал сперма или кръв, е самият бог Енки, а глината – плът, генетичен материал, извлечен от яйцеклетки на маймуножена. Според древните представи в кръвта на бога имало “теема” – нещо като “личност” или “дух”. /**пак там**, с. 333/.

Днес знаем, че индивидуалните качества се съхраняват и предават чрез гените, независимо дали ДНК е взета от спермата или от кръвта. Придобивайки гените на бога новият индивид би трябвало да прояви божествените личностни характеристики: развит и гъвкав интелект; пластичност на възприятията и характера, позволяваща възпитаване и прививане на нравственост; по-изтънчена емоционалност и духовност и пр.

По сложен за обяснение е въпросът с "глината" – генетичния материал, извлечен от яйцеклетки на неандерталка. Сложен, защото как би могло да се получи потомство с качествата ("образ" и "подобие") на боговете? Как да се отсеят и премахнат животинските качества: окосмяването на цялото тяло, грубите черти на лицето (ниско чело, сплеснат нос, издадена муцуна, дебели устни), ниския приведен скелет и др., като се запазят ценните способности на дивака – сила, ловкост, пъргавина?

Това би могло да стане само чрез отнемане на точно определени гени от "глината" на неандерталката. Съвременната медицина не се е справила с подобна задача. А как Енки е знаел кои гени да отстрани и каква фина манипулация е владеел, без да употреби сложна помощна апаратура? За нас, неговите потомци, затънали в материалния свят на "научно-техническия прогрес" и изгубили фината сетивност и духовност на божествените ни предци, неговите дела са непонятни и непосилни за логично обяснение. Но нека не забравяме все пак, че той е създателят на нашата човешка раса.

Доколкото подобно обяснение е във възможностите ни, предполагаме, че посредством качествата на присъщия му дух, бог Енки е усещал, "виждал" онова, което търси и желае да направи, и което за нас е невидимо и непостижимо.

Свързването на *бог* и *примитив* в новото същество *Човек* е родство, което никога, "до края на дните", не ще може да се развали. Тази особеност на *творението* се разкрива в следните поетични думи на създателя Енки:

"В глината бог и човек ще се слеят,

та до края на дните плътта и душата,

която в бог е съзряла –

тази душа в кръвно родство да се обвърже,

както ще покаже на живота ѝ знакът." /**пак там**, с. 334/.

Приготвената смес от "пречистен" божествен генетичен материал и "пречистен" генетичен материал на маймуножена, Енки (Япет) решил да постави в утробата на собствената си съпруга Нинки (Климена, дъщеря на Океан и Тетия), нещо като съвременния метод "ин витро". След 10-месечна бременност Нинки родила *същество*, наречено *Адапа*, а на други места – "образец" или "калъп", т.е. базов модел за клониране. Впрочем терминът *калъп* означава: Кал-Лап, Кал-Алп – "Плътта на бог".

Когато боговете видяли детето – "образеца" *Адапа* (*Адаму* или *Адам*), – и се уверили, че той е сполучлив, дали съгласие да бъде използван за донор на генетична субстанция (в „Библията" – "ребро", от което според нас бил извлечен костен мозък) с цел възпроизвеждане на мъжки и женски клонинги. Енки и Нинти организирали човешко биовъзпроизводство, като привлекли за идеята

14 “богини на раждането”, за да родят 7 момчета и 7 момичета, от което впрочем научаваме, че Енки и Нинти умеели да контролират и пола на заложените зародиши:

“Мъдри и учени
два пъти по седем богини на раждането се бяха събрали,
седем родиха мъжки, седем родиха женски.
Богинята на раждането им вдъхна
вятъра на дъха на живота.” /**пак там**, с. 329-335/.

След известно време, когато новосъздадените “лулу” отраснали, анунаките (“[Потомците на] Ану-змията”: Ану-Наг) бързо-бързо ги впрегнали да работят: “На черноглавите хора те кирки раздадоха.” /**пак там**, с. 338/.

“Лулу-амелу” обаче се оказали сексуално непълноценни. Имали полови органи, но нефункционални; явление характерно за хибрид между два различни вида, макар и близки. За преодоляване на хибридната стерилност след време било извършено допълнително имплантиране на гени /**пак там**, с. 344, 345/, което е отразено по завоалиран начин в библейския мит за змията (Енки), която подбудила Ева и Адам да ядат от *Дървото на познанието*. /**Битие**, 3: 1-19/. Така първите клонирани хора се сдобили с още една способност – да се възпроизвеждат сами.

Първите богини-акушерки израждали децата с характерен *нож за пъпната връв*, който с формата си е дал графиката на буквата *омега* Ω. Ако отстраним едната му дръжка, получаваме *сърп* – оръдието, с което се прибира хлябът, роден от майката-земя. Защото житото е плод на земята, а стъблото на житния клас – пъпната връв към нея. Освен това *акушерският нож* се явявал наследената от Гея инсигния за власт на богините-майки Рея, Хестия, Изида, Кибела и пр. Става дума за матриархално-женската власт, която мъжете зачитали, изключая мъжките дела като рударство, ковачество, лов, война. В шумеро-акадската поема “На Ан синът първороден...” *акушерският нож* е посочен съвсем ясно сред атрибутите на властта:

“Аруру [Рея – б. В.Й.], сестрата на Енлил [Кронос/Ра – б. В.Й.] – планинската господарка Нинту,
получи в знак на властта си сияйния камък родилен,
ножа за пъпната връв [к. В.Й.], мазилата и растенията,
получи вретеното, с лазурит украсено,
получи сияйния купел, от чистота блеснал,
акушерка тя стана на страната
и с нейна помощ се раждат царе-властелини [к. В.Й.].”
/по **Иван Венедиков.** Митове на българската земя. Кн.III. Раждането на боговете. Второ издание. Стара Загора, 1997, с. 83/.

Задълбочените генетични изследвания и прецизни манипулации на бог Енки/Еа по сътворяването на човешката раса, които приключили с невероятен успех, били извършени в хигиеничните зали на неговия дворец *Абзу*, изграден от сребро и лазурит. От названието *Абзу* води топонимията си страната *Абисиния* в *Източна Африка*.

В един химн за творенията на Енки/Еа се казва:

“Господарят на Аб.Зу, царят Енки...

построи си къща от сребро и лазурит.

Нейното сребро и лазурит

като искряща светлина Отецът сътвори в Аб.Зу.

Съществата с красив лик [хората – б. В.Й.], създадени в Аб.Зу,

стояха около господаря Нудимуд [Водача – б. В.Й.].”

/по **З. Сичин.** Дванадесетата планета, с. 336/.

И още информация от друг химн:

“Божественият Еа в Апсу...

сътвори Кула [*зикурат* – б. В.Й.], за да възстанови храмовете.” /**пак там**/.

Изразът “за да възстанови храмовете” ни подсказва, че Енки/Еа е издигнал зикурата в *Абзу* след участието му на страната на Мардук в *Пирамидната война* в *Египет*. За победителите Енлил и Нинурта това бил сериозен повод да го прогонят от месопотамския му град *Ериду* и безпардонно да разрушат тамшния негов зикурат.

Седалището на бог Енки в *Абзу* било “мястото, откъдето идваше плътта” /**пак там**, с. 337/. Затова в „Битие“ е записано /2: 8,15/:

“И насади Господ Бог рай в Едем, на изток [в *Месопотамия* – б. В.Й.], и там настани човека, когото създаде... Бог взе човека и го посели в Едемската градина, да я обработва и да я пази.”

Излиза, че библейският “Господ Бог” е шумерският бог Енки; сътворяването на Адам и Ева той извършил в *Абзу*, *Африка*, след което ги поселил в *Райската градина*, находяща се “на изток” – в *Месопотамия*.

Богът-създател на *човека* от „Библията“ е титанът от митологията Япет, който съответства в перуанските извори на божеството Си, а в шумерските извори – на бог Енки (Ен-Ки, т.е. “Любимецът на Земята [Гея]”), наричан още Еа (“Воднят”).

Така че синът на божествения родоначалник Уран/Атон/Ану, титанът Япет/Си/Енки, е създателят на великото творение – *родоначалника на човешкия род Адапа или Адаму*, записан в „Библията“ като Адам.

IV. ЧЕРНАТА ЕВА (ЛИЛИТ) СЕ ОКАЗВА МАЩЕХАТА, ОМАГЬОСАЛА СНЕЖАНКА, А ХОР – НЕЙНИЯТ СПАСИТЕЛ

Човешкият родоначалник Адам присъства в царската хронология на „Библията“, но ако направим съпоставка със „Списъка“ на египетския жрец Мането, ще установим, че в действителност управлението на света е било държано

отначало от богове, после от полубогове, сетне от герои, и накрая от божествени потомци, наречени царе. Подобни са схемите във Вавилонската хроника на Берос и в трако-гръцката митология.

Човешкият Адам и неговите потомци били създадени като примитивни работници “лулу-амелу”, както се видя по-горе. След като увеличили своята популация, те формирали народите, които били ръководени от малобройните божествени потомци на *Светото семейство*. Последните се стараели да не се смесват с хората, за да запазят чист превъзходния си геном.

Според шумерските клинописи на старини Адапа/Адаму (т.е. Адам) е имал дори претенцията да властва над *Месопотамия*, защото тя била обитавана от клонирания от неговата плът “черноглав” народ – копачите на каналите, земеделците в нивите и градините, строителите на градовете и храмовете.

Сътвореният преди *потопа* Адапа, синът на Енки, получил от върховния отец Ану *мъдрост* (духовно просветление) и *разбиране* (знание), но не и вечен живот. На тази основа след *потопа* той написал “Съчинения за времето [от] божествения Ану и божествения Енлил”, текст за отчитане на времето и календара. В друг източник “Легенда за Адапа” се посочва, че той бил помазан за жрец и пръв човешки цар на гр. *Ериду*. /по **Зекария Сичин.** Космическият код, Прев. Крум Бъчваров. С., ИК “Бард”, 2005, с. 118/.

За женските индивиди, клонирани от Адапа, има информация в “Еврейски митове”, събрани от Робърт Грейвс и Рафаел Пати /http://www.ma3x. net/forum/lofiversion.../. След биологичната манипулация по творението на първото човешко същество Адапа/Адам, неговият божествен създател (считай Енки и Нинмах) направил две човешки жени, при което обаче използвал остатъчния материал – “мръсотия и утайка”, – вместо да подготви нова чиста глина (плът).

Първата създадена жена, известна като “черната Ева”, получила името Лилит, бидейки посветена според нас на Богинята-майка Гея, по името ѝ Лилия – женското преображение на Лотоса, тъй като се очаквало да изпълни ролята на майка на новата човешка раса.

Втората жена била наречена Наамах, име, чрез което създателката ѝ – богиня Нинмах – я посветила на себе си. Тази Наамах се споменава в месопотамските източници още като “святата Амама, земната жена”, чийто дом бил в *Абзу*. /по **З. Сичин.** Дванадесетата планета, с. 336/. Самата Нинмах (“Великата жена” Рея) била считана, след Гея, за майка на всички богове, затова дублирала името си в Наамах, с надеждата да я направи свое подобие (майка) по отношение на хората.

Тази “мръсотия и утайка” навярно е била остатък от генетичния извлек от яйцеклетки на неандерталка, който Енки и Нинмах решили да използват за получаване на още опитни “образци”.

Възможно е споменатата в египетските и месопотамските източници “утайка” да е послужила за основа на пеласго-елинския легендарен мотив за морската пяна, образувала се от семето на скопения Уран/Ану, от която се родила Афродита, богинята на любовта. От което следва, че зад Афродита и Лилит (Черната Ева) е възможно да се крие една и съща богиня. В славянската митология това е Леля, на която дори името е близко до Лилит (Лилия).

Лилит и Наамах станали съпруги на Адам и му родили Асмодей и още неизвестен брой деца, които са смятани за демони (Де-Мон, Де[ус]-Мон, или "Бог-Човек"). Демоните Хезиод наричал "ведемони" /**Платон**. Кратил, 398 b – Електронна версия: http://amkob113.ru/pltn/pltn-1.html/, поради тяхната разумност и влечение към знанието.

След време обаче двете жени напуснали Адам и избягали в *Африка*. Лилит станала царица в *Змаргад* ("Самар-град"; Самар е азиатското име на Кронос/Ра/Енлил; тук става дума за египетския *Он*, града на Ра), после в *Шеба*. Последният топоним очевидно е възникнал от *Шебек* (*Себек* – "крокодил"), едно от имената на Сет и навярно е разновидно име на неговия свещен град *Крокодилополис* с храма *Себек-Ра*. Оттук правим извод, че Лилит е създадена в началото на царуването на Сет в *Долната земя*. Ставайки втора съпруга на Хадес/Сет (първата била богиня Персефона/Нефтида) в *Северен Египет*, тя е живяла с него в първата му столица *Змаргад* (*Он*), а после го последвала в новото му седалище *Шеба* (гр. *Крокодилополис*). Децата, внуците и правнуците на Сет и Лилит са споменатите *демони*, "богове-хора" или полу-богове – полу-човеци, междинната раса, която обитавала *Египет* в епохата на полубоговете. Впрочем от *demons* идва етимологията на термина *demos* ("народ"). Именно от такива *демони* е формирал армията си Сет в края на своето 350-годишно царуване. Точно тях е победил Хор, с малобройния си отряд, използвайки технологичното предимство на железните оръжия.

Възможно е тези *демони* да са *циганите*: етноним, образуван от божественото име *Си* и думата *ген/ган*. Изразът Си-Ган означава „Родени от Си". По-съвременният етноним на циганите *джипси* е произлязъл от хоронима *Egipt*.

Другата човешка жена Наамах се заселила в *Абзу* (*Абисиния*). Бог изпратил трима ангели да върнат обратно Лилит и Наамах при мъжа им в *Едем* (*Горна Месопотамия*), но те (жените) категорично се възпротивили. Както е записано в споменатите легенди, в *Африка* двете черни жени успели да народят безчет демони.

В същите митове се казва, че при така очерталия се провал с изработването на партньорка на Адам, Бог направил втори опит. Този път той решил да не рискува. Качествена плът, явно трудно постижима, той можел да вземе само от "образеца" Адам. Наложило се да го приспи "дълбоко" и да извади от него едно ребро, а после "затворил раната". Бог оформил реброто като жена. Очевидно извлякъл от него костен мозък, състоящ се и произвеждащ матрични клетки, образуващи всички видове тъкани, от които подготвил генетичен материал за "ин витро" оплождане (износване на плода от богиня). Така най-сетне се появила качествена жена, която щяла да даде боголюбиво и работливо потомство.

Адам решил: "Това създание ще бъде наречено жена", защото е от плътта на мъжа. Нарекъл я Ева – "Майката на всичко живо".

В „Библията" сътворяването на Адам и Ева, т.е. на човешката раса, е отразено много пестеливо. За Лилит и Амама не се казва нито дума, а на появата на Ева са отделени само няколко реда:

„И Господ Бог каза: „Не е добре за човека [Адам – б. В.Й.] да бъде сам; ще му създам подходящ помощник… Тогава Господ Бог даде на човека дълбок

сън и той заспа; и взе едно от ребрата му, и изпълни мястото му с плът. И Господ Бог изгради жена от реброто, което взе от човека, и я доведе при човека.“ /**Битие**, 2: 18-22/.

Адам и Ева са, така да се изразим, последната серия потомци на Енки/Еа като биологичен родител. В него време той бил възрастен мъдрец и съветник на боговете по различни сложни проблеми на битието. Вече се бил примирил с господството на брат си Енлил и си преживявал мирно, увлечен в научни занимания, в замъка си *Абзу*.

Впрочем названието *Абзу* – на имението и двореца на Енки – вероятно е дадено от боговете като прозвище на самия Енки, както и на неговата „лаборатория“, във връзка с биологичните експерименти, които той извършвал там. Защото на шумерски език *зу* означава „знаещият“, „вещият“, а *абу* (*аба*) – „баща“. Следователно *Абзу* съдържа смисъла „Вещият баща“ или „Мястото на вещия баща“.

Все пак Еа/Енки, създателят на човешката раса, имал грижата да подпомага новата крехка популация в нейното обществено израстване, защото по това време „във *Вавилон* велико множество от разноплеменни хора… живеели безпорядъчно, като зверове“.

Вавилонският жрец Берос, наричайки Еа с името Оанес (“Човек-риба”: „изпод рибята глава растяла друга глава и по подобен начин покрай човешките крака висяла рибешка опашка, а гласът му бил човешки”), пише, че богът се появил от водите на *Червено море* през управлението на четвъртия човешки цар Амменон /**Вавилонская история**, кн. II, фрагмент 3 – 71/ и:

> “… прекарвал много дни сред хората, не приемайки никаква храна, и им дал познание за буквите, и за математиката, и за различните изкуства; научил ги да живеят в градове, да основават храмове, да установяват закони, и на геометрия ги научил (как да измерват земята); показал им как да засяват семената, как да прибират зърното и плодовете; и въобще той ги научил на всичко онова, което смекчило нравите и създало цивилизацията. От това време нищо повече не било изобретено. При залез слънце това чудовище Оанес се гмурвало обратно в морето [*Червено море* – б. В.Й.] и прекарвало нощта сред безкрайните вълни, защото той бил амфибия… Същият Оанес е написал разказ за творението [на света/човека – б. В.Й.] и държавното устройство и го предал на хората.” /**Беросс.** Вавилонская история, кн. I, фрагмент 1. В: http://ancientrome.ru/antlitr/berossos/fragments-f.htm; вж. и **Гарет Найт.** Практическо ръководство по кабалистичен символизъм. Т.I. Превод от англ. Ангел Цветков. С., Изд. „Аратрон“, 1995, с. 157/.

Според нас шумерският “човек-риба” Оанес (**сн. 7, 8**) е идентичен с първия “човек-риба” Ману от индийските свещени текстове. Индийският историк Ранаджит Пол счита, че страната *Магатха*, в която пребивавал Ману Сваямбхува – прародителят и законодателят на хората от “Ригведа”, – е древното царство *Маган*, или съвременната държава *Оман*.

Снимка 7. Бог Енки, наричан още Оанес или Ману, в рибешката си одежда. Барелеф, произхождащ от Акад, II хил. пр.Хр.

Снимка 8. Жреци на бог Енки, облечени в рибешки кожи и носещи чанти със специални принадлежности, извършват свещенодействия. Изображение върху керамична плочка, произхождаща от Акад, II хил. пр.Хр.

Някои благородници използвали риба за увенчаване на своя шлем (**сн. 9**), така както други, посочени от нас на съответното място, са търсели божествена защита свише, поставяйки на шлемовете си протоме или рога на бик, елен, козел, патица и др.

В *България* има един интересен топоним – град *Ихтиман* – източно от столицата *София*, разположен в котловина в планината *Ихтиманска средна гора*. Названието *Ихти-манос* буквално означава „Човекът-риба“.

Снимка 9. Западноевропейски рицар, чийто шлем е изработен под формата на риба. Точна възстановка от олово и калай. Фото авторите.
Рибата била свещен символ на боговете-учени, познаващи тайните на Знанието. Пръв ползвал този символ Енки, след него – Тот, и последен, може би – Исус Христос.

V. ПРИКАЗКАТА ЗАПЪЛВА БЯЛО ПЕТНО В ДРЕВНАТА ИСТОРИЯ

Очевидно приказката „Снежанка и седемте джуджета“ е отражение на древни събития, данни за които не са оцелели във времето под формата на писмен текст. Документални текстове е имало, но те са били злонамерено унищожени като неудобни за определена политическа конюнктура. Народната памет обаче обикновено съхранява такива ярки събития под формата на устно творчество чрез епически или любовни песни, балади, химни, възпроизвеждани от дълбока древност от уличните певци-разказвачи – аеди, бахари, бардове, – в съпровода на гусла, гъдулка, гайда или кавал. Сетне, от Късното Средновековие до Новото време тези творби формират легендарно-приказно-песенния фолклорен фонд на народите.

Осъзнавайки току-що казаното и знаейки на кои божества отговарят персонажите в приказката, ние можем да съотнесем събитията в нея – превръщането на Снежанка в девойка, отравянето ѝ от кралицата-мащеха, нейното спасяване от принца и щастливата сватба – към достоверно документираните събития от епохата на посочените богове.

Едно от тези събития е войната между Хор и Сет.

> “През 363 година [от управлението на Сет – б. В.Й.] Негово величество Ра, свещеният, Соколът на хоризонта, безсмъртният, който живее вечно, беше в Земята Кен [Ген, или “Земята на Произхода”, т.е. *Египет* – б. В.Й.]. Придружаваха го неговите войни, защото враговете се бяха съюзили срещу своя господар... Хор, Крилатият оценител [съдия – б. В.Й.],

дойде при кораба на Ра и рече на своя предтеча: “О, Соколе на хоризонта, видях враговете да заговорничат срещу теб, за да вземат за себе си сияйната корона...”

Тогава Ра, свещеният, Соколът на хоризонта, каза на Хор, Крилатия оценител: “Благородни потомъко на Ра, заченат от мен; върви бързо, повали врага, когото си видял.”

/по **Зекария Сичин.** Войните на боговете и хората. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК “Бард”, 2003, с. 156/.

Това е началото на дългия надпис, гравиран върху каменните стени на храма на бог Хор, построен от неговия полубрат Тот в южноегипетския град *Едфу*. Този надпис разказва за времето, когато бог Хор се превърнал в *Нетх-атеф* – “Отмъстител на баща си” (прозвище, записано върху „Стелата на Метерних“ – **пак там**, с. 48) и предявил пред убиеца Сет претенции за трона на своя баща Озирис.

Течала 363-та година от управлението на Сет, в която и приключило царуването на последния. Ако се върнем назад, след убийството на Озирис, Сет не би могъл да започне да управлява без санкцията на *Съвета на боговете*, нито без съгласието на баща си Ра. Предполагаме дори, че Сет е обявил, че поема властта под формалното върховенство на своя баща, който да препоръчва общите принципни насоки на неговата политика. И при това условие, разчитайки на авторитета и мъдростта на Ра, *Съветът на боговете* и общественото мнение са склонили тогава да одобрят новия цар.

Основаваме предположението си на горния текст, както и на ханаанските епоси, в които старият Ал (Ра), седящ на трон в своя дворец, находящ се в зоната на изворите на реките *Тигър* и *Ефрат* (историческата област *Джазира*), осъществявал върховна съдебна дейност и бил посещаван от видни богове, търсещи неговото мнение и ценни съвети по преодоляването на тежки противоречия и проблеми.

Затова в цитирания текст Хор предупреждава дядо си Ра за заговор срещу него; Сет вероятно се е готвел да му отнеме дори формалната власт – “сияйната корона”, – решил че е настъпило време сам да поеме цялата отговорност и слава. Впрочем Ра се е движел със свой охранителен отряд, предварително знаейки за грозящата го опасност. Освен това, съдейки по следващия текст, в който взема участие в бойните действия, той дошъл в *Южен Египет* с намерението да подкрепи внука си в общата справедлива кауза.

Преценил, че няма по-добра алтернатива, опитният в божествените дела Ра, одобрил намерението на Хор за открита война срещу Сет, даже го насърчил да действа по решително: “върви бързо, повали врага, когото си видял”.

След като бил упълномощен от Ра да се бори за възтържествуване на законното право в генеалогията и престолонаследието, Хор се прочул като *праведния бог*, любимеца на божественото общество. При тези условия той можел да започне война срещу Сет, силно убеден в справедливостта на своята кауза.

В гр. *Бехутет* (*Едфу* или *Аполинополис*) се намирала *леярната на Хор* за “божествено желязо”, в чиято тайна технология го посветил дядо му Ра. В ковачницата си Хор изковал *железни оръжия* и обучил своя гвардия от “месниу”

(“метални хора”), показани в стенописите на храма като мъже с бръснати глави, облечени в плътни брони, оформени отдолу като къси туники, а отгоре с високи яки (**сн. 10**), носещи оръжия в двете си ръце. За разлика от чичо си Сет, който бидейки цар, разполагал с многобройна армия, намиращият се в немилост Хор можел да разчита на ограничен брой свои привърженици и бойци, “всеки наричан по име”. Той находчиво ги облякъл в железни брони; те станали неуязвими за медните и бронзови оръжия на безбройните врагове.

Снимка 10. Артефакт, който не произхожда от Египет, а от България: сребърен наносник за кон в конска амуниция от с. Свещари, Исперихско, V в. пр.Хр.
Артефактът представя бюст на бог Хор в броня с висока яка и качулка-ризница. На предницата на бронята е изобразен фронтално единият от зооморфните му образи – вълкът-войн Бури с крила. През средновековието високата яка е характерен белег за официалните облекла на европейските крале, чиито предци са се считали за наследници на този бог.

Между другото в българския епос “Сказание за дъщерята на кана” /I песен, стих 8-13/ Хорос е наречен Хурса: “Оръжието изковава синът на Слънцето – Хурса… Хурса, небесният ковач, преброди Космоса. С кривач желязна руда изкопа, от връх Небе и дън Земя... Хурса е покровител вещ на всеки мъж пред всяка пещ... Ковачницата на Хурса е днеска цяла планина. От сгур и шлака Хурса-алп издигна целия Урал!”

Военият отряд на Дионис/Хор е бил набран вероятно измежду тракийските сатири от неговата юношеска свита, явяващи се синове на братята му Тот/

Хермес, Аполон и Анубис/Якхос, както и техни приятели – всичките приблизително в млада възраст като божия син (вж. по-долу). Единият от тях – Пан, син на Хермес, – измислил бойния строй, фалангата, подсигурена с дясно и ляво крило. /**Полиен.** Военни хитрости, кн. I, 2; същото във Ватиканский аноним „О невероятном“. Перевод с древнегреческого, вступительная статья и комментарии **В. Н. Ярхо**. – „Вестник древней истории“, № 3, 1992; електронно издание: http://ancientrome.ru/antlitr/anon-greek/incred.htm/.

Отначало отмъстителят Хор нападнал привържениците на Сет с особено бойно средство – *летателен апарат с форма на разперени орлови или соколови криле*, подобен на *крилат слънчев диск*. Запазени са негови изображения в *Египет* и в *Шумер.* Шумерските са по-информативни, защото на тях, в слънчевия диск между крилата, подобен на кабина, стои въоръжен Ахура Мазда (шумеро-асирийският еквивалент на Хор). /по **З. Сичин.** Войните на боговете и хората. С., 2003, с. 27/.

Това е отразено в египетския храмов надпис:

> “Хор Бехедети [от град *Бехутет* или *Едфу*, а също така *Аполинополис Магна* – б. В.Й.] отлетя към хоризонта като **голямо крилато слънце** [к. В.Й.]; затова го наричат “великия бог и господар на небето” [и още “крилатия оценител” – б. В.Й.]. След като съзря от небето враговете, се спусна пред лицата им като огромна пчела. Той яростно насочи жилото си срещу тях. След това те повече не можеха да виждат нищо.”
>
> /по **Ердоган Ерчиван.** Забранената египтология. Загадъчните знания и високите технологии на фараоните. Превод от немски Св. Коев. С., Изд. "Дилок", 2006, с. 150/.

Окуражени от първата си победна битка, боговете Ра и Хор се спуснали на север по течението на *Нил*, в преследване на противника. Тогава от засада, маскирани като крокодили, войни на Сет атакували кораба на Ра, дядото на Хор. В надписа се казва:

> “Ала и враговете влязоха във водите, превърнаха се в крокодили и хипопотами, и нападаха ладията на Ра, Сокола на хоризонта... И тогава Хор, Крилатият оценител [съдия – б. В.Й.], се появи със своите помощници, които му служеха като войни, всеки наричан по име, **с божествено желязо и верига в ръце** [к. В.Й.], и отблъснаха крокодилите и хипопотамите. И отведоха шестотин петдесет и един врагове на онова място, и ги убиха пред града [Едфу – б. В.Й.]...
>
> Тогава враговете отстъпиха на север. Те се разположиха във водната област с лице към Средиземно море [в делтата на *Нил* – б. В.Й.] и сърцата им се изпълниха със страх от Хор. Но **Хор, Крилатият оценител, ги последва с ладията на Ра и с божественото желязо в ръка. Наоколо бяха всичките му помощници, въоръжени с оръжия от ковано желязо** [к. В.Й.].”/по **З. Сичин.** Войните на боговете и хората. С., 2003, с. 30-36/.

Според изследователите на този надпис той е копие на много по-стар текст, съвсем не митологичен, а твърде конкретен, възпроизвеждащ реални събития. Имайки пред вид недоверието, с което би се възприела в консервативните научни среди една толкова древна употреба на желязото, Е.А.Уолис Бъдж предпазливо коментира: “Съвсем ясно е, че той [бог Хор – б. В.Й.] дължал успеха си главно на превъзходството на оръжията, с които били въоръжени той и хората му, и на материала [желязото – б. В.Й.], от който били направени тези оръжия.” /**пак там**, с. 36, 37/.

Шумеро-асирийското име на бог Хор било *Ахура Мазда. Ахура* значи Хор, но какво е *Мазда*? Само едно обръщане на сричките е достатъчно, за да разберем смисъла на прозвището *Мазда:* Ад-Мас. Ами това е божественият метал *адамас*, за който се говори в трако-пеласгийската митология, че бил “твърд” и “непобедим”! Следователно името *Ахура Мазда* е значело за древните “Хор, [въоръжен и облечен] с твърдия божествен метал”, или, казано разговорно – “Хор, непобедимия”.

Между другото, от епитета *Мазда* на бог Хор произхожда съвременната българска дума ***възмездие***, чиято семантика се корени именно в справедливото отмъщение на Хор срещу престъплението на Сет.

В надписа се употребява терминът *tcham* (*тхам*) /**Е. Ерчиван,** пос.съч., с.150/, чийто буквален смисъл е: Т-хам, Д-Хам, Д[еус]-Мах, или “Божественият Голям [Велик]”. Но тук се подразбира “божествено желязо”, за което действително става дума.

Освен това Плутарх привежда сведение на Мането, че египтяните “наричат магнетита “кост на Хор” /**За Изида и Озирис,** 62/. *Магнетитът* (трижелезен четириокис) е минерал с естествено висока концентрация на желязо до 72 %, позволяваща чрез нетрудоемко доочистване, бърз добив на метала и изработване на качествени здрави изделия от него. Вероятно в пустинята е събирано и метеоритно желязо.

И така, нека проследим следващите събития. Изплашени от силата на Хор, войните на Сет се изпокрили в делтата на *Нил*. След четиридневно безуспешно търсене по вода, *Отмъстителят* се издигнал на своето крило. Открил враговете и убил част от тях, като пленил 142-ма, екзекутирани на брега, където бил закотвен корабът на Ра.

Спасилите се и този път противници “заобиколиха Езерото на Севера и се насочиха към Средиземно море, до което искаха да стигнат по вода през водната област. Ала богът порази сърцата им [със страх – б. З.С.] и когато стигнаха до средата на водите в бягството си, те се насочиха от западното езеро към водите, водещи към езерата на областта Мер [изкуствените езера около трите пирамиди на Ра на платото *Гиза* – б. В.Й.], за да се срещнат с враговете в земята на Сет.” /по **З. Сичин**. Войните на боговете..., с. 36/.

Явно войните на Сет се лутали панически във “водната област”, търсейки обединение с другата част от неговата армия, която се била изтеглила към *Синай*. Изглежда са успели, защото когато Хор и Ра пристигнали на географския раздел между Северен *Египет* и *Синай*, също осеян с езера и блата, двете противостоящи сили се прегрупирали и влезли отново в ожесточена битка.

Силите на Сет обаче претърпели поредното катастрофално поражение. Този път били пленени и екзекутирани 381 негови бойци, с което армията му била окончателно победена. Общо 1174 са екзекутираните войни на Сет, според този надпис. Изглежда те не са били богове, а хора, ако съдим по презрителното отношение към ценността на техния живот.

Хор навлязъл в *Синай*, за да плени главния си враг. Тогава поставеният натясно Сет трябвало да се изправи в лична битка с Хор. /**пак там**/.

Някои богове и богини безуспешно се опитали да ги омиротворят, за да не се пролее свещена (божествена) кръв. В двубоя край *Езерото на битката* Хор имал надмощие и успял да повали Сет с копие. Завел пленника си при Ра: "Копието му беше в неговата [на Сет – б. З.С.] шия и краката на злия бяха оковани, а устата му беше затворена от удар с палицата на бога [Хор – б. З.С.]." /**пак там**, с. 50/.

Присъстващата Изида, не желаейки синът ѝ Хор да се оскверни с кръвта на чичо си Сет, използвала суматохата и го освободила, решила навярно, че последният се е смирил и ще отстъпи властта си доброволно. Сет обаче избягал и се скрил в "тайни тунели", прокопани по западните склонове на *Синайската планина* – в разработените от боговете тюркоазени рудници, експлоатирани по-късно и от египетските фараони.

Относно тази случка Плутарх (~50~120 г.) пише следното:

> "Битката траяла много дни и Хор победил, а Изида получила връзания Тифон [Хадес/Сет – б. В.Й.] и не го убила, ами го освободила и го пуснала да си върви; Хор обаче не могъл да понесе равнодушно това, ами се нахвърлил върху майка си и изтръгнал от главата ѝ короната..."
>
> /**За Изида и Озирис**, 19. – В изданието: **Πλουταρχοσ.** Ισισ και Οσιρισ. Εισαγωγη-Μεταφραση-Σχολια: **Αθανασιος Α. Τσακνακης**. ΒΙΒΛΙΟ ... βαρδια. Εκδοτικη Θεσσαλονικησ, 2005/.

За ужас на Изида, след шестдневно затишие, Сет се завърнал и подновил битката. Разгневена, тя грабнала меч и наметнала лъвска кожа, влизайки в ролята на Секхмет – богиня войн и отмъстител (**сн. 11:** образ на богиня-лъвица – в каквато на времето се били превъплътявали при необходимост майките Гея и Рея). Изида разбрала, че Сет няма да се покори с добро, обаче нямало как да участва в двубоя между Хор и Сет.

Този път хитрият и ловък Сет успял да нарани едното око на Хор. Превъзмогвайки болката, Хор го поразил с "харпун", наречен още "оръжието на тридесетте", от което Сет изгубил тестисите си. /**3. Сичин.** Войните на боговете и хората…, с. 50-52 – по **Храмовия надпис в Едфу**; **Четвърти папирус на Салие** и др./.

Фактът с раняването на Хор е намерил отглас в българския свод "Джагфар тарихи". Между десетината прозвища на *Баръс Мамил Бури* – "Египетския тигър-вълк" (т.е. Хор), споменати там /**Бахши Иман.** Джагфар Тарихи (Историята на Джагфар). Свитък от булгарски летописи. 1680 година. Под ред. на проф. А. Пантев. С., 2005, с. 284/, той е наречен също така *Синдиу*, име тълкувано от преводача като "Едноокия".

Снимка 11. Богинята-лъвица Секхмет, наречена в случая Уну (фр., Ounout), седнала на трон, с кръст анкх в лявата си ръка. Тази диоритна статуя от IV в. пр.Хр. вероятно произхожда от древния град Ounou (Он или Хелиопол). В момента на откупката ѝ за Лувъра се е намирала в Италия. Фото автора.

Двамата ранени богове били доведени пред *Съвета на боговете*. Различните източници са общо взето единодушни, като се различават в някои подробности. Според надпис върху колона на фараон Шабака (VIII в. пр.Хр.), преписан от древен прояден пергамент от храма на Пта в *Мемфис*, лидер на *Съвета* бил Геб (Кронос/Ра), дядото на Хор. Подобна е версията от *Папируса на Хунефер*.

Първоначално *Съветът* решил да върне статуквото от времето на Озирис, като Хор вземе *Южен Египет*, наследство от баща му, а Сет запази *Северен Египет*. Но Геб (Ра) се разубедил и наложил промяна в настроението, с основателния въпрос, че лишеният от гениталии Сет не можел тепърва да създаде наследник от по-високопоставена богиня, за което досега не бил се погрижил. А обществото на боговете не бивало да изпадне в положението в бъдеще да бъде ръководено от богове с по-низше потекло; генеалогията се считала за водеща на политическо ниво.

Освен това само преки потомци на владетеля на свещената земя *Египет* трябвало да стават царе на останалите цивилизовани земи, защото единствено чистият ген, съхраняващ най-добрите способности и дарби на *Божествената династия* (*Светото семейство*), можел да се справи с нелеката задача да управлява света. По този начин владетелят на свещената земя *Египет* се явявал и господар на тогавашната цивилизация.

Воден от такива съображения, *Съветът* решил да даде на Хор целия *Египет* (**сн. 12**), а Сет трябвало да доживее старините си в *Азия*, вероятно в *Анатолия* – едно от бившите му владения. Ето окончателното решение по *папируса на Хунефер*:

“Хор тържествува в присъствието на цялото общество на боговете. Дадена му е властта над света.

Тронът на бог Геб [Кронос/Ра – б. В.Й.] му е присъден, наред с титлата, установена от бог Шу [Хелиос I/Ра – б. В.Й.].

... [решението – б. В.Й.] е узаконено с укази [пазещи се – б. З.С.] в архива. То беше написано върху метална плочка, по заповед на твоя баща Пта...

Боговете небесни [духовете, обитаващи *Дуат* – б. В.Й.] и боговете земни [живите, обитаващи *Ам* – б. В.Й.] са на услугите на твоя син Хор. Те го следват в залата на указите. Той ще ги управлява.”

/по **З. Сичин**. Войните на боговете и хората…, с. 52/.

Снимка 12. Възцаряването на Дионис/Хор. Детронираният негов чичо Хадес/Сет, в ипостазата му на Собек (маскиран с крокодилска глава), държащ пастирски жезъл, наблюдава как съпругата му Персефона/Нефтида и майката на Хор Изида му поставят двойната корона на Египет и на целия свят. Релеф от Двойния храм на Собек и Хор в Ком Омбо, Южен Египет. Фото Елисавета Александрова-Зангелми.

Според друга версия, съхранена в “Книга на мъртвите”, *Съветът на боговете* бил предвождан от бог Тот, жрец и “Велик учител на магическото знание”, който съумял да помири Хор и Сет и да преустанови войната:

“О, Тот, ти, който подкрепи Озирис
против неприятелите му...
Пред всички богове и пред богините,
пред боговете страшни на Хелиопол [*Великата девятка* – б. В.Й.],
в нощта на битките в Джеду [град в делтата на *Нил* – б. В.Й.]
и поражението на духовете зли [Сет и неговите войни – б. В.Й.],
в нощта когато Джед изправи се в Летопол [град *Бутo*? – б. В.Й.]...
в нощта на възвеличаване на Хор в правата на наследник
върху владенията на татко му Озирис в Рехти [*Египет* – б. В.Й.]...
в края на нощта, когато Хор сразява противниците си.
Наистина, велик е Хор!
Зарадвани са двата хоризонта на небето [*Северен* и *Южен Египет* – б. В.Й.],
изпълнено с доволство е сърцето на Озирис... О, Тот!...”
/Книга на мъртвите на древните египтяни. Прев. от фр. ез. **Йордан Ватев**. С., 1994, глава 20/.

Версията от “Книга на мъртвите” се споделя от Плутарх, който пише: “Тифон [Хадес/Сет – б.а.] обвинявал Хор, че е незаконно дете, но с помощта на Хермес [Тот – б. В.Й.] Хор бил признат за законен от боговете, а Тифон бил победен в две други битки.” /**За Изида и Озирис**, 19/.

Великата победа на родоначалника на *трако-българите* Дионис/Хор (*Орела/Сокола*) над Хадес/Сет (*Змията*) е символично загатната върху някои от монетите на тракийските царе, украсени с популярния иконографски образ “орел държи змия” /вж. сн. 23 към статията "Потомците на Посейдон, Зевс и Хадес в Тракия". – списание "Горгони", кн. 3, 2019/. Ще отбележим, че в индийската митология със змия в човката е изобразяван царят на птиците „Гаруда“. По подобен сюжет е изработен сребърният орел с драконови шипове на българския кан Аспарух, който е уловил змията с крак (**сн. 13; 14**).

Майката на Хор Изида, като майка на господаря на света, започнала да носи особена корона, изобразяваща трон и получила още едно определително име – *Аусет* (“Тронна”).

Снимки 13, 14. Сребърният орел на българския кан Аспарух, върху гърдите на който е написано името му “Еспор”, четено в кръг отдясно-наляво, а от най-ниската точка на кръга – нагоре.
Ел. публикация: http://apollon.blog.bg/izkustvo/2010/07/11/orelyt-na-asparuh.575354/.

В края на военните действия активно се намесила майката на Хор Изида, а липсва майката на Мемфида – Нефтида, съпруга на Сет и вярна приятелка на Изида. Явно в този исторически момент Нефтида не е била между живите, а също и в приказката майката на Снежанка – добрата кралица – починала преди дъщеря ѝ да се замоми.

Освен това, в мирни условия и в присъствието на краля Сет, втората кралица, злата мащеха Лилит, не би посмяла да прогони принцеса Мемфида/Снежанка от двореца на баща ѝ. Удобен момент за това е именно войната, когато Сет и верните му хора са били изцяло ангажирани в бойните действия из цял Египет. Тогава Лилит е видяла възможност да се разправи с онази, която възпрепятства пътя ѝ, както и на нейните деца, към властта. Лилит наредила на горския пазач да убие принцесата, но той проявил милост или пък разум да не извърши това злокобно деяние и я пуснал да се скрие в свещената гора.

Разбира се, Лилит се постарала да изпълни докрай своите намерения, бързайки да превари завръщането на мъжа си Сет. Но не посмяла да убие девойката, а само я приспала дълбоко. Така, ако я открият и посочат като виновница за случилото се, тя би могла да измисли нещо в свое оправдание. Дори такава вещица като Лилит се страхувала твърде много от Сет, защото Сет в онова време бил олицетворение на най-голямото зло в света, поради което се превърнал с времето в прототип на Сатаната.

Освободилият се от тегобата на войната Хор, щом научил за изчезването на принцесата, бързо я открил, съживил и се оженил за нея, и това е щастливият край на приказката. Той навярно би наказал заслужено злата вещица Лилит,

ако тя нямаше статута на съпруга на Сет. Така че Сет и Лилит били оставени да се оттеглят в изгнание.

Както видяхме от горепривedените текстове, *Съветът на боговете* отнел правомощията на Сет и избрал Хор за следващ владетел на света. Така справедливостта е възстановена: добрият бог Хор, син на Озирис, възвърнал хармонията в божественото общество. На Хор и Мемфида предстояло да родят достойни и градивни потомци, които да гарантират спазването на божествения закон и морал, проявявайки нетърпимост към насилието и лъжата в разнообразните им форми.

VI. ГРИЖИТЕ НА ХОР И МЕМФИДА ЗА ПОПУЛАЦИЯТА НА АДАМ И ЕВА В РАЯ. ЦИВИЛИЗАЦИОННИЯТ ПОХОД НА ХОР ПО-СВЕТА

В книжка втора на списание „Горгони“ разгледахме шумерски и египетски текстове, които съдържат данни за целенасочената и системна цивилизаторска дейност на божествените лидери Енлил/Ел/Кронос и Енки/Еа/Япет през XII и XI хилядолетия пр.Хр., състояща се в селекция на първите зърнени култури (еднозърнест и двузърнест лимец) и първото домашно животно, сътворение на първите хора (по образ и подобие на боговете) и въдворяването им в *Едем* (**сн. 15**).

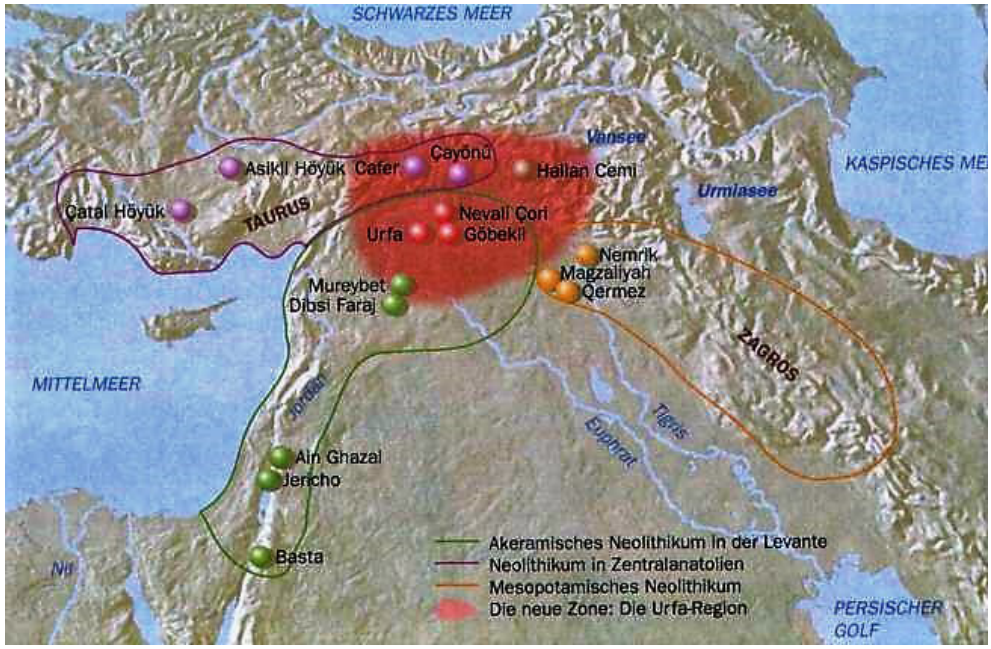

Снимка 15. Карта на Анатолия, Левант и Месопотамия. В зоната на изворите на реките Тигър и Ефрат, югоизточно от планината Таурус, са позиционирани (в червената зона) епипалеолитните обекти Гьобекли тепе, Урфа и Невалъ Чори (XII-VIII хил.пр.Хр.). Северозападно, по хребета на Таурус, са разположени няколко обекта – Чатал Хююк, Асикли Хююк, Кафер и Чайюню, – които са възникнали едно хилядолетие по-късно.

И други божества се включили в тази кампания. Например биопроизводството на новите същества било организирано и осъществено от съпругата на Енлил/Кронос – Нинмах/Нинти/Нинхурсаг, известна още като Нут/Суд/Рея, – както и от четиринадесет „богини на раждането“. След време, когато популацията на хората навлязла в зряла и работна възраст, тежестта на нейното обучение и възпитание легнала върху синовете на Енлил/Кронос. Този процес заел изцяло X и IX хилядолетия пр.Хр. Нинурта/Зевс-Амон/Имен предал на една част от хората (именците) технологията на земеделския отрасъл, а Нанар-Син/Посейдон посветил друга част от хората (синдите) в тайните на скотовъдния отрасъл. /**В. Йорданов.** Заселването на Тракия през VII хилядолетие пр.Хр. – списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с. 115-168/.

През VIII и VII хилядолетия пр.Хр. благородното дело на гореспоменатите богове било продължено от Дионис/Хор (Колад) и съпругата му Лизианаса/Мемфида (Снежанка): новата раса на хората трябвало да бъде култивирана в нормите на божествения закон, за да може да изгради своята цивилизация. Разбира се, безрезервно им помагали Аполон, Хермес/Тот, Якхос/Анубис, Атина/Анат и Хефест, както и техните потомци. Така например синовете на бога-ковач Хефест и на съпругата му Кабиро (дъщеря на Посейдоновия син Протей) – осемте Кабири – поставили основите на минния и металообработващия отрасли: рударство, металургия, ковачество. Но това се случило вече в *Тракия*, където хората мигрирали в края на VII и началото на VI хилядолетие пр.Хр., поради влошаване на климата в *Южна Анатолия*.

Освен това единият от Кабирите, а именно Музей, проявил ясновидски способности. Неговите книги с прорицания за бъдещето били много ценени и търсени почти до Христово време. Друг деец на култа бил Евмолп, първородният син на Музей и Хиона (дъщеря на Борей и Орития, която пък била дъщеря на Ерехтей и внучка на богиня Атина). Евмолп се оженил за Дайра, дъщеря на Ендий/Якхос, познат в *Египет* под името Анубис (син на Озирис/Зевс и Нефтида/Персефона). Евмолп и Дайра родили Елевзин, основавайки на негово име град *Елевзина* в *Атика*, *Елада*. Когато Елевзин израснал и възмъжал, тримата учредили *Елевзинските мистерии* в чест на Деметра, Персефона и Якхос – един култ, посветен на земеделието и въобще на вегетацията на растенията. В същото време Евмолп, заедно с другия си син Исмар, царувал в *Тракия*.

Митологията е съхранила сведения и за Силен, син на Хермес, като придружител и възпитател на Дионис/Бакхус в детските и юношеските му години, прекарани в *Тракия*. По-късно на Силен било възложено да пази розовите градини на Зевс и лозята на Бакхус в *Южна Тракия* и *Македония*. /**Херодот.** История, кн. VIII, 138/.

За управлението на Хор в административен аспект не се знае почти нищо. Диодор (~90-35 г. пр.Хр.), наричайки Хор “Озирис..., син на Зевс, и името му сред елините било Дионис”, е записал сведения за края на това управление:

“17. За Озирис [т.е. Дионис/Хор – б. В.Й.] казват, че, понеже бил благодетелен и обичал славата, събрал голяма армия и възнамерявал да обиколи цялата обитавана земя и да научи човешкия род да сади лози и да сее плода на житото и ечемика, защото предполагал, че ако прекрати дивашкия живот на хората и ги накара да преминат към цивилизован живот, ще получи безсмъртна слава заради големината на това благодеяние. Така и станало, защото не само тези, които по онова време получили този дар, ами и всички останали след тях поради радостта от откритите нови храни са почитали хората, които са ги въвели, като най-светли богове.

Твърдят, че след като Озирис [т.е. Хор – б. В.Й.] уредил нещата в Египет и предал цялата власт на жена си [т.е. на майка си – б.В.Й.] Изида, като сложил до нея за съветник Хермес, който се отличавал по разсъдливостта си от другите му приятели, и поставил като военачалник на цялата си страна Херакъл [зад това име се крие самият Хор; значи той запазил военното ръководство за самия себе си – б. В.Й.], който бил от подходящо потекло и притежавал чудна храброст и телесна сила, а за управители назначил Бузирис [негов внук от дъщеря му Лизианаса II – б. В.Й.] в земите, които са откъм Финикия и в районите откъм морето [*Леванта* и *Долен Египет* – б. В.Й.], а в тези, които са към Етиопия и Либия сложил Антей [внукът му Бел от дъщеря му Либия – б. В.Й.], сам той напуснал Египет с войската си и тръгнал на поход, вземайки със себе си и брат си, когото елините наричат Аполон [Аполон е полубрат на Хор – б. В.Й.]...

18. Разказват, че заедно с Озирис [Хор – б. В.Й.] тръгнали на поход двамата му синове Анубис [полубрат на Хор – б. В.Й.] и Македон [явно друго превъплъщение на Хор], които се отличавали с храбростта си. И двамата използвали отличителните оръжия на определени животни, които приличали на тях заради храбростта си – Анубис бил наметнат с кучешка кожа, а Македон – с предната част от кожата на вълк [*вълкът Бури*, *барсът*, *пантерата*, *пумата* и др., били зооморфни образи на Хор; в кн. IV, IV-4 Диодор пише: „По време на война Дионис обличал за битка войнски доспехи и кожа на пантера.” – б. В.Й.]...

Озирис взел на похода и Пан [син на Хермес/Тот – б. В.Й.]... Последвали го и хора, опитни в земеделието, като Марон по отношение на саденето на лози и Триптолем за сеенето и цялата работа около житото... Докато бил в Етиопия, казват при него бил доведен народът на сатирите, за които се твърди, че имат коса на бедрата. Озирис обичал да се смее и се радвал на музиката и танците; поради това и повел множество музиканти, сред които имало девет девойки, които можели да пеят и били обучени и в други изкуства и които елините наричат Музи [дъщери на Зевс и Мнемозина – б. В.Й.]; казват, че техен водач бил Аполон, поради което го и наричат Музагет – Водач на музите. Що се отнася до сатирите, те били взети във войската, тъй като били склонни към танци, музика и всякакво забавление и развлечение, а Озирис не бил войнствен и не се подлагал на битки и опасности, тъй като всички народи го приемали като бог поради неговите благодеяния. В Етиопия той научил хората на земеделие,

основал достойни за споменаване градове и оставил хора, които да се грижат за страната и да събират данъци...

Когато Озирис пристигнал при границите на Етиопия, той обхванал реката от двете страни с насипи, за да може като придойде да не заблатява страната без никаква полза, ами чрез построени порти течението да се пуска леко, според колкото има нужда [чрез саваци, по напоителни канали – б. В.Й.]. След това той преминал през Арабия покрай Червеното море чак до Индия и до края на обитаваната земя. Основал и не малко градове в Индия...

20. Той се занимавал и с лов на слонове и оставил навсякъде стели от своя поход. Обиколил и останалите народи в Азия и преминал през Хелеспонта в Европа. В Тракия убил Ликург [най-малкия син на Борей и Оретия – б. В.Й.], царя на варварите, който се противопоставял на делата му, и оставил стария вече Марон да наблюдава как се сади [лозе – б. В.Й.] в тази страна и го накарал да основе град на свое име, който се нарича Маронея. Оставил сина си Македон за цар на областта, наречена на негово име Македония, а на Триптолем поверил земеделието в Атика... Като се върнал в Египет, донесъл със себе си най-хубавите дарове отвсякъде и поради големината на благодеянията си с общо съгласие получил безсмъртие и почит, равна на божествената. След това от хората преминал към боговете и получил от Изида и Хермес жертви и други най-велики почести. Те въвели и мистерии и установили много тайни ритуали, увеличавайки така силата на бога."

/**Диодор Сицилийский.** Историческая библиотека, I, 17-20. Перевод, статья, комментарии и указатель О. П. Цибенко. На сайте Античная литература: http://ancientrome.ru/antlitr/ diodoros/index.htm/.

Относно великия поход на бога, Диодор несъмнено е ползвал древни извори. Няколко века преди него драматургът Еврипид (485-406 г. пр.Хр.), който е имал достъп до още по-стари текстове, също споменава за благотворната дейност на Дионис в Азия – в няколко стиха на пролога към трагедията „Вакханките" /стих 14-19. – В изданието: **Еврипид.** Вакханките. – В: Антични трагедии. Превод в стихове Александър Ничев. С., Изд. "Народна култура", 1977, с. 325-377/.

Като коментар на горния обширен цитат от Диодор, ще кажем, че Дионис/Хор научил "човешкия род да сади лози и да сее плода на житото и ечемика", не за "безсмъртна слава", а защото като бог-пастир се чувствал длъжен да се грижи за своето стадо. Хората, които получили от бога даром възможността да се изхранват пълноценно с култивирани растения, селекционирани от боговете така, че да съдържат в себе си необходимите хранителни вещества, витамини и минерали, започнали ритуално да дават в храмовете приноси от своето земеделско и скотовъдно производство. Това били поетапно първите кълнове, първите зърна, първите ябълки, грозде и прочие плодове, както и първородните чеда на домашните животни.

Дарена от боговете, реколтата им принадлежи по право, а освен това като божествено творение е свещена. Чрез дребни приноси тя се десакрализирала и освобождавала за употреба като храна. /**История на религиите**, т. II, с. 57, 58/.

Латинските названия на някои култури и термини, свързани с храни и хранене, са запечатали приноса на бог Хор в тази област: *oryza* – “ориз”, *hordeum* – „ечемик”, *horreum* – „житница”/”хамбар”, *hortulus* – „градинка”, *hortus* – „градина”/прен. „зеленчук”, *hortensis/hortulanus* – „градински”/”градинар”, *hortensia* – “зеленчук”, *panicum* – “диво просо”, *panis* или *pane* – “хляб”, *panificium* – “правене на хляб”, *panarium* – “кошница за хляб”. Елински термини: *χορταρι* (хортари) – „трева”/”зеленина”/ ”сено”, *χορταρικο* (хортарико) – „зеленчуци”/”зарзават”, *χορτασμα* (хортасма) – „пресищане”, *χορταστικος* (хортастикос) – който засища/обилен, *χορτατος* (хортатос) – сит.

Цивилизационният поход на Хор, след 300-годишното му царуване в *Египет*, обяснява неговото странно оттегляне от престола когато бил на върха на славата си и в добро здраве. Този поход обяснява и приемането на короната, още докато Хор е жив, от полубрата му Хермес/Тот в *Египет* и от полубрата му Анубис/Зиусутра в *Етиопия* и *Месопотамия*. Впрочем жреческо-научно-книжовният уклон на управлението на Тот бил в резултат именно на тази ситуация, че Хор е споделил властта с него, запазвайки обаче за себе си решенията по военните въпроси и свързаните със световната политика.

Свитата сатири, които придружавали Дионис в похода, са споменати поименно в съчинението на Нон Панополитански (IV – нач. на V в.) „Деянията на Дионис“ /X, 400,401,427; XI, 121; XII, 98,191; XIV, 100-114; XVIII, 315-318; XIX, 200; XXX, 135; XXXVI, 291. – В изданието: **Нонн Панополитанский.** Деяния Дионисa. Пер. Ю. А. Голубца. Вступ. ст. А. В. Захаровой. СПб: "Алетейя", 1997/: Астрей, Ламис, Леней, Ленобий, Лик, Марон, Напей, Орест, Ойстър, Пемений, Петрей, Пилай, Проном, Скиртос, Терей, Тереспонд, Тиас, Флегрей, Хемон, Хюбсикер. Половината от тях са синове на Борей, Хермес и Силен – обитатели на *Тракия*, – освен това имената им са тракийски, следователно сатирите са тръгнали от *Тракия*, а не от *Етиопия*, както пише Диодор (вж. по-горе).

Богът достигнал “чак до Индия и до края на обитаваната земя. Основал и не малко градове в Индия...” Сетне “обиколил и останалите народи в Азия...” Големият тогавашен отзвук на тези събития ги е запечатал в местната индийска традиция.

Луций Флавий Ариан (89-175 г.) е събрал легендите за дейността на бог Дионис в *Индия*. Ще ги приведем изчерпателно:

„1. (4) Нисейците не са индийско племе, но произхождат от онези, които са пристигнали в индийската земя заедно с Дионис; може би това са потомците на онези елини, които се оказали неспособни за война и не са могли да участват в сраженията, водени от Дионис срещу индийците; (5) а може би Дионис е заселил тук местни жители по тяхната добра воля, заедно с тези елини, и нарекъл тази страна нисейска в памет на планината Ниса, а самия град назовал Ниса.“/**Арриан [Луций Арриан].** Описание Индии [Indike]. Дополнение к „Поход Александра Великого“ [Anabasis

Aleksandru]. Перевод С.П.Кондратьев. – В: Вестник древней истории, № 2, 1940, с. 230-263./.

„5. (8) Има много предания, че още преди Александър [Македонски – б.В.Й.] на поход в Индия е ходил Дионис и е покорил индийците. За Херакъл такива легенди няма толкова много. (9) Добро свидетелство за похода на Дионис се явява град Ниса, планината Мерос („Бедрото“) и това, че на тази планина расте бръшлян, и че самите индийци влизат в бой под звуците на тимпани и кимвали, и че облеклото им е пъстро, също както на вакханките на Дионис. (10)… Македонците назовали Парапамис [Хиндукуш – б.В.Й.] Кавказ, въпреки че той няма никакво отношение към истинския Кавказ. (11) Откривайки в Парапамиските планини някаква пещера, те заявили, че това е пещерата на титана Прометей, в която той бил прикован за похищението на огъня. (12) Освен това, виждайки че сибите – едно от индийските племена – се обличат в кожи на животни, те започнали да говорят, че тези сиби са се съхранили като потомци от войската на Херакъл; та нали сибите още носят тояга и дамгосват биковете със знак тояга; и това, по мнението на македонците, те правят в памет на кривака на Херакъл. (13) Ако всичко това се струва правдоподобно на някого, то тук става дума за някакъв друг Херакъл – не за тиванския, а или за тирския, или за египетския…“ /**пак там**/.

В края на цитата Луций Ариан уточнява, във връзка с историческия контекст, че не става дума за Херакъл (Алкей), роден в град *Тива*, *Беотия*, от Амфитрион и Алкмена, а за Херакъл, почитан в град *Тир*, *Финикия*, или за египетския Херу, т.е. за бог Хор.

Според Херодот е имало двама Херакловци: древният е египетският бог Хор, а по-късният – смъртният Алкей. Диодор наброява трима Херакловци, а Цицерон – шест. Очевидно описаният по-горе герой е най-древният Херакъл – бог Дионис/Хор.

„7. (2) По думите на Мегастен [~350~290 г. пр.Хр. – б. В.Й.], в древността индийците били неуседнали, подобно на скитите, незанимаващи се със земеделие, които на каруци пребивават временно ту в една, ту в друга част на Скития, не строят градове и не почитат боговете в храмове; (3) така и индийците нямали нито градове, нито храмове, съоръжени за поклонение на боговете; те се обличали в кожите на дивите животни, които им се удавало да убият, хранели се с меката кора на дърветата; на езика на индийците тези дървета се наричат „тала“ [вид палма – б.В.Й.], и плодовете им растат като на финиковите палми – по върховете, на групки. (4) Те се хранели със суровото месо на дивите животни, които им се удавало да уловят, докато в земята на ивдийците не дошъл Дионис. (5) Когато Дионис пристигнал тук и победил индийците, той им построил градове и за тези градове издал закони; той дал на индийците, както и на елините, вино, и ги научил да засяват земята, давайки им семена, (6) или затова, че тук не е дошъл Триптолем, когато той бил изпратен от Деметра да засее земята, или затова, че преди Триптолем този Дионис, който и

да е бил той, е пристигнал в земята на индийците и им дал семената на културните растения; (7) Дионис пръв впрегнал биковете в плуг, превърнал болшинството индийци от неуседнали в земеделци и ги въоръжил с военно оръжие. (8) Дионис ги научил да се кланят на боговете, както на другите, така и особено на него, играейки на тимпани и кимвали, и ги научил на танца на сатирите, наричан от гърците кордак. (9) Той ги научил да носят дълги коси в чест на боговете и да ги украсяват с превръзки, и да се обмазват с благовонни масла. Затова даже в битката срещу Александър индийците маршировали под звуците на кимвали и тимпани.“ /**пак там**/.

„8. (1) Излизайки от Индия, след като там устроил всичко, Дионис поставил за цар на тази страна един от своите другари – Спатемба [Ману? – б. В.Й.], – посветен във вакхическите тайни повече от другите. Когато Спатемба умрял, царската власт преминала към неговия син Будия. (2) Бащата царувал над индийците петдесет и две години, а синът – двадесет години; след това царската власт наследил неговият син Крадева. (3) И след това, дълго време, по реда на наследяване, царската власт премминавала от баща на син. Когато прякото наследяване се прекратявало, за цар на индийците бил избиран най-добрия по нравствени качества и знатност. (4) Херакъл, който, по преданията, е пристигнал в страната на индийците, самите индийци наричат „роденият от земята“. (5) Този Херакъл го почитат особено сурасените, индийско племе, в земята на което има два големи града – Метора и Клейсобора; през тяхната област протича съдоходната река Йобарес. (6) По думите на Мегастен, самите индийци разказват, че оръжието и облеклото на този Херакъл били същите като на тиванския; той имал в Индия огромно количество синове, бидейки женен за много жени; дъщеря му се родила само една. (7) Името на тази дъщеря било Пандея; страната, където се родила и властта над която ѝ връчил Херакъл, се нарича Пандея – по името на девойката. Тя получила от баща си 50 слона, 4 000 конника и 130 000 пехотинци. (8) Ето какво още разказват за Херакъл другите индийци: когато той обходил цялата земя и всички морета, и унищожил всички отровни и вредни зверове, каквито имало, той намерил в морето женско украшение (бисер). (9) … „Морска маргарита“, както го наричат индийците на своя език.“ /**пак там**/.

Предполагаме, че основателят на династията Спатемба се е обявил за син на бога, приемайки ипостазата на почитания в *Индия* свещен слон *Ганеша*.

Според индийските легенди в град *Метора* се е подвизавал *Кришна* Krsna. За *Пандея* (Пан-дея) са писали **Диодор**, II, 38; **Полиен**, I, 3, 4; **Плиний**, VII, 22. Индийските предания разказват за могъща династия *Пандава* Pandava (Пан-дава), която свързват с *Кришна*. Имената Пан-дея/Пан-дава се разчитат: „Богиня Пан“ или „Богинята на Пан“.

„9. …(9) От Дионис до Сандракота индийците наброяват 153-ма царе, за 6 042 години; в течение на това време те били свободни три пъти

… [пропуск в текста – б. В.Й.], вторично – 300 години, трети път – 120 години; (10) Дионис бил по-древен от Херакъл [т.е. от Алкей, синът на Амфитрион и Алкмена, който живял през XIV век пр.Хр. – б. В.Й.] с петнадесет поколения, както говорят индийците; никой друг не бил нападал Индия…“ /**пак там**/.

Азиатските владетелски династии, също произхождащи от бог Дионис/Хор, са поддържали във времето неговата култова доктрина и храмово строителство. В *Средна* и *Южна Азия* и по островите на *Индийския океан* има много храмове, посветени на този бог-родоначалник, трансформирани при настъпването на будизма. Тук ще спомена само един от тях – *Боробудур*, на о. *Ява*, *Индонезия*.

Боробудур, смятан за най-големия будистки храм, е построен едва през втората половина на VIII в. от династията Сайлендра, но неговото име и архитектурен план са взети от древни разрушени храмове. Представлява каменна пирамида със страна 118 м., съставена от девет тераси – долните шест квадратни, а горните три кръгли. Върхът завършва с голяма камбановидна ступа – “Светинята на лотоса”, увенчана с фалически стълб. Тя е заобиколена от три кръга малки ажурни ступи – общо 72, подредени по периферииите на трите горни кръгли тераси (**сн. 16, 17**). В ступите има статуи на Буда в седнало положение. /http://www.argumenti.org/stories.php?story=0807256622553/.

Снимка 16. Боробудур сред яванската джунгла. Панорамна снимка.

Снимка 17. Боробудур: трите най-горни тераси с камбановидни ажурни ступи; на втори план, централно, главната ступа „Светинята на лотоса“.

В хоризонтален план (гледан отгоре) *Боробудур* има вид на мащабна мандала, а във вертикален план (гледан отстрани) се разкрива като модел на будистката вселена *Махаяна*. Нейните три сфери на пребиваване (нива) са представени архитектурно всяка с по три етажа на съоръжението. Най-долу чрез три квадратни тераси е *Каматхату* – свят (или дом) на чувственост и страсти; по-горе чрез още три квадратни тераси е *Рупадхату* – свят на форми (материя); най-горе е *Арупадхату* – свят на безформие (духовни еманации). Проличава връзката с по-древната традиция на хиндуизма, а именно с идеята за *Тримурти*, съответно разрушителя Шива, пазителя Вишну, създателя Брахма. Може да се направи аналогия още и с ада, земния и небесния светове.

Кръговете, вписани в квадрати, какъвто е планът на това съоръжение, отразяват идеята за душата (символизирана от кръг, сфера), затворена в триизмерно биологично тяло или жива материя (символизирани от квадрат, правоъгълник). Такива са плановете на действащите храмове в миналото и днес – православни, католически, синагоги и пр., куполите на които са вписани в триизмерни пространствени конструкции. Куполите, били те полусфери или конуси, изглежда способстват душите човешки да се свързват енергийно със своя творец.

Българският кръстокуполен вариант е по-специфичен с това, че в квадратния архитектурен план на храма е вписан кръст, който изпълва целия вътрешен въздушен обем – от пода до тавана, на който кръстът е оформен арковидно. В центъра на кръста е поставен неголям купол, завършващ целия ансамбъл. Преди и по Христово време *Тракия* е била осеяна с *кръстокуполни храмове*.

При управлението на Константин Велики тези езически храмове били преустроени в християнски.

В началото на X в., при управлението на Симеон Велики, в столицата на *България* гр. *Преслав* („Пръв по слава“, т.е. седалище на канас/княз) е издигната *Златната църква*, която запазила езическата архитектурна традиция в условията на християнството. Днес са съхранени само две кръстокуполни църкви: в *Земенския манастир* “Св. Йоан Богослов”, строена през XI в. (**сн. 18**); и в археологическия резерват *Царевград Търнов* – “Св. Петър и Павел” (XIII в.).

Снимка 18. Кръстокуполната църква “Св. Йоан Богослов” в Земенския манастир (XI в.). Фото автора.

Идейните планове на пирамидите в *Египет* и реалните планове на хероонните, покрити с могили в *Тракия*, са съставени на обратен принцип – квадрати, вписани в кръгове. Т.е. материята, мъртвото тяло, е погребвано в триизмерна гробница или хероон с квадратна основа, чийто таван неизменно е купол или полуцилиндричен свод. Класически пример е гробницата на масагетски владетел под *Гинина могила*, край с. *Свещари*, *Исперихско* (VI в. пр.Хр.).

Помещението с кубична или паралелепипедна форма представлява сърцевината на конусовидната могила с кръгла основа. Куполният таван помагал на душата на починалия да премине през фунията на коничния връх-утроба към небесната сфера и *Дуат* – света на душите.

Не е в разрез с канона на *Слънчевия култ* погребалните камери в могилните гробници да копират контура на могилата и да имат обемната форма на цилиндър с купол отгоре, тип “кошер”, “камбана” (толос): такива са *Голяма арсеналка* с гробница-хероон в нея при с. *Шейново*, *Казанлъшко*, използвана за свещенодействия от VI в. пр.Хр. до IV в. сл.Хр.; *Четиньова могила* с хероон в нея от V в. пр.Хр. над с. *Старосел*, *Хисарско*; *Казанлъшката гробница* от IV в. пр.Хр.; непроучените две могили с толоси в тях на връх *Барчината* над с. *Гела*, *Смолянско*.

При пирамидите идеята на плана е по-сложна. В тяхната вътрешност също има квадратна или правоъгълна зала, в която да се помести саркофагът с мумията, но конусът на могилата е преминал в пирамида. Този сакрално-пространствен проблем е бил решен като пропорциите на пирамидата се съобразявали така, че тя да се впише в сакралната сфера, яйце, което впрочем важало с пълна сила и за коничните могили. Така бил получен основополагащият ъгъл от 52 градуса при основата, спазен само при трите древни пирамиди от епохата на боговете.

И така, да се върнем към приведения цитат от Диодор. От него узнаваме какво е било разпределението на държавите между полубратята и първите потомци на Хор. Майка му Изида и полубратът му Тот поели управлението на *Горен Египет* с *Етиопия*. Бузирис, негов внук от дъщеря му Лизианаса II, бил оставен да царува в *Долен Египет* и *Леванта*.

Антей или Бел, негов внук от дъщеря му Либия, взел страната *Либия*, която сетне предал на сина си Данай; после дейният Бел завзел *Месопотамия*, установил се на р. *Ефрат*, където основал гр. *Вавилон*, там “назначил жреци, подобни на тези в Египет, освободени от данъци и от всякаква работа в полза на държавата, които вавилоняните наричат халдеи и които извършвали наблюдения на звездите, подражавайки на египетските жреци, учени и астролози”. /**Диодор.** Историческа библиотека, I, 28/.

Приятеля си Марон (Харопс) Дионис/Хор поставил на мястото на жестокия Ликург в *Тракия*. Град *Маронея*, прочут с лозята и вината си, станал столица на племето кикони. На сина си (според Диодор) Македон Хор предложил страната, която била наречена на неговото име *Македония.* Всъщност под това Хорово име са властвали първи над тази страна неофициалните му синове Пиерей и Аматий. От техните лични имена са възникнали древните топоними *Пиерия* и *Аматия*. Македон намятал главата и кожата на вълка Бури (превъплъщение и тотем Хор), изобразяван сетне на щитовете на македонските хоплити (**сн. 19**).

Снимка 19. Оловно-калаен модел на македонски тежковъоръжен пехотинец (хоплит). Още от времето на отеца си Македон македонските войни са имали за свой боен тотем непобедимия вълк Бури, една от ипостазите на бог Дионис/Хор/Хурса.

Приятеля си Триптолем Хор оставил в *Атика* (гр. *Елевзина*). Накрая ще спомена неотбелязания в този източник полубрат на Хор Аргос I (син на Зевс и Ниоба), който получил източната част на *Пелопонес*, наречена по негово име *Арголида*. Пеласг, също син на Зевс и Ниоба, и полубрат на Хор, владеел тогава гр. *Атина*, а многобройните му потомци царували в полисите на цяла *Елада*, включително областта *Тесалия* (наречена на сина му Тесал) и още по на север – планината *Пеласгица* (*Беласица*).

Припомняме, че синовете на Хоровата дъщеря Лизианаса II (Аби Байгул) и възрастния Посейдон са били двама: Иджик, който основал империята Хон (“Синове на Слънцето”) и властвал над цяла *Азия*, и Лаиш, който се върнал при дядо си Хор и получил във владение *Долен Египет* и *Леванта* под името Бузирис. Предполагаме, че именно пристигането на Лаиш/Бузирис от *Азия* и разказите му за тамшните диви, изостанали и гладни народи, са послужили като повод за Хор да организира благородната си мисия, включително научаването им на земеделие – отглеждане на основните хранителни култури жито, ечемик и изобретените от Хор ориз, просо и лоза.

Според митологията Бузирис бил убит от Херакъл /**Н. А. Кун**. Старогръцки легенди и митове. Прев. Н. Мънков. С., Изд. "Наука и изкуство", 1967, с. 152/, версия твърде наивно нагласена, за да е истина, както отбелязват някои антични автори (напр. Херодот). По-скоро такова убийство било извършено или поръчано от Бел и сина му Египт, защото именно последният се възцарил в *Египет*. Така потомците на Ливия, родени в нейната страна *Либия*, овладели стария свят, недопускайки в него потомците на Лизианаса II, родени в *Азия*.

Пак от митологията разбираме, че Триптолем е минал и през *Скития*, където дал семена на скитския цар Линх и го научил на земеделие. Следователно експедицията на Хор, на връщане към *Европа* е прекосила *Скития*.

Става ясно, че Триптолем е царувал в гр. *Елевзин*, област *Атика* /**Н. Кун**. Старогръцки легенди…, с. 64/. Всъщност това бил роднят му град, властта над който наследил от баща си Келей и майка си Метанера, дъщеря на Амфиктион. Доброто дело на Триптолем е упоменато в надписа върху *мраморната стела* от о. *Парос*:

“12... Деметра, пристигайки в Атина, дала [първата] реколта и било извършено първото преораване по указанията на Триптолем, сина на Келей и Нера...

13... Триптолем събрал посятата от него реколта в Рария, наречена Елевсина, ... когато в Атина бил цар Ерехтей [син на Пандион I, който бил син на Ерехтон, който пък бил син на Атина и Хефест – б. В.Й.].”

/http://ald-bg.narod.ru/biblioteka/anticni/Marmor_Parium/ IzgCast.htm/.

По време на пионерските опити за организиране на земеделския отрасъл боговете разбрали, че няма да се мине само с технологията за зърнопроизводство – засяване, поливане, жътва, отделяне на част от семето и подготовката му за следващия цикъл. Всяка култура изисквала своя територия с оглед да се избегне кръстосване и изгубване на свойствените ѝ ценни качества, плод на трудна и внимателна селекция. Освен това трябвало да се обособят участъците на различните земеделци.

За оформяне на земеделските парцели послужил опитът от планирането на храмовите комплекси и селищата на *расата*. Макар и касаещ родитбата при растения, това бил сътворителен процес, и като свещен акт той изисквал спазване на култовите норми. Нивите трябвало да имат определена форма, размер и ориентация спрямо посоките на света, за да изпитват благотворно въздействие от слънцето и звездите.

Податки по коментирания въпрос има в трактат на Цицерон за гадаенето, възпроизвеждащ текст от *етруски libri* (свещени книги). Става дума за среща на един орач от Тарквиния с излязъл от земята *дребен на ръст дух с детско лице, но с посивели коси и голяма мъдрост*. Цяла Етрурия се стекла на мястото. От *малкия дух Таг*, *внук на Юпитер*, хората научили основните правила на етруската дисциплина. Спътницата на *Таг*, пророчицата *Вегоя* или *Бегоя*, разкрила на хората изкуството да се тълкува мълнията (ars fulguratoria), но им дала *ценни познания за землемерството* – правилното разделение и ориентиране на земите, строителните терени и градоустройството, наподобяващо шахматна дъска.

Етруските разполагали с *Libri Vegoici* (“книги на Вегоя”), които Цицероновият съвременник Тарквиний Присций превел на латински (I в. пр.Хр.), но от които са оцелели едва няколко откъса. /**История на религиите**, т. II, с. 416-418/.

Историята на тези книги е следната. В VI в. пр.Хр. *сибилата* Амалтея, пребиваваща в град *Куме* (пришълка от *Еритрея*; според други от *Вавилон*)

пристигнала в *Рим* и донесла на цар Тарквиний II Горди (534-509 г. пр.Хр.) девет древни свитъка (папируса) с ценно знание за *Слънчевия култ*. Отначало царят показал недоверие към *сибилата* и тя гневно запокитила шест от свитъците в огнището. Тогава Тарквиний се осмелил да поиска останалите три свитъка и ги получил, като веднага наредил да ги преведат на етруски език. Тези именно три свитъка станали впоследствие прочутите *сибилински книги – Либри Вегоичи*, – свещените книги на град *Рим*. /**Тит Ливий.** Историята на Рим от основаването на града. Кн. I. Прев. от лат. Вл. Атанасов. С., 2004, с. 33/.

На протобългарски и старобългарски език името *Таг* означава "кон" или "конник". То е включено като морфема в сложносъставните царски имена *Спар**так*** и *Омур**таг*** (*Мор**таг**он*). Очевидно добрият мъдър дух е Дионис/Хор, *Тракийският конник*, родоначалникът на тракийските, египетските, финикийските, етруските, латинските, българските (хунските), и прочие царе. Знаем, че Дионис е син на Зевс/Юпитер. Нимфата **Бег**оя не ще да е друга освен Аби **Байг**ул (Лизианаса II), една от дъщерите на Дионис – продължителка на неговото дело да помага на хората чрез плодовете на земеделието.

Тъй като *таг* и *кон* са синоними, нека проверим и етимологията на думата *кон*, нейната употреба от различни народи, в разни епохи. Храмовият комплекс в *Карнак*, *Южен Египет* се състои от три храма: на Зевс-Амон, на Мут (Изида) и на сина им *Хонсу* (Хор). По същото време в *Азия* господствала империята *Хон* на народа *хон* ("Синовете на слънцето") или *хонор* ("Синовете на слънцето Хор"). В *Америка инките* и *маите* се радвали на даровете на добрия бог *Контики Веракоча*.

Не спираме дотук, а стигаме до VII-VI в. пр.Хр., когато възникнал град *Рим*. Римските царе и жреци, ползвайки старите книги, изградили държавна религия на основата на *Слънчевия култ*. Най-почитани били Юпитер, Юнона, Веста и *Конс* – бог на войните-конници, юрисдикцията и земеделието. В негова чест уреждали през месец август празника *Consualia*. Очевидно *Конс* е идентичен с гореспоменатия *Таг*, който научил хората на земеделие и землемерство. В тази връзка ще спомена архаичната българска дума *синор* (Син-Ор, т.е. „Синът Хор"), с която обозначавали границите на нивите. Думата *закон* явно идва от името *Хонс/Конс* и значи „за Кон[с]", първия съдия.

В съвременните езици също могат да се видят интересни паралели. Например английската дума *horse* (*Хорс*, т.е. *Хорос*) е аналог на българската *кон*. Ако *кон* = *horse*, в светлината на древната общност на индоевропейското езиково семейство, ще излезе, че *конят*, респективно *Тракийският* или *Хонският конник*, е бил превъплъщение, образ, символ на бог Дионис/Хор. Английската дума *horn*, означаваща "рог" – в анаграма Гор/ Хор, е свързана пък с козловата ипостаза на бога, напр. в *Capricorn* ("козирог").

Френската аналогия на *кон* е *cheval*. Морфологията на последната дума се изяснява от сродните *cavalier* ("конник", "рицар") и *cavalerie* ("конница"). Любопитното е, че основата *кавал* съдържа думите *кав* = *вак* (*Вакх*) и *Ал* ("бог"), които дават израза "Бог Вакх [Бакх]" или "Бог Кав/Каб [Кабазий/Сабазий]".

Във връзка с обитаващия орните ниви земен дух *Таг/Конс* отбелязваме интересния паралел с българския обичай за дъжд „Герман" или „Калоян". Той се

състои в направа на глинена кукла на мъж с голям фалос, която се погребва ритуално в земята /Българска митология. Енциклопедичен речник. Съст. **Ани Стойнев**. С., 1994, с. 84, 85; **Стоян Райчевски.** Календар и обредност в Странджа и Източна Тракия. С., Изд. „Захарий Стоянов“, 2016, С., 2016, с. 233, 234/. Очевидно *Тракийският конник* (Дионис/Хор или Божич/Дажбог) е поредният в божествената йерархия бог-отец, който е поел ролята да опложда поредната богиня-майка – съпругата му Лизианаса I/Мемфида, наследила от майка си Персефона/Нефтида земното и подземното царство, т.е. земно-утробно-сътворителната функция. Хор и Мемфида олицетворявали в своята епоха ежегодното подновяване на жизнения цикъл на растенията, животните и хората в обществения и в аграрния аспекти на *Слънчевия култ*. Името *Герман* (Хер-Ман, т.е. „Герой-човек”) най-вероятно е било едно от названията на трако-българския конник или херос.

Сега ще продължим със следващия текст на Диодор относно завършването на маршрута на великия поход:

> “… Аз съм цар Озирис [т.е. Хор – б. В.Й.], който предприех поход по цялата земя, чак до необитаваните земи в Индия и до земите на север [*Сибир*? – б. В.Й.], чак до изворите на река Истър [т.е. до *Алпите*, откъдето извира р. *Дунав* – б. В.Й.] и пак до другите части от света до самия Океан [Атлантическия бряг на *Европа* – б. В.Й.].”
>
> /**Диодор.** Историческа библиотека, I, 27/.

Хилядолетия по-късно хората, които получили от благородния бог Хор хранителните растения, му се отблагодарявали чрез принасяне на първите класове и също на зърно след жътва. Податка за това има в договора от 1249 г. наложен на пруските племена от Тевтонския орден. Едно от изискванията към прусите било: “Да не принасят вече жертви на идола, наречен Курке, който имат обичай да издигат всяка година след събиране на реколтата и почитат като бог...” /**История на религиите**, т. II, с. 292, 293/. Става дума за самостоятелен тотемен стълб на Хор, който в гр. *Киев* бил именуван Хорс (Хорос), а при прусите – Курке.

РАЗДЕЛ „ИСТОРИЯ“

БЪЛГАРИТЕ СА ПОТОМЦИ НА НАЙ-ДРЕВНОТО НАСЕЛЕНИЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ[1]

Автохтонно-миграционна теория, като синтез между тракокимерийската, хунската и памирската теории за етногенезиса на българите в светлината на археологическите находки през втората половина на хх век

Интердисциплинарно изследване на д-р Владимир Христов

Една научна истина минава три етапа в човешкото съзнание:
това не може да бъде;
тук може би има нещо;
я, как не сме го знаели досега!

Александър Хумболт

Съвременната българска историческа наука все още не е дала окончателното си становище относно произхода на българите. Лансираната в последните години теза на Петър Добрев за Памир като прародина на българите[2], като че ли се възприема най-благосклонно от научните среди. Хунската теза на Димитър Съсълов за Тарим като люлка на българите, които са хуни[3], тракокимерийската на д-р Ганчо Ценов за автохтонния произход на българите[4], както и на забравения и обявен по времето на социализма за „романтик“ Г. С. Раковски, пръв изразил още в средата на XIX век становището за автохтонния

[1] Настоящата статия е коригирано и допълнено издание на: **Владимир Христов**. Българите са потомци на най-древното население на Балканския полуостров. – В: Ави-Тохол. Исторически сборник. Т. II. Нов прочит на българската древност. С., Издава Сдружение „Авитохол“, 2006, с. 375-390.

[2] **Петър Добрев**. Името българи: ключ към древната българска история. С., "ИК ТАНГРА Тан-Нак-Ра", 2002. 159 с.; **Същият**. Сага за древните българи. Прародина и странствания. С., ИК "Кама", 2005. 128 с.

[3] **Димитър Съсълов**. Пътят на България. С., Придворна печатница, 1936. 450 с

[4] **Ганчо Ценов**. Произходът на българите и началото на българската държава и българската църква. С., Изд. “Хелиопол”, 2005. 474 с. Първо издание 1910.

произход на българите[1], се оказват взаимно допълващи се части от пъзела на древната българска история.[2]

Би прозвучало еретично, но според автора на настоящото изследване свързващото звено между горепосочените научни хипотези са сензационните научни открития от края на XX в. на учените Питман и Раян за т. нар. Потоп отпреди 7500 г. в района на Черно море[3], както и находките на европеидни мумии в пустинята Такла Макан в северозападен Китай и мумиите от Алтай (вж. по-долу).

ПОТОПЪТ В ЧЕРНО МОРЕ

Потопът в района на Черно море е датиран към 5500 г. пр. Хр. според американските учени-геолози Уилям Раян и Уолтър Питман и тази теория е подкрепена от океанолога и откривател на „Титаник“ д-р Робърт Балард. Тезата им е, че най-древното население и протокултура в света са били на Балканите и Причерноморието, като това население, сполетяно от повтарящи се природни катаклизми е мигрирало в продължение на много години в различни посоки. Тъкмо около северните брегове на Каспийско море те опитомили коня, и след 1600 години нахлули на коне обратно в Източна Европа. Друг клон напуснал югоизточните райони на Черно море и през Източен Анадол достигнали поречието на Тигър и Ефрат, а други достигнали далече на изток до Тарим, който по това време е голямо море с плодородна равнина. Питмън и Раян посочват на картата си, че това е клонът на носителите на т. нар. Тохарска култура (**сн. 1а** и **1б**).

---

[1] **Г. С. Раковски**. Съчинения в четири тома. Т. III. Историография. Подбор и ред. В. Трайков. С., Изд. „Български писател“, 1984. 598 с.; **Същият**. Съчинения в четири тома. Т. IV. Езикознание, етнография, фолклор. С., 1988. 646 с.

[2] **Бел. ред.** Бихме добавили още двама бележити български историографи – поддръжници на тезата за автохтонния произход на българите: **Никола Йонков-Владикин.** Зачатките на българската история. Татар-Пазарджик, Печатница „24-ий Април“ на Цветан Радулов, 1901 г. 130 с.; **Същият.** История на древните траки от новокаменния период до цар Борис. Пловдив, Печатница „Труд“ на П. Беловеждов, 1911. 135 с.; **Същият.** Зачатки и растеж на арийската цивилизация. Т. I, 1911; Т. II, 1912; **Архимандрит Кирил Рилски (Киприян Стефановски).** Българската самостоятелна църква в Илирия на Балканския полуостров и нейната апостолска древност. С., 1930.

[3] **У. Райън и У. Питман**. Ноевият потоп. Варна, Изд. „Славена“, 2000. 273 с.

Снимка 1 а.

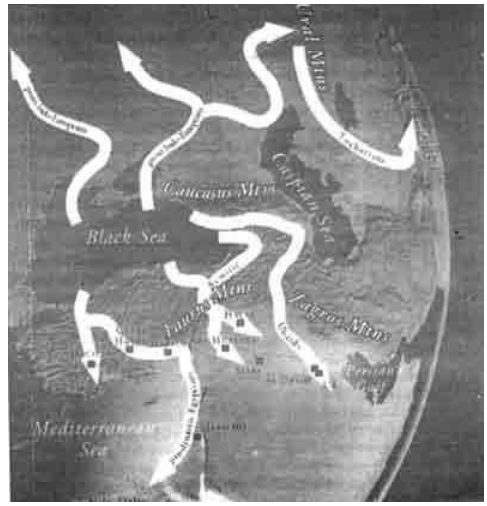

Снимка 1 б.

Тук е мястото да спомена и българският принос в тази научно обоснована теория в лицето на проф. Петко Димитров от Института по океанология на БАН, изказал същата идея още в средата на 80 г. на XX век. През 1993 г. той подкрепя в научната си кореспонденция с Питман и Раян, тяхната теория за Потопа, защото по същество тя е и негова. Проф. Димитров участва в поредица научни експедиции в Черно море, като през 1985 г. при експедиция край шелфа на дълбочина 90-120 метра открива добилата по-късно известност „Чиния на Ной" като възрастта ѝ е датирана на 6-7000 г. През 2002 г. участва в експедицията на д-р Балард в Черно море, а същата година в акваторията на Созопол е открита и най-старата лодка еднодръвка в света на 6000 г., документирана от историка Божидар Димитров. Безспорен е фактът, че и най-старото обработено злато в света от Варненския халколитен некропол с възраст 6-7000 г. свидетелства за високо развита човешка цивилизация в района на Черно море и това се вписва безусловно в тезата за Потопа, който е станал именно в този район. Според проф. Димитров: „...именно тези хора, преживели Потопа са поставили основите на кимерската (шумерската) култура и цивилизация в Месопотамия. Една значителна част от тях е останала тук по тези земи, за да постави основите на ТРАКИЙСКАТА КУЛТУРА и да преживее всички превратности на великите преселения на народите."[1]

Тази теза на проф. Димитров се допълва и подкрепя от Вавилонската карта на света използвана като доказателство от Питмън и Раян (**сн. 2**).

В допълнение ще кажем, че в района на Старозагорските минерални бани са открити най-старите медни рудници в света, в които през V хил. пр. Хр. са добити над 2000 тона чист метал. Според руския учен В. М. Массон в района на Варна са намерени и първите предмонетни форми-черупки от

[1] **У. Райън и У. Питман.** Ноевият потоп. Варна, Изд. „Славена", 2000, с. 263-265; **П. Димитров и Д. Димитров**. Черно море, Потопът и древните митове. Варна, Изд. „Славена", с. 61-72.

средиземноморските мекотели Dentalium и Spondilus, а освен това в пещерата Миризливка край Орешец, е открит и най-старият homo sapiens в Европа.

В района на Провадия през 2012 г. по данни на археолога-палеоисторик проф. Васил Николов е открит най-старият град в Европа – на 7000 г., както и най-старите солници от халколита – 5400 г. пр. Хр. В археологическия комплекс Провадия-Солницата бе открит и некропол със запазени скелети датиращи от 4300 г. пр. Хр. (късен халколит).

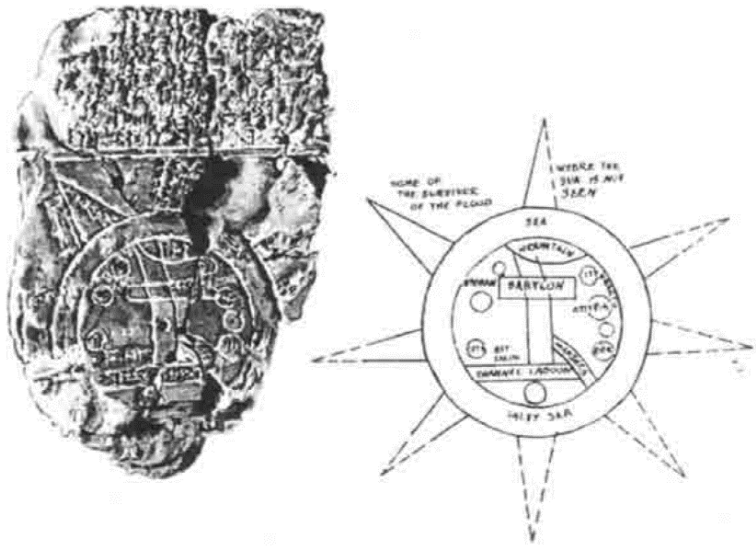

Снимка 2. Вавилонска карта на света върху глинена плочка от VI в. пр. Хр. Със специална стрелка е указана посоката на северозапад от Месопотамия, откъдето са дошли древните шумери. Стрелката наложена върху съвременна карта, сочи района на Балканите, а част от клинописния текст към плочката гласи: „...От там дойдоха прадедите ни...“. (**The Atlas of Mesopotamia** has been published in English by Thomas Nelson and Sons Ltd, London and Edinburg, 1962).

През май 2006 г. проф. Николай Овчаров съобщи, че при разкопки на селищните могили от ранната новокаменна епоха при селата Караново, Чавдарово и Капитан Димитриево са намерени семки от грозде. Очевидно хората по днешните български земи са познавали суровината за вино преди 8000-9000 години. А край създаденото в каменно-медната епоха (5-4 хил. пр.Хр.) светилище при село Татул в Родопите са изследвани диво растящи лози, даващи обилен плод. Специалистите доказаха, че те произхождат от култивирани сортове за производство на вино, близки до днешния мавруд. Намерената при разкопките обилна керамика показа, че тайнствените басейни и канали в скалите са били издълбани в късната бронзова и ранната желязна епоха (XV-VI в.пр.Хр.). Според

специалистите става дума за т.нар. ширапани – преси за изстискване на гроздовия сок при направата на вино. Т.е. в ширапаните на Източните Родопи и Перперикон се е добивано свещеното вино на траките.

През септември 2011 г. при подводна експедиция на Националния исторически музей в древно пристанище, разположено западно от остров Св. Кирик и Юлита край Созопол, бяха открити древни котви от здрав варовик. На тях има пробити по два или три отвора, като през единия е минавало котвеното въже, а през другите дървени колове, които са задирали в дъното и спирали кораба. Всяка от тях тежи по 200 кг. и очевидно са принадлежали на кораби с голяма за времето товароподемност – 150-200 тона. Формите на котвите свидетелстват, че те са използвани през XV-XII век пр.Хр. от крито-микенски, карийски или финикийски мореплаватели в епохата преди Троянската война.

Досега се смяташе, че първите средиземноморски мореплаватели в Черно море са елините, влезли в морето ни през XII в.пр.Хр.

Котвите от Созопол разбиват тази представа, доказвайки някои легендарни сведения, че корабоплаване в Черно море има поне едно хилядолетие по-рано.

„А също, че Троянската война е избухнала не заради хубавата Елена, а заради митата и акцизите, които троянци са наложили на древните мореплаватели, възползвайки се от контрола си над Дарданелите – входа за Черно море“, се посочва в съобщението на Националния исторически музей.

Ученият Харалд Хаарман от Брюкселския Център по мултилингвистика предизвика сензация в научната общност със своя доклад, изнесен на симпозиума под надслов „Произход на писмеността“, проведен в гр. Милано през 2000 г., както и с публикацията си „Универсална история на писмеността“. Според Хаарман първата писменост е възникнала не в Шумер, както бе прието до сега, а по тракийските земи в периода между 5300-3500 г. пр. Хр., а писмената система на о. Крит се е зародила също под нейно влияние. За доказателство той се базира на глинения съд с писмени знаци от с. Градешница, Врачанско (началото на IV хил. пр. Хр.); глинения печат от с. Караново, Старозагорско, с гравирани пиктограми и знаци (втората половина на IV хил. пр. Хр.); както и на паметници от Родопите. Колкото до знаците по „чинията на Ной“, мнението на Харман, отразено в писмото му до проф. Димитров, е: „Вашата находка е изключително атрактивна. Знаците върху „чинията на Ной“ са високо абстрактни, въпреки че надписът е по-стар от плочките в Тартария (5300 г. пр. Хр.) Аз мисля, че сте на верния път, когато сравнявате знаците от „чинията на Ной“ с протошумерските знаци. Понастоящем аз разработвам хипотеза, съгласно която

по всяка вероятност е имало историческа връзка между старо-европейската и древно- шумерската цивилизация“.

През месец август 2006 г. археологът проф. Николай Овчаров публикува сензационните данни за плочка с пиктографски знаци, намерена в праисторическо селище на с. Точиларе (сега кв. на гр. Съединение) на възраст 7000 г., с което се оказва че плочката е по-стара от тези на Градешница и Караново. Според учените това е най- древната засега форма на писменост в света, която е прототип на линеарното писмо.

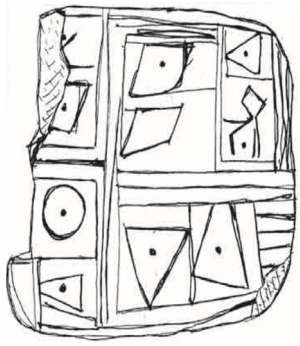

Списание „АВИ-ТОХОЛ“ пусна статия за въпросната плочка в бр. 22 още през 2002 г.

На плочката присъства кръг с точка – символ на Слънцето, – характерен също така за древен Египет, Китай и твърде характерен като рунен знак на Слънцето и символ на ТАНГРА при древните българи.

МУМИИТЕ ОТ ТАРИМСКАТА КОТЛОВИНА

През 1995 г. списание „Ави-тохол“ първо в България информира за сензационните находки на европеидни мумии в пустинята Такла-Макан в Китай. За съжаление и до сега родната историческа наука отминава с мълчание този въпрос. А материалът за изследване е огромен и би представлявал интерес за антрополози, специалисти по стопанска култура, историци, етнографи, специалисти по военно дело, археолози и пр. В България само екип на „Ави-тохол“ (вж. том I на „Ави-Тохол“[1]) успя да анализира какво свързва тези сензационни открития с нашата древна история – по данните в западните медии и от двата филма на BBC излъчени по National Geographic Channel, посветени на научните експедиции в Китай на изследователския екип на проф. Виктор Майр от университета в Пенсилвания.

[1] **Ави-Тохол. Исторически сборник.** Т. I (Избрани авторски статии от списание „Ави-Тохол“ за периода 1995-2005 г.). Новият прочит на българската древност. С., Изд. „Рал-Колобър“, 2005. 498 с.

Но да се върнем в началото с малко повече фактология по въпроса. Китайският изследовател Ван Бин Хуа бил зантригуван от находките на изследователите-пътешественици Свен Гедин, Швеция и сър Марк Аурел Щайн, Австро-Унгария/Великобритания, открили в началото на XX век мумии на европеиди по поречието на река Тарим в пустинята Такла-Макан, в Синцзян-Уйгурския автономен район – Северозападен Китай. Тогава не могло да бъде намерено смислено обяснение откъде са се появили бели хора на тази географска ширина по Пътя на коприната и случаят останал в забвение. През 1934 г. отново швед – археологът Фолке Бергман – открил в същия район повече от 100 отлично съхранени мумии на едри и светлокоси европеиди.

Обаче когато през 60-те години на XX век край крепостта Гао чанг китайски изследователи открили мумии и на азиатци, това породило основателни въпроси. Ван Бин Хуа се заинтересувал каква е връзката между китайските мумии и тези на европеидите. През 1979 г. групата на Ван Бин Хуа проучила оазисите по поречието на река Тарим, където и до сега се използват подземни канали за вода, които са дълги 3000 км. и не се знае кой ги е построил. Разпитвайки за древни погребения, местните легенди го отвели в забравения град Вупу в пустинята Гоби. Тук той направил първите потресаващи открития на множество мумии на европеиди. През 1985 г. в Такла Макан започнали мащабни археологическите разкопки, довели до разкриването на още 130 добре запазени мумии на европеиди. През всичките тези години информацията за тези открития не е била официално разпространявана (**сн. 3, 4**).

Снимки 3, 4. Този мъж, открит на южната граница на пустинята Такламакан, има руси коси и брада, както и слънчева рисунка върху слепоочието си, правена може би по религиозни съображения. Мумията е на възраст 4000 години.

На 28. 03. 1990 г. шведски екип с участие на японски учени пристигнал в гр. Лулан (провинция Син Цзян) – главния град по Пътя на коприната в региона. Тук била проведена най-грандиозната по мащаб експедиция, като при разкопките са открити древна крепост и съоръжение (некропол) със странна форма – дървени колове разположени концентрично около могила с шест тела **(сн. 5, 6)**. Тук била открита и добилата известност мумия – „красавицата от Лулан“.

Снимка 5. Могила с погребани шест тела и европеиди концентрични дървени колове.

Снимка 6. Укрепление от камъни, строено от преди 3000 години.

В института по геология в Урумчи китайски специалисти направили анализ на тъкани от мумиите с въглерод 14 и резултатите се оказали зашеметяващи. Мумията на „Черченския мъж“ била датирана на 3000 години, детската мумия – на 3500, но рекорда взела „красавицата от Лулан“ – 4000 години.

Забележителното е, че мумиите са със светли коси и висок ръст – 180 см., с което за онези времена те са били гиганти в сравнение с азиатците. Учените установили, че сухият пустинен въздух, солените почви, топлото време и свободната циркулация на въздуха в оригинално изградените гробни камери са довели до мумификацията и великолепното съхранение на телата.

Китайският учен Ван Бин Хуа публикувал в своя монументален труд резултатите от находките на мумии на бели хора в Син Цзян по Пътя на коприната. Тези публикации привлекли вниманието на експерта по ранна китайска история от университета в Пенсилвания проф. Виктор Майр и го отвели в Китай, където с официалното разрешение на китайските власти той провел няколко поредни научни експедиции. Той посетил първо района на соленото езеро Бар ли кан, където намерил и други солени езера в съседство, доказателство за които са многото солени кристали.

Тук преди хиляди години е имало огромно море. След това се запознал с Лонг Джу Ванза – единственото укрепление от камъни, построено от европеиди преди 3000 г., според официалните китайски източници, въпреки че на територията на Син Цзян са открити десетки градове от така наречените Тохарски и Хунски период.

В музея в гр. Урумчи проф. Майр се запознал с невероятно добре запазени находки: мумия претърпяла хирургическа операция в коремната стена, с оперативен шев зашит с конски косъм; конско седло и камшик; конска сбруя; двойно рефлексен лък със стрели; стопански инвентар; изделия от кожа; удивително запазен текстил; семена поставени ритуално в дървени панички и пр. Той посетил и един от „забравените“ градове на т. нар. тохари, който съществувал до 300 години пр. Хр. (вж. **снимки 7-18**). Забележителното тук е, че той бил построен от печени тухли и е наброявал около 30 000 жители.

Снимка 7. Бронзов хирургически нож – музей на гр. Урумчи.

Снимка 8. Следоперативен цикатрикс на гръдната кухина, зашит с конски косми.

Снимка 9. Идеално запазен, двойно-рефлексен лък.

Снимка 10. Стрели – ловна и бойна-тривърха (т.нар. трипера) – характерна при траки, хуни и българи.

Снимка 11. Кожени ботуши – Урумчи.

Снимка 12. Битов инвентар и селскостопански продукти.

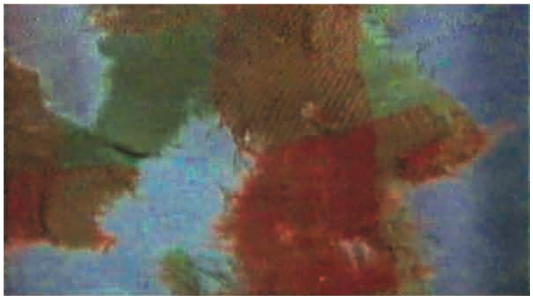
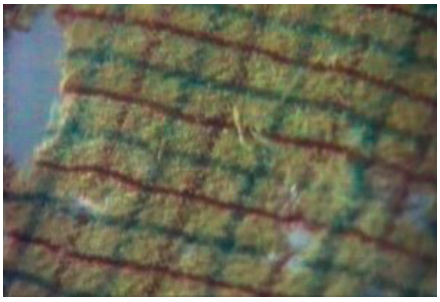

Снимки 13, 14. Вълнен текстил на 3000 години – гр. Вупу.

Снимка 15. Везан текстил.

Снимка 16. Престилка на 3000 години – гр. Вупу.

Снимки 17, 18. "Забравен" град, обитаван от тохари до 300 години пр. Хр.

В близката планина проф. Майр открил в пещера, служила като религиозен храм, неизвестни писмени знаци и рисунки на танцуващи фигури (**сн. 19, 20)**. Според Майр: „Тази планина е идеално място за провеждане на церемонии на плодородието. Виждам женски фигури в ритуални танци, а някои дори изпаднали в екстаз. Изненадващо тези женски фигури с техните танци и стилизирани позиции са почти идентични с фигури намерени в България и Украйна".

Снимки 19, 20. Танцьорки в ритуални сцени.

Забележка. Вероятно проф. Майр визира скалните рисунки от пещерата Магура (сн. 21, 22). Според специалистите те са на най-малко 7000 години. Изобразени са сакрални и ловни сцени. Слънчевият годишен календар от късния енеолит с добавки през раннобронзовата епоха е с голяма точност и прецизност на записите.

Снимки 21, 22. Ритуални сцени с танцьори от пещерата Магура – България.

Смисълът на изображението върху скалите може да се разшифрова, като се знае, че първобитните хора са рисували реално съществуващи неща. Сред „картините“ има още една доста любопитна група от няколко свързани сцени. На първата е изобразена танцуваща двойка мъж и жена в характерни пози – жената е по-голяма и вдигнати над главата ръце, а мъжът е схематичен и по-малък. Интересното е, че между тази сцена и съседната, на нивото на главите им е нарисувана гъба, а на следващата сцена мъжът вече е в еротична поза, а на неговата глава и над жената има ореол. Най-правдоподобното тълкуване е, че вероятно първобитните са използвали гъба с психотропно въздействие, от която са изпадали в транс.

Освен това проф. Майр е открил в неизследван досега древнокитайски трактат, който той чел в оригинал, описание на хирургични методи, донесени в Китай от дошлите от Запад бели хора (**сн. 23**).

Така се оказва, че в съседство с Китай още преди 3000 години е имало високоразвита цивилизация, носителите на която са били европеиди. Проф. Майр подкрепя напълно революционната теория за разселването на европеиди на изток до Китай.

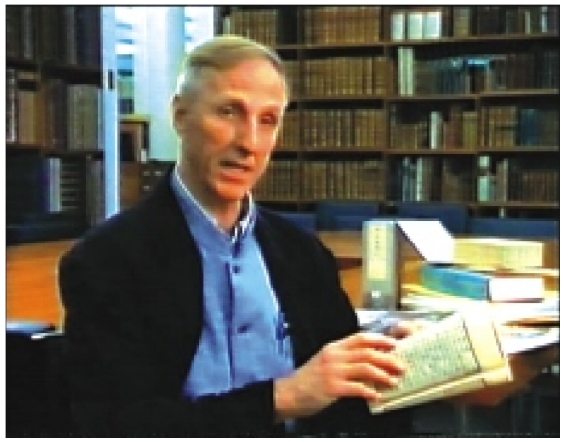

Снимка 23. Проф. Виктор Майр с древнокитайски трактат в ръце, в който разчита описанието на хирургическите методи, дошли със народ от запад в Китай (наречен от него „бели номади“) .

Тази теза се подкрепя и от антрополога Дейвид Антъни, който при съвместни разкопки с руски археолози в района на Батай – южен Урал изследвал скелета на обязден кон на възраст 5000 г., доказателство за което са специфичните микро-следи по челюстите на коня. Той провел научен експеримент съвместно с Нюйоркския университет, за да установи какъв ще бъде ефектът от кожена юзда – същата като откритата при мумиите в Тарим, – в челюста на необязден кон. След няколко месеца Дейвид Антъни снел гипсова отливка от челюстта на коня и какво било удивлението му – рентгеновата снимка показвала същите следи като на коня от Батай![1] Тук е мястото да се добави, че конят е „внесен в Китай и мнозина китайски императори са водили войни впоследствие, за да си набавят коне – особено от т.нар. „небесни коне“.

Но сензационните научни открития не спрели дотук. От музея в Урумчи поканили експерта по текстилна археология Айрин Гууд от Пенсилванския университет да изследва състава на намерения с мумиите текстил на карета. Самата тя не повярвала и се отнесла скептично, че това е древен текстил, когато го видяла в музея, поради доброто състояние на тъканта и освен това заявила, че е имала преди години вълнена дреха със същите орнаменти.

Удивлението ѝ станало още по-голямо, когато заключението на електронния анализ показало, че това е вълна на 3000 г., която била разпространена в Европа в желязната епоха, но различна от тази в Китай. Диагоналната нишка при тъкане изисква такъв тип стан, какъвто никога дотогава не е бил известен в Централна Азия. Вълнените платове се оказват буквално идентични в стилистично и технологично отношение с платове от приблизително същата възраст, открити в Централна Европа. Забележителното е, че същият начин на тъкане, форми и цвят, според Айрин Гууд, се правят и днес в Европа и са известни като „шотландски“.

Друг учен, проф. Паоло Франкалаци от Университета по молекулярна генетика в Сардиния, получил на свой ред разрешение от китайските власти да направи ДНК-експертиза на мумиите. Той взел 25 проби от мускулна тъкан (от вътрешната страна на бедрата и подмишниците), но поради бюрократични

[1] Дейвид У. Антъни, професор по антропология в колежа Хартвик, Ню Йорк, САЩ.

проблеми изнесъл само 11. Съвместно с екип от Станфордския университет в Калифорния, САЩ, той сравнил молекулярната проба от ДНК на мумиите с тези на европейците и азиатците (**сн. 24**).

Заключението на Франкалаци е, че мумиите са **европеиди от кавказкия тип на така наречената „понтийска“ група – обитателите на районите около Черно море в древността. Към тази група, обаче, както е известно, учените отнасят скитите, траките и... българите!**

Снимка 24. Проф. Франкалаци в работен момент на вземане на проба от мумия за ДНК-анализ.

През 2012 г. излязоха данни за международно генно изследване на Y хромозомата, която показа, че 20% от българските мъже носят ген на 7800 години. Тези хора са преки потомци на автохтонното население на Балканите и никога не са мигрирали. Според проф. Иво Кременски българите са сред най-старото население на Европа: генетичния маркер ЕМ 78-алфа, който е на възраст 7800 г., е тръгнал от Балканите, за да се разпространи из Европа.

През 2010 г. археолози попаднаха край град Враца на некрополи с кости на 7000 г., а през 2011 г. в същия район откриха олтар, датиран отпреди 8000 години, при разкопки на ранно-неолитното селище в местността „Валога“ край село Оходен.

Глиненият олтар бе открит на два метра от намерения през 2010 г. за първи път скелет на праисторически мъж, положен в земята с гробни дарове. След едногодишно проучване на находките, според археолога Георги Ганецовски, е констатирано, че сакралното съоръжение с ритуално положени дарове – глави на елени, – няма аналог в Европа и Близкия Изток. Единствен паралел е олтар, намерен край френския град Тулуза, но той е изработен 400 години по-късно.

На няколко метра от мястото, където е открит олтарът, има друго култово съоръжение на 8000 години, наречено от археолозите „Храм на Слънцето“. Археолозите от Враца обясняват, че праисторическите хора са принасяли като дар за плодородие ловните си трофеи. Георги Ганецовски предполага, че еленовите рога са жертвоприношение към природата за по-голямо плодородие.

В някои райони на Син Цзян са намерени и смесени погребения на европеиди и азиатци, но най-старата китайска мумия е на 2500 години, докато 90% от мумиите са на европеиди. Според Виктор Майр преселението на европеиди е тръгнало от района на Северното Причерноморие, като той ги нарича условно "белите номади" и ги свързва с носителите на т. нар. Тохарска култура, „... изиграла огромна роля за развитието на китайската цивилизация" (**сн. 25**). По-древните рунни надписи на тохарите от Баншан, Мачанян и Мацзяван, наподобяващи финикийското писмо, са датирани към първата половина на III хил. пр.Хр.

Снимка 25. Посока на преселение на европеидите 2000 години пр.Хр. според проф. Виктор Майр.

Според него, това разселване е започнало около 2000 години пр.Хр. и продължило близо до 1000 г. пр.Хр. След този период настъпили промени в климатичните условия, довели до засушаване и пресъхване на р. Тарим и превръщането на плодородния ѝ район в пустиня. Това принудило европеидите да търсят нови райони в съседство, придружено от множество военни действия с китайците и други народи, довело до изтласкването им обратно на запад, което в световната историография е дефинирано като "Великото преселение на народите".

За наследници на тохарите на база на тъканите, някои пещерни рисунки на хора със светли до рижи коси и реконструкцията на черепите, проф. Майр приема, че това са келтите. Според автора на настоящата статия обаче, това са древни българи или най-малкото техни родственици, в подкрепа на което говорят откритите предмети от бита, дрехи, храна, оръжия, седла, юзди и прочие които имат своите български аналози. Освен това е известно, че по своята пигментация траките са принадлежали към светлите европеидни типове – с руси или кестеняви, нерядко с червеникав отенък коси и сини, пъстри или зелени очи. Доказателство за това е изразът „синеоки тракийки", с който гръцките поети са наричали тракийските красавици. Непознаването на българската история, военно дело, етнография и митология дават погрешната представа на Майр, че тава са келти, което ще докажем с факти.

Както за траките, така и за древните българи е характерен високият ръст, а колкото до промяната от светъл към тъмен тип, това в генетиката се обяснява с натрупването на множество рецесивни признаци в генома, които в даден момент под влияние на фенотипа (фактори на околната среда) стават доминиращи. Неслучайно поради това при българите са известни два типа – бели (сребърни) и черни.

Особено очевидна е поразителната идентичност на шарките на вълненият текстил с българското родопско одеало, а престилки със запазени цветове на

шевиците и орнаменти имат също своите български аналози. Едва ли е въпрос на "проста случайност", че и днес в България в планината Родопа, известна като родно място на легендарния тракиец Орфей, се тъкат т. нар. родопски одеала, които са поразително аналогични с намерения вълнен текстил във Вупу.

Случайни съвпадения има, но когато те станат повече от няколко, това се нарича в науката закономерност. Но да продължим с фактите. Намерените върху мумиите обувки и ботуши са абсолютно идентични с подобни находки от Волжка и Дунавска България, и отговарят точно по кройка и технология, използвани от древните българи. Подметките и токовете са шити и лепени с рибно лепило (специален вид туткал), което е било важна експортна стока на Волжка България. Някои от женските мумии имат на главите си високи черни шапки (гугли), подобни на които са намерени край гр. Субаши (Казахстан и Тян Шан) – украсени със златни апликации. С подобна шапкообразна украса е и т. нар. Укокска мумия от Алтай. Подобни шапки, известни още и като фригийски (тракийски) са откривани в Памир и Хиндукуш – области, обитавани от древните българи (**сн. 26, 27**).

Снимка 26. Хуритски богове с "високи шапки".

Снимка 27. Шумерски богове върху цилиндричен печат от 3000 години пр.Хр.

Подробни сведения за този вид шапки ни дава Петър Добрев. "... На шумерските цилиндрични печати от III хил. пр.Хр. всички богове и богини носят високи конусовидни шапки, с такива са изобразени и боговете при хетите и хуритите. Дори египетския бог Озирис и фараонът-реформатор Ехнатон са изобразени с "високи шапки", както и свещената египетска богиня-крава Хатор е изобразена на някои рисунки с такава шапка. Но между писмените свидетелства, оставени от арабски хронисти, свързани с националната носия на волжките българи, най-характерни и впечатляващи са били "високите островърхи шапки",

наричани с древнобългарската дума калансув. В “Космография” – природо-научна енциклопедия на Закария Казвини, съставена през X в., има рисунка на типичен български калансув, а причината за проявения от него интерес към тази шапка е, че тя твърде много напомняла по форма на един особен вид риба от Каспийско море, който Закария Казвини решил да нарече “рибата с форма на българска шапка” (SAMAKA ALA AL KALANSUVA VA AL BULGARIA) (**сн. 28 а, 28 б**).

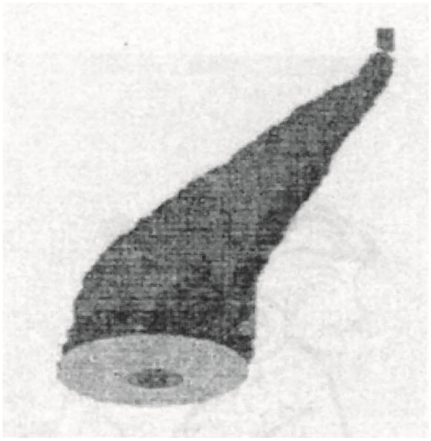

Снимка 28 а. Нарисуваната от Закария Казвини “българска шапка” в неговата “Космография”.

Снимка 28 б. Кожена гугла, намерена в гроба на таримските мумии.

Това са били внушителни гугли с височина до 70 см. и били много търсени от арабските търговци във Волжка България, за което свидетелства един ранен арабски списък на стоки, изнасяни от волжките българи, в който на едно от първите места стои думата ”калансув”. Тези шапки са изобразени и на етруска ваза с източен сюжет от VI в. пр.Хр. **(сн. 29)**; с такива шапки са и пратениците на източните народи, носещи дарове на сина на цар Дарий – Ксеркс (**сн. 30**).

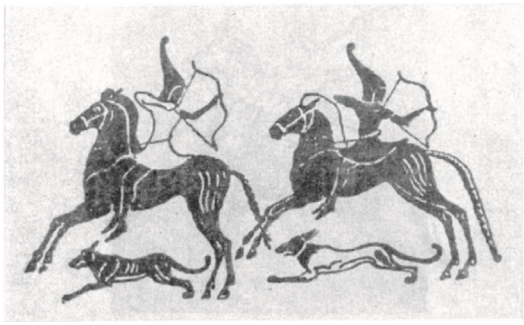

Снимка 29. Конници с високи шапки, нарисувани върху етруска ваза с източен сюжет от VI в. пр. Хр.

Снимка 30. Трима мъже с високи шапки, изобразени на колоната на цар Ксеркс.

Прочутите някога "български шапки" и до днес се срещат в земите на някогашните волжки българи, но най-добре се е запазила традицията да се носят високи шапки (гугли) сред българите на Балканския полуостров. Както отбелязва Петър Добрев "към който и край от българските земи да се обърнем – Мизия, Тракия или Македония, ще открием непременно високата черна или бяла гугла".

В персийските хроники от времето на Ахеменидската империя траките и скитите се наричат с общото име "САКА", а на траките се гледа като на най-западните "САКА". Ареалът на народа известен, като "САКА" бил от езерото Охрид до езерото Балхаш (Балгаш). Както отбелязва и руският академик Б. Б. Пиотровски: „скитската екосистема се е развивала на територия повече от 7000 километра и археолозите постепенно извадиха на показ общност от много елементи на културата от река Дунав на запад до Великата китайска стена на изток, в една широка полоса от степ, предпланини и планински пасища, между 40 и 50 паралел."

Ако погледнем сведенията, които ни дава Херодот островърхите шапки се срещат сред саките, които са скити, "**... защото персите наричат всички саки скити"** (**Херодот.** История. Т. II. С.,1990, с. 177-178). Пак във II том Херодот цитира египетските жреци, според които най-старият народ на земята са БРИГИТЕ (ФРИГИТЕ, което е равнозначно на ТРАКИТЕ).

Прелюбопитно е и това, че древните перси наричат хората, носещи големи конусовидни шапки, с описателното и заобиколно название САКА ТИГРАХАУДА, което означава буквално **"саките с високите шапки"**. Според Петър Добрев, който цитира стари арменски източници, научаваме че в кръга на т. нар. **сакски народи, най-известни са били масагетите, българите, хоремзийците и согдийците:** "…В пространството между Туркестан и арийците – е записано в един от преписите на "Ашхарацуйц" – живеят петнадесет стари народа, които са богати и развити в занаятчийско отношение. От тях "най-известни са масагетите и българите". Това показва, според Петър Добрев, "... че зад загадъчните САКА ТИГРАХАУДА (т. е. „саките с високите шапки"), чието собствено име персите са пропуснали да назоват, стоят древните българи – един от най-големите, най-стари и най-влиятелни народи в някогашна Средна Азия." (**сн. 31**).

Тук е интересно да обърнем внимание и на факта, че арабските хронисти от IX и X век, като Ат Табари и Ибн Фадлан, който през 922 г. посетил Волжка България, назовават българите с името САКАлиба (САКлаба), а също така наричат и словените със същото име, което означава че за тях имената на българите и словените са равнозначни.

Друго особено важно доказателство за българската връзка със мумиите, са оръжията и конската амуниция, характерни за древните българи, траки и скити, които не могат да бъдат сбъркани с други аналози: сложно-съставния рефлексен лък; характерните стрели с триръби (трипери) върхове, описани от Омир в неговата "Илиада" като тракийски; конските стремена и прочие неща – все непознати в Китай и Западна Европа по това време.

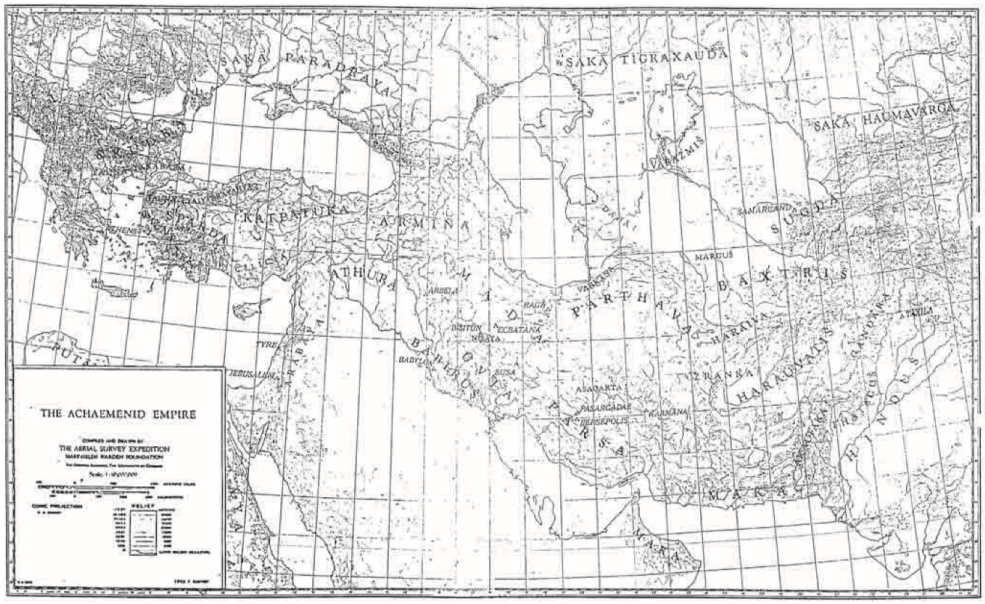

Снимка 31. Карта на Ахеменидската империя.

Колкото до името **тохари,** ако проф. Майр беше запознат с дванадесетцикловия български календар, щеше да знае, че името се извежда лесно от древнобългарския термин за цикъла **ТОХ** (петел-токач) и наставката за множествено число **АРИ** (означаваща още „човек“ или „мъже“), от което ни става ясно, че етнонимът тохари означава **“мъжете-петли”** или **“петльовците”**.

Интересно как петелът като соларен символ е станал символ на галите, а сега и любим символ на Франция?[1]

И така, не са ли достатъчни гореизброените факти, за да се разбере, че мумиите от Тарим са на древни българи от къснобронзовата и ранножелязната епоха?

Тезата за миграция на европеиди на изток се подкрепя и от хакаския историограф проф. Леонид Казласов в неговата книга “История на Хакасия”. В нея той се позовава на сведения за народа **ди ли** (дин лин) от китайски източници като напр. летописите „Хоу Ханшу”, “Сан го-чжи”, “Тайшигун шу” на историка Съма Цян, живял от 145 до 86 г. пр.Хр. Според Казласов европеидно население масово се е преселило на територите на Западен Китай, идвайки от Урал

[1] **Бел. ред.:** от gallus – лат. „петел“, „жрец на Кибела“; Gallus – река във Фригия /вж. **М. Войнов, Ал. Милев.** Латинско-български речник. Трето издание. С., Изд. „НИ“, 1980, с. 285/. Двата факта: че част от галските друиди са се считали за жреци на богиня Кибела, почитана в Тракия и Анатолия (историческата област Кападокия или Галатея); както и фригийският хидроним Гал; са категорични указания за древната родина на хетското племе гали.

и Поволжието през III-II хилядолетие пр.Хр. по т.нар. Нефритен път, което археолозите смятат за най-голямата миграция в праисторията.

В китайските хроники белите хора са описани като високи на ръст, с кръгли вдлъбнати очи, с гъсти бради и вежди. Имали светли или рижи коси, сини очи, но за китайците най-недопустим бил техният изпъкнал нос. Тези европеиди били толкова многобройни, че успели да станат ядрото на народа, завладял в XII в. пр. Хр. властта в Китай и възкачил на престола династичния род Чжъу**.** Именно по това време е наложен и възприет новият култ към Небето – Тян, – който изместил дотогавашния към мъртвите предци. Оттогава Китай започва да се нарича „Поднебесната империя“, а за самия император се вярвало, че получава небесен мандат за управление „тянмън“.

След 771 г. пр. Хр. в Китай започват гонения срещу хората с остри носове и кръгли очи и биват изтикани на запад към Тян Шан и на север към Алтай. Тук ще добавим, че в библиотеката на китайския император работел философът Лао Дзъ, за който според откъслечни данни е известно, че е имал кръгли очи, изпъкнал нос и буйна брада – белези характерни за **ди ли.** Неговото родово име е изписвано като Поян (Боян). В края на живота си Лао Дзъ също потеглил на запад, където написал прочутия си трактат “Дао де дзин”.

Ди ли са наричани “бялата раса на Централна Азия” и се свързват с така наречената Афанасиева култура, чиито погребения от III хил. пр. Хр. са открити от археолозите в Прибайкалието. Изследователи като Андрей Никитин, А. Халиков и други смятат, че **ди ли,** българите и куманите (т. нар. половци в руските хроники, назовавани там също така „лебедите на Великата степ“) са родствени племена. Народът **ди ли** се отличавал не само с европейската си външност, но и със силно развит индивидуализъм, който е характерна черта по-късно за бялата раса в Европа, пише изследователят Грум Гржимайло, посетил западен Китай през 1908 г. Те много лесно се отделяли един от друг и живеели разпокъсано, като само опасност от война можела да ги обедини.

ДРЕВНА МЕДИЦИНА НА БАЛКАНИТЕ. РАЗБИВАНЕ НА МИТА ЗА „ДИВИТЕ“ ТРАКИ И БЪЛГАРИ

През 2000 г. Ваня Илинкина от НАИМ на БАН обърна внимание на автора, че върху някои предмети от тракийски съкровища, както и върху фигури от халколита с човешки и животински образи, има странни точки и линии, съвпадащи според нея с акупунктурни зони и точки. Оглеждайки експонати от различни тракийски съкровища, авторът (който е специалист и по акупунктура) констатира, че тя се оказва права за някои от експонатите. Така например на сребърния наносник от конска амуниция от с. Свещари (Шуменско), датиран към V век пр.Хр., – в долната зона на челото, в междувеждието – е вдълбана важната т. нар. извън-меридианна точка „ин-тан“, която в индуизма и йога е важен енергиен център, чакра (**сн. 32**).

Снимка 32

Д-р Ангел Каяджиев, член на Българското дружество по традиционна китайска медицина, автор на книги и ръководства по източна медицина, с над 210 публикации в периодичния печат и 22 научни публикации в САЩ, Япония, Русия, Латвия, Южна Корея и България, е бил заинтригуван също от Илинкина и ми предостави свое изследване по този въпрос, където е разкрил интересни нови детайли. Така например, наколенникът от Могиланската могила (в центъра на гр. Враца), на който е представена Великата тракийска богиня (в хипостазата ѝ

Снимка 33 а

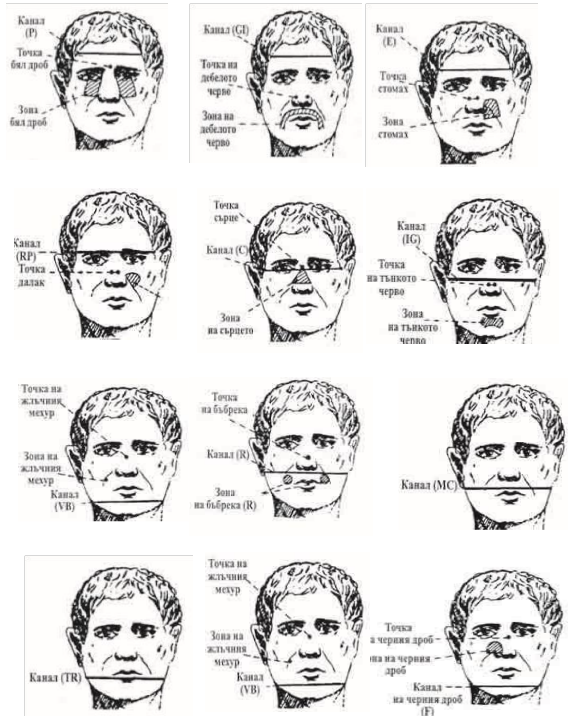

Снимка 33 б

на Кибела), на дясната половина на лицето има позлатени ивици, които точно съвпадат с акупунктурните меридиани, изразени на лицето, преоткрити отново преди 30 г. от виетнамски специалисти по акупунктура (**сн. 33 а, 33 б)**.

При по-дълбоко вглеждане в акупунктурните точки на ухото на същия наколенник, д-р Каяджиев е установил, че той представлява няколко акупунктурни диаграми на няколко нива. Освен това фигурите от наколенника, съответстват на проекции на вътрешните органи върху коляното и подбедрицата **(сн. 34, 35*)***.

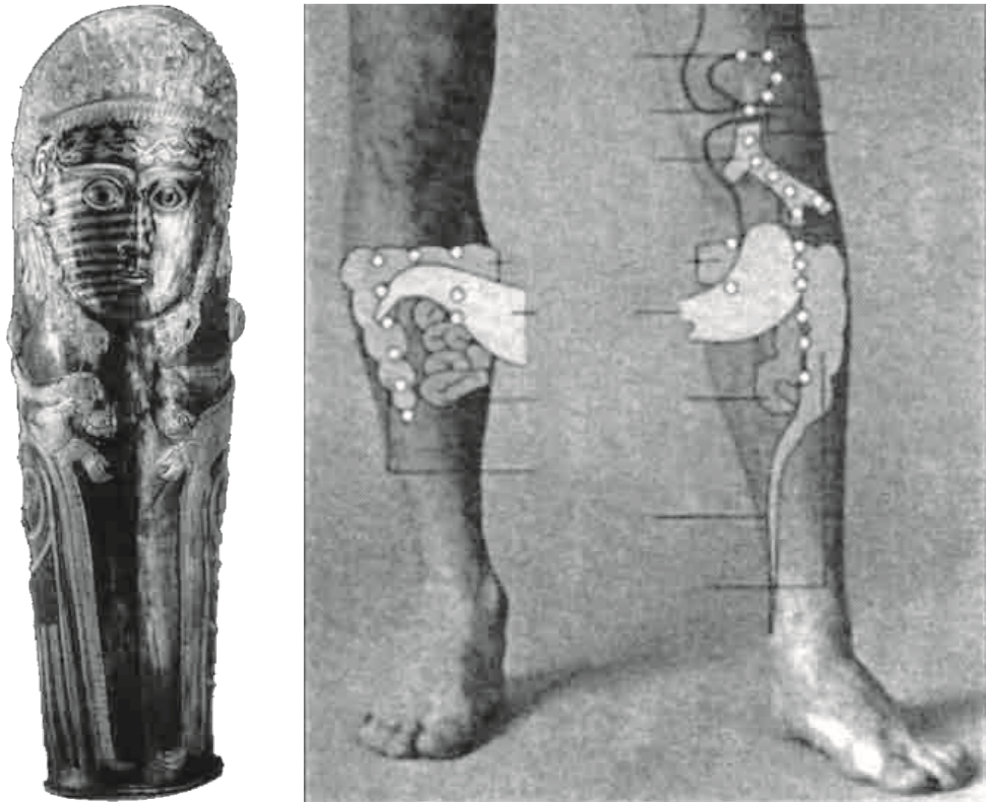

Снимки 34, 35. Проекции на вътрешните органи върху коляното и подбедрицата. Сравни ги с наколенника от Могиланската могила. (Схемите на краката са дадени по Ulrich Hecker. Neue Punktuelle Schmerz - und Grandterapie, 1998.)

Друг пример с акупунктурни точки и похвати за лечение с метали и електричество са открити на женска фигура от с. Ловец, Старозагорско, на която краката са обвити с медни пластинки, както и върху мраморна статуетка от с. Благоево, съхранявана в Разградския музей. На нейните уши са пробити по четири дупки за медни халки, отделно има три акупунктурни точки по линията на пъпа, както и няколко по линията на устата (**сн. 36, 37**).

На глинен зооморфен съд от селищната могила Коджа Дермен край Шумен има също акупунктурни меридиани, мускулни дерматоми и енергиен център (два концетрични кръга с точка) в предната част на тялото (**сн. 38, 39 а, 39 б**).

В друга тракийска могила при с. Мъдрец са открити специални шишенца с лекарства и акупунктурни игли, изработени от слонова кост, с красиво оформени дръжки с форма на глави. Всичко това обаче, поради незнание от страна на археолозите и историците, и липса на интердисциплинарен подход при анализа им, не е намерило своето място в днешната ни историография. Според д-р Каяджиев археологическите находки по българските земи недвусмислено доказват практикуването на акупунктура и рефлексотерапия в Източна Европа 2000 години преди появата им в Китай. В потвърждение на тази

Снимка 38. Глинен зооморфе съд от могилата Коджа Дермен

Снимка 36. Женска фигурка от село Ловец, Старозагорско, от епохата на енеолита. Пример за лечение с метали и потенциали (биоелектричество), и множество акупунктурни точки.

Снимка 37. Мраморна статуетка висока 32 см. от село Благоево, Разградско. Реставрирано копие, на което много добре личат акупунктурни точки по ушите, устата и областта на кръста.

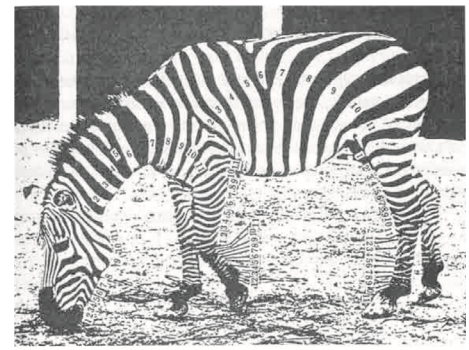

Снимка 39 а. Схема по Джан Инцин (1988) и приложението й при животните - ECIWO (биоембриоинформационна система на целия организъм) и връзката й със зооморфния съд от КоджаДермен край Шумен.

теза е и мнението на д-р Франческо Мигел – президент на Испанската асоциация по ветеринарна акупунктура и д-р Франческо Лонго – вицепрезидент на Италианската асоциация по ветеринарна акупунктура, изказано през 2012 г. пред Петия български конгрес по акупунктура в София. Като доказателство те сочат, че най-старата рисунка с акупунктурни точки по тялото на слон, известна засега в света, е датирана към 5000 години пр.Хр. в Индия, а след нея е тази от Шри Ланка от 3000 години пр. Хр. А едва от 2697 г. пр. Хр. има данни за акупунктура в Китай. Акупунктурата е била прилагана за преодоляване на страха на слоновете и конете при бойни действия. Първоначално лечителите не са били диференцирани на човешки и животински, а са били едни и същи специалисти за хора и животни. Върху тялото на открития през 1991 г. замразен праисторически човек (именуван Йоци) в Астрийските Алпи, с датировка 5000 години пр.Хр., има установени четири следи от белези от убождане в акупунктурни точки. Явно досегашното становище, че Китай е родина на акупунктурата, подлежи на кардинално преразглеждане.

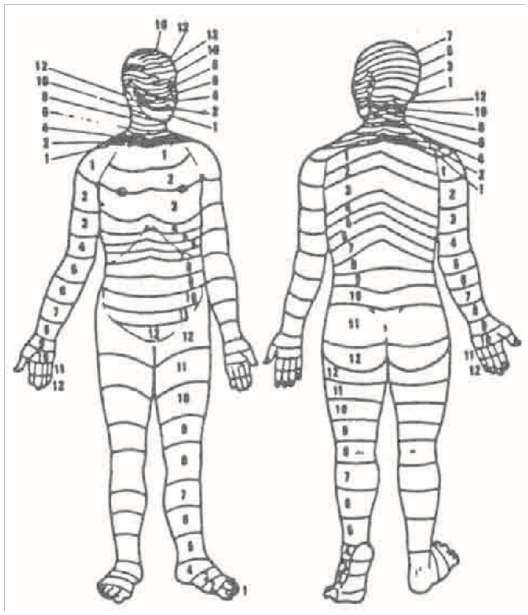

Снимка 39 б. Зони по К. Хирата (1912): 1. Трахея, бронхи; 2. Бял дроб; 3. Сърце; 4. Черен дроб; 5. Жлъчен мехур; 6. Панкреас; 7. Стомах ... 12. Гениталии.

В България, както и в повечето страни по света, не е развита медицинската археология. Тя обаче може да помогне да се дадат отговори на много неизяснени въпроси в медицината. Такъв е случаят с некропола в с. Карановo открит през ноември 2008 г. от археолога Веселин Игнатов. Екипът му се натъкнал на 26 надгробни могили от края на I и началото на II век. Археолозите открили и колесница с 4 големи колела и скелетите на два коня.

В една от надгробните тракийски могили е бил погребан високопоставен лекар заедно с медицински комплект от 18 инструмента (**сн. 40 а, 40 б**). Те са изработени от бронз, инкрустирани са със сребро и злато, но наподобяват съвременните, просто са малко по-големи.

Снимка 40 а. Намерените медицински инструменти се пазят в археологическия музей на гр. Нова Загора.

Снимка 40 б. Хирургически инструменти, принадлежали на древните траки, намерени от екип български археолози в село Караново. Фото Кр. Коев.

Това открива при огледа им доц. д-р Красимир Коев, специалист по очни болести в Медицинския университет – София. Според него намерените хирургически инструменти са доказателство за високото развитие на медицината при траките.

Единият от инструментите удивително прилича на "давиелова лъжичка" – името на инструмент, с който се извършват очни операции на вътрешно перде. Използван е за първи път през 1741 г. от Жак Давиел – личен лекар на крал Луи XV. Друг инструмент – кюрета – е подобна на тази, която се използва при операция на холоцион (хроничен ечемик). Същия инструмент, но с малко по-голям размер, са използвали и траките през I век. Той е намерен в некропола при Караново. В комплекта имало и няколко пинцети, идентични с тези, които лекарите използват в XXI век.

Според известния офталмолог е необходимо да се направят по-задълбочени изследвания върху тези находки. Засега няма сведения да са намерени подобни инструменти другаде. Доц. Коев смята, че пособията, принадлежали на древния тракийски лекар, са били използвани за сложни операции от екип от няколко души. Това пък го кара да предполага, че при траките вероятно е имало организирана форма на болнично лечение.

Той е впечатлен и от високия социален статус на медиците по времето на траките, който е бил равнопоставен със статуса на владетеля. Това също говори за високото обществено значение, което са придавали траките на медицинската наука и практика, отбелязва доц. Коев. Той дава още примери за високото развитие на медицината в древността. В най-североизточното населено място на България – Дуранкулак са намерени черепи на хора отпреди десет хиляди години. Върху тях има следи от трепанация с много фин кръг, но инструменти не са били намерени.

Подобни трепанации обаче са били извършвани при древните българи по всички места които са обитавали, за което сочат археологическите находки от Волжка България, както и от Дунавска България. Те са изучени и описани от д-р Петър Боев, чиято заслуга е, че световната наука призна тези трепанации за специфичен древнобългарски обичай, който е разпространен по всички области, обитавани от древните българи.

Посочените трепанации бивали два вида: символични (с магическо-обряден характер) и истински – хирургически трепанации. Символичната трепанация на черепа се отличава от реалната трепанация по това, че се премахва само външната черепна пластинка и част от гъбестото вещество (диплое), без да се засяга вътрешната пластинка на черепните кости. Символичните трепанации са най-често единични и по изключение множествени (напр. в средновековния некропол до с. Одърци, Добричко). Следите, които оставят символичните трепанации, най-често имат овална форма, с диаметър от 8 до 20 мм и дълбочина от 0,5 до 2 мм и се намират върху или в съседство със стреловидния шев на черепния покрив, предимно около точката на свързване с венечния шев (областта на Брегма; **сн. 41**).

При мъжкия череп от Плиска (VII-IX в.) с три белега от ритуална трепанация е приложен лечебен метод за лекуване на нервно или психическо заболяване.

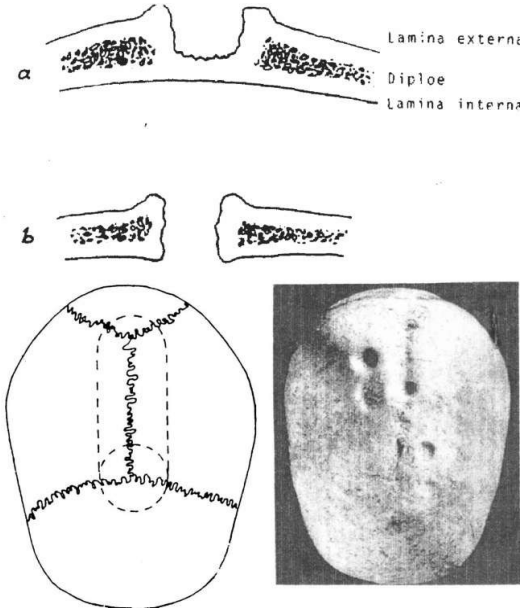

Снимка 41 (а) и (б). Отнемане на костно вещество при символична (а) и реална (б) трепанация на черепа (по Йорданов) – горе. Зона около bregma и sutura sagitalis, място на най-честото разположение на символичните трепанации на черепа-пунктир и мъжки череп от некропола при с. Одърци, Добричко, със следи от 11 символични трепанации (по Йорданов).

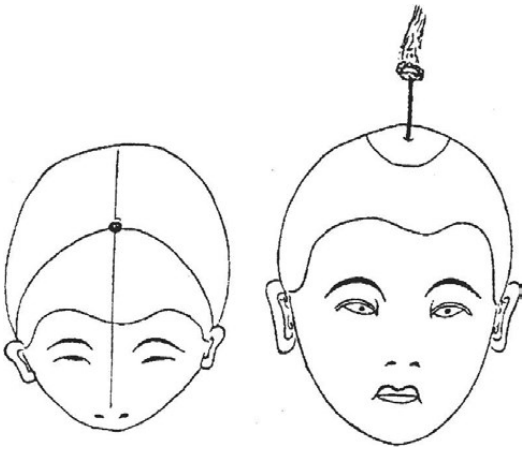

Снимка 42. Акупунктурната точка 20 Бай-хуй („Стотe срещи“), използвана в тибетската традиционна медицина за прилагане на златна или „горяща игла“. (по Намкай Норбу)

От намерените находки се установява, че трепанациите, правени за лечение на психически заболявания, са правени най-често в областта на темето (върха на главата). Там обаче съгласно теорията на тибетската и китайската медицина се намира важна енергийна точка бай-хуй (“сто срещи”) – това е точка 20 от т.нар. “заден среден меридиан”, прилагана при лечение на главоболие, неврастения, влошаване на паметта, шум в ушите, епилепсия и др. (**сн. 42**).

Вероятно символичните трепанации са правени от древните българи не само за лечение, но и с религиозно-мистични цели за постигане на определени нива на съзнание, свързано с езотеричните практики на колобрите. При реалната трепанация се отнема и вътрешната костна пластинка (ламина интерна). При реалната трепанация на череп на 7-годишно дете от некропола при с. Одърци, Добричко (IX-X в.) следата от трепанацията е върху лявата теменна кост. Пирамидата на лявата слепоочна кост е разрушена от възпалителен процес, който е и вероятната причина за трепанацията (**сн. 43**).

Трепанацията на черепа се налагала обаче най-често при сериозни травми на главата (например при удар с боздуган, меч или бойна секира) за отстраняване на костиците притискащи мозъка. Черепът от Ловешкия некропол (VIII-XI в.) свидетелства за трепанация, направена приживе и довела до оздравяване. В случая се счита, че оперативното вмешателство се е наложило след счупване на черепа и хлътване на част от костта.

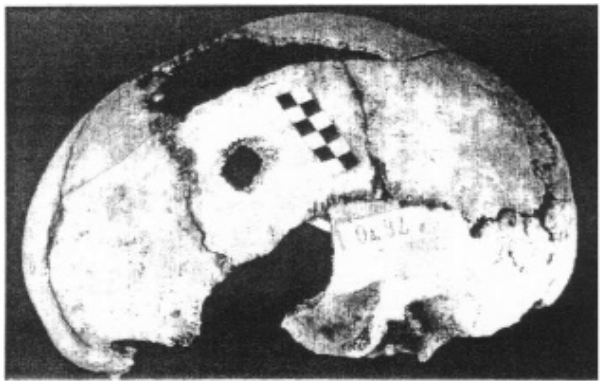

Снимка 43. Череп на 7-годишно дете, Infans I, гроб 92 от средновековния некропол в с. Одърци, Добричко (IX-X в.). Следа от реална (лечебна) трепанация върху лявата теменна кост. Пирамидата на лявата слепоочна кост е разрушена от възпалителен процес, който е вероятната причина за трепанацията, ляв страничен изглед (по Йорданов).

Снимка 44. Мъжки череп от Ловеч със следа от реална трепанация (по Апостолов).

След грижливото обработване на травматичната рана не се е развил супуративен процес (**сн. 44**).

Това означава добри познания по асептика и антисептика, оперативни инструменти и използване на билки за упойка – мак, блян (съдържа скополамин и се дава като успокоително при психомоторна възбуда), мандрагора, коноп, мухоморка, зърнеш и алкохол. При правенето на лечебните трепанации древните български хирурзи са действали изключително внимателно, защото в случай на неуспех и особено ако пострадалия е бил важна личност, те са били погребвани заедно с умрелия пациент!

Подобен случай е описан от Георги Костов и потвърден от изследователя на древни български некрополи в Украйна Константин Красилников (некрополът край с. Жолтое). В гроба на хирурга, чиито ръце и глава са били отсечени, са намерени медицински инструменти и специални кръгли сребърни шаблони за извършване на трепанации. Последното доказва, че древните българи са знаели за антисептичните свойства на среброто.

Във филм, излъчен по History Channal и посветен на великия град Троя, археологът Ралф Бекс показа намерения при неотдавнашни разкопки на общо шест археологически пласта череп на мъж, който е бил висок 182 см. – датиран към 1700 години пр.Хр. На черепа му има следи от реална хирургическа трепанация. Известно е, че населението на древна Троя е било дардански народ – траки, – а не елини, какъвто мит е наложен от гръцката историография.

Любопитен съм да чуя обяснение от учените историци каква е връзката между древните българи, траки и египтяни, които са извършвали трепанации?

Находките недвусмислено показват изключително високото ниво на медицината при траките. Тук идва резонният въпрос откъде траките имат такива умения, които не са изявени от археологията относно елините? Всъщност тези медицински и хирургически знания и умения, общо характерни за траки и

българи, не се ли дължат, подобно на идентичните облекла, бит и традиции, на една приемственост в посока от древното население на Балканите към българите в Средна Азия?

НАРОДЪТ БОЛГ И СКИТИТЕ

Особено интересни сведения има в ирландските саги за Fir Bolg **–** „народът на Болг“, който напуснал, бягайки от робство, родината си на Балканите. Болгите първоначално уседнали в Испания, а после завладели Ирландия, като победили фоморите (раса от демонични морски великани). Тяхната столица се казвала Тара (на 48 км. северозападно от Дъблин), а от тях келтите се научили да влизат в бой с особени стъпки (хоро) и свирня с ... гайда. Особено интересно е името на един от известните крале на Fir Bolg **–** „Semion Mac Stariat“ както и на Bolg – „Mac Buaian“, който побеждавал с меч, наречен „Calad-Bolg“. Болгите са първият народ, създал държавност и законодателство на Британските острови. В интернет страницата „Irish History“, посветена на древните преселници в Ирландия, се твърди, че прародината на народа Bolg е Тракия.

Потвърждение се намира и в **„**Encyclopedia of the Celts“, откъдето се разбира, че „fir bolg“ е равнозначно на “fir vulag”, което е още едно доказателство за произхода на народа Bolg. “Vulag” очевидно е гръко-латинска транскрибция на името “bolg” (сравни bulgari и vulgaris).

Сведения в същата насока, има в подминаваната с мълчание история на иеросхимонах Спиридон Габровски[1], писана в Зографския манастир на Атон по недостигнали до нас източници, в която се твърди, че българите са взели името на илирийския цар Болг, син на Колад, живял на Балканите още в VIII в. пр.Хр. Същата податка имаме в другата „забравена“ история на България – „Зографска история“ от неизвестен възрожденец, съвременник на Паисий[2], която свидетелства, че Болг е български цар. Също за Болг като български цар се говори в „Летопис на поп Йовчо от Трявна“[3].

През 2003 г. китайски учени съобщиха, че са открили най-стария аналог на Стоунхендж в Китай на възраст 4100 г. Но такива мегалити изобилстват по целия свят, както и на Балканите. Построяването на Стоунхендж се датира между

---

[1] **Спиридон Иеросхимонах**. История во кратце о болгарском народе славенском 1792. Превод Б.Христова, Б.Райков. НБ “Св.св. Кирил и Методий”. С., 1992. Електронна публикация: **http://ziezi.net/spiridon.html**.

[2] **Бел. ред.:** става дума за обзорно-компилативния ръкопис “История вкратце о болгарословенском народе”, по-известна като “Зографска българска история”. Последната била преписана в 1785 г. от краснописеца монах Яков, по нареждането на Константин, проигумен на Зографския манастир. Не е запазен нейният оригинал, нито се знае нейният автор. “Зографската история” е публикувана и ползвана от Г.С.Раковски в списанието му “Българска старина” през 1865 г. / **Съчинения**. Т.III, с. 392-396/.

[3] **Бел. ред.: Поп Йовчо** (1786-1855) от Трявна е сътворил “Летопис и родословие” /**Йордан Вълчев**. Българският календар. В.Търново, 2005, с. 153-155/ през 1839-40 г., ползвайки старобългарски книги – царственици – от зазиданата *царска библиотека* в черквата на рода Асеневци “Св. Четиридесет мъченици”. Тази библиотека е открита през 1838 г., случайно и за голямо съжаление, от търновския гръцки владика Иларион, който по-сетне изгорил това книжовно богатство. Междувременно на поп Йовчо тайно услужил приятелят му архимандрит Стефан, протосингел на владиката.

2000 и 1000 г. пр.Хр. Мегалитът се намира на близо 30 км. от скален масив с древна каменоломна, от която са добивани каменните блокове. В този район английските археолози попаднали на праисторически некрополи от около 2000 г. пр.Хр. Използвайки съвременни методи, като компютърна томография и триизмерно компютърно възстановяване на най-добре запазения череп от некропола, е установено, че строителите му са европеиди-пришълци на Британските острови. Прави впечатление, че периодът на построяване на мегалита съвпада с периода на разселването на древното балканско население и нека тук си припомним за ирландските саги, повествоваващи за народа болг.

Исполински мегалити, с най-различна форма и предназначение, изобилстват в Европа, на о-в Малта, на о-в Крит и другите острови в Егейско море още от древността. Според преданията произходът им бил дело на „децата на Посейдон“ – пеласгите, – легендарни жители на Егеида и както е известно, предшественици на траките.

Интересна особеност е, че от територията на днешна България, където изобилстват тракийските могили, колкото по на изток се отива от Черно море, скитските могили стават все по-високи. Друг многозначителен факт е, че легендарният китайски император и обединител на Китай – Цин Шъ Хуанди (починал в 210 г. пр.Хр.) – е погребан по скитски обичай в могила (**сн. 45**).

Снимка 45. Под този изкуствен хълм (могила) е гробницата на първия император на обединен Китай. Първоначално е била висока 166 м., но след повече от 2000 години е останала само 76 м.

Представителите на династия „Хан“ са строели след него по подобен начин: тялото било поставяно в саркофаг, а край него – жените-наложници, колесниците и конете, дарове за отвъдното и пр. Около могилата на Цин Шъ Хуанди всичко е разкопано и изучено, като тук са открити известните вече в цял свят

теракотени войни и колесници на императора, но самата могила все още не е пипната, защото, според официалната версия „не трябвало да се смущава духът на императора, а разкопки ще има при убеденост в пълното съхраняване на онова, което ще бъде открито“.

Освен това, защо ли никой от китайските и външни учени, които са проучвали тези погребения, не е бил впечатлен от очебийната им прилика с ритуалните трако-скитски погребения?

МУМИИТЕ ОТ АЛТАЙ – ХУНИ ИЛИ СКИТИ?

В района на Алтай край селището Пазарък още през 1929 г. съветски военни попадат случайно на мумиите на замразени хора. Сериозното им изучаване започва през периода 1947-1949 г. като екипът на разкопките се води от археолога Сергей Роденко. Той открива първоначално две мумии, едната на мъж на около 60 г. с висок ръст и остригана глава, а другата на жена – над 40-годишна възраст. И двамата са претърпели трепанация на черепите в тилната част[1]. В коремната област, трупът на мъжа има хирургически разрез достигащ до ръцете и краката. Установено е, че вътре е била впръскана течност (и досега неизвестна на учените) преди разрезът да бъде зашит. На жената също са правени хирургически операции за балсамиране. Косата ѝ била навита на висок кок, чийто пълнеж бил сплъстено кече. Същата гледка е открита и в другите гробници – общо 5, като всички мъже били с учудващо висок ръст – от 181 до 186 см. и с преобладаващо европеидни черти. Само във втория гроб е имало изразен монголоиден тип, а само в четвъртия – смесен. Възрастта на мумиите е 2500-3000 години.

Важни за нас – българите – са откритите с мумиите, т. нар. плъстени килими, като технологията, по която са правени, е установена от учените. Тя е валяне на вълната с кросно: рядка технология, която не е ползвана от никой тюркски народ. Остригата от овцете вълна се изпирала, разчепквала се и накрая се е разбивала на малки къдели, които се подреждали по сложна система върху груба конопена черга. След добавяне на орнаменти навивали чергата на руло, вътре с пълнежа, а в средата на рулото се поставяло кросно – дебел дървен прът. Рулото се обливало с вряла вода, докато вълната се запари. Нашият етнолог Райко Сефтерски е изследвал през 1952-1963 г. домашни плъстени килими в Копривщица, Видинско, Средногорието и Странджа-Сакар (**сн. 46**). Оказало се, че в Сакарско до средата на XIX в. изготвяли плъстените килими по същата древна технология – със заливане с вряла вода на вълната и валянето ѝ с кросно. За българите плъстеният килим имал сакрално значение. Затова на всяко новородено дете се валяло плъстено одеало.

[1] Световната наука е засвидетелствала, че трепанациите по черепите са били характерна черта от уменията на древните българи. По този въпрос вж. “Езотеризъм и лечителство на древните българи” в “Сборник Ави-Тохол“, т. I, 2005.

Снимка 46. Плъстен килим, съхраняван във Видинския музей.

Ако бебето се разболее, то непременно се увива в това одеало. Ако пък умре – одеалото се изгаря в огъня. Булката у нас в България – в районите на Средногорието, Хасковско и Странджанско, спазвала подобен обичай до средата на XIX в. Преди да се задоми тя също валяла свой плъстен килим със строго спазвани традиционни орнаменти. На него спели младоженците и той пазел техните тайни.

УКОКСКАТА ПРИНЦЕСА

През 1990 г. на платото Укок в Горен Алтай руски археолози са открили мъжка и женска мумия, на 3000 години. Женската мумия била в замразено състояние, погребана заедно с шест коня, като погребалната камера е същата като на мумията от Пазарък. Облеклото ѝ се състои от изкусно направена кожена шуба, блуза от фино изтъкана вълна, а на главата има шапкообразен накит със златни фигури на грифони и други животни. Тази мумия придобила името Укокска принцеса.

На раменете на мумията има татуировки на животни в типичния скитски (звериен) стил (**сн. 47 а и б**). Археологът Владимир Кубаев с учудване констатира, че образите на животните и намерените предмети са идентични с тези в древен Египет. Нещо повече – в този район има аналог на Стоунхендж, както и фигури, видими от птичи поглед, подобни на тези от платото Наска. Според ръководителя на експедицията – археолога и доктор на историческите науки Наталия Полосмах – скито-сибирските символи са разпространени от Тихия до Атлантическия океан и в Скандинавия.

Снимка 47 а. Възстановка на Укокската принцеса, според археологическите данни на СО РАН.

Снимка 47 б. Фрагменти от татуировката от лявата ръка.

Един от тези символи е твърде характерен и общ за древните българи, траки и скити – свастиката и нейната разновидност триквестера (тримодулна свастика). Двата вида свастики се срещат по бронзови талисмани, върху камъни намерени в Дунавска България (Плиска и Преслав), във Волжка България (Болгар), върху колони, апликации, обредни хлябове, използвани и до днес при кръщенета, коледарски обичаи, а също така и в народните ни шевици (свастични елбетици). По статуите на Буда свастиката е изписана върху гърдите му и се нарича "Сърцето на Буда". На санскрит думата свастика означава благоденствие и символизира слънцето и неговото вечно движение по небосвода. Пречупените части са символи на стихиите. Свастика има и на тогата на българския цар Калоян, а за да докажат, че са наследници на древните българи, ктиторите на църквата в Добърско (Разложко – Южна България) строена според археолози през 1122 г. оставят на една от фугите върху източната фасада своя "древен печат"– свастика. Също в този район – с. Катарино (Разложко) е открита тракийска мраморна плоча датирана между 2000-1500 г. пр. Хр. с фигура на слънце и под него има стилизирано изображение на двата вида свастики преплитащи се една в друга (**сн. 48**).

Снимка 48. Част от мраморна плоча с изображение на триквер, намерена в района на с. Катарино, датирана между 2000-1500 години пр.Хр. Археологически музей на гр. Разлог, България.

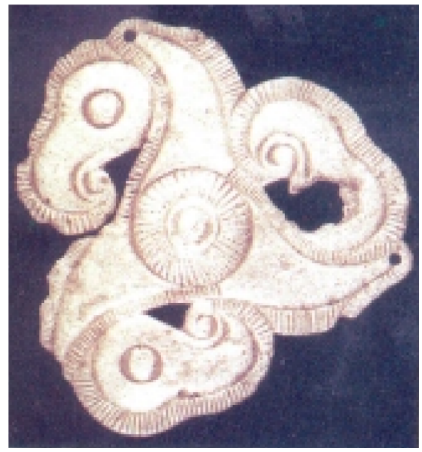

Снимка 49. Триксел от Пейчова могила. V в. пр.Хр.

В „Пейчовата" тракийска могила е открита сребърна апликация за конска амуниция – триксел (тримодулна свастика) със стилизирана форма на три шии и глави на грифони (**сн. 49**). Едва ли е случайно, че най-старото изображение на свастика в Европа – върху фрагмент от съд и датирано от началото на VI хилядолетие пр.Хр. (ранен неолит), е намерено в Деветашката пещера (Ловешка област, България; **сн. 50**).

Снимка 50. Свастика и рунен знак върху фрагмент от съд от VI хилядолетие пр.Хр. (ранен неолит), намерен в Деветашката пещера.

Но да продължим с информацията на руските учени за Укокската принцеса. Те установили, че при тази мумия е направена балсамация, като за разлика от

Египет, тук тя е извършена, като за целта са използвани специална глина и треви от района. Според Наталия Полосмак в IV книга на "Историята" на Херодот се описва скитска балсамация. След шест години проучване и анализ на екип от генетици, антрополози, археолози под ръководството на акад. Вячеслав Молодин от Руската академия на науките, учените установили, че древните мумии се отнасят към т.нар. Пазаръкска култура, принадлежаща на скитския етнос, както и че вълнените тъкани не са с китайски произход. В Москва бил направен ДНК анализ, според който мумията на Укокската принцеса не е монголоид, а възстановката на лицето по черепа показва типично европеидни черти (**сн. 51**).

Снимка 51. В лабораторията на Руската академия на науките в гр. Новосибирск, учени изследват мумията, открита на платото Укок, в планината Алтай.

От всичко изложено дотук считам, че находките от Алтай само допълват картината, като подкрепят тезата на проф. Виктор Майр и други учени за разселването на европеиди на изток.

Според автора на настоящото изследване, мумиите от Тарим и Алтай са онова обединяващо и липсващо досега звено във времето между хунската, памирската и трако-кимерийската теория, поставяйки древната българска история в нова светлина.

Всъщност етнонимът скити се оказва сборно понятие за един и същ роднствен народ. Същото важи и за т. нар. хуни (най-вече за т.нар. „западни" или „царски хуни"), а доколкото при тях има азиатски примес, то те са от смесени бракове и са до 10% от популацията. Тук логично идва изводът, че китайците означават скитите с името хуни, което е очевидно от анализа на руските учени за произхода и датировката на мумиите.

Нека тук направим едно общо обзорно сравнение между траки (скити) и българи, според историческите данни (виж таблицата).

Траки-Скити	Българи
Орфизъм и Слънчев култ: царят е и върховен жрец	Тангризъм и Слънчев култ: канът (владетелят) е и върховен жрец
вяра в безсмъртието на душата	вяра в безсмъртието; светът е изпълнен с особена сила, преминаваща от човек в животно и от жив в нежив индивид, и обратно
"изпращане" чрез жертвоприношение на най-достойния, за да отнесе послание на бог (става посредством хвърляне в дълбока пещера или върху три копия)	"изпращане" на най-достойния в отвъдното за свързване с Тангра (чрез удушаване)
конен народ, пиещ конско мляко	конен народ, пиещ конско мляко
ударна сила – конницата	ударна сила – конницата
култ към "Хероса" (Конника)	култ към Конника (Мадарския конник)
двойно-рефлексен лък и характерни триръби, т.нар. трипери стрели	двойно-рефлексен лък и характерни триръби (трипери) стрели
архитектура – дялани камъни, или т. нар. "квадристроеж"	архитектура – дялани камъни, или т. нар. "квадристроеж"
мъжка прическа – "чембас" или коса, сплетена на три плитки	мъжка прическа – бръсната глава с "чембас"
при военна победа се извършва ритуал чрез "черепа-чаша" на победения владетел	при военна победа се извършва ритуал чрез "черепа-чаша" на победения владетел
медицина – жреческа, билколечение, психо-сугестия, хирургия, игло-рефлексотерапия, балнеолечение	медицина – жреческа, билколечение, психо-сугестия, черепно-мозъчни трепанации, хирургия, мокса, иглотерапия, масаж, ирисова диагностика, парна баня

Според акад. Владимир Георгиев древнобългарският език е родствен на тракийския. Тук бихме добавили сходството между личното име на древния ирландски владетел Ugaine More с родовото име на българската династия Угаин, както и с името Murtagh. Поразителна е аналогията на древното ирландско име с това на българския владетел Омуртаг. В имената на много ирландски селища като Borrisokane, Borris-Idrone, Borrisoleigh, Borris-in-ossory се съдържа изконното българско име Борис. Освен това открихме интересно сведение в електронна публикация, озаглавена „Invasion Cyrcle of Ireland", според която Болг разделил Ирландия на пет части между петима братя – алюзия за завета на Кан Кубрат към петте му сина.

И още една прелюбопитна констатация, свързана с името на "славянския" бог Перун. Според руския лингвист-балканист Леонид Гиндин: „… древнейший

слой балканской ономастики, восходящий к индоевропейские *per(k)un- или *per(k)u(n), составляют исконно фракийские лексемы: Περκων (туземная *Perkun) – *бог грома, связанный с дубом, resp. обитающий на дубе, в дубравах и пр.“[1] Т.е. името Перун (едно от имената на гръмовержеца Зевс) има тракийски произход.

Как името Перун от тракийско е „станало“ славянско, оставям на славяно-тюркските теоретици.

И така, от гореизброените факти могат да бъдат извлечени следните изводи:

1. Древното население на Балканския полуостров и Причерноморието започва да мигрира след природен катаклизъм (катаклизми) – т.нар. Потоп около 5500 г. пр.Хр. в няколко последователни вълни и в различни посоки.
2. Мигрира главно населението около брега на Черно море, а населението от вътрешността мигрира в по-малка степен, като по-голямата му част остава по места.
3. Преселения има и в периода 3000-1000 г. пр.Хр., като това население е носител на древна култура и по пътя си налага държавност, като по този начин осъществява цивилизаторска мисия на запад и на изток до Китай и Япония (най-древното население на японските острови са Айните – бели хора, днес наброяващи едва няколко десетки хиляди души).
4. Районите на Далечния Изток, обитавани от т.нар. скити, се явяват вторични поселения, както и районите на Памир, Хиндукуш и Тарим.
5. Многобройните данни от топоними и имена на стоки и предмети от бита с основа Болг-Балг (Болгар) ни дава основание да заявим, че българите са оставили трайни културни следи от своето пребиваване на запад и на изток и са много по-древни в сравнение с досегашната официална версия.
6. Колкото до въпроса защо те са водили номадски начин на живот, обяснението е, че скотовъдството и отглеждането на хиляди коне изисква огромни тревни площи, а в тези условия най-подходящи се оказват кожените дрехи (с тях са облечени и скитите живеещи в т. нар. юрти – видно от множеството изображения по скитските съкровища).
7. Досегашната теза, битуваща в историята, че от изток има Велико преселение на диви номади, както и че така наречените хуни и българите са монголоиди, подлежи на основно преразглеждане. От изток, изтласкани от китайци и монголи, се преселват отново на запад европеиди, ядрото на които е водещата древнобългарска династия ДУЛО, от която династия произхожда кан Атила – създателят на огромната Хунска империя от

[1] **Л. А. Гиндин.** Древнейшая ономастика Восточных Балкан (фрако-хетто-лувийские и фрако-малоазийские изоглоссы). С., Изд. БАН – Институт фракологии & АН-СССР – Институт славяноведения и балканистики, 1981, с. 88.

Урал до р. Рейн, разтърсила Римския свят. Това са потомците на мигриралото преди хилядолетия балканско и причерноморско население.

В заключение се очертава тезата, че българите са потомци на прадревния народ пеласги (беласги) – най-старият известен народ на Балканите. Българският етнос е наричан в различни периоди от време от чуждите хронисти с различни имена: “траки”, “кимери”, “скити”, “сармати”, “мизи”, “хуни”, “бурджани”, “булхи”. Освен това за идентификация на българите са използвани и имена като: “оногури” (“уногондури”), “утигури”, “кутригури”(“котраги”), “огхондор-булгар”, “купи-булгар”, “кучи- булгар”, “барсили“ („варсаци“, „берчул“, „берзити“), “хазари”, “буртаси” и др.

Въпреки многобройните си миграции, потомците на древното балканско население се завръщат след хиляди години отново в прадревната си земя при своите роднини.

Интересен е фактът, че територията на така наречената Дунавска България, учудващо обединява в границите си почти всички стари тракийски полиси, а освен това името на Балканския полуостров съдържа в основата си БОЛГ (БАЛГ) и владетелската титла КАН. Факт е също така, че в Британския музей се съхранява ръкописна карта на Балканите, съставена от Св. Йероним (331-420 г.), която той преписал от по-ранна карта на владиката Евсевий (270-338 г.). На нея територията южно от река Дунав е означена посредством израза “Мизия тук и България”.

Според автора името българи е свързано с верско понятие и за пръв път се появява в епоса „Махабхарата”: описаните събития според учените са от XVIII-XVI в. пр.Хр. В Индия, на помощ на едното от воюващите в междуродов конфликт царства – пандави и кауравi – пристигат от север през Пакистан войни-колесничари с бели коне и блестящи златни доспехи водени от принцовете на Балхара/Балгхара – болхите (**сн. 52**).

По същия начин ще опише векове по-късно Омир пристигащите в помощ на Троя тракийци на цар Резос. Болг-Арии е означавало принадлежност към верска доктрина със слънчев култ в смисъл на “озарените”, “сияйните”, „белите”, ”синовете на светлината”, “хора на Слънцето”. Самото коренно население на Балканите носело името си БЕЛасги[1] – от корена „бел“/„бял“.

[1] **Бел. ред.** Етнонимът на древните пеласги е всъщност епоним: от митичния Пеласг, син на Зевс и Ниоба (дъщеря на Фороней, цар на гр. Атина) /**Платон.** Тимей: 22, а, в; вж. също бел. 18. – В: **Платон.** Диалози. Т. IV. С., 1990, с. 625/. След смъртта на Аргус I – по-голям брат на дядо му Фороней, – Пеласг бил поставен на трона му и първоначално царувал в неговия гр. Аргос на полуостров Пелопонес. Веднъж той проявил добрина, като предоставил убежище и закрила на пристигналия от Африка цар на Либия Данай и на 50-те му дъщери, които били преследвани с цел брак от 50-те синове на Египт, царя на Египет. Когато обаче в пристанището на Аргос акостирала мощната флота на Египтовите синове, Пеласг се принудил скоростно да бяга, като потърсил на свой ред спасение в родния си град Атина. Там той бил избран за цар, наследявайки дядо си Фороней. В Атина цар Пеласг и царица Килена родили трима сина: Хипотой, Хемон и Ликаон. След време Хемон се сдобил със син Тесал, който станал цар на обширната област Тесалия в Средна Елада, а неговият брат, царят на Аркадия Ликаон – с 50 синове, които, заедно с многобройните си потомци, се пръснали и заселили цялата страна, като основали и построили свои полиси. Херодот (~484~425 г. пр.Хр.) пише, че по онова време те владеели цяла Елада,

Снимка 52. Илюстрация от „Махабхарата".

Беласги означава „белите", но елинската транскрипция на името, заради фонетичния проблем на гърците при изказа на буквата „Б", е довела до това, че от Беласги те станали Пелазги. Освен това, името на героя от „Илиада" Парис е дошло от Барис; родното място на Александър Велики е Пела (т.е. Бела), ала малко по- на север планината си е останала Беласгица/Беласица, а не Пеласгица, защото тукашното население няма проблем със звука „Б".

включително град Атина: "По времето, когато пеласгите владеели страната, която сега се нарича Елада, атиняните били пеласги и името им било кранаой…" /**Херодот.** История, кн. VIII, § 44/.

Т.е. етнонимът пеласги на най-древните обитатели на Елада е възникнал, по тогавашните нрави, от името на техния цар-родоначалник Пеласг. Не случайно Омир казва: „племе свещено пеласги" /**Одисея**, XIX, 175/.

Географът Страбон (63 г. пр.Хр. – 23 г. сл.Хр.) пък е записал следното: "Хекатей Милетски [~550-476 г. пр.Хр. – бел. ред.] казва, че Пелопонес преди елините е бил населен от варвари. Но може да се каже, че в древни времена цяла Елада е била поселище на варвари, ако човек разсъди от самите традиции: Пелопс довел хора от Фригия в Пелопонес, който получил името си от него; а Данай – от Египет; а дриопите, кауконите, пелазгите, лелегите и други такива народи разделили помежду си частите, които са вътре в провлака – както и външните части, защото Атика някога се е владеела от траките, които дошли с Евмолп, Давлида във Фокида от Терей, Кадмея [гр. Тива в Беотия – бел. ред.] от финикийците, които дошли с Кадъм, а самата Беотия от еоните, темиките и хиантите…" /**Страбон.** География, кн. VII, § 1/.

По-късно, след Потопа, и завоеванието на Елада от Елин и синовете му Дор, Еол и Ксут (последният имал синове Ахей и Йон), туземното население било принудено да възприеме епонимите на новите нашественици. Така местните са преименувани в дорийци, еолийци, ахейци, йонийци, а общо започнали да се наричат елини. В онова далечно време никой не познавал племето гърци, защото те още не са съществували като етнос.

Нека не забравяме и факта, че редица български племена – кутригури, оногури, утигури и др. носят наставката “гури”, а терминът “гуру” на санскрит означава “учител”, “духовен наставник”. Вероятно първоначално такова название са ползвали носителите на езотерични познания – жреците (колобри) и аристокрацията, а по-късно подчиненото им население е приело в етнонима си титлата на своите водачи. Подобен смисъл има етнонимът „болгар“. При посещение в Алтай на екип на вестник „Нощен труд“ през 1998 г. журналистите Максим Караджов и Цветан Тончев са записали едно тълкуване на 89-годишната алтайска шаманка Саву Артъян за значението на думата “болгар”: “Болъгар е човек, който оцелява след премеждия. Ние вярваме, че такъв човек е белязан и духовете го пазят, защото трябва да го бъде...!”

Според арабския пътешественик Абу Хамид ал-Гарнати българин означава “знаещ”, “мъдър човек”, “учен човек”. Това той узнал от книгата “Булгар Тарихи” (История на България) при посещението си през 1135 г. в град Болгар – столицата на Волжка България.

На базата на всичко изложено предлагам синтезът между трако-кимерийската, хунската и памирска теории, които не си противоречат, а взаимно се допълват, да се означи като *автохтонно-миграционна теория за етногенезиса на българите.* Според автора на настоящото изследване предстоящите археологически открития у нас и по света ще допълнят с нови факти правотата на изложената тук теза.

Псевдонаучната теория за “славянско-тюркския” произход на българите е безпочвена, изкуствена, смешна и жалка, и, разбира се, обслужва чужди интереси. Тя е лансирана през XIX век от руския учен Чертков и от чужденците Томашек, Шкорпил, Иречек, Геза Фехер и др., като е наложена у нас в началото на XX век от идеолозите на руския панславизъм в България, начело с доайена на българската историческа научна общност – руският възпитаник Златарски.

Претендирайки за академизъм, тази теория бе допълнително затвърдена в България през периода на тоталитарния комунистически режим (1944-1989 г.), но странно защо и до днес тя е аргумент за научност и компетентност между членовете на българската историческа гилдия. Чрез възстановка само на няколко черепа от професор от старата марксистка школа, се твърдеше, че българите са монголоиди, „претопени” в „славянското море”. Това безумие продължи до 2006 г., макар да се появи междувременно нова хипотеза – че българите не били монголоиди, нито славяни, а били… иранци ? С други думи българите са какви ли не, но българи не са!

Ако в изследването на произхода на българския етнос бъде включен методът на антропологията, ще трябва да се направят представителен брой възстановки, в това число например черепите с изкуствена деформация от некропол № 3 край гр. Девня. Обаче такава задача не бива да се доверява на обременени от близкото ни минало „научни работници“ с догматично мислене.

За истинския учен такова изследване би било възможност за творческа изява. Наука има тогава, когато има творчество и откривателски дух, придружени с полемика и дискусия. Освен това в Европа и Америка отдавна се работи интердисциплинарно при решаване на исторически и археологически проблеми, което е крайно време да се възприеме като подход и у нас.

В заключение искам да отбележа, че многократно като автор съм бил пренебрегван от титулуваните историци с високомерната фраза, че не съм професионален историк, а „аматьор". Единствено през 2007 г., след като се запозна с първата редакция на настоящото изследване, в частен разговор вече покойният д-р Георги Китов ми каза: „Уважаеми колега! Тезата ви е изключително авангардна! Въпреки някои спорни моменти, това е правилната посока, в която трябва да се върви. Когато аз преди петнадесет години заявих, че траките сами са изработвали съкровищата си, ме обявиха едва ли не за луд!"

За мен оценката на д-р Китов е важна. Припомням на сегашните учени-историци, че в науката често т.нар. „пробиви" се правят от „аматьори". Така преди 130 години „ентусиастът-археолог" д-р Исидоро Фалке (лекар като мен), благодарение на своята интуиция и упоритост, откри древната столица на етруските край град Тоскана, по намерените от него етруски надписи. След дълго отричане и присмиване от страна на тогавашните водещи италиански историци и археолози, официалната наука бе принудена да признае откритието му.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Аврамова, Мая и Иван Иванов. Варненски некропол. С., Изд. Агато, 1994.

Боев, П. Върху историческите трепанации. – ИИИМ, т. III, 1959, с. 197-231.

Боев, Петър. Произходът на българите. – В: Доклади от международната научна конференция във Варна 16-17.11.1996, с. 23.

вестник „Анонс", бр. 116, 19-25. 09. 2011: „Преди елините в Черно море са плавали други средиземноморци".

Георгиев, Владимир. Траките и техният език. С., Изд. БАН, 1977.

Георгиева, Румяна. Мумии на европеиди, открити в пустинята Такла-Макан. Скални рисунки в Китай с аналог в България. – вестник „168 часа", 12-18.03.1999.

Гиндин, Леонид. Древнейшая ономастика Восточных Балкан. С., Изд. БАН, 1981.

Димитров, Борислав. Атлантида, потопът и Черно море. С., Изд. на СУ „Св. Климент Охридски", 2001.

Димитров, Димитър. Раннобългарски некропол № 3 при Девня. – ИНМВ, 1972, с. 45-58.

Димитров, Димитър Ил. Списание „Ави-тохол", кн. 25, 2003 г., с. 25.

Димитров, Петко и Димитър Димитров. Черно море, потопът и древните митове. Варна, Изд. „Славена", 2003.

Добрев Петър. Стопанска култура на прабългарите. С., Изд. БАН, 1986.

Добрев Петър. Прабългарите. Произход, език, култура – нов прочит. С., ИК „Проксима", 1991.

Добрев Петър. Българи, тюрки, славяни. С., ИК „Огледало“, 1998.
Добрев Петър. Български огнища на цивилизация на картата на Евразия. С., Изд. „Тангра Та-Нак-Ра“, 1998.
Караджов, Максим. В прародината. Историко-пътеписни бележки от Тян-Шан и Алтай. С., ИК „Огледало“, 2004, с. 29-31; 57-63; 83-85.
Каяджиев, Ангел. Учебник и практическо ръководство по аурикулотерапия. Ч. II. С., 2005.
Китов, Георги. Тракийски култов център Старосел. Варна, Изд. „Славена“, 2002.
Китов, Георги. Долината на тракийските царе. Варна, Изд. „Славена“, 2003.
Китов, Георги. Панагюрското съкровище. Варна, Изд. „Славена“, 2003.
Коев, Красимир. Траките са имали джипита. – вестник „24 часа“, 21.08.2011.
Мандаджиева, Мария. Великото единство на природата и човека. С., Т. I, 1997 г., с. 253.
Милтенова. А. Презвитер Йеремия. – В: История на българската средновековна литература. С., ИК „Изток-Запад“, 2009, с. 285-287.
Никитов, Стефан. Древните цивилизации-2. С., Изд. „Народна просвета“, 1983.
Николов, Васил. Сол, ранно комплексно общество, урбанизация. Провадия – солницата (5500-4200 г. пр.Хр.). – списание Археология, бр.1, 2012.
Овчаров, Димитър. Тракийската надгробна могила и светилище от III в. от н. е. при с. Люблен, Търговищки окръг. –Археология, 1979, №3, с. 33-46.
Платон. Диалози. Т. I. С., Изд. „Наука и изкуство“, 1979; **Същият.** Диалози. Т. IV. 1990.
Презвитер Козма. Беседа против богомилите. Издава ЕТ „ Кирил Маринов”, 1998.
Раян, Уйлям и Уолтър Питман. Ноевият потоп. Варна, Изд. „Славена“, 2000, с. 230-232; 263-265.
Сверисон, Айгир. Кой съм аз, или житие рода болгарского. – списание Ави-Тохол, бр. 22.
Станев, К. Бунтът срещу покръстването в светлината на масовия гроб в Девня. – Юбилейни кюстендилски четения 2008 г. Заговори и преврати в историята. ИФ-94, Регионален исторически музей – Кюстендил, 2010, с. 23-31.
Списание „Китай“, бр. 6, 2004.

Личен архив.

Angel, J. L. Physical Identity of the Trojans. Troy and the Trojan war – A Symposium held at Bryn Mawr College, October 1984. Ed. M. Mellink - Bryn Mawr College. Bryn Mawr, 1986.

Flavius Arrianus. Vol.II: Scripta minora et fragmenta. A.G.Roos, K.G.Saur. Ed. Verlag GmBH, Munhen/Leipzig, 2002, 200.

Nell Rose. Chinese History: The White Tribes of Ancient China. 2009.

Mallory, J. P., Victor H. Mair. The Tarim Mumies. Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West. London, Thames & Hudson, 2000.

Wilkinson, C. Forensic Facial Reconstruktion. Cambrige University Press, Cambridge, 2004.

Zink, A. et al. Possible evidense for care and treatment in the Tyrolen Iceman – Int. J Pa leopthol, 25, 2019, p. 110-117.

http//www.regnum.ru.news/112867.html

http://ziezi.net/bolg

http://www.orkneyjar.com

“ТРАКИЙСКА ПАРАДИГМА” ИЛИ МЕСТНА ТЕОРИЯ?

Александър Мошев

Ще се опитам да обобщя случилото се в областта на проучванията за произхода и ранната история на българите от 2015 г. насам. Забелязва се силно раздвижване на духовете, организират се множество форуми в различни градове, издават се десетки книги, включително на автори от близкото минало като Гаврил Кръстевич, Ганчо Ценов и Георги Сотиров. Очевидно интересът към алтернативния подход и гледна точка нараства.

Същевременно не мога да не отбележа рязкото ожесточаване на дискусията в социалните мрежи – езикът на омразата стана ежедневие, откровено ксенофобските и расистки коментари зачестиха, налице е и все по-остра идеологизация на спора. Разбира се, това се случва на фона на брутално нахлуващата политизация в медийната среда (електронна и печатна) и нарастващия брой на фалшивите новини като част от хибридните стратегии на определени политико-военни центрове. Искам да бъда пределно ясен: категорично против съм, да се използват псевдоисторически и псевдоархеологически доводи в подкрепа на расистки, шовинистични и други крайни и антихуманни идеологии и практики. Намирам за изключително опасно, подобна тенденция да се смята за нещо нормално и оправдано. Не мога да се примиря с уличния тон на уж научните спорове, стигащ до лични нападки и заплахи за саморазправа.

Как реагира на това академичната колегия? Засега твърде скромно. Няколкото появи на университетски преподаватели в медиите не очертаха ясни параметри на диалога, нито дадоха заявка за сериозна промяна в историографската рамка на проблема.

Можем ли да заключим, че не е се е случило нищо принципно ново? Само донякъде, защото нови тенденции има. Социалните мрежи улесниха контакта между хора с общи интереси и тяхното структуриране в електронни групи. В съчетание с бързия и практически неограничен достъп до извори и публикации това доведе до по-тясна специализация на дискусиите и понякога носи положителни резултати – популяризират се някой малко познати извори или се дават нови тълкувания, подробно се обсъждат археологически находки.

Има и още нещо, което за мен е от голямо значение. За пръв път представители на академичната наука обърнаха поглед към автохтонизма или с други думи – към една от водещите алтернативни теории за нашия произход. Говоря конкретно за два случая – статията на Иво Страхилов “*Траките отвръщат на*

удара: антично наследство и култура на участието" и книгата на Цветелин Степанов "*Религии в езическа България"* (С., 2017). Случаите, макар на пръв поглед да са сходни, в действителност силно се различават в много отношения. Да ги разгледаме малко по-внимателно. Изследването на Иво Страхилов е много подробно и обемно, но тряба да имаме предвид, че то не разглежда *тракийската* теория по същество, а нейните нови носители – т. е. любителите, които се занимават с подобни изследвания. Или по думите му: *Статията предлага поглед върху съвременните аматьорски занимания с тракийската древност в България. Разгледани са дилетантските редакции на миналото и историческите възстановки, които се фокусират върху величието на траките. Анализът е построен около разбирането, че, за да гарантират своето съществуване и легитимност, въобразените общности трябва и да практикуват своето въобразяване.* Страхилов не се вълнува от дискусия по същността на проблема. Той изследва как *дилетантите* практикуват тракийското *въобразяване*, т. е. как от днешна гледна точка тези хора *пренаписват* и *преиграват* тракийското минало. С други думи, изследването е по-скоро културологично, а не историографско. Страхилов дори не дава определение, какво следва да разбираме под "*тракийско*", сякаш това е всеизвестно.

Тук възниква един сериозен проблем. При така използваната методика, има опасност да бъдат смесени явления от различно качество и равнище. Така например като обект на изследване в рамките на явленията *тракомания* и *тракистика* са включени книгите и изследванията на Чавдар Бонев и Асен Чилингиров и същевременно Мила Салахи и Ренета Джунова, Стефан и Цветан Гайдарски и др. Следователно на една плоскост или най-малкото в един тематичен кръг са поставени утвърдени академични учени, притежаващи съответно образование и работещи по научна методология и популяризатори с големи претенции, но с не съвсем ясни параметри на работа. Неизвестно защо към групата *тракомани* е прикачено и движението на *реенакторите*, занимаващи се с исторически възстановки. Според мен те са съвсем различно явление, което изисква и отделно изследване. Вероятно авторът се старае да впечатли с огромната си ерудиция и панорамен поглед върху всички, които по някакъв начин са изявили интерес към античното минало на Балканите и не са щатни историци и археолози. В крайна сметка немалкото справедливи и ценни наблюдения на Страхилов се губят в многословието от научна терминология и високопарния тон на анализа, използван преднамерено, за да се демонстрира обективност и безпристрастност спрямо обекта на изследване. Още малко от заключенията на Иво Страхилов: *Тук проличава особеното противоречие в логиката на описваните процеси. От една страна, критиката на тракистите е насочена срещу игнориращата ги професионална наука. От друга страна обаче, техните усилия за издигане на тракийското наследство са реакция срещу засилването на древнобългаристиката, която пък е функция тъкмо на демократизацията в изследователската сфера, позволила също така и появата на съвременната тракистика. Всъщност амбивалентността е характерна за хибридната и хетерогенна тракийска общност, ситуирана между въобразяването и практикуването на миналото. Включваща*

в себе си актьори от различни полета на дилетантската и академичната наука, любителските възстановки и духовните движения, тя по свой начин припомня важни за културното наследство въпроси. В нея се разкрива за пореден път невъзможността да се консолидира обозрима общност около дадено наследство, трудността при определянето на легитимен носител на знание, както и неизяснената позиционалност на изследователя-практик. Не бих коментирал термини като *позиционалност*, но ми се струва, че *хибридната и хетерогенна тракийска общност* е до такава степен *хибридна и хетерогенна*, че съществува само в съзнанието на изследователя. Независимо от всичко, самият факт, че Страхилов се заема с подобно изследване, вече е показател, че темата е значима и предизвиква интерес. Друг е въпросът, че част от изследваните *тракисти* (а и други, които не са попаднали в изследването) изказват позиции, стигащи до шовинизъм, расизъм и религиозен фанатизъм, което лично за мен ги изключва от кръга на достоверните автори, дори някои от писанията им да съдържат интересна информация и тълкувания.

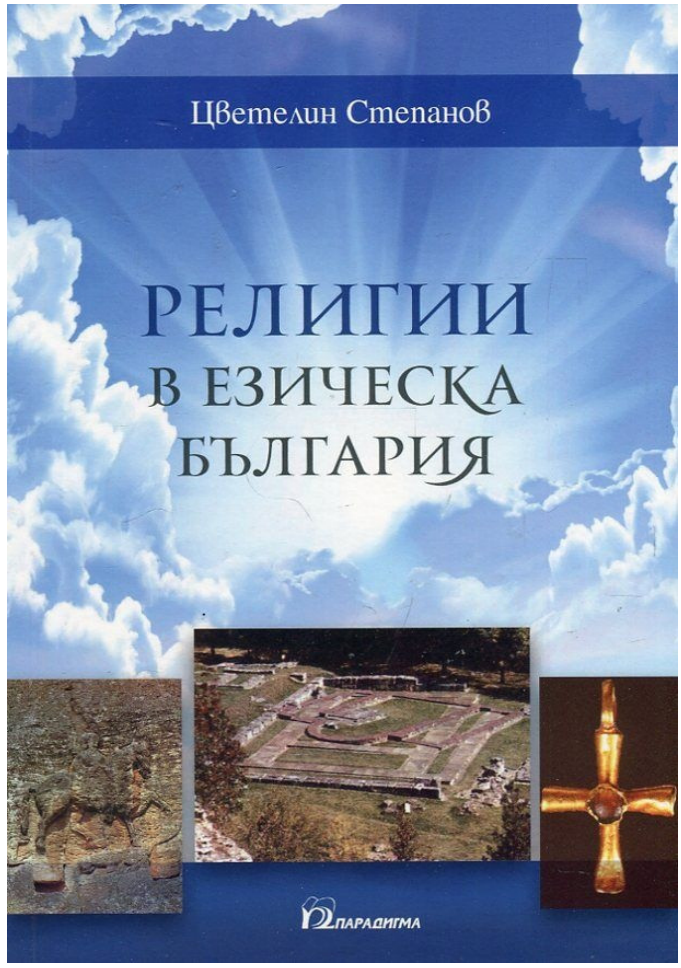

Случаят с книгата на Цветелин Степанов за мен е съвсем различен. Цв. Степанов е първият академичен учен, който обръща сериозно внимание на *тракийската парадигма* в съременността. При това неговата критика е по същество, тя засяга възгледите и тезите на *автохтонистите,* а не техните политически убеждения, *позиционалност, хибридност* и пр. Затова е важно да разгледаме неговите доводи и възражения, отчитайки добронамерения и конструктивен характер на критиката му. Аргументирани мнения, подобни на неговото, биха показали слабите звена в *местната (автохтонна)* хипотеза, спомагайки да се преодолеят някои нейни крайности и трудно защитими постановки.

Цветелин Степанов отделя на проблема цяла една глава от книгата си, озаглавена *"(Не)възможната тракийска парадигма*", в която обстойно се разглежда автохтонната (местна) теза за произхода на (*пра)българите*. Съвсем справедливо авторът отбелязва, че тези идеи далеч не са нови, а водят началото си още от трудовете на Юрий Венелин, Г. С. Раковски, Цани Гинчев и Ганчо Ценов. Цветелин Степанов изброява и някои съвременни привърженици на този възглед като Асен Чилингиров, Стоян Николов, Йордан Табов и Емил Живков.

Цв. Степанов признава, че в съвременната българска култура редица явления като кукерските игри, нестинарството и русалските игри, са тракийско наследство. Същевременно авторът твърди, че този факт, съвсем не означава, че *(пра)българите* от VII–IX в. са траки. Според него отделни елементи от тракийското наследство са *заживели трайно свой живот* в старобългарската средновековна култура и това се е случило главно след като България се разширява на юг от Стара планина през втората половина на IX в.

Това обяснение ми се струва твърде неубедително. Първо, изброените явления, присъщи на народната ни култура, далеч не изчерпват *тракийското* (т. е. палеобалканското) наследство в нея. Към тях следва да прибавим гергьовденската и еньовденската обредност, мартениците, сурвачката, лазаруването, коледарските обичаи и обреди, и т. н.[1] Какво ще остане от българския фолклор, ако тези явления изчезнат? Ще бъдат отнети най-същностните му характеристики, т. е. това което го прави *български,* поне в общоприетите представи.

Обърнете внимание върху географското разпространение на някои от най-характерните обичаи, свързвани с местното старобалканско културно наследство: кукерите се срещат по цялата територия на България, същото се отнася и за коледуването, мартениците, сурвачката и т. н. Как тогава отделните *малки изолирани групи* от местното население (при това вече силно *елинизирани и романизирани*, т. е. загубили своя етнокултурен облик) са успели не само да предадат на основната маса от новодошло население тези обичаи и обреди, но и да ги наложат почти навсякъде? Това би било равнозначно, грубо казано,

[1] По въпроса вж. подробно **Фол, Ал.** Тракийското наследство в българската култура.–Исторически преглед,1981, 3–4, с. 213–217; **Теодоров, Е.** Древнотракийско наследство в българския фолклор. С., 1999; **Серафимов, П.** Древната традиция в българските обичаи, празници и бит. На адрес: www.istor-konf-varna.com/Dokladi/Text/.../Серафимов_ДРЕВНАТА_ТРАДИЦИЯ.d...; **Лозанова, В.** Марта (Мартеница). На адрес: http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=411&Itemid=106 и др.

отделните групи изолирано местно индианско население в Северна Америка да наложат културата си на заливащите ги вълни от европейски преселници. Или пък следва да приемем, че готи, българи, авари и славяни доброволно са се отказали от своите обреди в полза на привлекателните и престижни тракийски?! Нещо в цялостната картина се губи или остава необяснено.

Устен фолклор, обреди, обичаи, елементи от облеклото и т. н. се предават само от човек на човек. Доколкото ми е известно, не е установен друг начин, що се отнася до епохите предшестващи Новото време. Следователно, можем да предположим с увереност, че делът на местното (*тракийско*) население в периода V–VII в. не е намалял така драстично, както ни уверяват множество историци и археолози[1].

Цветелин Степанов обяснява тези обстоятелства включително и с *добре познатия* факт, че повечето от тракийските културни и религиозни феномени имат всъщност *индоирански корени*. Очевидно се прави опит да се размие границата между *тракийско* и *(пра)българско* на основата на общото индоевропейско наследство. Нали обаче точно това е основната теза и на привържениците на *местната* теория? В този случай Цв. Степанов допълнително подсилва доводите на автохтонизма.

Следващите редове Цветелин Степанов посвещава на методологически проблеми, сред които особено място заема въпросът за т. нар. *архаизация.* Архаизацията, за която писах подробно по-горе, е широко разпространен похват в ромейската литература. Ромейските автори са имали склонността да показват своята начетеност и класическа образованост, като са използвали антични и ранносредновековни географски имена и етноними за новопоявили се народи и държави. Така например, българите неведнъж са назовавани в изворите *хуни, скити, готи, мизи* и дори *мирмидонци*. Конкретно за названието *мизи* вече писах подробно, но ще припомня, че според някои автори то е употребявано целенасочено от ромеите, за да измести името *българи* и названието *България.* Да приемем, че това е така. Тогава обаче възниква въпросът: случайно и произволно ли са избирани архаичните имена на народите? Вече засегнах

[1] Николай Колев смята за тракийско наследство следните елементи от традиционната българска материална и духовна култура:
- *I, II и IV тип рала за обработка на земята,*
- *вършитбата с диканя,*
- *култивирането на лозята и направата на вино,*
- *трансхуматното (подвижно) животновъдство,*
- *носенето на опинци и ямурлук от пастирите,*
- *грънчарското колело;*
- *черти от образа на св. Георги са заимствувани от тракийския херос;*
- *сходството на самодивите с тракийските нимфи,*
- *русалските празници водят началото си от гръцко-тракийския и римския празник на розите (rosalia);*
- *кукерските игри водят началото си от Дионисиевите празници;*
- *нестинарството също е извеждано от някои автори като тракийско наследство.*
- *За такова наследство се смятат и летният празник на Еньовден,*
- *жертвоприношението при строеж на нов мост или къща,*
- *жертвоприношението при продължаване живота на възрастен човек, означавано като "помана", и т. н.* (Колев, Н. Българска етнография. С., 1987, с. 59).

този въпрос, но ще спра върху него отново накратко, защото смятам, че е от ключово значение. Действително, ако приемем и твърдим убедено, че между българите от Средновековието и античните мизи няма никаква разлика, можем да попаднем в капана на *анахронизмите и умишлената архаизация*, както ни предупреждава и Цветелин Степанов. Но ако отчетем възможността, между мизите и българите да има приемственост в културния и етнокултурния модел, т. е. да става дума за етноними, обозначаващи население със сбор от сходни културни белези – език, някои от проявите на материалната култура, обичаи и други подобни, тогава нещата си идват на мястото или поне се появява възможност за логично обяснение на *странната упоритост*, с която ромейските автори употребяват *мизи* вместо *българи*.

"ГОТСКИ" НАХОДКИ, КРИМ, V–VI В.

По-нататък авторът прави обобщението, че в *автохтонните* книги, издадени в последните години, акцентът пада върху автори от XVII и XVIII в. като Мавро Орбини и Паисий Хилендарски, вместо върху изворите от късноантичната и ранносредновековна епоха. Тъй като сред споменатите *автохтонни писатели* съм и аз, чувствам се длъжен да дам кратко разяснение по темата. В книгата ми "*BOLGAR: тайните на нашия произход*" присъства глава със заглавие "*Прародината*", в която опитах да обобщя историографските подходи към проблема за митичната прародина на българите, започвайки от Мавро Орбини и завършвайки с историците от началото на XX в. Съвсем ясно в текста уточних, че става дума за *историографски* разбор и в никакъв случай не ползвам споменатите произведения и автори като първични извори, въпреки, че част от тях съдържат безспорно ценна информация. Ето защо не приемам и заключението на Цветелин Степанов, още повече, че в другите раздели на книгата съм привел достатъчно първичен изворов материал, включително и в оригинал.

Нататък Цв. Степанов прави опит да синтезира ситуацията в земите на Долна Мизия в периода I–III в. сл. Хр. За целта той се доверява на видния траколог Димитър Попов, който отхвърля тезата за тоталната романизация на населението в този регион. Според Попов, въпреки, че жителите на градовете са били от смесен произход, коренните жители – траки, обитавали *доста нагъсто в полетата и по долините на реките, в затворените котловини на планините и в далечните планински селища.* Освен това Димитър Попов приема, че тенденцията към елинизация *също не може да се аргументира.* Като цяло според Попов траките се запазват като етнокултурна общност, макар в градовете населението да е смесено.

На този фон звучи твърде странно твърдението на Цветелин Степанов, че оттук *не следва, че тъкмо някогашните траки са онези, които създават (пра)българската държава*. Ако Димитър Попов е прав, че основното и многобройно население в Долна Мизия си остава коренното, наречено още *траки,* то какви причини може да има, да не признаем, че именно това население е водещият етнически и етнокултурен елемент в създадената през VII в. българска държава на Дунав?

Да видим по-нататъшните аргументи на Цв. Степанов. Според него автохтонистите пренебрегват *основни научни парадигми* и изследванията на *всеприznати в световен мащаб учени* като Питър Хийдър, Хервиг Волфрам и Уолтър Гофарт. Интересен е примерът, който Цв. Степанов дава в тази насока. Той цитира моята интерпретация на възгледите на Чавдар Бонев и Петър Георгиев и емоционално пита: *Всъщност логично е да се запитаме, ако тези хора* (трако-гетите, които се завръщат на юг от Дунав – бел. А. М.) *са със „силно променени етнокултурни характеристики" как тогава бихме дръзнали да ги определим за „трако-гети" (?!).* На подобен въпрос може да се даде следният отговор: аз и посочените автори далеч не сме първите дръзнали (каква нечувана дързост!) да определим *новодошлите* като *трако-гети*. Късноантичният автор Теофилакт Симоката (550/585–ок. 636/640) пише категорично: *Sclavos sive getas hoc enim nomine antiquatis apelati sunt – Славяни, или още гети, защото това бе името*

им в древността.[1] Тук веднага може да ми се възрази, че имаме работа със споменатата неведнъж ромейска *архаизация*. Наистина, случаят изглежда точно такъв – Симоката, който неведнъж показва в произведението си „*История*“ своите задълбочени знания за класическата древност, употребява *гети* вместо новото *славяни (склавини)*. Съществува обаче една много важна разлика: хронистът не замества новото име славяни с античното гети. Той само пояснява на две места в труда си, че гети е древното име на славяните *(склавините)*. За мен този факт е достатъчно основание да разсъждавам в посока на евентуалния, макар и отдалечен във времето, балкански произход на *склавините*[2].

Малко по-надолу в текста Цветелин Степанов твърди: *Така че бягащите в посока Боспорското царство тракоезични (каквото и да означава това през I–II в.) племена са били просто една от многото съставки на това царство, т. е. участвали са в една нова и нехомогенна от гледна точка на език, организация и етничност среда.* Тук няма какво да се възрази. Действително Боспорското царство е зона на интензивен междуетнически и междукултурен контакт и симбиоза. Има обаче нещо много важно, което Цветелин Степанов кой знае защо пропуска да спомене. Траките далеч не са били *просто* един от етносите, обитавали земите на Боспорското царство и прилежащите му региони. През V в. пр. Хр. в Боспорското царство идва на власт династията на Спартокидите, които са от тракийски произход[3]. Почти по същото време при техните съседи – царските скити също идват на власт управници, приятелски настроени спрямо траките. Тези добри взаимоотношения се запазват в общи линии в продължение на столетия и са подновени и потвърдени от една по-късна династия – тази на Аспургидите, назована така по името на цар Аспург (I в. пр. Хр.–I в. сл. Хр.), римски съюзник, който се жени за тракийската принцеса Гепепирис[4]. Много от потомците му носят характерните тракийски царски имена като Котис, Рескупорис и Реметалк, включително и последният известен боспорски цар Тиберий Юлий Рескупорис VI (303–342). Тези обстоятелства говорят, че на север от Черно море тракийските *бежанци* са могли да разчитат на сравнително добър прием и то при управници от тракийски произход или поне зачитащи тракийските държавни традиции. Това би могло да е един от важните фактори за тяхното съхраняване като етнокултурна общност. Впоследствие част от това население (потомците на траки, скити, сармати, готи, анти, хуни и др.) вероятно взема участие в създаването на Аспарухова България на Балканите. Друга част пък допринася за формирането на т. нар. Черняховска археологическа култура[5], носителите на която

---

[1] Theophylacti Simocattae historiae, Liber VII, 2, 5, p. 247.

[2] Според Валентин Плетньов от началото на VI в. византийските писатели все по-често пишели за нахлуванията на *гети* и *скити*, под които имена се разбирали *славините* и *антите.* Авторът не обяснява защо именно *гети* е използвано в конкретния случай/случаи (**Плетньов, В.** Втора Мизия и Скития през IV – VII в. Варварски нашествия и християнство. Варна, 2017, с. 117).

[3] Вж. по-подробно напр. **Baumer, C**. The History of Central Asia: The Age of the Steppe Warriors. New York, 2012, p. 241.

[4] **Rostovtsev, M.** South Russia in the Prehistoric and Classical Period. – The American Historical Review, Vol. 26, No. 2, 1921, pp. 203-224; **Киряков, А.** Леточислението в „Именника на българските князе”. Боспорски и трако-македонски династии. На адрес: http://www.istor-konf-varna.com/текстови-доклади-2014/ и цит. лит.

[5] Вж. напр. **Магомедов, Б. В.** Этнические компоненты Черняховской культуры. – Stratum plus, 4, 2000, с. 322 – 330; **Ярцев, С. В.** К проблеме появления черняховских погребений с западной

на практика също са включени в процеса, довел до създаването на Кубратова, а вероятно и на Аспарухова България.

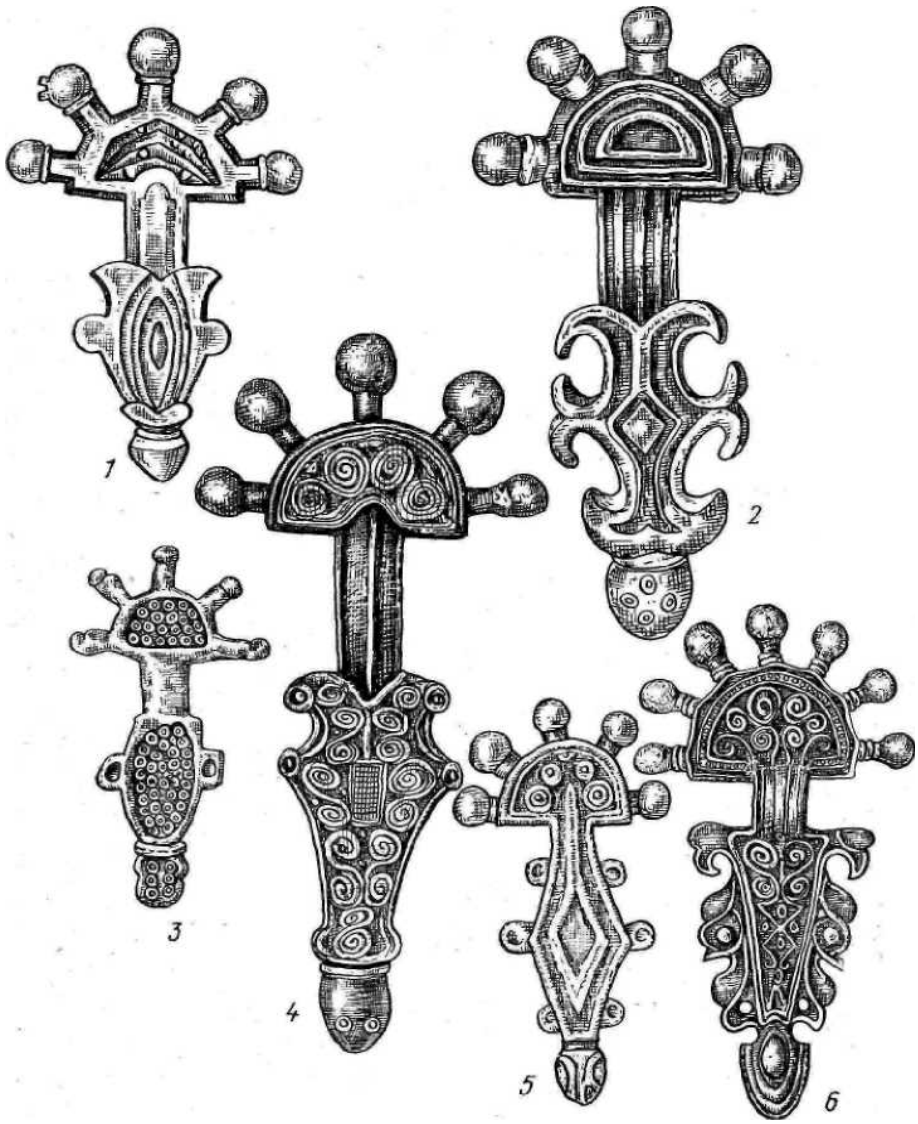

Палчести фибули: 1 – Сучава-Шипот, 2 – Царичин Град, 3 – Морешти, 4 – Мартиновка, 5 – Серата-Монтеору, 6 – Кладово.

Налага се да направя важно уточнение. Самите *траки* или *гето-даки,* т. е. балканските преселници на север от Дунав и в земите на днешна Молдова и Украйна, далеч не са представлявали хомогенна маса. Това, което днес обозначаваме

ориентацией.– Научные ведомости БелГУ. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. 1(172). 29, 2014, с. 28-35.

с името *траки (дерони, гети, мизи, одриси, беси, трибали, карпи и т. н.)* към началото на новата ера не е единна етническа общност с общо самосъзнание, а по-скоро амалгама от сходни етноси с примес на външни елементи – римляни, мигранти от Близкия Изток, келти, илири, елини, останки от пеласги, кари, кимерийци, скити и други, изповядващи голямо разнообразие от култове и религии – орфизъм, култ към Хероса, различни източни култове и др. Да си припомним думите на Димитър Ангелов: *В заключение може да се каже, че траките през доримския период са имали досег с редица етноси и че в резултат на това се е обогатила с нови елементи тяхната материална и духовна култура. Особено важна в това отношение е била ролята на гърците, с които тракийският етнос е имал продължителен стопански, политически и културен контакт и се е срещал с тях на една широка териториална основа. Същевременно при досега си с чужди етноси (кимерийци, гърци, келти, скити и пр.) траките са били подложени и на известни асимилационни процеси. Това не означава обаче, че са се извършили големи промени в същината на тракийския етнос през разглеждания период. Като цяло траките са запазили по това време своята етническа самобитност, своя език, своите нрави и обичаи, своите традиции независимо от смесванията си с други етнически общности и от редицата влияния, на които са били подложени в различни сфери на материалната си и духовна култура. Това е общият извод, който се налага от прегледа на целия материал, свързан с историята и съдбата на тракийските племена до падането им под римска власт* [1].

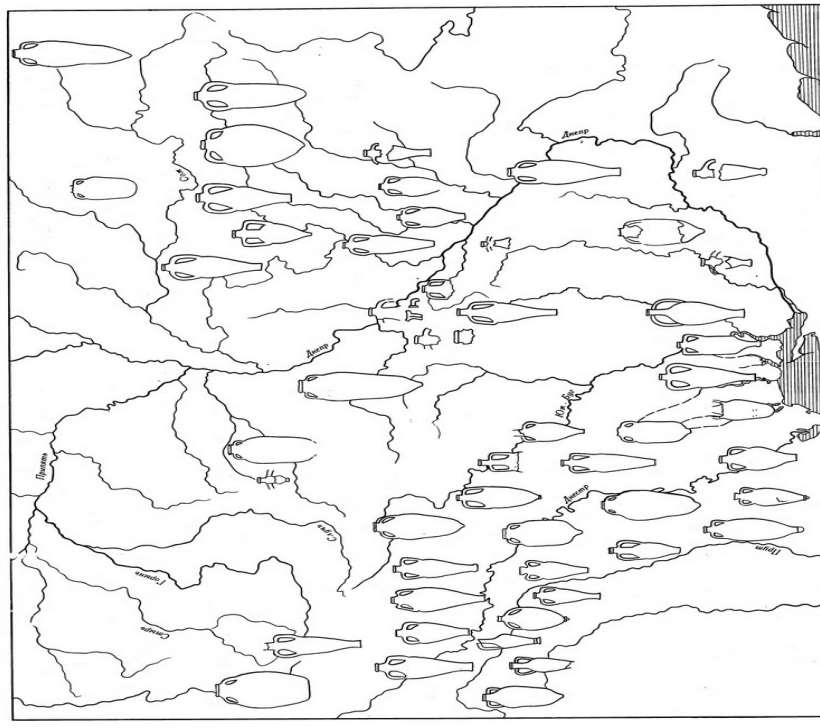

[1] **Ангелов, Д.** Образуване на българската народност, с. 73.

НАХОДКИ ОТ АНТИЧНИ АМФОРИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ЧЕРНЯХОВСКАТА КУЛТУРА

В общи линии Димитър Ангелов е прав, макар употребеният от него термин *асимилационни процеси* според мен да не е съвсем коректен, защото етнокултурното взаимодействие и симбиоза далеч не могат да се сведат до широко прокламираната асимилация на един етнос от друг. Процесите обикновено са далеч по-сложни и противоречиви Важното в случая е, че Ангелов признава относителната неоднородност на тракийската етническа общност, която за мен е един от ключовете за разбирането на последвалата етническа и културна еволюция на Балканите. Различните езиково, културно, верски и т. н. съставки на средновековните балкански етноси, включително и българския, вероятно се дължат и на хетерогенния субстрат, т. е. народностната *подложка* от антично местно население, която определя облика и на средновековното население на Балканите.

Да се върнем към аргументите на Цветелин Степанов. За да илюстрира сложността на етногенетичните процеси в периода на прехода от Античност към Средновековие, той привежда дълъг цитат от „Чудесата на св. Димитър Солунски“, който вероятно има за цел да ни убеди, че завърналите се с Кубер потомци на ромейско население, примесено с отвъддунавски етнически елементи, представляват качествено ново явление в народностната история на Балканите. Неизвестно защо, Цв. Степанов не обръща никакво внимание на няколко важни момента в текста. Цитирам: *Той (Кубер – бел. А. М.), като научи от някои, които му били по-близки, че този народ копнее за градовете на бащите си, започна да обмисля….Те, като се настаниха там, поискаха да се върнат в родните си градове, главно защото бяха запазили православната си вяра…* Ключовите думи в откъса според мен са: *градовете на бащите си, родните си градове* и *православната си вяра.* Именно тези словосъчетания ни дават представа за механизмите за *завръщане* на население от северната страна на р. Дунав обратно в балканските земи. Въпреки изминалите шест десетилетия потомците на отвлечените на север ромеи помнят родните места на дедите си, желаят да се завърнат и нещо повече, съхраняват *православната си вяра (!).* Точно това имах предвид, когато написах преди години, че трако-гетско население се завръща на Балканите, но с *променени (донякъде) етнокултурни характеристики*. Това в текста на „Чудесата“ е обозначено като смесване с *българи, авари и останалите племена,* от което се появил *друг, нов народ*. Да, но този нов народ пазел паметта за родните си места, следователно не е бил изцяло *нов* и *друг.* Колкото до статута, с който това население е било прието в рамките на Империята, вероятно това се е решавало отделно за всеки отделен случай. Искам да подчертая, че *преселенията* на север и на юг от Дунав не са били изолирани случаи, а почти непрекъснат процес. Лимесът никога не е бил непреодолима бариера, а по-скоро сито, през което са преминавали по-големи или по-малки групи хора. Впрочем подобна е била ролята на р. Дунав и в периода преди установяването на римската имперска власт на Балканите[1].

[1] По въпроса за *преселенията* вж. теоретичните размисли на Петко Атанасов (Вяра и мяра или Българско тайнство. С., 2014, с. 46–74).

Пропускам няколко страници с теоретични разсъждения на Цветелин Степанов и продължавам с негови конкретни критични бележки спрямо аргументацията на *местната* хипотеза. Авторът припомня слабото според него познаване теоретичните постижения на световната наука от страна на автохтонистите и техните *теоретични дефицити.* Конкретно Степанов посочва свързването на култа към вълка и кучето, елена/сърната и коня преимуществено с тракийското наследство. Всъщност ставало дума за *общи типологии,* присъщи на множество древни народи.

Разбира се, това твърдение само по себе си също е вярно. Има обаче нещо важно, което трябва да бъде отбелязано. В културата на старобалканското население вълкът/кучето и сърната/еленът имат особено значение и място, за което имаме достатъчно данни[1]. Тогава защо да търсим паралели в отдалечени култури и региони, когато у нас и в целия югоизточен дял на Европа съществуват останки и ясни следи от култовете към посочените животински образи. Според мен логиката на научното търсене изисква когато съществуват повече от едно достоверни обяснения за дадено явление, първо да се прибягва към най-простото и очевидното. Другото би било явно пренебрежение към първоначалата на научното дирене и би означавало да се нагодят фактите спрямо предварително съставена теза, а не тезата да се изгради върху установените факти.

Продължавам нататък с разглеждането на текста на Цветелин Степанов. Ученият се възмущава, че автори като Стоян Николов лесно обвиняват представителите на университетската наука в умишлено пренебрегване на тракийския етнос при формиране на българската държава през VII в. Според него това не отговаря на истината, защото още през 70-те и 80-те години на миналия век редица учени като Димитър Ангелов, Евгений Теодоров, Александър Фол, Велизар Велков и др. започнали да говорят активно за значимостта на местното население за формирането културата на средновековна България, а някои от тях – за траките като *трети сегмент* в градежа на българската народност. Български етнографи и етнолози пък (напр. Иваничка Георгиева и Рачко Попов) отдавна били показали и обяснили редица явления от т. нар. българска фолклорна (наречена още *низова*) култура през тракийски *ключ*. Към тях Цветелин Степанов прибавя и автори от по-старото поколение като Гаврил Кацаров, Борис Дякович и Иван Коев, работили в същото направление. И тук Цв. Степанов има право. Посочените автори, а и много други, са допринесли съществено за изясняването ролята на местния фактор във формирането на българската народност. Техните заслуги са многократно коментирани и струва ми се, подобаващо почетени в паметта на следващите поколения изследователи.

Има обаче и други автори, чиито възгледи, без да са крайни, отиват малко по-далеч в посока на *тракийското* начало. Тук бих споменал, без да претендирам, че съм изброил всички, имената на Атанас Милчев, Кирил Влахов, арх.

[1] Вж. напр. **Маразов, Ив.** Вълчата маска у траките. – В: Годишник на Департамент „Антропология" – НБУ, С., 2012. На адрес: http://ebox.nbu.bg/ant14/view_lesson.php?id=1. За символиката на елена вж. **Георгиева, Ив.** Българска народна митология. С., 1993, с. 48–52; **Боева, Ю.** Мъдростта на Великата майка. С., 2010, с. 124–156.

Сава Бобчев, Димитър Крънджалов, Всеволод Николаев, Стамен Михайлов и т. н. Всички тези български академични учени, всеки от своята гледна точка и в своето изследователско поле са дали принос в изясняването ролята на *местния фактор*. Ще дам примера с Атанас Милчев, който далеч не се вписва в образа на учения-дисидент и бунтар, даже обратното, днес се появяват публикации, в които той е показан по-скоро като конформист и изпълнител на партийните поръчения в областта на археологията след 1944 г.[1] Тук няма да коментирам политическата ориентация на Атанас Милчев, нито неговите административни позиции в българската археологическа наука. Ще се спра само на един факт. През 1986 г. на Втория международен конгрес по българистика в София Ат. Милчев изнася доклад, озаглавен „*Материална и духовна култура в българските земи през ранното Средновековие – VI–X в.*" В него той твърди: *Тези данни недвусмислено говорят, че при идването на славяните ни прабългарите на Балканския полуостров те са заварили тук едно местно тракийско население и висока антична култура, която трябва да се има предвид и която опровергава мнението на някои изследователи, че славяни и прабългари са се настанили на Балканите на едно пусто място и че по това време не е съществувало вече тракийско население със своя култура и особено като отделен народ.*[2] Както се вижда, докладът защитава една доста меко и компромисно изразена позиция, що се отнася до *тракийския фактор* в създаването на българската народност. Той дори не настоява за някаква водеща роля на този фактор, а само установява, че тракийското население не е изчезнало, когато на Балканите са пристигнали *славяните* и *прабългарите*. Дори тази доста скромна по съвременните мерки на *автохтонизма* теза среща днес категоричен отпор и неприемане от страна на мнозинството археолози, а и историци.

Цветелин Степанов е категоричен поддръжник на възгледа, че след средата на VI и до началото на VII в. римските провинции на Балканите (и специално Мизия) са на практика обезлюдени и населението се изтегля към планините или на юг от Стара планина. Този възглед изглежда се потвърждава от археологическите данни, които сочат, че градските центрове престават да функционират за посочения период и *цивилизованият* (градски) живот съществува само в няколко градове по крайбрежието на полуострова като например Солун. Още

[1] Вж. **Думанов, Б.** Класовите основи на идеята за древнотракийския елемент в българската народност и опозицията на археолозите. На адрес: http://ebox.nbu.bg/anti/ne3/16%20Boyan_Dumanov%20+.pdf Ще си позволя да цитирам само част от редовете, посветени на Атанас Милчев: *Учителстващият до 1945 г. в Дупница, Атанас Милчев отговаря идеално на представата на Димитров за класово осъзнат млад учен, чийто „здрав народен" произход пасва идеално на новото лице на българската археология. През 1946 г. Милчев е изпратен за аспирантура в Ленинград след защитата на която и завръщането си в България се оказва единственият изследовател, които е наясно с теоретичните постановки в съветската археология. Неслучайно на него е поверена теоретичната марксистколенинска част от том 1 на „История на България" от 1954 г. и преработеното издание от 1961 г., както и първите пет глави на „Христоматия по история на СССР".*

[2] **Милчев, Ат.** Материална и духовна култура в българските земи през ранното Средновековие – VI–X в. – В: Втори Международен конгрес по българистика. Доклади 6. Българските земи в Древността. България през Средновековието. С., 1987, с. 452.

по-радикални са тезите на покойния археолог Валентин Плетньов. Той пише: *Както отбелязва Александър Фол по отношение на р. Дунав, славяните се запознали с това име посредством готите, а не възприели дако-мизийското Истрос, тъй като в равнината те не заварили местните траки, независимо от това, че в голяма степен те са били романизирани. Проучванията на езиковедите потвърждават повечето наблюдения на археолозите, че населението на старите трако-римски селища и градове е било унищожено или се е изселило на юг от Хемус или поне в неговите предпланини. Там са се запазили отделни „островчета“ от старото население, което предало на славяните местните топоними.*[1] Да разгледаме по-подробно целия откъс от Валентин Плетньов, защото той съдържа в обобщен вид разбирането на повечето водещи археолози у нас за естеството на събитията на Балканите от времето на прехода Античност – Средновековие, като за по-голяма доказателствена тежест са добавени и доводи от областта на езикознанието.

Доводът с името на р. Дунав звучи твърде убедително, но далеч не е така категоричен, както може да се стори на пръв поглед. Иван Стаменов е разгледал подробно и задълбочено този въпрос. Привеждам почти цялата му публикация, за да може читателите да вникнат в логиката на неговата аргументация:

Безброй топоними и хидроними по нашите земи не са променяли имената си от хилядолетия. Това е странно, ако вярваме на упоритостта, с която някои среди опитват да ни убедят, че населението тъдява почти изцяло се е сменило през тъй нареченото Велико преселение на народите и мнимите нашествия на готи, гепиди, славяни, хуни, българи, авари и какви ли не още народи. Тракийският произход на имената, с които и досега наричаме редица реки, планини и селища като цяло не се оспорва, но пък съществува колкото нелеп, толкова и смешен спор за етническия характер на племето, „донесло“ съвременното име на най-голямата река, протичаща през някогашното българско землище – Дунав. Дълги години се приема почти безкритично, че думата има старогермански корени. Аргументът е, че в творбата „Диалози“ на Псевдо-Кесарий намираме следния текст, писан вероятно през 4 век сл. Хр.: „Едната от четирите реки, които изтичат от райския извор, наречена Фисон в нашето Писание, се нарича Истър от гърците, Данувий – от римляните, и Дунав(ис) – от готите.“ Ето – казано е в прав текст, че името Дунав, с което и до днес много славяноезични народи наричат тази река, е било използвано „по-напред“ от „старите германци“. За моя изненада, в последното издание на Български етимологичен речник готската етимология продължава да се приема като възможна – само заради историческото ѝ свързване с готите, – но вече се разглежда като малко вероятна. Тя се оспорва с контра-аргумента, че думата „дунав“ има абсолютно сигурна славянска етимология, докато трудно може да се обясни през германските езици. Типични примери: старoруски – дунай = поток; полски диалект – dunaj = дълбока вода с високи брегове.

Също така и други реки на територията на славянски държави, като България, Хърватия, Чехия, Полша и Словакия, а дори и в днешна Румъния,

[1] **Плетньов, В.** Цит. Съч., с. 233.

*носят подобни имена: Дунайовице, Дунажице, Дунавец, Дунаец, Дунайец, Дунайчик, Дунавото и др. Линвистът Владимир Георгиев директно се е произнесъл, че името Дунав е дако-мизийско, сиреч – тракийско, но аргументът му, изложен в БЕР, том 1, се основава на някаква „реконструирана“ (чиста проба въображаема) дума *Dōnavi(s). Не е нужно да се разхождаме из държави от цяла Източна Европа, нито да „реконструираме“ дако-мизийски думи. Достатъчно е, след като сме прочели горното сведение на Псевдо-Кесарий от том I на ГИБИ, да разлистим и следващия том II. А там попадаме на доста подробна информация, осигурена от Йоан Лидийски.*

„Константин I, както се каза по-напред, въпреки желанието си лишил ромейската държава от Скития и Мизия, както и от данъците, получавани от тях. А войските, които охранявали обърнатия към север бряг на Истър, той разпръснал из Долна Азия, страхувайки се от узурпация. Струва ми се, че трябва да разкажа накратко за името на реката, като се отклоня за малко от целта си. Защото намираме, че тя се нарича, ту Истър, ту Дунав, така че трябва да се даде обяснение.

В първа книга от записките си за Галия, Цезар казва, че Рейн и Истър извират от един извор от Ретските планини, които са част от Келтската планинска верига. Те се спускат към морето, без да променят името си – нито единият, нито другият. А Истър, като остави брата си Рейн да се отдалечи към залязващото слънце, сам се отделя към изток и запазва своето име до Панония, която елините нарекли Пеония, променяйки името ѝ за благозвучие и за да избегнат варваризма, и до Сирмиум, който някога беше честит ромейски град, а сега е гепидски. И когато Истър се извива към Тракия, загубва сред местните жители предишното си име [римското и келтското Дану(б/в)ий] и се преименува Дунав. Траките го нарекли така, защото около северните планини, гдето духа и тракийският вятър, въздухът е почти винаги влажен от обилната влага, която се намира под него. Така те го смятат причина за честите им дъждове. На родния си език те го наричат облаконосния Дунав. Прочее Константин загубил Скития и Мизия, и данъците от тях, както казах.“ Можем ли да се доверим на Йоан Лидийски? Този автор, живял между 490 г. и 565 г. сл. Хр., е роден в Лидийска Филаделфия, откъдето идва и прякорът му. Не е бил тракиец по произход, но е живял сред траки и работил с тях. Заемал е високи служби при император Анастасий I, а след това и при тракийския владетел Управда-Юстиниан Велики. Обърнете внимание на това най-важно изречение по разглежданата тема: „Траките го нарекли така [Дунав], защото около северните планини, гдето духа и тракийският вятър, въздухът е почти винаги влажен от обилната влага, която се намира под него.“ А сега го сравнете със следното изречение от Български етимологичен речник относно думата Дунав: „Произв.: дунавски, дунавец = северен вятър (Тотлебен, Плевенско, Копривец, Беленско, Раданово, Търновско, Търговище), и дуналия в народните песни.“ Йоан Лидийски определено е знаел какво говори. Това се подразбира и от цялостните му правдиви описания на тракийците през 5-6 век. Псевдо-Кесарий също е знаел какво говори. Да, името Дунав е готско.

Просто защото готско е друга дума за гетско и/или тракийско[1]. Към казаното от Иван Стаменов е трудно да се добави нещо съществено. Ако оставим настрана въпроса за отъждествяването на готите и гетите и за произхода и народностния състав на самите готи, то сведението на Йоан Лидийски, особено във връзка с речниковите данни за названието на северния вятър, е сериозен довод, че името Дунав е местно, старобалканско. Следователно *склавините* и българите, които и да са те и откъдето и да са дошли, са заварили преставители на местното (тракийско, мизийско, гетско) население, от които са научили това име, освен ако вече не са го познавали и използвали.

Да видим сега, как стои въпросът с отделните *островчета от старо население*, които се запазили едва ли не само за да предадат на *новодошлите* местните топоними[2]. Процесът на оттегляне населението на мизийската равнина към Предбалкана и днешна Южна България е трудно установим по археологически път. Все пак съществуват изследвания, които могат да ни ориентират донякъде в тази сложна проблематика. Археологът и историк Венелин Бараков е автор на едно такова изследване, отнасящо се до района на гр. Трявна и Централния Балкан[3]. Ето някои от неговите заключения: *Смутните времена от края на I в.пр. н. е. – средата на I в. от н. е., свързани със завоюването на тракийските племена от Рим водят до затихване на дейността на светилищата. Новият разцвет настъпва през II–III в. Районът на Централният Предбалкан се оказал далеч от границите на империята с варварския свят. Спокойният живот в Хемус се съпътства от усилено и стабилно развитие на селищния живот, занаятите, търговията. Нараства гъстотата на селищата, особено на неукрепените. Тази плътност в усвояването на удобното за живеене пространство има като последица нарастване на населението и процъфтяване на търговските контакти между селищата.*[4] Положението обаче коренно се променя: *През втората половина на IV – началото на V в. в селищното развитие на района се забелязва една нова тенденция. Постоянната несигурност и заплаха от нашествията, първо – на готите, а после на хуните, налага постепенно изместване на селищата от равнинните местности към терени, които се отличават със своята естествена защитеност, които предлагат по-големи отбранителни възможности, при условие, че бъдат допълнително укрепени с крепостни стени и кули. …От*

---

[1] **Стаменов, Ив.** Неподправената история: Тракийско или готско е името на река Дунав? На адрес: https://www.otizvora.com/2018/04/9757

[2] По думите на Светлана Янакиева: *Не само в България, а и в съседните страни, в райони, в които в древността се е говорил тракийски език, и до днес много реки носят тракийските си названия, напр. Струма, Места, Искър, Осъм, Тимок, Янтра, Стряма, Тунджа, Олт, Муреш, Нишава, Ергене и др.* (**Янакиева, Св.** Тракийската топонимия. На адрес: http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=668&Itemid=103). Вж. също за името на р. Осъм **Торбатов, С.** Anasamus/Ansamus/Ἀσημοῦς/ Ἀσήμος (античните селищни и фортификационни останки край устието на р. Осъм). – Българско е-Списание за Археология, 6, 2016, с. 21–79. Като прибавим към тези имена и името на р. Лом и град Лом (Almus), установяваме, че почти всички големи реки в Северна България носят тракийски имена. Дали споменатите *островчета* антично население не са били доста обширни *архипелази*?

[3] **Бараков, В.** Трявна и Предбалканът през Античността и Средновековието. В. Търново, 2018.

[4] Цит. съч., с. 80–81.

една страна, населението напуска равнинните райони и търси по-голяма сигурност в полупланинските местности, на естествени възвишения и хълмове.[1] В края на VI и началото на VII в. крепостите в района, а и на цялата територия на днешна Северна България, са разрушени или изоставени, факт, който историците и археолозите обясняват с аваро-славянските походи от 582–602 г. Да приемем, че това обяснение е вярно.

***Езическо* погребение от с. Гледачево, Старозагорско (VII – VIII в.), златна висулка**

Какво обаче се случва с населението на областта между Дунав и Стара планина и на юг от нея? Изследователи като Цветелин Степанов, Валентин Плетньов, Камен Станев, Ангел Велинов и много други подчертават фактите относно прекъсването в градския живот на Балканите, упадъка на стопанството и монетното обръщение, разрушенията на инфраструктурата и т. н., за да обосноват тезата, че местното население е почти напълно унищожено в хода на събитията. Цв. Степанов смята, че *срещите* между българите и тракийското насление са могли да се осъществят на юг от Стара планина. Този възглед обаче противоречи на мнението на Камен Станев, който пише: *Историята на областта [Тракия] между края на VI и началото на X в. може дабъде разделена на четири ясно обособени периода. Първият е краят на късната античност (края на VI–началото на VII в.), когато в резултат на аваро-славянските нашествия са били превзети или изоставени всички*

[1] Пак там, с. 162 – 163.

крепости и градове, имперските [римски] структури са били напълно ликвидирани, а късноантичното население практически изчезнало (избито, прогонено или отвлечено).... Аваро-славянските орди разрушили напълно късноантичния свят и Тракия посрещнала ранното средновековие като една истинска пустиня, сред която стърчали обгорелите стени на стотиците опожарени и изоставени крепости.... Така между 680 г. и следата на VIII в. практически безлюдната и ничия като владение Тракия се намирала между двете държави – постепенно възстановяващата се Византия и набиращата сила Дунавска България. За българите тази ситуация била изгодна, защото почти по цялата им южна граница се простирала огромна пуста област.... Така през четвъртия период [от 812 г. до началото на X в.] България поетапно завладяла цялата област, като съвсем целенасочено извършила и подмяна на населението.... Траките, които били основната част от населението през античността, все повече губели своята етническа идентичност, а в края на VI – началото на VII в. съвсем изчезнали.... От варварските нашествия през III-IV в. най-тежко пострадали селските райони, където живеела огромната част от траките. Това, както и многократните заселвания на варвари федерати именно в тези области допринасяло изключително много за бавното, но сигурно изчезване на траките като етническа група. [Третият] фактор, който влияел за това, е примитивността на тракийската култура, която не можела да се противопостави на римската.... На мястото на избитото или измряло тракийско население... [в Тракия] постоянно се заселвали пришълци отвън.... сармати и алани (IV-V в.), германи (IV-VI в.), българи и славяни (VI в.)... Между късната античност и ранното средновековие е съществувал сериозен хиатус… обхващащ периода от началото на VII до края на VIII в. Тогава Тракия не е била под византийска власт и практически е била безлюдна.... Аваро-славянските нашествия в края на VI и началото на VII в. се отразили пагубно на църковната структура, която подобно на военната и административната система била напълно ликвидирана. С това, както и с практическото изчезване на късноантичното население, може да се обясни и пълната забрава на култовете към местните светци от IV-V в. ... Тезата за пълното обезлюдяване на Тракия и загубата на какъвто и да е контрол върху областта от страна на Византия може да изглежда много пресилена, но тяотдавна е изказана [вж. Ст. Ваклинов: „Формиране на старобългарската култура". С., 1977] и последвалите археологически разкопки не предоставиха материали, които да я оборят. Аналогична е картината в Мизия, Софийската област, Македония и Родопите. ... От 680 до 716г. България и Византия само в района северно от Месемврия имали обща граница. На запад между двете държави се простирала една обширна безлюдна област.... Реално погледнато, със завладяването на Тракия и Македония през първата половина на IX в. България завладявала едни обширни, но почти безлюдни територии.[1] Следователно, ако Камен Станев е прав,

[1] **Станев, К.** Тракия през ранното средновековие. Велико Търново, 2012, 207 с., цит. по Любомир Цонев.

никакви *срещи* между траки и българи не са могли да се осъществят и на юг от Стара планина, просто защото там не е имало население в продължение на десетилетия. Виждате, уважаеми читатели, до какви абсурдни ситуации могат да ни доведат предварително съчинените крайни и недоказуеми тези, представяни за *научно обосновани* и защитавани категорично без оглед на данните от етнографията, генетиката, езикознанието, историята на изкуството и т. н. Между другото, интересен поглед към темата ни дава Милко Гърчев, който разсъждава по следния начин: *Ако за миг дори допуснем хипотезата, че славяни, готи и т.н. варвари са унищожавали и прогонвали местното население от Балканите, веднага трябва да потърсим отговор на цяла камара логично възникващи въпроси. Защо им е било необходимо да правят това? Какво им е струвало?... И какви следи са останали в материалната ни и духовна култура?*

А отговорите се съдържат в самите въпроси. Ако си тръгнал да грабиш и плячкосваш, не е ли по-изгодно да оставиш населението в опустошените територии живо, здраво и работоспособно, за да нахълташ пак след някоя и друга година и отново да го ограбиш? Какви са рисковете за собствения ти живот и имущество, когато тръгнеш не само да плячкосваш, но и да унищожаваш и прогонваш едно сравнително добре организирано и защитено в укрепени селища войнствено население? Преди Мизия, Тракия и Македония да опустеят, нямаше ли да се покрият с костите на милиони славяни, готи и т. н. варвари?... И какво бихме наследили ние днес – тракийски светилища и храмове, древни селища, земеделие, керамика, вярвания, приказни традиции и фантастичен фолклор или... масови гробове и предания за кървава бран и зверски кланета?... Несъответствията и дисбалансите са очевидни.[1] Да, несъответствията са очевидни, но все пак няма начин да подложим на проверка опитно твърденията нито на едната, нито на другата страна в спора, затова най-доброто, което можем да направим е да потърсим аналогични ситуации в исторически план, които да ни дадат възможни решения на казуса.

Като възможна основа за сравнение спрямо събитията от VI и началото на VII в. могат да ни послужат фактите около завземането на Балканите от османците през втората половина на XIV в. Да дадем думата отново на археолога и историк Венелин Бараков, проучил съдбата на крепостите в Централния Балкан през посочения период. Той пише: *В края на XIV в. всички крепости в Габровско и Севлиевско са напуснати и изоставени. Без да са щурмувани, превзети или разрушени. Единствената крепост, която е опожарена, е тази в м. Витата стена, при с. Здравковец. Местният болярин и населението са оказали въоръжена съпротива на нашествениците – османските турци*[2]. Малко по-нататък той обобщава: *Османското завоевание има трагични последствия за живота на българите – загубата на политическа самостоятелност, потъпкването на българската църква и духовен*

[1] **Гърчев, М.** Наука ли е българската история или... „пирамида“? На адрес: http://www.otizvora.com/files2018/mg-nauka-li-e-bg-istoria.pdf

[2] **Бараков, В.** Цит. съч, с. 210.

живот, загиването на българската аристокрация. Но обикновените българи оцеляват.[1] Според мен аналогична е картината и по време на бурните събития от VI–VII в. Въпреки разрушенията, ограничения стопански и духовен живот и всички останали отрицателни последици, населението не е унищожено, то се оттегля временно или по-трайно към планинските и полупланинските райони, където обитава малки селища от типа на махалите и води относително по-скромен от материална гледна точка начин на живот. Този начин на живот, свързан и със сезонното скотовъдство, е трудно да бъде установен по археологически път, тъй като материалните останки от него са оскъдни, а и цели зони от планинските и полупланинските области на България все още не са проучени подробно от гледна точка на археологията.

Продължавам с аргументацията на Цветелин Степанов, който достига до *най-важното ниво,* а именно организацията на държавата и администрацията в Първото българско царство. И тук доводите му са сериозни: *постулираната* от *автохтонистите* тракийска титла *княз* (*kanaz/канез/канас*) не присъства според него в нито един извор (латински или гръцки) от Античността, което отхвърля възможността държавната идея в Дунавска България да е наследник в някаква степен на тракийската държавност от преди Христа. Вероятно това е така. Има обаче някои обстоятелства, които трябва да бъдат взети под внимание.

В тракийския език/езици съществуват редица лични имена и прозвища на божества, образувани с представката кан-/kan-/can- (напр. Candaon, Kandi, Kanzo, Kankaro и др.).[2] Анализът на тяхното значение показва, че те са свързани със сакрални понятия и воинските посвещения. Следователно е напълно възможно, те да са свързани с първоначалното значение на титлата *канас.*

Има и още нещо. Наскоро Павел Серафимов съобщи за надпис с името Канас (Κανας) от Анатолия и по-точно от областта Витиния.[3] Изследователката Пинар Йозлем-Айтачлар е категорична, че името е с тракийски произход. Що се отнася до значението му, засега не са ми известни някакви предположения, но не е изключено, титлата канас/кънязъ да произлиза от конкретно лично име, подобно на титлите цар и крал, произлизащи от личните имена Цезар и Карл.

Още един аргумент, но от областта на ономастиката (науката за имената), който Цветелин Степанов изказва, изисква сериозен и подробен отговор. Българските царски имена от VII в. насетне са известните и многократно коментирани Аспарух, Тервел, Севар, Кардам, Крум, Омуртаг, Маламир, Пресиян и т. н. Същевременно имената на тракийските царе са Резос, Терей, Ликург, Орфей и Терес, Спарадок, Севт, Хебризелм, Берисад, Амадок, Котис, Реметалк, Орол, Децебал, Мостис и мн. др. Тук Цветелин Степанов вижда

[1] Пак там, с. 211.

[2] Вж. подробно **Георгиев, П.** Българите през V–VII век. С., 2019, с. 137–156.

[3] **Özlem-Aytaçlar, P.** An onomastic survey of the indigenous population of north-western Asia Minor. – In: Onomatologos: Studies in Greek Personal Names presented to Elaine Matthews. Oxford, 2010, pp. 506–529; **Серафимов, П.** Новооткритото тракийско име KANAC и българската титла KANAC. На адрес: http://sparotok.blogspot.com/2017/07/kanac-kanac.html

явно несъответствие с *тракийската парадигма,* защото нито едно име от тракийската царска традиция не се среща в (пра)българската.

Доводът изглежда солиден. Наистина, ако се изказва твърдението за приемственост между държавните традиции на траки и българи, как така нито едно име на владетел от траките не се среща при българите? При това Цветелин Степанов подчертава, че прабългарските имена са (индо)ирански по произход, поне голямата част от тях. Според мен въпросът не е зададен правилно. Между Първото и Второто български царства има по-малко от два века разстояние във времето и владетелите от Второто царство очевидно са искали да се представят за приемници на традицията на Първото българско царство, особено в началния период на Асеневата династия. Въпреки това само едно име на владетел от Първото царство се среща сред имената на царете от династията на Асеневци – Петър. Името Петър е възприето от Теодор единствено като знак за приемствеността между новото царство и управляващата династия от IX–X в.

Между Аспарухова България и последните самостоятелни тракийски държавици има прекъсване от близо седем века. Би било почти невероятно някакъв конкретен спомен за древната тракийска държавност да е съхранен в паметта на местното население, освен може би смътни предания и легенди. Тези легенди обаче не са били достатъчни, за да възродят царската именна традиция от преди Христа. Освен това, родът Дуло е отвъддунавски и има своя собствена именна практика. Какъв е обаче нейният произход? Интересно е, дали ще можем да открием някакви тракийски/илирийски/мизийски успоредици на имена като Кубрат, Аспарух, Тервел, Кардам и т н. Самият Цветелин Степанов цитира публикация на Николай Тодоров от 2006 г., в която той дава множество тракийски, келтски, готски, илирийски и други съответствия на (*пра)българските* владетелски имена.[1] Николай Тодоров прави изключително интересно цифрово обобщение на изследванията си, което си струва да цитираме: *Като резултат* (от изследването – А. М.) *бяха съставени 8 сравнителни антропонимични речника, като бяха установени близо 400 “тракийски”, 4000 “старокелтски”, 765 “староилирийски”, близо 1300 “готски”, над 6500 „старогермански“, близо 2800 немски, близо 2000 италиански, близо 500 северогермански антропонимични съответствия на имена, употребявани от българите най-малко в продължение на 13 века и до днес.* Заслужава да се спомене и проучването на Павел Серафимов, озаглавено „*Произход на старобългарските имена“.* В него той пише: *Нека видим как стоят нещата, да започнем с името на княз Аспарух. То е сродно на родения в Тракия пълководец Аспар, когото Йордан определя за гет (De Origine Actibusque Getarum – XLV – 239). Според Херодот гетите са най-храбрия, но и най-справедлив тракийски народ. Други сродни имена с това на Аспарух са тези на Адр-аспос и Хар-аспос – древни царе, властвали в Добруджа около девет века преди “идването” на Аспарух. Връзка показва*

[1] **Тодоров, Н.** За имената на българските владетели от Средновековието. – В: Българи в античния свят. Сборник статии. С., 2006, с. 105–116.

също тракийския теоним Ут-аспиос (епитет на тракийския конник според В. Георгиев).

Нека приемем за момент, че приликата на Аспарух с тракийските Аспар, Ут-аспиос, Адр-аспос и Хар-аспос са случайност. Да продължим със сравненията, следващото старобългарско име, което ще разгледаме е Алцек – брата на Аспарух, заселил се в Италия. Алцек – Alceco отговаря на Alcetas –име на древен македонски цар… Негов потомък е Александър Велики, който счита себе си за наследник на мирмидона Ахил. Йоан Цеца нарича българите мирмидони, но и това май е случайност.

Да продължим с името на княз Паган. Това всъщност е гръцкото предаване на Баган. А Баган от своя страна отговаря на фригийското име Багун. То произлиза от тракийската дума багос-бог и е регистрирано на надпис G-136. Да приемем обаче за момент, че и в този случай се касае за любопитно съвпадение.

Четвъртата съпоставка, която ще направим е с името на Батбаян. Частицата бат означава господар, владетел, уважаван. Тази частица се среща във фригийските лични имена Бата, Батак, а и в илирийското Бато (цар на десиатите). Според Дюруи илири, траки и пелазги са три групи на един и същ народ...

***…**Интересно е и името на княз Безмер. Той е властвал на север от Дунава преди Аспарух. Частицата без, бес се среща в тракийското име Беса. Частицата мер означава велик, голям я намираме в тракийския теоним Пур-мер-ул, а също и в топонимите Гигамер, Мерит.*

Борис I е един от нашите най-известни владетели. Това, което ние не знаем за него е, че името му е тракийско. В свое проучване върху ликийските и фригийските имена W. G. Arkwright споменава фригийските имена Борас и Борискос.

От "Historia Romana" на Павел Дякон знаем за битката между нашите деди и визиготите на Теодорих. Споменат е българският благородник Бузан, когото някои автори дори наричат и цар. Старобългарското име Бузан отговаря на тракийското Бузен (споменато от В.Бешевлиев, Проучвания върху личните имена у траките).

Името на княз Винех присъства в Именника на Българските Владетели. Тук трябва да се спомене, че в Линеар Б документ се среща антропонимът Винайо. В Линеар Б документи от същия период присъстват тракийски имена като Гетас, Батас, Бузос и много други (К.Порожанов, Общество и държавност у траките).[1]

[1] **Серафимов, П.** Произход на старобългарските имена. На адрес: http://sparotok.blog.bg/politika/2012/12/29/proizhod-na-starobylgarskite-imena.1036320

Монета, приписвана от някои изследователи на Аспарух

Далеч съм от мисълта, че всички тези сравнения са оправдани и удачни. И все пак фактът, че съществуват множество алтернативни обяснения на *прабългарските* владетелски имена подсказва, че съвсем не всичко около тях е изяснено. Публикациите на Николай Тодоров и Павел Серафимов са съответно от 2006 и 2012 година. Междувременно през 2015 излезе от печат още едно обемно и задълбочено изследване, съдържащо огромно количество информация по темата[1]. Нито едно от тези изследвания не предизвика никакви коментари сред представителите на академичната хуманитаристика с изключение бележките на Цветелин Степанов за статията на Николай Тодоров. Този факт за мен е странен, имайки предвид твърдението, че проблемите около тези имена са само частично решени. Ако това е така, защо се мълчи за алтернативните обяснения? Или преобладаващото мнение е, че всяка по-нататъшна дискусия е излишна? Смятам, че същностна характеристика на научната дейност и на научния подход е стремежът към равноправна и демократична дикусия и обсъждане на всички въпроси, по които има изказани различни аргументирани становища. В случая алтернативните хипотези не просто се отхвърлят, а дори самата идея за алтернативни хипотези предизвиква отрицателна реакция. Този начин на (без)действие според мен предизвиква единствено подозрения и нови обвинения спрямо *официалната* историческа общност в какви ли не *грехове*. В развитите в научно отношение страни повечето изказани в публичното пространство алтернативни тези, дори най-крайните и безсмислените, се обсъждат и подлагат на критика от известни и заслужили учени. У нас мълчанието и пренебрежението са съзнателно или несъзнателно възприети тактики на поведение, които обаче не водят до положителни резултати.

Няма да се спирам подробно върху възгледите на Цветелин Степанов за произхода на думата *колобър* и на Мадарския конник, защото и по двете теми

[1] **Съботинов, А.** Български именник Т.1: Род Дуло, Кубрат и синове, Тервел, Севар. С., 2015.

съм изказал своето мнение, а нови съществени данни не са се появили. Далеч по-важно ми се струва изказаното от него мнение относно приложението на ДНК-изследванията при проучването на прехода от Античност към Средновековие на Балканите. Тук той застъпва изказаната многократно от различни изследователи чрез сходни формулировки теза, свеждаща се най-общо до следното: ДНК вероятно показва произход и движение на популациите, но това няма нищо общо с тяхната етническата и етнокултурна идентичност, затова ДНК-изследванията в случая с произхода на българите (а и по принцип що се отнася до етногенезис) са неприложими.

Отново съм съгласен с част от тезата, но категорично не мога да се съглася с извода. Когато се предлага идеята, че местното балканско население е било почти напълно унищожено от нашествия, епидемии, природни бедствия и други подобни фактори, това не е проблем на народностно и етнокултурно самосъзнание. Това е въпрос, който би могъл в някаква степен да бъде разрешен със средствата и методите на генетичната генеалогия. Разбира се, генетичните изследвания не могат да докажат принадлежността на определен човешки индивид към тази или онази народност или нация. Не съществуват български, гръцки, сръбски, испански и т. н. гени. Това, което генетичните изследвания определят, са мутациите на Y-хромозомата и митохондриалната ДНК – т. нар. хаплогрупи, които на практика отразяват историята на човешките разселвания. При натрупването на достатъчна база данни от изследвани представители на дадена популация, може да бъдат направени адекватни сравнения с географски съседни и по-отдалечени групи население. Следователно може да се прецени, доколко дадена народност е генетично близка или се различава от другите народности. В случая с българите, ако се установи близост със съседните балкански народи, това би означавало в общи линии, че съвременните наши сънародници са потомци на балканското население от Античността насам, защото румънците, гърците и албанците са смятани в голяма степен за наследници на автохтонни популации от Балканите и Средиземноморието. Другата възможност е почти цялото население на Балканския полуостров – днешните румънци, българи, гърци, сърби, македонци и албанци да произхожда от вълната *варварски нашественици* (*готи, хуни, авари, славяни, прабългари*), която според академичната наука залива целия регион чак до Егейските острови, помитайки почти всичко по пътя си. В такъв случай обаче, следва да приемем, че *новите заселници* в огромната си част не са пришълци от Централна и Източна Азия, а също източноевропейско население от днешна Унгария, Румъния, Молдова и Украйна и дори от Западните Балкани.

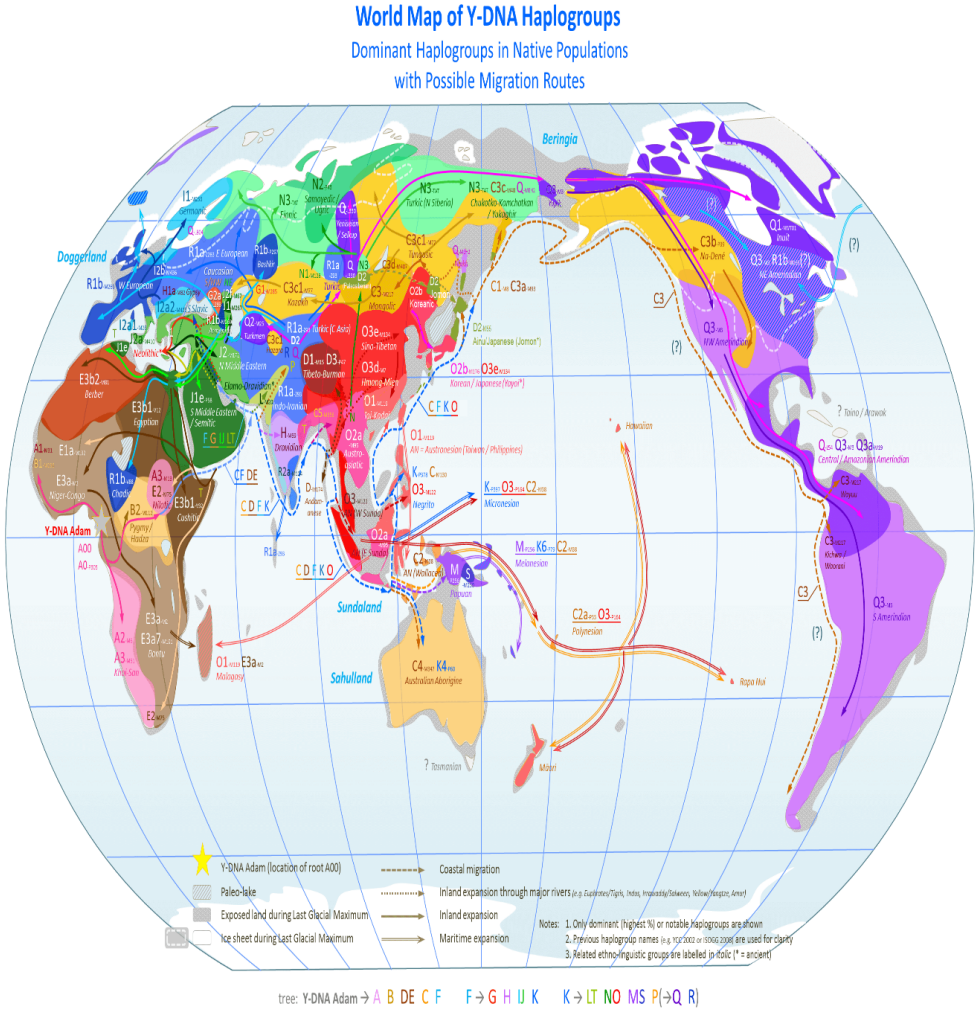

Световна карта на Y-ДНК хаплогрупите

Какво се случи в областта на генетичната генеалогия у нас след 2015 г.? На първо място бяха публикувани резултатите от още няколко проучвания, сред които бих откроил тези на Българския ДНК проект, който вече включва 857 изследвани българи.[1] Освен това ръководителят на проекта Евгени Делев представи две свои книги, които са първите по рода си в нашата литература, посветени изцяло на генетичната генеалогия[2]. Ще си позволя да цитирам заключенията, до които създателите и ръководителите на проекта са достигнали след обобщаване на досегашните резултати:

[1] https://www.familytreedna.com/groups/bulgariandna/about/results Бройката на изследваните е към 22. 09. 2019 г.

[2] **Делев, Е.** Въведение в генетичната генеалогия. С., 2016; **Същият.** Популационна генетика на българите, основоположници на европейската цивилизация. С., 2017.

Тълкуване на резултатите от Y-Хромозомния анализ:

1/ местен палеолитен-балкански тип ген:

Учените смятат, че хаплогрупа I заселва Балканите около 30.000 год. пр.н.е., през ранния палеолит. Първоначално хаплогрупа I е населявала западната част на Балканите – това е така наречения Денароиден антропологичен тип – население, населявало територията на днешна Далмация в Хърватска република. В по-късен период след ледниковия период този тип ген се разпространява на територията на целия Балкански полуостров, в средна Европа и на Скандинавския полуостров. Към подхаплогрупите на хаплогрупа I се причисляват народи като готи, скити, част от южните славянски народи и т. н. Тя се среща в голям процент сред днешните източни славяни, немци, унгарци, хървати и т. н.

Хаплогрупа R1a, от клоновете, които се срещат в България, се счита за славянски и централноевропейски ген. Тя се разделя на два големи клона, единия на които населява днешна северна Индия, а другия Източна и Североизточна Европа. Тя се среща и при народите от Таримската котловина.

Хаплогрупа R1b се счита основно за келтски тип ген – хората от тази подхаплогрупа се считат за навлезли в Европа едва през Бронза. Тя е много силно представена в Западна Европа, както и в Северен Иран. За да може да се прецени дали българите от тази хаплогрупа са потомци на келти или на народите от Североперсийския район трябва да се направи подробен качествен анализ, тъй като те генетично са мого близки.

2/ приходящ от Близкия изток неолитичен тип ген:

През неолита, преди около 10 000 год. пр.н.е. на Балканите, с разпространение на земеделието се появяват народи от хаплогрупи G2a и E1b1b1, преселени от Близкия Изток. Най-новите изследвания на Крюсияни (Италия) показват също много близко разпространение между хаплогрупи J2 и E1b1b. Тези хаплогрупи в наши дни са най-силно разпространени на територията на Балканския полуостров, Южна Европа и Западна Азия.

Интересен е въпросът – кой тип ген се асоциира с прабългарите? Почти сигурно е, че хаплогрупа G е типична за народи като старите алани, чиито потомци са днешните осетинци. При тях до ден днешен процента на хаплогрупа G е най-висок. Ние знаем, че аланите са близкородствени с прабългарите и че двата народа заедно са се преселвали от Таримската котловина към Кавказ. Това ни навява на мисълта, че част от българите са били от тази хаплогрупа. Любопитен е фактът, че Сталин принадлежи към нея. Но по-реално е да смятаме, че самите прабългари са били смес от няколко хаплогрупи. Кам тях най-вероятно са се причислявали част от хаплогрупи R1b, R1a, J2, а може би и малко от група H. На този въпрос ще се отговори най-вероятно в близко бъдеще.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Оказва се, че съвременните българи по пряка бащина линия са потомци предимно на местното балканското население, докато по пряка женска линия преобладават хаплогрупи, разпространени в цяла Европа.

Заключението е ясно, като за мен от голямо значение е и информацията, че по всяка вероятност така наречените *прабългари,* а същото вероятно важи и за *траките* и *славяните,* далеч не представляват еднородна маса, а са по-скоро сбор от сродни или недотам сродни народностни групи, които в по-голямата си част се свързват като произход с Източна Европа, Западна Азия и Причерноморието. Що се отнася до твърденията относно българите, Таримската котловина и аланите, тук проблемите все още не са изяснени, така че ще се въздържа от коментар.

Да се върна на поставения в началото на този раздел въпрос: (не)възможна ли е *тракийската парадигма*?

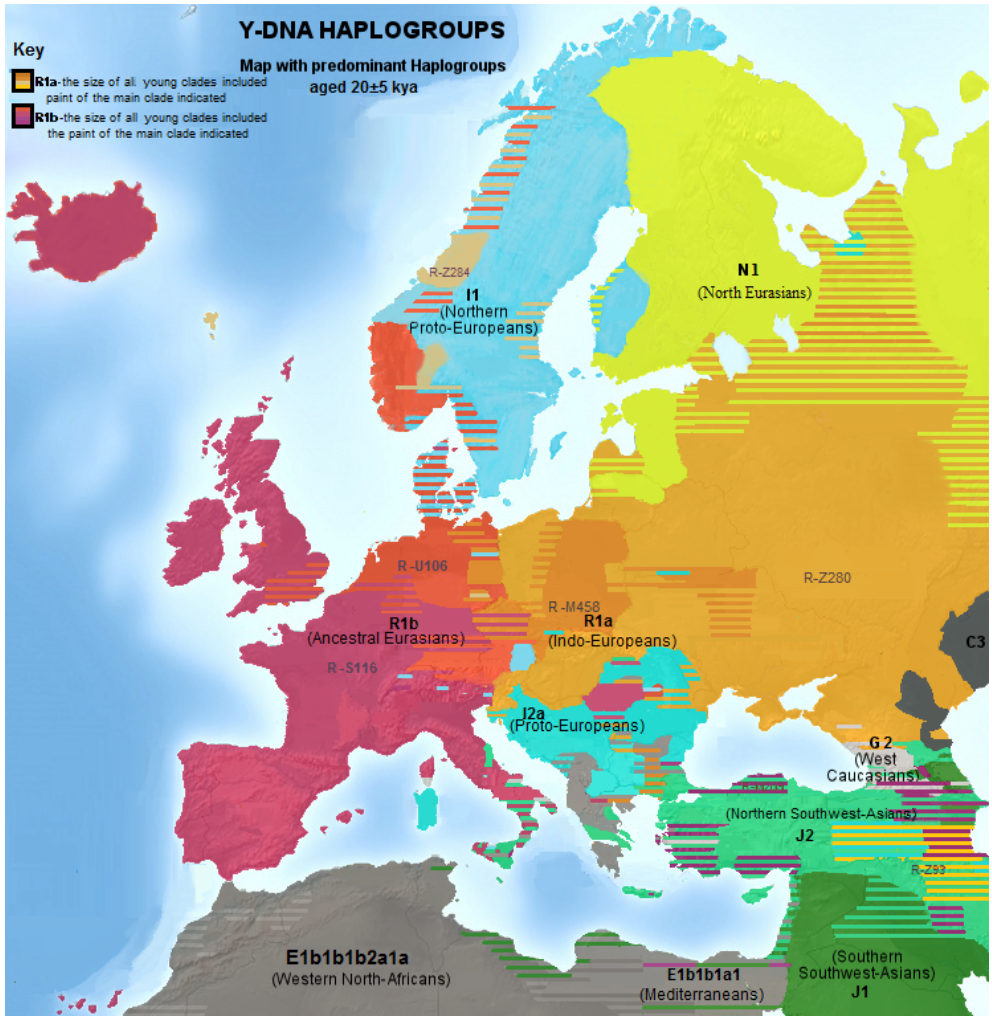

Преобладаващи Y-ДНК хаплогрупи сред европейците

Иска ми се да вярвам, че съм успял да покажа, че местната теория не само е възможна, а е и съвсем вероятна алтернатива. Да си припомним, че тюркската, иранската, а и славянската теории възникват като езиковедски обяснения на отделни думи, лични имена и имена на селища, запазени в изворите и надписите. Местната теория освен езиковедска част днес включва и етнографска/етноложка и генетична част, т. е. тя обхваща доводи от различни като методология и обект на изследване науки. Особено ценни са резултатите от ДНК-изследванията, защото те са една от малкото възможности обективно и независимо от историческите, археологическите и езиковедските теории, да се установи произходът на отделните народности. В случая с българите проверката показва сериозно разминаване между теоретичната постановка и генетичните реалности. Днешната българска нация е съставена от хора с разнообразен произход и корени – една сплав от най-малко 5–7 основни хаплогрупи само по мъжка линия! Този факт поставя под сериозно съмнение традиционната трии-ли двукомпонентна теория, която от десетилетия *шества* победоносно по страниците на учебниците за средните и висшите училища.

Вече започнаха да се появяват и анализи на костен материал взет от археологически обекти, определяни като *тракийски*[1]. Така например, взетите проби от могилния некропол при с. Стамболово, Хасковско показват принадлежността на изследваните индивиди (вероятно роднини) към митохондриалната хаплогрупа H2a2a1, често срещана и сред днешните ни сънародници.

Не е ли време, поне частично да се промени начинът, по който произходът на съвременните българи е описван, включително и в учебниците? Очевидно преоценката на представите, чрез които мислим за най-древното си минало, е сложен и продължителен процес с неоднозначни измерения и последици. Недопустимо е обаче този процес да се превръща във виртуална *война на теориите*. Такава война е безсмислена, тя няма нищо общо с научния спор. Всяка една аргументирана научна теория има своето място, дори и само като част от историята на науката. Това, което ме притеснява в интернет дискусиите, е твърде лесното прехвърляне на отрицателните емоции от теориите върху техните носители. Отсрещната страна в уж *научния* спор се описва като *противобългарска, предателска, морално деградирала, служеща на чужди интереси и разузнавания* и направо вредна. Бързо се градят нови и нови теории на конспирациите и се развихрят параноични измислици. Градусът на патриотарския патос се повишава до точката на кипене.

Защо темата за произхода на българите предизвиква подобни емоции? Не мисля, че това е роден *патент,* такива дискусии се водят под една или друга форма в много страни от Източна Европа, а и по света. Специфичното у нас е атмосферата, наситена с недоверие към авторитетите, били те властови или научни и с подозрителността, която характеризира обществения климат през последните десетилетия. Усещането за прикриване на истината, за тотална или частична измама, владее сериозна част от исторически ориентираната

[1] **Джелбир, Г., М. Петрова и др.** Генетичен анализ на антропологичен материал от могилен некропол при Стамболово, Хасковско. – В: Тракийската древност: технологични и генетични изследвания, история и нематериално наследство. С., 2017, с. 33–51.

любителска публика. Не е случаен фактът, че един от първите и *вечни* бестселъри, посветени на древната история и произхода на българите, беше озаглавен „*Големият заговор срещу българите*"[1]. За това, естествено, съществуват обективни причини. Десетилетия наред всяко неофициално мнение по въпроса беше табу. Историческите изследвания се пишеха в тоталитарно-пропаганден дух и всеки опит за обективност и непартийно мислене беше отхвърлян като *ерес.* И днес историческата колегия (с отделни изключения, споменати по-горе) не смята за нужно да отговаря на интернет писанията и на *алтернативните* книги, които по правило са подвеждани под общ знаменател. Това ограничава дискусията единствено до интернет, а там тя бързо се свежда до лични нападки и писания на омразата.

Преди време в едно свое интервю писателят Светослав Т. Тодоров заяви: *Винаги ме е дразнело усещането, че ние българите някак си започваме да съществуваме от „средата" на Историята. Вълнува ме факта, че през последните 75 години сме затворени в една пропагандна матрица свързана с 681 г. – създаването на българската държава. Такава в момента, така или иначе не съществува, та за това е добре да се опитаме да разширим хоризонта си и да погледнем преди тази дата, да открием самосъзнанието си някъде другаде. Ние, които сме се родили по тези земи имаме много история, която се крие в пластовете на времето… Постоянно говорим за османското робство, но забравяме, че сме били повече от пет века под римско робство. Именно там е напълно обезличена и преиначена нашата тракийска история. За да спрем с коментарите за турското присъствие е добре да разберем жестокостта, с която Рим „цивилизова" векове наред света. Искаше ми се да отместя акцента и да покажа, че сме преминали през ужасно дълга и болезнена трансформация преди да се наречем отново българи.*[2]

Точно усещането за половинчатост, за недомлъвки, за скриване на факти и артефакти витае във въздуха и Светослав Тодоров го е уловил. Колкото до това кога, как и от кого е обезличена и преиначена *тракийската ни история* (ако приемем, че наистина е обезличена и преиначена), това е тема, която изисква поне няколко десетки допълнителни страници и може да бъде предмет на отделна книга. Психологът Росен Йорданов от своя страна заявява: *По различни, най-често драматични причини, на нас, българите, все някой друг ни пише историята. За различните исторически периоди за този факт можем да се оправдаваме с това, че сме били завладявани за дълго време, от Източната Римска империя, от Османската, но и през последните близо 150 години ние сме сякаш в състояние на будна кома. Уж не сме под чуждо владичество в политически смисъл, но това съвсем не е така в ментален и психологически смисъл. Затова писането на историята е проблем за нас. Именно по тази причина около учебниците по история се оформиха страшно много дебати. Битката за историята всъщност е нещо много повече от битка какво да пише в учебниците, дали да го пише по-меко или по-твърдо, битката за*

[1] **Маджаров, Хр.** Големият заговор срещу българите. Варна, 2001.

[2] Сердикийски комикси от местен пилигрим. Интервю с автора на „Wi-Fi BG Bar" **Светослав Т. Тодоров.** На адрес: http://egoist.bg/serdijski-komiksi-ot-mesten-piligrim/

историята е битката за ума на хората. Битката за историчност и за историческите факти е много по-дълбока, отколкото на пръв поглед изглежда, тя далеч не се ограничава само в рамките на научния спор.[1] Да, изглежда, че писането на история действително се е превърнало в проблем за нас, българите. Взряни в собственото си минало битие, ние търсим в историческите теории отдушник, бягство и решение на днешните си проблеми, като натоварваме историята – *официална* или *алтернативна,* с очакванията да бъде един от политическите и дори духовни инструменти за справяне с вечните кризи и преходи, които разтърсват обществото ни. Очевидно е, че спорът за произхода на древните съвременните и българи отдавна, поне от епохата на Възраждането насам, не е само научен. Той е в много голяма степен пропаганден и политически и е част от изграждането на националната ни митология – процес, който явно не е завършен и едва ли ще завърши скоро. Ето защо емоциите няма лесно да утихнат. Вълната от националистическо говорене (и действие) в Европа може дори да ги разгори още повече. Това едва ли ще е от полза за установяването на спокоен и умерен тон на разговора по темата.

Ще завърша с едно уточнение. Дали *тракийската парадигма*, наречена още местна (*автохтонна)* теория, е възможна или не, оставям на читателите да преценят. Въпреки, че я споделям обаче, аз не я предлагам като някаква абсолютно доказана истина. Тя е само един от възможните погледи към произхода на съвременните българи, най-логичният от моя гледна точка, но и останалите гледни точки са необходими като коректив и допълване на цялостната картина на миналото ни. Местната теория за мен е своеобразна реакция срещу шумно предлаганото търсене на азиатски *прародини* и десетки Българии, уж създадени от *нашите предци* по цялото евразийско пространство. Тя е и опит да се коригира все по-категорично налаганото становище за цялостното изтребление и изчезване на местното балканско население в периода на прехода от Античността към Средновековието.

Самото понятие *местен* (автохтонен) за мен също е относително и подлежи на уточнение. Никъде на Земята не съществува *изцяло и изконно* автохтонно население. Всички човешки групи са разположени на днешните си територии в резултат на миграционни процеси, протекли в продължение на векове и хилядолетия. Преместването на различни като големина групи хора на малки, средни и големи разстояния се случва постоянно и днес. Под *местен* в нашия случай аз лично разбирам *свързан с население, обитавало Балканите и Причерноморието в периода преди VI – VII в*. Успеем ли да се освободим поне частично от калъпираното мислене, от комплексите за малоценност и желанието непременно да се докажем като *люлка на цивилизацията, най-древните, най-духовните, най-културните* и т. н., ще видим, че на Балканите много повече е това, което ни сближава, отколкото това, което ни разделя. Тук споделяме общи

[1] **Росен Йорданов**: Заради руски зависимости 150 години сме в състояние на будна кома, битката сега е за „събуждането“ на нацията. На адрес: https://faktor.bg/bg/articles/rosen-yordanov-zaradi-ruski-zavisimosti-150-godini-sme-v-sastoyanie-na-budna-koma-bitkata-sega-e-za-sabuzhdaneto-na-natsiyata

обреди и обичаи, кухня, архитектура, битова култура, митологични представи и светоусещане, а, оказва се и генетичен произход.

Независимо дали ни харесва или не, наследството на всички без изключение култури, цивилизации, религии и народности, съществували по днешните български земи е част от нашата идентичност. Това, разбира се, не може да се възприема единствено като повод за гордост и основание за поредната патриотично-шовинистична екзалтация. За мен това е преди всичко отговорност – отговорност, както пред миналите, така и пред идните поколения. Можем поне да се опитаме да разчетем и пренесем посланията от миналото, да съхраним, изследваме и популяризираме останките от далечни и близки исторически епохи по нашите днешни земи.

Паметта, както личната, така и колективната, е неотменна и същностна черта на човека и човешките общности. Ето защо никак не е маловажно, да осъзнаем не само *какво* помним, но и *как* го помним. Изглежда българите, подобно на множество други народности, помнят историческите факти и епохи избирателно. Така например, историята на Балканите и днешните български земи преди 681 г. не е част от колективната ни памет. Нещо повече, тя масово се възприема като *чужда* и *небългарска* и оттук като нямаща особено значение за формирането ни като етнос и нация. В националистическия разказ за миналото ни, хилядолетията преди VII в., наситени със събития и оставили богата материална култура, са просто бележка под линия в летописа на *древнобългарското величие.* Мисля, че е въпрос на себеуважение и на уважение към земята, която населяваме, този факт да се промени.

За целта вероятно ще бъде необходимо, да разширим възприятията си и да допуснем, че не сме чак толкова *уникални.* Ние сме неразделна част от групата на балканските народи – народи със сложна и нелека историческа съдба и взаимоотношения, които едва днес получават възможността да градят съвместното си мирно и добросъседско бъдеще.

ГЕНЕАЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ ДО КУБРАТ И КИЙ

Валентин Йорданов

I. УВОД

В историческите изследвания обикновено се подценява значението на генеалогията на владетелските родове; тя не се проучва прецизно и в дълбочина. Но генеалогията съставлява важна категория исторически факти, имащи информативен смисъл, а понякога дори определящи за осъзнаването, тълкуването, обобщаването и синтезирането на по-големи групи от факти, които формират съвременната ни представа за събития от древното минало.

Генеалогичната държавотворна традиция води началото си още от родово-общинния етап на човешката цивилизация. Разбира се, на нас са ни по-добре известни данните за династични бракове едва от времето на късно-бронзовата епоха (напр. Троянската война), желязната епоха, античността и средновековието. В тези времена войната и бракосъчетанието са вървели заедно, т.е. повечето мирни договори са били скрепявани с бракове между договарящите се страни.

Обикновено по-силният владетел подчинявал по-слабия чрез военен конфликт, заплаха с война или пък изискване, налагане и сключване на брак с дъщеря, сестра или племенница на по-слабия владетел. Така например Йордан посочва следното:

„Баламбер, кралят на хуните… взел за жена племенницата му [на остготския крал Винитарий – б. В.Й.] Вадамерка и оттогава властвал над цялото покорено готско [остготско – б. В.Й.] племе, обаче така, че … го управлявал собствения му цар, макар и [съгласно – б. на преводача Е.Ч.Скржинская] решенията на хуните. Скоро след смъртта на Винитарий, започнал да ги [остготите – б. В.Й.] управлява Хунимунд [бащата на споменатата Вадамерка – б. В.Й.], син на най-могъщия покоен крал Ерменерих…“ /**Йордан.** Гетика, § 247-250/.

От друга страна по-силният владетел бил привлекателен за сродяване и получавал брачни предложения за себе си или за синовете и дъщерите си от по-слабите владетели, които пък използвали институцията на брака, за да си осигурят неговата закрила. Разбира се родството между владетелите, свързано с бъдещето на техните потомци, имало значение за външнополитическата им ориентация, както и обратното – търсената политическа ориентация

предпоставяла пожелаването на брачно-династична свързаност. На този принцип били формирани племенните обединения в Югоизточна Европа на траки (Одриско царство), гети/готи, македони; както и в Азия – на хуни, ефталити, авари, хазари, тюрки, монголи. Племенните обединения пък предшествали образуването на по-дълготрайните империи: Египет, Рим, Източен Рим (Византия), Персия, Китай.

Династичните бракове са вършели работа и в случаите на приблизителна равнопоставеност между племената при наличие на исторически условия за мирно и хармонично съседство между тях – своего рода междудържавна регионална демокрация. Уседналите племена, препитаващи се със земеделие, са притежавали от древни времена постоянна територия с главен град – полис. Добри примери в този аспект са траките, преди появата през VI в. пр.Хр. на Одриското държавно-племенно обединение; елините преди появата през V в. пр.Хр. на хегемонните военни съюзи на Атина и Спарта; и разбира се, славянските племена, групирани географски в трите им обединения – венети, анти и славини. Поредното сродяване между вождовете на съседни племена, при обичайното наличие на древно кръвно родство между тях, в тези случаи не е водело до господство или васалитет, а до запазване на териториално-политическото статукво.

И така, време е да представим нашата **ГЕНЕАЛОГИЧНА СХЕМА** (с. 189, 190). Тя обхваща три периода:

1. Легендарни владетели на първите земни цивилизации от XI-то до VII-мо хилядолетие пр.Хр.
2. Владетели в I хилядолетие пр.Хр.
3. Владетели в I хилядолетие сл.Хр.

II. ПЪРВИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ, ОБХВАЩАЩ XI-VII ХИЛЯДОЛЕТИЕ ПРЕДИ ХРИСТА

1. Извори

Отначало да кажем нещо за нашите източници, тъй като предполагаме, че част от читателите могат да бъдат озадачени от древната епоха и големите периоди на управление на първите легендарни владетели на земната цивилизация.

Относно периода XI-VIII хил. пр.Хр. ползваме данни от пет основни извора: *Палермската стела* от XXV-XXIV в. пр.Хр.; *Торинския папирус* от XIII в. пр.Хр.; "*История*" на *Херодот* (~485~425 г. пр.Хр.), написана през 454-450 г. пр.Хр.; "*Египетска история*" ("*Aegyptiaca*") на *Мането* (~325~245 г. пр.Хр.), първожрец на *Египет* и секретар на библиотеката в гр. *Александрия*, написана около 270 г. пр.Хр. по поръка на египетския цар Птолемей II Филаделф (283-246 г. пр.Хр.); "*Историческа библиотека*" на *Диодор Сицилийски* (~90-35 г. пр.Хр.), написана към 50 г. пр.Хр.

Разбира се тези извори се явяват реконструкция на такива от по-старо време, поради нетрайност на материалите на носителите на информация: папирус, пергамент, дърво, керамика, камък.

Самият Мането пише, че е взел най-старите данни от надписите със свещени йероглифи на бог Тот, изсечени върху колони в страната "Сириат", т.е. *Шириат*, Шири-Ат – "Светът на Шири/Сири [Дионис/Хор]". Тук става дума за *Горен Египет* с тогавашен център гр. *Едфу* (*Аполинополис Магна*) – базата на Хор и Тот в началото на тяхната епоха. Мането черпил въобще, по неговите думи, "от свещените писания" – **[δελτων] ιερων**, т.е. от царско-храмовите анали на *Египет* /**В. В. Струве**. Манефон и его время. СПб, Изд. "Журнал Нева", ИТД "Летний Сад", 2003, с. 130/.

"Солоне, Солоне, вие гърците сте вечно деца, няма грък старец… Млади сте по душа всички… нямате никаква представа, получена от древно предание, нито побеляло от времето знание… У нас [в *Египет* – б. В.Й.] са се запазили най-древните предания…, всичко стои записано от древно време в храмовете ни и споменът за него е съхранен." /**Платон.** Тимей, 22 b, e, 23 a. – В: **Платон.** Диалози. Т.IV. Прев. от старогр. Г.Михайлов, Б.Богданов, Ц.Бояджиев, Д.Марковска. С., Изд. НИ, 1990, с. 473/.

Това са думи на египетските жреци Псенофис и Сонхис към атинянина Солон (634-559 г. пр.Хр.), дядото на Платон, прекарал десет години – от 570 до 560 г. пр.Хр. – в градовете *Хелиопол* и *Саис*, за да узнае повече за миналото на света от папирусните свитъци и от надписите в Египет.

Съчинението на гореспоменатия Мането е унищожено през III в. сл.Хр. Преди това откъси от него били компилирани в памфлета "*Срещу Апион*" на Йосиф Флавий (~37-95 г.) и в "*Хронография*" на Секст Юлий Африкан (~160~240 г.). Но и тези трудове били погубени. Най-накрая преписи от Африкан своевременно направил Евсевий Кесарийски (263-339 г.) в неговите "*Хроники*" ("Chronicon",

запазени в арменски превод от VI в.) и доста по-късно – Георги Синкел (VIII-IX в.) в неговата "*Ecloga Chronographica*" ("Избрана хронография").

Не само трудът на Мането, но въобще древното знание, пазено в Александрийската, Ефеската, Вавилонската и други библиотеки, а също свещените надписи в най-старите пирамиди и гробници на *Египет*, са били притеснителни за политическо-религиозната конюнктура в двете хилядолетия след Христа. Тази конюнктура е унищожила стотици хиляди ръкописи, като от някои са оцелели само фрагменти, или малки части от тях попаднали в компилации на други автори.

Така например в 391 г., десет години след Втория вселенски събор в *Константинопол* (381 г.), император Теодосий I (379-395 г.), ревностен борец за надмощие на ортодоксалното християнство над езичеството, наредил да се затворят храмовете на Юпитер и Веста в *Рим*, Партенона в *Атина*, храма на Аполон в *Делфи*, храма на Зевс в *Олимпия*, Серапеума в *Александрия* и др. Изпълнявайки новата имперско-религиозна доктрина, патриархът на *Александрия* Теофил повдигнал и насъскал християнска тълпа, следвана от мародери, срещу *Серапеума* и помещаващите се в него *Академия* и *Библиотека*. Християните изгорили голяма част от свитъците и убили жреците и учените, които имали смелостта да се възпротивят на безумния вандализъм. Два века и половина по-късно, в 642 г. арабският халиф Омар ибн ал Хаттаб (579-644 г.), завладявайки *Египет*, довършил това пъклено дело: цели 6 месеца в огнищата на баните се изгаряли безценни свитъци от Александрийската библиотека, изписани и изрисувани с хилядолетния изнурителен труд на десетки хиляди учени и специално обучени писари.

Учудващо е, че въпреки вандализма и безумието на императори, патриарси и епископи, съдбата и времето са ни оставили, макар и оскъдни, неоспорими факти за отците и строителите на цивилизацията, които ползваме с огромно благоговение.

2. Легендарните персонажи в първия период на изследване

Първият владетел в нашата генеалогия, е Сварог/Самар/Геб/Ел/Енлил/Кронос/Сатурн (това са неговите имена съответно при индо-славяните, египтяните, левантийците, шумерите, трако-елините и латините), син на Тан/Атон/Ану/Уран и небесната крава (кхатор) Земун/Нун/Аната/Гея.

Докато първороденият брат-близнак Велес/Ра/Крилатата змия/Хелиос I е изпълнявал пастирската функция около 1000 години, то второроденият Кронос е ръководил света само около 500 години.

Първородните близнаци на Уран и Гея, двамата Ашвини/Нестя – Хелиос I/Ра/Велес и Кронос/Самар – имат огромни заслуги за създаването на цивилизацията: тяхно дело са мегалитното строителство на храмове, пирамиди и градове; селекцията на първата зърнена култура и първото домашно животно; клонирането от божествен генетичен материал на човешката раса; въдворяването на човеците в Едем (зоната в и около изворите на Тигър и Ефрат), където те били разпределени отраслово и обучени в трудова дейност – земеделие и скотовъдство. В шумерските клинописи се казва, че отличниците-хора са били

включени в жреческо-царското съсловие, за да поемат по-специалните задачи: култови ритуали и празници в годишния календар, съхраняване и предаване на древното знание, архитектура и строителство, обществено-политическа организация.

Едемските възпитателни и цивилизоващи задачи били изпълнени за период от близо 2000 години – от края на XI хил. пр.Хр. до края на IX хил. пр.Хр. – по време на управлението на Кронос/Енлил; на тримата му синове Зевс-Амон/Нинурта, Посейдон/Нанар Син и Хадес/Адад (Сет); както и на петимата синове на Зевс – Дионис/Бакхус/Хор, Хермес/Меркурий/Тот, Якхос/Анубис, Хефест и Аполон.

Отначало съсловието на земеделците било обучавано от Зевс-Амон/Амин/Имен, а на скотовъдците – от Нанар Син (Посейдон). Оттам подопечните на тези двама богове възпитаници получили първите си етноними: *именци* и *синди*. Те дори били облечени в различно облекло, украсено със строго определени символи, за да бъдат отличавани по-лесно; първите – в тъмна носия, а вторите – в светла. Някои народи са съхранили и до днес древната традиция в облеклата, разбира се, променена повече или по-малко във времето.

В Едем, след още около 1500 години, човешката популация нараснала и укрепнала, благодарение на получените от боговете-пастири знания и овладяните умения, както и на отличните обществени и природни условия за живот. В края на този период обаче внезапно настъпили застудяване и суша. Влошаването на климата в древната област Джазира („Остров на желанието“), по-известна като Едем/Рай, предизвикало към 7400 г. пр.Хр. организираната миграция на първите хора на север – в гостоприемна Тракия. /вж. **Валентин Йорданов.** Заселването на Тракия през VII хилядолетие пр.Хр. – В: списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с. 115-168/.

Едва в Тракия хората усвоили тайните на третия основен производствен отрасъл – рудодобив, металодобив, металолеене и ковачество.

Тези дейности тъкмо били разработени от Хефест и съпругата му Кабиро, внучка на Посейдон. Двамата първопроходци в практическото познание за металите предали своите умения на осемте си синове – Кабирите, а те обучили в секретите на занаята подбрана част от любознателните прототраки. Така е образувана първата рударска гилдия, която разработила чрез открити и подземни галерии рудните находища в тракийските планини Родопи, Странджа-Сакар, Средна гора. Във връзка с този трети отрасъл дори възникнали, извън главните Дионисови мистерии, новите тогава култове на Кабирите и Корибантите, които според античните писатели били извънредно почитани в Тракия и Анатолия, както и по островите на Бяло море – Самотраки, Лемнос, Имброс.

В Тракия единият от Кабирите – Музей – въвел музикалния съпровод в култовите ритуали на миньорите, леярите и ковачите. Делото му било доразвито от сина му Евмолп („Хубаво пеещия“). /вж. **В. Йорданов.** За мюзите, мизите и музиката. – В: списание „Горгони“, кн. 2, 2018, с. 22-32/. Аполон и Орфей се погрижили за втъкаването на музикалното изкуство в Дионисовите мистерии и в театъра.

И други потомци на Зевс/Имен и на Посейдон/Нанар Син продължили делото им. Така например Еврипид (485-406 г. пр.Хр.), Мегастен (~350~290 г. пр.Хр.), Диодор (~90-35 г. пр.Хр.), Луций Флавий Ариан (89-175 г.) и др. свидетелстват, че Дионис/Хор, придружен от млади богове – сатири и вакханки, – провел околосветски цивилизационен поход през Ариана, Индия, Китай, Скития, и Европа до Атлантическия бряг. Неговата експедиция разнесла и раздала с кервани зърно за посев, като местните племена били обучени в тънкостите на земеделското зърнопроизводство; в лозарството и винарството; в отглеждането на лен и коноп, предачеството, тъкачеството и направата на облекла; в ползването на огъня за битови цели; в градоустройството и храмоустройството; в спазването ритуалите на Слънчевия култ и пр.

Може да се предполага, че Дионис/Хор/Конс е преминал Атлантика и е подпомогнал като добър учител индианските племена, за което бил запаметен от местната традиция под името Кон-тики-Вера-Коча (т.е. „Бог Кон, [синът на] Коча, [внукът на] Вер“). В това име, четимо на свещения език, близък до старобългарския, са включени три божествени тотема: на коня – превъплъщение на Дионис/Хор; коча/овена – на Зевс-Амон, вер/дракона – на Кронос. Между другото в тази връзка можем да споменем за често откриваните в Тракия каменни и керамични идоли на коне, овни и по-рядко на дракони, поставяни край домашното огнище като пазители на огъня – земният аналог на бога-слънце.

Благодарността на хората към боговете, предали им знанията и уменията в земеделието, била изразявана посредством два празника. Първият, посветен на полагането на семената в утробата на майката-земя, бил провеждан след зимната сеитба (която в Средиземноморието и Беломорието приключвала в началото на декември). Сатурналиите се състояли от 17 до 24 декември, като радостен апотеоз на успешната сеитба и доволство, че пълните със зърно складове ще осигурят прехраната през зимата. Както споменахме, Сатурн (Кронос) – дядото на Дионис/Хор/Конс – бил изобретателят на ралото и на културните растения, както и бог на земеделците орачи, сеячи, копачи и жътвари.

Вторият празник – Консуалии, – се състоял в Тракия и Рим в дните след 21 август, в чест на божия син в двете му основни функции: на сияйния конник-войн Митрас Непобедимото Слънце и на конника-земеделец Конс. Към него съвкупно чествали с голяма благодарност и създателя на коня Нептун (Посейдон), посредством провеждане на конни състезания.

Освен това при траките, славяните и българите пролетно време се правели молитвени ритуали за слънце и дъжд, с цел осигуряване на бъдния урожай, към същия бог (Конс), но под имената Дажбог, Ярило и Герман (последното го представя в ролята на гръмовержец, облакогонец и дъждоносец).

Друг син на Зевс-Амон – Хермес/Тот – създал знакова система (азбука) с цел да систематизира и обобщи древното знание, оставено още от расата на титаните. Според египетските жреци самият той дал на огромния си научен труд общото название “Душата на Ра”. Християнският апологет и неоплатоник Климент Александрийски (~150~215 г.) пише, че свещенослужителите в *Египет* са ползвали 48 канонични за *слънчевия култ* книги: 36 книги по религия и

философия, 6 книги по медицина, 2 книги с музика и химия, 4 книги за звездите (вероятно синтез между астрономия и астрология).

Елена Блаватска, основателката на Теософското общество през 1875 г., отбелязва следното:

> "По времето на Ямблих – през 363 г. сл.Хр., египетските жреци показвали 42 книги, чието авторство приписвали на Хермес. В 36 от тях, по думите на този автор [Ямблих, теург и мистик от III~IV в. – б. В.Й.], се съдържа историята на всички човешки знания; последните 6 излагали познания по анатомия, патология, очни увреждания, за хирургически инструменти и лекарства. Папирусът на Ебер безспорно е една от тези книги по херметизъм." /**Елена Блаватска**. Разбулената Изида. Ключ към тайните на древната и съвременната наука и теология. Т.I. Наука. Книга първа. Нов превод на Л.Чолаков. С., 2005, с. 50/.

Става дума за папируса, който немският археолог Ебер придобил в *Египет* от "богат арабин от Луксор". Той представлява цял лист, жълто-кафяв на цвят, с високо качество, ширина 0.30 и дължина 20.00 метра, изписан красиво, в съвършена калиграфия, само от едната му страна, като свитъкът е разграфен на 110 номерирани страници. Съдържа препис от 1552 г. пр.Хр. на древен медицински трактат на Хермес /**пак там**/.

И така, представихме накратко извършеното от Хефест и синовете му – Кабирите-ковачи, а също от Хермес/Тот и Дионис/Бакхус/Хор. Но тъй като последният наследил трона на баща си Зевс-Амон, макар и след като отстранил узурпатора Хадес/Сет, следва да обърнем внимание именно на Дионисовите (или Хоровите) потомци, които получили управлението на локалните цивилизации в края на IX и началото на VIII хил. пр.Хр.

Дионис/Хор/Авитохол и съпругата му Лизианаса I/Мемфида/Су-Анас родили две царствени дъщери – Либия и Лизианаса II. От Либия и Посейдон, брата на Зевс, се родили Бел (Вавилонския Мардук) и Агенор. Синове на Бел са: Египт – цар на *Египет*, Данай – цар на *Либия*, Кефей – цар на *Абисиния*. Деца на Агенор са: Тасос – господар на о. *Тасос*, Феникс – на *Финикия*, Киликс – на *Киликия*, Европа – на о. *Крит* и Кадъм – на гр. *Тива* в *Беотия*, *Елада*.

Лизианаса II/Су-Анас II/Аби Байгул и Посейдон/Боян изградили на река Амур и езерото Байгул (дн. Байкал) своя държава. Много преди това Посейдон бил избрал за свой дом тези далечни земи в Крайния изток, поради ожесточаването на борбата за власт между братята му Зевс и Хадес, които довели в крайна сметка до бруталното убийство на първия от втория.

В зоната на изворите на река Амур Су-Анас II/Аби Байгул родила двама сина: Иджик/Джам и Лаиш Пастиря. Лаиш обаче не останал в Азия; завърнал се в Южен Египет (днешен Судан) под името Думузи Пастиря и предявил претенция за египетския престол. Неочаквано и много неприятно за местния тартор Бел/Мардук, Инана/Ищар и няколко местни богове подкрепили младия претендент, като влиятелната Инана не криела намерението си да го направи свой съпруг. Това обезпокоило Бел, който обитавал по това време Голямата пирамида и подготвял синовете си Египт, Данай и Кефей за царе на Свещената земя – бивше владение на Зевс/Амон и Хадес/Сет. Мардук изпратил неколцина

пратеници в Судан, които да сплашат и прогонят Думузи. Унизен, младежът побягнал от тях и се хвърлил в придошлите води на Нил с намерение да преплува до другия бряг, но за нещастие се удавил.

Гневна и същевременно нещастна, Инана/Ищар изискала от Съвета на боговете да накаже Бел за деянието му. Било прието решение за прогонването му в Месопотамия, където след време дейният Бел основал града Вавилон и бил почитан впоследствие там под името Мардук. Обаче Египет, Либия и Абисиния (дн. Етиопия) все пак останали за синовете му Египт, Данай и Кефей. /по **Зекария Сичин.** Войните на боговете и хората. Прев. Крум Бъчваров. С., ИК "Бард", 2003, с. 220/.

По-големият брат Иджик/Джам останал в Азия. Там той организирал поданиците си именци, обучил ги да стрелят отлично с лък и в майсторска езда на конете, предоставени от отеца му Посейдон. Иджик облякъл своите войни и техните коне в железни доспехи – ризници тип колчуга, – защото владеел тайната по добива и обработката на желязото, която му била предадена от дядо му Хор/Хурса. Ползвайки образцовата и непобедима именска конница, както и пеши отряди от стрелци с голям двусъставен лък, Иджик обединил под своя власт дивите племена в Азия и основал Хонския (Хунския) съюз, наричайки този обединен народ с общия етноним хони/хонори – „Синове на слънцето". В края на жизнения си път той разпределил племената между петимата си синове: Бурджан/Кай-Бурзан, Баръндж ар/Булгар, Сармат/Чирмиш, Алан и Бесер. /**Бахши Иман.** Джагфар Тарихи (Историята на Джагфар). Свитък от булгарски летописи. 1680 година. Под ред. на проф. А. Пантев. С., 2005, с. 14, 15, 285-291/.

Първородните двама синове на Иджик си разпределили водачеството съответно на тежката конница (първите рицари в света) и тежката пехота. От потомците им била образувана царско-жреческата и военната аристокрация – буилите или урусите („биковете"), които носели шлемове с прикрепени на тях бичи или еленови рога. Потомците на другите трима съставили ядрото на колобърско-багаинското съсловие.

В края на VII хил. пр.Хр. потомъкът на Бурджан – Тигане/Хин-Батир („Победител на хинците") – отбранявал от хинците/китайците голяма територия около Хуанхъ („Жълтата река"), а потомъкът на Булгар/Балкхар – Кай-Лорасп – мигрирал със своя дял от хоните на запад в Средна Азия. Там построил столицата си Балкх, посветена на отеца му, около която възникнала държавата Балкхара, наречена по-късно Бактрия или Бакх-тера – „Земя на Бакх", – на бога-родоначалник на царско-жреческия род.

В древния епос „Махабхарата" (Маха-Бхарата, т.е. „Великите Бхарата") често се възхвалява великият царски род на Балкхара – Бхарата, – от който произлизат владетелите на всички средноазиатски царства:

> „Хвалете царя на Балхика [Балкх – б. В.Й.] –Дарада, – първият от всички земни царе, който получи царството си на земята при своето раждане! Хвалете Карна – царя на Анга и Ванга, – който стреля с голям лък, подобно на хилядоок бог!"
>
> „Аз видях Великия цар при неговото завръщане от Града на слона, Бхисма, Дронга, Видура, Самджайя, царя на Бахлика [Балкх – б. В.Й.],

Сомадатта и другите, които бяха почитани от най-старшите, а също брахманите и останалите, които съществуват независимо!“

„Планинските царе отвъд Хималаите донесоха сандалово дърво и алое, а също скъпоценни камъни, злато и парфюми… Дарадите, Парадите, царете на Балх, царете на Кашмир… пахлавите, …кукурите, саките… всички велики барони-меченосци донесоха огромни богатства!“

„Царете на Ария, верни на своята цел, сигурни в своето знание, познавачи на „Ведите“, изкъпаха душите си в светлия ручей на Упанишадите! Царете, с цялото дължимо достойнство и благолепие, и вървейки заедно като един, изпълниха всички високи церемонии за своето обединяване, Бхарата! Това беше царят на Бахлика [Балкх – б. В.Й.], който докара колесница, цялата облечена в злато и Судакшина я запрегна с бели коне от Афганистан… Господарят на Декан донесе ризница. Царят на Магадха – гирлянда и тюрбан; прочутият стрелец Васудана доведе огромен слон на 60 години… Царят на кашите донесе лък. Шаля – царят на Мадра, – донесе позлатен меч и мандолина със златни струни…“

/по **П. Добрев.** Сага за древните българи. Прародина и странствания. С., ИК „Кама“, 2005, с. 68, 69/.

Изображения на хоните („Синовете на слънцето“) от древната епоха на неолита могат да бъдат намерени в Северна Индия (**сн. 1**).

Снимка 1. Рисунки на хунски конници от ранния период на империята Хон (Хунну) в Скални жилища Бхимбетка, щат Мадха Прадеш, в северната част на Централна Индия. Ранен неолит (VIII-VI хил. пр.Хр.).

В една от персийските легенди, предадена от арабския географ Мутахара ибн ал-Макдиси (X в.) в обемистия му труд “Книга за сътворението и историята”

(Le livre de la creation et de l`histoire. Paris, 1899), се казва: “След Кай-Каус царувал Кай-Хусрау, син на бог Сиявуш, наричан още Зиевус. Той управлявал 60 години. После се възцарил Кай-Лорасп, той царувал 120 години и създал Балх, хубавия град... Аз съм чувал високоучени мъже да твърдят, че египетските фараони водят своя корен от Балх...”

Според друга персийска легенда гореспоменатият Кай-Лорасп управлявал 365 години. Той бил син на Кай-Бурзан от династията на *Кеанидите*, който царувал 300 години. /**Петър Добрев**. Името българи: ключ към древната българска история. С., ИК „ТАНГРА ТанНакРа“, 2002, с. 76, 77; **Същият.** Сага за древните българи. Прародина и странствания. С., ИК „Кама“, 2005, с. 59-78/.

Оказва се, че в текстовете на източно-персийските писатели са съхранени покрай другото и царски имена с непривичната владетелска титла „кай“, означаваща на свещения език „козел“ – една от характерните ипостази на Бакхус, стария Пан. Това са в хронологичен ред Кай-Каус (Хадес); Кай-Хусрау (Хурса/Ахура-Мазда/Хор), син на Сиявуш (т.е. Зиевус, Зевс); Кай-Бурзан (Бурджан) и споменатия накрая Кай-Лорасп – първопроходникът на цивилизацията в Средна Азия.

Любопитната представка „кай“ идва най-вероятно от името ***Гая*** (*Гея*) на Великата богиня-майка и е породила думите ***гай**да*, ***гай**тан*, ***кай**мак* и др. ***Гай**дос* означава „козел“, а ***гай**да*/***гая*** – „коза“, защото ***Гая***/*Гея*, а след нея и дъщеря ѝ Рея (козата Амалтея), се проявявали като свещени кози – майки и кърмачки. Фонемата ***кай*** се съдържа в използваните няколко хилядолетия по-късно царски титли ***сае**сar* („цезар“, Рим), ***καισαρ*** („кесар“, Византия), ***кай**зер* (Германия).

III. ВТОРИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ

Относно владетелите, включени във втория период на Генеалогичната схема, обхващащ I хил. пр.Хр., ползваме ръкописа на зографския монах Спиридон, който е синтезирал данни от стари текстове в манастира Зограф на Света гора Атон **/Спиридон Иеросхимонах**. История во кратце о болгарском народе славенском 1792. Превод Б. Христова, Б. Райков. НБ “Св. св. Кирил и Методи”. С., 1992. Електронна публикация: http://ziezi.net/spiridon.html/.

Данните за този период са оскъдни и непотвърдени от друг източник, и поради това не дават възможност за коментар. Все пак можем да кажем, че ако първият владетел в списъка на отец Спиридон – кан Илирик – е дошъл на Балканите в 986 г. пр.Хр. от района между Северен Кавказ и Южен Урал, изглежда неговата династия се явява свързващото звено между изследваните от нас досега легендарни предци и следващите владетели в по-добре документираното историческо време на I хил. сл.Хр., които разглеждаме по-долу.

IV. ТРЕТИ ПЕРИОД НА ИЗСЛЕДВАНЕ, ОБХВАЩАЩ I ХИЛЯДОЛЕТИЕ СЛЕД ХРИСТА

1. Исторически източници

По-меродавните извори, осветляващи генеалогията на хуно-българските канове за периода на I хил. сл.Хр., свързани кръвно с владетелите на гетите/готите,

масагетите, славяните, аварите и хазарите, са следните: Йосиф Флавий (37-95 г.); Дион Хризостом (~40~120 г.); Публий Корнелий Тацит (~56-117 г.); Аврелий Амвросий Медиолански (~337-397 г.); Йероним Стридонски (347~420 г.); Филосторгий (368-439 г.); Павел Орозий (~385~418 г.); Мовсес Хоренаци (~410~490 г.), черпил сведения от сирийския учен Мар Абас Катина (III-IV в.); Аблавий (V в.); Комес Марцелин (края на V – средата на VI в.); Флавий Магнус Касиодор Сенатор (~487~583 г.); Йордан (~500~552 г.); Йоан Малала (~491~578 г.); Прокопий Кесарийски (~500~562 г.); Йоан Ефески (~507~588 г.); Агатий Схоластик Миринейски (536-582 г.) – летописен продължител на Прокопий; Менандър Протектор (?~582 г.) – продължител на Агатий, като ползвал Константинополските архиви и в частност междудържавните договори на Византия с нейните контрагенти; Теофилакт Симоката (~585~640 г.) – продължител на Менандър; Йоан Антиохийски (края на VI – нач. на VII в.); Псевдомаврикий (края на VI – нач. на VII в.); Фредегарий Схоластик (първата половина на VII в.), летописец на франкския крал Дагоберт (623-634 г.); Йоан Никиуски (VII в.); Теофан Изповедник (~758~818 г.); Патриарх Никифор (~758~829 г.).

Трудовете на някои от посочените автори са почти изцяло или частично унищожени от съвременната им политико-религиозна конюнктура, като фрагменти от тях за щастие са съхранени в съчиненията на някои от колегите им.

Ползваме също така безценния свод документи на волжките българи, обхващащ огромен период – от дълбока древност до средните векове, – по българското издание **Бахши Иман.** Джагфар тарихи (Историята на Джагфар). Свитък от булгарски летописи 1680 година. С., ИК „Кама“, 2005. 345 с.

2. Племенните вождове (канове/крале) в I хилядолетие сл.Хр. Готите напускат Скандза/Скандинавия и завладяват Дакия и Скития/Саклан

И така, пристъпваме към важните владетели (в аспекта на техните родствени връзки), които определяли развитието на държавните образувания и съдбата на народите през I хилядолетие сл.Хр.

За съжаление обаче, краят на втория и началото на третия визирани от нас периоди са замъглени от едно от белите петна в историята, затова не можем да представим данни за близо четири века и половина. Неизвестни са хуно-българските владетели след Вунд/Вананд, управлявал във втората половина на II в. пр.Хр. територии около Кавказ и оттогава – до втората половина на IV в. сл.Хр., когато в земите между Кавказ и Дунав царувал славно българският кан Булюмар/Баламбер.

Позовавайки се на древни епоси, както и на по-старите историци на гетите (по-късните готи), а това са Дион Хризостом (~40~120 г.), Павел Орозий (~385~418 г.), Аблавий (V в.) и Касиодор (~487~583 г.), Йорданес (~500~552 г.) разказва как в края на II в. готите напуснали Скандза (Скандинавския полуостров) и постъпателно завладели Прибалтика и Дакия. При това те покорили древните жители на тези земи – славянските племена ободрити, поморяни, пруси, венети, лютичи, поляни, мазовшани, видиварии, ести, язиги, ятвяги и др. Тук настъпило диференцирането на готите на гревтунги (остготи), водени от

рода Амали, и тервинги (вестготи), водени от рода Балти, като разделителната линия между тях минавала по р. Данастър (Днестър).

В първата половина на III в. остготите настъпили в Скития и стигнали до Северното Черноморие, а след като преодолели р. Данапър (Днепър), заели и северо-западното крайбрежие на Меотида (Азовско море), до устието на р. Танаис (Дон). При това завоевание те покорили племената акацири (агатирси), склавени, анти, а по на север – войнствените голтескити, тиуди, инаункси, васинабронки, меренс (меря), морденс (мордва), имнискари, роксолани, бастарни, роги, атаули, навеги, бубегени, колди, херули и др. Така р. Дон се превърнала в обща граница между готите откъм запад и хуно-българите откъм изток, чиято територия достигала в този исторически момент до Каспийско море и Кавказ. /**Йордан.** Гетика, 25-42; 116-118. – В: **Йорданес.** О происхождении и деяниях гетов. Getica. M., 2001. – Електронна публикация: http://www.krotov.info/acts/06/iordan/iordan01.html/.

В българския свод „Джагфар тарихи“ /с. 17-20/ Скития е назована Саклан или Сакланска степ, с уточнението че се простира от р. Сула (Дунав) до р. Атил (Волга), обитателите ѝ – саклани, наричани също кара-масгути (черни или западни масагети), а Евксинския понт (Черно море) – Сакланско море. Разбира се, етнонимът саклани е общ, обединяващ много и различни местни племена, подобно на етнонимите скити и славяни.

Интересно е да се отбележи, че сакланите (**сакла**-название в българския свод) очевидно са идентични на саките или сакалибите (**сакал**-термини при персийските и арабските автори), както и на склавите или склавините (**скла**-названия, употребявани от гръко- и латино-езичните автори, напр. при Йордан – „склавени“; свързани с по-общите групи **ск** – напр. „скити“, и **кл** – напр. „келти“). Оттук става ясно, че след-Христовите саклани/склавини са етническа смес от пред-Христовите скити, даки, мизи и гети (масагети). Така че в Скития/Саклан черните или западните масагети (кара-масгути) са влезли в състава на сакланите/склавините, по времето, когато в Средна Азия господствали белите или източните масагети (ак-масгути), примесени с хуни и наричани от летописците хионити и ефталити („Седемте [племена]“).

Ефталитите са добре охарактеризирани от Прокопий Кесарийски в съчинението му „Войната с персите“: „Те не са номади като другите хунски племена, отдавна живеят уседнали на плодородна земя. Сред хуните те единствени са светлокожи и не безобразни на вид. И начинът им на живот не прилича на скотски. Управлява ги един цар и имат основано на закон държавно устройство, живеейки помежду си и със съседите си честно и справедливо, не по-зле от римляните или персите.“ /III, (3-5)/.

По произход индоевропейци, примесени с хуни, през III-IV в. ефталитите пребивавали в Западен Китай териториално като западен клон (орда) на господстващите там юеджи или жоужани. В края на IV и началото на V в. те се засилили, отцепили и мигрирали в Средна Азия, присъединявайки местните племена и налагайки властта си над тях. Ефталитите (т.е. белите масагети) говорели на източно-ирански (сакски, т.е. скитско-славянски) диалект, като някои от племената, включени временно в техния племенен съюз, например

кидарити, огури/угри и вари/авари (вархони), които преживяли по-продължително тюрко-монголско влияние, са възприели с времето наложения им тюркски диалект.

3. Българският кан Булюмар/Баламбер (~340-378 г.) и неговата държава. Покоряване на скито-сакланските и остготските племена и консолидиране на Хунския племенен съюз

В края на третата четвърт на IV в. победният ход на остготите, предвождани тогава от крал Ерманарих, бил преустановен от един мъдър, проницателен и смел вожд на име Булюмар/Баламбер – кан на хоногури, утигури, кутригури, угри/маджари и други племена.

А. Имена и родово-държавен символ

Двете имена на тази историческа личност: Булюмар /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 15-19/ и Баламбер /**Йордан**. Гетика…, § 130, 247-249/ означават приблизително едно и също: първата съставна фонема Булюм/Балам – „кълбо“ (в преносен смисъл „слънце“); втората съставна фонема Мар е кратка форма на името Мардукан, а разновидната ѝ съставна фонема бер/вер значи „дракон“. Следователно името Булюмар означава „Кълбото [знак на] Мар[дукан]“, а името Баламбер носи значението „Кълбото [знак на] Дракона“.

Във връзка с тази етимология ще забегнем напред, за да кажем, че един от правнуците на Баламбер, син на кан Улдин и баща на кан Мундзук, е взел пример от неговото име и се нарекъл Шаратон – Шар-Атон, т.е. „Кълбото на Атон“. Възможно е кан Шаратон (~412~422 г.), да е имал още едно име – Балатон, – което, като синоним, носи същия смисъл. Хидронимът Балатон вероятно е възникнал след като този кан е построил и пребивавал в своя стан/онгъл (укрепен лагер) край посоченото езеро.

Другото название – Мурсианско езеро – може би е дошло от името на един от правнуците на Шаратон (Балатон), когото Прокопий нарича Синион (бивш съюзник на Велизарий в похода срещу вандалите на Гелимер през 533-534 г. в Италия), на който Юстиниан отпуснал земя за заселване в Панония през 551 г. /**Прокопий Кесарийски.** История на войните. Превод Иван Дуйчев. – В: ГИБИ, т. II, с. 142-146/. Названието Мурсианско вероятно е формирано от името на почитаната от българи и славяни богиня Мокош, Мора/Мура или Морана/ Мурена, господарка на подземния/подводния свят (т.е. водните басейни) и антропонима Синион, опростено – Сион. Така се е получило Мур-Синионско или Мур-Сионско, съответно Мурсианско езеро.

Според Д. Ил. Димитров титлата *цар*, със значение император, е производна от древната титла *тсар* (*шар*), която е възникнала през III-II хил. пр.Хр. в Акад, употребявана сетне в Сирия (Арамея), Асирия, Вавилон, Персия, Средна Азия (Хунската империя) и Югоизточна Европа. Пръв нейн носител бил основателят на Акад *Саргон I* (2316-2261 г. пр.Хр.), с царско име *Шаррумкен* или *Шаррукин*. Сведения за цар *Саргон* има в клинописни текстове от старовавилонския и нововавилонския периоди (XX-XVI в. пр.Хр.), съхранявани в Лувъра – Париж, както

и в Британския музей – Лондон. /**Д. Ил. Димитров.** Титлата цар – най-древната имперска титла в света. – Ави-Тохол. Исторически сборник. Новият прочит на българската древност. Т. I. Издава Сдружение „Ави-Тохол“. С., ИК „Виделина“, 2005, с. 25-30/.

Авторът на това отлично изследване е пропуснал обаче да изведе семантиката на титлата *шар/тсар/цар* от *топка/кълбо* – владетелска регалия, ползвана като символ на божествения праотец Слънцето. Производни и свързани думи: *тсар/шар* – във Вавилон, освен „цар“, е значела и „година“, т.е. годишен оборот (небесен кръг) на слънцето; *Сардика/Сердика* – древен град в Тракия; *Сарди* – столицата на древна Лидия; остров *Сардиния*; *Сармизегетуса* – древен град в Дакия; *Саркел* (Белая Вежа) – ранно-средновековен град на р. Танаис (Дон); *Шар планина* – на границата между Македония и Косово; *Шарколия* – добре охраненият кон на Крали Марко; *Шаро* – типично българско име за малко топчесто куче; *шаран* – вид речна риба с овална форма; *шарен* – „многоцветен“, вероятно идва от свойството на бялата слънчева светлина да се пречупва и преобразува в разноцветна дъга; *чар*, *очарование*; *чародей* – „влъхва“, „колобър“; *чардак* – „балкон“; *чарда* – „стадо“, „орда“, „народ“; *чаршия* – площад с магазини; *чарк* – част от цялото, и други старобългарски думи.

Освен „топка“, „кълбо“, „сфера“, фонемата *бал* носи още един смисъл – „голям“, „велик“, във връзка с направата на определени свещени предмети като модели на слънцето, например знамето на масагетите (вж. по-долу), както и *балваните* – големи валчести каменни тотеми в Тракия, Дакия и Скития. Тази семантика е заложена също така в топонима Балкан (Бал-Кан, т.е. „Великият кан“), споменатия хидроним Балатон (Бал-Атон, т.е. „Великият Атон“) и др.

Става дума за бога-дракон или крилат змей, почитан в Египет под името Ра, във Вавилон – като Мардук, в Азия – като Мардукан, в Америка – под името Кетцакоатъл („Крилатата змия“), от славяните – като Велес, от гетите/скитите в Долна Мизия и Дакия като ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΣ ΟΔΙΙΣΣΙΤΩΝ „Великия бог на одеситите“ (Хелиос I), наричан още ΔΑΡΣΑΛΑΣ (Дарзалас) /вж. по-подробно във **В. Йорданов.** Хестия и Хелиос. – списание „Горгони“, кн. 4, 2020-2021/. В древността, след етническото сливане на мизите с гетите в големия обединен народ масагети, част от който мигрирала в Азия, туземните народи (китайци, монголци и японци) възприели от тях помпозните празници с карнавални шествия на Крилатата змия или Небесния дракон – зооморфният образ на бога-слънце.

Царската регалия шар/тсар (кълбо/топка), явяваща се модел на бога-слънце, символ характерен специално за масагетите в Средна Азия, разкрива възможността тяхно нашествие през платото Ариана и планините Загрос да е предизвикало в края на XXIV в. пр.Хр. гибелта на Шумерското царство и възникването на Акадското. В такъв случай основателят на Акадската държава Саргон I/Шаррукин очевидно се явявал представител на масагетската династия, която именно ползвала символа на кълбото. С цел аргументиране претенцията на новия владетел за власт над цяла Месопотамия, в нововавилонските и новоасирийските клинописни текстове е прокаран един доста популярен легендарен сюжет. Че неговата майка Енитум е била жрица в храма на богинята Ищар в гр. Азупирану („Шафрановия град“); за да предотврати убийството на

своето царствено дете, след неговото тайно раждане тя го поставила в засмолено тръстиково сандъче и го пуснала във водите на Ефрат. Детето било намерено и отгледано от водоносеца Акки, който след време го направил градинар в гр. Акаде, където първоначално се възцарил младият Шаррукин. Сетне, след победите му над царете на градовете Киш и Урук, Акадската държава започнала своето постепенно разширение, налагайки господстващата си роля в Месопотамия.

Кълбото – модел на слънцето, – като древна царска регалия на масагетските и хунските владетели, може да бъде видяно впоследствие и върху монетите на римските императори. Там божеството-покровител – Митрас, Непобедимото слънце – поднася на новия император своя символ, заедно с правото да властва от негово име (**сн. 2 а/б**). Понякога върху кълбото на Митрас е поставена фигурката на Ника/Виктория, богинята на победата, която предава на императора допълнителен символ – царствения венец (**сн. 3 а/б**). След приемането на християнството към царското кълбо е добавен кръст (**сн. 4, 5**), като е променено тълкуването му – вместо Слънцето, то вече символизира Земята.

Снимка 2 а/б. Монета на император Аврелиан (270-275 г.), отсечена в монетарницата на гр. Сердика. Лице: IMP AVRELIANVS AVG. Опако: SOL INVICTUS.

Снимка 3 а/б. Монета на император Карин (283-385 г.). Лице: MARCVS AVRELIVS CARINVS. Опако: SOL INVICTUS поднася на Карин своето кълбо с фигурката на Ника/Виктория, издигаща царствения венец.

Снимка 4. Златен печат (хрисовул) на цар Иван-Асен II (1218-1241 г.). Царят държи в дясната си ръка жезъл, а в лявата – златно кълбо с кръст. Надписът гласи: IW АСЕН ЦР БЛЪГАРWМЪ И ГРЪКОМЪ.

Снимка 5. Златното кълбо с кръст на цар Борис III Български (1918-1943 г.).

И така, по време на хилядолетното си пребиваване в Азия източните масагети дали на своя върховен бог-змей две имена – Мардукан и Елбеген („Бог Начало“, т.е „Родоначалникът“). Хуните го познавали под името Барадж, а в частност хунското племе башкорти/угри/маджари – под името Маджар. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 15-17/.

Всъщност гореспоменатите две имена на българския кан Булюмар/Баламбер се дължали на неговото държавно знаме: „…родния аски стяг на Барадж, представляващ червено плъстено кълбо със сноп разноцветни ленти на него“ /**пак там**, с. 17/. Червеното плъстено кълбо символизирало за масагетите слънцето, а разноцветните ленти – слънчевите лъчи, оцветени от небесната дъга, или радуга = „дъгата на Ра“.

Във връзка с казаното трябва да поясним, че единият от клоновете на хуно-българската династия изоставил знамето на Иджик – конската опашка (конят е богът-тотем на хуно-българите) – и възприел гореописаното масагетско знаме. Тази реформа била проведена от кан Казан/Газан, прародител на Булюмар, поради спасяването му като бебе при едно коварно нощно нападение на българския царски дом от хинците (китайците), в единия от трите господарски онгъла. Това се случило в пределите на владяното тогава от Хунския племенен съюз плато Ордос, с площ 91 000 кв. км., разположено в един от големите завои на река Кубан-су (дн. Хуанхъ, т.е. Жълтата река). Спасителят на Казан – масагетският цар Мар – го отгледал и впоследствие оженил за една от дъщерите си, като му отделил да управлява значителен дял от племенното обединение на масагетите. /**пак там**, с. 15/.

Б. Разширение на държавата чрез войни и династични бракове

Древният прародител Казан и тъстът му Мар действали в Среден Китай и Седморечието (Средна Азия), а след време техният далечен потомък Булюмар – също в Седморечието, в съседство с неговите родственици (също потомци на Мар) – вождове на Ефталитския племенен съюз, явяващ се формация на споменатите по-горе бели или източни масагети, примесени с хуни.

Обаче след гибелта на баща му (чието име е неизвестно) в една война с обединените сили на туркмени, киркизи, сабани, кипчаки и други племена, младият Булюмар бил принуден да мигрира през 341-342 г. на запад с верните си хуни (хоногури), подвластните му хуно-масагетски племена (утигури и кутригури) и присъединилите се към него маджари. /**пак там**, с. 15, 16/.

Щом преодолял Кавказките проходи, Булюмар останал за определен период (предположително докъм 355 г.) в държавата Идел, с център делтата на р. Атил/Итил (Волга). Там заварил династични борби в управляващия хуно-български род Буляр, по причина, че бил починал канът им Джоке Утиг. Произходът и авторитетът на Булюмар довели тогава до избирането му за владетел на Идел.

Между 355-363 г. хуно-българите на Булюмар/Баламбер се придвижили в две посоки, с цел обход на Меотида (Азовско море): дясното им крило – на запад към р. Танаис (Дон), а лявото – на югоизток покрай източното крайбрежие на Азовско море. На р. Танаис, вероятно по нареждане на остготския крал

Ерманарих, му се противопоставило едно от покорените от готите силни местни племена, назовано от Амиан Марцелин алани-танаити /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 3-1. – Електронно издание: **Аммиан Марцеллин**. Деяния (Res Gesttae). Перевод Ю. А. Кулаковского и А. И. Сонни из Киевского университета имени „Св. Владимира“. Киев, 1906-1908/, в българския свод „алани“, „саклани на Боз-Урус“ или „саклани-уруси“ /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 17-19/, а в „Гетика“ на Йордан – „росомони“ /**Йордан**. Гетика…, § 129, 130/. В гръцките текстове този народ е записан като „роксолани“ (транскрипция на българското название „рус-алани“). Покрай рус-аланите Баламер подчинил също толкова войнствените мурдаси, агачири (потомци на античните агатирси) и анти, както и склавените, голтескитите, бастарните и меря.

Булюмар/Баламер не бързал, защото от една страна не искал да погубва родствени народи, противодействащи му по чужда (готска) принуда, а от друга – желаел да приобщи под знамето си повече племена преди решителната колизия с войнствените готи. Освен това той харесал за метрополия на бъдещата си държава именно тези земи – между рубежните реки Дон и Днепър, поради естествената им защитеност и трудна достъпност, и където не трябвало да останат враждебни външни племена. За да се обоснове стабилно и за да набере сила, той се задържал там 10-15 години. Посредством редуване на бойни действия с преговори, към него в крайна сметка се присъединили урусите/роксолани, заедно с останалите, посочени по-горе.

Същевременно лявото хуно-българско крило форсирало Босфор Таврически (дн. Керченския пролив) и се озовало на Кримския полуостров. Първо в Крим, а сетне на р. Данапър (Днепър) ролята на задържащ буфер срещу хуните изиграли германските племена фаранги (франки), галидж (галицийци – от коляното на галите) и алманци (аламани/алемани), които също били преодоляни чрез бавен, но неотслабващ хунски натиск. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с.16-19/.

През 375 г. Ерманарих, могъщият крал на непобедимия дотогава остготски племенен съюз, мобилизизирал всички свои племенни бойни контингенти, над които господствал в Дакия и Скития. Обаче в решителната голяма битка на следващия рубеж – р. Данастий (Днестър) – готите били пометени от обединените хуно-български и местни сили на Булюмар. Съкрушеният Ерманарих починал (или се самоубил) в същата година, а остготските племена били поделени между сина му Хунимунд Красивия и племенника му Витимир/Винитар (внук на Вутвулф, брата на Ерманарих), под върховенството и общото командване на втория. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 3-1, 3-3; **Йордан**. Гетика…, § 126-130/.

Тук трябва да вметнем, че още преди 360 г. Булюмар/Баламбер предвидливо сключил важен династичен брак с Валадамарка, дъщеря на Хунимунд Красивия. Впоследствие, след смъртта на Ерманарих през 375 г., по силата на този брак остготските крале попаднали под военно-политическото влияние на Баламбер и неговите потомци, родени от готската принцеса. /**Йордан**. Гетика…, § 249-250/.

Ще ползваме данни от отличната книга „История блъгарска, сочинена от **Гавриила Кръстьовича**, член на Върховното централно судилище. Том първий“, издадена в Цариград през 1869 г.[1]

Г. Кръстевич пише, че когато кан Булюмар, наричан от него Беломир, направил остготските вождове свои васали, вестготският крал Атанарик организирал за съпротива военните си сили, но претърпял и той жестоко поражение от хуно-българите. Събирайки оцелелите бойни части, той се укрепил на десния бряг на р. Прут, но чувствайки се несигурни, тук вестготите се разцепили поради верски различия. Вождовете Фритигерн и Алавив, които били благосклонни към християнското вероизповедание, повели по-малката и частично християнизирана част от народа на юг, с намерение да се заселят в Източната империя, със съдействието на Улфила, епископ на Мизия и Дакия. По-голямата част от вестготите, начело със своя крал – езичника Атанарик, – останали в укрепената зона на р. Прут, откъдето сетне забягнали към високите непристъпни плата на Карпатите, зовани тогава Кавкаланди /**пос. съч.**, с. 45-48; 58, 59/.

4. Император Валент приел в Мизия вестготите на Фритигерн на служба като федерати. Остготите, вестготите и арианският епископ Улфила

Когато Фритигерн и Алавив достигнали с хората си до северния бряг на р. Дунав, заседнали там и изпратили посолство, оглавено от епископ Улфила, при Флавий Юлий Валент, император на Изтока (364-378 г.; **сн. 6**), който тогава пребивавал в гр. Антиохия. Притеснени от хуните, вестготите поискали от императора да им предостави земя за постоянно заселване в Мизия, съгласно правилата на Институцията на федератите, въведена още в третото десетилетие на IV в. от император Константин Велики. Те обещали да се подчинят на властта и законите на Валент, да охраняват Дунавския лимес от вражески нахлувания, целокупно и всенародно да приемат християнството, а не индивидуално и по собствено убеждение, както досега, ако той им осигури наставници да ги учат на техния език. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 3-7; 4-1; 4-5; **Йордан**. Гетика…, § 131-137, във връзка с § 111, 112/.

[1] Налице е второ издание, осъществено от издателство „Гута-Н“ през 2016 г. Авторът Г. Кръстевич е завършил право в Сорбоната, на издръжката на княз Стефан Богориди, след което работил първо като управител на остров Самос, а сетне, след като съставил Търговския закон на Османската империя, бил назначен за член на Висшия съдебен съвет. Тънък познавач на старогръцки, латински и френски езици, и имащ достъп до книгохранилищата в Турция, Русия и Западна Европа, Кръстевич е извлякъл широко-обзорна информация за целите на своето изследване от достъпните по негово време антични и ранносредновековни източници.

Снимка 6. Ауреус на император Валент (364-378 г.) с неговия портретен образ, сечен в родния му град Цибала, провинция Втора Панония (дн. гр. Винковци, Хърватия). Експонат в музейната сбирка, съхранявана в античната крепост Цари Мали град, край с. Белчин, България. Фото автора.

Християнската ревност на готите, подтикната от желанието им за убежище в Източната империя, е отбелязана от привърженика на ортодокса Йордан, но тук в текста си той умишлено премълчава, че те са започнали да преминават по-отпреди към арианското вероизповедание, насърчавани именно от епископ Улфила, който сега им ходатайствал за убежище пред император Валент.

Затова пояснявame, че 34 години преди идването на вестготите в Мизия, провинциите Долна Мизия и Дакия, включително полуостров Крим, обитавани от мизи, даки и гети (претърпели с времето етногенезис и превърнали се в масагети), са били в духовната юрисдикция на гетски свещенослужители, със седалище в Никополис ад Иструм (Долна Мизия). Вторият от тях – споменатият Улфила, – по произход гет от Кападокия (област в Анатолия), бил назначен в 341 г. за епископ на посочената епархия от императора на Изтока Констанций II (337-361 г.; син на Константин Велики). От 341 до 348 г. Улфила превел библията и основната богослужебна книжнина на местния език на мизо-гетите (масагетите).

Трябва да се има предвид, че духовната власт на Улфила се простирала всеобхватно само в Долна Мизия. На север от Дунав той имал влияние предимно върху градското население по Черноморското крайбрежие. Във вътрешността на Дакия готските вождове, които все още изповядвали езичеството, понякога организирали гонения на християни. Веднъж самият Улфила и придружаващите го изповедници едва се спасили в Мизия, избягвайки смъртта. /**Г. Кръстевич**, пос. съч., с. 48/.

През 375 г., в управлението на император Валент (364-378 г.), когато вестготите поискали убежище в Мизия, Улфила още ръководел своята катедра (до смъртта му в 383 г.).

Теофан точно посочва, че Улфила съдействал на вестготите пред Валент:

„… Готите, под натиска на хуните, изпратили [посланик – б. В.Й.] да моли за помощ цар Валент, чрез посредничеството на своя епископ арианина Елфила [Улфила], дружащ при Констанций [Констанций II] с арианите Евдоксий [епископ на Антиохия – б. В.Й.] и Акакий [епископ на Бероя Кесарийска в Анатолия – б. В.Й.]. Той [Улфила – б. В.Й.] именно научил на арианство готите.“ /**Теофан Изповедник**. Хроника…, § 50. – Електронно издание: **Летопись византийца Феофана. От Диоклетиана до царей Михаила и сына его Феофилакта.** В переводе с греческого В.И.Оболенского и Ф.А.Терновского. С предисловием О.М.Бодянского. Москва, в Университетской типографии, на Страстном бульваре. 1884 г. Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете, 1884, кн. 1-я. **–** http://krotov.info/acts/08/3/feofan_05.htm/.

Улфила своевременно бил осиновил и подготвил за свой наследник мизиеца Авксентий от гр. Дуросторум (дн. Силистра), който продължил делото му, като изместил епископската катедра в своя роден град. Така че духовната среда – език, азбука, книжнина, религия – е била подготвена за новодошлите вестготи, чийто език по това време е бил близък (диалектен) с езика на предшествениците им мизо-гети, както и диалектен с този на склавите, бившите скито-гети.

Трябва още да поясним, че императорите на Изтока – от споменатите Константин Велики (император на Запада от 312 г.; император на Запада и Изтока от 324 до 337 г.) до Валент (император на Изтока през 364-378 г.), както и всички епископи в подведомствената им територия, включително Улфила и Авксентий, са въвели като държавен култ, почитали и поддържали първоначалната версия на християнството – арианството. Едиктите на Галерий, приет в гр. Сердика (дн. София) през 311 г. и на Константин, приет в гр. Медиоланум (дн.Милано) през 313 г., препоръчвали свобода и толерантност за всички вероизповедания в империята, за да се предотвратят институционалното преследване, мъчения и убийства в името на вярата. За съжаление на Втория вселенски събор в Константинопол през 381 г., организиран от Теодосий I (379-395 г.) – първият източен император с гръцки произход, – бил утвърден Символът на вярата и обявен канонът на т.нар. ортодокс („правилното“ християнство), за нетърпимост към езическите вярвания и към арианската ерес. Постепенно през следващото десетилетие отново бил даден път на гоненията на хора, ограбването и унищожаването на величествени храмове (паметници на античната култура), изгарянето на огромно количество книжнина, съдържаща древното знание на човечеството. Все варварски, упадъчни, деградивни прояви на ортодокса!

Затова Йордан в средата на VI в. си позволява да направи по-нататък в своя текст злобния коментар, че вестготите били въведени от Валент в арианството – „секта“ на „християнското лъжеучение“ и „отрова“ /**Йордан**. Гетика…, § 132, 133/.

Забягваме напред – в 588 г. в Испания – когато вестготският крал Рекаред I (587-601 г.) „събрал… в Толедо всички готи, които още оставали ариани и заповядал да му донесат всички ариански книги. Тези книги били събрани и

подпалени по негова заповед. Той заставил всички готи да се кръстят в християнската вяра.“ /**Фредегар.** Хроника (Парижкий кодекс), § 8. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта:** Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада./

В този свой текст франкският летописец Фредегар ни осведомява, че дори след два века арианските свещеници на вестготите са водели християнската литургия по книгите на Улфила и по направени техни преписи. За жалост безценните епистоларни паметници са подложени на безумно аутодафе. Може би някои от тях – по-красиви и скъпи – все пак са били скрити и запазени. Вероятно добре известният „Кодекс Аргентеус“ е един от тях.

Важно е в случая да кажем на какво се дължи внезапната религиозна преориентация на вестготското кралско семейство от арианско християнство към ортодоксален католицизъм. Бащата на младия крал Рекаред – Леовигилд (568-586 г.) – ревностно изповядвал традиционното за готите арианство, но майка му гъркинята Теодосия, се изявила като привърженичка на твърдия ортодокс. Тя била дъщеря на Севериан, управителя на гр. Картахена и на византийския анклав в Южна Испания. Нейни кръвни братя били Леандър Севилски, архиепископ на Испания (584-601 г.) и наследилият неговата катедра Исидор Севилски (601-636 г.). Двамата се превърнали в авторитетни политици и теолози на ранно-католическото християнство и предвестници на инквизицията. Така че младият и податлив на чуждо влияние вестготски крал Рекаред извършил през 588 г. кощунственото аутодафе на книгите на Улфила по волята на майка си и на вуйчовците си.

5. Кан Алип-би/Алатей (378-387 г.). Продължение политиката на Булюмар/Баламбер за консолидиране и укрепване на Хунския племенен съюз

И така, както споменахме по-горе, на мястото на починалия Ерманарих остготите избрали внука на брат му Вутвулф – Витимир = Венетар (375-376 г.). Възнамерявайки да отхвърли васалитета си към Баламбер, остготският крал Венетар нападнал през 376 г. племето анти, отнасяйки се извънредно жестоко с неговите вождове и стареи. Той наредил да бъдат разпънати на кръстове банът им Божа, синовете му и 70 старейшини. Възмутеният от това безумие Баламбер привикал под бойното си знаме верните му готски вождове Зигизмунд, Хунимунд и сина на последния – Гезимунд. В ожесточеното сражение Венетар паднал убит от стрела на самия Баламбер, а тронът му бил зает (според Йордан) от Хунимунд Красивия. /**Йордан**. Гетика…, § 126-130; 245-250/. Всъщност обаче трона заел малолетният Венетаров син Витерик/Видирих (376-378 г.), с регенти Алатей и Сафрак. /**Амиан Марцелин.** Деяния, XXXI, § 3-3/. Хунимунд Красивия получил остготския трон по-късно – около 379 г. и управлявал до 405 г., – но на това, спазвайки хронологията на събитията, ще се спрем на точното място.

Трябва да отбележим, че за разлика от Марцелин, Йордан не споменава за макар и краткото управление на Витерик след баща му Венетар. /**Йордан.** Гетика…, § 129-130; 245-250/. Йордан въобще не отбелязва Витерик и в своя царски списък на готски владетели. /**пак там,** § 79-81/.

Тук отново се налага да се отклоним от основната нишка в нашето изследване, защото има разлика в именуването на наследника на Ерманарих от различните антични автори, която поражда на свой ред объркване сред повечето съвременни историци.

Амиан Марцелин, който е най-близо до тези събития (писал е за тях около 380-390 г.) го нарича Витимир /**Деяния**, XXXI, § 3-3/, а Касиодор (~487~583 г.; чиято „История на готите“ е ползвана от Йордан и след това унищожена) и чрез него Йордан (~500~552 г.) – към средата на VI в., му дават друго име – Венетар /**Гетика**, § 132, 133/. Всъщност става дума за една и съща личност, защото след победата му над антите Витимир получил прозвището Венетар – „Победител на венетите“. /**Хервиг Волфрам.** Готы. От истоков до середины VI века. Пер. с нем. Б. Миловидов, М. Щукин. СПб., Ювента, 2003, с. 317-319/.

И така, в *новата хуно-остготска федерация* на Булюмар/Баламбер и сина му Алип-би/Алатей на север в Скития – покрай реките Днестър, Днепър, Дон и Волга – останал *източният контингент на хуно-българите*, състоящ се от ак-булгар (т.е. „белите българи“, включващи хоногурите и утигурите), идел-булгар, агацири и маджари плюс съюзните им анти, меренс (меря), морденс (мурдаси/мордва), тиуди, инаункси, васинабронки, имнискари, бастарни, роги, атаули, навеги, бубегени, колди, херули и др. Но щом вестготите опразнили Прибрежна Дакия, заели я веднага племената от *западния контингент на хуно-българите* – кара-булгар (т.е. кутригурите), урус-алан (т.е. роксоланите), венетите и славините (южна група), плюс съюзните им остготи на Зигизмунд и Хунимунд. Последните четири хуно-български народа съставлявали *ударното военно ядро* на Баламберовата държава: те проправяли пътищата за нейното разширение и просперитет. По това време гепидите (третият готски етнос) обитавали Вътрешна Дакия.

Смятаме, че бащата на Алатей/Алип-би – Булюмар/Баламбер – е заделил за сина си част от съюзната хунска конница и му я предоставил навярно след неговото възмъжаване и инициация, както повелявал обичаят. Изглежда това се е случило тъкмо преди решителната битка с обединените остготски сили на Ерманарих през 375 г., когато Булюмар се е нуждаел от верни офицери, които да предвождат хунските конни съединения. На следващата година тази конница е участвала в споменатата наказателна война на хуно-българите срещу остготския крал Венетар, а след смъртта му, начело на нея Алатей/Алип-би, в качеството си на син на остготската принцеса Валадамерка (дъщеря на Хунимунд Красивия), е изпълнявал регентството си към малкия Венетаров син крал Витерик/Видирих (376-378 г.). Това разбира се гарантирало покорството на остготите спрямо хуно-българите, съгласно договорните им отношения.

Пояснаваме, че тежката хуно-българска конница била набирана основно от племената кутригури, урус-алани (роксолани) и мурдаси (част от които били сарматите), а леката – от оногури, утигури, маджари и др.

6. Император Валент отказал да приеме в Мизия остготите на служба като федерати. Бунтът на вестготските федерати, начело с вожда им Фритигерн

Благополучното преселване, със съгласието на император Валент, на вестготите в Долна Мизия, мотивирало и остготите да поискат същото благо – да живеят на юг, при по-добри климатични и икономически условия. По съвет на Баламбер, регентите на малолетния остготски крал Витерик/Видирих – Алатей и Сафракс – придвижили основните хуно-български и остготски сили от р. Днестър към северния бряг на р. Дунав. На техните пратеници обаче, Валент изненадващо отказал да изпълни молбата за заселване в Мизия. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 3-3; 4-12/.

Според Йордан, вестготските федерати в Долна Мизия, с военни вождове Фритигерн, Алатей и Сафракс, търпяли две години произвола на корумпираната римска администрация, с управители и военни командири Лупицин и Максим. През юни 378 г. Фритигерн бил поканен на пир в претория на гр. Маркианопол, като охраната му била отделена в друго крило на сградата. При опита да бъдат убити, готите, начело с Фритигерн, успели да надвият и ликвидират римските заговорници и част от гарнизона. Тогава разгневеният Фритигерн обявил бунт на федератите срещу Рим. /**Йордан**. Гетика…, § 134-137/.

Тук в текста на Йордан има противоречие: първо казва, че вестготите в Долна Мизия са ръководени от трима военни вождове Фритигерн, Алатей и Сафракс /§ 134/, обаче после пише как римският военачалник Лупицин, замисляйки коварен план, поканил на пир в Маркианопол само единия от тях – Фритигерн /§ 135, 136/.

Но Алатей и Сафракс въобще не са били заедно с Фритигерн в Долна Мизия. Както посочихме в по-предния абзац, според Амиан Марцелин, съвременник на събитията, те са изпълнявали службата си на регенти и охрана при малолетния остготски крал Витерик северно от Дунав, а и, както видяхме, остготите въобще не били допуснати в Мизия от император Валент. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 4-12/. Иначе и Алатей със Сафракс щяха да бъдат поканени на този пир, за да може с един удар римляните да оставят готите без нито един военен вожд.

7. Кан Алип-би/Алатей преминал в Мизия, за да помогне на Фритигерн

Щом научил за бунта на Фритигерн в Долна Мизия, Валент изпратил магистъра на конницата Сатурнин да заварди проходите в Източния Балкан (вероятно Котленски, Върбишки и Ришки проходи). Напиращите към богата Тракия вестготи не успели да преодолеят преградния вал на римляните, а нямало как да се сдобият с храна, защото местните предвидливо прибрали в крепостите стадата си и земеделската продукция (през втората половина на юли житните култури са вече ожънати). Затова вестготите „призовали при себе си **хуни и алани** [според нас хуни-кутригури и съюзните им урус-алани – б. и к. В.Й.], съблазнявайки ги с надеждата за огромна плячка.“ /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 8 – 3, 4/. Ето как Фритигерн, спрян от римската защитна линия, се

принудил да изпрати свои куриери отвъд Дунав, при остготските военни вождове Алатей и Сафракс, с молба да му помогнат в тази тежка ситуация. Тогава те са оставили навярно малък охранителен отряд при малолетния крал Витерик, форсирали Дунав и преминали успешно в Мизия.

Когато донесли на Сатурнин за появата на тежката хуно-кутригурска и урус-аланска конница на Алатей и Сафракс, той скорострелно вдигнал блокадата от проходите и се оттеглил с хората си в Тракия. /**пак там,** § 8-5/. Сатурнин вероятно преценил, че не ще може да удържи конницата на Алатей и Сафракс. А тя е била командвана именно от тези добри командири, макар Марцелин да не споменава имената им тук, а малко след това – при описанието на битката край Адрианопол на 9 август 378 г. /**пак там**, § 12-12/.

Смятаме, че Алатей в текстовете на Амиан Марцелин и Йордан е идентичен с Алип-би в текста на българския свод; наричан също Балтазар /за последното име вж. **Edvard Thompson.** The Huns. Oxford, 1999/. В българския свод Алип-би е посочен като син на Булюмар (Баламбер) и че неговата конница е имала решаващо участие за победата над римляните при Адрианопол. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 19/ (за самата битка вж. по-долу).

Йордан тенденциозно премълчава кой е синът на Баламбер (Булюмар) и Валадамарка (не казва въобще нищо за техен син; **Гетика…**, § 249, 250), а споменава Алатей, без лични данни за него, заедно с Фритигерн, само два пъти – преди и след Адрианополската битка /§ 134, 141/, но не и в нейното свръх-пестеливо описание в няколко реда /§ 138/, въпреки че именно Алатей е имал заслугата за разгромната победа на хуно-готите над римляните.

Така, благодарение на Алатей, в началото на лятото на 378 г., изстрадалите от глад готи на Фритигерн преминали през освободените проходи на Балкана (напуснати от Сатурнин), нахлули в Тракия и Родопите, и се отдали на грабеж. Вестготските военни сили съставлявали само 10 000 пехотинци; които водели и семействата си в големи покрити квадриги (фургони), нещо като мобилни домове. Император Валент научил в Антиохия и тази неприятна новина. Тогава той реорганизирал с възможната бързина наличните си военни сили в отряд от около 30 000 пехота и малка конница, като с бърз марш достигнал гр. Адрианопол. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 12: 3-8; **Йордан.** Гетика…, § 134-138/.

8. Битката при Адрианопол

На 9 август 378 г., войските на Валент и Фритигерн се срещнали северно от Адрианопол. Виждайки, че неприятелят го превъзхожда три пъти и е много по-добре въоръжен, Фритигерн построил от фургоните лагер за кръгова отбрана, в средата на който се скрили жените, децата и възрастните, а в периферията застанали неговите войни. Той изпратил при Валент един презвитер с молба за примирие, но, осъзнавайки превъзходството си, Валент му отказал и дал на своята войска команда за атака. В създалата се ситуация хитрият и комбинативен Фритигерн се стремял да удържа положението при статична отбрана, като се опитал да забави началото на битката с още едно неуспешно пратеничество при императора. Вестготският вожд имал договорка с Алатей и Сафракс, които тогава се били оттеглили в неизвестна посока. Явно той знаел приблизително

кога те ще се появят отново и евентуално ще го спасят за трети пореден път, както вече се било случило при старопланинските проходи и след това в Тракия – при гр. Дебелт. /**Амиан Марцелин.** Деяния, кн. XXXI, § 8: 9-10; 12: 10-12; **Йордан.** Гетика…, § 138/.

Така че преди появата на Алатеевата конница край Адрианопол, Фритигерн очевидно бил обречен да загуби битката, затворен в своя лагер едва с 10 000 пехотинци.

По дадената от Валент заповед, тежко въоръжената римска пехота се придвижила, построена в дълбока многоредова фаланга срещу готите, прикривайки се с щитове от вражеските стрели и копия. Скоро двете ѝ крила, фланкирани с по малко конница, обхванали готския лагер и започнали да го обкръжават.

Тъкмо лявото римско крило ускорило ход за сблъсък с готския лагер, когато с грохот, метален шум и викове от близката планина се спуснала „като мълния“ многоочакваната конница на Алатей и Сафракс, минавайки в движение от походен строй в атакуващ клин. В пълен галоп конниците-стрелци отдалеч, но точно, изпразнили колчаните си: смъртоносен облак от стрели се понесъл над сгъстените римски редици, сякаш самата смърт ги порязала с острата си коса. Както се изразява Марцелин: „Носещите отвсякъде дъха на смъртта стрели, попадали в целта, защото било невъзможно нито да ги видиш, нито да се скриеш [от тях – б. В.Й.].“ Последвал ужасяващ пряк сблъсък на атакуващата хуно-аланска конница с фланга и тила на римския строй. Притиснати от две страни – в тил от хунската конница, а фронтално – от готската пехота в лагера, – римските войници изпаднали в напълно безизходно положение. Отчаяни и паникирани те нарушили своя строй и били подложени на клане. /**Деяния,** кн. XXXI, § 12: 10-12; 12-17; 13: 1-7/.

Тук е важно и необходимо да изясним въпроса са етническия състав на конницата на Алатей и Сафракс, която всъщност е наклонила везните в полза на готите в този оспорван военен конфликт, който е имал голям политически отзвук в своето време.

Пристигането на победната конница край Адрианопол е отразено от Амиан Марцелин посредством следния текст: „**Готската конница** [к. В.Й.] се върнала начело с Алатей и Сафрак, **заедно с отряд алани** [к. В.Й.]. Като мълния се появила тя от стръмната планина и се понесла в стремителна атака, смитайки всичко по своя път.“ /**Деяния,** § 12-17/. Тук конницата на Алатей е наречена „готска“. Преди това обаче, обяснявайки как вестготите в Мизия не могли да преодолеят римската отбрана на Старопланинските проходи и се принудили да повикат на помощ „шайки хуни и алани“, Марцелин пише: „В тези дни в Скития и Мизия, където било изтребено всичко съедобно, варварите [вестготите – б. В.Й.], остервенели от глад и ярост, напрягали всичките си сили, за да пробият [римската отбрана на проходите, организирана от магистър Сатурнин – б. В.Й.]. След многократни опити, които били отразени от силната съпротива на нашите [римските военни сили – б. В.Й.], заседнали по високите места [предпланините

на Балкана – б. В.Й.], те се оказали в крайно трудно положение и призовали при себе си **шайки хуни и алани** [к. В.Й.], съблазнявайки ги с надеждата за огромна плячка.“ /**пак там,** § 8-4/. Зад Марцелиновото словосъчетание „шайки хуни и алани“, курсивирано от нас в цитирания абзац, очевидно се крие именно хуно-аланската конница на Алатей и Сафракс, като по-горе пролича, че в конницата аланите са всъщност само „отряд алани“. /**пак там,** § 12-17/.

Следователно тази конница, която предположително наброявала от 5 до 8 хиляди бойци, е била формирана предимно от хуни, плюс „отряд алани“. Освен това, ако се съобразим с цялостния контекст на събитията (т.е. да подберем по-изчерпателна извадка от исторически факти в различните извори), то под „хуни“ тук би трябвало да подразбираме хуни-кутригури, а под „алани“ – рус-алани (роксолани).

Допълнително косвено свидетелство, че Алип-би/Алатей е водел хуно-кутригурска конница, е посочването на Йордан, че след победата при Адрианопол победителите се разделили: „Фритигерн се отправил да граби Тесалия, Епир и Ахея, а Алатей и Сафрак с останалите пълчища се устремили в Панония“ /**Гетика…**, § 141/. А от този исторически момент (378 г.) занимаващите се с късноантичния период автори, например Комес Марцелин, Прокопий Кесарийски, Агатий Миринейски, Менандър Протектор, отбелязват най-ранното присъствие на българи-кутригури в Панония.

Освен това разполагаме с точно описаните различия във въоръжението и начина на действие на хуно-кутригурската и готската конница, наблюдавани лично от Прокопий Кесарийски, секретаря на пълководеца Велизарий, по време на римо-готската война в Италия. Прокопий пише: „Разликата е в това, че почти всички римляни и техните съюзници **хуните са добри стрелци с лък по време на езда, а на готите това умение не е познато** [к. В.Й.], но техните конници са привикнали да ползват само дротици и мечове; техните стрелци се сражават като пехотинци…“ /**Прокопий Кесарийски.** Войната с готите, кн. V/I, § 27. – Электронная библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева./. Трябва да отбележим, че за Прокопий хуните се състоят основно от три големи племена: хоногури, утигури и кутригури. /**пак там**, кн. VIII/IV, § 4, 5, 6 и сл./.

Според Агатий Миринейски хунските и скитските племена от древни времена обитавали земите между Меотида и планината Имай (Имеон) в Азия. Той изброява някои от тези племена: кутригури, утигури, ултизури, вуругунди и пр. А когато разказва за първото от тях, Агатий употребява израза „кутригурите-хуни“. /**Агатий Миринейски.** Царуването на Юстиниан. Превод на В. Бешевлиев и В. Тъпкова. – В: Христоматия по история на България. С., 1978, с. 66, 67/.

В битката при Адрианопол, която приведохме по отличното описание на бившия военен командир и съвременник Амиан Марцелин, се вижда наистина една хуно-кутригурска конница в действие. При атаката си тази конница засипала римляните с облак от стрели, а от цитирания текст на Прокопий се вижда, че готските конници не използват лъкове, а дротици и мечове.

Прави впечатление, че докато в началото на книга 31 на „Деяния“ Амиан Марцелин използва фразата „шайки хуни и алани“ /**Деяния,** кн. XXXI, § 8-4/, то към нейния край той изрича с респект думите: „към готите се присъединили **войнствените и храбри хуни и алани, закалени в бойни трудове** [к. В.Й.]“

/**пак там,** § 16-3/. Очевидно в случаите, когато употребява израза „готска конница“, Амиан Марцелин има предвид, че хуните и аланите са изпълнявали ролята на такава, за да помогнат на готите, т.е. че готската конница е била формирана от хуни и алани. /**пак там,** § 12: 10-12; 12-17; 13: 1, 2; 16-3/.

И така, наблюдаващи от разстояние неблагоприятния развой на битката и поразени от неочаквания нейн обрат, император Валент и офицерската му свита, се впуснали в отчаяно бягство към Адрианопол. Алатей/Алип-би оставил Сфаракс да довърши римската пехота, а самият той с малък отряд се втурнал да догони императора, преди последния да успее да се скрие в Адрианополската крепост. Силните и бързи кутригурски коне скоро настигнали знатните бегълци, които обаче успели да се барикадират на втория етаж на една вила, недалеч от града. Императорът, който при бягството си бил ранен със стрела, не отговорил на отправените му призиви да се предаде, като навярно се надявал да пристигне отнякъде помощ. Тогава вилата била подпалена, но затворилите се в нея римляни не успели да излязат, вероятно поради срутване на дървената конструкция върху тях. Всички загинали в огъня, като само един млад кандидат успял да скочи от прозорец в последния миг. Заловен, той казал на Алатей, че в къщата е изгорял самият император Валент, което разказал и след това – когато бил освободен и се прибрал в Константинопол. /**Амиан Марцелин.** Деяния, § 13-12; 13: 13-16; **Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор**. Хроника, § 1127-1129. – Електронна публикация: Хроника Магна Аврелия Кассиодора Сенатора, светлейшего и сиятельного мужа, бывшего квестора Священного дворца, бывшего ординарного консула, бывшего магистра оффиций, префекта Претория и патриция. Пер. с лат. В. Г. Изосина/.

Алатей/Алип-би се покачил върху изгорелите останки на вилата, където намерил и взел своите заслужени трофеи: регалиите на императора на Изтока Валент. Според българския свод той отнесъл плячката си на своя баща Булюмар, в стана му на р. Днепър. Великата победа над Източната империя била отпразнувана подобаващо от върхушката на хуно-българския племенен съюз. Но в разгара на пира старият Булюмар починал (септември 378 г.). /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 19/. Победоносният, но още неопитен в държавните дела, млад кан Алип-би трябвало да поеме управлението на бащиното огромно наследство – една империя, простираща се от Кавказ и Волга до Тракия и Панония, в която на федеративен принцип влизали около 60 племена.

Както споменахме по-горе, според Йордан, Фритигерн с вестготите се отправил на юг и сетне на запад, а „Алатей [Алип-би – б. В.Й.] и Сафракс с останалите пълчища се устремили в Панония“ /**Гетика…**, § 141/. Стиковайки тези данни със съответните от българския свод, тук можем да предположим, че Сафракс е заминал с кутригурската и аланската конница за Панония, а Алип-би се завърнал временно при баща си на Днепър. След това, вече в качеството му на върховен кан, организирал миграцията на кутригурските и аланските семейства към новата им земя в Панония, където ги очаквали техните съпрузи и бащи (отишли там със Сафракс).

Сведенията за Алатей/Алип-би след 378 г. са изключително оскъдни. От тях проличава, че за да контролира остготите, той се е намесвал в борбите за остготския трон между претендентите от управляващата династия Амали. Така например Хунимунд, виден представител на Амалите, успял да се наложи като крал на цялото остготско племенно обединение около 379 г., след отстраняването на малолетния Венетаров син – крал Витерик/Видирих – и с решаващата помощ именно на внука си Алатей/Алип-би/Балтазар – син на Валадамарка и Баламбер.

9. Кан Улдин (~387~409 г.), син на Булюмар/Баламбер. Кановете Донат (~409~412 г.) и Каратон (~412~422 г.) – синове на Алип-би/Алатей

Царуването на Алатей/Алип-би/Балтазар е продължило вероятно до 387 г., откогато ръководството на Хунския племенен съюз било поето от кан Улдин – брат на Алип-би по бащина линия. Гаврил Кръстевич транскрибира гръцката форма на името Улдин в славянската Владин/Валдин = Владо, считайки, че е била неправилно записана от гръцките хроникьори. /История блъгарска. Сочинена от **Гавриила Кръстьовича**, член от Върховното Ц. Судилище. Том първий. Цариград, 1869; Второ издание, С., 2016, с. 71-72/.

През 400 г. въстанал срещу император Аркадий готският федерат Гайна, който бил успял да се издигне до поста главнокомандващ на източно-римската армия. Поради интригите на цариградския епископ Йоан Златоуст, който притискал готите в Константинопол да преминат от арианство към ортодокс, Гайна, с част от своите готи избягал северно от Дунав в хунските владения, но тук бил заварден, разгромен и убит от кан Улдин, който изпратил главата му на Аркадий. Вследствие на това по инициатива на последния бил подписан договор за сътрудничество /**пак там** – по сведения от Зосим и Филосторгий/, благодарение на който Улдин бил привличан за съюзник в съвместни военни операции (вж. по-долу), а западните хуни-кутригури установили центъра на своята държава в Панония.

Крал Хунимунд управлявал остготите до около 405 г., като след 387 г. го подкрепял (и контролирал) споменатият Баламберов син кан Улдин. Трона на Хунимунд наследил синът му Торисмуд, който, макар и в юношеска възраст, разгромил и покорил с хуно-кутригурска помощ силното племе гепиди, което тогава владеело областта Панония в провинция Вътрешна Дакия. /**Йордан**. Гетика…, § 250, 251/. Така и мощното готско племе гепиди било поставено под влиянието на хуно-готските канове, а крал Торисмуд също така бил подкрепян от кан Улдин по време на краткото си царуване.

Запазено е сведение за съвместна акция през 406 г. на Улдин и Сар – крале на хуни и готи – срещу скита Радагайз, който бил навлязъл дълбоко в Италия с 200 000 войска. /**Комес Марцелин**. Хроника, § за 406 г. – В сайта Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада: **Марцеллин Комит.** Хроника. Перевод Н. Н. Болгова из Кафедры всеобщей истории Белгородского государственного университета, 2010 г./.

Очевидно става дума за нашествие в Италия на венети, начело с княза им Радагайз /вж. **Г. Кръстевич**, пос. съч., с. 75, 76; 235 – бел. 1 към § 5/, което било

неутрализирано от хуните на Улдин и готите на Сар по молба на византийския император Аркадий (395-408 г.). Нареченият тук Сар вероятно е младият остготски крал Торисмуд. Съдейки по името обаче, възможно е да става дума за Шаратон – Шар или Сар, – син и съуправител на Улдин. Шаратон би могъл да ръководи готския контингент в тази военна операция, тъй като се явявал внук на остготската принцеса Валадамарка и чрез нея – член на рода Амали (вж. по-долу).

Крал Торисмуд управлявал само 2 години (~405~407 г.), тъй като се убил, падайки от коня си. Остготите го оплакали горчиво и в знак на печал решили да не си поставят крал в следващите 40 години /**Йордан**. Гетика…, § 251/. Това твърдение на Йордан е странно, като се има предвид строгото съблюдаване на консервативните племенни традиции. Според нас готският историк по-скоро прикрива факта на прякото поемане на властта над остготите в този исторически момент от следващите хуно-български канове Донат (~409~412 г.) и Шаратон/Каратон (~412~422 г.). Тези владетели по бащина линия се явявали внуци и правнуци на българските канове Алатей/Алип-би/Балтазар и неговия баща Баламбер, но по майчина – чрез остготската принцеса Валадамарка, – на остготските крале Хунимунд и неговия баща Ерманарих. С други думи във вените на Донат и Шаратон течала кръвта, както на хуно-българската канска династия Дуло, така и тази на остготските Амали. Така че те управлявали напълно законно по силата на древното наследствено право няколко десетки племена от различни етноси.

10. Кан Мундзук (~422-434 г.), син на Улдин. Кановете Атила (434-453 г.) и Бледа (434-444 г.), синове на Мундзук

След 422 г. остготите и гепидите, които продължавали да бъдат в състава на Хунския племенен съюз, позициониран с основна територия в Трансилвания и Панония, се покорявали на синовете на кан Улдин: Ругила/Руа, Октар и Мундзук – бащата на прочутите Атила и Бледа.

Тук е мястото да кажем нещо за управленската сигнатура на българските владетели. Когато употребяваме кратката титла кан за върховния вожд на Хунския племенен съюз, ние всъщност подразбираме пълната титла канас ювиги. Трябва да сме наясно, че канас ювиги се е явявал владетел на съюз или федерация от народи, от ранга на кесар/цезар, император (Рим, Византия, Китай, Япония), шахиншах (Персия), хаган/хакан (Монголия, Ефталитския, Аварския или Хазарския племенен съюз).

Канас ювиги, освен че държал цялата светска и религиозна власт, бил и главен командир на обединената армия, ръководейки я дистанционно чрез заповеди, изпращани по куриери. Същевременно той участвал и непосредствено в сраженията начело на главната орда (съвкупност от племенни отряди; основните сили), заемаща централната част на фронта, чийто тилов лагер или стан се намирал в централния онгъл.

Дясната орда, онгъл и съответно крило на атаката ръководел принцът-престолонаследник, а лявата – старшият или най-боеспособният от братята на канас ювиги. Двамата първи помощници били, образно казано, като дясната и

лявата ръка на главнокомандващия. /**Д. Съсълов.** Пътят на България. С., Изд. „Кибеа“, 2004, с. 46-53/. Те носели званието канас, което с времето преминало в княз (поради изпадане на първото „а“). Разбира се, престижното звание княз постепенно започнало да се ползва от всички племенни вождове.

Така например, ако приложим тази принципна схема върху гореспоменатите личности, ще получим следното разпределение на военно-властовите функции:

канас ювиги – Мундзук

канас на дясното крило – Атила с помощник Бледа;

канас на лявото крило – Ругила/Руа с помощник Октар.

Впоследствие, когато Атила получил върховната власт и титлата канас ювиги, той разпределил съответните длъжности между своите синове и братя.

Вече сме разглеждали етимологията и значението на титлата канас ювиги (вж. **В. Йорданов.** Сакралните знаци и имена на българските канове от династията Дуло. – сп. Горгони, кн. 3, 2019, с. 113), но пак ще отделим малко място на този въпрос. Лексемата кан, каан, съдържа морфемите ка („син“) и ан („небе“: има се предвид богът-небе Тангра/Атон-Ра), и означава „Синът на Небето“. Аналозите: в Китай – поднебесният император Тай/Тян; в Япония – императорът е син (потомък) на небесната майка Аматерасу, която е звездата Сириус/Сотис (Изида) и нейния син Инари (Хор); в Египет – фараонът е син на бога слънце-небе Атон/Амон–Ра–Хор; в Шумер – царят е син на небесния Ан/Ану; в Перу – Великият инка е син на слънцето и пр., и пр.

Лексемата ювиги е съставена от морфемите Юви/Йови (името на Зевс/Юпитер, свързано със зооморфния му образ/тотем – Свещения овен) и иг/иги („пастир“), и означава „Пастирът Юви/Йови“.

Следователно пълното значение на израза канас ювиги е „Синът на Небето [Тангра/Атон-Ра], пастирът Юви [Зевс/Юпитер]“. Така че този израз е генеалогично издържан, защото Зевс-Амон действително е бил син на Ра и внук на Атон. Естествено хуно-българският владетел се е представял и е бил считан за син/потомък на посочените божества (вж. първите владетели на света в началото на Генеалогичната таблица).

Но нима това не е било валидно за владетелите на другите империи? Така например персийският шахиншах Кавад се обръщал в писмата си до император Юстиниан ето как: „Кавад, царят на царете, цар на Източното слънце, до Флавий Юстиниан, кесар на Западната луна!“ /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVIII, § 477. – В сайта Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада: **Йоанн Малала.** Хронография. Перевод Н. Н. Болгова из Кафедры всеобщей истории Белгородского государственного университета, 2016/.

Едва ли е необходимо да разглеждаме историческите събития, свързани с великия кан Атила: те са широко известни. Само ще приведем един разговор

за неговите военно-политически умения, между срещналите се в столицата му западноримски и източноримски посланици, а именно Ромул, Промут, Роман, Рустикий и Констанциол от една страна и от друга – Максимин и Приск:

„… Атила [споделил Ромул – б. В.Й.], в случай че иска да тръгне на поход, ще го направи без голям труд и няма да измине дълъг път, така че той може да покори мидийците, партите и персите, и да ги принуди да му плащат данък, тъй като той разполага с военна сила, против която не може да устои никой народ."

Когато ние [т.е. източноримските посланици Максимин и Приск – б. В.Й.] казахме, че за нас е изгодно той да нападне персите, Констанциол каза, че той се бои да не би Атила, като подчини лесно персийците, да се върне не като наместник на някой владетел, а като владетел на земята. Сега римляните му носят злато заради почетното му звание (което са му дали), но ако той подчини партите, мидийците и персите, то той няма да търпи римляните да си присвоят неговата власт, а открито ще ги обяви за свои роби и ще предяви към тях по-тежки и непоносими искания.

Рангът, за който Констанциол говореше, беше ранг на източноримски военачалник, който източноримският император Теодосий беше дал на Атила, за да скрие причината за уговорения данък, който беше принуден да му плаща ежегодно и да мислят поданиците му, че той не го плаща като данък, а като заплата, която даваше на всички източноримски военачалници… Атила… ще отхвърли ранга, с който искат да го наричат източните римляни и с който мислят, че са го зачели, и ще ги принуди вместо свой военачалник да го нарекат техен владетел…"

/**Приск Тракиецът**. Посланик при Атила. Откъси. Ред. Иван Колев. С., Изд. ГУТА-Н, 2017, § 10.19, 10.20 : с. 31-33/.

Огромният годишен данък, плащан на Атила от 443 г. нататък, за който става дума в разговора на посланиците, бил 2100 литри злато, равняващи се на 693 кг. Вследствие на това хазната е опразнена, а императорът се принудил да наложи тежки извънредни данъци. Това довело до влошаване благосъстоянието на заможните граждани и дори на сенаторите, които изнесли за продан покъщнината и дори бижутата на съпругите си, а по-бедните се обесвали или умирали от глад. /**пак там**, § 7.1 : с. 7, 8/.

Освен горния твърде красноречив разговор за качествата и самочувствието на Атила, оставен ни от неговите съвременници, се изкушаваме да цитираме и едно трудно изказано цели 200 години по-късно признание на готския историк Йордан за могъществото на иначе нелюбимите му хуни и техния вожд:

„Атила обединил под своя власт цялото племе [на хуните – б. В.Й.] и, събирайки множество други племена, които той държал тогава в свое подчинение, намислил да покори най-първите народи в света – римляните и везеготите." /**Йордан**. Гетика…, § 181, 182/.

Йордан неохотно признава, че само вестготите и римляните не били попаднали под властта на хунския владетел Атила.

11. Кан Ернак/Ирник/Бел-Кермек/Балаш (463-489 г.), син на Атила

През 448 г. един подбуден от ромеите бунт на подчиненото племе агатирси провокирал Атила да свали от власт техните вождове и да постави големия си син Елак за техен кан (канас = княз). Тогава под управлението на Елак минали и останалите племена по Черноморското крайбрежие. /**Приск Тракиецът**, пос. съч., § 10.8 на с. 20-21/.

Сетне, след смъртта на Атила, Хунската империя била наследена последователно от следните негови синове: посочения Елак (453-454 г.), Денгиз (454-469 г.), Ернак/Ирник (463-489 г.).

Последният, на свой ред, както и част от синовете и потомците му, се явяват продължители на хуно-българската династия, поради което ще им обърнем подобаващото внимание.

През 463 г. Ернак/Ирник/Бел-Кермек навършил пълнолетие (предполагам 18 години) и преминал инициация. Тогава вторият син на Атила – Денгиз, – който ръководел по това време Хунската империя, възложил на малкия си брат Ирник управлението на нейната източна половина. От главния си стан, който се намирал вероятно на р. Днепър, Ирник обявил тържествено през същата 463 г. създаването на своята държава Патрия Оногурия („Отечеството на десетте племена“), обхващаща територията от планината Кавказ на североизток до река Дунав на юг, населена от оногури, утигури, кутригури (източния им контингент); барсили; агачири (бившите агатирси); саклани (т.е. склавини = славяни); анти; урус-алани (т.е. роксолани); мурдаси/мордва (при Йордан: „морденс“), с друго име сармати; меря (при Йордан: „меренс“).

Терминът „патрия“, т.е. „отечество“ не е случаен. Чрез него се подчертава фактът, че на тази територия са се формирали още в миналото изброените десет етноса, част от които са мигрирали и живели на изток, но сега те отново се завърнали в старата си родина при родствените им племена – бивша част от техния етнос.

След гибелта на Денгиз в битка с готите във Вътрешна Панония през 469 г. /**Йордан**. Гетика…, § 272, 273/, Ирник поел управлението и на неговата – западната част от Хунската империя, но разбира се не можал да я удържи цялата.

В 476 г. император Зенон (474-491 г.) назначил остготския крал Теодорих (474-526 г.) за военен магистър на федеративната войска и му предоставил за седалище областта Систово (античния Нове; дн. Свищов). Но в 478 г., заради предизвиканите от крал Теодорих и съюзника му Теодорих Страбон опустошения в Тракия, Македония и Далмация, Зенон се принудил да привлече за съюзник Ирник с неговите българи (кутригури). Изпратените от Ирник кутригурски конни съединения били обединени с българо-римската пехота на Сабиниан Магнус (Велики), управител на гр. Воден, командир на войските в Македония и Илирик, и най-способният военачалник на император Зенон. През 479 г. Сабиниан нанесъл на Теодорих тежко поражение, превръщайки се от този момент в страшилище за готите. /**Йоан Антиохийски.** Всемирна хроника: фрагменти: 11-96; 12-97. Превод Г. Цанкова-Петкова. – В: ГИБИ, III, София, 1960, с. 32, 33/.

Според Комес Марцелин през 482 г. Теодорих отново разорил Македония и Тесалия. За да го умилостиви, император Зенон го направил в 483 г. член на

императорския съвет и управляващ федератите в Прибрежна Дакия и Долна Мизия. Но през 487 г. вечно недоволният Теодорих пак извършил грабителски поход в Тракия. Едва в 488 г. той бил окончателно изтласкан в Италия. /**Комес Марцелин.** Хроника, вж. посочените години/.

Та през 486-487 г., спазвайки съюзния им договор, Ирник и Зенон изтласкали Теодорих от северния лимес (р. Дунав) и Тракия, поради променливата му политика спрямо Византия. Зенон имал идея да прогони към Италия вредните за имперските държавни интереси остготи, гепиди, роги, херули и др. което и било в крайна сметка осъществено. Благодарният Зенон възнаградил Ирник, като му върнал областите Мизия и Малка Скития – част от бившите земи на Денгиз. През 487 г. Ирник пренесъл там своята столица, предполагаемо някъде между днешните български градове Видин и Търново.

След смъртта на персийския шах Йездигерд II (438-457 г.) по време на продължителната му война с кидаритите в Хорасан (историческа област, състояла се от части в днешен Иран, Таджикистан, Афганистан, Узбекистан, Туркменистан), неговият престол бил наследен от по-малкия му син Ормизд III, при регентството на майка му Денак. По-големият син Пероз избягал при царя на ефталитите Кингила I (~435~475 г.) с молба за помощ. Споразумели се Кингила да си получи обратно Бактрия – онази част от Хорасан, която персийският шах Бахрам V (421-439 г.), дядото на Пероз, бил отнел по-рано от ефталитите. С това условие Кингила предоставил на Пероз 30 000 ефталитска войска. Последният бил подкрепен също така от сатрапите на източните провинции на Персия. В последвалата междуособна война Пероз успял да се наложи над своя брат. /**Абу Джа'фар Мохамед ибн Джарир ат-Табари.** История на пророците и царете, § IX, 858; § X, 863-865; § XIIIa, 871; § XIV, 872. – В сайта Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада: **Ат-Табари.** История пророков и царей. Перевод А. Н. Шмидта. Текст воспроизведен по изданию: Материалы по истории Средней Азии и Ирана. Ученые записки Института востоковедения, том 16, 1958 г./.

Само след девет години обаче добрината на Кингила била забравена. Благодарение на мира между Персия и Византия, поради заетостта на император Лъв 1 Тракиец (457-474 г.) във войни с вандалите, персийският шахиншах Пероз I (459-484 г.) замислил да придобие отново изгубената при възцаряването му Бактрия – една от ефталитските земи. Владетелят на ефталитите Кингила I получил информация за неговите намерения и се подготвил да го посрещне, като привлякъл за съюзник кан Ирник, който своевременно пристигнал в Бактрия със своята конница. Към българо-ефталитския съюзен договор бил предвиден и династичен брак между дъщеря на Кингила и българския кан. /**Прокопий Кесарийски.** Войната с персите. Кн. I, § III, 1, 2/. – **Электронная библиотека Royallib.ru**: **Прокопий Кесарийский.** Война с персами. Перевод А. А. Чекаловой/.

И така, през 468 г. Пероз навлязъл в Бактрия с цялата си армия. В последвалата битка част от конницата на Ирник подмамила персите и техния владетел в предварително подготвен капан. Обкръжен напълно в долина между два стръмни и гористи хребета, Пероз получил предложение да се предаде. След

кратък съвет с придружаващите го офицери и магове, той приел поставените му позорни условия: да направи публичен нисък поклон пред Ирник и Кингила с клетвено обещание според древните обичаи (пред буца сол) – никога вече да не пресича установената граница; да предаде като заложник малкия си син Кавад, който ще му бъде върнат след като изплати контрибуция от 30 чувалчета злато. Освен това Пероз дал като допълнителна гаранция една от дъщерите си за жена на Кингила. /**пак там**, § III, 8-28/.

През 484 г., по искане на византийския император Зенон (474-491 г.), който воювал с Персия по западната ѝ граница, Ирник атакувал персите откъм изток, през Кавказ. Разбира се, за целта Ирник отново се съюзил с родствените хуни-ефталити, управлявани тогава от Ахшунвар II (~475~499 г.). Този път битката се състояла на широко поле пред планинския проход, през който обикновено нахлували персите. Хуни и ефталити пак подготвили изненада за нападателите, като прокопали система от дълбоки ровове, покрили ги с тръстика и ги засипали с пръст. Те обаче оставили между рововете тесен път, очертан с незабележими за врага знаци. /**пак там**, кн. I, § IV, 1-8/.

Когато двете армии се построили една срещу друга, била повторена същата тактика: конен отряд на Ирник направил реконгсцировка с бой към персите, подмамвайки ги към атака, като хунските конници се прибрали при своите основни сили по добре познатия им път между рововете. Нахъсаният Пероз започнал широкомащабна атака, ала самият той, по-вечето му синове и братя, и почти цялата му войска се сринали в рововете и загинали там. /**Прокопий**. Войната с персите, кн. I, § IV, 9-14; **Ат-Табари.** История на пророците и царете, § XIV, 872; § XIV, 878, 879; /.

От оцелелите синове на Пероз, неучаствали в битката, престола трябвало да наследи най-големият – 35-годишният Кавад, – но той бил държан до 488 г. в плен при ефталитите като заложник за мира между двете държави. Победителите решили и поставили за шахиншах на Персия Ирник, който приел за целта името Балаш (**сн. 7**) и управлявал победената и умиротворена империя в периода 484-488 г. Всички източници, които осветляват този исторически момент – Ат-Табари, Фирдоуси, Йешу Стилит, Прокопий Кесарийски, Низам ал-Мули – са объркани и колебливи, като считат Балаш, Валаш (по Прокопий – Власа) ту за брат на Пероз, ту за негов син (брат на Кавад). /**Прокопий,** § IV, 32-35; V, 1-4; **Ат-Табари**, § XVI, 883; § XVII, 883/.

Снимка 7. Сребърен дирхем на шахиншах Балаш (484-488 г.).

Това объркване се дължи на обстоятелството, че в онова време е било твърде неудобно и неконюнктурно хронистите на Персийската империя („Книга на царете“), както и преписалите от тях външни хронисти, да отбележат в аналите си, че са имали в продължение на четири години в сасанидската столица Ктесифон владетел-шахиншах не от управляващата мидийска върхушка, а от друг етнос – канът на Патрия Оногурия Ирник, – макар той да бил един от синовете на прочутия Атила.

Между другото Абу Джа'фар Мохамед ибн Джарир ат-Табари (839-923 г.) в съчинението си „История на пророците и царете“, базирано на стари персийски текстове, отбелязва, че за да осигури стопанския просперитет на страната, Балаш проявявал голяма загриженост за благосъстоянието на поданиците си – обикновените перси, като държал под строг контрол централната и местната власт. /**Ат-Табари**. История на пророците и царете…, § XVI, 883/.

В края на 488 или през 489 г. Кавад бил върнат на престола на Персия. Не е сигурно (данните са противоречиви) дали Балаш (Ирник) е бил ослепен от мидийските велможи Сохра и Зармихр, вследствие на което починал в персийската столица Ктесифон, или пък се е завърнал в новата си столица в Долна Мизия, където завършил дните си (**сн. 8, 9, 10**).

Снимка 8.

Но Кавад поел властта и я държал до 496 г., когато пак преживял политическо фиаско. Той се опитал да проведе религиозна реформа, с цел да отслаби ограничаващото го влияние на зороастрийското съсловие и част от аристокрацията. Затова привлякъл към централната власт маздакитите – една от сектите на зороастризма, – които проповядвали богатите да раздадат благата си на бедните, за да бъде постигнато общество на справедливост и равенство. Обаче когато овластените нови мобеди (духовни водачи) подложили най-заможните перси на безогледен грабеж, това бързо довело до свалянето на шах Кавад и замяната му с неговия по-малък брат Замасп (496-498/9 г.). Било взето решение Кавад да бъде заточен в крепостта „Замък на забравата“. /**Прокопий**, пос. съч., кн. I, § V, 1-9; **Ат-Табари,** § XVIII, 884; § XIX, 885/.

Снимка 9.

Снимка 10.

Снимки 8, 9, 10. Част от сборния сервиз сакрални златни съдове на българските канове от династията Дуло, заровен през 969 г. на западната граница на тогавашна България и намерен през 1799 г. в градчето Наги Сент Миклош, Трансилвания (тогава в пределите на Австро-Унгария). Понастоящем се съхранява в Музея по история на изкуството – гр. Виена, Австрия. Фото автора.

По наше мнение една част от съдовете са дело на български майстори-ювелири, а друга – на персийски. Заслуга на кан Ирник/Балаш е постъпването им във фамилната съкровищница на българския владетелски род. Би могло да се предположи, че на първата кана (сн. 4) е изобразен като победоносен конник самият кан Ирник, който е поръчал нейното изработване.

През 498/9 г. било позволено на съпругата на Кавад да го посещава в крепостта. Скоро двамата се договорили и организирали бягство, като важна помощ им оказал Сеос, или Сиявуш, знатен младеж – най-вероятно техният син. При една от визитите вярната съпруга и Кавад разменили дрехите си, като Сеос чакал с няколко коня, прикрит недалеч от замъка. Така Кавад и Сеос избягали незабелязани при ефталитите, а надзирателите открили подмяната едва след няколко дни. /**Прокопий**, § VI, 1-10/.

Разбира се, когато беглецът Кавад пристигнал при ефталитския владетел Ахшунвар II (~475~499 г.), последният нямало как да пропусне шанса да се намеси отново във вътрешните дела на Персия, осигурявайки си по този начин съюзник, а не враг. Той оженил Кавад за една от дъщерите си и на това основание – като зет на ефталитската династия, – му дал значителна армия, за да си възвърне трона на Персия. Връщайки се в Ктесифон, Кавад не срещнал никаква съпротива, когато бързо и безмилостно се разправил с враговете си, поставяйки верния Сеос на длъжността „адрастадаран салана“ – ръководител на всички имперски държавни, административни и военни чинове. Така в 499 г. Кавад отново овладял, след две прекъсвания – през 484-488 г. и през 496-499 г. – персийския трон и го държал до 531 г., внимавайки и недоверявайки се даже на своето близко обкръжение. Така например първородният му син Каос/Кавус поддържал опасните маздакити, но Кавад и малкият му син Хосрой I Ануршиван (следващият шахиншах: 531-579 г.) се наложили и ликвидирали през 528 г. тази вредна за персийската държава секта. /**Прокопий**, § VI, 10-19; **Ат-Табари**, § XX, 890, 891; XXIII, 896/.

Хосрой I бил роден през 501 г. от брака на Кавад през 499 г. с дъщерята на Ахшунвар II. Очевидно престолонаследникът Каос/Кавус се явява потомък на първата му съпруга, наложена на Кавад след провала и гибелта на баща му Пероз във войната от 484 г. Вероятно тази първа съпруга е била именно дъщерята на кан Ирник – победителя на Пероз през същата година. Ако тя и синът ѝ Сеос са помогнали, както споменахме, на Кавад да избяга от своето заточение, да се спаси при ефталитите и да си възвърне трона през 499 г., то зад употребените в различните извори имена имена – Сеос и Каос/Кавус – очевидно се крие едно и също лице, петнадесетгодишният знатен младеж Сиявуш, внукът на Ирник и законен престолонаследник на Персия.

Както споменахме, през 499 г. Кавад (**сн. 11**) възложил на своя син-спасител Сеос (Сиявуш) върховната оперативна власт в империята, правейки го явно свой съуправител, а в перспектива и наследник на трона. Обаче към 528-531 г. ситуацията се променила. Възмъжалият вече по-малък син Хосрой станал любимец на Кавад, не без влиянието на втората съпруга на шаха. Първата

съпруга – дъщерята на Ирник/Балаш – навярно е била умъртвена или се е самоубила в „Замъка на забвението“, след като надзирателите открили нея вместо мъжа ѝ Кавад и разбрали, че мъжът ѝ е избягал (вж. по-горе). Ето как синът на първата съпруга, престолонаследникът Сеос/Каос изпаднал в немилост, а през 531 г., когато бащата Кавад лежал на смъртно легло, брат му Хосрой се разправил безмилостно първо с него, а сетне и с останалите свои братя. /**Прокопий Кесарийски.** Война с персите, кн. I, § XI, 20-38; § XXI, 17-23; § XXIII, 1-6; **Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, 486/.

Снимка 11. Фиала с изображение на Кавад на лов за муфлони.

Всъщност тук става въпрос за жестока и безскрупулна борба за власт между кръвни наследници, с цел осигуряване на единоначалие в управлението на Персийската държава. А формалните причини (мотиви), послужили на извършителите на тези престъпления като оправдание пред обществото, са записани от хроникьорите. Привеждаме част от текста на Прокопий по този въпрос, най-вече защото в него има данни за личността на Сеос (Сиявуш) – внука на Ирник и законен претендент за персийския престол:

„Впоследствие [след преговорите за мир между Източната империя и Персия през 531 г. – б. В.Й.] Мевод наклеветил Сеос [магистър Мевод и принц Сеос били преговарящите от персийска страна – б. В.Й.] пред Кавад, уж че той умишлено, въпреки даденото му от повелителя поръчение, започнал спор за Лазика [друго название на Колхида, дн. Грузия – б. В.Й.], проваляйки по такъв начин мирните преговори… Враговете на Сеос, обвинявайки го и за много други неща, го призовали на съд. И го съдил целият съвет на персите – хора, събрали се по-скоро от злоба, отколкото по изискването на закона. Тежала им неговата власт, съвършено непривична за тях, освен това те трудно понасяли характера на този човек. Защото макар Сеос да бил най-безкористният човек и със строга точност да следял за правосъдието, той бил обхванат от недъга на надменността несравнимо повече, отколкото останалите… Неговите обвинители посочили… също и това, че на този човек не му е угодно да живее съгласно съществуващите обичаи… По техните думи той почитал някакви нови

божества; погребал наскоро починалата му жена, макар персийските закони да забраняват предаването телата на покойниците на земята [по обичая телата на мъртвите били оставяни в клетки, за да ги изкълват лешоядите, осигуряващи им възнесение – б. В.Й.]. Така съдиите присъдили смърт за този човек. Кавад, макар да се отнасял със състрадание към Сеос като към негов другар [всъщност първороден син – факт явно неизвестен на Прокопий – б. В.Й.], не проявил желание да го спаси…, а казал, че не иска да нарушава персийските закони. Между другото, той дължал живота си на Сеос, тъй като именно Сеос бил главната причина за това, че той останал жив и станал цар [първата съпруга на Кавад и синът им Сеос/Сиявуш спасили царя, когато той, при заговор срещу него, бил заточен в „Замъка на забвението“ – б. В.Й.]. Ето така бил осъден и завършил дните си Сеос.“ /**Прокопий Кесарийски.** Войната с персите, кн. I, § XI, 31-37/.

Сега се връщаме във времето, за да изясним друг ред от събития. По данни от „Свидас лексикон“, някъде около 465 г., скоро след като Ирник/Бел-Кермек обявил създаването на Патрия Оногурия, в неговия главен онгъл на река Днепър пристигнали от Седморечието племената савири, сарагури и маджари, преследвани от аварите (част от жоужаните или ефталитите) и поискали от хуно-българския кан земя и закрила. Той ги приел, обаче това го изправило пред конфликт с аварите, един сериозен противник в онова време.

В българския свод, където савирите са назовани сабари, е записано същото: „Родината на сабарите [т.е. савирите – б. В.Й.] било Седморечието, откъдето ги изгонили аварите – последните остатъци от хоните [хуните], които били останали в Хин [Китай].“ /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 20/.

В този летопис обаче, историята има интересно продължение. Обитаващото земите между Дон и Волга племе мурдаси, с друго име сармати /вж. **Валентин Йорданов.** Траки, котраги и българи: § 5. Племенната група мурдаси (мордва) и произлезлите от нея народи. – В: сп. **Горгони**, кн. 3, 2019, с. 143-151/, което се подчинявало неохотно на господстващата хуно-българска династия, тайно потърсило съюз с войнствените савири, насочен срещу властта на Бел-Кермек (Ирник). Владетелят на Патрия Оногурия излязъл от трудното положение – стоящите на източната му граница авари и заговора на мурдасите със савирите, – като сключил през 468 г. династичен брак с една от дъщерите на кагана на масгутите в Седморечието, споменатия по-горе Кингила. Така Ирник предотвратил нова война и „спасил народа си от изтребване“.

Подчертаваме, че в началото на този текст от българския свод нападателите от изток са наречени авари, а в края му – масгути: „страшните за мурдасите масгути“. /**пак там**/.

Следователно племената авари и масгути (масагети) са родствени и отчасти идентични, като имаме предвид, както пояснихме по-горе, че става дума за онези масагети, които в миналото са мигрирали през Седморечието в Монголия и Северен Китай, където при съжитието си с хуните, монголите и уйгурите

(угрите), техният етнос се сдобил с хунски примес и заговорил на огурски език – един от тюркските диалекти. Възможно е езиковата промяна при някои хуно-масагетски племена, като част от ефталитите, аварите и др. да се дължи на практикуването на масово отвличане на жени по време на военни действия срещу китайци и тюрки, според тогавашната войнска традиция, довело в един момент до ситуацията, че новите поколения снажни, руси и синеоки масагети, отгледани от тюркоезичните си майки, започнали да говорят на тюркско наречие. Разбира се след няколко поколения бил забравен старият масагетски (т.е. сакланси или склавенски) език.

Обитаващите Изтока масагети, били зовани ак-масгути = „бели масагети“, и още „бели хуни“ или „ефталити“, за разлика от неучаствалите в онази древна миграция и останали в родината си Мизия-Скития (Саклан) кара-масгути = „черни масагети“, т.е. обитаващите Запада, познати още като „саклани“ или „склавини“.

За да сме съвсем сигурни относно кой народ е бил употребяван етнонимът масагети, ще забегнем сега малко напред във времето. В съчинението си „Войната с готите“ Прокопий Кесарийски разказва като очевидец за обсадата на Рим през 537-538 г. от огромната армия на остготския крал Витигис (536-540 г.). Рим бил защитаван от пълководеца Велизарий (а Прокопий е неговият секретар), изпратен от Юстиниан I с неголеми военни сили, сред които съюзна хунска конница. При изброяване подвизите на хуните, Прокопий ги назовава ту хуни, ту масагети, редувайки двата етнонима. Той подчертава умението им „изкусно“ да стрелят с лък по време на галопна езда (типично скитско умение), за разлика от готите, чиито конници нямат лъкове (стрелците им са пехотинци), а хвърлят отблизо къси метателни копия (дротици) и удрят с мечове. Поименно са споменати „Хорсамант, един от най-славните телохранители на Велизарий, масагет родом“, както и „Боха, родом масагет, и Кутила, тракиец“: и тримата загинали в битки на Нероновото поле. /**Прокопий Кесарийски.** Войната с готите, кн. I, 27; кн. II, 1, 2. – Электронная библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева/.

Очевидно става дума за черните масагети (кара-масгути), познати още като кутригури или българи, които по това време са били съюзници на Византия по силата на сключен с нея федеративен договор. Тогава кутригурите са влизали в състава на западната част на Оногурия и били подвластни на Забер кан (531-563 г.), син на Джураш Масгут (489-505 г.) и внук на Ирник (463-489 г.). Главният стан на Забер кан се е намирал в Одеса, а след 560 г. – в Панония.

И така, споменатият в българския свод каган на масгутите в Седморечието, за чиято дъщеря се оженил през 468 г. Бел-Кермек (Ирник), се оказва Кингила I (~435~475 г.), основателят на племенния съюз на ефталитите. Това е още един непоклатим аргумент за етническата близост между ефталити и авари, по-скоро, че аварите са едно от жоужанските или ефталитските съюзни племена.

Във втората половина на VI в. аварите предприели разузнавателна и завоевателна миграция на запад, за да осигурят плацдарм за бъдещо преместване на цялата масагетска, т.е. ефталитска конфедерация в една по-добре защитена територия, поради огромния натиск от изток на Тюркския каганат. След

време обаче тюрките действително успели да покорят постепенно и поетапно мощните ефталити в Седморечието, асимилирайки държавата им. А след средата на VII в. още една тюркска вълна – хазарските тюрки – заляла и Кубратова България, разпръсвайки петимата синове на Кубрат.

12. Кан Джураш Масгут (489-505 г.), син на Бел-Кермек/Ирник

Синът на Бел-Кермек/Ирник от дъщерята на Кингила получил името Джураш Масгут. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 20/. Джураш наричали тогава стратегическата зона на Североизточен Кавказ, откъдето Ирник и този му син започвали антиперсийските си военни кампании. Прозвището Масгут или Масагет намеква за кръвната му връзка с масагетската (а оттам и с аварската) династия, която връзка е имала при потомците му през VII в. решаващо значение за съхраняването на три от българските държави: Ак Булгар – Бяла или Източна, т.е. Волжка България; Кара-Булгар – Черна или Западна България (преименувана през X в. в Киевска Рус) и Дунавска България.

Кан Джураш-Масгут, наричан още Бузан управлявал наследената от баща му Патрия Оногурия, която се простирала от р. Волга до р. Дунав, плюс Долна Мизия. Разбира се под неговото политическо влияние се намирали и буферните зони на североизток от Волга до Кавказ, както и на югозапад – Трансилвания и Панония. Втората буферна зона се явявала едно изгубено наследство от дядо му Атила: все пак там се е намирал центърът на Атиловата империя. Все още стояли развалините на столицата и на седемте главни града, които възпламенявали спомените на живите още съвременници. Затова внукът Джураш насочил натам завоевателните си акции.

Тъкмо тогава бил отслабнал имперският контрол върху северозападната периферия на Византия, защото военните сили на Анастасий I (491-518 г.; Тракийска династия) били ангажирани в Исаврийската война (492-497 г.) и след това във войната с Персия (502-506 г.). Разбира се, кан Джураш Масгут се възползвал от благоприятната външнополитическа обстановка, за да осъществи плановете си. През 492-493 г. той провел със своите хуни-кутригури демонстративни походи в Тракия и Македония, лесно преодолявайки слабите византийски контингенти. Дори си построил крепост в района на днешния български град Видин.

В 499 г. се състоял следващия поход на кан Джураш в Тракия. Анастасий реагирал като разпоредил на Арист, тогавашния магистър на Илирик, да се спусне на югоизток и да спре българите с наличните му 15 000 войници. При река Цурта/Цорлу дере, недалеч от античния град Цурулум (дн. Чорлу), на около 80 км. от Константинопол, ромеите претърпели пълен разгром. Комес Марцелин пише: „Сражението се завързало край река Цурта, където загинали повече от четири хиляди наши войници, било в бягство, било като се хвърляли от високия речен бряг. Така там погинала илирийската военна мощ и били убити военачалниците Никострат, Инокентий, Танк и Аквилин.“ /**Комес Марцелин.** Хроника, § за 499 г./.

През 502 г. Видинската крепост послужила на кан Джураш като базов лагер за постепенното овладяване на стратегическата област Банат, провинция

Вътрешна Дакия, която предал в 505 г. на сина си от гепидска принцеса кан Татра-Банат Мундо. Последната своя акция Джураш Масгут провел в Илирик през 504 г., съвместно с гепидите, като разгромил находящата се там остготска войска на Теодорих – реално крал, а формално императорски регент, на Италия (493-526 г.). С това действие Джураш направил услуга на Анастасий, който, подобно на предшественика му Зенон, се стремял с хуно-българска помощ да измести на запад Теодорих и готите.

13. Кан Татра-Банат/Мундо (505-536 г.), син на Джураш Масгут. Взаимодействия и противодействия с Теодорих, Сабиниан, Виталиан и Юстиниан

От синовете на Джураш по-изявени били двама: Татра/Мундо и Забер кан. Първият от тях Татра-Банат/Банджар/Мундо (505~536 г.) за разлика от баща си се установил твърдо и окончателно в Средния Дунав – бившите владения на кановете Алатей/Алип-би (378-387 г.), Улдин (387-409 г.), Донат (409-412 г.), Каратон (412-422 г.), Мундзук (422-434 г.), Атила (434-453 г.) и Денгиз (454-469 г.). Продължавайки завоевателната политика на своя баща Джураш Масгут, кан Мундо успял да се закрепи, благодарение на родството си по майчина линия с гепидския кралски род, във византийските провинции Илирик, с център Сирмий, и Вътрешна Дакия, с център стратегически разположената област Банат. Под негова власт в западната половина на Оногурия, освен хуните-кутригури, се намирали гепиди, венети, славини, анти, херули и други племена.

Някои антични автори твърдят, че Мундо произхождал от кралския род на гепидите. Например Йоан Малала пише: „В консулството на Деций [Флавий Деций, консул на Изтока през 529 г. – б. В.Й.] се присъединил към римляните Мунд, родом от гепидите, син на Рекс [т.е. на царя – б. В.Й.], оказал се след смъртта на баща си при своя чичо [или дядо? – б. В.Й.] Травстила, живеещ в Сирмий.“ /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 477/.

Теофан пише: „… В римските предели се появил Мунд, произхождащ от племето гепиди, син на Гисъм [при Йоан Зонара името е Гесма; и двете форми са метатеза на Масге/Мъсги, т.е. Масгет/Мъсгит/Масгут – б. В.Й.]. Историята на Мунд е следната. След смъртта на баща му [Масгут в 505 г. – б. В.Й.] Мунд отишъл при Риг [т.е. при царя на гепидите – б. В.Й.], неговия дядо по майка, владетеля на Сирмий. Узнавайки това, владетелят на Рим Теодорик изпратил на Мунд покана, вследствие на която Мунд отишъл при Теодорик и живял при него в качеството на войнски съратник. След смъртта на Теодорик [526 г. – б. В.Й.] Мунд се върнал на река Дунав и помолил император Юстиниан да го приеме в своята държава. И пристигнал в Константинопол, където царят приел него и сина му [Маврикий – б. В.Й.] любезно и с голяма почит, и ги изпратил, назначавайки Мунд за военачалник на Илирик.“ **/Теофан Изповедник.** Хроника…, § 167/.

Йордан обаче пише, че Мундо произхождал от рода на Атила: „Мундон е разклонение [клонка – б. В.Й.] на някогашния Атилов род“ („… Mundon a Attilanis quondam origin descendens“). /**Йордан.** Гетика, § 301; вж. и **Г. Кръстевич.** Българска история…, т. 2, с. 78/.

Според нас кан Мундо е син на българския кан Джураш Масгут (син на Ернак/Ирник и внук на Атила) и на гепидска принцеса, чийто баща – кралят на гепидите (Травстила или Трасерик?), владеел през 505 г. областта Илирик, със седалище в град Сирмий. Щом разбрал, че Мундо е пристигнал в Сирмий, Теодорих Велики (474-526 г.) веднага го поканил в Рим. Готският крал много ловко привлякъл на своя страна Мундо, с цел да отслаби своите противници византийците, които преди го били прогонили от Илирик, като им отнел двама потенциални съюзника – кутригурите и гепидите, намиращи се тогава под Мундовата власт. Разбира се, за да го направи верен съюзник, предполагаме, че Теодорих му е предложил, освен другите облаги, и династичен брак със своя родственица или благородничка от неговото близко обкръжение. Плод на този брак е именно Мундовият син Маврикий, когото, заедно с баща му, приел през 526 г. (т.е. 21 години по-късно) Юстиниан в Константинопол „любезно и с голяма почит“. /вж. горния цитат от **Теофан**/.

Така още в началото на управлението си, съюзявайки се с Теодорих Велики срещу Източната империя, кан Татра-Банат Мундо променил политическата ориентация на Оногурия, спрямо тази на баща му Масгут. В същата 505 г. при Маргум (Чуприя) силите на Мундо, заедно с остготски отряд на Теодориховия офицер Питция, постигнали разгром над източно-римската войска на Флавий Сабиниан, в чийто състав влизали 10 000 българи-федерати от Македония. Малко преди това Питция нападнал и превзел най-неочаквано центъра на префектура Илирик – град Сирмий, – който минал в ръцете на остготите. А гепидският крал Трасерик панически напуснал крепостта с част от войската си, като дори изоставил своята майка. /**Магнус Феликс Енодий.** Панегирик за крал Теодорих. Превод М. Войнов. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 55-57; **Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 477; **Флавий Магнус Аврелий Касиодор Сенатор**. Хроника, § 1143-1144; вж. също **Г. Кръстевич.** Българска история…, т. 2, с. 79, 80; както и **Ганчо Ценов.** Праотечеството и праезикът на българите. Първо издание: 1907. Второ издание: С., Изд. „Хелиопол“, 2005, с. 66-75/.

Този Флавий Сабиниан бил син на Сабиниан Велики (вж. по-горе), като наследил крепостните му владения във Воден и прилежащата му област (в Македония), както и поста му военен командир (magister militum) на Македония и Илирик, а в 505 г. бил избран и за консул на Изтока (Византия).

Посочените българи-федерати, обитатели на Македония, вероятно са потомци на хуните-кутригури на Алип-би/Алатей – победителя на Валент в битката при Адрианопол през 378 г., – които още след тази битка се насочили към Панония (вж. по-горе), откъдето явно са се спуснали на юг и окончателно са се заселили в Македония. Възможно е техните князе, натурализирани римски феодали и пълководци от клана Сабиниани, да се явяват родови разклонения на славните канове Булюмар/Баламбер и Алип-би/Алатей.

Получил се е един парадокс в низа от исторически събития, в смисъл, че по-старите федерати кутригури (българи), обживяли се във Византия в продължение на близо 130 години, през 505 г. са противопоставени и са водили битка

с едноплеменните им българи на кан Мундо, дошли от север със следващите миграции.

И тъй като повечето късно-антични и ранно-средновековни автори конюнктурно дават нелицеприятни оценки и омаловажават значението и приносите за европейската история на хуните-кутригури, наричани още българи, тук ще приведем една доста показателна, направо възхитителна оценка за тях на Магнус Феликс Енодий (473-521 г.), епископ на Павия и личен приятел на остготския крал Теодорих Велики:

> „Пред очите ми е вождът на българите [Vulgarum Ductor: става дума за Флавий Сабиниан – б. В.Й.]… сред неговото непобедимо племе… Това е народът, който преди тебе [преди крал Теодорих – б. В.Й.] имаше всичко, което е пожелавал; народ, който е придобивал титли, който е купувал благородството си с кръвта на неприятеля, за който бойното поле прославя рода…; те са народ, комуто преди битката с тебе [т.е. с Теодорих – б. В.Й.] не се е случвало да срещне противник, който да му устои… Тях не са поставяли в затруднение, както би трябвало да се очаква, нито планинските масиви, нито изпречилите се реки, нито липсата на храна, понеже смятат, че е достатъчно удоволствие да пият кобилешко мляко. Кой би устоял срещу противника, който се носи и храни от своето бързо животно?“ /**Магнус Енодий**, пос. съч./.

През 513-515 г. кан Татра-Банат Мундо помогнал с кутригурската си конница на претендента за византийския трон Виталиан, военен магистър на федератите масагети и наместник на Мизия и Скития, в гражданската му война срещу император Анастасий. Константинопол бил поставен под продължителна обсада, докато се водели преговорите. След като получили голям откуп, а властта на Виталиан била разширена и над Тракия, хуните и масагетите се оттеглили от столицата. В 520 г. следващият император Юстин I направил Виталиан консул на Изтока с резиденция в Константинопол, обаче малко по-късно организирал там убийството на бунтовния федерат. /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 195/.

В 518 г. починал Анастасий, без да посочи наследник. Началникът на неговата дворцова стража – 67-годишният Юстин I – заел овакантения императорски трон. През 527 г. той бил наследен от младия му племенник и пръв помощник Флавий Петрий Сабатий (Юстиниан I: 527-565 г.; **сн. 12**). По произход Юстин (Управда) и Юстиниан били романизирани трако-българи от Македония, родени в малко селце до гр. Бедериана (дн. Бадар), близо до Скупле (Скопие). Издигнали се, показвайки способности и усърдие във военната си служба в армията. /**Прокопий Кесарийски.** Войната с персите, кн. I, § XI, 1; § XIII, 1; **Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 194, 201, 202/.

Снимка 12. Златен солид на Юстиниан, на който императорът е представен като Тракийския херос, чийто аналог при българите бил Сияйният конник (Сиявуш), а при славяните – Святовит.

Впрочем, латинското име Юстин се явява превод на старобългарското лично име Управда („държащ за истината, правото, справедливостта“). Също така интересно е да се отбележи, че гражданската фамилия Сабатий предполага хипотетична възможна връзка с военно-патрицианския род Сабиниани – феодалите на Воден.

Както споменахме, скоро след смъртта на Теодорих Велики в 526 г. кан Мундо се разделил с готските си съюзници и се преориентирал към съюз с Източната империя. По време на консулството на Флавий Деций (529 г.) Мундо изпратил посланици при наскоро възцарилия се и показал вече управленски качества Юстиниан I с молба “да го вземе под своята власт“ (вж. по-горе текстовете на Малала и Теофан). Очевидно тук става дума за сключване на федеративен договор. Имайки в този момент голяма необходимост от съюзник в северозападната периферия на империята, Юстиниан го поканил в Константинопол и „го направил стратилат на народа на Илирия“. Разбира се, Мундо оправдал доверието му, отразявайки нападенията на „множество различни варвари…, благодарение на което се установил мир в Тракия“. /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 477/.

Друга проява на кан Мундо ни е известна благодарение на Комес Марцелин:

„530 г. Началникът на илирийската пехота и конница Мундо пръв от всички римски военачалници нападнал гетите [готите – б. В.Й.], които отдавна кръстосвали Илирик, и ги прогонил, като избил твърде много от тях.“ /**Комес Марцелин.** Хроника, § за 530 г./.

Още в началото на управлението си Юстиниан назначил за командир на източната армия Велизарий, роден в античния град Германея (дн. Сапарева баня), който бил започнал военната си кариера при чичо му Юстин. В оспорваната война срещу Персия за Византийска Месопотамия – провинция Осроена, – Велизарий имал победна битка в 530 г. при гр. Дара, но загубил битките в 531 г. при гр. Калиник и гр. Осроена. Поради това Юстиниан временно лишил Велизарий от длъжността му и предал командването на източната армия на Мундо (**сн. 13**). /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 482-484/.

Разбира се, по-сетне, във войната с вандалите, както и в продължителната война с остготите в Италия, Велизарий натрупал опит и се проявил като велик стратег и пълководец.

Снимка 13. Император Юстиниан и до дясното му рамо Велизарий, изобразени на мозайка в гр. Равена, в чест на връщането на Италия в състава на империята. Несъмнено един от патрициите в Юстиниановата свита е верният императорски съюзник Мундо (вероятно това е благородникът, застанал до Велизарий), който значително допринесъл точно по това време за стабилизирането на ромейската държава.

През декември 531 и януари 532 г. в столицата Константинопол избухнал метежът „Ника“. По време на „идите“ – надбягванията с колесници на хиподрума – синята и зелената партии (т.е. „венетите“ и „прасините“) се обявили против Юстиниан и издигнали за император магистъра Ипатий, племенник на Анастасий, искайки освен това намаление на данъците и уволнение на някои корумпирани висши магистрати. Бунтовниците предизвикали масово насилие и пожари, в които изгоряла катедралата „Света София“, част от императорския дворец и домовете на много сенатори и благородници. Безредиците и огромното разрушение на града наложили репресивната намеса на редовната войска, предвождана от верните на Юстиниан синклитици (командири) Мундо, Велизарий, Константиол и Василид. Убити били около 30 000 метежници. /**Прокопий Кесарийски.** За постройките, I, 20-26. – Электронная библиотека Royallib.ru: **Прокопий Кесарийский.** О постройках; **Същият.** Войната с персите, кн. I, § XXIV; **Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, § 486-488/.

През 536 г. – деветата година от царстването на Юстиниан – императорът решил да започне война срещу готите в Далмация: „Той заповядал на Мунд, главнокомандващия в Илирия, да навлезе в Далмация, намираща се под властта на готите, и да се опита да завладее Салона. Мунд бил родом варварин, но изключително предан на интересите на императора и много запознат с военното дело… Мунд с намиращата се при него войска пристигнал в Далмация и, встъпвайки в сражение с готите, които там излезли против него, ги победил в открит бой и завладял Салона.“ /**Прокопий.** Войната с готите, кн. I, § 33, 34/.

Последвала ответна акция на готите: „Готите, под началството на Азинаний, Грипа и други, пристигнали в Далмация с голяма войска. Когато приближили Салона, срещнал ги синът на Мундо Маврикий, като излязъл с неголям брой войни не за битка, а на разузнаване. Независимо от това започнала ожесточена схватка, в която от страна на готите паднали най-първите и храбрите, а от римляните – почти всички, заедно с предводителя им Маврикий. Когато Мунд чул за това, дълбоко потресен от такова нещастие и обхванат от силен гняв, той веднага и без ред нападнал неприятеля. Станал горещ бой, но може да се каже, че римляните са удържали Кадмейска победа. Тук паднали твърде много от враговете, останалите хукнали да бягат, но Мунд, преследвайки и убивайки всички подред, според както му прилегне, съвършено неспособен да се сдържа вследствие мъката му по погиналия син, паднал и той поразен от някого от бягащите; вследствие на това преследването се прекратило и двете войски се отдръпнали – всяка на своето предишно място.“ /**Прокопий.** Войната готите, кн. I, § 38, 39. – Электронная библиотека Royallib.ru. Перевод С. П. Кондратьева/.

От този текст разбираме, че кан Мундо е загинал през 536 г. От 505 г. до 526 г. управляваната от него Западна Оногурия е била в коалиция с Римо-остготската държава на крал Теодорих, а от 526 до 536 г. – в коалиция с Източен Рим на император Юстиниан. Така че кан Татра-Банат Мундо е управлявал сумарно 31 години. Този период би могъл да бъде доста по-продължителен, ако не бе се случило нещастието с младия му син Маврикий.

Край гр. Тарбесион, област Венетия (Североизточна Италия) през 541 г. се състояла битка между готския крал Илдибад и римския пълководец Виталий,

начело на римски и херулски отряди. Виталий понесъл поражение: „В това сражение паднали болшинството от ерулите, загинал и началникът на ерулите Висандър. В този бой Теодимунд, син на Маврикий и внук на Мундо, още съвсем момче, се подложил на смъртна опасност, но му се удало да избяга заедно с Виталий.“ /**Прокопий.** Войната готите, кн. III, § 215/. За този Теодимунд, внук на Мундо не са запазени други данни.

В 551 г., когато Юстиниан заменил във военната кампания срещу готите в Италия пълководеца Велизарий с патриция Нарзес, били привлечени нови съюзни и наемни отряди от хуни, ерули, гепиди и перси. В отряда на гепида Асбад се сражавал романизираният ерул Аруф, оженен за дъщеря на Маврикий, първородния син на Мундо. /**Прокопий.** Войната готите, кн. IV, § 106/. За тази внучка на Мундо също липсват данни.

14. Кановете Амбазук (498-518 г.) и Болах/Болх (503-527 г.), синове на Елак

Връщаме се малко във времето, за да проследим събитията в Източна Оногурия, по скоро в нейната най-източна периферия. Трябва да отбележим, че докато в изворите има обилна информация за потомците на Ирник (които разгледахме досега, а ще продължим с тях и след този параграф), то доста оскъдни са данните за потомците на другите Атилови синове. Това касае например хунските вождове Амбазук и Болах/Болх (Болг), чието време дошло към края на управлението на Ирниковия син Джураш Масгут, който тогава изглежда се е затруднявал да контролира цялата си територия.

Братята Амбазук и Болах владеели историческата област Барсилия, ограде-на на североизток от р. Волга и Каспийско море, на запад – от р. Дон и Азовско море, а на юг – от Черно море и Кавказ. Те управлявали тази земя в първите две-три десетилетия на VI в. приблизително по едно и също време, следователно тя е била разполовена от тях. Съдейки по наличните данни, Амбазук и синовете му са владеели западната половина на Барсилия, макар че столицата им не е известна. Неговият брат Болах и синовете му владеели източната ѝ половина, като имали за столица гр. Варачан (нелокализиран напълно), за който се предполага, че се е намирал близо до Каспийските врата и до брега на морето.

Варачан е българското название на Каспийските врата. Варачан = врачан/врачани, а Врача = Враца. Негови аналози в Северозападна България са именно проходът Вратцата и гр. Враца.

В съчинението си „Войната с персите“ Прокопий Кесарийски пише относно Амбазук:

> „Х. Киликийският планински хребет Тавър отначало минава през Кападокия, Армения и така наречената Персоармения, после през земята на албанците и ивирите, а също и на другите обитаващи тук племена, или независими, или подвластни на персите. (2) Той се простира на огромно пространство, и ако се върви все по-нататък, този планински хребет се издига като широка и висока грамада. (3) Който премине през пределите на ивирите, ще намери сред клисурите тясна пътека, продължаваща

петдесет стадия [9250 м. – б. В.Й.]. (4) Тази пътека опира в рязко издигащо се и непроходимо място. По-нататък не се вижда никакъв проход, ако не се считат едни сякаш сътворени от природата врати, които от древността се наричат Каспийски [Прокопий описва Дарялската клисура в Централен Кавказ, представяйки я за Каспийските врати в Източен Кавказ (дн. Дербент в Дагестан), повтаряйки една разпространена сред античните автори грешка – б. на пр. А.Ч.]. (5) По-нататък започват равнини, удобни за езда и напоявани от обилни води – страна голяма, равна и удобна за отглеждане на коне [историческата област Барсилия – б. В.Й.]. (6) Тук са се заселили почти всички хунски племена, заемайки пространството до езерото Меотида [Азовско море – б. В.Й.]. (7) Когато тези хуни нападат земята на персите или ромеите, те пътуват на свежи коне през тези врати, за които споменах, не правейки никакви обходи и не срещайки никакви стръмни изкачвания, освен онези петдесет стадия, които, както бе казано, водят в пределите на Ивирия. (8) Ако се движат през някакви други проходи, те трябва да преодоляват големи трудности, без да са в състояние да ползват едни и същи коне; тъй като по неволя ще им се наложи да правят големи обходи, и при това – по стръмнини. (9) … С течение на времето много [царе – б. В.Й.] са ги владели, в това число Амвазук, родом хун, приятел на ромеите и на василевса Анастасий. (10) Достигайки до дълбока старост и приготвяйки се да умре, този Амвазук, изпращайки доверени лица при Анастасий, помолил да му даде пари, за което му обещал да отдаде на ромеите укреплението при Каспийските врати [разбирай при Дарялската клисура – б. В.Й.]. (11) Тъй като василевсът Анастасий не умеел, пък и не му било привично, да прави необмислено каквото и да е, размислил, че няма да е възможно да държи там войници, в място пустинно и лишено от удобства, където нямало в близост нито едно подвластно на ромеите племе, той наредил да предадат на Амвазук голяма благодарност за предложението му, защото му е неприемливо. (12) След немного време Амвазук умрял от болест, а Кавад [шахът на Персия – б. В.Й.] завладял прохода, прогонвайки със сила децата на Амвазук.“ /**Прокопий Кесарийский.** Война с персами. Книга первая, X, 1-12. Перевод А. А. Чекаловой. – **Электронная библиотека Royallib.ru/**.

Очевидно щом Амбазук е достигнал към 518 г. до „дълбока старост“, той не би могъл да е син на Ирник, най-малкия син на Атила, а по скоро – на първородния Елак (роден около 425/426 г.). Ако Амбазук е бил роден на свой ред около 445/446 г., то при смъртта си в 518 г. той бил навършил 72/73 години, което би могло да се приеме като една почтена възраст за онова време.

За кан Амбазук друго не можахме да открием, освен че имал синове Зилигби, Грод, Мугел и Айар.

В съюз с Персия, кан Зилигби (516-522 г.) провел успешен поход с отряд от 20 000 конници срещу Източната империя, като окупирал част от Анатолия. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 297/. Той обаче не управлявал дълго: бил коварно погубен от персийския шах Кавад I, поради интригите на император

Юстин, за когото явно е било непосилно да се справи с българите в честна битка.

Последното е изложено в „Хронографията“ на Йоан Малала:

„По това време [в 521 г. – б. В.Й.] царят на персите [Кавад – б. В.Й.] склонил на своя страна краля на хуните на име Цилвигис [очевидно става дума за Зилигби – б. В.Й.]; цар Юстин [император от 518 до 527 г. – б. В.Й.] чувайки за това [в 522 г. – б. В.Й.], тъй като по-рано той сам го бил привлякъл в помощ на ромеите: той му бил изпратил много дарове и бил сключил с него съглашение, [скрепено – б. на пр. А.Ч.] с клетва; [то – б. на пр. А.Ч.] чувайки, че той преминал към царя на персите, много се огорчил. Та хунът, привлечен от царя на персите Ковад, тръгнал срещу ромеите с двадесет хиляди [конници – б. В.Й.], възнамерявайки да се срази с ромеите. Божественият Юстин отправил послание до цар Ковад с приятелски думи за мир, като впрочем казват, че написал за престъплението и даже клетвопрестъплението на крал Цилвигис и че той е получил от ромеите пари [за действия – б. на пр. А.Ч.] против персите, замисляйки да ги предаде и в удобен момент от битката да премине на страната на ромеите, и че „трябва ние като братя да се споразумеем за дружба и да не [позволяваме да – б. на пр. А.Ч.] ни се присмиват тези кучета“. Узнавайки това, царят на персите питал Цилвигис, казвайки: „Ти получи ли дарове от ромеите, склонявайки се [към действия] срещу персите?“ Цилвигис си признал и казал истината. Царят на персите Ковад се разгневил и го убил, решавайки, че той е дошъл при него поради военна хитрост; през нощта той унищожил много от войската [на хуните – б. на пр. А.Ч.], изпращайки срещу тях голяма войска…; тези от хуните, които оцелели, избягали [от Персия – б. В.Й.]. След това цар Ковад решил да започне преговори за мир [с Източната империя – б. В.Й.], съобщавайки [своето намерение – б. В.Й.] на ромейския цар Юстин чрез посланика Лаврой.“ /**Йоан Малала.** Хронография, кн. XVII, 197/.

В текста на Йоан Малала проличава лицемерието на Юстин и Кавад, които взаимно се ласкаят като „братя“, докато водят помежду си поредната безмислена война, една прищявка, оправдана единствено от традиционното съперничество между Персия и Източната империя. За целите на своето безумие – да впрягат собствените си народи в упражняването на военен занаят, да превръщат мъжете в убийци, насилници и разрушители – те търсят помощ от владетели на чужди държави, в случая от българския кан Зилигби. Първо Юстин, а сетне и Кавад, помолили Зилигби да им стане съюзник, съревновавайки се за неговата подкрепа. Така Зилигби се превърнал в тежест, която лесно накланяла везните в полза ту на единия, ту на другия противник. Изненадани от капана, който сами си скроили, коварният византиец и хитрият персиец най-неочаквано от върли врагове станали „братя“ и разрешили проблема си, убивайки простодушния Зилигби, пострадал явно поради своето добродушие и наивност.

Същите събития са изложени по ясно и понятно от Теофан Изповедник:

В тази година [6013, т.е. 521/522 г.], поради отново възникналата война между ромеи и перси, Юстин изпратил посланици с дарове при Зилигд, царя на хуните, който приел неговото предложение и обещал клетвено, по обичая на отците си, да воюва с него срещу персите. [Обаче и – б. В.Й.] Кавад от своя страна също изпратил при него посланици и царят на хуните се съгласил. Известеният за това Юстин силно се огорчил. [Междувременно – б. В.Й.] Зилигд изпратил в помощ на персите двадесет хиляди войска против ромеите. А Юстин изпратил да кажат на персийския цар Кавад, че Зилигд се е заклел да помага на ромеите срещу големи подаръци и е готов да измени на персите. Затова е най-добре те [ромеи и перси – б. В.Й.], помирявайки се, да живеят приятелски като братя и да не дават на тези кучета да си играят с тях. Тогава Кавад попитал насаме Зилигд, получил ли е той дарове от ромеите, за да им помага против персите. Хунът отговорил „Да“. Разгневеният Кавад го убил, а после през нощта изпратил голяма персийска войска за изтребване на неговите войни, подозирайки че царят им е дошъл при него с коварни намерения. Който [от хуните – б. В.Й.] успял да избяга, само той се завърнал в своята страна.“ /**Теофан Изповедник.** Хроника…, § 129, 130/.

След гибелта на Зилигби през 522 г., щафетата на властта била поета от по-малкия му брат Грод, който управлявал хуно-българското канство Барсилия до 528 г. от гр. Боспор, контролиращ пролива Босфор скитски (дн. Керченски пролив). Характерното българо-славянско име Грод се дължи вероятно на това, че той бил син на Амбазук от кутригурска принцеса. Кан Грод и близкото му обкръжение се опитали да наложат сред местните християнската вяра, но срещнали яростна съпротива, оглавена от следващия брат Мугел (528~531 г.). Последният щурмувал и превзел гр. Боспор, и възвърнал езическия култ към Тангра, обаче скоро след това трябвало да се оттегли, поради приближаване на изпратената от Юстиниан ромейска войска, която идвала в помощ на Грод и да защити тукашните българи-християни.

Кан Мугел бил наследен от най-малкия брат Айар през 531 г. За делата на последния няма данни, като дори не е известно колко време е управлявал.

Другият клон на Елаковия род по линия на сина му Болах (503-527/529 г.) също претърпял сложно политическо развитие.

Теофан разказва за една акция на хуните-савири срещу император Анастасий:

„В същата година [лето 6008, т.е. 516/517 г. – б. В.Й.] хуните, наричани савири, проникнали през Каспийските врати, нахлули в Армения, опустошили Кападокия, Галатия и Понт и спрели почти до самата Евхаита.“ /**Теофан Изповедник.** Хроника…, § 125/.

Макар Теофан да не споменава тук името на хунския владетел, тази акция срещу Източната империя е била ръководена от кан Болах, защото след женитбата му със савирската принцеса, хуните-савири станали негови поданици.

След смъртта обаче на Болах през 527/529 г., съпругата му Боа-рикс била привлечена от Юстиниан за съюзница на империята, която да действа в тила на Персия.

От първата си съпруга Дженбек кан Болах имал наследници Стиракс, Глениз и Ас-Терек. Когато той неочаквано и несвоевременно починал, първите двама били млади мъже, а третият – още в юношеска възраст. От това се възползвала втората му съпруга, за която стана дума – суварската/савирската царица Бояр-киз/Боа-рикс (527/529-539 г.). Тя успяла да овладее като регентка столицата и престола на мъжа си, вероятно ползвайки военната сила на войнственото суварско/савирско племе. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 297/.

Отличният възрожденски изследовател Гаврил Кръстевич, позовавайки се на Теофан, Малала, Кедрин и Анастасий, назовава савирската царица Воа-йе (Боа-йе), а мъжа ѝ – Валах/Влах (Балах/Блах). Според него кан Валах, който разполагал със 100 000 войска, починал през втората година от Юстиниановото управление, т.е. в 529 г. По това време Сторак (т.е. Стиракс) и Глом (т.е. Глениз) били привлечени от персийския шах Квад (т.е. Кавад) за съюзници във войната му против ромеите. На този ход Юстиниан отговорил като изпратил много дарове в царски одежди, сребърни съдове и доста пари на савирската царица и я придумал да попречи на предислокацията на техните отряди през Кавказките теснини. Тя изпълнила неговото искане. Нападнала ги внезапно, убила Глом, а пленения Стирак изпратила вързан на Юстиниан, който го обесил в Галата, Константинопол. /**Г. Кръстевич.** Българска история. Т. 2 (485-668 г.). Ръкопис, завършен преди 1865 г. Първо издание: С., 2019, с. 95/.

Така, имайки съюзен договор и ползвайки финансова подкрепа от Източната империя, Боарикс укрепила властта си в Савирското канство, като успяла да я удържи до 539 г. Най-малкият Болахов син Ас-Терек, който също имал проперсийска ориентация, оцелял в тези събития. Впоследствие той се отцепил в независимо тарканство в племенната територия на своя народ, предполагаме барсилите. Обаче дългата ръка на савирските убийци, подплатена с Юстиниановите сребърници, достигнала през 530 г. и до този млад български кан. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 297/.

15. Забер/Завер кан (531-562 г.), син на Джураш Масгут

След героичната смърт през 536 г. край Салона на баща и син – кан Мундо и неговият престолонаследник Маврикий, – нямало кой да поеме тяхното наследство Западна Оногурия и тя останала временно без владетел. По-малкият син на Мундо – Боян-Челбир, наричан от гърците Сандилх – навярно е бил роден от утигурска принцеса, защото по-късно го виждаме като вожд на утигурите, обитатели на степите източно от Азовско море.

Самият Мундо бил син на кан Джураш Масгут от гепидска принцеса, но той не живеел постоянно в Илирик при баща си, а изпълнявал понякога негови поръчения в Източна Оногурия, където очевидно е имал други съпруги. Защото в 505 г., когато баща му Джураш Масгут починал: „В римските предели се появил Мунд… След смъртта на баща му, Мунд отишъл при Риг [т.е. при царя

на гепидите – б. В.Й.], неговия дядо по майка, владетеля на Сирмий.“ /**Теофан Изповедник.** Хроника…, § 167/.

Пет години преди гибелта на Мундо, а именно в 531 г., владетел на Източна Оногурия станал Забер кан (531-563 г.), син на Джураш Масгут и брат на Мундо. В същата година починал персийският шахиншах Кавад, който пък бил наследен от сина му Хосрой I (531-579 г.). За да осъществи завоевателните си планове срещу Византия, младият персийски шах нает на служба при себе си младия български вожд Забер кан с елитната му конница.

Хуно-българската аристокрация била прочута с войнските си умения, които момчетата придобивали посредством специално непрекъснато обучение още от детска възраст, а в юношеството затвърждавали и закалявали в реални битки. Подготвени по този начин младите мъже-конници от войнската каста получавали при инициацията си званието варяги („войни на слънцето“, т.е. на Сияйния конник – Mitras Sol Invictus) или уруси/буили („бикове“). От този момент те могли да бъдат наемани, с разрешението на българския владетел, от чужд владетел – срещу солидно заплащане. Разбира се, наемането на големи военни контингенти можели да си позволят Рим, Византия и Персия – империите, разполагащи с практически неограничен финансов ресурс.

Няколко месеца преди Забер кан да постъпи на служба при Хосрой, последният инициирал съдебен процес, чрез който погубил по-големия си брат Каос/Сеос (Сиявуш) – сина на Кавад от дъщерята на кан Ирник и законен престолонаследник на Персия. Както пояснихме по-горе, в тази скалъпена политическа интрига главна роля като клеветник против Сиявуш и подбудител на процеса срещу него, изиграл фаворитът на Хосрой – Мевод. /**Прокопий Кесарийски.** Войната с персите, кн. I, § XI, 31-37/.

Ето защо в края на 531 и началото на 532 г. Забер кан отмъстил за убийството на своя братовчед Сиявуш като предизвикал неглижирането и смъртта на Мевод. От този момент именно Забер кан се превърнал в новия фаворит на шахиншаха. Тук значение имала не само демонстрираната вярност, но и обстоятелството, че той предвождал тежката хуно-българска конница, която тогава се явявала ударната сила на персийската армия, на която Хосрой силно разчитал и която наистина оправдала по-сетне доверието му. /**пак там**, кн. I, § XXIII, 25-29/.

Така например войската на Забер кан се проявила много добре във войната на Персия против Византия през 540-545 г. и по-специално в завладяването на византийската перла гр. Антиохия (541-542 г.), както и при обсадата на гр. Едеса (544 г.). Освен това Хосрой му доверил воденето на преговорите с делегациите на обсадените граждани. /**пак там**, кн. II, § VII, 30-34; § XXVI, 1-22/.

През 547 г. войната била възобновена на Кавказ, като този път цел на Хосрой станала Лазика (античната Колхида в дн. Западна Грузия). Тази война се оказала неуспешна за Персия, макар да се проточила до 557 г. Разбира се като преден отряд на персийската армия послужила пак хунската конница на Забер кан, която водила ожесточени битки с войската на способния римски военачалник Валериан, който тогава бил военен магистър на съседна Армения. /**Прокопий Кесарийски.** Тайната история, § II, 26-37. – Электронная библиотека

Royallib.ru/: **Прокопий Кесарийский.** Тайная история. Перевод, замечания и комментарии А.А.Чекаловой/.

В описанието на тези събития Прокопий вмества едно послание на Теодора, жената на василевса Юстиниан, в което тя пише на Забер кан: „Ти знаеш, о Заверган, това, че аз съм благосклонна към теб, считайки те за предан на нашите интереси; та нали неотдавна бе с посолство при нас. И така, ти ще постъпиш съгласно моето мнение за теб, ако убедиш цар Хосрой да се придържа към мира по отношение на нашата държава. За това аз ти обещавам много блага от страна на моя мъж, който нищо не предприема, без да се посъветва с мен.“ /**пак там**, § II, 32-35/. Макар че не успяхме да датираме това писмо на императрица Теодора, в него проличава двупосочното влияние на Забер кан, както над властниците на Персия, така и над тези на Източната империя.

Няма повече данни за участието на Забер кан в тази поредна война за стратегическия Кавказ, но явно от 557 г. той престанал да служи като наемник при Хосрой и се завърнал в Източна Оногурия. Именно от тази година се появяват сведения за негови навлизания във Византия през р. Дунав, за които ще говорим след малко. За да контролира цялата своя огромна територия, Забер кан устроил главния си военен стан Бирман край днешния гр. Одеса, откъдето управлявал подведомствените му племена кутригури, утигури, оногури, сабири, саклани, урус-алани (роксолани), мурдаси (мордва), анти и др.

Забер кан не бил задоволен от постигнатото дотук: силно желаел разширение на запад. Така например Агатий Миринейски е записал данни за споменатото негово нахлуване в Източната империя (Византия) през януари или февруари 557 г.:

> „Заберган, предводителят на кутригурите-хуни, тръгнал с извънредно голям брой конници по реката, като по суша [през тази зима р. Дунав замръзнала – б. В.Й.] и преминал съвсем лесно в ромейска територия. Понеже той намерил тамошните земи запустели и не срещнал никаква пречка при напредването си навътре в страната, веднага през Мизия нахлул в Тракия. Тук той разделил войската си, една част от нея изпратил срещу Елада, за да нападне незащитените тамошни селища и да ги ограби, а другата част – в Тракийския Херсонес.“ /**Агатий Миринейски.** Царуването на Юстиниан. Превод В. Бешевлиев и В. Тъпкова. – В: Христоматия по история на България, т. I, С., 1978, с. 67/.

Обаче само след две години, към края на своето канство, Забер кан трябвало окончателно да се премести на запад. Ето как станало това.

През 559 г. на североизточната граница на Оногурия се появили племена от аварската група, борейки се за живота си – бягайки от безмилостните тюрки на Истеми каган. Ето как историята се повтаря: преди близо век същите авари преследват до р. Волга савирите и маджарите, които се спасили тогава в Оногурия, приети от Ирник (вж. по-горе), а сега на свой ред аварите идват в Оногурия, и били приютени от Забер кан, за да не ги избият жестоките им врагове тюрки.

За да разберем близката предистория на аварите и родствените им народи, се налага да разгледаме събитията в Средна Азия от средата на VI в., като се

върнем отново към ефталитите и Персия на Хосрой, когото изоставихме преди малко в своето изследване.

В началото на управлението си шахиншах Хосрой I Ануршиван (531-579 г.) успял да възвърне изгубените от баща му Кавад източни персийски владения в Хорасан. Това обаче предизвикало реакция и съюзяване на няколко народа – абхазци, банджари (на пехлевийски е по-правилно четенето буржари, бургари, явно част от българите), баланджари (хазари) и алани, – които ответно навлезли в Персия, но Хосрой си откупил мира с тях срещу заплащане на годишен данък. После се отправил на запад във война с Византия; тук щастието отново му се усмихнало, защото, както вече стана дума, завладял прочутия и богат гр. Антиохия и неговата област. /**Ат-Табари,** пос. съч., § XXII, 894/.

По време на византийската му кампания на запад, Хосрой не пропуснал да изпрати през 554 г. посолство, снабдено с негови писма, на изток в Седморечието при нахлулия там каган Синджибу, известен и с името Истеми каган (552-575 г.), от рода Ашина – помощник-каган и предводител на западния клон на Тюркския каганат. Малко преди това, през 552 г. тюрките били разгромили Жоужанския каганат в Монголия и Северен Китай – бивша територия на хуните. По заповед на по-големия си брат Мукан – главен каган на Тюркския каганат и господар на източните територии – Синджибу/Истеми нахлул с армията си в Седморечието със задачата да ликвидира и западния клон на Жоужанския каганат, познат повече като Ефталитски племенен съюз. Ето как, на базата на взаимен интерес тюрките и персите сключили помежду си военен съюз срещу омразните им ефталити, скрепен с брак на Хосрой с дъщеря на Истеми, от който впрочем се родил наследникът на Хосрой и следващ шахиншах Хормазд IV (579-590 г.). /**пак там,** § XXII, 894; XXIII, 896-899/.

Изчаквайки завършването на войната срещу Византия на своите съюзници персите, Синджибу/Истеми се заел да подчинява васалните на ефталитите племена по поречието на реките Амударя и Сърдаря, за да осигури тила си за предстоящата сериозна война. Освен това, той привлякъл на своя страна абхазците, банджарите и баланджарите, които го осведомили, че Хосрой откупва мира си с тях, като им плаща ежегоден данък. /**пак там**/.

Докато, по заповед на Истеми, различни тюркски орди плячкосвали и подчинявали народите в Средна Азия, които били родствени и васални на ефталитите, тюрките неочаквано се натъкнали западно от езерото Балхаш на други техни стари врагове. Това била една група племена, а именно – абар (авари), вар (разновидни авари), огор (угри?) и хионити (кидарити?), – които оцелели от конфедерацията на Източния жоужански каганат, разгромен, както споменахме, от тюрките на Мукан каган след продължителна ожесточена война. Сега тук последвала нова локална война – от 556 до 558 г. Накрая, през 559 г., цялата аварска група се оттеглила на запад в степите южно от склоновете на Урал, между Аралско и Каспийско море, с цел да потърси спасение и убежище в Патрия Оногурия. Тюрките ги преследвали упорито, възнамерявайки да осуетят тяхната масова племенна миграция. Обаче преследваните авари успешно преодолели р. Итил (Волга) и тъкмо преследвачите тюрки щели да се втурнат след тях, предвкусвайки голяма плячка, когато пристигнал куриер на техния каган и

ги привикал да се върнат незабавно обратно, защото започвала непосредствената подготовка за войната с ефталитите.

През 560 г. приключил конфликтът на Персия с Византия. Тогава освободилите се военни сили на персите се обединили, според предварителната им договореност, с тези на тюрките и навлезли в ефталитска територия. За ефталитите моментът бил тежък, защото точно тогава те били въвлечени, може би нарочно, във война с Индия. Ето защо могъщите иначе ефталити претърпели този път тежко поражение: загинал царят им Вазром/Вазра, заедно с приближените му, много ефталити били отведени в робство, а турци и перси си разделили завоюваната територия, като Хосрой взел Балкх, Фергана и др. градове с прилежащите им земи. Така към 565 г. Хосрой достигнал до върха на своето могъщество.

След проточилата се пет години ефталитска война, при подялбата на плячката и земите в Средна Азия, недоволният Синджибу/Истеми каган обявил война на бившия си съюзник Хосрой, но в крайна сметка не посмял да рискува и се оттеглил от добре укрепените граници на Персия. /**пак там**/.

И така, това е накратко предисторията на аварите, преди да се появят на р. Волга. Направеният кратък обзор на събитията в Средна Азия малко след средата на VI в., както и на политическите отношения и мотивация на участниците в тях, ни позволяват да разберем как и защо от Азия в Европа е мигрирала групата племена, станала малко по-късно известна от византийските източници като Аварски племенен съюз – един тревожен за ранно-средновековна Европа фактор. Първият каган на тази племенна група Кандик/Киндик (554-559 г.) е имал лошия късмет да я управлява в трудното време на война с тюрките, а в 558-559 г. организирал тежка миграция, като навярно е загинал, участвайки в преградната съпротива срещу тюркските потери, докато народът му форсирал р. Волга.

След смъртта на Кандик, спасилите се от тюрките авари останали една или две години на Волга. Получил се вакуум във властта, тъй като синът на Кандик – Баян – бил малолетен. Този проблем намерил сполучливо решение, щом регентството му било поето през 559 г. от добре познатия ни вече Забер кан (531-563 г.), владетеля на Оногурия, чийто военен стан се намирал край днешния гр. Одеса. Забер кан имал близко до аварския царски род потекло, но освен това бил солиден владетел, който би могъл да запази в този тежък момент суверинитета на аварския народ и държава, докато Баян навърши пълнолетие.

По бащина линия Забер кан се явявал син на Джураш Масгут и внук на Ирник. Ала майката на Джураш Масгут била дъщеря на Кингила – същият Кингила, който се явявал прадядо и на Кандик – бащата на Баян. И тъй като Кингила, освен това, е основател на Ефталитския племенен съюз, става ясно, че владетелските родове на ефталитите, аварите и хуно-българите са били свързани по произход, което предпоставя политическите им връзки. Източниците отбелязват, освен това, характерния белег на военната аристокрация на тези три племенни групи – плетена (или не) плитка, косяк, чумбас.

Преселването на аварите в Трансилвания и Панония вероятно е станало още по времето на Забер кан – през 560 г., – а вероятно и под негово ръководство.

Интересът в този исторически момент е бил взаимен: аварите получили земя за заселване в Европа, а временно изоставената след смъртта на кан Мундо западна провинция на Оногурия сега била възстановена и укрепена със свежи съюзнически военни сили.

Забер кан управлявал като регент аварите в продължение на три години – от 559 до 562 г., когато навършилият вече зрелост Баян бил коронован за каган. Сетне Баян управлявал цели 40 години – от 562 до 602 г., като негови заместник-кагани (ябгу) и съветници били последователно хуно-българските канове Сандилх/Боян-Челбир (от 568 до 590 г.), син на брата на Забер кан – Татра-Банат/Мундо, и Тубджак (от 590 до 602 г.), син на самия Забер кан (вж. генеалогичната схема).

Още след предислокацията си в Панония, Аварският каганат се проявил като нов местен хегемон, покорявайки пребиваващите тук племена от групите на венетите, готите, гепидите, херулите и прогонвайки на запад германските племена лангобарди и алемани. Скоро станали ясни основните негови противници – Византия и Франкското кралство.

16. Кан Сандилх/Боян-Челбир (563~590 г.), син на Татра/Банат/Мундо

От около 503 до 531 г. Източна Оногурия била под властта на братята Болах и Амбазук (синове на Елак) и потомците им, които разгледахме в по-предния параграф. Видяхме обаче как тези две наследствени линии били прекъснати, поради вътрешни борби, подклаждани от Византия и Персия. Ето защо тогава властта в Източна Оногурия била поета от Забер кан (531-562 г.) – по-малкия син на Джураш Масгут, докато по-големият Мундо държал Западна Оногурия, бидейки федерат на Източната империя (Византия) до 536 г.

В предния параграф изяснихме, че още от началото на своето управление в 531 г. и чак до 557 г. (26 години) Забер кан е служил с конницата си като наемник при персийския шах Хосрой I. По време на неговата наемна служба в Персия той вероятно е възложил наместничеството (оперативната власт) над Източна Оногурия на първороден свой син, първоначално може би непълнолетен, за който няма сигурни данни. Може би това е един друг вожд на кутригурите на име Хиниалон/Киниалон, за който има сведения, че е действал в синхрон със Забер кан. Прокопий (~500~565 г.) споменава, че през 556 г. гепидите (едно от трите готски племена) в Панония се страхували от вражеско съюзяване на ромеи и лангобарди срещу тях. „И те отправили пратеници при вождовете на кутригурите, които живеят отсам Меотидското езеро [Азовско море – б. В.Й.] и ги молели да водят докрай заедно с тях война против лангобардите. Хуните веднага им изпратили дванадесет хиляди души, които били предвождани от Хиниалон, извънредно вещ във военните дела…“ /**Прокопий Кесарийски.** История на войните. Превод Иван Дуйчев. – В: Христоматия по история на България. Т. I. С., 1978, с. 62/.

Забер кан е ръководил реално и лично държавата си Източна Оногурия само от 557 до 559 г. По-горе цитирахме един абзац от „Царуването на Юстиниан“ на Агатий Миринейски (536-582 г.) относно това как още в началото на 557 г. канът нападнал Византия „с извънредно голям брой конници“, подлагайки на грабеж

Тракийския Херсонес, без да срещне съпротива. Тогава Юстиниан „изпратил писмо до Сандилх, другият вожд, който му бил съюзник и наемник, докато Забер кан и пълчищата му пътували доста разпуснато“. Императорът обвинил кутригурите, че ограбвали Тракия, „докато не получиха всичкото злато, което обикновено ти даваме всяка година като заплата… Тъкмо сега ти се удава случай… като ги победиш в сражение, да получиш своето възнаграждение, като че ли ти е било изпратено чрез тях.“ /**Агатий Миринейски.** Царуването на Юстиниан. – В: Христоматия по история на България, т. I, С., 1978, с. 66-69/.

Тук разбираме, че между кан Сандилх, който, начело на утигурите, владеел земите североизточно от река Дон и Азовско море, и императора е имало сключен съюзен договор, според който срещу ежегоден данък хуните-утигури се задължавали да не допускат нашествия към Византия през Скития (т.е. Източна Оногурия). Ето защо Юстиниан поискал от Сандилх да изпълни задълженията си по този договор като нападне хуните-кутригури на Забер кан при завръщането им и си вземе от тях годишната заплата. Иначе такава той нямало да получи, защото ги е допуснал в ромейската земя.

По-нататък Агатий Миринейски пише:

> „Когато на Сандилх било преведено това писмо, той веднага се разгневил, разярил се и съвсем не можел да обуздае гнева си, и тутакси се спуснал да накаже кутригурите, заради нанесеното му оскърбление… Затова той потеглил с войската си и най-напред нападнал внезапно селищата на неприятелите [между Дон и Днепър – б. В.Й.]. Той изненадал с неочакваното нападение тамошните жители и поробил много жени и деца. След това ненадейно пресрещнал и ония, които се завръщали от Тракия и току-що били преминали река Истър [Дунав – б. В.Й.]. Той избил колкото могъл повече души и им отнел както парите, дадени от императора, така и цялата им плячка… Така след това твърде дълго време двете страни враждували помежду си…, докато силите и на двете страни отслабнали и съвсем се разстроили… В такова голямо нещастие изпаднали тези хунски племена…“ /**пак там**/.

Следващите събития са описани в „Пратеничеството“ на Менандър Протектор (?~582 г.):

> „И когато… хуните на Заберган били прогонени далеч от ромейската империя, тогава Юстиниан (понеже мислел, че котрагирите ще дойдат пак, за да опустошават Тракия) настоявал пред Сандилх, вожда на утигурите, и не преставал да го увещава да започне по какъвто и да е начин война срещу Заберган. За тази цел той пращал често пратеници и го подбуждал… Императорът обещал, освен това, че ако Сандилх победи котрагирите, той ще му прехвърли парите, които били определени да се дават годишно от ромейската държава на Заберган.“ /**Менандър Протектор**. Пратеничеството. Превод В. Бешевлиев. – В: Христоматия по история на България, т. I, С., Изд. НИ, 1978, с. 71/.

Кан Сандилх отговорил обаче твърде благоразумно на Юстиниан:

„Не е справедливо съвсем да се унищожат съплеменниците ни, които не само говорят език, еднакъв на нашия, и са наши съжители, а имат и същото облекло и бит, но са и наши сродници, ако и да са подвластни на други вождове. При все това ще отнема веднага конете на котрагирите и ще си ги присвоя, за да нямат какво да яздят, та да нанасят вреди на ромеите.“ /**пак там**/.

Така чрез конфискацията на конете на кутригурите Сандилх спазил договора си с Юстиниан без да нанася повече вреда на сродното му племе с еднакъв език, облекло и бит. От този текст става ясно, че големите племена кутригури и утигури в недалечното минало (от времето на Забер кан и Сандилх) са били един народ.

Всъщност братоубийствената война е причината Забер кан и кутригурите да изпаднат в затруднено положение – разгромена армия, чиито останали живи конници нямали коне, нито пък финансови средства. След около една година обаче те неочаквано получили нов исторически шанс.

Както пояснихме в предния параграф, през 559 г. Забер кан предоставил убежище на аварите от преследващите ги тюрки. Тъй като аварския каган Кандик загинал, а синът му Баян бил още малък, в началото на 560 г. вероятно самият Забер кан е организирал аварската миграция в Панония. По този начин българската и аварската военни сили възстановили българската федеративна държава на кан Мундо в този регион, която била осиротяла без владетел след неговата смърт през 536 г.

Водещата роля на Забер кан траяла обаче само три години – от 559 до 562 г., – докато той държал позицията на регент на малолетния аварски каган Баян, син на Кандик. През 562 г. Баян навършил пълнолетие, а Забер кан му отстъпил властта над аваро-българската държава, както видяхме, поради временната политическа, военна и икономическа слабост на българите-кутригури, предизвикана от утигуро-ромейския съюз. При така създадената ситуация българската държава (Западна Оногурия) била трансформирана от федеративно образувание в границите на Източната империя, васално подчинено на императора, в самостоятелния Аваро-български каганат, който за близо едно десетилетие заграбил почти цялата европейска територия на Източната империя.

Но не само договорът с Юстиниан мотивирал негативното отношение на Сандилх срещу чичо му Забер кан. Противоречията в българския царски род, от които умело се възползвал Юстиниан, се дължали на това, че Забер кан нарушил наследствените права на Сандилх. Аварите, с подкрепата на Забер кан, обсебили владенията на баща му Мундо – Панония на кутригурите и гепидите. Тази земя, явяваща се център на Западна Оногурия, Сандилх считал за свое наследство, тъй като другият клон на рода в лицето на Заберкан бил получил във владение Източна Оногурия още през 531 г. и я държал до 559 г.

Освен това провинциите Илирик и Далмация, бивши владения на Мундо и кутригурите, били за Сандилх по-привлекателни в икономически и културен смисъл. Прокопий предава неговата гледна точка по този въпрос: „Докато ние живеем в пуста и изобщо безплодна земя, кутригурите имат възможност да си купуват жито, да се напиват с вино и да получават най-изтънчени ястия. Впрочем те в

някои места се ползуват и от бани и дори носят златни украси и притежават тънки, пъстри и извезани със злато одежди…“ /**Прокопий Кесарийски.** История на войните. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 65/.

И така, за да осигури тила си с оглед предстоящите войни с Византия и Франкското кралство, Баян възнамерявал да завладее и Източна Оногурия, която обхващала в този момент земите от Дунав до Урал и Кавказ. Този аварски план отначало не успял, защото Сандилх, малкият син на Мундо, съвсем справедливо искал българският царски род да си владее държавата, без да се подчинява на аварския. След смъртта на Забер кан през 563 г., Сандилх успял да удържи и съхрани своята и на Източна Оногурия независимост докъм 568 г.

Но през лятото на същата година в Саклан/Склавия (Северозападното Черноморие) нахлули „хазарските тюрки“ (хазарите). Сега на гордия Сандилх се наложило да моли за помощ аварския каган, за когото и без това тюрките-хазари се явявали стари врагове. Преди малко разкрихме как десет години по-рано същите тюрки са предизвикали миграцията на аварите от Средна Азия, при която загинал Баяновият баща Кандик. Ето защо авари и българи бързо се обединили и след ожесточени сражения поетапно отхвърлили хазарите отвъд р. Бури-чай (Днепър) и Джураш (Северен Кавказ). Като буферна зона или заслон срещу хазарите в Джураш било създадено едноименно канство под властта на Худ-бард – първородния син на Сандилх. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 20, 21/.

В българския документален свод се казва, че преди войната с хазарите Боян-Челбир (Сандилх) се побратимил с аварския каган Тубджак. Съгласно обичая българският кан дал своето име на аварина и го нарекъл Баян, име, с което каганът е познат оттук насетне, а от своя страна аваринът дал своето име Тубджак на Боян-Челбировия син /**пак там**/.

Според нас в свода има известно объркване, породено от многократното му преписване и преводи във времето. Истината е, че българският кан Боян-Челбир (Сандилх) е приел аварското име Тубджак не за сина си, а за своя племенник – сина на чичо му Забер кан, – който тогава, бидейки малолетен, е под негово попечителство, тъй като Забер кан бил починал през 563 г. Предполагаме, че при същия акт на побратимяване Сандилх е приел за собствения си син Худбард допълнителното име Атрак, което е било навярно второ име или прякор на аварския каган – известен сетне с българското си име Баян.

Объркването в българския свод „Джагфар тарихи“ се отнася за това, че Заберкановият син Тубджак е посочен тук като син на Боян-Челбир, вместо действителния му син Худ-бард/Атрак, който пък въобще не е споменат в свода. Оттам последва и друга грешка, че следващите канове Кубрат и Кий са посочени като синове на Тубджаковия син Албури, обаче в действителност те са синове на Худ-бард. Последното, както и липсата на изчерпателни и категорични данни в източниците, кара някои съвременни изследователи да отъждествяват Албури и Худбард.

Освен това възниква въпросът защо аварският каган не е наименувал със своето име самия Боян-Челбир, а сина и племенника му? Това може да се обясни с възрастовата разлика между владетелите, управляващи българите и аварите в този исторически момент. Боян-Челбир (Сандилх) бил вече на достойна възраст; докато по-младият аварски каган Баян I (562-602 г.) спадал към следващото поколение български владетели – Худ-бард (584-601 г.) и Тубджак (590-605 г.), – по това време (през 568 г.) принцове, а малко по-късно канове. Като бойни съратници именно на последните трима предстояло да водят в последните две десетилетия на VI в. битките с Източната империя.

Все пак, заради хазарското нашествие през 568 г., кан Сандилх бил принуден да се подчини на Баян и да заеме овакантения шест години по-рано от чичо му Забер кан пост на заместник-каган на Аварската държава. За съжаление това означавало, че той и неговите утигури, заедно с територията им Саклан (Скития), вече трябвало да се подчиняват на върховната власт на аварския каган Баян.

Малко преди войната с хазарските тюрки, т.е. в края на 567 и началото на 568 г., Аваро-българският каганат получил възможност да разчисти собствената си държава от чужди народи: германското племе лангобарди, което обитавало западната част на Горна Панония и готското племе гепиди – съответно западната част на Долна Панония.

Първо трябва да кажем, че желанието на Баян да се укрепи в Средна Европа не могло да се осъществи. Той провел две войни с франките: първата през 562 г., победна за тях, а втората през 566 г. – за аварите. Но и втората война не донесла на Баян особен успех; той се завърнал в Панония поради липса на провизии за войската му и известия за раздвижване на ромейските военни сили в неговия тил. /**Г. Кръстевич.** Българска история…, т. 2, с. 136-138/.

В Панония в края на 567 г. се възобновил старият конфликт между лангобарди и гепиди. Кралят на гепидите Кунимунд потърсил за съюзник новия император Юстин II, а лангобардският крал Албоин – аварския каган Баян. Юстин обещал помощ, но не могъл да я предостави навреме, а Баян подкрепил лангобардите, но след известно протакане на преговорите, докато не получил от тях обещание при победа да му предадат лангобардската земя в Панония.

Притиснати от запад от лангобардите, а от изток от аварите, гепидите били жестоко разгромени. Албоин убил лично Кунимунд и направил от черепа му чаша, с която изпълнил древния ритуал за отнемане жизнената сила Чи на гепидския царски род. Действително от този момент Гепидското кралство прекратило своето съществуване, като оцелялата част от племето се покорила на Албоин.

Любопитно е да отбележим, че името на последния гепидски крал Кунимунд дублира името на живелия почти 200 години по-рано остготски крал Хунимунд Красивия (~379-405 г.). Възобновяването на това име, имайки предвид липсата

на пряка генеалогична свързаност между гепидската и остготската династии, може би се дължи на свързващото звено между тях – хунската династия.

И така, съгласно договора си с Баян, на 2 април 568 г. лангобардският крал Албоин потеглил с народа си на запад към Северна Италия, последван от покорилите му се гепиди, българи, сармати, суави, норици и др. На тръгване той предал на Баян лангобардските градове в Панония, с условие ако не успее да се закрепи в новата си земя, да бъде допуснат да се завърне обратно. Ето как аварите спечелили от войната между лангобардите и гепидите, а Баян вече можел да концентрира силите си против Източната империя. /**Павел Дякон.** История на лангобардите. Превод М. Войнов и С. Лишев. – В: Христоматия по история на България…, т. I, с. 77; **Г. Кръстевич.** Българска история…, т. 2, с. 139, 140/.

През следващата 569 г. в Константинопол пристигнало първото посолство на Баян, водено от кутригурите Таргит и Апсих. Те поискали от Юстин II (565-574 г.) възстановяване на ежегодния данък, даван до 565 г. от предшественика му Юстиниан I на кутригурите и утигурите, като същият бъде изплатен накуп за периода 566-569 г. на аварския каган Баян, на когото те вече били поданици. Поискали също да им бъде предаден град Сирмий, бивш на гепидите, но завладян с коварство от ромеите, защото неудобно се врязвал в тяхната територия.

Пратениците на Баян получили обаче категоричен отказ от Юстин II.

В отговор на това през следващите пет години Аваро-българският каганат подложил на системно разорение европейските земи на Източната империя. В 574 г. последвали нови преговори за мир, в които победителите поставили същите условия. Менандър Протектор пише: „Вождът на аварите Баян решил да проводи пратеници и да направи предложение за мир… Именно затова… изпратил Таргитий, заедно с преводача Виталиан, за да кажат на императора [Юстин II – б. В.Й.] да му бъдат дадени Сирмиум и обичайните пари, които котрагирите и утигурите получавали от император Юстиниан, понеже хаганът бил покорил тези две племена, а също така и гепида Усдибат…“ /**Менандър Протектор.** Пратеничеството. – В: Христоматия по история на България, т. I, с. 71/.

Този път Юстин II приел предложенията на своите опоненти, касаещи данъка за минал период, като им изплатил наведнъж 80 000 либри злато, но отказал да им предаде град Сирмий. Така или иначе градът бил превзет от българите-кутригури четири години по-късно – през 578 г.

17. Кан Худ-бард/Атрак (584-601 г.), син на Сандилх. Кан Тубджак (590-605 г.), син на Забер-кан

Любопитното име Худбард би трябвало да се изписва с тиренце, а именно Худ-бард, защото представлява словосъчетание от две отделни думи: *худ* и *бард*. Бардовете са били подкаста на друидите. Думата *бард* имала значението „певец на свещени текстове“; нейният аналог в Средна Азия и специално при българите е бил *бахар*, а в Тракия и Елада – *аед*.

Но какво означава *худ*?

Смисълът на думата ***худ*** може да се долови в думите *художество* – „изкуство“, *художник*; *худой* – рус., „слаб“, „тънък“; във връзка с gut – нем. и

good – англ., „добре“. Очевидно в съчетанието *худ-бард* става дума не за „слаб певец“, а за „изтънчен, виртуозен певец“, чието майсторство се подразбира не само в умелото изпълнение, а в проникновената дарба да се докосва душевното, да се постига божественото, защото канът е съвместявал и службата на религиозен водач – медиатор между своя народ и върховния бог Тангра. Явно името Худ-бард е дадено на този български кан поради неговата силна отдаденост на жреческите му задължения.

По повод на казаното, на друго място съм обърнал внимание на идентичността между българската владетелска титла *канас* и прозвището *канос* на тракийския цар и архемист Орфей, за който античните автори пишат, че омайвал с песните си не само хората, но и животните, птиците, растенията и дори скалите. /вж. **В. Йорданов.** За мюзите мизите и музиката. – сп. Горгони, кн. 2, 2017-2018, с. 30/.

През 584 г. аварският каган Баян I, имайки нужда от верни висши офицери във връзка с честите войни срещу Източната империя, назначил Худ-бард/Атрак – големият син на Сандилх – за свой съуправител, редом със стария Сандилх, който починал малко по-късно през 590 г.. В същата 590 г. и Худбардовият братовчед Тубджак – син на Забер кан – получил аналогична служба в управлението Аваро-българския каганат.

Предполагаме, че точно в този период – 584-590 г., – братовчедите Худбард и Тубджак са успели да преодолеят старата вражда между техните бащи Сандилх и Забер кан. Това е станало може би по настояване на аварския каган, защото според античните източници подведомствените им племена кутригури и утигури заедно се присъединили към съюзните аварски и гепидски сили в антивизантийската коалиция.

През 590 г. държавно-военният съюз между кутригури и утигури бил скрепен с династични бракове: Худ-бард се оженил за дъщеря на Тубджак, съответно Тубджак – за дъщеря на Худ-бард/Атрак. Ако, съгласно нашето предположение, Баян е помирил тези български вождове (с оглед на политическите си интереси), той несъмнено е бил и сватовник (кум) на годежите и сватбите им. Съгласно обичая, кръстникът на момчето става след възмъжаването му кум на неговата сватба. Действително, както установихме преди малко, аварският каган е кръстил още в детската им възраст посочените двама български принцове, давайки им своите собствени имена (или прякори) Атрак и Тубджак /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 21/.

В българския свод се посочва още, че майката на Бу-Юрган/Органа, т.е. жената на Тубджак, е „била от юрганския род на хонското племе хот или хотраг [котраги/кутригури – б. В.Й.]… А от всички хонски племена само племето утиг или утяг [утии/утигури – б. В.Й.] можело да съперничи по сила и численост на хотрагите.“ /**пак там**, с. 23/. Следователно кан Сандилх, синът му Худ-бард, както и Худбардовите деца – кан Курбат, кан Самбат и дъщерята, омъжена за Тубджак, са произхождали от споменатия Юрганси род, който властвал над кутригурите и утигурите.

За съжаление не са запазени данни за делата на Худ-бард. Най-вероятно той е загинал по време на крупните поражения на аваро-българите от армията на

византийския военачалник Приск на р. Тиса през 601 г. /петте сражения в тази война, без да е споменат Худ-бард, са описани по данни от византийските извори от **Г. Кръстевич.** Българска история. Т. 2 (485-668 г.). Ръкопис, завършен преди 1865 г. Първо печатно издание на Издателство ГУТА-Н, С., 2019, с. 190-194/.

За кан Тубджак също не се знае много. От 590 г. до смъртта си в 605 г. той изпълнявал длъжността заместник каган на Баян, съвместявайки я до 601 г. с братовчеда си Худ-бард.

Тубджак воювал с Рум (Източен Рим) и с „подчинените на румците улчийци". Макар аварите да убивали безпощадно тези улчийци, българският „балтавар" (кан) ги щадял и спасил в своите владения 20000 от тях. Той ги заселил с гранични функции по северните граници на Оногурия северно над Бури-чай (р. Днепър), където ги назовали анчийци, т.е. „граничари" (известни в гръцките източници като анти). Негативното отношение на кагана към тях се смегчило, когато по заповед на Тубджак те изработили няколкостотин лодки-еднодръвки, с които участвали в атаките по вода срещу Константинопол. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 21/.

18. Кановете Органа/Бу-Юрган (605 г.; 618~622 г.) и Албури (605-618 г.). Кановете Курбат/Курт (~622~668 г.) и Самбат/Само (~622~658 г.)

Следващият аварски каган Баян II (602-617 г.) и неговият наследник Баян III (?) постепенно забравили добрините, сторени им от българските владетели; започнали да пренебрегват достойнството им. Тежало им равнопоставеното управление, установено в Аваро-българския каганат и те проявили стремеж към налагане на еднолично управление от страна на аварския царски род.

През 605 г. починал кан Тубджак, като оставил за свой наследник първородния си син Бу-Юрган/Органа. Още в същата година, при неуспешно извършена от аварите обсада, Баян II обвинил за поражението си новия български кан Органа, търсейки основание да изиска замяната му с Албури, по-малкия син на Тубджак. Пренебрегнатият Органа се оттеглил „с част от булгарите в румската част на Джалда [Крим – б. В.Й.] и останал да служи [като наемник – б. В.Й.] на тамошните румци [ромеи – б. В.Й.]. Той се отличавал с такава необикновена сила, че бил наречен Ар-Буга [Зубър – б. В.Й.]." /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 21/.

В българския свод не се дават повече подробности, но предполагаме, че именно в 605 г., опасявайки се от враждебни действия на Баян II срещу българския царски род, Органа изпратил в Константинопол младите принцове братята Кубрат/Курбат (роден през 591 г.) и Шамбат/Самбат (роден през 592/3 г.). Двамата юноши били приети в двореца и придворната свита на император Фока (602 - 610 г.) като евентуални бъдещи съюзници на империята срещу засилващия се Аварски каганат. Там те вероятно са постъпили на обучение в Магнаурската школа.

Йоан Никиуски отбелязва в своята „Хроника":

„… Кетрадес [Курбат – б. В.Й.], крал на мутанес [хуните – б. В.Й.], братанец [братов син – б. В.Й.] на Органа… беше кръстен още в детството си

и приет в недрата на християнството в Цариград и бе израсъл при императорския двор… Той завързал нечувана дружба с Ираклий [император в периода 610-641 г.], който беше го обсипал с благодеяния… Със силата на светото и животворно кръщение, което той получи, той победи всички варвари и езичници.“ /**Йоан Никиуски.** Хроника. Превод В. Н. Златарски. – В: Христоматия по история на България. Т. I, с. 78/.

Тези данни подсказват между другото, че Курбат и Самбат не биха могли да бъдат синове на кан Албури, който в същата 605 г. е поел поста на заместник-каган в двора на Баян III. Синовете на владетелите са израствали около бащите си, за да усвояват в реални условия управленските и войнските умения. Ако синовете на Албури бяха изчезнали от близкото му обкръжение, това веднага би било забелязано от аварския каган със съмнение за тайно взаимодействие с вражеската Източна империя. Каганът не би простил такова предателство от страна на Албури, който се подвизавал безпроблемно в столицата на Баян и участвал в битки заедно с него чак до 618 г. Едва тогава той бил убит от кагана, но по друг повод, както ще видим след малко.

Несъмнено Органа, който постъпил през 605 г. на византийска служба в Крим, ядосан на Баян II че го е свалил от поста му несправедливо, е имал тогава възможността да спаси от бъдещи аварски посегателства Курбат и Самбат – синовете на починалия наскоро Худ-бард, – които пребивавали в отдалечените източни земи на Оногурия (на Днепър). Прозорливият Органа усетил промяната в отношението на аварския владетел към българския царски род и много умело осигурил защита и добри условия за спокойното възмъжаване и културното израстване на българските принцове в Константинопол.

Както споменахме, кан Албури се задържал на поста заместник-каган до 618 г., когато и той бил несправедливо обвинен заради инцидент в Галич (Галиция) между авари и анчийци (анти). Тогава отряд авари отвлекли стада добитък на антите, при което последните при самозащита убили няколко нападатели. По този повод новият аварски каган Баян III извикал в стана си българския кан Албури и вероломно го убил. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 21, 22/.

В отговор на това безумие на Баян, кан Органа направил през 619 г. следващата решителна стъпка. Начело на делегация български благородници, той посетил в Константинопол император Ираклий, обявявайки пред него политическия завой на Патрия Оногурия към сключване на съюз с Източната империя, насочен против Аварския каганат. Разбира се, Ираклий, притиснат откъм запад от аварите и откъм изток от персите, се зарадвал, че му идва така необходимият в тази тежка ситуация силен съюзник. Договорът веднага бил подписан: при обещание за осъществяване на съвместни военни действия срещу аварите, Ираклий признал Органа за независим владетел на Оногурия. /**пак там**, с. 22/.

По този въпрос патриарх Никифор пише, без да споменава името Органа:

„По същото време [619 г.] господарят на хунският народ [Органа – б. В.Й.] дошъл във Византион и поискал от императора да приеме него и неговите придружители и да ги просветли чрез божественото кръщение. И Теодор, братът на императора го възприел от светия купел, и ромейските велможи [възприели от светия купел – б. пр.] хунските велможи, а също

и съпругите на първите – жените на последните. И така кръстените били почетени с царски дарове и сан: той [императорът – б. пр.] направил техния господар патрикий и благосклонно го изпратил обратно в неговата страна.“ /**Никифор, патриарх Константинополски.** Кратка история след царуването на Маврикий. Прев. от средногръцки Веселин Н. Иванов. С., Изд. „Зограф“, 1997, с. 30; вж. и **Г. Кръстевич**, пос. съч., т. 2, с. 197, 198/.

Продължаваме историята по българския свод. Там е записано, че „доволният румски кан“ сключил съюз с българския „балтавар“ и го изпратил с почести в страната му:

„Когато Ар-Буга [Органа – б. В.Й.] пристигнал при своя народ, бейовете [т.е. буилите – б. В.Й.] поискали да го поставят веднага на българския трон. Но Бу-Юрган [Органа – б. В.Й.] ценял званието болярин [буил – б. В.Й.] повече от титлата кан и им казал: „Народът, разбира се, е свободен сам да избира управниците си, но не от средите на болярите, назначавани от Тангра.“ По негов съвет булгарите избрали за свой балтавар [„(Носител на) бойната брадва“ – б. В.Й.] сина на Албури [всъщност сина на Худ-бард – б. В.Й.] Курбат, с прозвище Бащу, който веднага започнал да се готви за война с аварите.“ /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 22/.

Очевидно тук става дума не точно за избирането на Органа за кан, а за това, че Буилският съвет е одобрил и потвърдил българо-византийския договор, и по-специално акта на Ираклий за признаване независимостта на българския кан от аварския каган. Защото още след убийството на кан Албури през миналата 618 г., по искане на аварския каган Баян, Органа вероятно е бил избран от Буилския съвет за български владетел, но подчинен на кагана.

Освен това предаването на властта от Органа на Курбат не се е случило през 619 г., а малко по-късно – през 622 г.

Патриарх Никифор е описал първите действия на новия български кан Курбат:

„По същото това време владетелят на уногундурите Куврат, племенник на Орган, въстанал срещу хагана на аварите и подхвърлил на много оскърбления оставените от него хора [контролен гарнизон – б. В.Й.] и ги прогонил от своята земя [Източна Оногурия – б. В.Й.]. Изпратил пратеници при Ираклий и сключил с него мир, който те и двамата спазвали до края на живота си, защото той му изпратил подаръци и го почел със сана патрикий.“ /**Никифор, Патриарх Константинополски.** Кратка история след царуването на Маврикий…, с. 40, 41/.

Никифор датира това събитие към 635 г., обаче в текста става дума за първоначален договор между Курбат и Ираклий, който несъмнено следва да бъде отнесен към 622 г., когато Органа предал властта на Курбат. Защото както Органа през 619 г., така и Курбат през 622 г. е трябвало да бъде признат от авторитетна външна сила за независим от аварите владетел. Именно през 622 г. Източната империя спешно се нуждаела от съюзник срещу аварите, чието омаломощаване и разгром били постигнати до 628 г. В 635 г. не е било нужно да се

правят съюзи срещу Аварския каганат, защото той вече е свит до една малка държавица в Панония, напусната от съюзните ѝ племена и доизживяваща времето си.

Но дали само големият брат Курбат е бил удостоен със сана патрикий през 622 г.?

Нестор, летописецът на Киевска Рус, пише:

„Ако беше Кий [Самбат/Само – б. В.Й.] превозвач [т.е. търговец-превозвач], то не би ходил в Цариград [при императора]. А този Кий князувал в своя род и когато е ходил при цесаря [т.е. кесаря], при кого – не знаем, – но само това знаем, че, както говорят, с велики почести бил удостоен тогава от цесаря, когото посетил.“ /**Повесть временных лет.** Перевод **Д. Лихачева** по Лаврентьевскому списку. – В: http://www.vehi.net/oldrussian/povest.html /.

Цесарят, т.е. кесарят, е бил именно Ираклий. Той вероятно е удостоил с „велики почести“ не само Курбат, но и по-малкия му брат Кий (Самбат/Само), защото възлагал и на двамата голяма надежда да победят аварите, с което да бъдат осуетени плановете на персийско-аварския съюз срещу Източната империя и спасена столицата ѝ Константинопол от замислената от перси и авари мащабна обсада.

Относно формите на името на българския кан Курбат в периода на управлението му 622-668 г.

По **Теофан**: Κροβάτου – Кробату; Κοβράτου – Кобрату. По **Никифор**: Κυβράτος – Кубратос; Κυρτος – Куртос (Курт). За тези имена вж. и **Г. Кръстевич**. Българска история. Т. 2, с. 247.

В **българския свод „Джагфар тарихи“** (с. 22) се употребява името Курбат.

Според монограмите върху златните пръстени-печати, открити в гроба на българския владетел в кургана край с. Малая Перешчепина, близо до гр. Полтава: 1. Хорбату, с вариант Хобрату; 2. Хорбату Патрикиу, с вариант Хобрату Патрикиу (**сн. 14**) /**Йоахим Вернер.** Погребалната находка от Малая Перешчепина и Кубрат – хан на българите. Превод от немски М. Матлиев. С., Изд. на БАН, 1988, с. 44-46. Разчитането на монограмите на пръстените е на д-р В. Зайбт от Института за византология към Виенския университет.

Артефактите в канското погребение вж. в **Залеская, В.Н. и др.** Съкровище на хан Кубрат. Култура на българи, хазари, славяни. Издание на: Комитета за култура на НР България, Националния исторически музей, Министерство на културата на СССР, Държавния ермитаж – Ленинград. С., 1989. 97 с. + каталог на артефактите 59 с.

Енергичният 31-годишен канас ювиги Курбат бързо възвърнал древните територии на отечеството Източна Оногурия, наричано от жителите му Ак-Булгар Йорти (Бяла България), а от гърците Стара Велика България. Тя се разпростряла между Сула (Дунав), Прибалтика, Идел (Волга) и Джураш (Северен Кавказ). Главният укрепен стан на кана, наречен Батавил, бил разположен край Свещеното езеро, недалеч от днешното с. Малая Перешчепина и съвременния гр. Полтава. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 22/.

Скоро след възцаряването си върховният кан – канас ювиги Курбат – разпоредил на своя по-малък брат кан Самбат/Шамбат да построи град с крепостни стени на мястото на аула Аскал, разположен на стратегически хълмове край р. Днепър /**пак там**/.

Всъщност тук става въпрос за това как новият български владетел уредил административно-военната организация на своята държава. Вече споменахме в изложението си за кан Мундзук, но сега ще се върнем пак на този въпрос, а именно че според древната традиция /**Д. Съсълов.** Пътят на България. С., Изд. „Кибеа“, 2004, с. 46-53/ цялата държавна територия на хуно-българите се контролирала от три укрепени стана (онгъла), в които пребивавали армиите на трите племенни обединения: оногундури, утигури и кутригури. В случая главният и централен онгъл на канас ювиги Курбат и средната орда на оногундурите (вж. горецитирания текст на патриарх Никифор) бил позициониран в посочения стан Хорисдан или Батавил. Вторият онгъл на кан Самбат (Кий) и дясната орда на кутригурите заели зоната около аула Аскал, където скоро след това се появил укрепеният град на Кий. Третият онгъл на лявата орда на утигурите не е обозначен в изворите, но трябва да се предполага, че е бил на изток в Джураш (Кавказ), под управлението на сияйния престолонаследник – първородния Курбатов син кан Бат-Баян. Това военно-стратегическо подреждане с фронт към юго-запад и тил към северо-изток разкрива политическите врагове на България както в онзи исторически момент, така и в перспектива, а именно Аварския каганат, Франкското кралство, Източната империя, Персия.

Впрочем, думата *орда* съвсем не е варварска, както може би изглежда на пръв поглед. Ор-Да, или в частична метатеза Ор-Ат, означава „Потомците/народът на [Х]ор“. Сродни и близки по морфология и значение думи са: *город* – рус., „град“ (произнася се *горад* = „[Обиталище на] потомците на Хор“); *urbis* – лат., „град“; *ора* (хора); *орталък*; *ортак*; *co-hors/co-hortis* – лат., „кохорта“ (1/10 от легиона или 6 центурии; *орден*; *оренда*; *ореол*; *аура*; *aurora*, *ае* – лат., „зора“; *Aurora* – богиня на зората и пр.

Строителството на новия град започнало в 622 г., но още през следващата 623 г. Самбат, оставяйки там майстори-строители и надзорници на работата им, трябвало да изпълни по-приоритетна задача. Той оглавил подготвения междувременно „голям отряд от булгари, анчийци [анти – б. В.Й.] и саклани-руси [урус-алани – б. В.Й.]“ и потеглил на запад, в поход срещу аварите. В Трансилвания към него се присъединили тукашните анти и башкорти и други народи, които също като българите били недоволни от робовладелското отношение на Баян към тях.

Самбат победил аварите и завзел част от страната им, освобождавайки поробените от тях племена. Тук той обявил създаването на държавата си Дулоба, както и своята независимост от върховния кан Курбат. Самбат вероятно е приел титлата канас ювиги и се нарекъл Само: „самостоен“, „самовластен“, „самодържец“. От своя страна Курбат го назовал Кий, т.е. „отцепения“, откъдето и градът му на Днепър получил названието Киив/Киев. /**Бахши Иман**. Джагфар тарихи…, с. 22/.

Снимка 14. Единият от личните златни пръстени-печати на кан Кубрат/Хобрат/Хорбат с надпис ΧΟΥΒΡΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΚΟΥ = „ХОУБРАТ ПАТРИКИЙ“ (Държавен Ермитаж, инв. № 1930-187). Фото на автора по време на гостуваща експозиция на Ермитажа в София през 2018 г.

В Панония към победния Само се обърнали за помощ племената карантани и бохеми, а след тях още и словаци, моравци, словенци, хървати, сорби и др. от групата на западните славяни венети. Всички те търпели десетилетия наред двустранен гнет – от аварите и от франките. Българският кан Самбат/Само ги организирал в племенни подразделения и обучил във военно изкуство, вследствие на което след няколко победни битки славяните се освободили напълно от своите угнетители. „Тридесет и три години пребивавал Шамбат в Дулоба и спечелил гръмка слава с победите си над фарангите и алманците.“ /**пак там**/.

Интересни данни за държавата Дулоба е привел през 1979 г. Фархат Нуруддинов от гр. Казан, по оцелели фрагменти от ръкописа „Хон китаби“ („Книга за хуните“) на Мохамед Гали – книжовник от Волжка България:

> „В началото на VII в. по-малкият брат на българския цар Курбат-Кубрат (потомък на Атила) бек Шамбат Кий (неговото име получил град Киев) основал на територията на съвременните държави Чехия, Словакия, Унгария, Полша, Прусия, Закарпатска Украйна и части от южнославянските, австрийските и немските земи огромната държава Дулоба – „Страната на Дуло“. В Западна Европа Шамбат е бил наричан Само, а неговата държава именувана или Само, или Дулеб(и). Според Гали [Мохамед Гали – б. В.Й.] от Шамбат водят родословието си управниците на Байлак (Полша) и Маруба (Чехия и Моравия). След разпадането на Дулоба част от булгарите на Шамбат отишла в Прусия, където се запазила като особен род под името семби („семб“ – от Шамбат, Само). През VII-XIII в. сембите постоянно служели във войските на Булгария. От този род произлизат основателите на Литовската държава.“ /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 300/.

И така, разбираме, че държавата Дулоба на кан Само/Кий представлявала второ българско държавно-племенно обединение, съществувало през VII век едновременно със Стара Велика България на Курбат. На Само – спасителя от жестоките авари – се подчинили дванадесет князе на големите славянски племена от западната група: украинци, литовци, латвийци, белоруси, поляци, пруси, сърби, хървати, словенци, моравци, словаци, чехи (**сн. 15**). Учредяването на Западнославянската федерация Дулоба било скрепено с династични бракове на дванадесет царствени принцеси (дъщери на племенни князе) с върховния княз (канас ювиги) Само.

Друг източник за бляскавите победи на кан Само е Фредегар, личен писар и летописец на франкския крал Дагоберт. Хрониката на Фредегар е много ценна, защото той се явява непосредствен участник в събитията, свързани с франкския и българския владетел.

Преди да приведем текста на Фредегар, предоставяме съпътстваща информация, необходима за неговото разбиране. Франкският крал Хлотар II (597-629 г.) от рода Меровинги, чийто двор пребивавал в Париж (Нейстрия), провъзгласил през 623 г. сина си Дагоберт (623-634 г.) за съуправител и го направил крал на Австразия, оставяйки за себе си Нейстрия и Бургундия. На свой ред в края на своето управление Дагоберт поставил на трона сина си Сигеберт III (634-656 г.), който също се наложило да продължи борбата с неизтощимия кан Само до самия край на своето царуване.

Австразия е обхващала североизточните дялове от кралството на Меровингите, а именно днешните Източна Франция, Белгия, Холандия, Люксембург и Западна Германия. По различно време столици на Австразия са били градовете Мец, Реймс, Трир и Кьолн.

Делата, които кан Само извършил в Централна Европа между 623-658 г., заслужават особено внимание, най-малко защото цели два века след могъщия Атила българският кан Само успял да възстанови голяма част от старата Хуно-българска империя на своя прапрадядо (Атила). При това политиката на Само явно е постигнала дълготраен ефект, щом век и половина след неговото (на Само) управление, владетелят на Франкското кралство Карл Велики (768-814 г.) отправил специална молба към българския кан Крум (803-814 г.) да не разрешава на моравците да продават на франките солта, добивана в Трансилвания. Това е така, защото по времето на Крум западните славяни, също както при кан Само, са били поданици на България, която е имала обща граница с Франкия.

За да онагледим респекта от страна на франките към българския кан Само, привеждаме по-обширни цитати от твърде любопитната „Хроника“ на споменатия негов съвременник Фредегар:

„48. На четиридесетата година от управлението на Хлотар (**623 г.**) някакъв човек на име Само, франк, родом от Санс, заедно с други търговци, отишъл при славяните, известни като венди. Славяните вече били вдигнали въстание срещу аварите, наричани също хуни и против техния господар – кагана. Вендите били дълго време поданици на хуните [т.е. аварите – б. В.Й.], които ги използвали като befulci [авангард – б. В.Й.]. По време на битки с други народи, хуните стояли в строй до лагера, готови за бой, докато вендите се сражавали. Ако вендите побеждавали, то хуните се хвърляли напред за плячката, но ако вендите търпели поражение, то хуните ги връщали и заставяли отново да влязат в битката…

Всяка година хуните зимуват при славяните, спят с техните жени и деца, и отгоре на това славяните им плащат данък, и търпят голямо тегло. Синовете, които славянските жени и дъщери родили от хуните, намерили за нетърпимо това срамно унижение и затова отказали да се подчиняват на своите господари и, както казах, вдигнали въстание. Когато те настъпили против хуните, Само, за

който говорих, тръгнал с тях и неговата храброст предизвикала възхищението им: удивително много хуни паднали от меча на вендите. Признавайки неговите заслуги, вендите направили Само свой крал и той ги управлявал тридесет и пет години. Под негово ръководство те няколко пъти воювали с хуните [т.е. аварите – б. В.Й.]; неговото благоразумие и храброст винаги им осигурявало победа. Само имал дванадесет вендски жени, които му родили двадесет и двама сина и петнадесет дъщери…“ /**Фредегар.** Хроника (Парижкий кодекс), § 48. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта:** Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада./

Очевидно е, че прокараната от Фредегар неистина относно франкския произход на Само имала за цел да омаловажи победите на миролюбивите славяни над войнствените и горделиви франки, тъй като тези победи болезнено подбивали самочувствието на франкските крале! Съвсем по друг начин изглеждало ако франк е обучил и повел робките славяни срещу собствените си сънародници франки и ги е подлагал на позорен разгром цели тридесет и пет години!

За щастие има западни източници, които изобличават тази лъжа на Фредегар. Така например в баварския текст Conversio Bagoariorum et Carantanorum, т.е. „Обръщането [във вярата] на баварите и карантаните“, кралят на карантаните Само е представен като славянин. /**Conversio…,** MG, SS, T. XI, p. 7/.

Другата манипулация на Фредегар се крие в представянето на кан Само като търговец, а не аристократ, какъвто той е бил. Нашият коментар в този случай е безапелативен: по онова време е абсолютно невъзможно човек без благороден произход, например търговец, да бъде избран за крал от който и да е народ, та дори и от славяните?!

Продължаваме по Фредегар:

„68. В тази година [630 г. – б. В.Й.] славяните (или вендите, както те наричат себе си) убили и ограбили в кралството на Само голям брой франкски търговци, и така започнала враждата между Дагоберт и Само, кралят на славяните… Кралят [Дагоберт – б. В.Й.] заповядал да съберат тайно войската от цялото кралство Австразия за поход против Само и вендите… Австразийците на Дагоберт, обсаждащи крепостта Вогастисбург, в която се укрили множество най-решителни венди, били [обаче – б. В.Й.] съкрушени в тридневна битка. И затова те се върнали по домовете си, оставяйки по време на своето бягство всички палатки и снаряжение. След това вендите извършили много грабителски набези в Тюрингия и околните земи в кралството на франките. Покрай това, Дерван, херцогът на сорбите, народ със славянски произход, дълго време подчиняващ се на франките, преминал под властта на Само заедно със всички свои хора…“

„74. На десетата година от своето управление (**631 г.**) Дагоберт научил, че армия венди е нахлула в Тюрингия. Той събрал войската в Австразия, сам я възглавил в град Мец, пресякъл Ардените и пристигнал в Майнц, готвейки се да премине Рейн. Съпровождали го корпуси отборни войни от Нейстрия и Бургундия под началството на техните херцози и графове. Саксите изпратили вестители при Дагоберт, молейки да ги освободи от

данъка, който те плащали на неговата казна, и те му обещали усърдно и храбро да прегражда пътя на вендите и да защитават [своя – б. В.Й.] участък от франкската граница…“

„75. На единадесетата година от управлението на Дагоберт [632 г. – б. В.Й.] вендите, по заповед на Само, извършили обширни набези, често пресичали границата и опустошавали франкското кралство, разтичайки се по цялата Тюрингия и по другите земи. Дагоберт пристигнал в град Мец и там, по съвета на своите епископи и нобили, и със съгласието на всички видни хора от кралството си, поставил своя син Сигиберт на трона на Австразия и му позволил да направи Мец своя столица. За управители на двореца и кралството били избрани епископ Хуниберт Кьолнски и херцог Адалгизел. Давайки на своя син достатъчна хазна, той го снабдил с всичко необходимо за неговия ранг и потвърдил даренията си с отделни хартии. След това, казват, че австразийците храбро защитавали от вендите своите граници и франкското кралство…“ /**Фредегар.** Хроника (Парижкий кодекс), § 68, 74, 75. Перевод Д. Н. Ракова. – **В сайта:** Восточная литература. Средневековые исторические источники Востока и Запада./

Както се казва, коментарът е излишен.

Що се отнася до продължителността на царуването на кан Само, в първия цитиран от нас параграф (§ 48) Фредегар твърди, че той управлявал вендите от 623 г. насетне, в продължение на тридесет и пет години, следователно е починал в 658 г. Според българския свод, след тридесет и три години отсъствие (от 623 г.) Само се завърнал в Киев и починал там през 656 г. /**Бахши Иман.** Джагфар тарихи…, с. 22/. Видно е, че и по този въпрос двата източника приблизително съвпадат.

По-големият брат Курбат надживял Самбат/Само с десет години и починал през 668 г. – в края на управлението на император Константин II (661 - 668 г.). След смъртта на българския кан империята Стара Велика България, ведно с поданиците ѝ, била разделена между трима от синовете му: Бат-Баян, Котраг и Аспарух, а другите двама – Кубер и Алцек – мигрирали с племената си съответно в Македония и Италия. /**Теофан Изповедник.** Хроника. Превод на В. Бешевлиев. – В: Христоматия по история на България. Т. I. Ранно средновековие. С., 1978, с. 84, 85; **Никифор, Патриарх Константинополски.** Кратка история след царуването на Маврикий…, с. 49, 50/.

Гаврил Кръстевич, след като изследва изчерпателно и съпоставя всички гръцки източници по този въпрос, също стига до мнението, че смъртта на Курбат следва да бъде отнесена именно към 668 г. /**Г. Кръстевич.** Българска история. Т. 2…, с. 248, 249/.

КОЛКО НАРОДА ПОКРЪСТВА БОРИС?

Никола Църцаров

Периодът на християнизация на България е разглеждан като един от най-значимите в българската средновековна история. Според почти всички изследователи на тази тема, българското общество било разделено на “славяни и прабългари, обособени и по религиозен признак”.

Разглеждайки етногенезиса на българите, редица историци прокарват идеята за малкото тюркоезични (напоследък ираноезични) българи, разположени в североизточна България, и морето от славяни. Според известния археолог Рашо Рашев *“Племето българи е съставка от три етно-езикови групи – иранска, угорска и тюркска”*[1]. Веселин Бешевлиев изказва предположението, че *“Българите са били може би обединение от различни тюркски племена, които са възприели името на управляващото племе, както това често се е случвало с други тюркски или сродни племена в огромната централна Азия и както е случаят с днешното название българи, което българските славяни са наследили от управляващото ги някога тюркоезично племе”*[2].

Бележитият български филолог Стефан Младенов направо извежда етнонима “българи” от турско-татарската дума “**буламач**” (bulgamak)[3]. Според него “bulgar” означава “мелез”.

След като вече приемат за сигурно наличието на поне два отделни етноса в рамките на “славяно-българската държава”, изследователите започват да си измислят несъществуващи религии (тангризъм) и титли (хан), безсмислени термини (прабългари) и др. Водят се спорове дали славяните били подчинени от прабългарите или били съюзници. Изказват се различни становища по въпроса дали славяните са били по развити от прабългарите или обратното. Видният проф. д-р Георги Бакалов е на мнение, че *“да се отстоява и в бъдеще тезата за еднаквия стадий на културно-историческо развитие на славяни и българи в мига на историческата им среща през втората половина на VII век е просто несъстоятелно”*[4]. Именити историци пишат книги с гръмки заглавия от типа *“Българите - цивилизатори на славянския свят”*[5].

Акад. Димитър Ангелов смята, че *“до покръстването през 865 г. славяни и прабългари, макар и да се били значително сближили помежду си, все пак се отличавали едни от други поради различията в религиозните си разбирания и свързаните с тях обреди, обичаи и традиции.”*[6] Много наши историци разглеждайки този въпрос говорят за нуждата от *“културна консолидация, която по естествен път да заличи различията между двата етноса.”* Смята се, че

“докъм края на IX в. се запазва относително самостоятелното развитие на славяни и прабългари”? Накратко – в българската историография е здраво вкоренено схващането, че по време на покръстването в България са живели два отделни етноса – славяни и (пра)българи.

Тези твърдения изглеждат странни, когато се сравнят с писмените сведения от този период. Всички те говорят за един народ на територията на България. Ще се спра първо на домашните извори, които са най-важни за разглеждания проблем.

ПО-ВАЖНИ ДОМАШНИ ПИСМЕНИ ИЗВОРИ ЗА ПОКРЪСТВАНЕТО

1. Старобългарски разказ за покръстването[7]

Този паметник е много ценен, тъй като е от малкото, които представят българската версия за покръстването. Започва така:

Как и по какъв начин българите станаха християни, ще бъде разказано накратко тук.

2. Чудото на св. Георги с българина[8]

Старобългарският разказ е написан през X в. и ни дава ценна информация за покръстването. Авторът казва:

Аз съм от новопокръстения български народ, когото Бог просвети със свето кръщение през тия години чрез своя избраник, княз Борис, наречен в светото кръщение Михаил.

3. Синодик на цар Борил[9]

Начало на българските царе: на Бориса, първия български цар, наречен в своето кръщение Михаил, който приведе <u>българския род</u> към благоразумие чрез своето кръщение, вечна памет.

В домашните извори се говори само за покръстване на един народ.

ПО-ВАЖНИ ЧУЖДИ ПИСМЕНИ ИЗВОРИ ЗА ПОКРЪСТВАНЕТО

1. Отговорите на папа Николай I по запитванията на българите[10]

Един от най-интересните чужди извори за българската история през IX в. Писани са от папския секретар Анастасий Библиотекар по заръка на папа Николай I. Те всъщност са 106 отговора на 115-те въпроса, зададени от новопокръстения княз на българите Борис

Самите отговори повтарят въпросите, така че разбираме какво е искал да узнае Борис.

17. И тъй, разправяйки как сте възприели по Божия милост християнската вяра и как сте накарали да се покръсти <u>целия ви народ</u>...

Акад. Димитър Ангелов пише по въпроса следното: *"Никъде в своите 'Отговори' папа Николай не говори отделно за "славяни " и "прабългари " като носители на верски и битови особености, но винаги като че ли има пред вид едно единно по характера на своята материална и духовна култура население."*[11]

2. Писмо на патриарх Фотий до княз Борис I[12]

Патриарх Фотий е сред най-видните византийски енциклопедисти през IX в., изключително ерудиран човек. Един от инициаторите за покръстването на българите. Пише следното в писмото си до Борис:

Но дано Бог, Който те е украсил с тия подвизи и те подкрепя досега в тях, да те поддържа и съхранява до края на живота ти в същите и по-големи добродетели, за да бъдеш и за <u>управлявания от богохранимата ти власт народ</u> добър и незабравим пример за поука, на всички други народи повод за спасение, обръщение и избавление, а за нас, смирените, вечна похвала.

3. Окръжно послание на Фотий от 867 г.[13]

За българите пише следното:

Но и българите, народ варварски и християноненавистен...

Нямаше още две години, откак <u>тоя народ</u> беше захванал да почита християнската вяра...

4. Латиноезични извори, в които се откриват данни за процеса на християнизация

Това са Бертински и Фулденски анали, хрониките на Регино и Анастасий Библиотекар[14] и др. Също както българските и византийските говорят за покръстване на един народ.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ ЗА ПОКРЪСТВАНЕТО

1. Каменен надпис от село Балши[15]

Надписът е изсечен върху колона, намерена близо до албанското село Балши по време на Първата световна война, докато австрийски войници правели окопи (**снимка 1**).

Надписът е поставен за да съобщи "за преминаването и приобщаването на народа към Христа", както разбираме от глава 9 на "Кратко житие на св. Климент Охридски", написано от Димитър Хоматиан[16]. В този изключително ценен археологически паметник, поставен по нареждане на самия Борис, се говори за покръстване само на един народ.

2. Латински надпис, намерен в Преслав[17]

През понтификата на блаженопаметния папа Николай I в десетата година, в името на всемогъщия Борис е осветена тази черква в присъствието на <u>княза на българите</u> Борис с целия му клир и народ.

3. Печат на княз Борис I (**снимка 2**)[18]:

Лице: Богородице, помагай на Михаил, владетел на България Опако: Господи, помагай на Михаил, владетел на България

4. Печат на Георги монах и синкел български – олово, последна четвърт на IX в (**снимка 3**).[19]

Открит в м. Селище. Надписът гласи: Γεωπγισ чрьньцю и сункелу блъгарск[ому]

5. Печат на Георги, архиепископ на България (**снимка 4**)

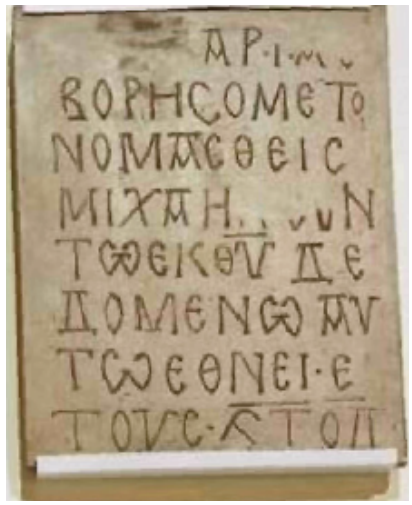

снимка 1. Текстът гласи: ...[покръсти се от Бога владетелят на българите] Борис, преименуван Михаил, с дадения нему народ в годината 6347 [866]

снимка 2.

снимка 3.

снимка 4.

ИМА ЛИ РАЗЛИКА МЕЖДУ "СЛОВЕНЕ" И "БЛЪГАРЕ"?

Известно е, че в най-важните старобългарски сведения за покръстването и създаването на глаголицата и кирилицата често се говори за “словене”. По-долу ще покажа, че през IX в. и след това под “словене” не се разбира нещо отделно от “блъгаре”. Всъщност българите са възприемани като един от славянските народи чак до края на XVIII в., когато немските учени Шльоцер[20], Тунман[21] и Енгел[22] изказват предположение, че българите са от турски или татарски произход. През XVIII в. Паисий пише в “История словеноболгарская” следното:

От всего словенского народа най-славни били болгари, прво се они царове нарекли, прво они патриарха имели, прво се они крстили, наи-боле земла они освоили. Тако от свего народа славенкаго най-силни и чесни били и први свети словенски от болгарски род и язик просиял, како за то пореду сее в сию историю написах.[23] Разглеждайки въпроса за наличието или липсата на разлика между “блъгаре” и “словъне”, важно е да се имат предвид думите, означаващи

"народ" в старобългарските текстове. На първо място е "язык". Тази дума се използва със значение и на "народ", и на "език". Най-ясен пример за това е "Краткото житие на Кирил", където пише: *След това отиде на р. Брегалница и там намери няколко от **славянските народи** (езика) покръстени, а които намери непокръстени, той ги кръсти и обърна към православната вяра и им написа книги на **славянски език** (словенскым языком)*[24]. Това двойно значение на думата „язык" безспорно доказва, че щом тези, които пишат на славянски език, се самоопределят като представители на българския народ, то те автоматично слагат знак за равенство между българския и славянския народ/език. Чудесен пример е Йоан Владислав, който твърди, че е **родом българин** (вж. по-долу). Тук ще изброя други примери за липсата на дистинкция между "българско" и "славянско" в писмените извори:

1. Посоченият и по-горе старобългарски разказ "Чудо на св. Георги с българина". Главният герой казва, че е от "новопокръстения български народ".
2. Пространното житие на Климент Охридски, съставено от неизвестен негов ученик след 916г. и дошло до нас в разширена гръцка редакция. Съставителят на това житие назовава себе си и своите сънародници с името "българи" (Βούλγαροι), а езика, на който те говорели и пишели, като език на българите (γλώσση Βουλγάρων). Освен това Климент е наречен "български светилник"[25].
3. Известната служба в памет на Йоан Рилски, съставена наскоро след неговата смърт, т.е. след 946 г. Там той е наречен "съгражданин" на българите (Блъгаром съгражданине),[26]
4. В "Беседата на презвитер Козма против богомилите" четем, че поп Богомил проповядвал в "българската земя".[27]
5. В "Български апокрифен летопис" авторът твърди, че първият български цар се наричал **Слав.**
6. Известно е, че Константин-Кирил Философ измислил славянската азбука. Само че в "Разумник", старобългарски апокриф, широко разпространен сред книжовните българи, пише следното: *Кой изнамери българската книга? Кирил Философ.*[28]
7. По времето на цар Симеон е съставено едно летописно произведение, озаглавено "Историкии". Авторът е Константин Преславски. Тази хроника е написана въз основа на византийски извори и затова авторът не се е спрял подробно на събитията от нашата история. Все пак той с гордост е написал за император Никифор, че е убит в България.[29]
8. Тодор Доксов, в приписката си към старобългарския превод на "Словата на Атанасий Александрийски против арианите" нарича Симеон „княза нашего блъарьска". Борис също е наречен „княз блъгарскьг". Добавя също, че той покръстил българите. Освен това Тодор Доксов твърди, че преводът на Константин Преславски бил от гръцки на славянски[30].
9. В пролога към превода на византийското съчинение "Богословие" ("Небеса") преводачът Йоан Екзарх се нарича "ексархомь блъгарскомь". В същия пролог писателят възхвалява светия Константин, който начертал "букви за славянските книги".[31]

10. В “Солунската легенда” за живота на Кирил категорично е поставен знак за равенство между българи и славяни – “иди сред славянските народи, наречени българи”.[32]
11. В Наумовото житие от първата половина на X в. се говори за “българска земя” и за “българи” и същевременно за “славянския народ на Девол”[33].
12. В “Кратко Кирилово житие” от среднобългарско време четем, че Кирил е „родом сьш Блъгаринь.[34]
13. В служба на Кирил в Скопски миней четем – „и книгами блъгарскьши проиде и до Рима же дошедь”.[35]
14. В служба на Иван Рилски от XIII в. се казва, че Климент и Наум са пишели на български и че Иван Рилски бил българин родом[36].
15. Византийските извори от IX в. и след това говорят само за българи на територията на България. Примерите от IX в. са много – хрониката на Георги Монах, житието на Петър Патрикий, житието на Николай Студит, анонимна хроника, съставена между 848-886, “Клеторологион” на Филотей, съчиненията на цариградския патриарх Фотий[37] и др.
16. Ценни източници са и западните летописи, споменаващи българи през IX в. – т.нар. “Универсална хроника”, “Делата на Неаполските летописи”, “Кратки лаурисенски летописи”, “Ситийски летописи”, описанието на т.нар. “Баварски географ”, “Животоопис на Карл Велики” от Айнхард, “Фулденски летописи”, “Животоопис на Людовик”, “Ведастинска хроника”, стихове от Валафрид Страбон, Писмо на Лотар II до папа Адриан, Коментара към евангелието на Христиан Друтмар, Писмата на папа Йоан VIII, Животоописание на папа Адриан II от Анастасий Библиотекар, “Бертински летописи”, Хроника на Регинон и др.[38] В тях също се говори само за един народ (bulgarorum gens, bulgarorum nation, populus bulgarorum), на което обръща внимание и Димитър Ангелов[39].
17. До нас е достигнало едно съчинение на арабския писател Абу Обеид Ал Бекри. То съдържа разказ на евреина Ибрахим Ибн Якуба, който през 965г. имал възможност да се срещне и разговаря с пратеници на българския цар. Те му заявили, че били българи (ал блакари) и че са превели евангелието на славянски език[40]
18. Арабските автори често смятат “българи” за равнозначно на “славяни” (сакалиба/саклаби). Ето някои примери:

- Ал Табари, живял към края на IX в., съобщава, че през 897 г. “славяни нападнали ромеите в голямо количество и избили много от тях”[41]. Става дума за поражението, нанесено от войските на Симеон на византийците в битката при Българофигон.
- Ибн Фадлан през 922 г. посещава т.нар. “Волжка България”. Видяното и чутото той описва в книгата си “Трактат” (“Рисала”)[42]. Това е може би най-ценният и същевременно първият достигнал до нас писмен източник за волжките българи. Ибн Фадлан е един от пратениците, изпратени от Багдад по искане на българския владетел Алмус, за да укрепят неотдавна приетия ислям. За него “славяни” и “българи” са взаимозаменяеми

понятия. Понякога нарича владетеля Алмус "цар на българите", а друг път – "цар на славяните".

- Прочутият арабски историк, географ и компилатор Шейх Имам Шихаб ад-Дин Абу 'Абдулах Якут б. 'Абдулах ал-Хамауи ар-Руми ал-Багдади (ок. 1179 - 1229) казва за столицата на Волжка България следното: *Булгар – град на славяните, разположен на север*[43].

РОДЪТ НА БОРИС

Българските историци са почти единодушни, че Борис е наследник на предишните български владетели Крум, Омуртаг, Маламир и Пресиан. За това свидетелства и византийският автор от X в. Йосиф Генезий[44]. Същевременно се приема, че те не са от славянски произход. Това е твърде спорно, ако се вземат предвид изворите по въпроса. Имената на синовете на Омуртаг са безспорно славянски – **Бнравота-Воин, Звиница и Маламир.** Съобщава ни ги Теофилакт Охридски в "Мъченичеството на 15-те тивериопулски мъченици"[45]. Имената на Маламир и синът му **Пресиан** са засвидетелствани и в каменни надписи на гръцки език. Пресиан се титулува "владетел на многото българи" ([Το]ν πολών Βουλγαρον [ο] εκ θεου αρχον)[46], а не на "българи и славяни". За сравнение можем да вземем писмата на Калоян до папа Инокентий III, където на някои места той се титулува "господар на българите и власите".[47] Самото име на **Борис,** което някои лингвисти извеждат от тюркското bjori, алтайското bars или от монголското bogoris, се среща във формата Борислав. Интересен е фактът, че Борис се среща като име в двусъставни тракийски имена. Известни са ни тракийските имена Мукаборис, Мукабур, Мукабурис. Съставени са от две части – Мука и Борис. Името Мука се среща самостоятелно във формите Мукас, Мукос, Мука и т.н.[48] Споменатият вече арабски пътешественик Ибн Фадлан в уводната част на неговата книга, написана около 922 г., изброява посланиците на арабския султан, изпратени във Волжка България. Единият от тях е **Барис ас-Саклаби** – Борис славянина[49]. Един от синовете на Борис пък се казва **Владимир.**

Както е известно, славянският език е възприет за официален на всички държавни равнища.* Дали това би било толкова лесно, ако беше чужд за управляващата прослойка?

Всъщност фактите сочат тъкмо обратното – родините на Борис са владеели перфектно славянския език. Една приписка към Чивидалското евангелие (V-VI в.) направена през 867 г. започва така:

Тук са имена от България. На първо място техният княз Михаил и брат му Докс.[50] Синът на този Докс, който се пада племенник на княз Борис, се нарича Тодор Доксов и в приписката си към старобългарския превод на "Словата на Атанасий Александрийски против арианите"[51] самият той пише на славянски.

Запазен е надгробният камък на една от дъщерите на Борис – Ана **(снимка 5)**.

Надписът е билингвичен – на български (славянски) и гръцки – и гласи: ***През месец октомври в деветия ден почина раба божия Ана***.[52]

---

* Това е официалната и твърде съмнителна от научна гледна точка теза на официозната българска историческа наука (Бел. ред.)

Наследниците на Борис на престола също се самоопределят като управници на българи, а не на "българи и славяни". Има открит оловен печат на цар Симеон, който гласи: Лице: ***Богородице, помагай на Симеон, владетел на България*** Опако: ***Господи, помагай на Симеон, владетел на България*** [53]

снимка 5.

В надписа върху каменен стълб, намерен до с. Наръш, Солунско, определящ границата между "българи и ромеи", Симеон е титулувай ***"от Бога владетел на българите"***.[54] Тук трябва да вземем предвид, че според "Пространното житие" на Методий, съставено към края на IX в., "всички солуняни говорят чисто по славянски" (солоуняне вьси чисто словенски беседуют)[55] А според надписа от Солунско, поставен през 904 г., границата там е между българи и ромеи. Следователно българите са говорели славянски. Върху оловни печати Петър се самоопределя като **"*Петър, цар на българите*" и "*Петър, василевс на българите*"** [56].

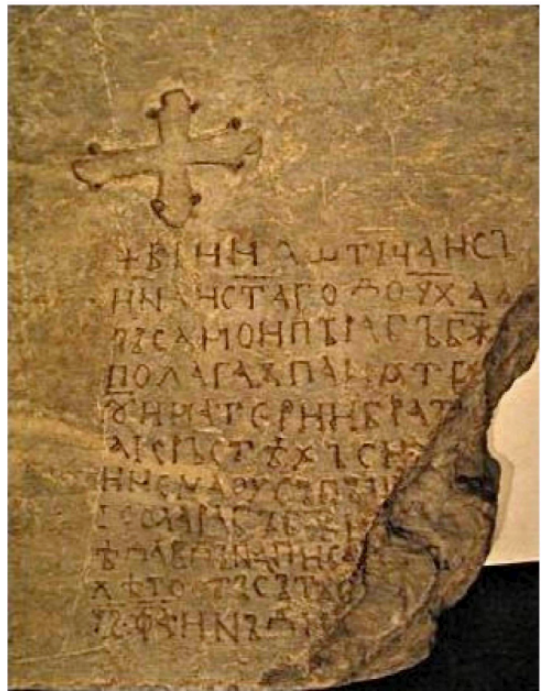

снимка 6.

Много важен епиграфски паметник от периода на Първата българска държава е Самуиловият надпис от 993 г. **(снимка 6)**. Написан е на славянски,* в чест на български владетел:

В името на Отца и Сина и Светия дух. Аз, Самуил поставям помен на баща [си] и майка [си] и братята [си] на този кръст. Тези са имената на починалите: раб божий Никола, [Рипсимия и] Давид. Написа се в годината от сътворението на света 6501 [=993], индикт VI.[57]

За произхода на Самуил все още се водят спорове. Най-вероятна е хипотезата, че той е наследник на управляващия род. За това свидетелства византийската принцеса и писателка Анна Комнина (далечна потомка на българския царски род през XII в.). Тя пише за ***"... българския василевс Макрос***

* Надписът е на старобългарски (Бел. ред.)

и потомците му, особено Самуил, последният от българската династия ...” [58] Странното име “Мокрос” най-вероятно е грешка на византийски преписвач от XIV в., който механично е изопачил първоначалното “Кромос”/Крум[59].

Племенникът на Самуил – Йоан Владислав ни е оставил още по-ясно свидетелство какъв е бил произходът на българските управници, пишещи на славянски. Самото име **Владислав** говори за “славянски” произход, но царят ясно се определя като “блъгаршь родомь”:

През годината 6523 [= 1015-1016] от сътворението на света обнови се тази крепост, зидана и правена от Йоан, самодържец български, с помощта и с молитвите на пресветата владичица наша Богородица и чрез застъпничеството на дванадесетте и на върховните апостоли. Тази крепост бе направена за убежище и за спасение и за живота на българите Започната беше крепостта Битоля през месец октомври в 20 ден, а се завърши в месец в края. Този самодържец беше българин по род, внук на Никола и на Рипсимия благо-верните, син на Арон, който е брат на Самуил, царя самодържавен, и които двамата разбиха в Щипон {Ихтиман] гръцката войска на цар Василий, където бе взето злато..., а този в... цар разбит биде от цар Василий в годината 6522 [=1014] от сътворението на света в Ключ и почина в края на лятото.[60]

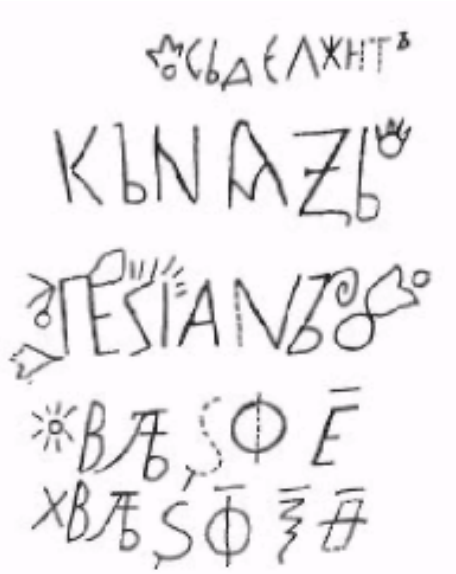

Написана е на славянски. Гласи

Един от синовете на Йоан Владислав носи името Пресиан (същото име като бащата на “прабългарина” Борис). Йоан Скилица винаги го нарича “Пресиан българина”[61]. До нас е достигнала каменна плоча, открита през 1951 г. в манастира при с. Михаловце в Словакия, която е идентифицирана като надгробна плоча на Пресиан П, синът на Йоан Владислав[62]:

Тук лежи Княз Пресиан В лето 997 В лето 1061.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От направения преглед на многобройните извори е ясно, че няма данни Борис да е покръстил два или повече народа. Факт е, че и предците, и наследниците му са имали българско самосъзнание, много от тях са носели славянски имена* и всички след покръстването са пишели и говорели на славянски език.

Наистина невероятна изглежда тезата, че управниците на България са били от "малцинствен произход", приели са езика на мнозинството, научили са го перфектно и дори надгробните им плочи не са на "майчин език". А мнозинството пък започнало да се нарича с чуждото за тях азиатско име. Тази теза се заражда едва в края на XVIII -XIX в., но за съжаление днес тя е господстваща.

Историците, които пишат за нуждата от консолидация между двата етноса, не представят никакви доказателства за наличието на два етноса "славяни и прабългари" в България през IX в. За каква нужда става дума в такъв случай?

Разбира се, ако е вярно, че през IX в. българите говорят славянски, това би трябвало да означава, че те са от славянски произход, или пък че са се "консолидирали" преди IX в. Произходът на българите обаче е твърде обширна тема. Също както и произходът на славяните.

Тук дори не се спирам на въпроса какво представлява самото покръстване и дали то не е всъщност „препокръстване" (приемане на християнство от друг тип), при положение че според изворите голяма част от населението в България отдавна са били християни, също както и много от владетелите преди Борис, а църквите, изградени през IV-V в. не са преставали да функционират. Всичко това показва, че периодът на християнизацията на България трябва да бъде преразгледан из основи.

БИБЛИОГРАФИЯ

[1] **Рашо Рашев**, Прабългарите през V – VII век, София, 2004, стр. 27

[2] **Веселин Бешевлиев**, прабългарски епиграфски паметници, София, 1981, стр. 16

[3] **Стефан Младенов**, Geschichte der bulgarischen Sprache, 1929, стр. 17

[4] **Г. Бакалов**, Историографски проблеми около ранната история на евразийските българи. - Studia Protobulgarica et mediaevalia europensia в чест на проф. Веселин Бешевлиев, София, 2003, стр. 44

[5] **Божидар Димитров**, Българите – цивилизатори на славянския свят, 1993

[6] **Димитър Ангелов**, Образуване на българската народност, София, 1981

[7] **Проф. Димитър Овчаров**, Прабългарската религия - произход и същност, София, 2000

[8] **А. И. Яцмирский**, Мелкие текстн и заметки по старинной славянской и русской литератури, ИОРЯСл, VII, 1903, стр. 112

[9] **Хр. Кодов**, Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969, стр. 143

[10] **Ив. Дуйчев**, Из старата българска книжнина, т. П, стр. 28

[11] **ЛИБИ**, т. П, стр. 80

[12] **Димитър Ангелов**, Образуване на българската народност, София, 1981, стр. 239-240

[13] **ГИБИ**, т. ГУ

* Според академик Владимир Георгиев всички имена завършващи на "-мир" са от тракийски произход - Омир, Маламир, Валдемар (Владимир) пр. (Бел. ред.)

[14] **ГИБИ**, т. ГУ
[15] Поместени в **ЛИБИ**, т. П
[16] **В. Златарски**, Новонамереният в Албания надпис с името на българския княз Борис-Михаила, Сп. Slavia, П, 1923, стр. 61-69
[17] **Ал. Милев**, Жития на св. Климент Охридски, стр. 127-131
[18] **В. Гюзелев**, Христоматия по история на България, т. I, 1978, стр. 170
[19] **Н. Мушмов**, Монетите и печатите на българските царе, С., 1924, стр. 157
[20] **Т. Герасимов**, Три старобългарски моливдовула, ИБАИ, VIII, 1934, с.356
[21] **August Ludwig Schlozer**, Allgemeine Nordische Geschichte, Halle, 1771
[22] **Johann Thunmann**, Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen europaischen Volker. Erster Teil, Leipzig, 1774
[23] **Johann Christian von Engel**, Geschichte v. Bulgar. 1794
[24] Славянобългарска история, под редакцията на **Петър Динеков**, 1981, стр. 30
[25] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[26] **Ал. Милев**, Жития на св. Климент Охридски, стр. 127-131
[27] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931, стр. 349
[28] **М. Г. Попруженко**, Козма Пресвитер болгарский писател X века, Български старини, VIII, София, 1936, стр. 2
[29] **Ив. Дуйчев**, Из старата българска книжнина, т. I, стр. 151-161
[30] **Йордан Иванов**, Богомилски книги и легенди, София, 1925, стр. 259-264
[31] **Златарски, В. Н.** Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина. Списание на БАН, 27, 1923, 177-182.
[32] **Динеков. П., Куев, К., Петканова, Д.** Христоматия по старобългарска литература. С., 1967, 108-109 (превод на К. Куев).
[33] Христоматия по старобългарска литература, стр. 66
[34] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[35] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[36] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[37] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[38] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931
[39] Поместени в **ГИБИ**, Т. IV
[40] Почти всички са обнародвани в **ЛИБИ**, т. П
[41] **Димитър Ангелов**, Образуване на българската народност, София, 1981, с.302
[42] **В. Златарски**, Известието на Ибрахим Ибн Якуба за българите от 965 г., СпБАН клон ист. фил. и фил. общ., XX, 1921, с. 67-87)
[43] **В. Златарски**, История, I, ч. 1
[44] **Ибн Фадлан**, Пътешествие до Волжка България, Л.-М. Бораджиева, превод от арабски Г. Наумов, София, 1992
[45] **Райна Заимова**, Арабски извори за българите, София, 2000, стр. 87
[46] **ГИБИ**, т. IV
[47] **ГИБИ**, т. ГХ
[48] **V. Besevliev**, Die Protobulgarischen Inschriften, Berlin, 1963, c. 164
[49] **ЛИБИ**, т. III
[50] **Иван Дуриданов**, Езикът на траките, София, 1976
[51] **Ибн Фадлан**, Пътешествие до Волжка България, Л.-М. Бораджиева, превод от арабски Г. Наумов, София, 1992
[52] **Й. Иванов**, Българските имена в Чивидалското евангелие, Сборник в чест на проф. Л. Милетич, С., 1933

[53] **Динеков. П., Куев, К., Петканова, Д.** Христоматия по старобългарска литература. С., 1967, 108-109 (превод на К. Куев).

[54] **Т. Тотев**, Нов старобългарски писмен паметник от Преслав, ИАИ, XXIX, 1966, с. 61. Гледището, че споменатата в него Ана е дъщеря на княз Борис, се поддържа и от В. Гюзелев, Коя е Ана в новооткрития преславски надпис, Ист. Пр., XIII, 1967, кн. 6, с. 83

[55] **V. Besevliev**, Die protobulgarische Inschriften, Berlin 1963, стр. 330

[56] **V. Besevliev**, Die protobulgarische Inschriften, Berlin 1963, стр. 216

[57] **А. Т.-Балан**, Кирил и Методий, I, София, 1920, стр. 88

[58] **V. Besevliev**, Die protobulgarische Inschriften, Berlin 1963

[59] **Йордан Иванов**, Български старини из Македония, София, 1931

[60] **ГИБИ** т. VIII

[61] **Пламен Павлов**, Цар самуил и "Българската епопея", София - Велико Търново, 2002

[62] **Й. Заимов и В. Тъпкова-Заимова**, Битолски надпис на Йоан Владислав, самодържец български, София, 1970, стр. 32-33

ПЪТЯТ НА СВЕТЕЦА МИХАИЛ ВОЙН БЪЛГАРСКИ ОТ РОДОПИТЕ ДО ТЪРНОВО

Свилен Топчиев

КОГА И КАК СВ. МИХАИЛ ВОЙН СТАВА ДУХОВЕН ЗАКРИЛНИК НА БЪЛГАРИЯ?

Възраждането на българската държава след византийското владичество, продължило около два века, свързва Северозападните Родопи с Търново по един категоричен начин. Връзката са Асеневци – възстановителите на Второто българско царство. От това време тази част от Родопите е наречена Славиеви гори по името на владетеля Алексий Слав – сестрин син на братята Теодор (Петър), Асен (Иван-Асен I) и Йоаница (Калоян).

През есента на 1185 г. братята Теодор, Асен и Калоян вдигат въстание срещу ромеите и най-големият брат Теодор бил коронясан за цар под името Петър IV (1185 – 1197). Приемането на името Петър показва желанието новият цар да бъде приет за наследник на цар Петър I, син на цар Симеон. Войските на въстаниците се отправили към Велики Преслав – столицата на България от времето на царете Симеон и Петър I. Градът се оказал силно укрепен и не могли да го превземат. Тогава новият цар Петър IV се отправил към „първобунтовния” Търновград. Така Търново става столица на Второто българско царство. Византийският император Исак II Ангел предприел поход и през лятото на 1186 г. войските му се озовали в Мизия. Но с пратеници цар Петър IV го уверил, че е готов да се смири пред неговата власт. Исак II Ангел, който не можел да повярва, че българите са в състояние да му се противопоставят, веднага се върнал в столицата си Константинопол. В същото време по-малкият брат Асен бил на север от Дунав за помощ и когато се върнал от там с голяма куманска войска цар Петър IV веднага се присъединил към него и обявили намерението да възстановят старата българска държава, включваща Мизия, Тракия и Македония.

В следващите години цар Петър, който имал болки в краката, остава постепенно в сянката на брат си Асен. Петър е считан за цар до 1190 г., когато на престола официално застава брат му Асен под името Иван-Асен I. През 1196 г. Иван-Асен I е убит от братовчед си Иванко, който, подкрепян от византийците, превзел столицата Търново. Старият цар Петър IV, заедно с най-младия брат Калоян, обсадил Търново. Византийците обещали помощ на Иванко, но не удържали на обещанието си и той избягал в Константинопол. Вероятно пак

с византийски заговор в началото на 1197 г. цар Петър IV бил „пронизан от меча на свой сънародник".[1]

Калоян е роден около 1168-1169 г. с името Йоан, но като най-малък го наричали Йоаница. Една от клаузите на сключения в Ловеч през 1187 г. договор за мир между Византия и България, което означавало признаване на възобновената българска държава, предвиждал Йоаница да отиде в Константинопол като заложник. Той живял в Константинопол до 1189 г., когато успял да избяга. Оттогава чак до смъртта си по-големият му брат Асен го държал плътно до себе си. Връщайки се на престола през 1196 г. най-големият брат Петър взел Йоаница за свой помощник в управлението и уреждането на държавните дела.

След смъртта на най-големия брат Петър през 1197 г. Йоаница е провъзгласен за цар под името Калоян. Бил на 28-29 години, едър и силен, на моменти избухлив и сприхав, много красив (кало-Йоан – „хубавия" Йоан, Калоян). Участието заедно с неговите братя при уреждането на държавните дела и в битките през последните 6-7 години му донесло достатъчен военен и дипломатически опит. А през годините плен в Константинопол опознал вероломството и лукавството на византийците и ги намразил. По-късно, по примера на Василий II Българоубиец, искал да го наричат „ромеоубиец". В очите на византийските летописци бил жесток и кръвожаден владетел, който на моменти имал пристъпи на лудост.

При направените археологически разкопки на църквата „Св. 40 мъченици" в Търново е открит скелетът на Калоян. Бил е висок около два метра. При огледа на черепа му е открита следа от жестока рана от бойна брадва, получена през младежките години. „Ударът е бил много силен и е нанесъл трайни увреждания. При опипването на вътрешната част на черепа се докосваше един ръб, който е притискал силно мозъка на цар Калоян – антрополозите бяха единодушни, че понякога този натиск е предизвиквал жестоки болки, които са могли да доведат и до умопомрачение. Вероятно по време на тези пристъпи цар Калоян е изпадал в онези състояния, за които говорят византийските историци. Но това са били моментни припадъци, които не могат да повлияят на цялостната преценка за неговата природа – тя се отличавала с необикновена справедливост, особено по отношение на народа".[2]

Калоян бил страшен и безпощаден за ромейската аристокрация, също така бил добър военачалник и отличен дипломат. След като се укрепил в Търново и усмирил болярите, той насочил погледа си към българските земи, които били още част от Византия. За неговата държавническа мъдрост можем да съдим по това, че приел предложението за сътрудничество на убиеца на брат си Асен – Иванко, който бил назначен от император Алексий III Ангел за управител на Пловдивска област като награда за измяната. През 1197-1198 г. Иванко убеждава императора да му позволи да възстанови крепостите по северния склон на Западните Родопи, в това число крепостите Раковица над с. Голямо Белово

[1] **Йордан Андреев и Андрей Пантев,** БЪЛГАРСКИ ХАНОВЕ И ЦАРЕ от хан Кубрат до цар Борис III, Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 138.

[2] **Йордан Андреев и Андрей Пантев,** Български ханове и царе от хан Кубрат до цар Борис III, Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 167.

(сега гр. Белово), Баткунион край с. Баткун (сега квартал на с. Паталеница) и Цепина край днешното с. Дорково. По споразумение с цар Калоян Иванко вдига въстание през 1198 г. и отцепва Пловдивска област от Византия. Срещу него е изпратен протостратор Мануил Камица, но Иванко го разгромява край Баткунион и пленява самия Мануил Камица, след което го предава на Калоян. Иванко обикаля Северозападните Родопи, към които принадлежи Чепинско. Император Алексий III Ангел иска среща с него, но Иванко се страхува и за да осигури сигурността си пожелал императорът да подпише хрисовул, да изпрати невръстната му годеница Теодора – дъщеря на севастократор Исак Комнин, да се закълне над евангелието да не му навреди. Императорът обещава всичко, но по време на срещата залавя Иванко и го хвърля в тъмница (вероятно в Асеновградската крепост), където той умира след около три години.

Срещу Калоян в този момент се появява нов враг – латинците от IV кръстоносен поход. Но той ги разбива през април 1205 г. край Адрианопол (Одрин). На 14 април 1205 г. е избит цветът на западноевропейското рицарство. Една година след завладяването на Константинопол дните на Латинската империя са преброени.

В тази тежка обстановка, заобиколен отвсякъде от врагове, най-страшните от които ромеи и латинци, преследван от коварни заговори, довели до смъртта на братята му, Калоян е безмилостен към ромейската и латинската аристокрации. Още през лятото на 1205 г. по молба на пловдивчани и особено на богомилите и павликяните от Пловдив, той се отправя към града. Византийската аристокрация се противопоставя, но градът скоро е овладян и плячкосан. Укрепленията били сринати. По това време Калоян се е насочил към крепостите по северните склонове на Западните Родопи. По сведение на краеведа Стефан Захариев „баткунски-ты Елине, споредъ стари-ты повесствуванія, са съществували до времето на Българскійтъ Царъ Кало-Иваница, когото тукашни-ты Българе наричатъ Калиянчо, кой-то е превзелъ и развалилъ баткунска-та и пловдивска-та крепости”.[1]

При превземането на крепостите по северните склонове на Западните Родопи и идването в Чепинско Калоян е научил за Светеца Михаил Войн, родом българин, от градчето Потука. Като държавник, той е имал нужда да покаже, че българите са имали войни както на бойното поле така и на полето на вярата. А и лично Калоян е имал собствен, вътрешен мотив да се докосне до светеца, защото Михаил Войн освен всичко друго се е славел и като лечител. Говорело се, че мощите на светеца са излекували много хора.

Кой е Михаил Войн и защо Калоян проявява интерес към този светец в годината на разгрома на латинците?

За Михаил Войн научаваме от неговото „Проложно житие“, стихове от „Зимския стишен пролог“ и „Похвалното слово“ за светеца написано от патриарх Евтимий Търновски. Паметта на Св. Михаил се отбелязва на 22 ноември, малко

[1] **Стефан Захариев**, Географико историко статистическо описание на Татар Пазарджишката каа-за, фототипно издание с коментар, изд. На Отечествения фронт, 1973, стр. 60.

след деня на Архангел Михаил 8 ноември. Съществува пряка връзка между ангела и светеца, която не е свързана само с името, но и с делата. Архангел Михаил побеждава Сатана на Небето, а Св. Михаил побеждава Змея на Земята. Заради своето змееборство Св. Михаил Войн е наричан още Българския Свети Георги.

Светецът Михаил Войн е почитан и в Русия. „Мълвата за чудото на Михаил Войн от Потука в битката със Змея достига и до Киев. Българският светец е включен в руския исторически епос като Михайло Потык. Заедно с Илья Муромец и Добрыня Никитич, Михайло Потык е един от тримата най-големи ранноруски епически герои – защитници на Киевска Русь. Според руски автори [Аникин, В. Русский богатырский эпос. М., 1964, с. 40 – 48] между Михайло Потык и св. Михаил Войн от Потука има безспорна връзка".[1]

През 1205 г., след разгрома на рицарите латинци край град Адрианопол (дн. Одрин), цар Калоян намира мощите на Св. Михаил Войн, родом българин от Родопите, живял през IX век по времето на славния княз Борис I Михаил. Той приема това като знамение и отнасяйки мощите на светеца в Търново прави символична връзка между Първата и Втората българска държава. От местен светец Михаил Войн става закрилник на Търновска България.

За град Потука

Съществуват множество предположения за родното място на Михаил Войн – градчето Потука. Сведенията за него са оскъдни и това отваря възможност за подкрепата на различни версии. В „История на Българската църква" от Димитър Цухлев са включени и житията на християнските светци. Ето какво е отбелязано в краткото житие на Михаил Войн: „Св. Михаил Български войник бил родом от гр. Потук (вероятно гр. Батак). Живял свято и затова е наречен "святото дете". Като храбър и със слово храбро се е сражавал с противниците на Христовата вяра. Починал в 867 година. Господ го прославил с мощи нетленни, чудотворни".

Историческите източници сочат възникването на селището Батак във връзка с помохамеданчването на Чепинския край през втората половина на 17 век (според П. Петров помохамеданчването е през 1666 г., а според В. Мутафчиева в периода 1657-1658 г.). Това означава, че не е възможно то да бъде идентифицирано като Потука, тъй като е възникнало няколко века по-късно.

При по-късни исторически проучвания е намерено името на Батак, изписано на камък един век по-рано от помохамеданчването на Чепинско, в края на 16 век. Ето какво пише в историята на град Батак: „Много важно свидетелство, което потвърждава съществуването на селището, е надписът върху взидания камък на чешмата при Кричимски манастир „Рождество Богородично", върху който се разчитат както името Батак, така и имената на батачаните, построили чешмата през 1592 г."[2] Но и това сведение не дава възможност да се идентифицира Батак като Потука, защото градче с името „Потука" е съществувало

[1] http://www.protobulgarians.com/StaraZagoraistoriya/MihailVoinotPotuka.htm.
[2] История на Батак, Уикипедия.

значително по-рано и е свързвано с разрушено селище и крепост още през 14 век, както сочи Йоан Кантакузин.

Ето какво пише Кантакузин: „По същото време Светослав [Теодор Светослав, син на Георги I Тертер][1], царят на мизите, който бил женен за сестрата на младият император [Андроник III], заболя и умря [1321 г.]. Георги Тертер [Геори II Тертер], негов син, пое властта над мизите. Когато войната между двамата императори [Андроник II и внукът му Андроник III] още продължава и когато Андроник Палеолог, началник на подвластните на ромеите области в Родопите, се отметна от младия и премина на страната на стария император, Тертер, като нападна ония градове и опустоши другите, завзе Филипопол, голям, многолюден град, защитен с пехота и конница, разположен в много удобно място, така че той бе най-самозадоволяващ се от другите градове на континента. А завзе Филипопол по следния начин. Един от близките му в Цариград от омраза към младия император тайно го осведоми, че жителите на Филипопол воюват заедно с младия император, а другите местни жители били заети с прибирането на реколтата. Затова, ако нападнел, щял да го завладее, понеже бил с малко хора. Следвайки това внушение той [Тертер] лесно покори града, понеже беше без защитници".[2]

Става въпрос за родопските крепости от Станимака (Асеновград) по северните склонове на Западните Родопи до Баткунион (Баткун, сега квартал на с. Паталеница), Цепина, Раковица (крепост над с. Голямо Белово, сега квартал на гр. Белово), крепост Траянови врата край Костенец (затваряща прохода Суки и контролираща древния път Виа Милитарика), които били превзети от Тертер заедно с Филипопол. По този начин България си възвръща контрола върху Западните Родопи и по-голямата част на Тракийската равнина. За съжаление цар Георги II Тертер умира от естествена смърт веднага след това, вероятно през ноември – декември 1322 г. Но въпреки своята младост той бил достатъчно предвидлив да остави значителен гарнизон в Пловдив (1000 конници алани и мизи и 2000 тежковъоръжени пехотинци, командвани от руснака Иван [Йоан Русина]).

След смъртта на Георги II Тертер младият император Андроник III веднага се насочил към Филипопол с цел да си върне града и контрола върху Западните Родопи. На помощ с войските си му се притекъл и деспот Войсил, най-малкият брат на българския цар Смилец (1292-1298 г.), който преди това си е възвърнал сам старите си владения от Стилбнос (Сливен) до Копсис (днешното с. Анево до Сопот). Въпреки усилията обсаденият от четири месеца Филипопол не се предава. Не помага и специално изградената обсадна кула на пет етажа, която побира до 100 войника. Независимо от неуспеха с обсадата на Филипопол, Андроник III все пак успял да превземе планинските крепости по северните склонове на Западните Родопи от Станимака до Цепина, вероятно присъединили се към ромеите доброволно, защото са нямали гарнизони.

---

[1] Със средни скоби „[]" по-нататък се вмъква от автора на тази статия поясняващ текст в цитат.

[2] Подбрани източници за българската история, „Българските държави и българите през Средновековието", т. II, ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2004, стр. 225-226.

Докато Андроник III и Войсил обсаждат Филипопол болярите от Търново решават да предложат царския престол на видинския деспот Михаил, син на деспот Шишман, защото Георги II Тертер поради младостта си нямал мъжки наследник. Михаил получил деспотската си титла от цар Теодор Светослав, който бил негов братовчед по бащина линия. Новият цар, под името Михаил III Шишман, решил да си върне превзета от ромеите планинска област в Стара планина между Сердика и Копсис и към Северозападните Родопи.

Ето какво пише по този повод Йоан Кантакузин: „По същото време мизийските велможи, след като техният цар [Георги II] Тертер умря без наследник, извикаха и обявиха за свой цар Михаил, владетел на Видин и син на техния деспот Страцимир, който произхождал от мизийски и кумански род, и му предадоха Търново където бяха техните дворци и цялата останала власт. А той събра своята войска и немалко съюзна от угровласи, като взе и скитска войска, реши, че не трябва да напада ромейския император, който обсаждаше Филипопол, понеже чувстваше, че не е достатъчно силен, но потегли срещу градовете, които след смъртта на Тертер минаха на страната на ромеите. Те бяха в планински места, които защитаваха съратниците му скити и други съюзници стрелци. Той ги нападна и опустошаваше земята, като обсаждаше градовете. Това беше съобщено на императора [Андроник III] и той, като се посъветва със сановниците, реши да изостави обсадата на Филипопол и да се отправи на поход срещу Михаил, за да се сражава с него. Като реши това, императорът заповяда на деспота на мизите Войсил, който беше наблизо, да се върне в земите си и като приготви войската и себе си за сражение, на третия ден да дойде в **Потука** – градче, разрушено както изглежда, от някаква войска; то отстоеше на един ден път от мястото, където се бил разположил на лагер Михаил. Там императорът щеше да го чака. Войсил замина за родината си в Копсис (Анево до Сопот), за да се приготви за сражение. Императорът пък постави за стратег на Станимака и Цепена Георги Вриений, като остави достатъчно войска за гарнизон, за да не пострада земята от нападащите филипополци. **Сам потегли с цялата войска и пристигна в Потука, за да чака там Войсил".**[1]

След смъртта на Георги II Тертер към ромеите доброволно се присъединяват и черноморските градове от Месемврия (Несебър) до Стилбнос (Сливен). Но тези градове приемат властта на стария император Андроник II. Няма сведения Андроник II да е изпратил войски срещу новия цар Михаил III Шишман. Напротив, според думите на Йоан Кантакузин, срещу Михаил тръгват войските на младия император Андроник III, които са в района на Филипопол и в Северозападните Родопи. Вероятно цар Михаил е влязъл в Родопите в района на прохода Суки при Траянови врата и се е установил на лагер близо до Чепинската котловина, в района на крепостта Раковица над Белово или сегашната местност Юндола. Както пише Кантакузин, „ромейската войска не бе равностойна на неприятелската, първо, защото последната бе разположена в планински места и бе заобиколена с дълбоки окопи и разполагаше с много стрелци, които можеха да нанесат големи вреди в теснините и, второ, защото немалка част от

[1] Подбрани източници за българската история, „Българските държави и българите през Средновековието", т. II, ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2004, стр. 227.

войските на ромеите, която трябваше да се яви за сражението, липсваше. Намиращите се под командата на Войсил войници, които бяха около три хиляди, не бе сигурно, че ще пристигнат след смъртта на Войсил. А и в сраженията при Филипопол мнозина бяха ранени (убити бяха не повече от трима) и всеки се отправяше за дома си, за да се лекува.

А и мнозина бяха оставили за гарнизон при Вриений в Станимака и другите градове. Поради всичко това императорът реши да се върне, без да се е сражавал".[1]

От текста по-горе е очевидно, че Андроник III сваля обсадата на Филипопол и се отправя в планинската част на Северозападните Родопи. Установява се на лагер в градчето Потука, като за да защити тила си поставя гарнизони в крепостите по северните склонове на Родопите от Станимака (Асеновград) до Цепина под командването на Георги Вриений. Войската на цар Михаил III е на един ден път от него. За да застраши тила на Михаил III императорът е поръчал на деспот Войсил да дойде с 3000 войника от неговите владения в Копсис (Анево, до Сопот) след три дни. Вместо деспота пристигат трима пратеници, които казват, че Войсил е умрял (не е умрял, а ял гъби и се натровил, сърдечните му мускули се били парализирали и в продължение на три дни бил обхванат от тежка летаргия и силна безчувственост, изглеждало като да е умрял). Андроник III преценява, че не може да победи добре укрепената и боеспособна войска на цар Михаил III Шишман и се оттегля покрай Филипопол към Адрианопол (Одрин). След оттеглянето на ромейската войска Михаил III превзема крепостите по северните склонове на Родопите и се отправя към Филипопол. Междувременно Георги Вриений с хитрост успява да превземе Филипопол.

Става ясно, че градчето Потука трябва да се търси в Родопите между Белово и Ракитово. Най-близката крепост до Белово е Раковица, но тилът на Андроник III не може да бъде защитен там от войските на Йоан Русина, които са във Филипопол, защото те могат да навлязат по Беловското дефиле и да го ударят в гръб. Остава възможността да се търси в района на Ракитово. Като изключим Цепина, в която в този момент е гарнизонът на Георги Вриений, около Ракитово има и друга антична и средновековна крепост, наречена Кулата-Градот, до която има старо разрушено селище. Именно там се установява на стан император Андроник III и три дни чака деспот Войсил с войската му. Разстоянието между нея и Цепина е около един ден път и между тях има пряка видимост. Това дава възможност на Андроник III и Георги Вриений да си окажат помощ веднага, ако някой от тях бъде нападнат от Михаил III Шишман или от Йоан Русина от Филипопол.

История на Потука

Крепостта Потука над Ракитово, заедно с още други крепости и светилища се намира в земята на траките от съюза на бесите, наречена от римските летописци „Terra bessica". През 28 г. пр. н. е. римският консул Марк Лициний Крас подарил на Одриската държава Свещената земя на бесите (Terra bessica).

[1] Подбрани източници за българската история, „Българските държави и българите през Средновековието", т. II, ТАНГРА ТанНакРа ИК, София, 2004, стр. 227.

Почувствали заплаха за своята свобода и за светилищата си по времето на беския върховен жрец Вологес 15 – 14 г. пр. н. е. бесите вдигат въстание срещу римляни и одриси. Бесите войни бързо се справили с войската на одриския цар Раскупорис II, дори убили самия цар. Войните на Вологес стигнали до Херсонес (Галиполи). На помощ на одриския цар Реметалк I, чичо на убития Раскупорис II, дошъл Луций Пизон (Луций Калпурний Пизон Фруг), който по това време управлявал провинция Памфилия (Мала Азия). В похода срещу бесите през 13 – 11 г. пр. е. той ги разгромил, палейки горите, където те се криели. Вологес скрил Централното светилище на Дионис, за да не бъде осквернено. Вологес е убит, както и мнозина беси. Други са продадени в робство. За 2-3 десетилетия Родопите утихват.

През 26 г. от н. е., когато консули в Рим са Гней Корнелий Лентул Гетулик и Гай Келвизий Сабин избухва ново въстание на траките-планинци. Според проф. Велизар Велков тези планинци са бесите. Причината е основателна – нежелание да изпращат своите младежи в римската войска, с която да воюват в далечни земи. Римляните правят опити да изпращат тракийските младежи в римските легиони, смесени с други народи и в далечни краища на света. Това противоречи на старите традиции, според които дори когато помагат, траките са обособени в отделни военни части със свои командири. За да не бъдат разединени и асимилирани бесите въстават. Този път римляните изпращат срещу тях два легиона, което означава повече от 10 хиляди добре обучени войници. Въстанието е удавено в кръв, още повече, че сапеите – едно от племената на беския съюз заедно с одрисите е на страната на римляните. Сапеите познават Родопите и водят легионите през планината.

Проф. Велизар Велков, позовавайки се на римския летописец Тацит, разказва за края на последното беско селище. Според описанието и разположението му става въпрос за селището Потука или сегашната крепост Кулата-Градот над Ракитово. Ето част от резултатите от проведените спасителни археологически разкопки на тази крепост, проведени през 2009 г.: „Тракийска, късноантична и средновековна крепост **Кулата/Градот** се намира на 3.49 km югозападно по права линия от центъра на град Ракитово и 8 km по път. Комплексът, включващ християнска църква, хранилища и кули, е с приблизителна площ от 4 дка и е разположен на 1303 m надморска височина. … Комплексът, издигнат върху хълм с надморска височина 1298-1303 m, е ориентиран по дължина в посока североизток-югозапад и е укрепен с крепостна стена, градена от цепен гнайсов камък и бял хоросан. От нея са запазени 43 m предимно откъм изток – югоизток, като на места височината достига 5 до 6 m, а дебелината ѝ – 1.5 до 1.65 m. Някогашната кула откъм юг, външното лице от запад и един отсек на крепостната стена от североизточната страна са разрушени. По стената и във вътрешността на някогашната крепост са направени множество иманярски изкопи. В северния край на крепостта личат основите на правоъгълна сграда с три квадратни ниши – две на южния зид и една на западния. Зидовете са градени от цепен (ломен) камък на кал, като се откриват и множество фрагменти от долиуми, късноантична и средновековна битова керамика. В западната част на крепостта се разкрива вътрешното лице на крепостната стена.

Към нея е прилепен под остър ъгъл зид с дължина 3.4 m и дебелина 0.6 m, граден също от цепен камък на калова спойка. На най-високата част и в центъра на комплекса някога се е издигала еднокорабна църква, ориентирана с дългата си ос в почти точен изток-запад. … Същевременно други артефакти от проведените археологически разкопки, като вторично ползвани фрагменти от пластичната олтарна преграда, позволяват и по-ранна датировка, която тепърва предстои обективно да се прецизира. Намерената керамика, макар силно фрагментирана, е изключително разнообразна (палеолитна, тракийска, римска вносна, късноантична и средновековна, включително и от Второто българско царство) и свидетелства за широк хронологичен диапазон. По този начин само се потвърждава предположението, че районът на Чепинското корито е бил заселен без прекъсване от хилядолетия до наши дни. Паралелни църковни паметници в самия днешен град [Ракитово] указват за съществуването на организирана християнска община и епископски център тук [трикорабната кръстокуполна ранновизантийска църква Николица] още през V век".[1]

На мястото на огромната поляна край останките от днешната крепост Кулата-Градот до 1946/49 година е имало каменни основи на къщи. По нареждане на Ракитовската селска община по време на бригадирското движение младежи от Ракитово и района са извадили камъните, за да се построи с тях чакълиран път (макадам) от селото до местност Блатца, около 5 километра. Камъните са натрошавани ръчно с чукове и са превозвани с волски коли до мястото на полагане на новия път. Този път десетилетия наред е наричан Белия път, заради цвета на камъните (бял мрамор). През седемдесетте години на XX век е асфалтиран. След изваждането на камъните поляната е разорана и засята с лен. Все още има възрастни ракитовци, които си спомнят за изваждането на камъните и засадените с лен поляни. Авторът е чувал разказ от Илия Баташки, лесовъд, починал през 2019 г., който по време на бригадирското движение е бил на около 10 години.

Според най-добрия познавач на тракийския език проф. Владимир Георгиев думата „беса" означава „вяра". Бесите са били известни като вярващите или пазителите на древната вяра. В земята на бесите през I в. пр. н. е. и първите няколко века след новата ера (територията на племената от беския съюз: дии, диобеси, травси, триали и беси) се намира Централното светилище на Дионис, което е първообраз на елинските светилища в Делфи, Додона и т. н. Бесите са почитали бог Сива, когото елините (гърците) назовават Дионис Сабазий или Дионис Загрей. Заради огромното влияние на беските жреци в древността се е смятало, че бесите са единствените посредници между хората и боговете. Делфийското светилище се е управлявало от жреци, наречени тракиди (т. е. от жреци траки).

Ехото от вековете е достигнало до нас чрез песните от „Веда Словена", изпяти от местното население, живеещо около родопския връх Сютка (Разложко и Чепинско). При своите обиколки преди Освобождението (1850 – 1860 г.),

[1] Част от резултати от проведени през 2009 г. спасителни археологически разкопки с ръководители н. с. д-р Андрей Аладжов и гл. ас. Д-р Емил Иванов (ИФ на СУ „Св. Климент Охридски"), публикувани на сайта www.bulgarian.iastles.com за крепост Кулата/Градот.

когато подготвя книгата си за Татар Пазарджишката кааза, предадена за печат през 1865 г. и отпечатана през 1870 г. във Виена, краеведът Стефан Захариев от Пазарджик предава думите на мюсюлманите от Чепинско: „5. Бесите,... били по-учени и по-образовани от своите съплеменици,... и да основат едно гадилище (Μαντεῖον) на най-високия връх на планината Родопа в името на бога Сива, или на индийски некой цар Дионисa (на тая планина най-високият връх се намира в пазарджишката област, от турците наречен Гьоз-тепе, заради пространният изглед дето има и ся види много надалеч към юг, изток и север, и понеже тамо има великолепни развалини от мраморни сградия, послани с мозайк, вероятно тамо да е било гадилището на нашите предци), за което Херодот доказва, че не е било по-малко важно и по-долне от Делфийското прочуто гадилище...".[1]

Разстоянието между връх Сютка и местността Кулата-Градот е около 5 км. по права линия, по старите пътеки – около 6-7 км. (**сн. 1**). Това означава, че селището Потука е било централно и едно от най-важните в земята на бесите. Вероятно то е било главния гарнизон, защитаващ „гадилището" под върха. Скривайки Централното светилище от света, върховният жрец Вологес е обрекъл на забрава и името на близкото селище Потука.

Снимка 1. Панорама на местността Кулата-Градот. Средновековната крепост е разположена на конусовидния връх, доминиращ над околността. Фото Свилен Топчиев.

Съществуват различни схващания за произхода на името „потука". Някои изследователи смятат, че е свързано с подтик, извисяване. Основание за това дава славянското произношение „Потык" и името на Михаил Войн на руски – Михайло Потык. В Русия то е свързвано с древноруската дума „пътка" – птица и светецът е придружаван винаги от лебед.

Без да се омаловажават горните съображения трябва да се отбележи, че за бесите водата е свещена. Немалко топоними са свързани с названия на реки

[1] Фототипно издание с коментар, изд. на Отечествения фронт, 1973 г. Цитираното издание е „Географико-историко-статистическо ОПИСАНИЕ на Татар-пазарджишката кааза", стр. 6-7.

и извори. Самото име на планината Родопа е свързано с вода и река. Глаголът "rod" – „тека" е с индоевропейски корен. Напоследък се утвърждава схващането, че името Родопа е било име на река, означаващо „червеникава, тъмночервена река", а по-късно се е разпространило като име на цялата планина.[1] По същия начин възниква името на връх Сутка (Сютка), идващо от името на извор под самия връх и преведено от траколога проф. Владимир Георгиев като „цепка", „цепина", „момиче". Днес този извор се нарича Момин кладенец.

В основата на хълма Кулата-Градот, между крепостта и укрепено светилище, наречено от местните хора Имането, се намира извор. Днес този извор носи името Втори дол. Има и Първи дол и Трети дол, но за разлика от тях Втори дол е с постоянен дебит зиме и лете и е особено почитан от местните хора. Ако заменим думата „дол" – „дере" с популярната „поток" за Кулата-Градот може да се каже крепостта, селището до Потока, а по-късно просто Потока (Потука).

Когато през втората половина на I в. от н. е. започва разпространението на християнството, апостол Павел през 52 г. идва в селището Филипи (около днешните Драма – Кавала) и създава първата християнска община там. Жителите на Филипи са траки, следователно посланието „Към Филипяните" е послание към траките. Бесите не го приемат. А той е знаел, че ако бесите приемат християнството всички други ще го приемат. Затова апостол Павел упорства. Той създава лично и християнската община в селището в района на днешното с. Гърмен, където по-късно, през 102 г., император Траян изгражда Никополис ад Нестум. Придвижването му от Филипи към района на Гърмен – Гоце Делчев показва, че Павел е обикалял около земята на бесите, но не е бил приет от тях. Той е поръчал при бесите винаги да има християнски мисионери. През 67 г. в Рим апостол Петър е посечен с меч, а апостол Павел е разпнат на кръст с главата надолу от император Нерон.

Заветът на Павел се изпълнява. Много мисионери, между които Карп и Ерм, проповядват в района на Филипопол. По-късно, през втората половина на IV в., в района на Северозападните Родопи проповядва дакийският епископ Никита Ремесиански. Той говори езика на бесите и проповядва християнството на тракийски. Така жреците разбират, че новата религия се основава върху свещената троица: Бог Отец, Бог Син и Светия дух. Бог Отец е създателят на материалния свят, а Бог Син е пътят между него и Светия Дух.

Ако сравним този модел на света с песните от „Веда Словена" ще видим, че героят отива за помощ при боговете от свещената троица: Вишна Бога, Сива Бога или Бела Бога. Вишна Бога представлява Всевишният, чистият Дух. Бела Бога е създателят на материалния свят, този, който е донесъл светлината в света. А Сива Бога е Бог Син, този, който е пътя между чистия Дух и носителя на Светлината (Белотата).

Осъзнавайки тази основна прилика между тракийското виждане за света и християнското виждане за света, подложени на тежки гонения след 391 г. (император Теодосий Велики с едикт от 391 г. забранява всички други религии, освен християнството и тогава започва разрушаването на езическите светилища и гонението на шамани и жреци), бесите приемат християнството през 396 г.

[1] Исторически музей – Пазарджик, Славиеви гори, том I, Пазарджик, 1994, стр. 5-6.

Най-тежко е било да се приеме идеята, че Бог може да се слави в храмове, които не са природни, а са изградени от хората. Първите църкви са били изградени на местата на светилищата. Били са трикорабни, за да показват тракийското виждане за триединството на света. Бесите са знаели, че Бог, който е всевиждащ и милостив, ще ги познае по чистата вяра.

Тук е мястото да уточним приблизително границите на земята на бесите по това време. От Станимака (Асеновград), на север от р. Арда Диовлен (Девин), Доспат, прохода Суки (крепост Траянови врата край Костенец), Голямо Белюво (Белово), горното течение на р. Марица заедно с Бесапарските хълмове, до Станимака.

Много интересно е да се сравнят земята на бесите и земята на помохамеданчените през 1666 г. селища в Чепинско и района. Според Беловската хроника, която има два запазени преписа (на Хр. Попконстантинов и на Попгеоргиев), след ислямизацията на Чепинско са разрушени много църкви и манастири. „ … дадоха им воля да разсипят църкви и манастири. И разсипаха от Станимака до Баня Самоковска [до Костенец] 218 църкви, църкви с манастири – 32”.[1] Очевидно е пълното съвпадение на земята на бесите, такава каквато е била през I век, и територията от Беловската хроника през XVII век. Това е древната Свещена земя на Дионис, в центъра на която е връх Сютка, където според местните хора в древността е почитан бог Сива. В този малък регион са познати поне две епископии: Левка с център Спасовата църква, наречена „Възнесение Христово” (Беловската трикорабна базилика) и Влептос (Влепти/Блепти), с център трикорабната кръстокуполна базилика „Николица” в Ракитово. „Николица” е на 1.5 часа път пеша от селището Потука (Кулата-Градот).

Селището Потука е било в развалини още по времето на император Андроник III, който през 1323 г. чакал там три дни деспот Войсил от Копсис да доведе в гръб на цар Михаил III своите 3000 войника. От археологическите проучвания се вижда, че крепостта е имала тракийски, късноантичен и средновековен период. Основната крепостна стена с дебелина 1.50 м. – 1.65 м. е изградена качествено и е използван хоросан, вероятно полаган в „горещо” състояние. Негасената вар се прегася с вода, като в този момент тя е гореща. Отличното качество на строителството на стената дава основание на се предположи, че е била построена по времето на Юстиниан I Велики в средата на VI в., за да се защити района от набезите на славяните. Стената е била разрушена и след това е възстановявана, като възстановката е по-груба и некачествена. През 1205 г. цар Калоян разрушава крепостите в Пловдив и Баткунион, за да не бъдат използвани от ромеите. Вероятно тогава е била разрушена и крепостта Потука. Век по-късно Андроник III, докато три дни с войската си чака идването на деспот Войсил от Копсис (Анево), вижда само руините.

Защо и как Калоян взема мощите на Михаил Войн Български?

След успешното въстание и възстановяването на българската държава от по-големите братя Петър и Иван Асен I, на Калоян се пада честта да укрепи и

[1] http://ald-bg.narod.ru/biblioteka/bg_srednovekovie/bg_letopisi/goljamo-belovski_let.htm.

да опази България от ромеите и от новата опасност – рицарите кръстоносци от IV кръстоносен поход. Освен от войска, за да си върне заграбените територии, новата българска държава има нужда и от признание. Никой не иска да признае царската му титла. Не е призната и патриаршеската титла на главата на българската църква. Цар и патриарх са приемани от света като самозванци. В сложната дипломатическа борба Калоян успява да балансира между Константинопол и Рим. За да уязви ромеите и да привлече Калоян на своя страна през 1204 г. папа Инокентий III изпратил кардинал Лъв в България със специална мисия. „На 15 октомври кардинал Лъв пристигнал в Търново. На 7 ноември той миропомазал архиепископ Василий за примас на българската църква. На следващия ден (8 ноември 1204 г.) била извършена тържествената церемония около коронясването на българския владетел – от името на папата кардинал Лъв провъзгласил Калоян за крал (rex), поставил на главата му корона и му връчил скиптър и знаме"[1]. Унията между България и Рим признавала върховенството на папата, но не променяла с нищо българските православни обреди. Така България, Калоян и Василий били легитимирани пред света. Калоян получил това, което било отказано на братята му Петър и Иван Асен I.

След грандиозната победа през април 1205 г., когато българската войска с помощта на куманската конница унищожила цвета на рицарското войнство, България гарантирала задълго мястото си сред европейските християнски народи. Но царят е разбирал, че страната ни и църквата ни имат нужда от своите герои. Когато през лятото на 1205 г., с помощта на павликяните, Калоян превзема Пловдив, разрушава стените му, както и стените на крепостта Баткун, за да не могат да се използват от ромеите или латинците. Вероятно тогава, заедно със сестриния си син Алексий Слав, когото назначава да управлява Пловдивска област и Северозападните Родопи, той научава за подвига на Михаил Войн, родом българин. С ореола на истински бески войн, показал безпримерна храброст в битка на бойното поле, от дете приеман за светец, Михаил е бил вдъхновяващия пример за българите. Но може би онова, което е докоснало лично самия Калоян, е славата за лечителската сила на мощите на светеца. Ужасната болка в тилната част на главата, която е довеждала царя до умопомрачение, го е карала да види в светите мощи лъч надежда за облекчение.

В началото на XIII век Михаил Войн вече има славата на змееборец. Легендата за битката му с водното чудовище от езерото в Чепинско се предава от уста на уста. Пеят се песни за свръхестествената му сила, породена от неговата вяра в Бога. Той е бил олицетворение на спомена за бесите, които някога били единствените посредници между хората и космоса. Бил закрилник на бедните. Калоян видял възможност Св. Михаил да стане закрилник на България. Да стане мост между великото минало на българите и тяхното славно бъдеще.

„Проложно житие на Михаил Воин, Българин
Въ тъ(ж)де дн҃ь[2] успенїе ст҃го и праведнаго Михаила

[1] **Йордан Андреев, Андрей Пантев**, БЪЛГАРСКИТЕ ХАНОВЕ И ЦАРЕ от хан Кубрат до цар Борис III, Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 156.

[2] 22 ноември.

Тъи стꙑи бжїй Михаилъ. бѣше вълѣта блг҃очъстиваго црⷣ Михаила. ѡ гра(д) Пот[у]кы. рѡ(д)м сыи блъгаринъ. не нѣкако ѡ нижнии(х). нѫ въсечъстна блг҃овѣрна рода сыи. и пръвѣе ѡ пръворѡ(д)ныи(х) хр(с)тїанъ. его же нарекошѫ рѡ(д)ителїе его и ини мнѡsи ст҃о҃е дѣтѧ. юн[у][1] же сыи. иже из младанства своего чисто поживь житїе. и бжїй стра(х) прѣ(д) очима имѣѧ. милостꙑѣми же и пощенїемъ и къ нищїимь рѫкоподателъ и посѣтителъ болѧщїимь. кротѡкъ и смѣренъ. и всѣкыми добродѣтѣлми [у]крашенъ. доше(д) възраста к, и, е҆м҃ъ лѣтѡ(м). и по чи[у]н воинскому избранъ примикиръсыи, надъ вои волныими. бы(с) же въз(д)виженїе ефїѡплѣнѡмъ и агарѣнѡ(м) на римскыи градъ. и нарѡдь хр(с)тїанскыѧ дръжавы и цр(с)тво. въз(д)вигошѫ же сѧ и римлѣистїи людїе. съ мнѡгыимь мнѡжьство(м) и на агарѣны поше(д)ше. и мнѡжьство бывши агарѣн[у]скѡм[у] ѧзык[у]. видѣвше же римлѧне [у]ко посилѣѧт сѧ агарѣне. и еѳїѡплѣне. на скѡрѣ въси въ горы бѣжахѫ и сквозѣ скровнаа мѣста. стꙑи же михаилъ ни [у]боасѧ. нѫ своѧ лю(д)и непрѣстанно потвръж(д)ааше. видѣвь [у]ко въси римлѣне бѣжашѧ. абїе прослъзив сѧ паде ницъ на землѧ. молѧ сѧ бг҃[у҃] ѡ хр(с)тїанѣ(х) гл҃ѧ. г҃и҃ ї҆v хе҆ бе҆ въседръжителю. и прочее. и скончавь млт҃вѫ [у] стръми сѧ на иноѧзычникы съ своими вои. и въше(д) посрѣ(д) бесчисльнаго мнѡжьства агарѣнь ї еѳїѡплѣн. и всѣ(х) побѣдивь разгна. сам же тъи и въси вои его ни единъ неврѣж(д)ень бы(с). и възвратив сѧ ѡ рати тоѫ. шествїе начѧ(т) творити къ дѡм[у] своем[у]. и приспѣвь до тираискаго мѣста и въсхѡтѣ почити т[у]. бѣше въ мѣстѣ тѡмь. езеро велико. исхѡж(д)ааше изь езера то(г) зъмїи и по[у]дааше чл҃к҃ы и скѡты. видѣв же рабъ его дымъ при езерѣ. и прїемь наскѡрѣ [у]стїе и иде тамо идеже бѣше дымь исхѡдѧ. и обрьте двцѫ сѣдѧщѫ. и начень рабъ онъ въпраша(ти) дв҃ц҃ѫ. она же сказа ем[у] о зъмїи тѡм. ѡному же на нѧ възираѧщ[у]. и вънимаѧщ[у]. бесѣды еѫ. прикадишѫ сѧ [у]стїа господина его. и принесе [у]стїа къ раб[у] бжїю Михаилу. и въпроси его. почто [у]мо[у]дѣль еси и прикадишѫ сѧ [у]стїа господина его ѡповѣда емо[у] въсѣ [у]же слыша ѡ дв҃ц҃ѫ. раб же бжїй Михаилъ сїа слышавь. и понѫдивь своѧ рабы ити съ нимъ. ѡни же не въсхѡтѣшѧ. бл҃женыи же помолив сѧ, и сътвори знаменїе чс(т)наго кр(с)та на лици своемъ. и въсѣде на конъ свои. и поемъ раба своего болшааго. и дош(д)ше на(д) езеро идеже бѣше дв҃ц҃а. и въпроси ѧ ѡ всемъ и како пришла еси само. она же прѣщаааше ем[у] отити ради. звѣрскааго сънѣденїа. и сказа емо[у] како имѣше обычѣи градъ тъи. давати дѣти своѧ на изъденїе зъмї[у]. и повелѣ рабо[у] своемо[у] отити съ конемъ и стоати далече. рабъ же бжї҃й паде ницъ на земли. и помли сѧ бо[у҃] по млт҃вѣ же въставь и се зъмїи. [у]ви сѧ посрѣдь езера. свистаѧ. и възвышааше сѧ. быа его ѡ езера съженеи двадесѧте. опашъ же его биѧщи по водѣ идѣаше лактеи четыридесѧте. и ѡвръзъ тро[у] [у]ста. стꙑи же приемъ щитъ и мечъ. и ѡсѣче лѫкавому, г҃г҃лавы, привидѣнныѧ. зъмїи же свивь опашъ [у]дари ст҃о҃ въ деснѫѧ ланитѫ. и въ лѣвѫѧ рѫкѫ. и ранѫ емоу сътвори. и мало безд[у]шьствовавь. пакы скоро въста. рабъ же его таковое чюдо видѣвь. тече въ гра(д) и възвѣсти бывшаа. граж(д)ане же изше(д)ше изъ града съ свѣщами и кадилына срѣтенїе ст҃о҃ славѧще ба҆. дв҃ц҃ѫ же прѣдасть рѡдителема еѧ. стꙑи пѫ(т)шеств[у]ѧ прїиде въ дѡмъ свои. и прѣбывь мало днїи. прѣдасть

[1] Навсякъде в текста знакът „[у]” е поставен на мястото на оригиналния знак за буква „у”, който транскрибиращата програма не може да изпише.

блⷢженѫѧ своѫ дшѫ гⷣи. его же измлада възлюби. и прѣиде въ нб(с)ное цр(с)тво. знаменїа же и чюдеса мнѡгаа творѧ. цѣлебныѧ дары даѧ притѣкаѧщїимь кь немо[у]. съ вѣроѧ и цр(с)тв[у]ѧщ[у] великѡм[у] црⷭ҃ю Калоıѡа̄н[у]. и прѣѧвшом[у] пот[у]кѫ. прѣнесе стⷣо Михаила. и слышавь патрїархъ Василїе изыде съ всѣмь причътѡ(м) и болѣры на срѣтенїе стⷣо. съ свѣщами и кадилы. приемше же црⷭ҃, Калоıѡа̄н и патрїархъ възнесошѧ стⷣо въ бгⷪсп(с)ныи црⷣгра(д) Тръновъ. и положихѫ его въ велицѣи патрїархи црⷦве стⷣо възне(с)нїа. въ рацѣ новѣ. его же млⷮвами гⷣъ бⷭ҃, нашъ да спо(д)бит ны цр(с)твї[у] своем[у]. ами(н)".[1]

Така е звучало „Проложното житие" на Михаил Войн в черковните служби. Ето същия текст в неговото съвременно звучене, за да бъде по-лесно възприет:

„В СЪЩИЯ ДЕН. УСПЕНИЕ НА СВЕТИЯ И ПРАВЕДЕН МИХАИЛ ВОЙН

Този светец божи Михаил беше през годините на благочестивия цар Михаил[2], от град Потука, родом българин, не някак от низините, но от всечестен и благоверен род, и пръв от първородните християни. Родителите му и мнозина други го нарекоха свято дете. Още от младостта си живееше чист живот, имаше пред очите си страха божи, пребиваваше в милостини и в пост, продаваше ръка към бедните, посещаваше болните, бе кротък и смирен, и украсен с всякакви добродетели. Когато навърши 25-годишна възраст, според военния чин бе избран за примикюр над волните войници.

Случи се да се вдигнат етиопленците и агаряните срещу Римския град и срещу народа на християнската държава и царството. Вдигнаха се и римските хора с голямо множество и тръгнаха срещу агаряните. Понеже агарянският народ беше многоброен, римляните, виждайки, че агаряните и етиопците ги надвиват, бързо побягнаха всички в планините и по затънтените места. Свети Михаил не се побоя, но непрестанно насърчаваше своите хора. Понеже видя, че всички римляни избягаха, просълзен, падна веднага ничком на земята, молейки се на Бога за християните и говорейки: „Господи, Христе, Боже, Вседържителю …" и прочее. Свършил молитвата, той се устреми срещу иноезичниците със своите воини. И беше насред безчисленото множество от агаряни и етиоплени, победи ги всичките и ги разпръсна, без да пострада нито той самият, нито никой от всичките му войни.

Когато се завърна от тази война, пое пътя към своя дом. Стигна до Тираиското място и пожела да си почине там. На това място имаше голямо езеро, а от езерото излизаше змей и изяждаше хора и добитък. Неговият раб, виждайки дим при езерото, грабна бързо ястието, отиде там, откъдето излизаше димът, и намери седнала една девойка. Рабът започна да разпитва девойката, а тя му каза за онзи змей. Докато той я гледаше и слушаше разказа ѝ, ястията на господаря му загоряха. Той занесе ястията на божия раб Михаил. И Михаил го попита: „Защо закъсня и ястията са загорели?" А той му разказа всичко, което чу от девойката. Когато божият раб Михаил чу това, накара служителите си да отидат с него. Те обаче не поискаха. Блаженият пък се помоли, направи знака на честния кръст върху лицето си, възседна своя кон, взе своя голям раб и като стигнаха до езерото, където бе девойката, запита я за всичко и как си дошла

[1] http://scripta-bulgarica.eu/bg/sources/prolozhno-zhitie-na-sv-mihail-voin.

[2] Предполага се, че това е княз Борис I Михаил.

тук. А тя му се караше да се махне, че ще бъде изяден от звяра. И му каза, че имаше обичай градът да дава своите деца за храна на змея.

Михаил заповяда на своя раб да се оттегли с коня и да стои далече. А пък божият раб падна ничком на земята и се помоли на Бога. Когато се изправи след молитвата, ето – змеят, свистейки, се показа посред езерото; шията му се издигаше на двадесет сажена над езерото, опашката му биеше по водата на четиридесет лакътя, отворил бе три уста. Светецът взе щит и меч, та отсече на лукавия трите глави – привидения. Змеят пък сви опашката си, удари го по дясната буза и по лявата ръка и му нанесе рана. И след като за малко беше в несвяст, бързо стана пак. Рабът му, виждайки това чудо, изтича в града и възвести случилото се. А гражданите излязоха от града със свещи и кадила да посрещнат светеца, като славеха Бога. Той предаде девойката на родителите ѝ.

Продължавайки пътя, светецът стигна до своя дом, поживя малко дни, предаде блажената си душа на Господа, когото бе възлюбил от младини, и премина в небесното царство, като правеше много знамения и чудеса и даваше изцелителни дарове на идващите с вяра при него.

Когато царуваше великият цар Калоян и превзе Потука, той пренесе свети Михаил. Чувайки за това, патриарх Василий излезе с целия клир и с болярите със свещи и кадила да посрещне светеца. Цар Калоян и патриархът взеха светеца, внесоха го в богоспасяемия Царевград Търнов и го положиха във великата патриаршеска църква «Свето Възнесение» в нов ковчег. С неговите молитви Господ Бог наш да ни сподоби със своето царство, амин!"[1]

Анализът на текста на „Проложното житие на Михаил Войн" е важен, защото може да ни даде насока за времето, по което е живял. Става въпрос за управлението на „на благочестивия цар Михаил". Кой е този „благочестив цар" – български цар или византийски император? Ако се вземат предвид следващите думи в житието, а именно „пръв от първородните християни", може да се заключи, че става въпрос за времето на княз Борис I Михаил. Защото с името Михаил, преди да се пренесат мощите на светеца от Потука в Търново от цар Калоян през 1205 г., има няколко византийски императора. Те са: Михаил I Рангеве (811-813); Михаил II (820-829); Михаил III (842-867), при който станало покръстването на българите; Михаил IV Пафлагон (1034-1041); Михаил V Калафат (1041-1042); Михаил VI Стратиотик (1056-1057) и Михаил VII Дука (1071-1078). Видно е, че те са управлявали през IX век и през XI век, но всички са далече от периода на IV – V век, когато се приема християнтсвото във Византия. През IX век се приема християнството в България и царят покръстител е именно Борис I, а негов кръстник е император Михаил III, чието име приема Борис I и се нарича Борис I Михаил. Изразът „пръв от първородните християни" означава, че има и „втори", по-късни, нови християни. Тогава кои са първите и кои са новите християни в контекста на времето и мястото, където е живял светеца Михаил Войн? Тъй като Потука е от Северозападните Родопи, до днешното Ракитово, в земите на бесите, които приемат християнството в края на IV век, очевидно те са първите, старите християни в границите на българската

[1] http://ald-bg.narod.ru/biblioteka/bg_srednovekovie/jitija/mihail_potuka/jitie_prolog/st_mihail_potuka_prolog.htm.

държава по времето на княз Борис I Михаил. За да е вярно това твърдение е необходимо да се докаже, че Северозападните Родопи са били част от Българската държава по времето на княз Борис I.

От Сюлейманкьойския надпис на кан Омуртаг става ясно къде е минавала границата, уточнена с 30-годишния договор за мир между Византия и България през 815 г. „Тя започва от Дебелт, после стигала река Марица (при днешния Симеоновград) и оттам се прехвърляла по източния рид на Родопите".[1] При селището Макриливада (днешното Узунджово) границата завива на север към планината Хемус (Стара планина). „След това трасето е следвало билото на Същинска и Западна (Ихтиманска) Средна гора, за да остави придобитото през управлението на хан Крум Софийско поле в България, а Траянови врата и прохода Суки – във Византия".[2]

Кан Омуртаг определя за свой наследник третия си най-малък син Маламир. Маламир бил непълнолетен през 831 г., когато поел управлението на държавата, затова за регент съуправител му бил назначен кавкан Исбул. През 836 г. се навършвали 20 години от подписването на мирния договор и византийският император Теофил (829 – 842) решил, че при непълнолетния Маламир България е отслабена, нахлул в пограничните области и ги опустошил. Веднага били предприети ответни действия – кан Маламир и кавкан Исбул начело на българската войска опустошили околностите на Одрин, след това се насочили към Пловдив. Гръцкият гарнизон избягал от крепостта. „И извърши всичко славно и дойде до Филипопол, а пък гърците избягаха. И тогава кавкан Исбул заедно с преславния владетел [кан Маламир] води преговори с филипополци".[3] Вероятно са уговаряни условията за предаването на града. Така Пловдив е включен в границите на българската държава. Но родопските крепости и Северозападните Родопи остават в територията на Византия.

През същата 836 г. кан Маламир починал без да остави наследник и бил заменен от племенника му Пресиян, който бил син на Звиница, второто дете на кан Омуртаг. Пресиян бил малолетен и за негов регент и съуправител бил назначен отново кавкан Исбул.

През 837 г. избухва голямо въстание на славяните-смоляни, живеещи около Солун. По това време император Теофил (829 – 842) воювал в Мала Азия с арабите. За да отклони вниманието на българите от Македония, той подбудил византийските пленници, които кан Крум преселил на север от Дунав, да се вдигнат на бунт. Византийският флот се появил в делтата на Дунав и местният български управител не можал да попречи пленниците да бъдат върнати във Византия. Кан Пресиян счел това действие на ромеите за нарушение на мирния договор и в отговор изпратил кавкан Исбул с голяма войска през същата 837 г. на юг. Българите стигнали до Беломорието и превзели град Филипи (северно от днешния Кавала).

---

[1] **Йордан Андреев, Андрей Пантев**, БЪЛГАРСКИТЕ ХАНОВЕ И ЦАРЕ от хан Кубрат до цар Борис III,Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 55.

[2] **Петър Коледаров**, Политическа география на средновековната българска държава, част I – от 681 до 1018 г.

[3] Летопис на кан Маламир, Подбрани извори на българската история, том II, „Българските държави и българите през Средновековието", Тангра ТанНакРа ИК, София, 2004, стр. 86 – 87.

В църквата на Филипи бил оставен надпис на Пресиян, в който четем: „I. От Бога владетелят на многото българи Пресиян изпрати кавкан Исбул, като му даде войска и ичиргу боила и кана боила колобър и кавканът [отиде] при смоляните …

II. Ако някой говори истината – Бог вижда. И ако някой лъже – Бог вижда. Българите сториха много добрини на християните [византийците], но християните забравиха. Ала Бог вижда!”.[1]

Вижда се, че Пресиян обвинява християните (ромеите) в нарушаване на мирния договор. В резултат на успешния поход „Пресиян присъединил към държавата си областта на Западните Родопи, населявана от славянското племе смоляни”.[2]

Чепинската котловина, която е населена със славяни от племето драговичи (драговити), като част от Западните Родопи, става част от България през тази 837 г., по времето на кан Пресиян.

През управлението на кан Борис (852 – 889), син на кан Пресиян, за България настъпват преломни времена. За да преодолее тежкото разделение в обществото, Борис решава да приеме християнството. Дилемата е кого да избере за духовен наставник – Рим или Константинопол. Той балансира между източното и западното християнство. За Борис било очевидно, че заедно с християнството в държавата му ще навлезе и чуждо влияние. През 863 г. той решава, че за България е по-изгодно и безопасно да приеме християнството по западен образец и приел ангажимент за това пред крал Людовиг Немски. Научавайки за намеренията на българите „в Константинопол се решили на крайни мерки – през есента на 863 г. ромейските войски нахлули в България. Случило се така, че по това време българската държава била сполетяна от големи бедствия. През август започнали земетръси, които продължили цели 40 дни. Годината била неплодородна, връхлетели скакалци, които унищожили реколтата, и населението страдало от голям глад. Изненадан от бързото развитие на събитията, Борис бил заставен да започне преговори с Византия – те завършили със сключването на „дълбокия” мир между двата народа.

Въпреки спечелената война Византия се съгласила на териториални отстъпки – Борис присъединил към България областта Загора. В замяна на това император Михаил III поставил едно единствено условие: българите да приемат християнството от Цариградската църква. В началото на 864 г. в Плиска пристигнали византийски духовници, които покръстили Борис с цялото му семейство и онези от българите, „които се отличавали по род, значение и богатство”. Сам византийският император станал кръстник на българският владетел, затова Борис приел християнското име Михаил. Езическата титла хан била заменена със славянската княз”.[3]

---

[1] Надпис на кан Пресиян, Подбрани извори на българската история, том II, „Българските държави и българите през Средновековието”, Тангра ТанНакРа ИК, София, 2004, стр. 87.

[2] **Йордан Андреев, Андрей Пантев**, БЪЛГАРСКИТЕ ХАНОВЕ И ЦАРЕ от хан Кубрат до цар Борис III,Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 65 – 66.

[3] **Йордан Андреев, Андрей Пантев**, БЪЛГАРСКИТЕ ХАНОВЕ И ЦАРЕ от хан Кубрат до цар Борис III,Велико Търново, изд. Абагар, 2015, стр. 70 – 71.

Темата е изследвана от Петър Коледаров, който пише: „Т. Василевски напълно основателно смята, че политическата граница между България и Византия през управлението на княз Борис I съвпадала с тази на учредената в 870 г. българска черковна организация. В. Н. Златарски също така е използувал епархийските списъци, за да очертае южната политическа граница на България с империята, но правилно приема, че Пловдив с областта си и Боруй (дн. Ст. Загора) не са били византийски, тъй като Патриаршията не би пропуснала да възстанови митрополитските катедри в тези стари и важни средища. Обаче цариградската светска и духовна власт последователно провеждала една тенденция с оглед да запази притежанията си върху загубените земи: продължавала само да ги споменава като числещи се към диоцеза на Патриаршията.

В случая епархията, подведомствената на Филипополския митрополит, но по традиция и във връзка с античното провинциално деление, наречена „Тракия", е включвала през втората половина на IX в. епископствата: Агатонике (дн. Оряхово, Хасковски окр.), Лютица (дн. с. Лъджа до Ивайловград), Скутарион (дн. Скутаре, Пловдивско), Левка (на вр. Спасовица над дн. с. Голямо Белово, Пазарджишки окр.), Влептос (дн. с. Костандово, Пещерско, Паз. окр.), Драмица (между дн. с. Драма и Малък Манастир, Ямболски окр.), Йоаница или Яница (в местн. „Килимите" до дн. гр. Елхово), Константция (дн. гр. Марица), Великия (в Зап. Родопи) и Буково (дн. с. Пилашево. Пловдивски окръг)".[1]

Трите епископии през втората половина на IX век в Западните Родопи са: Великия, Левка – Белово и Влептос – Костандово.

Днешният град Костандово е на 3 км. от Ракитово. Там са намерени основите на три раннохристиянски еднокорабни базилики. От същия период е и намерената раннохристиянска трикорабна кръстокуполна базилика „Николица" в Ракитово. Тя е най-голямата трикорабна базилика от V – VI век в Родопите. При направените археологически проучвания на „Николица" през м. юли 2015 г. в доклада на археолога Асен Салкин е записано: "При частично зачистване на централната апсида се натъкнахме на допълнителна стена на хоросан, долепена до вътрешното лице. Възможно е това да е синедрион, т. е. базиликата да е епископска". Този факт, допълнен с открития още през 70^те^ години на XX век баптистерий с писцина в северното фланкиращо помещение на базиликата дават основание да се заключи, че тя е била центъра на епископията Влептос. Базиликата е съществувала до XVII век, когато след помохамеданчването на Чепинската котловина е разрушена и според местно предание църковната утвар е укрита в подземно помещение на крепостта Кулата – Градот (античния град Потука). Районът около „Николица" е използван до XIX век за погребения. В самата базилика има открити мощи на светец. Не е известно на кого са мощите. Възможно е да са на мисионера Никита Ремесиански, който е убедил бесите да приемат християнството в края на IV век. Самата базилика и дори местността, където е изградена, местните са наричали до скоро манастир „Св. Никола". През 2015 г. археологът Салкин открива широка около 2 метра настлана с каменни плочи пътека, водеща към днешния стадион на Ракитово.

[1] **Петър Коледаров**, Политичеста география на средновековната българска държава, част I – от 681 до 1018 г.

Според него там е разположен жилищният комплекс на епископа и това може да се докаже с нови археологически разкопки по посока към стадиона.

Полагането на мощи на светци е била повсеместна практика при строителството на раннохристиянските храмове. Възможно е в олтара на „Николица" да е имало мощи на двама светци, т. е. там да са били мощите и на Св. Михаил Войн. Възниква въпросът защо тогава базиликата не носи неговото име? Отговорът може да е свързан с това, че през IX век, когато е починал Михаил Войн, тя вече е носела утвърденото име „Николица". Но може мощите на светеца да са били положени и в построената през IX – X век еднокорабна църква в крепостта Кулата – Градот. Нещо повече, възможно е тази църква да е построена именно заради светеца Михаил Войн, защото почитанието към него е било много значимо в този период. Това личи от Проложното житие, където се казва, че той е бил „пръв от първородните християни", „родом българин, не някак от низините, но от всечестен и благоверен род". Подавал ръка на бедните и им помагал. Прекарвал времето си в пост и молитва. Поради всичко това е обяснимо, защо родителите му, а и другите от Потука и района го наричали „свято дете". Нормално е в района „Terra Bessica", земята на вярващите, чистотата на душата и силната, безкористна вяра да са на особена почит. А и той не е от „низините", има благородно потекло, може би носи кръвта и гените на стар бески жречески род. Това обяснява защо именно него са избрали за „примикюр над волните войници". Примикюр е титла на второстепенен командир, подчинен на главнокомандващия, който води самостоятелна войскова единица.

През 836 г. кан Маламир присъединява Пловдив, но родопските планински епископии към Пловдивската митрополия остават в територията на Източната римска империя. През 837 г. кан Пресиян присъединил към България Западните Родопи, част от които са и планинските епископии на Пловдивската митрополия. Независимо от това чак до идването на кан Борис Пловдивската митрополия е част от Цариградката патриаршия. Това се променя след „дълбокия" мир от 863 г., въз основа на който кан Борис, семейството му и болярите му приели християнството през 864 г. Под името княз Борис I Михаил той се противопоставя на бунта на болярите и заповядва изтребление на 52^ма^ велики боляри заедно с целите им родове през 865 г. През тази преломна 865 г. България тръгва по пътя на християнството. През следващите няколко години княз Борис прави всичко възможно, за да защити църковната независимост на страната. Добър дипломат, той балансира между претенциите на патриарх Фотий и папа Николай I. В България след приемането на християнството, заедно с гръцките свещеници, идват и латински свещеници. В крайна сметка въпросът е решен на 4 март 870 г., когато свиканият църковен събор във византийската столица включва държавата на българите към Константинополската църква, от която е отделена. На тази основа княз Борис I Михаил през същата 870 г. създава църковната организация в България. След 870 г. Пловдивската и Старозагорската епархии вече са част от Българската патриаршия, но формално ромеите още ги вписват към Цариградската патриаршия, което личи от факта, че и в двете епархии не са възстановени гръцките митрополитски катедри.

Защо Михаил Войн воюва срещу етиопците и агаряните?

От Проложното житие на Михаил Войн става ясно, че той се включва във войната срещу „етиопленците и агаряните". Етиопленците или етиопците е название на африканските араби. Агаряни е название на малоазийските араби. В Житието е казано: „Случи се да се вдигнат етиопленците и агаряните срещу Римския град и срещу народа на християнската държава и царството. Вдигнаха се и римските хора с голямо множество и тръгнаха срещу агаряните. Понеже агарянският народ беше многоброен, римляните, виждайки, че агаряните и етиопците ги надвиват, бързо побягнаха всички в планините и по затънтените места". „Римския град" е Константинопол. В началото този град се е наричал Византион и от там през XVI век възниква понятието „Византия" като име на Източната римска империя. Тъй като само Римската империя е християнска държава, особено през първото хилядолетие сл. н. е., когато древните автори казват „християнската държава" имат предвид точно нея. В посочената война „римските хора" тръгват срещу „агаряните". Понеже „римските хора" са населението на Римската империя някои автори приемат, че по това време градчето Потука е римско селище. Но в текста по-горе е показана границата на България през периода от 815 г. до 870 г. и след това. След 837 г. планинските селища на Северозападните Родопи са част от българската държава. Независимо от това епископиите от Пловдивската епархия до 870 г. са част от Константинополската патриаршия.

Михаил III става император, когато е едва на 2 години, след смъртта на баща си Теофил през януари 842 г. Вместо него в началото управляват майка му императрица Теодора II и брат ѝ – кесарят Варда. Ревностна християнка и почитателка на иконите, Теодора II провежда през 843 г. църковен събор срещу иконоборците. Иконоборците са обявени за еретици и върху монетите отново се появява ликът на Христос. През 843/44 г. Теодора II води война със сектата на павликяните, които са дуалисти и иконоборци. Хиляди от тях намират смъртта си, посечени от римските войници. Над 100 хиляди мъже, жени и деца са ослепени. Част от павликяните са преселени на Балканския полуостров, в района на Тесалоники (Солун) и Филипопол (Пловдив). Останалите бягат на югоизток и създават своя държава през 843/44 г. на границата между Сирия и империята. Когато през 856 г. непълнолетният Михаил III отстранява от управлението с помощта на кесаря Варда майка си Теодора II и я праща в манастир, той започва война с павликянската държава. Павликяните са подкрепяни от Сирия, което дава основание на автора на Проложното житие на Михаил Войн да посочи, че войната е срещу „етиопляни и агаряни". Очевидно авторът причислява и павликяните към друговерците.

През 856 г. Пловдивската епархия, към която се числят родопските епископии Влептос (с център Потука, днешното Ракитово) и Левка (с център днешното Белово), е част от Константинополската патриаршия. Тъй като войната с павликяните по своята същност е религиозна война, то християните от Потука са приели призива да участват в нея като „римски хора", въпреки че тази територия вече е част от България. Но в Житието е подчертано, че Михаил Войн е

„избран за примикюр над волните войници". Те са свободни и са се присъединили по своя воля.

Включването на траките беси в защита на православните християнски ценности и символи във войната срещу павликяните показва тяхната изключителна ревност по отношение на вярата. Такава отдаденост на вярата бесите са проявявали и преди това. През 513/14 г. те се включват в армията на бунтовника Виталиан срещу император Анастасий I. По същество бунтът на Виталиан е бунт на войниците по повод неизплатените им заплати. Но за бесите това е война срещу монофизитството на императора, който по това време е 82/3-годишен. Подкрепяйки монофизитите, Анастасий I се обявява срещу основния християнски символ – светата троица. Бунтът не успява, защото императорът подкупва Виталиан – прави го управител на провинция Тракия и му дава 5000 литри злато (три литри злато са около 1 кг.). Показателно е, че наследникът на Анастасий – тракиецът Юстин I (518-527) се обявява срещу монофизитите (арианите).

За бесите от Потука Михаил е „свято дете", „българин, не някак от низините, но от всечестен и благоверен род". Макар и младеж на 25 години, той е избран за командир, „примикюр" на войската от района на Потука. Изправени срещу многочисленото множество на етиоплени и агаряни в планинската местност, ромеите се разбягват. Виждайки това, Михаил „…падна веднага ничком на земята, молейки се на Бога за християните и говорейки: „Господи, Христе, Боже, Вседържителю …" и прочее. Свършил молитвата, той се устреми срещу иноезичниците със своите войни".[1]

Светецът се обръща за помощ към Христос. Известно е, че павликяните не приемат Христос, те отдават по-голяма почит на архангел Михаил и на апостол Павел. Може би поради съвпадение на имената на Михаил Войн с архангел Михаил някои изследователи приемат, че павликяните от Пловдив в началото на XIII век, по времето на цар Калоян, са почитатели на Михаил Войн. Но те забравят, че Св. Михаил воюва през IX век срещу павликяните. Освен това при завръщането на Светеца у дома преди срещата със змея от дълбините на езерото той отново се моли и „направи знака на честния кръст върху лицето си". Известно е, че павликяните не приемат и символа на кръста. Няма как павликяните и арианите да почитат Михаил Войн, след като различията между тях и бесите, чийто представител е Св. Михаил, са толкова значими. Ненапразно авторът на „Проложното житие на Михаил Войн" смята павликяни и агаряни за „иноезичници".

Ето какво казва Патриарх Евтимий за битката на Михаил Войн в своето Похвално слово за Светеца: "Когато двете страни се сблъскаха в бран, римляните не можаха да се противят и веднага побягнаха. Щом видя това, божественият Михаил, удивен от неочакваното бягство, и с ръце и очи, вдигнати към небето, казва: *"Към Тебе, който живееш на небесата, въздигнах очите си."*... Като прекръсти бързо лицето си и подтикна към бой цялото войнство, ония, що бяха с Михаил, мъжествено воюваха и мъжествено побеждаваха; варварите пък, надявайки се на многото воини, много се съпротивляваха.... Когато прочее

[1] Проложно житие на Михаил Войн.

праведникът видя враговете напълно покрити с вечен срам и своето от Бога напълно запазено войнство, завръщат се в страната си със светла победа".[1] Самият факт, че Евтимий пише „Похвално слово за Светеца“ означава, че Михаил Войн се приема от официалната православна църква.

Къде е Тираиското място, където Михаил Войн среща водния змей?

Известни са трима християнски светци, които са змееборци: Св. Георги Победоносец, Св. Теодор Тирон и Св. Михаил Войн. Разликата между тях е, че Св. Георги и Св. Теодор Тирон са живели през II век и са убити мъченически в самото начало на III век. Св. Георги е починал на 23 април 303 г. в Никомедия – средновековен град до Константинопол на Мраморно море, а Св. Теодор Тирон е починал на 17 февруари 306 г. в Амасия – в днешна Северна Турция. В житията и на двамата светци (Св. Георги и Св. Теодор) няма нито дума за змееборство приживе. Чак през XI-XII век стават змееборци. В същото време Св. Михаил Войн, живял през IX век, е починал вследствие на нараняване от водния змей, с когото се е бил.

След победата, която „божият раб Михаил” постига срещу „иноезичниците”, в която не е пострадал нито той, нито неговите войници, те поемат към дома. Известно е, че войната, водена от император Михаил III срещу „етиопляните и агаряните” е в периода от 856 г. до 863/64 г. При връщането към дома, в района на Тираиското място, където има езеро, „божият раб Михаил” научава за девойката и змея. Езерото трябва да се намира между „римския град” (Константинопол) и Потука (край Ракитово). На това условие отговаря Чепинската котловина. Има три различни легенди, че там е имало езеро, но няма сведения то да се е казвало „Тираиско езеро”. Защо тогава летописецът на Проложното житие на Михаил Войн го е нарекъл така?

В книгата на краеведа Стефан Захариев, подготвена за печат около 1860/65 г. и отпечатана във Виена през 1870 г., се разказва за оризищата в района на селището Сарахан. Областният управител Али бей трябва да изгради челтиците (оризищата) на царска земя, като се задължава да дава половината от ориза за царските готварници, а другата половина запазва за себе си. Впоследствие селището се нарича Сарахан бейлю или Сарахане (днешният град Септември, обл. Пазарджик), а българите го наричат по това време и Загорово[2]. „По тези места отпърво не е имало челтици, но реченият кападжи башия Али Бей, изпросил дозволение да остане в Сарахан и там да посее нивята с орис, с условие, колкото орис излезне, половината да изпрати в царската готварница, а половината да задръжа за своя сметка, та после да са ся умножили чалтицити.”[3]

За да бъдат оризищата под вода се правят изкривени вади, които качват водата на най-високото място на нивите и ги заливат, след засаждането на ориза, до узряването му. За задържането на водата в нивите се изграждат от долната страна прегради, наречени тирове. Нивата се сее с ориз от 3 до 5

[1] http://www.pravoslavieto.com/life/11.22_sv_Mihail_Voin.htm.

[2] Фототипно издание с коментар, изд. на Отечествения фронт, 1973 г. Цитираното издание е „Географико-историко-статистическо ОПИСАНИЕ на Татар-пазарджишката кааза”, стр. 56.

[3] Пак там, стр. 44.

години, в зависимост от силата на земята, след това 1 година се сее с жито за подобряване на пръстта, а после 1 година нищо не се сее (нивата е празна). За да се посее житото преградите (тировете) се разрушават. Когато дойде новият период за сеене на ориз „тировете" пак се изграждат. „Но защото е потребно откак се ожъне оризът, да им ся цепят тировете (преградите) и да ся разораят повечко, та чак на другата година да ся насаждат с жито, и пак една година преди да станат челтици, да ся оставят праздни, то не удовлетворяват трудовете на стопаните им и затова сякогаш стоят много места необработени."[1]

От цитирания текст става ясно, че в района на Пазарджишко и Чепинско думата „тир" е използвана за означаване на преграда. В случая с оризищата това е преграда от пръст, земна преграда. Но Стефан Захариев описва и легендата за Чепинското езеро. „Старите предания доказват за Цепина, че това място, дълбоко преди много векове, било езеро, та от некой подземен огън, или силна тресавица, разцепил ся ридът, дето е на устието на проходът, и дето и сега изтичат цепинските реки; като ся изляла на езерото водата в полето, издавила много села, и извлекла и толкова си камъне щото от тога и до днес ся прекарват камъне за разни потребности и не ще да се свършат никогаш. Съ стремлението на тая вода излезнал и един исполински воден звер, който приличал на кит (гръцки хархариях). Тоя звер, откак ся изцедила водата, останал на сухо между села Елли-дере [днешното с. Ветрен дол] и Кюсемуратлъ [днешното с. Брататица] и умрел дето ся събирали от селата псетата, та ели месата му, и от тогава това място ся нарекло *песие поле,* а отцепеният клон нарекли Хархарий, което испосле Турците го искривили на Каркария, както ся нарича и до днес."[2]

„Тираиското място" означава „прегражденото място". В този смисъл водата на древната река Мътница, идваща от Баташкото блато и навлизаща в Чепинската котловина покрай днешното Дорково, както и водата от реките Ягодинка (днешната Стара река от Ракитово) и река Бистрица (днешната Чепинска река) от Велинград са били спрени от преграда. Възможно е да се е получило свличане на земна маса в устието на реката преди навлизане в дефилето към днешните пазарджишки села. Чепинското корито е било залято с вода и се е образувало езеро, наречено от автора на „Проложното житие на Михаил Войн" „Тираиско място" (прегражденo място). Дигането на водите в Чепинското корито е довело до това, че то (Тираиското езеро) се е свързало с Баташкото блато през река Мътница (Дорковска река), която и днес тече там. През тази връзка огромният воден звяр, за който разказва Стефан Захариев, е навлязъл в Тираиското езеро. При последващо земетресение преградата на входа на дефилето към Пазарджик се е разрушила и звярът е изтекъл с водата към селата Ветрен дол и Братаница.

Днес Баташкото блато е на дъното на язовир Батак. До построяването на язовира през 1956 г. блатото е съществувало. Много преминаващи хора през това място са намерили смъртта си, погълнати от него.

---

[1] Пак там, стр. 45.

[2] Фототипно издание с коментар, изд. на Отечествения фронт, 1973 г. Цитираното издание е „Географико-историко-статистическо ОПИСАНИЕ на Татар-пазарджишката кааза", стр. 64.

„От Батак, ¼ час към запад има една ниска равнина между последните клонове на Рилла планина [Ст. Захариев погрешно смята, че Рила започва не от района на Юндола и река Черна места, а от Баташкото блато], дето ся селските ливади, на които в северният край има големо и дълбоко езеро ½ час широко и 1 ½ час дълго, в което се стичат сичките потоци от речните клонове. Селяните наричат това езеро тресавище понеже повечето от повърхността му е покрита с един вид бурен (трева) с преплетени корени и стои като ливада, дето много злочестници, които не познават местото, пропаднали са съвсем на дъното му. В това езеро, като непристъпно на човеците и по-големите животни, има много големи риби, за които казват че в някои епохи, когато ставало голема суша, някои ся приближавали до водата и убивали с пушки от тези риби и ги извличали отвън с дълги канджи (куки), но неможали да ги ядат; щото месото им било тегаво и смрадливо. Около езерото имат вечните си жилища не само птиците като: разни диви патки (юрдечки), диви гъски, жерави и пр. но и вълци, лисици, зайци и пр. То се излива към северо-запад между два ръта и тече през Цепина, дето при Корова [днешното с. Драгиново] ся смеся с Бистрица [Чепинска река от Велинград] и Ягодинка [Стара река от Ракитово], както рекохме по-горе”.[1]

Според геолога проф. Тодор Николов двете големи падини: едната е Доспатската котловина, а другата е Чепинското корито заедно с Баташкото поле, са се образували в началото на миоценската епоха (преди около 23.5 милиона години). „По геоложки данни от миоценската епоха до днес Чепинското корито заедно с оградните височини се е издигнало с около 500 м. Следователно в края на миоцена и в началото на плиоцена [преди около 5.5 милиона години] надморската височина на Чепинското корито е била 250-300 м.”[2]

Преди около 4 – 5 милиона години климатът е бил субтропичен. Покрай р. Мътница (Дорковска река) е била разположена савана с типичните високи треви, която постепенно преминава към хълмовете наоколо в джунгла. По време на българо-френската палеонтологична експедиция през 1985/87 г. е открито находище с кости от 34 вида животни, 70% от които вече са изчезнали. В саваната и в джунглата около Дорково (в Чепинската котловина и Баташкото поле) са се разхождали мастодонти от вида ананкус анвернензис, два вида маймуни, саблезъби тигри, прамечки, антилопи, зебри, трипръсти коне хипариони, лъвове, бели носорози и много други. Реката е била с много меандри и разливи. Субтропичният климат е предполагал дъждовен период с огромно количество валежи и порои, но и засушавания.

След промяната на климата в умерено-континентален много от животинските видове са изчезнали. Но дълго време някои водни обитатели, за които споменава краеведът Стефан Захариев, по разкази на местните хора през 19 век още са се срещали в Баташкото блато. Навярно с едно от тези водни чудовища се е срещнал Михаил Войн.

---

[1] Фототипно издание с коментар, изд. на Отечествения фронт, 1973 г. Цитираното издание е „Географико-историко-статистическо ОПИСАНИЕ на Татар-пазарджишката кааза”, стр. 70.

[2] **П. Гелин**, Слоновата кост, изд. АДГ – Пловдив, 2007, стр.81-82.

Битката на Михаил Войн със змея

Когато Михаил се връща с войниците си към родния град Потука, стигайки Тираиското място, разпуска войниците си, като остава само със слугите си и решава да си почине. Един от слугите му вижда в далечината дим, взема ястието на примикюра и отива към дима. Там вижда девойка, която стои и плаче. Докато тя му разказва, че в езерото има змей, който изяжда хора и животни, ястието на примикюра загоряло. Връщайки се при Михаил, слугата-готвач разказва за девойката и какво тя е казала, как е загоряло ястието. Михаил се обръща към слугите си (рабите си) да отидат при девойката, но те не искат. Тогава той взема „големия си раб" (главния слуга) и отива там. Девойката е уплашена, моли ги да си отидат, защото след малко ще дойде змеят и ще погуби и тях. Змеят изяжда по една девойка от селото и сега е дошъл нейния ред. Михаил отпраща далече „големия си раб" с коня. Самият той пада ничком на земята за молитва, след което прави кръстния знак. Взема щита и меча си (мечовете на бесите са дълги и се наричат „ромфеи") и в този момент от водите на езерото се задава змеят. Главата му стърчи над водата 20 сажена, опашката му е 40 лакътя. Има три глави, но те са само привидение – вижда ги само божият раб Михаил.

Възможната причина за появата на дим над езерото е дадена от К. Иречек, който при движението си от с. Лъджене към Каменица в студеното време видял над тревата пушек. Оказало се, че това е изпарение от естествения топъл минерален извор Власа. Водата е с температура 85^0 и местните му разказали, че изворът тече там от памтивека и някои си варят в него яйца за десетина минути. Иречек казва, че този извор е с "най-високата температура от всички досега известни не само чепински термални извори, но и в цялото царство". [1] Споменаването на загорялото ястие на Михаил Войн е детайл, по който Житието му се различава от това на Св. Георги и Св. Теодор Тирон. Това възможно обяснение е свързано само с особеностите на Чепинското корито – Тираиското място.

Змеят изяжда хора и животни. За да заситят глада му, местните хора му изпращат млади момичета по ред. Една от легендите от Чепинското езеро разказва, че когато дошъл редът на любимата на един овчар, той отишъл при змея пръв. Водел и магарето си, което преди това натоварил с чували, пълни с прахан (средство за получаване на огън, от вътрешността на узряла дървесна гъба, при запалване само тлее). Преди да дойде змеят, овчарят запалил праханта. Когато змеят дошъл, той го помолил да почака любимата му, докато се приготвя за него. Вместо нея да изяде магарето му. Змеят се съгласил, защото заедно с девойката щял да изяде и магарето. Но когато глътнал магарето заедно с натоварените чували с прахан, в стомаха му загорял огън. Змеят умрял в страшни мъки и овчарят спасил любимата си.

Друга версия на тази легенда разказва как, след като глътнал магарето с горящата прахан, змеят се мятал неистово в опити да повърне магарето, но не успявал. Ударил с опашката си ридът между Каркария и Алабак и го процепил.

[1] **СбНУ** 26, с. 64.

Водата от езерото изтекла към пазарджишките села заедно с него. Там той умрял в страшни мъки и псетата ръфали месата му месеци наред. Така овчарят спасил любимата си, а също и други хора и животни.

Фактът, че слугите на Михаил не идват с него, а той после отпраща и „големия си раб" с коня, е интересна подробност. В този момент и девойката е далече, и тя е невидима. Остава само светецът със змея. Войнът на Доброто срещу олицетворението на Злото. Битката е за девойката, която в християнството е символ на душата. Битката е за Душата. Войнът отсича с меча си трите глави на змея – привидения. Светецът води битка едновременно в трите свята: подземният – на мъртвите, земният и небесният – на душите. Побеждава, но е ранен от опашката на змея. Наранена е дясната му буза и лявата ръка. Съществува схващане, че лявата ръка носи посоката „отвъд", към божествения свят. Наранената лява ръка в този смисъл символизира, че божият раб Михаил е изпълнил мисията си и е готов да премине „отвъд".

В Житието се казва: „Светецът взе щит и меч, та отсече на лукавия трите глави – привидения. Змеят пък сви опашката си, удари го по дясната буза и по лявата ръка и му нанесе рана. И след като за малко беше в несвяст, бързо стана пак. Рабът му, виждайки това чудо, изтича в града и възвести случилото се. А гражданите излязоха от града със свещи и кадила да посрещнат светеца, като славеха Бога. Той предаде девойката на родителите ѝ."

Тази част от Житието на Михаил показва, че хората от селото на девойката са християни. Те славят бога със свещи и кадила. Това е още един детайл, който отговаря на реалността в Чепинско, където бесите приемат християнството още в края на IV век. Победата на светеца над змея от езерото е лъч надежда за тях. Те не са видели борбата, но инстинктивно чувстват, че това е повторение на битката на Архангел Михаил със Сатана в Небесното царство. Връзката между двете битки е размерът на змея: срещу Михаил Войн се изправя Сатана под формата на змей, който над водата е 20 сажена – 100 лакътя и във водата е 40 лакътя – общо е 140 лакътя (98 метра). Този размер е променен от Патриарх Евтимий в неговото Похвално слово за Св. Михаил. В Словото змеят е 3-4 сажена или около 10.5 – 14 м. Дори и след такава промяна звярът пак е огромен, като се има предвид, че срещу него е сам войн с меч и щит.

Последни дни и успение на Михаил Войн

В онези далечни времена пътищата не са минавали по реките, а също и селищата не са били в ниското до реките. Пътищата са следвали съответния хребет, а селищата са били високо в планинската част, защото така са били по-защитени. Пътят за Чепинското корито не е бил по дефилето на река Ели дере (сега р. Чепинска), а е идвал от Баткун (крепостта Баткунион), пресичал е рида Каркария срещу крепостта Цепина и е заобикалял по рида вляво през връх Мел към Харманите, връх Домузалан, където се е разделял към тракийското светилище с крепост Пашино бърдо и Кулата-Градот (Потука) или към Мантарица (Manna terra – свещена земя, земя на прорицатели) и връх Сутка (днешния връх Голяма Сютка, около който според краеведа от XIX век Стефан

Захариев се е намирало Централното светилище на Бог Сива, обслужвано от жреците на бесите).

Другата възможност е пътят да следва хребета от дясната страна на река Ели дере с днешното село Варвара, днешната хижа Равно боре, покрай тракийското светилище на връх Милеви скали, покрай село Корово (днешното Драгиново), село Каменица (сега квартал на Велинград), край село Баня (сега квартал Чепино на Велинград) и към връх Сютка или към Кулата-Градот (Потука).

По времето, когато Михаил Войн се завръща от войната с „иноезичниците" (втората половина на X век, 865 – 866 г.), Чепинското корито е било залято с вода и очевидно в по-късно време се е появили онези „подземен огън, или силна тресавица", за които говори Стефан Захариев и които разцепили ридът между днешните хребети Каркария и Алабак, та изтекла водата към пазарджишките села заедно с онзи огромен воден звяр, приличащ на кит. Михаил със слугите си или с рабите си, както е отбелязано в Проложното му житие, е по-вероятно да е минал покрай светилището на Милеви скали, защото отрядът му е видял отблизо димът край езерото (вероятно изпаренията от геотермалния извор Власа край с. Каменица). В този случай девойката е от Корово (днешното Драгиново) или от Каменица.

Времето, през което Михаил се е бил с етиопците и агаряните може да е до 9 – 10 години (от 856, когато император Михаил III започва войната срещу павликяните, подкрепяни от етиопци и агаряни от Сирия, до 865/66 г.). Последната му битка със змея от водните дълбини е достоен завършек на светия му живот. Авторът на „Проложното житие" е описал размерите на змея 140 лакътя (98 метра), което от гледната точка на числата и Кабала означава сравняване с победата на Архангел Михаил срещу Сатана и край на пребиваването на Сатана на Небето и запращането му на Земята. Патриарх Евтимий редуцира размерите на змея, с който се бие Св. Михаил до 3 – 4 сажена (14 метра), което от гледна точка на числата и Кабала означава промяна. И наистина краят на земния живот на Михаил Войн (867 г.) бележи огромна промяна – България от езическа страна се превръща в християнска държава. В Похвалното си слово за Светеца Патриарх Евтимий пише: "Ден е не за плач и печал, но за веселие и радост! Понеже праведникът е похвален, хората ще се възвеселят!" [1]

Връщайки се в родното си място Потука, Михаил скоро умира от раните си, нанесени му от змея. В житието този момент е описан така: „Продължавайки пътя, светецът стигна до своя дом, поживя малко дни, предаде блажената си душа на Господа, когото бе възлюбил от младини, и премина в небесното царство, като правеше много знамения и чудеса и даваше изцелителни дарове на идващите с вяра при него". Мощите му придобиват целебна сила. Светецът става Небесен закрилник на Западните Родопи, земята на бесите. При него идват болни за изцеление и надежда. „Изключително е богат наборът от болести и страдания, които Михаил Войн изцерява чрез мощите си според Службата (Стишния пролог) – "от множество недъзи душевни и телесни", "на слепите даваше светлина, на вредоножните (хромите) изцеление, на лежащите сякаш (като) благотечение (пращаше) благодат, и на беснеещите (даваше)

[1] http://www.pravoslavieto.com/life/11.22_sv_Mihail_Voin.htm.

избавление, и на болящите ги глава" [тези пасажи не влизат в новобълг. превод на Службата, поради което тук са преведени от оригинала]. Сред страдащите от главобол и на лежащите, на които светецът скоро се притичва с благодатта си, е бил и самият цар Калоян." [1]

Цар Калоян е коронясан на 8 ноември – Архангелов ден. Избирайки този ден Калоян съзнателно се обявява за наследник на княз Борис I Михаил, който около три века преди това също успешно е балансирал между интересите на Константинополската патриаршия и на римския папа. За Калоян архангел Михаил става личен защитник, което личи от неговите действия. След като взема мощите на светеца Михаил Войн от Потука процесията, начело с царя се отправя към Търново. Спират да пренощуват край река Дряновска в района на древна крепост „Градът". На това място впоследствие съгласно канона се изгражда манастир (днешния Дряновски манастир), носещ името „Св. Архангел Михаил".

Ето как в Проложното житие е показан моментът на внасянето на мощите на Михаил Войн в Търново: „Когато царуваше великият цар Калоян и превзе Потука, той пренесе свети Михаил. Чувайки за това, патриарх Василий излезе с целия клир и с болярите със свещи и кадила да посрещне светеца. Цар Калоян и патриархът взеха светеца, внесоха го в богоспасяемия Царевград Търнов и го положиха във великата патриаршеска църква "Свето Възнесение" в нов ковчег". Можем да си представим тържествената обстановка през есента на 1205 г., когато Калоян след победата над латинците край Адрианопол (Одрин) унищожава цвета на западното рицарство, пленява император Балдуин Фландърски, превзема Филипопол и още няколко западно родопски крепости (Баткунион, Цепина, Потука) и разрушава стените им, за да не се използват срещу възстановената България, се появява пред портите на столицата Търново с мощите на светеца. Посрещат го патриархът с болярите и търновчани. Отправят се към патриаршеската църква „Свето Възнесение Господне" и там лично Калоян и патриарх Василий внасят мощите на Св. Михаил Войн в църквата. Заедно с архангел Михаил, светецът Михаил Войн става защитник и покровител на Търновска България. Близо два века мощите на светеца престояват в църквата „Свето Възнесение Господне". По времето на патриарх Евтимий Търновски в края на 14 век те още са там. Тогава Евтимий пише своето Похвално слово за Св. Михаил.

През 1393 г. османските завоеватели превръщат патриаршеската църква в джамия и патриарх Евтимий се премества в търновската църква „Св. Св. Петър и Павел". Вероятно тогава Евтимий пренася ценните книги и мощите на Св. Михаил в тази църква. Това твърдение се основава на думите на Петко Славейков („Събрани съчинения", 1979, т. IV, стр. 186) който бил чул, че при разбиване на стената на църквата „Св. св. Петър и Павел" била открита зазидана библиотека, в която бил открит също черепа на св. Михаил от Потука. Говорело се, че митрополит Иларион Критски наредил книгите да бъдат изгорени, а мощите били продадени на гръцки таксидиот, който ги занесъл във Влашко.

[1] https://liternet.bg/publish/akaloianov/stb/mihail.htm#20.

Няма преки сведения, че мощите на Св. Михаил Войн са изнесени от патриаршеската църква „Свето Възнесение Господне" в Търново. Възможно е те още да са там и чакат да бъдат открити. Духовният закрилник на цар Калоян и на Търновска България през съдбовната 1205 г. е изминал пътя си от градчето Потука (Ракитово) до столицата Търново. Днес може да измине съдбовния път във времето до българите в родината и по света, които пак имат нужда от неговата духовна закрила.

РАЗДЕЛ „НУМИЗМАТИКА“

НЕИЗВЕСТЕН МАЛЪК НОМИНАЛ МОНЕТА НА МЕСАМБРИЯ ОТ ТИПА “ГЛАВА НА ДИОНИС ГРОЗД” (115/105 – 72/71 Г. ПР. Н. Е.) С КОНТРАМАРКА “РАК”, КОНТРАМАРКА ИЗПОЛЗВАНА ОКОЛО СРЕДАТА НА I В. ПР. Н. Е. В АПОЛОНИЯ ПОНТИКА

Ставри Топалов

Още в началото на колекционерската си дейност имах като цел издирване, придобиване и проучване на монетите на тракийските владетели и монетите на градовете от района на Тракия, отсичани в периода VII в. пр. н. е. При това специално внимание обръщах на монетите на трите най-значителни антични градове, намиращи се на територията на съвременна България, а именно Аполония, Месамбрия и Одесос.

Резултати от първите си проучвания в областта на тракийското монетосечене и история започнах да представям непосредствено след началото на 1970 г., по време на провежданата в клуба на Софийското нумизматично дружество просветна и изложбена дейност. Тогава ежемесечно се изнасяха беседи за миналото от тракийските земи от едни от най-известните български изследователи, на които срещи присъстваха освен колекционери и интересуващите се от тази тематика граждани. Една от първите лекции, изнесена от проф. Хр. Данов, бе свързана с представяне историческите сведения за Месамбрия на Черно море. Като първия по това време отговарящ за просветната и изложбената дейност в дружеството, организирах едновременно с изнасянето на всяка лекция и на представянето на сбирка от монети на колекционери, при това монети свързана с тематиката на лекцията. В повечето случаи притежателят на представяната сбирка изнасяше кратък съпътстващ лекцията доклад, свързан с подредения от него нумизматичен материал. Изнасяните от научните работници лекции, както и кратките доклади от колекционерите, се съхраняваха в архива на нумизматичното дружество с цел включване в издаваните от дружеството брошури, списания и сборници, разпространявани в нумизматичните клубове в страната. Така бяха отпечатани десетина циклостилни бюлетини на дружеството и три сборника с изнасяните от научните работници доклади, като по неизяснени причини тогава не се издадоха подготвените сборници с докладите само на колекционерите. Някои от тези доклади по-късно се публикуваха

в други просветни и агитационни материали на дружеството, материали които се предоставяха и на останалите нумизматични организации в страната.

Тъй като изминаха много години от тази продължително провеждана до 1989 г. от нумизматичните организации просветна и изложбена дейност (осъществени бяха над 100 регионални и национални изложби, много клубни изложби и дори тримесечна изложба на антични и средновековни монети в чужбина), си позволявам с това въведение към настоящото проучване да припомня на имащите отрицателно мнение за дейността на няколко десетките български граждани, членове на над 100 нумизматични дружества в страната, за техния принос за даване по собствено желание достъп до притежаваните от тях нумизматични материали, както и за техните собствени проучвания за намиращите се извън музейните сбирки антични и средновековни монети. Имащите подчертан научен интерес колекционери на монети от това време постепенно преминаха от изнасянето на кратки популярни доклади към публикуването на значими проучвания, свързани с монетосеченето и историята от земите на древна Тракия. За пример ще отбележа, че трима от участниците в тази начална просветната дейност членове на нумизматичното дружество досега са публикували близо 450 статии в научни списания и са издали на свои разноски 56 студии, монографии и каталози. Не малък е и приноса на няколко десетки други колекционери с подчертани научни интереси, публикували отделни статии и издали студии или монографии.

Със съжаление следва да отбележа, че след 1989 г., в резултат на провежданата нова държавна политика в областта на проучване и опазване на културното наследство, вече не съществуват реални възможности за колекциониране от българските граждани на антични и средновековни монети, а поради това и непосредствен траен интерес към миналото от нашите земи. Не се подпомогнаха нумизматичните организации в тяхната дейност, довело до отнемане възможността да имат клубна база и да провеждат организационна, просветна и изложбена дейност. Преустанови се създаването на младежки секции от ученици и студенти, довело понастоящем да са останали само малцина дългогодишни колекционери на преклонна възраст. На гражданите и на колекциониращите античнии и средновековни монети не се даде нужната информация за наложеното задължително деклариране и регистриране, както и не се предостави необходимия срок за деклариране и регистриране на притежаваните от тях културни ценности. В резултат на това се декларираха и частично регистрираха само около 60 нумизматични сбирки. Както отбелязахме, до 1989 г. организираните в нумизматични клубове и притежаващите сбирки от монети бяха няколко десетки български граждани. Това доведе до положението понастоящем да останат запазени и проучвани много малко от тези нумизматични сбирки, като за останалите вероятно липсва нужната имформация какво е станало с тях.

След представеното до тук, считам за необходимо да покажа и пътя по който преминаха моите проучвания за монетосеченето и историята на Месамбрия, както и вероятно последния мой принос към тази тематика, свързан с публикуване на един неизвестен досега номинал бронзова монета на града,

контрамаркирана с рядко срещана контрамарка на съседната на Месамбрия Аполония. Сравнително по същият начин преминаваха и поредиците от останалите ми проучвания (понастоящем над 400 статии и доклади, както и 34 студии и монографии), като считам за необходимо да покажа и какво бе отношението на част от работещите в държавните институции научни работници към проучванията на нямащите според тях нужното специализирано образование български граждани. Като дългогодишен отговорник за провежданата в нумизматичните дружества в страната просветна, експертна и изложбена дейности обръщам внимание, че почти по същия път премина дейността на много колекционери с научни интереси.

Освен изнасяните доклади в нумизматичните дружества и провежданите изложби с монети на Месамбрия от моята сбирка, до 1990 г. подготвих за печат четири статии, които бяха предложени за публикуване в списание "Нумизматика". След значително забавяне, две от тях бяха отпечатани през 1988 г. и 1991 г. Както установих по-късно, забавянето и непубликуването на тези проучвания бе поради подготвяната по това време дисертация за монетосеченето на Месамбрия от член на редакционната колегия на списанието. Двете от тези четири статии излезнаха едва след защитата на тази дисертация. Тъй като считах, че издирения и предаден за публикуване значителен нов нумизматичен материал, както и направеното му проучване имат съществено значение за монетосеченето на Месамбрия и особенно за контрамаркираните от града монети, реших да обединя тези статии в малка монография с добавяне каталог на известните дотогава монети, отдавани на града. Придържайки се към текстовете от статиите и имайки за цел да публикувам по-бързо резултатите от тези си проучвания, не представих по най-пълния начин вижданията си за монетосеченето на Месамбрия в тази монография, издадена през 1995 г. Направих нужните допълнения през 1997 г. в монографията за контрамаркирането на монети от Западнопонтийските градове, както и в нейното продължение, а именно монографията от 2002 г. В някои от следващите си проучвания представих нови типове монети и контрамарки на Месамбрия, както и направените на тяхно основание нови изводи за монетосечнето и историята на града. В известните ми проучвания на работещи в държавни институти и музеи български изследователи, досега не се отбелязват както следва публикуваните от мен нови типове монети на Месамбрия и аргументираните нови виждания. Стига се дори дотам, че публикувана за първи път от мен и много съществена за установяване началото на монетосеченето на града монета, тя да не се представя с цитиране на тази първа публикация, а надълго и нашироко да се обяснява, как автора на новата публикация случайно е попаднал на фотография на тази монета, как е разбрал кои е фотографа, как е научил от него че е намерена в България, как я е проучил по фотоса, до какви нови изводи е достигнал, като едва накрая отбелязва, че същата монета е попаднала и "в полезрението на софийския колекционер Ставри Топалов", без да отбележи, че именно този колекционер (отдавна доктор в тази област на проучванията си), я е публикувал за първи път, при това заедно с други подобни неизвестни по това врене малкономинални ранни монети, които до тогава в проучванията не се разграничаваха от

масово отсичаните сребърни монети на Месамбрия. На основание на извършеното от този софийски колекционер за първи път самостоятелно разглеждане на тези най-ранни монети на града, за първи път се представихха изводите, променящи значително вижданията за началото на отсичането на монети на Месамбрия. До сега този, а и много други подобни случаи, не са били обект на каквито и да е коментарии от други български изследователи, работещи в същата област. И ако избягвах да вземам отношение към този появил се през последните десетилетия предпочитан подход в работата на немалко научни работници, причина за това е че написаното остава и рано или късно нужните съпоставки и изводи могат да бъдат направени. Разбира се, ако има интерес това да бъде направено.

Преминавайки към представяне и проучването на неизвестния досега малък номинал бронзова монета на Месамбрия от типа "глава на Дионис грозд" се придържам към текста на предаденото от мен през 1985 в списание "Нумизматика" проучване "На коя Месамбрия принадлежат монетите от типа "глава на Дионис грозд", статия отпечатана през 1988 г. (*Топалов, 1988, 2734*). В това проучване разгледах за първи път дотогава всички известни сведения определящи от името на кое антично селище се е считало, че са отсичани тези монети, както и представих аргументирани доводи, че това е Месамбрия на Черно море. По това време илюстрирах само по един екземпляр от всеки разглеждан тип собствена монета, като тук ще представя всички свои монети от този тип, спазвайки текстовете и фотосите от декларационните материали на монетната ми сбирка (*stmes раздел автономни монети на Месамбрия от сбирка Топалов*).

Известни са две антични селища, носещи името Месамбрия, а именно значителния полис на Черно море и малкото укрепеното селище на Бяло море (*Данов, 1968, 242, 247*). Голямата разлика в икономическите и политическите възможности на двете Месамбрии бяха дали основание на изследователите до 1900 г. да отдават всички монети с името Месамбрия на града от Черно море.

През 1900 г. Д. Такела публикува една монета от типа "глава на Дионис грозд", намерена в България, с предположението че тези монети са отсичани в Месамбрия на Бяло море, тъй като според него именно в този район е доминирал култа към Дионис, докато той не е бил разпространен в района на Месамбрия на Черно море (*Tachella, 1900, 258*).

Това ново определение е прието от Б. Хед, Е. Баблон, Д. Хил, Н. Мушмов и В. Швабахер. По-късно, публикувайки една подобна контрамаркирана монета, В. Швабахер променя мнението си, като счита, че тези монети са отсичани в Месамбрия на Черно море (*Schwabacher, 1942, 97*).

През 1946 г. Т. Герасимов не коментира виждането на В. Швабахер и се придържа към наложилото се дотогава мнение, че тези монети са отсичани в Месамбрия на Бяло море. В появяващите се след това проучвания на български изследователи се приема, че монетите от типа "глава на Дионис грозд" не са отсичани в Масамбрия на Черно море (*Герасимов, 1950, 2930; Драганов, 1980, 715*). В своята дисертация "Монетосеченето на Месамбрия през елинистическата епоха (25072/71 г. пр. н. е.)" Ив. Карайотов с едно изречение отбелязва съществуването на монети от типа "глава на Дионис грозд", които някои

изследователи отдават или на Месамбрия на Егейско море или на Месамбрия Понтика, но не ги включва в разглеждането и каталога на монетите на Месамбрия от дисертацията (*Карайотов, 1985*). Те са разглеждани като отсичани в Месамбрия на Черно море в по-късните му публикации (*Карайотов, 1992, 47; Karayotov, 1995; Karayotov, 2009*), т. е. след статията ни в списание "Нумизматика" (*Топалов, 1988, 2734*). В тази своя статия представих голям брой доводи за отсичането на монетите "глава на Дионис грозд" в Месамбрия на Черно море, като тук ще отбележим само ненамирането на подобни монети в района на Бяло море (информация изпратена по моя молба от уредника на нумизматичния кабинет в Атина проф. Турацоглу, запознат с това ни проучване от преди отпечатването му, информация изпратена с писмо от 08.12.1985 г.) (*по-подробно представяне на изложеното до тук в Топалов, 1988, 2734; Топалов, 1995, 2843, 99101, 107118*).

В същите проучвания публикувах бронзова монета от типа "глава на Дионис грозд" с необичайно голямо ядро и необичайно изображение на главата на Дионис. Според това проучване изображението на главата е подобно на това от късните емисии тетрадрахми на Масамбрия от типа "глава на Херакъл Зевс на трон", в които Херакъл с изобразен с портретни черти на Митридат VI. Дотогава не бе установено отсичането на подобна емисия от подобни монети (*Топалов, 1988, 2829; Топалов, 1995, 3132*). Досега при коментиране на този монетен тип от други изследователи не е отбелязвано кой ги е публикувал за първи път и кой е направил първи извода, че главата на Дионис е с портретни черти на Митридат VI. По този повод в няколко редки случаи само се цитират проучвания, в които изобщо не се е представяло виждането, че главата на Дионис с портретни черти на Митридат VI, а само отдавна известния факт, че главата на Херакъл в някои от отсичаните в Западнопонтийските градове тетрадрахми от Александров тип от късните емисии е с портретните черти на понтийския владетел.

Първоначално ще представя всички тетрахалкове от типа "глава на Дионис грозд" намиращи се в сбирката ми от монети на Месамбрия (*stmes раздел автономни монети на Месамбрия от сбирка Топалов*).

1.0. Бронзови монети октохалк на Месамбрия от типа "глава на Дионис вероятно с портретни черти на Митридат VI MESAM/BRIANWN грозд"

Обобщено описание на монетния тип

лице: Младежка глава на Дионис с бръшлянов венец надясно. Главата на Дионис вероятно с портретни черти на Митридат VI.

опако: MESAM (вертикално вдясно) BRIANWN (вертикално ляво). Между надписа грозд, над който се виждат два лозови листа, а под грозда цял лозов лист. В някои емисии буква или без букви.

1.1. Монета колекция Топалов. Надпис MESAM/BRIANWN. Отляво на грозда буквата Е. Главата на Дионис представена с портретни черти на Митридат VI, подобни на тези от късните тетрадрахми на Месамбрия. Добра запазеност на изображенията и надписа. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 11,33 г, диаметър 2223 мм, дебелина 4,5 мм, обр. 1.1

фотос мащаб 1:1, обр. 1.1

Монетата публикувана в Топалов, 1988, 2734; Топалов, 1995, 99.

2.0 Бронзови монети октохалк на Месамбрия от типа "глава на Дионис MESAM/BRIANWN грозд"

Обобщено описание на монетния тип

лице: Младежка глава на Дионис с бръшлянов венец надясно. Леко варваризиран стил на изпълнение.

опако: MESAM (вертикално вдясно) BRIANWN (вертикално ляво). Между надписа грозд, под който се вижда цял лозов лист. Отляво на дръжката на грозда D, отдясно W.

2.1 Монета колекция Топалов. Надпис MESAM/BRIANWN. Над грозда буквите D/W. Много добра запазеност на изображенията и надписа. Тъмна патина. Местонамиране неизвестно.

Тегло 6,48 г, диаметър 20 мм, дебелина 3,5 мм, обр. 2.1.

фотос мащаб 1:1, обр. 2.1

Монетата публикувана в Топалов, 1988, 2734; Топалов, 1995, 100, 1

2.2 Монета колекция Топалов. Надпис MESAM/BRIANWN. Над грозда буквите D/W. Много добра запазеност на изображенията и надписа. Светлозелена патина. Местонамиране в района на Несебър.

Тегло 7,89 г, диаметър 2122 мм, дебелина 4,0 мм, обр. 2.2

фотос мащаб 1:1, обр. 2.2

Монетата публикувана в Топалов, 1988, 2734; Топалов, 1995, 100, 2.

2.3 Монета колекция Топалов. Надпис MESAM/BRIANWN. Над грозда буквите D/W. Недобра запазеност на изображенията и надписа. Тъмна патина. Местонамиране в района на Варненска област.

Тегло 5,85 г, диаметър 20 мм, дебелина 3,0 мм, обр. 2.3

фотос мащаб 1:1, обр. 2.3

Монетата публикувана в Топалов, 1988, 2734; Топалов, 1995, 3.

2.4 Монета колекция Топалов. Надпис MESAM/BRIANWN. Над грозда буквите D/W. Недобра запазеност на изображенията и надписа. Тъмна патина. Местонамиране неизвестно.

Тегло 6,92 г, диаметър 19,5-21 мм, дебелина 3,5 мм, обр. 2.4

фотос мащаб 1:1, обр. 2.4

3.0 Бронзови монети октохалк на Месамбрия "глава на Дионис грозд" с кръгла градска контрамарка "глава на Деметра", поставяна върху главата на Дионис за маркиране на отсичаните по времето на понтийския владетел монети на Месамврия и превръщането им в редовни монети на града по времето на римското доминиране в района на западнопонтийското крайбрежие.

Обобщено описание на монетния тип

лице: Кръгла контрамарка "глава на Деметра надясно". върху глава на Дионис от монета на Месамбрия "глава на Дионис грозд"

опако: Следи от надписа MESAM/BRIANWN и изображение на грозд с листа. Магистратски монограм D/W.

3.1 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка "глава на Деметра" с диаметър 8,0 мм, поставена върху долната част на главата на Дионис. Добра запазеност на изображението и контрамарката. Поради деформиране на ядрото при контрамаркирането от опаковата страна са запазени изцяло горната част от надписите и изображението на грозда. Зелена патина. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 5,25 г, диаметър 20 мм, дебелина 3,0 мм, обр. 3.1

фотос мащаб 1:1, обр. 3.1

Монетата публикувана в Топалов, 1997, 83.

3.2 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка “глава на Деметра” с диаметър 8,0 мм, поставена върху долната част на главата на Дионис. Добра запазеност на изображението и контрамарката. Поради деформиране на ядрото при контрамаркирането от опаковата страна са запазени изцяло горната част от надписите и изображението на грозда. Зелена патина. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 6,21 г, диаметър 22-22,5 мм, дебелина 3,3 мм, обр. 3.2

фотос мащаб 1:1, обр. 3.2

3.3 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка “глава на Деметра” с диаметър 8,0 мм, поставена върху долната част на главата на Дионис. Добра запазеност на изображението и контрамарката. Поради деформиране на ядрото при контрамаркирането от опаковата страна са запазени изцяло горната част от надписите и изображението на грозда. Поради поставяне напречна черта на клона на грозда, монограмът D/W може да се разглежда като DTW. Зелена патина. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 6,91 г, диаметър 19,5-21 мм, дебелина 4,0 мм, обр. 3.3

фотос мащаб 1:1, обр. 3.3

4.0 Бронзови монети октохалк на Месамбрия “глава на Дионис грозд” с кръгли градски контрамарки “шлем с грива наляво” и “глава на Деметра”, поставяни върху главата на Дионис за маркиране на отсичаните по времето на понтийския владетел монети на Месамбрия и превръщането им в редовни монети на града по времето на римското доминиране в района на западнопонтийското крайбрежие.

Обобщено описание на монетния тип

лице: Кръгли контрамарки “коринтски шлем наляво” и “глава на Деметра надясно” върху глава на Дионис от монета на Месамбрия “глава на Дионис грозд”.

опако: Следи от надписа MESAM/BRIANWN и изображение на грозд с листа.

4.1 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка “шлем с грива наляво”, поставена в средата на главата на Дионис и кръгла контрамарка “глава на Деметра”, поставена в долната част на главата на Дионис. Добра запазеност на изображението и контрамарките от лицевата страна. Поради деформирането на ядрото при нанасянето на двете контрамарки от опаковата страна са запазени само отделни части от надписа и изображението. Тъмнозелена патина. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 5,19 г, диаметър 20,521,5 мм, дебелина 3,0 мм, обр. 4.1.

фотос мащаб 1:1, обр. 4.1

Монетата публикувана в Топалов, 1995, 110; Топалов, 1997, 85, 2; Топалов, 2004, 212213, 3.

4.2 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка “шлем с грива наляво”, поставена в предната част на главата на Дионис и кръгла контрамарка “глава на Деметра”, поставена в задната част на главата на Дионис. Добра запазеност на изображението и контрамарките от лицевата страна. Поради деформирането на ядрото при нанасянето на двете контрамарки от опаковата страна са запазени само отделни части от надписа и изображението. Тъмнозелена патина. Местонамиране в района на Бургаска област.

Тегло 7,48 г, диаметър 21,522,5 мм, дебелина 3,5 мм, обр. 4.2.

фотос мащаб 1:1, обр. 4.2

Монетата публикувана в Топалов, 1995, 110.

5.0 Бронзови монети октохалк на Месамбрия “глава на Дионис грозд” с кръгли градски контрамарки “шлем с грива наляво” и “глава на Деметра”, поставяни върху главата на Дионис за маркиране на отсичаните по времето на понтийския владетел монети на Месамврия и превръщането им в редовни монети на града по времето на римското доминиране в района на западнопонтийското крайбрежие. Същата монета пренасечена в монетарницата на Дионисопол като монета от типа “глава на градска богиня Деметра седнала на престол държи патера”

Обобщено описание на монетния тип

лице: Глава на градска богиня с крепостна корона, като ясно личат контурите на изображението и контрамарките от използваната за надпечатване монета на Месамбрия. При завъртване на монетата на 180° се виждат контурите на лицето и косата с бръшлянов венец на главата на Дионис надясно. В задната долна част на главата на Дионис (съвпадаща с окото и носът на главата на градската богиня) кръгла контрамарка с диаметър 8 мм “глава на Деметра надясно”. В задната горна част на главата на Дионис се вижда по-голямата част от кръгла контрамарка с диаметър 8 мм “шлем с грива наляво”.

опако: ISIO (част от надписа DIONUSIO) (вертикално отгоре надолу в полето в дясно). Деметра облечена в богато надиплена дреха, седнала наляво на престол с крак оформен като лъвски крак, държи в лява ръка патера, а с дясна ръка се опира на разположен зад гърба и полукръгъл предмет (тъпанче (?)). Земна линия. Под земната линия надписа DIONUSOU. Надписите и изображението в голям вдлъбнат кръг. При завъртване на монетата на 120° ясно се виждат буквите BRIAN от надписа MESAM/BRIANWN на надпечатаната монета.

5.1 Монета колекция Топалов. Кръгла контрамарка “шлем с грива наляво”, поставена в средата на главата на Дионис и кръгла контрамарка “глава на Деметра”, поставена в долната част на главата на Дионис, която едва се забелязва след пренасичането, тъй като изображението е почти изцяло превърнато в глава на градска богиня. Сравнително добра запазеност на изображението на градската богиня и контрамарките от лицевата страна. Поради деформирането на ядрото при нанасянето на двете контрамарки от опаковата страна не са запазени следи от монетата на Месамбрия, а само отделни части от надписа и изображението на седящата Деметра от монетата на Дионисопол. Тъмнозелена патина. Местонамиране в района на Варненска област.

Тегло 6,99 г, диаметър 22,524 мм, дебелина 3,5 мм, обр. 5.1.

фотос мащаб 1:1, обр. 5.1

Монетата публикувана в Топалов, 1997, 8586.

По време на моята продължителна колекционерска дейност имах възможност да разгледам и придобия само една малкономинална бронзова монета на Месамбрия от типа “глава на Дионис грозд”. Изхождайки от големината на нейното ядро и от запазената част от изображението от лицевата страна, тя може да бъде определна за отсичана в Месамбрия в номинал дихалк в периода около средата на I в. пр. н. е. Съществува пълно подобие на представяне на изображението на главата на Дионис от многобройните октахалкове и тази дихалкова монета, отразяващо изработката на монетните печати в една и

съща монетарница, тази на Месамбрия на Черно море. Представяме нейното описание и фотоси.

лице: Младежка глава на Дионис с характерно представяна коса, превързана с бръшлянов венец. Върху долната част на брадата кръгла контрамарка "рак".

опако: Следи от ситен нечетлив надпис и изображение, което може да се приема, че представлява грозд. Поради малкия размер на ядрото и нанесения силен удар при контрамаркирането няма възможност да се даде по-конкретно описание на опаковата страна.

фотос мащаб 1:1

фотос мащаб 2:1, обр. 6.1

Монета сбирка Топалов. Местонамиране Бургаско. Номинал дихалк. Тегло 1,41 гр., диаметър 1415 мм., дебелина 2,0 мм., обр. 6.1

Стилът на представяне на изображението на главата на Дионис освен масово отсичаните октохалкове е много подобен и на стила на отсичаните в същия този период халкове "шлем насреща колело с четири спици", и халковете "глава на Атина пелта", имащи нисък релеф на изображенията.

Кръглата контрамарка "рак" стана известна от монетите намерени в некропола на Аполония (*Герасимов, 1946, 64; Герасимов, 1963, 338, 12301233*). Според проучванията ни тази контрамарка е използвана в монетарницата на Аполония около средата на I в. пр. н. е. (*Топалов, 1997, 105106, 108109; Топалов, 2002, 125126, 204*). Поради конфликтите между Месамбрия и Аполония, този необичаен тип монета на Месамбрия е контрамаркиран в монетарницата на Аполония и е превърната в неин монетен тип. Западащата по това време Аполония не отсича нови собствени типове бронзови монети, като само контрамаркира по-ранни свои собствени типове монети. Досега не сме срещали информация за контрамаркиране с "рак" на чужди на Аполония типове монети, какъвто е случая с тази монета на Месамбрия.

В своите публикации до последните няколко години избягвах да излизам извън възприетото при представяне на едно нумизматично проучване. Ако това бе спазено и в настоящия случай, щеше да останат неизвестни полаганите не само от мен усилия за издирване на нов археологически материал,

затрудненията при неговото придобиване, затрудненията при неговото проучване, съдействията и несъдействията на работещите в същата област щатни научни работници. Щяха да останат неизвестни усилията на десетки български граждани, част от които и колекционери, да участват в процеса на издирване на отдавна несвързаните с местонамирането си археологически материали, да ги запазват, да дават достъп за тяхното по-късно проучване, да участват в тяхното публикуване. Нямаше изобщо да се поставя въпроса, доколко провежданата понастоящем политика за опазване и социализиране на културното наследство е това, което следваше да бъде, нямаше да се поставя за ново обсъждане какво трябва да се направи, за да се промени в положително отношение провежданата понастоящем политика. За да извършваш значими научни изследвания в коментираната област не е достатъчно да завършиш история или археология и да заемеш щатна длъжност в някои институт или музей. Достатъчно е да се направи съпоставка между големия брой завършващи тези специалности и съответно малкия процент от тях, които по-късно оставят забележим принос в тази област. Понастоящем буквално се отне възможността на българските граждани да създават трайни собствени интереси към издирване и проучване на намереното от миналото по нашите земи. А именно от граждани с подобни интереси, независимо от техния начален професионален път, след време могат да израстнат изследователи, които поради вътрешните си убеждения и поради своите възможности, ще имат много по-големи приноси от имащите нужното образование, но нямащи нужните собствени научни интереси завършили история и археология, обикновенно незапочнали или непродължили да работят по-нататък в областта на своето висше образование.

ЛИТЕРАТУРА

1. Герасимов, 1946: *Герасимов Т.*, **Антични монети с контрамарки от Долна Мизия и Тракия**, ИАИ, XV, 1946, 51-81.
2. Герасимов, 1950: *Герасимов Т.*, **Неиздадени автономни монети на Месамбрия на Черно море**, ИНМБ, том I, 1950, 23-34.
3. Герасимов, 1963: *Герасимов Т.,* **Съкровища от монети, намерени в България през 1960 и 1961 г.**, ИАИ XXVI, 1963, 257270, 1963.
4. Данов, 1968: *Данов Хр.*, **Древна Тракия**, 1968.
5. Драганов, 1980: *Драганов Д.*, **Автономни монети на Месамбрия от Кабиле**, ИМЮБ, т. III, 1980, 7-15.
6. Карайотов, 1985: *Карайотов Ив.*, **Монетосеченето на Месамбрия през елинистическата епоха (250-72/71 г. пр. н. е.)**, кандидатска дисертация, 1985.
7. Карайотов, 1992: *Карайотов Ив.*, **Монетосеченето на Месамбрия**, 1992.
8. Топалов, 1988: *Топалов С.,* **На коя Месамбрия принадлежат монетите от типа "глава на Дионис грозд**, "Нумизматика" 3 1988, 2734.
9. Топалов, 1995: *Топалов С.,* **Месамбрия Понтика. Приноси към проучване монетосеченето на града VI в. пр. н. е.**, 1995.
10. Топалов, 1997: *Топалов С.,* **Принос към проуване контрамарките на Западнопонтийските градове Аполония, Месамбрия и Одесос IIII в. пр. н. е.**, 1997.

11. Топалов, 2002: *Топалов С.,* **Нови приноси към проучване контрамаркирането на монети в района на Западнопонтийските градове през IIII в. пр. н. е.**, 2002.
12. Karayotov, 1995: *Karayotov Jv.*, **The coinage of Mesambria**, vol. I, 1995.
13. Karayotov, 2009: *Karayotov Jv.,* **The Coinage of Mesambria, Vol. II, Bronze coins of Mesambria**, 2009.
14. Schwabacher, 1942: *Schwabacher W.*, **Mesembria on the Aegean!**, Num. Chr., 1942, 94-98.
15. Tachella, 1900: *Tacchella D.***, Monnaies inedites de Cabile et de Mesembria, Revue numismatigue,** 1900, 257-259.

НАЙ-ГОЛЕМИТЕ КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ В БЪЛГАРИЯ

Част II

Николай Теодосиев

В първата част от тази статия (Теодосиев 2019, 181-230) бяха публикувани 69 „най-големи“ находки, включени в първия том от „Опис на колективните монетни находки от България“ (Теодосиев 2017). По-долу представяме 46 от най-големите находки, включени във втория том на Описа, укрити в периода от началото на VI в. сл. Хр. до средата на XX в.

За разлика от първата, във втората част акцентираме не само върху големината на находките, измервана с броя на монетите или с тяхната условно висока стойност, а и на монетни находки, които имат съществено значение за историята на българските земи. Към намерените по традиционния начин находки включваме и описанието на три големи частни колекции. По-различен е и начинът на описание: докато в първата част той е направен на географски принцип, във втората находките са подредени **хронологично** – според времето на тяхното укриване.

В настоящата статия са въведени редица допълнения и уточнения, касаещи няколко значими находки. Най-сериозни допълнения са направени в следните случаи: трите находки от Никопол, датирани в началото на XV в. и находката със златни монети от Ловеч, открита през 1973 г.

ОПИС НА НАХОДКИТЕ VI – VIII В.

Бенковски 1914 (бивше Хаджи Синанлар), общ. Аврен; обл. Варна

През м. септември 1914 г. в местността „Горчивата чешма” са били намерени около 200 златни монети от Юстин I и Юстиниан I, повечето от които са били разграбени и продадени на златарите. Три монети (една от Юстин I и две от Юстиниан I) са били задържани в музея на Варненското археологическо дружество, а други 8 екземпляра (2 от Юстин и 6 от Юстиниан) са откупени за Народния музей в София. Така в известност са общо 11 монети от тази находка:

3 от Юстин I и 8 от Юстиниан I. Всички се сечени в Константинопол. Най-ранната монета е солид на Юстин I, сечен между септември 522 и 527 г., а най-късната, на Юстиниан I, се датира след 542 г. Вероятно монетите са трезорирани около 558 г., във връзка с похода на хана на кутригурите (прабългарите) Заберган на юг от Дунав.

Брой на монетите: около 200 Au
Място на съхранение: 3 във Варна, 8 в АИМ-София, инв. № 734-741
Най-късна монета: Юстиниан I (542-558)
Трезориране: около 558 г. (*Христова*) *Мушмов (1915),* **IV-275**; *Христова (1993),* **НС-1/4-8**

Садовец 1936d, общ. Долни Дъбник; обл. Плевен

През 1936 г., по време на археологически разкопки на средновековното укрепено селище край това село („Големаново кале"), е изкопано керамично гърне, съдържащо 125 (според първото съобщение на *Герасимов*, монетите са 128) златни византийски монети. Всички са сечени в Константинопол и се разпределят по императори така:

Анастасий I (1): 1 солид;
Юстиниан I (81): 22 солида и 59 тремиса;
Юстин II (20): 4 солида и 16 тремиса;
Тиберий II (20): 6 солида и 14 тремиса;
Маврикий Тиберий (3): 2 солида и 1 тремис.

Най-късните монети са солид и тремис на Маврикий Тиберий от типа „голям бюст, които се датира през 585 г. (*Morrisson et al.*). Цялата находка се съхранява в Археологическия музей в София.

Брой на монетите: 125 Au
Място на съхранение: НАИМ-София, инв. № CXIV/1937
Най-късна монета: Маврикий Тиберий (585)
Трезориране: 585-596 г. (*Paris*) *Герасимов (1938),* **11-321**; *Morrisson et al. (2006, 324)*

Акалан 1913, край гр. Чаталджа, Турция

Двама войници от 4-ти пехотен плевенски полк, като копали окоп през месец март 1913 г. на Чаталжданските позиции (Чатал тепе) при с. Акалан, открили голяма находка, съдържаща 420 златни византийски монети, няколко златни колании апликации, а също и две сребърни монети на Ираклий. Най-ранните монети са от времето на Маврикий Тиберий (584-602). Останалите са от началото на VII в. (*Филов*). Предметите от находката, заедно с 18 екз. от монетите, постъпват в Народния музей в София. Монетите обаче са записани като единични находки и така са останали дълго време в неизвестност.

В подробна публикация на монетите от тази находка *Юрукова (1992)* уточнява, че те се разпределят така: Маврикий Тиберий – 1 тремис, Фока – 4 солида, Ираклий – 12 солида и 1 сребърна хексаграма (6,27 g, 21 mm). В тази извадка

няма монета, която да е по-късна от времето на управление на Ираклий и всички екземпляри са много добре запазени. Освен това най-късните солиди на Ираклий в извадката са от клас 2B, сечени през 616-625 г. Хексаграмата обаче се датира в широките граници от 615 до 638 г. Предполага се, че находката е укрита през 626 г., когато аварският хаган, заедно с българските си съюзници, обсажда неуспешно Константинопол.

Брой на монетите: 422 (420 Au, 2 Ag) и накити
Място на съхранение: 18 в НАИМ-София, инв. № 709-721 и 724-728
Най-късна монета: Ираклий (616-625)
Трезориране: 626 г. (*Юрукова*) *Филов (1913),* **III-324**; *Юрукова (1992),* **НС-1/2-10**

Несебър 1947, едноименна общ.; обл. Бургас

През м. септември 1947 г. били намерени случайно на брега край морето (в двора на църквата „Св. Георги – малки") неизвестен брой златни византийски монети. От тази находка административната власт е прибрала и изпратила в Народния музей в София девет екз. Шест от тях са от византийския император Констанс II (641-668), сечени през 661-663 г. и три на Константин IV Погонат, сечени 668-673 (*Герасимов*). По-късно постъпва допълнителна информация за тази находка: съдържала е общо 46 солида, от които 43 на Констанс II и 3 на Константин IV. По-голямата част от находката – 37 екземпляра – е попаднала в частни ръце, а 9 броя – в НАИМ (*Тенчова 2011*). От запазените в НАИМ-София 9 екземпляра, всички са сечени в Константинопол. Според *Тенчова (2011)*, попадналите в частни ръце 37 солида са на Констанс II, така че общият брой монети на този император в находката става 43. Укриването на това съкровище вероятно е свързано с войната между Византия и българите на хан Аспарух между 670 и 680 г. (*Morrisson et al.*). По-вероятно е трезорирането да се отнесе към 680 г. във връзка с войната на Констатин IV срещу българите в делтата на Дунава.

Брой на монетите: 46 Au
Място на съхранение: 9 в НАИМ-София, инв. № 928-936
Най-късна монета: Константин IV Погонат (668-673)
Трезориране: 670-680 г. (*Paris*); ок. 680 (НТ) *Герасимов (1950),* **17-321**; *Morrisson et al. (2006, 142); Тенчова (2011)*

Варна 1967

Около 1967 г. близо до Варна била открита находка от неизвестен брой златни византийски солиди. Находката е изнесена от България и продадена в Лондон през 1967 г. Предполага се, че цялата находка или част от нея е попаднала в колекцията на Barber Institute в Бирмингам и е публикувана през 1968 г. Всички монети са сечени в Константинопол. Разпределението на монетите по императори и години на отсичане е следното (*Morrisson et al.*):

Фока (1): (607-610 г.) – 1;
Констант II (7): (642-646 г.) – 1, (651-654 г.) – 2, (662(?)-667 г.) – 4;
Константин IV (61): (669-674 г.) – 9, (674-680 г.) – 50; (680-685 г.) – 2;
Юстиниан II (1): (687-692 г.) – 1.

Най-голям брой от монетите на Константин IV са отсечени непосредствено преди създаването на Дунавска България (50 бр). Предполага се, че съкровището е било част от договореното задължение на Византия да плаща ежегоден данък на България. Точното парично задължение на Византия към България от 681 г. не е известно, но размерът на този данък от по-късно време, през 716 г. при управлението на хан Тервел, е фиксиран на 2160 солида годишно. Не е изключено съкровището да е било притежание на висш български военачалник, който е получил монетите като награда от страна на хана.

Брой на монетите: 70+ Au
Място на съхранение: 70 в Barber Institute, Великобритания ?
Най-късна монета: Юстиниан II (687-692)
Трезориране: около 690 г. (*Paris*) *Георгиев (2011),* **НСЕ-7-64**; *Morrisson et al. (2006, 158)*

IX-XI В.

Плиска 1982, общ. Каспичан; обл. Шумен

През 1982 г., при редовни археологически разкопки, край един от зидовете на голям архитектурен комплекс в югозападния ъгъл на земленото укрепление край Плиска, е открита находка от 15 византийски солида. Монетите са от първата половина на X в. и вероятно са били поставени в торбичка от органична материя. Монетите са много добре запазени, средното им тегло е 4,35 g. Разпределението им по императори е следното:
Константин VII с Роман I (920-921) – 1;
Роман I с Христофор (921-931) – 13;
Константин VII с Роман I (клас X по класификацията на Гриерсън) – 1.

Последната монета, която е най-изтрита, също се свързва с първите години от управлението на Роман I (920-921). Върху 6 от монетите има различни графити, вероятно белези от проверка на тогавашните сарафи, което показва, че солидите са участвали активно в паричното обръщение във Византия преди да попаднат в България, където са укрити или изгубени.

Брой на монетите: 15 Au
Място на съхранение: ИМ-Шумен
Най-късна монета: Роман I с Христофор (921-931)
Трезориране: около 922-927 г. (*Аладжов*) *Юрукова (1985),* **А-2-61**; *Аладжов (1985),* **Н-1-31**

Велики Преслав 1978, едноименна общ.

На 11 април 1978 г., при подготвяне на терен за засаждане на лозя в местността „Кастана", група кооператори от Велики Преслав, попадат на разпръснатата върху повърхността на земята находка от златни женски накити и сребърни монети. Находката е извадена на повърхността на земята при оране с трактор още през есента на 1977 г. но остава незабелязана и презимува почти на открито. Сребърните монети са 15 милиаренсии и са сечени в Константинопол по времето на съвместното управление на византийските императори Константин VII Багренородни и Роман II (945-959). На лицевата страна е изобразен кръста на Голгота с надпис Исус Христос Победител; на опакото е изписан петредов надпис: „Константин и Роман в Христа благочестиви василевси на ромеите". Всички екземпляри са добре запазени, с изключение на един. Цялата находка става известна като „Преславско златно съкровище" и чрез монетите е датирана точно – заровена е в земята през 969-971 г., когато старата българска столица Преслав пада последователно най-напред под ударите на руските нашественици, водени от княз Светослав, а по-късно е превзета от войските на византийския император Йоан Цимиски. Изказано е предположение, че собственик на съкровището е била някоя принцеса, близка до царица Мария. Самата Мария към момента на укриване на съкровището не е била жива.

Брой на монетите: 15 Ag и накити
Място на съхранение: ИМ – Велики Преслав
Най-късна монета: Константин VII и Роман II (945-959)
Трезориране: 969-971 г. (*Йорданов*) *Йорданов (1983)*

Кривина 1975, общ. Ценово; обл. Русе

През май 1975 г., при археологически разкопки в кастела Ятрус край село Кривина, е открит малък керамичен съд, съдържащ 45 златни византийски солиди. Те се разпределят хронологически в две групи: Роман I с Христофор (921-931) – 28 бр. и Константин VII с Роман II (945-959) – 17 бр.. Според *Шьонерт-Гайс*, монетите от първата група имат на аверса изображение на Христос насреща, седнал на трон, а на реверса – допоясни изображения на Роман I и неговия син Христофор. Тези солиди се датират между 20 май 921 г. и август 931 г., когато Христофор е обявен за съимператор. Върху аверса на монетите от втората група е представен допоясен образ на Христос Пантократор, а на реверса – бюстовете на Константин VII и сина му Роман II. Тези монети се датират между 6 април 945 г. и 9 ноември 959 г., т.е. от обявяването на Роман II за съимператор до смъртта на баща му Константин VII.

Брой на монетите: 45 Au
Място на съхранение: РИМ-Русе ?
Най-късна монета: Константин VII с Роман II (945-959)
Трезориране: 968-971 г. (*Жекова*) *Шьонерт-Гайс (1978),* **Н-4-15**; *Харитонов (2003, 441)*; *Жекова (2006),* **НСЕ-3-195**

Хисаря 1942, едноименна общ.; обл. Пловдив

През 1942 г., при изкопни работи за строеж на сграда в гр. Хисаря, в съседство с източната крепостна стена, на дълбочина 0,70 m, е открита находка от анонимни бронзови византийски фолиси от времето на Йоан Цимиски, заровени направо във земята. Количеството на монетите е около 3 kg (*Цончев 1960*). По-късно *Пенчев* уточнява, че в находката се съдържат анонимни фолиси от клас A_2, които най-общо се датират между 976 и 1030/1035 г. и вероятно са сечени по времето на Василий II. Средното тегло на тези фолиси е около 12 g, така че общият брой на монетите в находката е около 250. Като вероятно събитие, предизвикало укриването на монетите, може да се посочи войната между България и Византия и сражението в разположения близо до Хисаря проход Траянови врати на 17 август 986 г.

Брой на монетите: 250 Æ
Място на съхранение: Арх. музей Пловдив
Най-късна монета: анон. фолиси кл. A_2 (976-986)
Трезориране: 986 г. (НТ) *Цончев (1960),* **ИМП-4-207**; *Пенчев (2001),* **NIM-12-54**

Златарица 1939, едноименна общ.; обл. В. Търново

През 1939 г. жителят на Златарица М. Тодоров, като копал в градината си, намерил в земята под една голяма каменна плоча две доста големи гърнета пълни с дребни медни монети (около 15 kg). От тази интересна находка в Народния музей са изпратени около 30 екземпляра за проучване. Всички са старовременни фалшификати – подражания на анонимните монети на византийския император Йоан Цимисхий (969-976), които са едни от най-често намираните по нашите земи от X и XI в. Монетите са изработени чрез отливане в калъпи. По периферията на монетите има остатъци от сплавта, излязла извън фугите на калъпа. Тези фалшиви монети са много тънки кръгли пластинки дебели 0,5 mm. Теглото им е в границите 1,4-1,8 g. Върху лицевата им страна е изобразен надпис в няколко реда, а на опаката – бюст на Христос с нимб от кръст, вписан в кръг. Видимите рамене на кръста са украсени с по две топчици (бисери). Между изпратените за проучване монети могат да се разграничат 6 типа печати. (*Герасимов 1941; Герасимов 1950*).

През 1990 г. *Пенчев* съобщава, че „преди няколко години" в НИМ-София постъпили още 10 екз. от тази находка. Монетите са публикувани със снимки. Според *Пенчев*, тези монети са типичен пример за имитации от типа „контрафасон", при които производителите копират типовете на първообразите, като изображения и надписи, но влошават качеството на металната сплав и силно намаляват теглото. Монетите от Златарица копират византийски фолиси от клас A_{1-2}, оригиналите на които имат тегло между 5 и 17 g, докато имитациите са почти десет пъти по-леки. Според *Пенчев (1990)*, монетите от Златарица са произведени в края на XI в., когато североизточните български земи, включени в тема Паристрион, са били за дълго време откъснати от византийската власт. В статията за находка **Силистра-2000** *Пенчев (2000)* предполага,

че най- вероятният период за производство на тези имитации е по време на краткото възстановяване на българската власт в Североизточна България в периода 986/990 – 1000 г. Това е база за нова, по-ранна датировка и на находката в Златарица. Предполага се, че тя е укрита от оттеглящ се в западна посока български отряд около 1000 г. при повторното завладяване на Североизточна България от Византия.

Брой на монетите: около 15 kg или около 10 000 Æ
Място на съхранение: 30 в НАИМ-София, 10 в НИМ-София
Най-късна монета: имитации (986/990 – 1000)
Трезориране: около 1000 г. (*Пенчев 2000*) *Герасимов (1941),* **13-343**; *Герасимов (1950),* **17-313**; *Христова (1978),* **Н-2-11**; *Пенчев (1990),* **Н-4-19**; *Пенчев (2000),* **НС-7/1-94**

Драгичево 1982, общ. Перник

Около 1982 г., при неизвестни обстоятелства в околностите на селото била открита находка от златни хистаменонови номизми на Василий II и Константин VIII (976-1025). Находката е разпиляна сред частни лица, като само една монета е постъпила в НИМ-София. Втора монета, отлично запазена, била видяна от И. Прокопов, а други 8 са били предлагани за продажба на колекционери (*Юрукова*). В по-късната публикация *Прокопов* съобщава, че монетите са били общо 10: номизми, хистамени и тетартерони. Преобладаващи били хистамените. Чрез тетартероновите монети се определя горната граница на укриване, която е между 1018 и 1025 г. Това са последните години от съществуването на Първата българска държава.

Брой на монетите: 10+ Au
Място на съхранение: 1 в НИМ-София ?
Най-късна монета: Василий II с Константин VIII (976-1025)
Трезориране: 1018-1025 г. (*Прокопов*) *Юрукова (1985),* **А-2-62**; *Прокопов (1985),* **Н-2-48**

Гиген 1948, общ. Гулянци; обл. Плевен

На 25 август 1948 г., при разкопаване на една голяма зала с абсида в развалините на античния град Ескус, на дълбочина 2 m до западната ѝ стена е изкопана голяма находка (около 3 kg) със сребърни монети (милиарензии). Сечени са от византийските императори: Василий II с Константин VIII (976-1025) – 113, Роман III (1028-1034) – 1 и Константин IX Мономах (1042-1055) – 596. Монетите били вложени в торбичка от плетена материя, която се е разпаднала. Всички монети са били слепени на купчини от някакво твърдо неразтворимо вещество (*Герасимов*). Поради корозията, след реставрация, ядрата са се оказали твърде тънки и чупливи, загубили значителна част от началното си тегло. Части от периферията на монетите са отчупени или орязани. На някои от монетите на Василий II с Константин VIII чрез допълнително изчукване е придадена корубеста форма, докато почти всички монети на Константин IX Мономах са

повече или по-малко типични скифати. Диаметърът на монетите от находката варира от 25 до 32 mm. Находката постъпила в Народния музей в София. Според *Вл. Пенчев*, това е най-голямата находка от византийски милиарензии от XI в., известна на нумизматичната наука.

Брой на монетите: 710+ Ag
Място на съхранение: НАИМ-София
Най-късна монета: Константин IX Мономах (1047-1048)
Трезориране: 1049-1050 г. (*Пенчев*) *Герасимов (1950),* **17-324**; *Пенчев (1998),* **НС-5-76**

XII В.

Маркели 2007, общ. Карнобат; обл. Бургас

През 2007 г., при археологически разкопки в крепостта Маркели край гр. Карнобат, е открита находка от 37 златни византийски монети, поставени в малко керамично гърне с дръжка (*Момчилов и Христова*). Находката е публикувана от *Аладжов.* Гърнето с монетите е намерено в наземно юртообразно жилище, разположено в близост до крепостните стени. Освен монети, в гърнето има и накити: 5 позлатени халки и пръстен от златно-сребърна сплав. Разпределението на монетите по императори е следното:

Никифор III Вотаниат (1078-1081) – 31,
Алексий I Комнин (1092-1118) – 4,
Йоан II Комнин (1118-1143) – 2.

Монетите на Никифор III се предреформени, изработени от нискокаратова сплав, отговаряща на 8,5 до 9,5 карата чисто злато. Монетите на Алексий I са от следреформения му период (1092-1118) и са в високо златно съдържание. Монетите са сечени в две монетарници: Константинопол – 35 и Тесалоника – 2. Като вероятна причина за укриване на съкровището се сочи нахлуването на печенегите на юг от Стара планина през 1122 г. и битката между тях и византийците край Верея.

Брой на монетите: 37 Au и накити
Място на съхранение: НАИМ-София ?
Най-късна монета: Йоан II Комнин (1118-1122)
Трезориране: 1122 г. (*Аладжов*) *Момчилов и Христова,* **АОР-2007-652**; *Аладжов (2014),* **НСЕ-10-131**

Златарица 1923, едноименна общ.; обл. В. Търново

В местността „Иванов рът", по брега на Златаришката река, жителят на Златарица Васил Илиев Цуцурков, като сякал дърва в гората през октомври 1923 г., изровил случайно един бронзов или меден тас с похлупак и от него се разсипали около 400 сребърни византийски монети, които разграбили 8 души селяни, които също секли дърва. От тези монети Златаришката община е прибрала

около 70 екземпляра, от които изпратила в Народния музей в София само 18 (*Мушмов*).

Според *Пенчев (1980)*, монетите не са сребърни, а **електронови**. Попадналите в НАИМ-София 18 монети се разпределят така: Мануил I Комнин – 2 и Исак II Ангел – 16. Цялата находка от 400 монети се равнява по стойност на около 130 златни хиперперони. По всичко личи, че тази находка е принадлежала на някой висш византийски военен командир или на цяла византийска военна част. Трезорирането вероятно е свързано с поражението на воената от Исак II Ангел византийската армия, нанесено от българите през 1190 г. *Пенчев* отбелязва, че това е изобщо най-голямата колективна находка от византийски електронови скифати от XII в.

Според *Йорданов*, освен 18 монети в АИМ-София, други 5 се намират в АМ-Варна. Тези общо 23 електронови скифати се разпределят, според *Йорданов*, така:

Мануил I Комнин (3): III сечене, тип C – 3;
Андроник I Комнин (1): вариант А – 1;
Исак II Ангел (18): вариант А **–** 2, вариант Б – 16.

По неизвестни причини общият брой на описаните от *Йорданов* монети е 22.
Брой на монетите: около 400 EI
Място на съхранение: 18 в НАИМ-София, инв. № LXV-23; 5 в АМ-Варна ?
Най-късна монета: Исак II Ангел (1185-1190)
Трезориране: 1190 г. (*Пенчев*); 1185-1190 г. (*Йорданов*)
Мушмов (1924), **2-230**; *Пенчев (1980),* **Н-4-18**; *Йорданов (1984, 165)*

Величково 1903 (бивше с. Згарлии), общ. Пазарджик

Още през 1915 г. *Б. Филов* отбелязва, че в България често са били откривани съкровища от античността, но малка част от тях са могли да бъдат запазени в своята цялост и да бъдат прибрани в сбирките на музеите. Най-голямото съкровище от този вид, намерено до началото на XX в. в България, е това, което няколко селяни открили през м. май 1903 г. при с. Згарлии. Тогавашният френски консул в Пловдив, Дегран, известен като голям любител на старините и усърден колекционер, в един свой рапорт до Парижката академия на науките дава кратки сведения върху находката. Според този рапорт, съкровището е съдържало 18 оки [около 22,5 kg] златни византийски монети от Комнините: Алексий I, Йоан II и Мануил I. Освен това е имало и няколко сребърни блюда, три от които са били украсени с хубави златни орнаменти. Дегран успял да фотографира тези съдове и те били възпроизведени в неговия рапорт. Той съобщава също в рапорта си, че селяните успели да реализират от тази находка само за няколко часа 40 000 лв [отговарят на около 500 000 € към края на 2020 г.], като продали намерените монети на златари, които веднага ги стопили.

От всички монети [общият им брой е около 6200] 237 екземпляри са изпратени в Министерството на финансите, което задържало само 60 броя, а останалите върнало на притежателя, **съгласно тогавашния закон за старините**.

Управлението на Народния музей, което било запитано за значението на находката и дали задържаните екземпляри могат да му послужат, отговорило, че музеят няма нужда от тях (*Филов*).

[Допълнително съобщение за същата находка, направено от *Мушмов*:]

През 1903 г. Трифон Николов от с. Згарлии, като орал нивата си, намерил голяма находка от златни византийски монети, заедно с няколко сребърни позлатени таса от византийско време. Няколко от тези тасове купил тогавашния френски консул в Пловдив, Дегран, също и руският дипломатически агент в София, Бахметев, а други няколко таса и голямо количество златни монети били стопени в Пловдив и сетне изнесени на слитъци през Одрин, Турция. Българските власти успели да заловят от това първо по рода си в България изкопано съкровище само 260 монети, повечето от Комнините и от **Исак II Ангел**. От тези монети само няколко били задържани за сбирките на музея, а останалите били върнати на Финансовото министерство.

През 1969 г. *Hendy* публикува сведения за 240 екземпляра от тази находка, според едно съобщение на Д. Такела от 1903 г. Монетите са златни хиперперони (скифати) и се разпределят по владетели така:

Алексий I Комнин (1081-1118) **–** 55;
Йоан II Комнин (1118-1143) – 65;
Мануил I Комнин (1143-1180) – 62;
Андроник I Комнин (1183-1185) – 11;
Исак II Ангел (1185-1195) – 47.

Не е известно нищо за запазените монети от тази находка. Към началото на 2018 г., т.е. 115 г. след откриването им, те не са публикувани и не се знае дали съществуват. Като най-вероятна причина за укриването на съкровището може да се посочи преминаването на войските на III-я кръстоносен поход през 1189 г. Село Величково е разположено точно покрай пътя, използван за придвижване от кръстоносците.

Брой на монетите: 22,5 kg Au и накити
Място на съхранение: няколко в НАИМ-София ?
Най-късна монета: Исак II Ангел (1185-1190) ?
Трезориране: около 1189 г. ? (НТ) *Филов (1915),* **IV-2**; *Мушмов (1915),* **IV-272**; *Hendy (1969, 401)*

Горнослав 1961, общ. Асеновград; обл. Пловдив

През 1961 г. при оране е изровен случайно един меден съд със 786 златни скифати (хиперперони) от Комнините. Монетите се разпределят по императори така:

Алексий I Комнин (1081-1118) – 239;
Йоан II Комнин (1118-1143) – 274,
Мануил I Комнин (1143-1180) – 264,
Андроник I Комнин (1183-1185) – 8,
Исак II Ангел (1185-1195) – 1.

Всички монети са отлично запазени. Върху много от монетите има графити, издраскани с острие, както на аверса, така и на реверса *(Герасимова-Томова)*. Находката е откупена за музея в Пловдив. *Йорданов* е проучил 300 монети от тази находка, останалите били недостъпни (?!). Според него, разпределението на монетите по владетели е същото, както по-горе. Укриването на съкровището вероятно е станало през 1186 г. във връзка с похода на Исак II Ангел срещу България.

Брой на монетите: 786 Au

Място на съхранение: Арх. музей – Пловдив, инв. № 2240

Най-късна монета: Исак II Ангел (1185-1186)

Трезориране: 1185-1190 г. (*Йорданов*); около 1186 (НТ)

Джамбов (1961), **А-4-1**;
Герасимов (1963), **26-262**; *Герасимова-Томова (1981),* **Н-3-7**;
Йорданов (1984, 155); *Харитонов (2003, 437)*

XIII В.

Твърдица 1967, обл. Сливен

През 1967 г. в местността „Славови ливади", разположена южно от гр. Твърдица в долината на река Твърдишка, случайно е намерен бронзов съд, съдържащ 231 златни монети. Цялата находка е прибрана в ИМ-Сливен (*Герасимов*; *Бацова-Костова*). По-късно *Йорданов (2008)* уточнява, че неизвестен брой от намерените монети са останали у намервачите.

Първоначално *Йорданов (1984)* дава едно разпределение на монетите по владетели, което в друга, много по-късна публикация, коригира съществено (*Йорданов 2008*). Находката съдържа един хистаменон, 229 хиперперона и една електронова монета. Разпределението на монетите по владетели е следното:

Хистаменон:

Константин X Дука (1): II сечене – 1 (Константинопол).

Хиперперон:

Алексий I Комнин, сечени в Константинопол (16): вариант I – 10, вариант II – 6;

Алексий I Комнин, сечени в Тесалоника (9): вариант I – 4, вариант II – 4, вариант III – 1;

Алексий I Комнин, сечени в Адрианопол-Филипопол (2): вариант I – 2;

Йоан II Комнин, сечени в Константинопол (30): I сечене – 13, II сечене – 9, III сечене – 8;

Йоан II Комнин, сечени в Тесалоника (18): I сечене – 13, II сечене – 4, III сечене – 1;

Йоан II Комнин, нелокализирана монетарница (51): I сечене – 8, II сечене – 26, III сечене – 17;

Мануил I Комнин, сечени в Константинопол (58): вариант I – 10, вариант II – 12, вариант III – 4, вариант IV – 4, вариант V – 28;

Мануил I Комнин, сечени в Тесалоника (5) – 5;

Андроник I Комнин, сечени в Константинопол (5) – 5;
Исак II Ангел, сечени в Константинопол (29): вариант I – 7, вариант II – 11, вариант III – 11;
Алексий III Ангел, сечени в Константинопол (7): хиперперон – 6, електрон – 1.

Особен интерес представляват 51 монети с името на Йоан II Комнин, сечени в неизвестна монетарница, които *Йорданов* (*2008, 129*) означава като „провинциални подражания". В по-ранната си публикация *Йорданов* (*1984, 214*) приема, че това са най-ранните хиперперонови монети на Йоан III Дука Ватаци. Направените допълнителни измервания на златното съдържание на горните 51 монети показват, че то се движи в границите 19-20 карата, докато ранните монети на Йоан III Дука Ватаци са сечени от злато с чистота 16-18 карата. Друга особеност на находката е малкото съдържание на монети от най-късно представения византийски император, Алексий III Ангел – само 7. Някои от тях със сигурност са сечени след 1200 г. На тази база *Йорданов* (*2008, 131*) лансира хипотезата, че тези 51 монети са подражания на солунското монетосечене на Йоан II Комнин и са сечени в България около 1200 г. по времето на цар Калоян. Според Йорданов (*2008, 132*), именно такива монети, в количество четири либри (288 бр.), Калоян е пратил като подарък на папа Инокентий III. Укриването на съкровището е станало след 1203 г., вероятно във връзка с войната между България и Латинската империя през пролетта на 1205 г. (*Йорданов 2008, 133*).

Брой на монетите: 231+ Au
Място на съхранение: 231 в РИМ-Сливен
Най-късна монета: Алексий III Ангел (1200-1203) ?
Трезориране: 1203-1205 г. ? (*Йорданов 2008*)

Герасимов (1969), **31-234**;
Бацова-Костова (1973), **МПК-2-13**; *Йорданов (1984, 214)*;
Харитонов (2003, 451); *Йорданов (2008, 101-136)*

Кортен 1970, общ. Нова Загора; обл. Сливен

През 1970 г. в местността „Османкьой" на 2 km североизточно от селото е открита находка от голям брой билонови византийски скифати. В едно много късно публикувано известие *Gerasimov* съобщава за 1455 монети, постъпват в ИМ – Нова Загора. Предполага се, че първоначалният им брой превишава 2000. При първото публикуване на находката са описани 1586 екземпляра (*Йорданов 1976*). Йорданов разделя монетите на две групи, според вида на ядрото и качеството на отсичане. В първата попадат монетите с неправилна форма на ядрото, с пукнатини по краищата и с небрежна изработка. При тях липсва посребряване. Втората група включва по-малък брой монети с правилни ядра, прецизна изработка и следи от посребряване. Монетите в находката се разпределят по владетели и типове по следния начин (*Йорданов 1984*):

Мануил I Комнин, IV сечене – 5;
Андроник I Комнин – 1;
Исак II Ангел – 29;

ТЕОДОР (?) – 1;

Алексий III Ангел – 27.

Български имитации (766): тип А – 182, тип В – 132, тип С – 452.

Латински имитации, сечени в Константинопол (514): тип А, голям модул – 122, малък модул – 476; тип В, голям модул – 8, малък модул – 8.

Латински имитации, сечени в Тесалоника (63): тип А, голям модул – 16, малък модул – 12; тип В, голям модул – 10, малък модул – 25.

Нови типове (Тесалоника, 2): тип I – 1; тип VI – 1

Теодор I Ласкарис, сечени в Никея (41): I сечене: голям модул – 8, малък модул – 25; II сечене: голям модул – 8.

Препечатани монети: тип А (Константинопол, малък модул) върху монета на Теодор I Ласкарис, (I сечене, голям модул); тип А (Солун, голям модул) върху монета на Теодор I Ласкарис (I сечене, голям модул); тип В (Солун, голям и малък модул) върху тип А (Солун); тип В (Солун) върху монета на Алексий III Ангел.

Общият брой на описаните монети е 1554. Според *Йорданов* (*1984*), 1502 монети от находката се съхраняват в ИМ – Нова Загора, а 66 – в частни колекции, където са прегледани (*Йорданов, 1976*).

Най-интересната монета в находката с времето става единственият екземпляр с надпис **ΘΔΟ**, очевидно съкращение от ΘΕΟΔΟΡ (Теодор). До 1970 г. са публикувани няколко подобни монети или находки, в които се срещат такива.

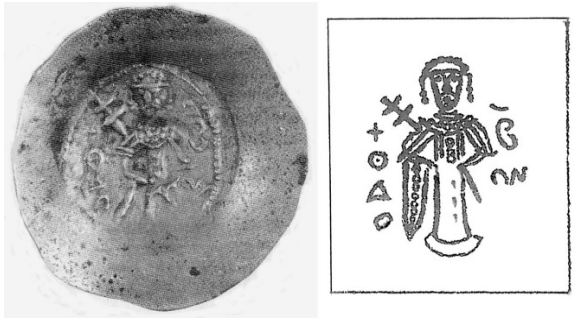

Реверс на медна скифата на Теодор-Петър **(?)** от находката в Поморие
Мутафов, Койчев и Азманов (1997), **НС-4-127** (вляво)
и графичен вид на реверса по *Йорданов (2014, 85)* (вдясно)

На аверса на тези монети е изобразена права фигура на Исус Христос с нимб и хитон. С дясната ръка благославя, в лявата държи евангелие. От двете страни надпис: IC-XC. На реверса е представен владетелят прав насреща, на главата със стема, облечен в дивитисион и препасан с лорос. В дясната си ръка държи скиптър, завършващ с с двойно пресечен петриаршески кръст. Лявата ръка е прегъната в лакътя и опряна на тялото, от нея виси прехвърленият край на лороса, който наподобява меч. От лявата страна на изображението има вертикален надпис: +**ΘΔΟ**, а от дясната – буквата В, понякога изписвана като българско Б, със знак за съкращение. Под тях – лигатура от две букви – AN, която върху някои екземпляри наподобява М. Монетата е отсечена от медна

пластинка с почти кръгла форма с диаметър около 30 mm и тегло около 3 g. Диаметърът на печата е около 16 mm.

През 1970 г. чешкият нумизмат Евгени Похитонов предлага хипотеза, според която монетите с надпис ΘΔΟ са сечени от българският владетел Петър IV, за когото е известно, че е носил и името Тодор (побългарено от Теодор). Той е по-големият брат българския владетел Иван Асен I. Двамата стават известни в историята с това, че възстановяват българската държавност през 1185 г. и стават първите царе на Второто българско царство. Водещите български нумизмати първоначално определят този тип монети като съвременни фалшификати, тъй като към онзи момент е прието началото на българското средновековно монетосечене да се поставя 4-5 десетилетия по-късно (през 1230 г.). Освен това стилът на изображенията е груб, а някои важни детайли са изобразени примитивно. Тълкуването на надписите на реверса е спорно и неоднозначно.

Но наличието на такава монета в находка **Кортен-1970** отхвърля съмненията за това, че екземплярът може да е съвременен фалшификат. С времето се натрупват значителен брой монети от този тип, много от тях открити в колективни находки.

През 1976 г. *Йорданов* приписва този тип монети на **Теодор Мангафа** – узурпатор във Филаделфия, 1189-1190, 1204-1208. Това мнение подържа до началото на 80-те години (*Йорданов 1984, 42-43*). По-късно той преразглежда становището си относно тази монета и приема, че тя може би е издание на българския цар Теодор-Петър, с прозвище Белгун, брат на цар Иван Асен I *(Йорданов 1982)*. В последната статия *Йорданов* съобщава за общо 21 монети от същия тип, 18 от които са илюстрирани със снимки. Предполага се, че монетата е отсечена около 1190 г., след поражението, което братята Асен и Петър (Теодор) нанасят на византийците и пленяват императорския кръст, носен от войската на император Исак II Комнин. А надписът на реверса „се развръзва" като:Θ[εο]ΔΟ[ρος] Β[ελγ]ΟΥΝ[ος], т.е. Теодор-Белгун.

Предложението, че на монетата владетелят изписва прякора си, не издържа на сериозна критика. *Дочев (1990)* отрича изобщо съществуването на монетосечене по времето на Асен и Петър. Името **Белгун** е използвано само в един източник и то като прякор на цар Иван Асен I. Неговият брат, Петър IV (Теодор или Тодор), никога не е наричан в източниците Белгун, а с името Теодор е споменат само на едно място. Не може да се приеме, че един владетел ще изпише прозвището си върху монетите вместо царското си име. Според *Дочев (1990)*, този тип монети са сечени от византийския военачалник на латинска служба **Теодор Врана** (с български родови корени), който управлявал като полунезависим владетел областта около Одрин и Димотика в периода между 1206 и 1208 г. На монетите той е изобразен с патриаршески кръст, тъй като се изявявал като водач на тракийските гърци и като защитник на православието. Поради васалното положение на Теодор Врана спрямо латинския император, върху монетата не е изписана титлата „василевс", а са представени само някои инсигнии като царска корона с висулки, дивитисон и лорос, които подсказват за самостоятелна владетелска власт.

През 1991 г. *Пенчев* публикува находката **Пловдивско-1985**, която съдържа 2 монети с надпис **ΘΔΟ**. Според него, находката е укрита със сигурност през 1195-1197 г. и това датиране прави невъзможно предположението, че монетите са сечени от Теодор Врана. *Пенчев* датира монетите около 1190 г. и предполага, че са отсечени във връзка с претенциите на Петър (Теодор) за византийския престол. Чрез името Петър, с което е известен в историческите източници, той демонстрира връзката си с владетелите на Първото българско царство (по-специално с Петър I, 927-969), но когато изявява претенциите си за византийски император, той изписва името си като Теодор.

През 1994 г. е публикувана обзорна статия на S. Bendall и C. Morrisson върху монетосеченето на енигматичния владетел Теодор. Те предполагат, но не много уверено, че монетите може би са сечени от Теодор Мангафа, но не предлагат прочит на реверсния надпис. В тази статия се съобщава за намирането на две находки, състоящи се изцяло от подобен тип монети: едната съдържа 6, а другата 70 екземпляра. Монетите от втората находка били сечени с 67 различни реверсни печати (*Пенчев, 1999*). Предполага се, че находката произхожда от България. И двете находки са разпродадени и засега са изгубени за науката.

Изказаната по-горе идея на *Пенчев (1991)* е доразвита и обогатена с по-убедителни аргументи след публикуването на находка **Поморие-1985** (Бургас), в която сред 37 монети има една с надпис **ΘΔΟ** (*Мутафов, Койчев и Азманов 1997)*. Авторите предлагат ново тълкуване на вертикалния надпис вдясно от фигурата на владетеля. Според тях, Теодор-Петър и брат му Иван Асен I поначало са били претенденти за императорския престол на Византия, тъй като те са считали **самия Исак II Ангел за узурпатор**. След като се провъзгласява за византийски император през 1190 г., Теодор-Петър търси признание за този титул от Фридрих Барбароса, във връзка с преминаването на войските на III-я кръстоносен поход през България. Има писмени свидетелства от западни хронисти, които изрично заявяват, че „*Калопетър изискваше от римския император* (Фридрих Барбароса) *да му възложи императорската корона на гръцкото кралство*" (corona imperiale regni Greace). Претенцията за короната на василевсите води началото си от **титулатурата на цар Симеон I**, афиширана чрез надписа на неговите печати: CYMEωN ENXPIC [Tω] BACILE[UC] ROMEωN. Тази титла на Симеон I не е призната от византийците. На цар Петър I – наследникът на Симеон I – от страна на Византия е призната друга титла с по-нисък ранг: Basileuz boulgariaz (император на българите). Тази именно подробност, според авторите, прави изписването на името Петър върху монетите **неподходящо** за претендент, който желае „короната на гръцкото кралство". Поради това той изписва кръщелното си име Теодор (или Тодор). Така, според авторите, вертикалният надпис в дясно – **B** и под нея лигатура **qN**, т.е. огледално обърнато P и N – е съкращение от надписа: ВАСИЛЕВС (ТОН) РОМЕЙОН, т.е. „император на всички ромеи". При подобно тълкуване (като василевс на ромеите) пропагандният характер, който поначало се приписва на този тип монети, дори става по-широк. В отсъствие на други възможности в онази епоха, монетите са били най-ефикасното средство за пропаганда на личността на един амбициозен владетел.

Това е доста по-убедително обяснение на надписите и съкращенията върху този тип монети, защото така отпада тълкуването на буквата Б (или В) като съкращение от „Белгун" – най-атакуемата позиция на защитниците на идеята, че монетата е сечена от Теодор-Петър.

Ново тълкуване се предлага и за изобразеният на монетата двоен патриаршески кръст. Известно е, че той е пленен от войските на Асен и Петър при битката в Тревненския Балкан през пролетта на 1190 г. и е бил не само символ на ромейската императорска власт, но той е бил носен пред войската от нарочен монах като мощно средство за религиозно надъхване на византийските войници преди битка. Авторите обаче изказват не много убедителното предположение, че всеки един от претендентите за византийския престол (Исак Комнин от Кипър и Теодор Мангафа от Филаделфия) е можел да изобрази на монетите си патриаршеския кръст и на тази база предполагат, че Теодор-Петър е започнал да сече своите монети дори преди 1190 г. Всъщност най-голямо основание да изобрази свещения кръст върху монетите си, сред всички претенденти, е имал именно Теодор-Петър, защото го и притежавал и всички са знаели това. Следователно по-убедително е да се допусне, че монетите на Теодор-Петър са започнали да се секат, не по-рано от битката в Тревненския Балкан, най-вероятно през периода **април-септември 1190 г.**

Тъй като възможността Теодор Врана да е издател на такъв тип монета сравнително лесно се отхвърля, основен „конкурент" на Теодор-Петър остава узурпатора Теодор Мангафа (1185-1189) от Филаделфия. Известна е една негова монета, която е от **електрон**. Основните аргументи против идеята медната монета, дискутирана тук, да се припише на Теодор Мангафа са предимно от иконографско естество: монетата на Мангафа е по-добре изработена; печатът е дъговиден, докато на медната монета е плосък; има разлики в представянето на изображението на владетеля (Теодор-Петър е с брада и мустаци, Теодор Мангафа – без брада) и неговото облекло; диаметърът на печата е по-голям – около 20 mm. Основната разлика е в надписа – на монетата на Мангафа в дясното поле не може да се прочете никакъв надпис.

Цялата история около този тип монета е обобщена детайлно и в емоционално-личен план от *Йорданов (2014).* Описани са общо 46 монети, публикувани до този момент. В крайна сметка мнението му е, че от двамата „претенденти" – Тодор-Петър и Теодор Мангафа – първият е по-вероятен като издател на монетата.

По наше мнение възниква проблем с титула Βασιλευζ (император), който на практика не се изписва върху византийските монети след края на XI в. Владетелите на Византия през целият век, предхождащ отсичането на дискутираните монети, се титулуват като ΔΕCΠΟΤ (деспот). Как би могъл жителят на средновековна България или Византия да разчете зад небрежно изписаната единична буква В в дясното поле на реверса, че става дума за „василевс", а зад останалите почти нечетими буквени знаци да съзре съкращението „на всички ромеи" ?

Според *Овчаров (2011, 13)*, анализът на 5 монети с надпис ΘΔΟ, извършен с портативен рентгеново-флуоресцентен анализатор, дава следните средни стойности в проценти: мед – 99,3; сребро – 0,1; цинк – 0,1; олово – 0,1;

желязо – 0,1; селен – 0,2; антимон – 0,1. Във връзка с този анализ ние правим следния коментар:

По съвременната терминология тази сплав представлява сурова (нерафинирана) мед. Ниското съдържание сребро е по-скоро свидетелство за примес, чийто произход идва от изходната руда, отколкото от евентуално посребряване на монетата. Съдържанието на селен и антимон е сравнително високо и дава основание да се мисли, че медта може би произхожда от подбалканските находища около гр. **Пирдоп**. И тъй като става дума за голямо количество емитирани монети – вероятно няколко десетки хиляди, неизбежно възникват въпроси от технологичен характер: къде е ставало отсичането на монетите, кой и от къде е доставял медта. По времето, когато са сечени монетите, никоя от известните монетарници не е под контрола на Асен и Петър и не влиза в територията на възстановената българска държава. Следователно сеченето на монетите би трябвало да е организирано в някоя от резиденциите на владетелите – най-вероятно Търново или Преслав, където обаче до този момент никога не са сечени монети. Друго възможно място е средновековният **Дръстър**, където доста преди това, през X-XI в., се произвеждат големи количества имитативни монети, макар и не чрез сечене, а чрез отливане в калъп, вж. **Златарица-1939** (Велико Търново).

На този етап може да се обобщи, че все още няма категорично доказателство въпросният тип монета да е сечен от името и по времето на управление на българския цар Теодор-Петър. Същевременно обаче приписването на монетата на други „кандидати" от края на XII – началото на XIII в. също не е убедително.

Брой на монетите: 2000+ Æ/Ag
Място на съхранение: 1502 в ИМ – Нова Загора, 66 в ч. кол.
Най-късна монета: имитации (1212-1218)
Трезориране: 1212-1218 г. (*Йорданов 1984*)

Йорданов (1976), **A-3-61**; *Gerasimov (1979),* **35-140**; *Йорданов (1982),* **H-4-17**; *Йорданов (1984, 174)*; *Дочев (1990),* **H-1-29**; *Пенчев (1991),* **H-1/2-22**; *Мутафов, Койчев и Азманов (1997),* **HC-4-127**; *Пенчев (1999),* **HC-6/2-79**; *Дочев (2009, 19)*; *Овчаров (2011, 13)*; *Йорданов (2014, 67-86)*

Валандово 1934, Република Северна Македония

През 1934 г., или малко по-рано, в района на град Валандово, разположен на около 20 km северозападно от Дойранското езеро (днес в Република Северна Македония), при неизвестни обстоятелства била открита находка, за която се предполага, че е съдържала най-малко 18 електронови „аспрон трахи" на Теодор Комнин Дука (1215-1230) заедно с една златна монета (хиперперон) на българския цар Иван Асен II (1218-1241). Монетите от находката са разпръснати сред колекционери и музеи, като златната перпера на Иван Асен II е придобита от един хърватски колекционер (*Авдев 2012, 60*). Предполага се, че това е бил загребският банкер Ем. Лесич. Схващайки огромната важност на тази монета за българската история, колекционерът преценява, че правилното място на тази монета е в България. Той предлага монетата на българската

държава за размяна, като за целта я изпраща по таен пратеник в София. Монетата е показана на ръководството на тогавашния Народен музей в София (днес НАИМ-София), което преценява, че е автентична и трябва да се направи всичко възможно тя да бъде придобита за България. Притежателят-колекционер не иска пари, а желае да размени златната монета срещу определен брой редки римски денари от голямата находка **Девна-1929** (Варна). Съгласно тогавашния Закон за старините, е свикана комисия към Министерството на народното просвещение, която взема решение да се направи размяната, като се предложат на хърватския колекционер предварително договорените по списък римски монети. Това са 14 редки денари сред които: Веспасиан с Тит и Домициан, Плотина, Марциана, Дидий Юлиан, Дидия Клара, Манлия Скантила и др.

По-нататък историята придобива почти криминален характер, поради което както детайлите по размяната, така и самата сделка за дълго време остават в дълбока тайна. Едва в последните години се оказва, че има запазени **писмени спомени** от съпругата на проф. Т. Герасимов, Бисера Герасимова, където тя описва подробно начина, по-който е станало придобиването на златната монета (*Авдев 2012, 64-66*). Тодор Герасимов, придружаван от съпругата си, официално е командирован в Белград, „за да се запознае с монетите на тамошния музей". На тайна среща с посредника на сделката Герасимов предава редките денари и получава златната монета. За да няма проблеми с югославските митнически власти, съпругата му Бисера Герасимова окачва пробитата монета на предварително приготвена златна верижка и така я пренася през границата като лично бижу. Още на другия ден монетата е записана в инвентарната книга на музея.

В спомените си Бисера Герасимова изрично пише, че тя **не е** присъствала при размяната на монетите: „...*На другия ден стана размяната на монетите в кабинета на Петрович. Не присъствах. Разхождах се из двата универсални магазина. Останахме в Белград 4 дни*" (*Авдев 2012, 65*).

Монетата на Иван Асен II е с диаметър 30 mm (по други данни 33 mm) и тегло 4,33 g (*Дочев 2009, 41*). Изработена е от 18 каратово злато. Тя има леко корубеста форма и е била пригодена за носене на наниз. За целта е пробита и е направен опит да се сплеска, за да се изправи. При този опит се е появила голяма радиална пукнатина.

На изпъкналата страна (аверса) е изобразен Христос с нимб, туника и мантия, стъпил върху супедион, прав насреща. С дясната си ръка, която е свита пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на фигурата е изписан в две колони следния надпис: IC XC ЧЬ СЛАВЕ. Върху вдлъбнатата страна (реверса) е представен царят (вляво) и св. Димитър (вдясно) прави. Св. Димитър коронясва царя с дясната си ръка, а с лявата му подава дълъг меч, поставен в ножница. Царят е с къса заоблена брада и с мустаци. Дясната му ръка е поставена молитвено пред гърдите, а с лявата поема меча от св. Димитър. В полето вляво и вдясно на фигурите има съкратен вертикален надпис в две колони. Развързан надписът се чете така: вляво: Йоанъ Асенъ Царъ; вдясно: Светы Димитъръ (*Юрукова и Пенчев 1990, 79*).

Златна перпера на Иван Асен II, x 2 (*Юрукова и Пенчев 1990, 80-81*)

Придобита по доста тайнствен начин и засега известна в един-единствен екземпляр, златната монета на Иван Асен II неизбежно повдига и някои „странични" въпроси. Закономерно се появява съмнение относно нейната автентичност. Откакто е придобита, монетата не е показвана публично (в НИМ-София е експонирано нейно копие), направена ѝ е практически една качествена снимка (която е възпроизведена тук) и не е подлагана на никакъв физичен, химичен и металографски анализ. Чистотата на златото е определена вероятно по най-примитивния метод, прилаган от бижутерите-златари – чрез натриване върху камък и обработване на оставената следа със смес от киселини. Липсата на такива изследвания не дава възможност да се отговори ясно на въпроса кога е пробита и спукана монетата – в средновековието или в ново време. Според *Пенчев (Юрукова и Пенчев 1990, 79)* и *Авдев (2012, 54)* операциите по пробиване и сплескване са извършени в „ново време", без да се привеждат доводи за това твърдение.

Още при първото публикуване на тази монета (направено преди придобиването ѝ за НАИМ-София) *Герасимов* отбелязва, че тя има следи от трайна патина, която върху златото се получава поне след няколкостотин години на съхранение. Върху монетата има няколко (5-6) знаци, под форма на плитки черти (графити), които се тълкуват като сарафски маркировки и проверки (*Дочев 2003, 34*). Явно за повечето тогавашни сарафи тази монета е била непозната. Косвено това е указание за участие на монетата в парично обръщение, преди да бъде трезорирана (*Авдев 2012, 59)*.

Този тип монети са резултат от еднократна малобройна емисия, осъществена предимно с пропагандна цел, като се предполага, че производството ѝ е станало през април-май 1230 г. Вероятно много скоро след смъртта на цар Иван Асен II (1241 г.), финансовите власти в Солун са изтеглили от употреба по-голямата част от златната емисия на българския цар и са претопили монетите. Този процес е добил своя пълен завършек, след като Йоан III Дука Ватаци превзема Солун и югозападните български земи през 1246 г., когато вероятно и последните останали екземпляри с лика на българския цар са изтеглени и претопени. На тази база може да се предположи, че трезорирането на монетата е станало най-късно през 1241 г.

Герасимов доверява в частен разговор на Пенчев (*Юрукова и Пенчев 1990, 79*), че монетата на Иван Асен II е открита в района на гр. Прилеп. В книгата на *Авдев* (*2012, 61*) се твърди, че според притежателя на една от електроновите монети, находката произхожда от района на гр. Валандово. Град Прилеп се намира на около 100 km западно от Валандово. Къде точно е открита находката и съответно златната монета на Иван Асен II на сегашния етап остава дискусионен въпрос. Тук приемаме като по-логично сведението, че находката е намерена край гр. Валандово, разположен на около стотина километра северно от Солун, докато разстоянието Солун-Прилеп е над 200 km. Направеният по-горе анализ показва, че този тип монети са циркулирали предимно в Солун и в най-близката негова околност, така че и от тази гледна точка укриването на съкровището в района на Валандово е по-вероятно.

Брой на монетите: 19+ (1 Au, 18+ El)
Място на съхранение: 1 Au в НАИМ-София, инв. № 168
Най-късна монета: Иван Асен II (1230) ?
Трезориране: 1235-1241 г. ? (НТ) *Герасимов (1935),* **8-361**; *Юрукова и Пенчев (1990)*; *Дочев (2003)*; *Дочев (2009)*; *Авдев (2012, 59-68)*

Нисово 1981, общ. Иваново; обл. Русе

През 1981 г. при неизвестни обстоятелства в околностите на селото е открита голяма находка от златни византийски монети. Според сведения на колекционери от Русе, находката е намерена в калето край селото в гърне и е съдържала около 300 монети. От тази находка НИМ-София закупува 55 перпери на Йоан III Дука Ватаци. Всички монети са с вторично орязана периферия. Не са публикувани.

Брой на монетите: 300+ Au
Място на съхранение: 55 в НИМ-София
Най-късна монета: Йоан III Дука Ватаци (1222-1254)
Трезориране: 1222-1254 г. (НТ) *Юрукова (1983),* **А-1/2-117**

Нисово 1998, общ. Иваново; обл. Русе

През 1998 г. д-р Иван Иванов, директор на „Зоопарк" – София, откупува за музейната сбирка на БНБ колективна находка, за която се предполага, че е намерена в средновековната крепост на с. Нисово. Находката съдържа 42 медни монети, които се разпределят по владетели така: билонова монета на Теодор II Ласкарис (1254-1258) – 1, медни скифати на цар Мицо (1261-1263) – 22, медни скифати на цар Константин Асен (1257-1263) – 19. *Сотиров* твърди, че това е първата колективна находка с монети на цар Мицо, но има по-ранна от нея – **Велико Търново-1992а**. Според *Сотиров*, пълното име на този цар вероятно е умалително от Симеон. Средното тегло на монетите на Мицо в находката е 2,76 g. Средното тегло на 19-те монети на Константин Асен е 1,81 g. Предполага се, че скифатите на Мицо са по-ранни от монетите на Константин Асен и са били отсечени между края на 1261 и края на 1262 г. Като

най-вероятно седалище на монетарницата, в която са сечени на монетите на Мицо се посочва гр. Преслав. Относно укриването на находката се предлага хипотезата, че е станало през есента на 1263 г., когато „някой от бягащите на север Мицови привърженици е заровил край с. Нисово наличните си монети" (*Сотиров 2004)*. *Дочев* оспорва тази датировка, като приема, че укриването е станало по-късно – към 1268-1269 г. Според него, съдържанието на находката предварително е манипулирано, като от нея са извадени част от по-редките и по-тежките монети.

Брой на монетите: 42 Æ
Място на съхранение: БНБ, инв. № К III/12
Най-късна монета: Константин Асен (1262-1263)
Трезориране: есента на 1263 г. (*Сотиров*); 1268-1269 г. (*Дочев*)
Сотиров (2004), **НСЕ-1-117**; *Дочев (2012),* **НСЕ-8-93**

Русе 1993

През 1993 г. в района на едно военно поделение край Русе иманяри намерили с помощта на металотърсач колективна находка от медни скифати от XIII в. Част от находката била разпродадена от иманярите, а друга част, съдържаща 31 монети, попаднала в НИМ-София. От тях 27 екз. са на деспот Яков Светослав и 4 – на цар Константин Асен. От монетите на Яков Светослав 4 броя са от типа: „бюст на Св. Димитър на лицето и деспотът прав на опакото". Останалите 23 монети са от типа: „Св. Димитър прав на лицето и деспотът прав на опакото". Диаметър 20-29 mm, тегло 1,54-4,67 g. Монетите на Константин Асен са от типа: „Бюст на Христос с нимб насреща на лицето и Царят прав насреща, държащ лабарум и кълбо" – 2 броя и от типа: „Бюст на Христос с нимб насреща на лицето и Царят на кон на опакото" – 2 бр. Диаметър 21-27 mm, тегло 1,53-2,45 g. Една от монетите е счупена. Това е първата колективна находка с монети на деспот Яков Светослав. *Пенчев* предполага, че монетите на деспота са сечени в средновековния град Червен, близо до Русе, по повод осиновяването му от царица Мария през 1275 г.

Във втората публикация *Сотиров* съобщава, че други 51 монети от същата находка били продадени на Българската народна банка. В тази втора част се съдържат 2 монети на деспот Яков Светослав и 49 монети на цар Константин Асен. С това общият брой известни монети на Яков Светослав от тази находка стават 29, а тези на Константин Асен – 53. Според *Сотиров*, сред монетите от тази находка няма такава, която да е сечена по-късно от 1265-1266 г. Що се отнася до монетите на Яков Светослав, те са сечени в периода 1261-1266 г. в монетарница, ситуирана в западните български земи, най-вероятно в Ново бърдо. Тези монети на деспота са отсечени преди емитирането на IV-я тип монети на Константин Асен. Последният тип монети са с тегло 0,50-0,75 g, докато тези от находката са значително по-тежки – в границите от 1,32 до 3,62 g. Като най-късни се определят монетите от III тип на Константин Асен („царят на кон"), сечени през 1265-1266 г. Според *Сотиров*, след 1266 г. Яков Светослав е загубил правото да сече свои монети, тъй като станал васал на унгарците.

Брой на монетите: 82+ Æ

Място на съхранение: 31 в НИМ-София, инв. № 30164-10183, 31531-31541; 51 в БНБ

Най-късна монета: Яков Светослав (1275) или Константин Асен (1265-1266)

Трезориране: 1275 г. (*Пенчев*); 1266 г. (*Сотиров*)

Пенчев (1999), **НС-6/2-89**; *Сотиров (2006),* **НСЕ-3/1-215**

XIV В.

Тишевица 1978, общ. Враца

През лятото на 1978 г. при оране в околностите на селото било намерено гърне със сребърни средновековни монети от XIII-XIV в. Голяма част от находката била разпръсната сред частни лица. По сведения на Сп. Машов, 247 монети били откупени за сбирката на ИМ-Враца. Частни колекционери от София са продали около 400 монети от тази находка на НИМ-София. В крайна сметка са събрани точни данни за 652 монети от находката и тези монети са публикувани от *Пенчев (1983).* Тази находка както и много подобната на нея **Тишевица 1996**, предизвика оживена научна дискусия, свързана най-вече с личността българския цар Михаил III Шишман Асен, тъй като името МИХАИЛ присъства върху значителна част от монетите.

Според *Пенчев (1983)*, монетите в находката се разпределят по владетели по следния начин:

БЪЛГАРСКИ МОНЕТИ

1. Георги I Тертер (надпис ГЕѠРГИЕ DUX ГЕѠРГН) – 1 (19-30 mm, 1,37 g);
2. Монети с името Михаил (?-?):
I тип – „Царят със Св. Георги, без фамилно име Асен”
Вариант **А** – 6 (19-20 mm, 1,42 – 1,88 g)
Вариант **Б –** 11 (19-20 mm, 1,27-1,75 g)
II тип – „Царят със Св. Георги и с фамилно име „Асен”
Вариант **А –** 128 (18-20 mm, 1,05-1,97 g)
Вариант **Б –** 4 (19-21 mm, 1,43-2,00 g)
III тип – „Царят и царица EPINA държат знаме”
Единствен вариант – 2 (19-20 mm, 1,94-2,05 g)
IV тип – „Царят и царица EPINA държат патриаршески кръст”
Единствен вариант – 29 (20-21 mm, 1,39-1,95 g)

Общо български монети: 181 екз.

СРЪБСКИ МОНЕТИ

1. **Стефан Драгутин** (1276-1316)
I тип – 1 (18 mm, 1,73 g)
II тип
Вариант **А** – 41 (19-21 mm, 1,18-1,95 g)
Вариант **Б** – 53 (16-22 mm, 0,96-2,18 g)

2. Урош II Милутин (1282-1321)
I тип
Вариант **А –** 49 (17-21 mm, 1,01-2,20 g)
Вариант **Б** – 33 (18-22 mm, 1,21-2,14 g)
Вариант **В** – 8 (19-21 mm, 1,44-2,03 g)
II тип
Единствен вариант – 2 (19-20 mm, 1,41-1,94 g)
3. Стефан Драгутин или **Урош II Милутин –** 1
Общо сръбски монети: 188 екз.

ВЕНЕЦИАНСКИ МОНЕТИ

1. Раниери Зено (1253-1286) – 3 (20-21 mm, 2,01-2,09 g)
2. Якопо Контарини (1275-1280) – 1 (20-21 mm, 2,14 g)
3. Джовани Дандоло (1280-1289) – 2 (18-19 mm, 1,79-1,84 g)
Общо венецански монети: 6 екз.

ИМИТАЦИИ

1. На сръбски монети – 40 (18-21 mm, 0,80-1,73 g)
2. На венециански монети – 235 (18-21 mm, 0,77-1,75 g)
Общо имитативни монети: 275 екз.,
Общ брой на проучените монети: 650 екз.

Всички монети, носещи името на Михаил (с или без фамилно име „Асен") в находката, са много добре запазени, което е указание, че тя е укрита много скоро след тяхното отсичане. *Пенчев* смята, че моментът на трезорирането трябва да се определи чрез чуждите монети – венециански и сръбски, попаднали в находката. Най-късни от шестте венециански гроша са двата на Дж. Дандоло (1280-1289). Според *Пенчев*, те са силно износени и вторично орязани по периферията на ядрото. Останалите четири венециански монети също са силно износени, което предполага най-малко няколко десетилетия участие в паричното обръщение, преди трезорирането. Според *Гълъбов (2001, 80)*, обаче венецианските грошове, особено сечените между 1280-1289 г., не са износени, а са сечени с „изморени" матрици. Освен това всички са с тегло над 1,8 g, а матапанът на Якопо Контарини (1275-1280) изобщо не е износен и теглото му е 2,14 g.

Монетата от първият тип на Стефан Драгутин, сечена преди 1276 г., когато той е бил съуправител на баща си, е полуизтрита. Останалите се датират между 1276 и 1316 г., а тези на Стефан Урош II Милутин – до 1321 г. Липсата на монети от по-късните сръбски крале – Стефан Дечански (1321-1331) и Стефан Душан (1331-1355), както и екземпляри от огромното по обем монетосечене на Иван Александър с Михаил Асен, е указание, че находката е укрита, според *Пенчев (1983)*, не по-късно от средата на 20-те години на XIII в., т.е. по времето на цар Михаил III Шишман Асен.

Михаил III Шишман Асен е провъзгласен за български цар през пролетта на 1323 г. Преди това той е бил деспот на силната в икономическо и военно

отношение Видинска област. Напълно възможно е монетите в находката да са отсечени в първите 2-3 години от неговото царуване. Проблемът е как да се обясни наличието на монети от III и IV тип, на които царят е изобразен с царица Ирина. Нейното рождено име е Теодора, тя е сестра на император Андроник III Палеолог и вдовица на цар Тодор Светослав. Тя е втора съпруга на Михаил Шишман, който се жени за нея през лятото на 1324 г. по политически причини. Сватбата е била наложена на Михаил Шишман от византийска страна, като условие за сключване на траен мир между България и Византия. По стара традиция новата съпруга на царя, която гарантирала мира, била наречена Ирина (на гръцки „мир"). Така, според *Пенчев*, обяснява името на царицата, изписано на монетите на Михаил Шишман от III и IV тип, всъщност това е Теодора Палеологина.

Монетите от тип I, вариант А на Михаил III Шишман стилово много приличат на тези на Стефан Драгутин (II тип, вариант Б) и на Урош II Милутин (I тип, вариант Б). От тази прилика се прави извода, че в самото начало на своето царуване българският цар е сякъл монетите си в някоя сръбска монетарница, бидейки в тесни връзки със своя тъст Урош II Милутин (чиято дъщеря Ана или Неда е първа съпруга на Михаил Шишман). Но тъй като към 1323 г. тъстът не е между живите, *Пенчев* допуска, че в случая е налице проява на т. нар. „неподвижен" тип монетосечене, т.е. сръбската монетарница продължила да произвежда монети на Михаил Шишман, много подобни на тези на Урош II Милутин, и след смъртта на последния. По това време в Сърбия бушува гражданска война и Михаил Шишман избира грешен съюзник – съперникът на бъдещия сръбски крал Стефан Дечански. Този съперник, на име Владислав, бил окончателно разбит към пролетта на 1324 г. Монетите от тип III и тип IV, на които е представена царица Теодора, са започнали да се секат от втората половина на 1324 г. От тях значително по-многобройни са тези от тип IV, който се сече до 1325-1326 г.

Наличието на голям брой имитации на венециански грошове, според *Пенчев*, може да се обясни с васалната зависимост под която попада Видинското деспотство през 1292 г. по времето на деспот Шишман, бащата на Михаил. Приема се, че сръбското върховенство затруднявало силно контактите на Видинското деспотство с венецианците, откъдето и притокът на техните монети силно намалял. Това довело до възникване на масово имитативно монетосечене, което копирало главно матапаните на Дж. Дандоло (1280-1289). Неговите оригинални монети са били последните, попаднали по видинските земи и, поради това, че населението ги е познавало, били най-масово имитирани.

На сръбските имитации се чете името Стефан, т.е. имитирани са монетите на Стефан Драгутин. Както венецианските, така и сръбските имитации в находката са изработени от лошокачествена сплав, със занижено тегло и примитивен стил. Тяхното производство обаче било под контрола на административните органи на деспота, който безспорно е извличал икономическа изгода от подобна дейност.

Според *Пенчев (1983)*, сребърните монети на Михаил III Шишман, на които той е представен като конник, се произвеждани в Търново, вероятно след

1326 г. Така може да се обясни липсата този тип монети в находката от Тишевица. *Пенчев* не дава отговор на въпроса какво събитие е накарало собственика на съкровището да го укрие именно през 1325-1326 г.

В серия от четири статии, публикувани между 2000 е 2005 г. *Гълъбов* оспорва датировката на *Пенчев* и изобразените на монетите български цар и царица. Според *Гълъбов* царят, изобразен на монетите, е бащата на Михаил III Шишман – владетелят на Видинското деспотство Михаил Шишман (1280-1308), а Ирина е неговата първа жена, внучка на Иван Асен II и Ирина Комнина. Монетите на царя с Ирина са сечени **до** 1292 г. във Видин.

Без да обръща внимание на статиите на Гълъбов, *Дочев (2009)* включва тези монети в т. нар. от него „Дискусионни монетосечения от XIV в." и ги определя като „загадка" и издания на владетели „от българо-византийския и от българо-сръбския клон на царската фамилия на Асеневци". Според Дочев, монетите с надписи Михаил в различни варианти на латиница и кирилица трябва да се свържат с втория или третия син на Михаил III Шишман Асен, който също носел името Михаил, и който между 1331 и 1337 г. управлявал заедно с чичо си Белаур във Видин „със запазване на своите владетелски титли". Но както отбелязва и Дочев, титлата на Михаил-син е била „деспот", докато Михаил Шишман Видински се споменава в писмени източници от началото на XIV в. като „цар", дори „император".

Четвърта позиция по въпроса с личността на Михаил от двете находки заема *Авдев (2007, 134)*, според когото отсичането на василикони (плоски сребърни монети, грошове) стартира не по-рано от 1304 г. *Авдев (2007, 141)* счита, че на монетите е изобразен най-големият син на Иван Александър, Михаил Асен и неговата съпруга Ирина и са сечени от 1338 и до около 1352 г.

Показателно е, че наличието на извадка от 652 монети се оказва недостатъчно, за решаване на спора с точното датиране на тази находка.

Брой на монетите: 1000+ Ag
Място на съхранение: 247 в РИМ-Враца, около 400 в НИМ-София
Най-късна монета: Михаил Асен ?
Трезориране: 1295-1300 г. (*Гълъбов*); 1325 г. (*Пенчев*); 1338-1352 г. (*Авдев*)
Юрукова (1979), **А-4-63**;
Авдев (1980), **Н-3-18**; *Пенчев (1983),* **Н-2-15**, **Н-3-27**;
Ракова (1984), **Н-3-34**;
Гълъбов (2000), **НС-7-62**; *Гълъбов (2001),* **НС-8-70**;
Гълъбов (2002-2003), **НС-9-61**;
Гълъбов (2004-2005), **НС-10-69**; *Авдев (2007, 127-144)*;
Дочев (2009, 248-268)

Тишевица 1996, общ. Враца

През 1996 г. край селото е открита находка от сребърни монети, поставена в керамично гърне с похлупак. Находката е разпръсната и точния брой на монетите остава неизвестен. По сведения на *Гълъбов (2001)* съставът на находката е приблизително същият както на **Тишевица-1978** (Враца). Съдържанието на двете находки е много сходно и може да се предполага, че са две части на едно

и също съкровище от монети (*Дочев 2017, 239*). Първоначално находката е разпръсната и монетите са предложени за продажба. *Гълъбов (2001, 70)* твърди, че е подбрал за колекцията си 12 от най-качествените екземпляри, които, според него, представляват целия спектър от типове и варианти на българските сребърни монети, влизащи в състава на находката. Тези 12 монети са със средно тегло 1,78 g. Сред тях имало две монети Георги I Тертер (1280-1292), са с надпис от типа: „Георги DUX Георги".

Известно време след намиране на находката, в Музея към БНБ постъпват за откупуване 922 монети. По неясни причини Музеят закупува само 22 екз. български монети. Със съдействието на Г. Гълъбов и със съгласието на откривателите *Сотиров* получава достъп до цялата запазена част от находката, чието описание е както следва:

- **Български** (114): 114 гроша на името на Михаил Асен и Михаил Асен с Ирина;
- **Сръбски** (402): 162 гроша на Стефан Драгутин; 142 гроша на Урош II Милутин и 98 имитации на сръбски монети;
- **Венециански** (398): имитации на венециански матапани – 274; аналфабетни имитации на венециански монети – 124;
- **Византийски** (20): василикони – 20 на Андроник II с Михаил IX.

Не е ясно защо в този опис не влизат 12-те монети на Г. Гълъбов, вкл. тези с надпис: „Георги DUX Георги".

Гълъбов обръща внимание, че и в двете находки от Тишевица, чието общо съдържание вероятно превишава 2000 екз., няма нито една монета от монетосеченето на Теодор Светослав (1300-1322). За сметка на това има 2 екз. от много по-редките монети на Георги I Тертер, при това с доста високо тегло – 1,80-1,81 g. Подобни „тежки" монети практически не могат да циркулират през 20-те години на XIV в., когато средното тегло на сребърните монети е спаднало до 1,60 g. Василиконите на Андроник II с Михаил IX също са с високо тегло – 1,89 g – и не са орязани.

Тези и други аргументи дават основание на *Гълъбов* да предложи две хипотези: 1) че двете находки са трезорирани в интервала 1295-1300 г.; 2) че приписваните на Михаил III Шишман Асен и Ирина монети са всъщност сечени от неговия баща Михаил Шишман Видински (1280-1308), управлявал като почти самостоятелен владетел (дори цар!) Видинското деспотство.

Името на съпругата на този владетел е неизвестно, но е допустимо то да е било Ирина, тъй като тя е внучка на Иван Асен II и е логично да е била кръстена на баба си Ирина Комнина. Монетите от типа „Михаил и Ирина" са сечени до 1292 г., когато, след несполучливия поход на Михаил Видински в Сърбия, той е бил принуден да се ожени втори път за дъщерята на великия сръбски жупан Драгош. Така *Гълъбов* обяснява наличието на 4 уникални монети в находката от Згориград, на които има надпис с латински букви CAR MICHAEL (цар Михаил) и Св. Стефан. Присъствието на този почитан в Сърбия светец върху монетите е указание, че те са сечени след 1292 г. от Михаил Видински под сръбско влияние.

Сотиров (2001, 318) връща отдавна изоставената идея, според която българското сребърно монетосечене започва през 1253 г. и приема, че върху част от монетите е изобразен цар Михаил II Асен (син на цар Иван Асен II) и майка му Ирина. Според Сотиров причината за укриването на двете находки от Тишевица е Сръбско-българската война от 1330 г., или последвалите след нея династични борби. Относно мнението на останалите автори, вж.: **Тишевица 1978**.

Брой на монетите: около 1000 Ag

Място на съхранение: 12 в ч. кол. Г. Гълъбов; 22 в БНБ

Най-късна монета: Андроник II с Михаил IX (1295-1300)

Трезориране: около 1300 г. (*Гълъбов*); 1325 г. (*Пенчев*); 1330-1331 (*Сотиров*)

Пенчев (1983), **Н-3-27**;
Сотиров (2001), **ГАИ-1-288**; *Гълъбов (2001),* **НС-8-70**;
Гълъбов (2002-2003), **НС-9-61**; *Гълъбов (2004-2005),* **НС-10-69**;
Дочев (2017, 239)

Дъбене 1958, общ. Карлово; обл. Пловдив

През 1958 г. една жителка на селото, като копала в околностите му, намерила 80 гроша на българския цар Теодор Светослав (1300-1322) и пет златни перпери от византийските императори Андроник II с Михаил IX (1295-1320). Заедно с монетите имало и 7 части от златен накит. Част от находката, а именно 59 гроша на Теодор Светослав и 4 от златните монети, е прибрана в музея в гр. Карлово (*Цончев*; *Герасимов; Авдев 1978; Харитонов*). Съхранените в музея монети са публикувани подробно от *Пенчев (1982)*. Той разделя сребърното монетосечене на Теодор Светослав на три хронологични групи, различаващи се по тегло и стил на изображенията. В посока на група I-III теглото намалява, а стилът на изображенията се влошава (*Юрукова и Пенчев 1990, 99*). В настоящата находка се срещат монети и от трите хронологични групи, разпределени както следва:

Първа група – 4 бр., от които 1 цял и 3 фрагментирани екземпляра с много добър стил. Кръгов надпис СВЯТСЛАВ Ч БЛГАРѠМ. Монетите от тази група са най-износени. Теглото на целия екземпляр е 1,65 g.

Втора група – 13 бр. с по-лош стил, с по-едри очертания на фигурите и в някои случаи с разкривени контури. Надписът е съкратен. Добре запазени. От тази група са запазени 10 цели екземпляра със средно тегло 1,55 g.

Трета група – 42 бр. с подчертано груб стил и небрежна изработка със средно тегло 1,49 g. Почти нециркулирали. Характерен белег за тази група е изпускането на буквата **а** в монограма на думата БЛГаРОМ в реверсния надпис.

От всички монети 42 екземпляра са цели, като тяхното средно тегло е 1,50 g. Всички 59 монети са сечени с 49 лицеви и 42 обратни печати. Според *Дочев*, сребърните монети на Теодор Светослав са емитирани в периода 1307-1320 г. Той ги разпределя в пет хронологични и стилови групи, всички сечени в Търново.

Чрез статистическа обработка на монетите на Теодор Светослав от **Дъбене-1958**, както на 43 единични монети, *Авдев (2005, 110)* стига до извода, че съществува само един тегловен стандарт на това българско сребърно монетосечене и той е около 1,53 g. Той е практически идентичен с тегловния стандарт на Златната татарска орда, въведен от хан Токтай през 1310/1311 г., който е 1,52 g. Причината за това е политическото сближаване между България и Златната орда през първите две десетилетия на XIV в., което има антивизантийска насоченост. *Авдев (2005, 112)* предполага, че сребърните аспри на цар Теодор Светослав започват да се секат след 1315 г.

Четирите златни византийски монети са с вторично орязана периферия и с тегло от 2,76 до 3,24 g (*Пенчев*). *Пенчев* не датира изрично времето на укриване на монетите, но твърди, че това е станало преди 1322 г. Укриването на находката може да бъде свързано с две събития: нахлуването на татарите в Тракия през 1320-1321 г. и превземането на Пловдив от българските войски през 1322 г.

Брой на монетите: 85 (5 Au и 80 Ag) и накити
Място на съхранение: 63 (4 Au и 59 Ag) в ИМ-Карлово
Най-късна монета: Теодор Светослав (1307-1320)
Трезориране: преди 1322 г. (*Пенчев*); 1320-1322 г. (НТ)
Цончев (1960), **ИМП-4-211**; *Герасимов (1962),* **25-226**;
Авдев (1978), **Н-1-22**; *Пенчев (1982),* **Н-1-3**;
Харитонов (2003, 439); *Авдев (2005, 109)*; *Дочев (2009, 101-104)*

Бяла черква 1934, общ. Павликени; обл. Велико Търново

През 1934 г. при риголване за лозе в нивата на Анка Бакалова (снаха на поета Цанко Бакалов Церковски) 12 ратаи-копачи срязали висок трилитров метален съд със златни перпери на византийските императори Исак II Ангел (1185-1195) и Андроник II с Михаил IX (1294-1320). В колективната находка присъствал един грош на българския цар Теодор Светослав (1301-1322). Посоченото лозе се намира на 1,5 km южно от гр. Бяла черква в местността „Селище". В съобщението си за тази находка *Герасимов (1938, 315)* добавя, че общият брой на монетите бил 116, като полицията е иззела от копачите 72 перпери и сребърния грош. По сведения на *В. Йорданов*, златните монети се разпределят в две групи, които се различават силно по тегло и чистота на златото: първата група (22 броя) представлява едри 20 каратови перпери от времето на император Исак II Ангел (вероятно Йоан II Комнин), докато втората група (50 броя) се състои от орязани (олекотени) 15 каратови перпери на Андроник II с Михаил IX. Останалите 43 перпери намервачите продали на частни лица. През 1984 г. *В. Йорданов* интервюира единственият останал жив от откривателите (един от копачите) Ангел Ангелов Мълчанков, който твърди, че те укрили за себе си значително количество монети, като общият им брой е бил минимум 180. Шест от перперите на Андроник II с Михаил IX и сребърния грош са откупени от ОИМ във Велико Търново. Според *Харитонов (2003, 434)*, който е прегледал лично монетите от музея във В. Търново, те се разпределят по владетели така:

Константин IX (1042-1055): хистаменон номизма – 1 бр.;
Андроник II с Михаил IX (1294-1320): хиперперон – 5 бр., от които едната е отчупена и орязана;
Теодор Светослав (1300-1320): сребърен грош – 1 бр.

Шестте перпери в музея са публикувани подробно от *Михайлов (2011)*. Интересуващите се от тази находка трябваше да почакат **77 години**, докато някой служител в държавен музей се накани да публикува остатъка от тази доста интересна находка. През това време се оказва, че грошът на цар Теодор Светослав е откраднат от музея през януари 2006 г. Странно е защо крадците са предпочели да откраднат една отчупена сребърна монета (с тегло 1,25 g), а са оставили златните ?! Според *Михайлов* всички монети са хиперперони на Андроник II с Михаил IX. От тях 3 са сечени в Константинопол през 1294-1320 г., 2 – в Тесалоника през 1303-1320 г. и една в неопределена монетарница, сечена след 1303 г. Последната монета е отчупена и е с тегло 1,86 g, докато теглото на останалите 5 е между 3,15 и 3,25 g. *Михайлов* не цитира и не използва важните сведения за находката, публикувани в обзорната статия на *Йорданов*. Именно на базата на подробната информация за състава на находката, която получава от интервюто с един от откривателите, *В. Йорданов (1991)* прави важното предположение, че монетите са събирани повече от 150 години и са съхранявани под форма на семейно съкровище, предавано от поколение на поколение. Разминаването в описанието на *Харитонов (2003)* и *Михайлов (2011)* относно наличието на монета на Константин IX е много подозрително, тъй като, след кражбата в музея през 2006 г., монетите от тази находка може да са смесени с други.

Доста по-късно, само на стотина метра западно от местонамирането на тази находка, е намерена втора находка, съдържаща 40-50 златни монети от същия тип, която за съжаление е разпръсната напълно. Тази находка представлява или втора част на първата, или е укрита от родственик на първия собственик. За личността на евентуалния собственик е изказана хипотеза (*Теодосиев*), според която това съкровище е принадлежало на някогашния белочерковски болярин от първата третина на XIV в., призован от цар Михаил Шишман да участва битката при Велбъжд през лятото на 1330 г., където вероятно е загинал. Вж. също: **Росица 2005**.

Брой на монетите: 180+ (180+ Au, 1 Ag)
Място на съхранение: 6 Au в РИМ – В. Търново
Най-късна монета: Теодор Светослав (1301-1322)
Трезориране: 1322-1330 г. (НТ) *Герасимов (1938),* **11-315**; *Авдев (1978),* **Н-1-22**; *Йорданов, В. (1991)*; *Пенчев (1998)*, **НС-5-104**; *Теодосиев (2009, 7)*; *Михайлов (2011),* **ИМТ-26-171**

Росица 2005, общ. Павликени; обл. Велико Търново

Около 2005 г. при неизвестни обстоятелства в гористо място над местността „Манастира", разположено на 1,5 km източно от с. Росица и на около 3 km югозападно от гр. Бяла черква, бил открит керамичен съд, съдържащ 498 златни

корубести монети и 4 сребърни слитъка под форма на пръчки. Находката е разпръсната. По несигурни сведения тя е съдържала монети на Йоан III Дука Ватаци и на ранните Палеолози (Андроник II с Михаил IX ?). Около 50 от екземплярите били пренасечени (орязани ?). Върху значителна част от монетите имало графити под форма на прави резки. В близост до мястото, където е открита находката, по-късно са направени сондажни археологически разкопки. Основният извод от тях е, че там е съществувало малко средновековно селище, което е изоставено от жителите му в края на XIII – началото на XIV в. Наличието на сребърни слитъци обаче насочва укриването на съкровището по-скоро към началото или дори средата на XIV в. Съответно определените като монети на Йоан III Дука Ватаци вероятно не са били на този владетел, а доста по-късни емисии на византийските императори Йоан V и Йоан VI. Тази находка може да има връзка с **Бяла черква 1934**, т.е. възможно е да е притежание на един и същ собственик или негов наследник, които са имали нещо като вила (крепост) на платото, над мястото, където е открита находката. Заради останки от средновековна крепост, тази местност носи името „Хисар“.

Брой на монетите: 498 Au + Ag пръчки
Място на съхранение: разпръсната
Най-късна монета: XIII-XIV в. ?
Трезориране: 1330-1350 г. ? (НТ) *По сведения на местни жители*

Велико Търново 1956 (Двореца в Царевец)

През есента на 1956 г., при разкопки на развалините на двореца в Царевец, в едно от помещенията са открити 950 сребърни аспри на Иван Александър с Михаил Асен. Находката е прибрана в музея във В. Търново (*Герасимов*).

Във втората публикация *Дочев (1983)* уточнява, че находката съдържа 791 монети на Иван Александър с Михаил Асен, като от тях само 656 броя са се оказали годни за изследване, останалите са силно обгорели. Като се има пред вид мястото на намиране на находката, се прави предположението, че тя е открита в помещение, което е било жилище на царското семейство. Тази сграда е унищожена от пожар, станал около 1355 г., след което върху нея е бил построен нов дворец. Средното тегло на монетите в находката е 1,52-1,53 g и, според *Дочев*, е близко до тегловния стандарт от 1,60 g, характерен за сребърното монетосечене от типа „Иван Александър – сам”, датирано в периода 1331-1337 г. В издадения през 2009 г. каталог *Дочев* отмества долната граница на това монетосечене до 1332/1333 г. Следователно монетите в находката „от двореца” са отсечени в интервала 1332/1333-1355 г., като всички, с изключение на две, имат обърнат монограм на титлата „ЦРЪ”. Монети с прав монограм „ЦРЪ” започват да се появяват в находки след 1350-1355 г.

Разпределението на монетите по тегло е възпроизведено от книгата на *Авдев.* То се характеризира с два ясно изразени максимума: един при 1,61 и втори при 1,45-1,50 g, като вторият е „по-висок” и предполага по-късно трезориране, отговарящо на намаляващото средно тегло на монетите.

Брой на монетите: 791 Ag
Място на съхранение: РИМ – В. Търново
Най-късна монета: Иван Александър с Михаил Асен (1350-1355)
Трезориране: 1355-1356 г. (*Дочев 1983*) *Герасимов (1959),* **22-360**; *Дочев (1983),* **H-2-3**; *Авдев (2005, 172-173)*; *Дочев (2009, 135)*

Седларево 1988, общ. Котел; обл. Сливен

В края на 80-те години на XX в. група от петима иманяри откриват с металотърсач в околностите на с. Седларево повече от 1033 златни монети (скифати). Монетите са от византийските императори от династията на Палеолозите (XIII-XIV в.) След опит монетите да бъдат разпродадени, по-голямата част от находката е заловена от тогавашната милиция и е предадена на НИМ-София. Независимо от голямата рядкост на монетите, те досега не са публикувани. Представени са под форма на купчина метал в експозицията на музея. Малка допълнителна информация за тази находка дава *Дочев (2015, 85, под линия)*: всички монети са от династията на Палеолозите, като са представени императорите от Андроник II до Йоан V с Йоан VI Кантакузин.

Брой на монетите: 1033+ Au
Място на съхранение: 1033 в НИМ-София
Най-късна монета: Йоан V с Йоан VI Кантакузин (1347-1352)
Трезориране: около 1350-1360 г. (НТ) *Дочев (2015),* **НСЕ-11-85**

Витиня 1965, общ. Ботевград; обл. София

През 1965 г. при изкопна работа в двора на ловното стопанство край прохода Витиня, на дълбочина 30 cm, е открита находка от 53 сребърни монети. От тази находка 51 екземпляра са постъпили в Музея за история на София и 2 монети – в ИМ-Ботевград. Монетите от Софийския музей са публикувани от *Рогева-Григорова*. От тях 50 екземпляра са аспри на Иван Александър с Михаил Асен и един е имитация на венециански грош. Теглото на българските монети варира в границите 1,12-1,68 g , а средното тегло е 1,42 g. Диаметърът е от 20 до 21 mm. Съдържанието на сребро в монетната сплав е определено на 70 % (проба 700). Имитацията на венециански грош е с тегло 1,52 g и диаметър 20 mm.

Иван Александър с Михаил Асен, Ag аспра, **лице**, x5 (*Юрукова и Пенчев 1990, 132*)
Монограми от находка **Витиня-1965**: 1) Александър, 2) Цар (*Рогева-Григорова 1966*)

Иван Александър с Михаил Асен, Ag аспра, **опако**, x5 (*Юрукова и Пенчев 1990, 133*)
Монограми от находка **Витиня-1965**: 1) Благоверен, 2) Александър, 3) Цар (негатив и позитив), 4) Михаил Асен (*Рогева-Григорова 1966*)

Лицевото изображение на българските аспри е следното: „IC XC, Христос прав насреща, благославя с разперени ръце, от двете му страни по един монограм, 1 и 2" (вж. илюстрациите). Опакото изображение е следното: „Царят вляво и синът му вдясно, прави, държащи знаме с дълга дръжка, разклонена в долния си край, в лявото поле монограми 1 и 2, в дясното поле – 3 и 4". От българските монети 47 екземпляра са с негативен монограм на титлата „ЦРЪ" и 4 – с позитивен. Според класификацията на Пенчев (*Юрукова и Пенчев 1990, 132*), монетите с позитивен (прав) монограм се определят като по-късни (вариант Г) и са сечени между 1355/56 и 1365 г. Средното тегло на българските монети в находката влиза именно в границите на този вариант.

Дочев датира укриването на монетите около 1360 г. Възможно е укриването да е станало и малко по-късно, например към 1365 г., покрай събитията, свързани със завладяването на гр. Видин и Североизточна България от унгарците.

Брой на монетите: 53 Ag
Място на съхранение: 51 в МИ на София, инв. № 2105; 2 в ИМ-Ботевград
Най-късна монета: Иван Александър с Михаил Асен (1356-1360)
Трезориране: около 1360 г. (*Дочев*); 1360-1365 г. (НТ)
Рогева-Григорова (1966), **МПК-3-2**; *Авдев (1980),* **Н-3-19**; *Дочев (1983),* **Н-2-3**; *Ракова (1984),* **Н-3-31**; *Авдев (2005, 178, 200)*

Храброво-1993, общ. Балчик; обл. Добрич

По публикация на Кузев от 1993 г. *Атанасов* съобщава, че в района на селото била открита находка от 352 монети, от които 329 гроша на Стефан Душан, 1 на Урош, 14 на по-ранни сръбски крале и 8 на босненския бан Стефан II Котроманич. Според *Авдев*, повечето от монетите в находката били контрамаркирани със знаци на деспот Добротица. Под името Урош вероятно е визиран Стефан Урош V (1365-1371).

Брой на монетите: 352 Ag
Място на съхранение: ИМ-Варна
Най-късна монета: Стефан Душан (1331-1355)
Трезориране: 1367-1370 г. ? (НТ) *Авдев (2007, 185)*; *Атанасов (2009),* **А-3/4-92**

Русенско 1937

Около 1937 г. неизвестно къде в Русенско при неизвестни обстоятелства била намерена находка от аспри на цар Иван Шишман (1371-1393). От тази находка един сараф в Русе купил 4000 аспри. Предполага се, че находката е била по-голяма (*Герасимов 1939*). По-късно *Герасимов (1969)* твърди, че цялата находка съдържа: „4560 сребърни аспри на българските царе Иван Александър, Иван Шишман и Иван Срацимир. Това е най-голямото съкровище от български монети, запазено почти изцяло за науката". Къде обаче е запазена находката *Герасимов* не съобщава. Според *Дочев*, съдържащите се в находката монети на Иван Шишман принадлежат към IV-то монетосечене на този цар (1382/83-1392). Укриването на тази находка вероятно е свързано с похода на Али паша в Северна България през 1388 г.

Брой на монетите: 4560+ Ag
Място на съхранение: в неизв. музей, Русе ?
Най-късна монета: Иван Шишман (1382-1388)
Трезориране: около 1388 г. (НТ) *Герасимов (1939),* **12-451**; *Герасимов (1969),* **Н-1/2-6**; *Дочев (1984),* **Н-2-30**

Червен 1973, общ. Иваново; обл. Русе

През 1973 г., по време на дълбока оран в нива на левия бряг на р. Малки Лом, срещу големия Нисовски манастир, било намерено гърне с 1830 сребърни монети. Те се разпределят по владетели така: Иван Александър – 1 полугрош, Иван Александър с Михаил Асен – 8 гроша, Иван Шишман – 1804 аспри, Баязид I – 15 акчета, Мирча Влашки – 1 грош и една неопределена. Освен монетите, в гърнето имало кюлче сребро и няколко сребърни накити. Трезорирането на находката може да се свърже с походът на Баязид I срещу Влашко през 1395 г.

Брой на монетите: 1830 Ag
Място на съхранение: РИМ-Русе, инв. № 1775-IV
Най-късна монета: Баязид I (1389-1395)
Трезориране: 1390-1395 г. (НТ) *Юрукова (1978),* **А-2-77**

Връв 1995, общ. Брегово; обл. Видин

През 1995 г. в землището на с. Връв е открита колективна находка, съдържаща предимно сребърни монети на цар Иван Срацимир (1355-1396). Първоначалният брой на монетите е бил над 3000, от които 1095 екз. постъпват в РИМ-Плевен. Сред екземплярите в музея има едно медно торнезе на Йоан II Орсини. Това е най-голямата находка, съдържаща монети на Иван Срацимир, съхранявани в българските музеи. Всички екземпляри в находката са от един тип и имат следното описание: Лице: Бюст на Христос насреща с нимб, туника и мантия, от двете страни надпис IC XC; околовръстен надпис IW СРАЧНМНР ЧР Б БLГВР. Опако: Царят седнал на трон насреща, на главата с полусферична корона с нимб около нея. В дясната си ръка държи скиптър, в лявата – анексикакия. Горният край на скиптъра е украсен с с лилия във форма на трилистник. Двете рамене на трона завършват също с по една трилистна лилия. Околовръстен надпис: IW СРАЧНМНР ЧР Б БLГВР (Йоан Срацимир цар блъгаром благоверен).

Хронологично монетите на Иван Срацимир се подразделят на три групи, според фигурата, изобразена под трона на царя (*Юрукова и Пенчев 1990, 149-153*). При най-ранната I група под трона няма нищо. Във II група се разграничават три варианта със следните фигури (знаци): II-А – без фигура под трона, II-Б – човешка глава, III-В – клонка. Третата хронологична група включва също три варианта: III-А – хералдическа лилия под царския трон, III-Б – секира, III-В – многолъчна звезда. В тази последвателност се изменят и теглата на отсечените монети: от около 1,15 g в началната фаза на управлението му, до 0,22-0,25 g в края на царуването.

Всички монети от находката се отнасят към III хронологична група. От тях 844 екземпляра имат под трона на царя знак „многолъчна звезда" и спадат към вариант **В** от монетосеченето на Иван Срацимир, според горната класификация. Теглото на монетите от тази група варира от 0,22 до 0,75 g, при средна стойност 0,43 g.

Други 209 монети имат знак „кръстовидна лилия" и, според *Бънов*, са нов, непознат досега вариант, по-късен от III-В. Теглото на монетите в тази група е от 0,26 до 0,42 g, при средна стойност 0,34 г. Знакът под трона е силно стилизирана лилия, приличаща по-скоро на кръст с удължено долно рамо. Качеството на изображенията в тази група е по-лошо, отколкото при монетите с многолъчна звезда. Според *Бънов*, това е хронологично най-късният тип монети на този български цар и го означава като **III-Г**. Предполага се, че е сечен в интервала 1393-1396 г.

При останалите 41 екземпляра знакът под трона не може да се определи. Почти сигурно е, че укриването на това съкровище е станало много скоро след 26 септември 1396 г., когато обединените християнски сили, към които се включва и цар Иван Срацимир, търпят тежко поражение от османските войски на Баязид I в околностите на гр. Никопол.

Брой на монетите: 3000+ Ag

Място на съхранение: 1095 (1094 Ag, 1 Æ) в РИМ-Плевен, инв. № 3411_1 – 3411_{76}

Най-късна монета: Иван Срацимир (1393-1396)

Трезориране: септември-октомври 1396 г. (*Бънов*)

Бънов (1997), **ИМСЗБ-25-299**;
Авдев (2005, 200); *Авдев (2007, 218)*

XV – XVI В.

Русе 1955

През м. януари 1955 г. при риголване на нива за лозе, намираща се в местността „Левента" до града, на дълбочина 0,5 m са изкопани два керамични съда (стомни), съдържащи общо 1525 сребърни монети. Находката е прибрана в РИМ-Русе (*Герасимов; Димова*).

В публикацията на *Пенчев (2004)* се съобщава, че от витрината на музея са откраднати 36 монети и от находката са останали общо 1489 екземпляри. Тези монети са публикувани отново, като са поправени съществени грешки, допуснати в публикацията на *Димова*. Съхранените монети се разпределят по владетели така:

България (801): Иван Срацимир, III хронологична група – 169; Иван Шишман – 632, от които: I тип – 2, III тип – 3, IV тип – 627;

Венеция (1): Франческо Дандоло (1329-1339), грош – 1;

Влахия (2): Раду I (1377-1383), полугрош – 1; Мирча I (1386-1418), полугрош – 1;

Турция (685): Мурад I (1362-1389) – 435; Баязид I (1389-1402) – 250.

Разпределение на монетите на Иван Срацимир и на Иван Шишман (IV тип) е направено от *Авдев (2005, 193, 198)*. В хистограмата и на двамата владетели се наблюдава единичен максимум при около 0,55-0,60 g. Тези тегла са характерни за относително късните монетосечения на двамата царе – вероятно след 1380-1385 г.

Брой на монетите: 1525 Ag
Място на съхранение: 1489 в РИМ-Русе
Най-късна монета: Баязид I (1389-1402)
Трезориране: 1404 г. (*Пенчев*) *Герасимов (1957),* **21-325**; *Димова (1962),* **25-71**; *Пенчев (2004),* **NIM-14-119**; *Авдев 2005, 193, 198*

Никопол 1915, едноименна общ.; обл. Плевен

На 18 февруари 1915 г. работниците в държавния лозов разсадник, в местността „Харманлъка", на 500 m югоизточно от града, като копали в градината, открили голямо количество сребърни предмети и монети, поставени в меден съд. Тази находка се обозначава в литературата като „Първо Никополско съкровище". Част от предметите и монетите са били укрити от откривателите на находката и дълго време се издирвали. Намерените и описани монети са следните:

България (6): Иван Александър с Михаил Асен (1333-1380), грош – 2; Иван Срацимир (1356-1396), грош – 4;
Влахия (68): Мирча I (1386-1418 г.), неопред. номинал – 68;
Турция (17): Баязид I, акче от 1390 г. и по-късно – 17

Общо 91 сребърни монети. Монетите и предметите са заровени в земята наскоро след 1390 г., най-вероятно във връзка с битката между Сигизмунд и Баязид I през 1396 г. (*Филов*). Според *Пенчев*, монетите от **Никопол-1915** и тези от **Никопол-1917** били „съвсем сходни", което означава, че може би са трезорирани по едно и също време.

Известните предмети към датата на публикуване на съобщението от *Филов* са следните: три обикновени „тасчета", високи около 4 cm с диаметър около 16 cm, на едното от които на дъното има гравиран герб; четири сребърни лъжици с украса по дръжките; части от големи счупени обеци с форми, характерни за средновековната епоха, както и части от други други украшения, чието предназначение не е ясно; около 107 малки сребърни пластинки от четири или пет вида, с различни украшения по тях и с дупчици за приковаване, които навеждат на мисълта, че са украса на пояс или ремък. За допълнителни сведения по тази находка, вж. **Никопол-1971**.

Брой на монетите: 91 Ag и предмети
Място на съхранение: НАИМ-София
Най-късна монета: Иван Срацимир (1371-1396)
Трезориране: около 1396 г. (*Филов*); 1406-1416 г. (*Пенчев*)
Филов (1915), **V-225**; *Аспарухов (1995),* **ИМСЗБ-23-87**; *Пенчев (2010),* **НСЕ-6-151**; *Харитонов (1998, 286)*

Никопол 1917, едноименна общ.; обл. Плевен

През 1917 г. в тогавашния Народен музей в София е постъпила монетна находка, намерена неизвестно кога в района на Никопол. Тя съдържа 261 сребърни монети от XIV-XV в. Разпределението на монетите по владетели е следното:

България (30): Иван Александър с Михаил Асен – 6; Иван Срацимир – 19; Иван Шишман – 5;

Венеция (1): – Антонио Вениер (1382-1400), неопред. номинал – 1;

Влахия (205): Мирча I (1386-1418) – 1 бан и 204 дукати от тип II;

Турция (25): Мурад I (1362-1389) – 11, Баязид I (1389-1402) – 14;

Дукатите на Мирча I, които представляват основната част на находката, са от по-късния II тип, но нямат точна датировка. За тях може да се допусне, че са сечени през втората половина от управлението на Мирча I (*Пенчев*).

Според хронологията на публикуване, тази находка може да се нарече „Трето никополско съкровище", тъй като за Първо се приема **Никопол-1915**, а за Второ – **Никопол-1971**. Първите две са открити на различни места, но в един район около Никопол – местността „Харманлъка". Общото между тях е това, че те съдържат предимно накити и ценни битови предмети, докато количеството на монетите, особено във Второто съкровище е по-малко. Точното местонамиране на „Третото съкровище" е неизвестно, като неговата най-важна особеност е, че се състои само от монети. При анализа на тези три находки трябва да се отговори на три основните въпроси: 1) дали те са принадлежали на един собственик; 2) дали са укрити на две или на три места; 3) кога да укрити в земята.

Според предположението на *Пенчев*, всички монети от трите съкровища са били поставени при укриването в две кесии, по една във всеки от медните съдове: в едната кесия били поставени седемте монети намерени в **Никопол-1971**, а в другата всички останали сребърни монети от **Никопол-1915** и **Никопол-1917** (91 + 261 = 352).

Брой на монетите: 261 Ag
Място на съхранение: НАИМ-София, инв. № L-1917
Най-късна монета: Мирча I (приблизително след 1400 г.)
Трезориране: 1406-1416 г. (*Пенчев*); *Кръстев (2020)*, **Rv-1-17**
Пенчев (2010), **НСЕ-6-151**

Никопол 1971; обл. Плевен

През 1971 г., при земеделска работа в местността „Харманлъка", на 500 m югоизточно от града, е открита находка, съдържаща много и разнообразни ценни предмети, поставени в меден съд (*Пенчев*). Това е т. нар. „Второ Никополско съкровище". Сред предметите се срещат: златни наушници, сребърни съдове за пиене на вино, сребърни торкви, лъжици и др. накити, а също и сребърни слитъци. Последните са два вида: 5 екз. с голямо сечение: диаметър 70 mm и с тегло 307.3, 307.0, 305.7 и 294.0 g; и 2 екз. с по-малко сечение и с тегло 57.15 и 29.50 g (*Авдев*). От подобни слитъци са сечени монети, но явно са се използвали от по-заможни граждани и като ценен паричен депозит. Общото тегло на сребърните слитъци е 1300.65 g, от които могат да се произведат между 1300 и 2600 монети с тегло съответно 1 и 0,5 g. В находката се съдържат 7 монети – 4 златни и 3 сребърни – които се разпределят така (*Пенчев*):

Злато: Исак I Комнин (1057-1059) – 1 номизма хистаменон, пробита за накит; Йоан III Дука Ватаци (1222-1254) – 2 хиперпери с вторично орязани периферии; неатрибутиран дукат, сечен в Рим XIV-XV в.

Сребро: Мануил II Палеолог (1391-1423), ставратон – 1, полуставратон – 1; Мурад I (1362-1389), акче – 1 екз.

Най-късните монети са тези на Мануил II Палеолог, сечени между 1399 и 1423 г. (*Кръстев 2020*).

Брой на монетите: 7 (4 Au, 3 Ag) плюс предмети и накити
Място на съхранение: ИМ-Плевен, инв. № А-11941-33
Най-късна монета: Мануил II Палеолог (1399-1423)
Трезориране: 1406-1416 г. (*Пенчев*)

Филов (1934); *Аспарухов (1995),* **ИМСЗБ-23-87**;
Авдев (2010), **НСЕ-6-133**; *Пенчев (2010),* **НСЕ-6-151**;
Кръстев (2020), **Rv-1-17**

Допълнителен коментар върху находките от Никопол:

Наскоро *Кръстев* публикува статия относно трите находки, означени тук като: **Никопол 1915**, **Никопол 1917** и **Никопол 1971**, в която се акцентира предимно върху съдържащите се в находките монети (*Кръстев 2020, 17-30*). Той приема, че трите находки са част от едно съкровище, заровено на две или три места и разположени близко едно до друго. След като на няколко места в статията Кръстев цитира нашия Опис, той намира в описанието съществени противоречия. Те са свързани главно с нашите предположения относно причините и времето на укриване на съкровището. Без да отричаме, че съществуват някои противоречия, трябва да обърнем внимание на едно важно обстоятелство, което не е „противоречие“, а по-скоро закономерност. Кръстев задава въпрос, който има почти еднозначен отговор. Въпросът е: Защо укривателят на съкровището „…*е предпочел да не вземе имуществото със себе си, а да го зарови, остава неясно*“ (*Кръстев, 2020, 23*). Но отговорът на този въпрос е повече от ясен: в огромната част от случаите собствениците на монети или други ценности са ги укривали **преди да тръгнат на дълъг път**.

Да тръгнеш на дълго пътуване и да вземеш със себе си килограми монети и ценни предмети означава да те оберат по пътя и дори да те убият. По правило, преди да тръгне на рискован и дълъг път, собственикът заравя по-голямата част от ценностите си и взема със себе си само необходимият минимум за преживяване. Именно поради тази причина се откриват огромен брой находки – монетни и предметни – защото най-вероятно собствениците им са загинали или са били възпрепятствани да се върнат и да си изровят укритите съкровища. Ако всеки, тръгнал на път, нарамва в торби и дисаги паричните си наличности и притежаваните съдове от благородни метали, днес много рядко щяхме да откриваме находки – монетни и предметни. На практика почти всяка открита находка е останала в земята, заради смъртта на нейния собственик.

Твърдението на Кръстев, че ние сме определили 1396 г., като година на укриване на находка **Никопол 1915**, подвежда читателя (*Кръстев 2020, 24*). В

синтезираното описание на находката, с което завършва основният текст, е записано:

„***Трезориране:*** *около 1396 г. (Филов)*; 1406-1416 г. (*Пенчев*)".

Т.е. в случая ние не изказваме становище относно времето на укриване, а цитираме двата основните източника на информация и **тяхното** виждане за времето на трезориране. Относно най-късната монета в находка **Никопол 1915** ние се опираме на сигурно датирано монетосечене, каквото е това на Иван Срацимир, а не на по-несигурната хронология на монетите, сечени от Мирча I. За нас остава необяснимо друго: Кръстев никъде в статията си не използва обобщаващата информация – част от справочния апарат на Описа, където находките са подредени по време на трезориране. Тази информация присъства на две места: веднъж в края на описа на находките от съответната област и втори път – като обобщаваща таблица за цяла България. От тези две таблици добре се вижда, че ние в крайна сметка сме приели, като най-вероятното време на укриване и **на трите съкровища**, интервалът между 1406 и 1416 (*Теодосиев 2017, 357, 664*).

Ние възприемаме като приемливо предположението на Кръстев за укриване на Никополското съкровище по време на похода на Владислав Варненчик през 1444 г. Но при справка с нашия обобщаващ опис по време на трезориране се вижда, че находките, укрити с достатъчна сигурност през 1444 г., са разположени на изток от меридиана на Търново и изцяло в Североизточна България (*Теодосиев 2017, 664*). Докато Никопол се намира на запад от този меридиан. Това не изключва съкровището от Никопол да е укрито през 1444 г., но с равна вероятност укриването може да е станало по-рано – в началото на XV в., като причината за това да не е свързана с военни действия.

Изследователският характер на списание „Горгони" дава възможност да развием една **хипотеза**, свързана не само с укриването на съкровището, но и с друго неизяснено събитие от нашата история.

Наскоро *Николов-Зиков* изказа предположението, че т. нар. „Второ никополско съкровище", е било собственост на далечен потомък на Иван Шишман по линия на сина му Фружин. Този потомък се е казвал Балин, чийто внук, Тодор (или Теодор) Балин, е живял в края на XVI в. е един от главните организатори на т. нар. Първо Търновско въстание през 1598 г. На една от сребърните чаши има надпис „*Фръгов пръстен*", което означава „Фружинова чаша", а на две от сребърните лъжици са гравирани надписите: „*Балинова лъжица*" и „*Лъжица от Балиновите съдове*". Сред предметите има и една българска средновековна корона, изработена от злато и скъпоценни камъни, наподобяваща диадемите, познати от миниатюрите на Лондонското евангелие. Укриване на съкровището в края на XVI в. е неприемливо. Трябва да се търси друго тълкуване.

Надписът „*Фръгов пръстен*", т.е. Фружинова чаша дава основание да се предположи, че този предмет е принадлежал на Фружин, най-малкият син на цар Иван Шишман. Известно е, че Иван Шишман между 1388 и 1395 г. резидира със семейството си в Никопол. През 1393 г., след превземането на Търново, турците пленяват Александър, който е син на Иван Шишман от първия му брак с Кера-Мария. Александър Шишман, който по това време е около 25-27-годишен

и е престолонаследник, спасява живота си, като приема исляма и е назначен от Баязид I за управител на провинция в Мала Азия.

Фружин Шишман е роден не по-рано от 1389-1390 г. от втория брак на баща му със сръбската княгиня Драгана Хребелянович (*Николов-Зиков 2012, 122)*. В ранното лято на 1395 г. султан Баязид I се връща от Влашко, след поредната битка с влашкия владетел Мирча I. По това време Иван Шишман не е цар, а е понижен до управител на крепостта Никопол. След като Баязид I пристига в Никопол, заповядва бившия български цар да бъде обезглавен. Това става на 3 юни 1395 г. (по други сведения – през октомври 1395 г.). Фружин запазва живота си именно защото по това време е бил невръстно 5-6-годишно момче. Ако Фружин е бил по-голям, да кажем 15-16-годишен, както допуска *Берлиев* (вж. сп. „Реверс“, бр. 1, 2020, 31), най-малкото можеше да последва съдбата на по-големия си брат Александър.

След екзекуцията на Иван Шишман, бившата царица Драгана най-вероятно е останала в Никопол, за да се грижи за невръстните си деца (Фружин е имал сестра). Приемаме, че семейството е било в града по време на голямата битка между османците и обединените европейски сили край Никопол през 1396 г.

Оттук нататък всичко е в сферата на хипотезите и предположенията. Нашата основна идея е да се опитаме да свържем личността на Фружин Шишман, от една страна, със съкровището от Никопол, а от друга – с изнасянето от българските земи на част от библиотеката на дядо му Иван Александър, и по-специално на известното Лондонско четириевангелие.

Разумно е да предположим, че в периода 1388-1393 г. цар Иван Шишман е изнесъл от Търново всички свои пари и ценни вещи, с които е разполагал, а също и най-стойностните екземпляри от голямата библиотека на баща си. Така най-ценните книги от библиотеката на цар Иван Александър, и най-вече прочутото Четвероевангелие, попадат в Никопол. Паричният еквивалент на бащините книги още по онова време е бил много висок, макар че като бройка едва ли са били повече от 2 дузини. Според нас не е възможно дори да допуснем, че, напускайки Търново, Иван Шишман ще изостави не само една от най-стойностните книги от библиотеката на баща си, но и единствената, в която се намира неговия **портрет** като престолонаследник. Така това евангелие представлява не само богослужебна царска книга, но и своеобразен документ за престолонаследие, „издаден“ от баща му. Според нас това е пътят, по който евангелието на цар Иван Александър е опазено от унищожаване, т.е. спасено е от членове на царското семейство, а не от някой друг.

Тъй като най-късните монети в Никополското съкровище се датират от 1406 г. насетне (*Пенчев*), то могат да се направят две предположения:

1. Ако собственик на съкровището след 1395 г. е бил Фружин или неговата майка, може да се предположи, че до около 1406-1407 г. той е пребивава в Никопол. Около 1406-1407 г. вече 16-17 годишният Фружин емигрира в посока Влашко и Молдова. Преди това той, или доверени негови хора, заравят в земята ценните предмети и парични средства, тъй като е опасно да се носят толкова много ценности на дълъг път.

2. Съкровището не е на Фружин, а на някой друг заможен жител на Никопол. Възможно е надписаните съдове с името на Фружин да са продадени от него или от майка му на евентуалния укривател, за да имат пари за „пътни разноски“. При подобно предположение може да се допусне, че Фружин емигрира отвъд Дунава по-рано, вероятно около 1400 г. и, тъй като е все още на крехка възраст, е съпроводен от майка си. При този вариант укривателят е неизвестен, а самото трезориране може да се датира доста по-късно, например през 1444 г.

И при двете предположения Фружин заминава в посока Влашко, като носи със себе си неголяма сума пари и някои от ценните книги на дядо си, или поне една от тях – Четвероевангелието на цар Иван Александър. Неизвестно къде във Влашко или Молдова Фружин, или майка му, залага срещу пари ценната царска книга. Ако се приеме второто предположение, наличието на късни монети в находката, сечени дори след второто десетилетие на XV в., става лесно обяснимо.

Да обърнем внимание, че двете княжества Влашко и Молдова през XIV-XVI в., дори през XVII в., са нещо коренно различно от сегашните държави Румъния и Молдова. Те са по-скоро влахо-българско и българо-молдавско княжество. Държавният език в двете княжества е български (среднобългарски), документите, издавани от владетелските канцеларии са на български, местното православно богослужение се води на български, голяма част от богослужебните ръкописни, а по-късно и печатни, книги се пишат на български. Ето защо за всеки грамотен човек на север от Дунава една българска книга, богато илюстрирана – очевидно бивша собственост на добре известния в двете княжества български цар Иван Александър – би имала висока символична и финансова стойност. Приемаме че в интервала около 1400 – около 1407 г. евангелието е заложено срещу парична сума при неизвестен лихвар. Според приписка в евангелието, изписана на една от първите му страници с червено мастило, то е откупено от молдовският воевода Йоан Александър (1402-1432), след като е било „в залог“ (*Талев 2005, 26*; *Филов 1934, 8*). Както се вижда, молдовският воевода е пълен съименник на българския цар. Датата на откупката не е известна, но едва ли един лихвар би задържал при себе си толкова скъп предмет повече от 2-3 години, следователно ръкописът попада у Йоан Александър Молдовски най-вероятно в периода 1402-1410 г.

Една от причините ценното евангелие да се заложи срещу пари е участието на Фружин във въоръжената борба срещу османците. На базата на казаното по-горе считаме, че синът на Иван Шишман се включва в тази борба не по-рано от 1406-1407 г.

Филов (*1934, 8*); *Талев (2005)*; *Николов-Зиков* (*2012, 190*); *Кръстев (2020)*, **Rv-1-17**

XVII – XVIII В.

Михалци 1929, общ. Павликени; обл. В. Търново

Около 1929 г. Йордан Маринов при прекопаване на нивата си, в местността „Садина", на около 20 cm дълбочина, изкопал едно гърне сребърни монети от XVI и XVII в. Част от тази находка Маринов сам представил в Народния музей, а друга част продал на софийските сарафи. Обаче полицията заловила тези монети и ги изпратила в музея. Всички монети са 3123, сечени от 37 европейски владетели на Австрия, Англия, Испания, Полша, Турция, Франция, Германия и Унгария и на владетели на разни херцогства и провинции от XVI и XVII в. Най-късната дата, която се среща на монети от тази находка, е годината 1613 върху един грош от унгарския крал Габриел Батори (1608-1613). Следователно, находката не е могла да попадне в земята преди тази година. Може да се предположи, че тази находка е свързана с войните между Турция и християнските владетели от началото на XVII в. (*Мушмов*).

Тази находка е една от рекордните по престой **на склад** в български държавен музей – **92 г.** след нейното откриване и придобиване от НАИМ-София тя не е публикувана. Поради това и опитът за датиране на трезорирането ù, се превръща в гадаене. Ако най-късната монета е от 1613 г., може да се допусне, че натрупването на основната маса от монетите е станало през втората половина на XVI в.

Брой на монетите: 3123 Ag
Място на съхранение: НАИМ-София
Най-късна монета: Габриел Батори (1613)
Трезориране: 1613-1620 г. (*Мушмов*) *Мушмов (1932),* **6-316**

Ахтопол 1977, общ. Царево; обл. Бургас

През 1977 г. в землището на гр. Ахтопол е открита находка от 452 сребърни монети от XVI-XVII в. Общото тегло на монетите е 1944,9 g (*Класнаков 2013*). Находката се характеризира с изключително разнообразие на номинали и емисии, издавани от името на различни християнски и мюсюлмански владетели. Застъпени са над 50 монетарници, разположени на четири континента: Европа, Азия, Африка и Латинска Америка. Първоначално обявеното разпределение на монетите е следното:

Австрия – 13, Белгийска конфедерация – 27, Ватикана – 1, Дубровник – 8, Испания – 13, Османска Турция – 341, Полша – 34, Прусия – 2, Русия – 1, Свещена римска империя – 6, Тоскана – 5, Херцогство Урбино – 1. Номиналите са: талери, четвърт талери, 8-реалови и 4-реалови монети, 6 гроша, 3 гроша, гросети, копейки, акчета и пари. Част от монетите са пробити и са представлявали накит. Някои от монетите са отлично запазени, например талер на Леополд V, сечен през 1632 г., е с качество FDC.

Част от монетите са публикувани от *Класнаков (2013)*, а именно:

Ерцхерцогство Австрия (13): Фердинанд II (1564-1595), талер – 1 (пробит); Максимилиан III (1612-1618) – талер – 3 (1617 – 2, 1618 – 1, два от тях пробити); Леополд V (1619-1632), талер – 9 (1620 – 4, от които един пробит; 1621 – 2, 1622 – 1, 1632 – 2);

Херцогство Прусия (2): Георг Вилхелм (1619-1640), четвърталер – 2, пробити (1622 – 1, 1623 – 1), сечени в Кьонигсберг ;

Свещена Римска империя (6): Рудолф II (1576-1612), талер – 3 (1609 – 1, 1610 – 1, 1612 – 1); Фердинанд II (1619-1637), талер – 3 (1624 – 1, 1625 – 2).

Общото тегло на монетите от тази група е 555,9 g или 28,6 % от теглото на цялата находка. *Кръстев (2014, 121)* обръща внимание на това, че Херцогство Прусия е част от владенията на Георг Вилхелм (1619-1640), но той не афишира този факт, тъй като, като херцог на Източна Прусия, той е полски васал. Георг Вилхелм управлява двете части на владенията си – Курфюршество Бранденбург и Херцогство Прусия като отделни държави, обединени само чрез личната му уния. Във всички публикации на *Кръстев* монетите на този владетел се определят като продукция на Курфюршество **Бранденбург**, което след 1702 г. прераства в Кралство Прусия. До тогава васалното на Полша Херцогство Прусия сече монети от името на сюзерена си – владетелят на Реч Посполита (*Кръстев 2014, 128*).

Във втората публикация на *Класнаков (2013a)* са описани следните монети:

Белгийска конфедерация (27): талер на **West Friesland** – 7, от които най-ранната е от 1589 г., а най-късната от 1640 г., като една от монетите е пробита; талер на **Utreht** – 7, от които най-ранната е от 1597 г., а най-късната от 1640 г., като един екземпляр е фуре; талер на **Zeeland** – 1, сечен около 1630 г.; талер на **Holland** – 4, сечени в интервала 1576-1601 г.; талер на **Overijssel –** 4, сечени в интервала 1608-1629 г.; талер на **Guilders** – 3, сечени в интервала 1599-1638 г.; талер на **Зволе**, сечен през 1637 г. с тегло 27,20 g;

Общото тегло на монетите от тази група е 725,95 g или 37,3 % от теглото на цялата находка.

В третата публикация са описани полските монети (*Класнаков 2013b*):

Полша (34): Стефан Батори, три гроша – 1 (Вилнюс, 1583); Сигизмунд III Ваза, три гроша – 29 (Бидгошч – 4, Вилнюс – 1, Въсхова – 2, Краков – 4, Люблин – 2, Познан – 7, Познан или Въсхова – 1, Рига – 8), шест гроша – 1 (Малборк, 1596), монета с номинал орт – 3 (Гданск). Всички монети от тази група са пробити.

Общото тегло на полските монети е 87,55 g или 4,5 % от теглото на цялата находка. Най-късни са три монети на Сигизмунд III, сечени през 1624 г.

Брой на монетите: 452 Ag
Място на съхранение: РИМ-Бургас
Най-късна монета: около 1640 г.
Трезориране: 1650-1660 г. (НТ) *Класнаков (2013),* **ЖИАИ-2-160**; *Класнаков (2013a),* **НСЕ-9-143**; *Класнаков (2013b),* **ЖИАИ-3-132**; *Кръстев (2014, 119-122)*

Върбовка 1922, общ. Павликени

На 25 март 1922 г. двама работници, които риголвали нивата на Дончо Спасов в землището на с. Върбовка, изкопали един меден котел със сребърни монети от XVII в. Тези монети попаднали в Севлиевското околийско управление, където останали до март 1928 г. При ревизия в Околийското управление финансовият инспектор Ал. Георгиев попаднал на тази находка и я изпратил в Народния музей – София. От проучването на монетите се вижда, че те всички са от края на XVI и от първата половина на XVII в. Голяма част от монетите са турски акчета (аспри). Около 2 kg от тези монети са от най-малък номинал от XVI-XVII в. Между тях има по-големи акчета. Тъй като 93 години (!) след постъпване на находката в НАИМ-София, монетите не са публикувани, тук използваме разпределението, дадено от *Мушмов*:

Австрия (2): Фердинанд III (1637-1657), талер – 2;

Белгийска конфедерация (103): талери, сечени през следните години: 1615, 1616, 1617, 1628, 1632, 1633, 1634, 1637, 1638, 1640, 1641, 1642, 1643, 1647, 1648, 1649, 1650, 1651, 1663, общо 103 екз.;

Дубровник (33): грошове от XVII в. – 33, между които сечени през: 1630, 1640, 1642;

Испания (23): Филип IV, талер – 1 от 1642 г.; неопределен епоним, талер от XVI и XVII в. – 22 екз.;

Унгария (1): Матей I, талер – 1 от 1618 г.

Турция (2000): общо 2 kg или почти 2000 акчета на султаните: Сюлейман I (1520-1566) – 1, Мехмед III (1594-1603) – 1, Мурад IV (1623-1640) – 8, Ибрахим (1640-1649) – 11; други 120 акчета са вероятно от Мурад IV и Ибрахим.

Испанските талери са безформени, многоъгълни, вследствие на това, че заради високото качество на среброто, периферията на ядрата е била отрязвана още при циркулацията им, за използване на метала. Според *Мушмов*, тези монети са били пренесени в българските земи от евреите при бягството им от Испания през XVII в.

От датите на монетите ясно се вижда, че те почти всички са от времето на турско-венецианската война (1645) и последващите съюзни войни на християнските европейски владетели с турците, които през 1683 г. обсаждат Виена. Навярно в тези смутни времена някое семейство при бягството си е заровило имането заедно с котела и е избягало може би в близкото Влашко (*Мушмов*).

Хипотезата на *Мушмов*, че съкровището е било притежание на българско семейство, което забягнало във Влашко, не е убедителна. През XVII в. село Върбовка е населено предимно с мюсюлмани, а в същото време натрупването на такава голяма сума пари от българи е малко вероятно. Възможно е собственикът на заровените монети да е бил турски спахия, който, призован да воюва в някоя от неуспешните за Османската империя войни с европейските държави, е загинал.

Брой на монетите: 2162+ Ag
Място на съхранение: 2162 в АИМ-София
Най-късна монета: Белгийска конфедерация (1663)

Трезориране: ок. 1683 г. (*Мушмов*); 1675-1690 г. (НТ)

Мушмов (1929), **5-384**;
Харитонов (1992), **ИМТ-7-175**; *Харитонов (1998, 262)*

Видин 1977

През лятото на 1977 г. при изкопна работа в града на дълбочина 2,20 m била намерена голяма керамична делва, пълна със сребърни западноевропейски и турски монети от XVII в. Броят на монетите бил 4230, а теглото им – около **74** kg. Това е една от най-големите находки от подобен вид монети намирани по българските земи. В близост до пълната делва имало втора със същите размери и форма, но тя била празна. Изказано е предположение, че втората делва е съдържала също монети, но е била открита при изграждането на водопровода през 1938 г. и съдържанието ѝ е било разпръснато (*Юрукова*). Други сведения за намерените монети няма.

Брой на монетите: 4230 Ag (74 kg)
Място на съхранение: ИМ-Видин ?
Най-късна монета: XVII в.
Трезориране: XVII в. ? (НТ) *Юрукова (1979),* **А-4-65**; *Харитонов (1998, 258)*

XIX – XX В.

Велико Търново 1967

През 1967 г. в квартал „Трудов фронт" при изкопни работи е открита под една керемида находка, състояща се от 237 златни монети: австрийски, венециански, холандски и османски. Находката е прибрана в музея във Велико Търново (*Герасимов*). Разпределението на монетите по държави владетели е следното (*Харитонов, 1998)*:

Австрия (2): Мария Терезия, дукат – 1 (1765 г.), Франц I, дукат – 1 (1819 г.);
Белгийска конфедерация (11): гулдени, сечени през 1757 г. – 1, 1776 г. – 2, 1786 г. – 1, 1800 г. – 2, 1801 г. – 2, 1805 г. – 3;
Венеция (10): дукати, несигурно определени от XVII в. – 10;
Турция (214): златни монети на султаните: Мустафа III, Абдул Хамид I, Селим III и Махмуд II.

От общия брой монети от тази находка 136 са продупчени, т.е. използвани са вторично като част от накит (*Харитонов 1992; 1998*). Укриването на съкровището може да се свърже с „Велчовата завера" в Търново през 1835 г.

Брой на монетите: 237 Au
Място на съхранение: РИМ – В. Търново, инв. № 2355-2375
Най-късна монета: Махмуд II (1808-1835) или Франциск I (1819)
Трезориране: около 1835 г. (НТ); 1810-1820 (*Ракова*)

Герасимов (1969), **31-231**; *Ракова (1984),* **Н-3-37**;
Харитонов (1992), **ИМТ-7-173**; *Харитонов (1998, 256)*

Ловеч 1973

През юни 1973 г. при изкоп за основи на сграда в кв. Вароша, на дълбочина 30 cm, са намерени три цилиндрични метални кутии с общо 1364 златни монети от западноевропейски и османски владетели от XVI до XIX в. Сред монетите има и три златни римски солида от IV-V в.: два на Теодосий I (370-395) и един на Хонорий (395-423). Вероятно те са били прибавени към хомогенното съкровище от по-късни монети. Всички монети са много добре запазени, като само част от тях са пробити и преди окончателното им трезориране са били елемент от женски накит (*Герасимов; Юрукова; Ракова*).

Тъй като обстоятелствата около откриването на находката през 1973 г. не са прецизирани, *Иванов (2014, 78-88)* прави опит да ги уточни. Той издирва служителката на Института по паметниците на културата Цанка Петрова, за която се предполага, че е наблюдавала на място изкопните работи. В интервю проведено през 2013 г., т.е. 40 години по-късно, тя твърди, че монетите са намерени, поставени в една цилиндрична капсула. Описанието на обстоятелствата обаче е твърде несвързано и читателят остава с убеждението, че Петрова не е видяла с очите си откриването на находката. В деня, в който са открити, монетите постъпват с протокол в ИМ-Ловеч, но капсулата, била тя една или три, не е запазена. Находката е притежание на РИМ-Ловеч, но се съхранява в трезора на Българската народна банка.

Иванов предполага, че капсулата представлява цилиндрична поцинкована гилза, предназначена за съхранение на картечен заряд за руските гладкоцевни и нарезни оръдия. Тези гилзи са използвани широко от руската артилерия през руско-турската война през 1877-1878 г. По време на тази война гр. Ловеч е освободен два пъти от руската армия. След първото освобождаване, турците атакуват града на 15 юли 1877 г. с превъзхождащи сили и си го връщат, при което руснаците се оттеглят, като изоставят част от артилерийските си боеприпаси. По-нататък *Иванов* допуска, че притежател на монетите е бил поп Лукан Лилов, чийто син – Марин Поплуканов – е бил председател на Ловешкия революционен кометет, преди да го арестуват в края на 1872 г.

Според *Иванов* 75-годишният поп Лукан се е сдобил с артилерийска гилза за картеч, и то неизползвана (!), изпразнил е съдържанието ѝ, поставил е в празната гилза златните монети и ги е заровил в земята. Но ги укрива не в своя двор, а в друг – чужд. При повторното завладяване на Ловеч на 15 юли 1877 г. турците избиват около 290 граждани на Ловеч. Документирано е, че сред тях е и свещеник Лукан Лилов (*Димитров 1899, 236*).

Дали укритите монети са на поп Лукан, респективно на Комитета в Ловеч, или са били собственост на друг ловешки гражданин, дълго време не можеше да се определи. До 2019 г. почти нищо по-конкретно за монетите от находката не беше известно.

През 2019 г. бившият директор на РИМ-Ловеч Иван Лалев публикува опис на монетите от находката в рамките на книга за Васил Левски (*Лалев 2019, 174-181*). Описът, както пише Лалев, е дело на „*…двама нумизмати от РИМ-Ловеч, изключително добре подготвени, с постижения на национално ниво*“. Двамата нумизмати са: Лъчезар Лазаров и Радослав Гущераклиев (*Лалев 2019, 374*).

В публикувания от Лалев опис обаче монетите не са каталогирани в детайли, а само са описани на групи по емитенти, брой и диаметър на ядрото. Датировката на османските монети не е прецизирана. Като произход монетите се разпределят по следния начин:

Австрийски: 456 бр. от Мария Терезия (1753) до Франциск I (1827). От тях 428 бр. са на Франциск I; Пробити – 3 бр., или 0,6 %

Белгийска конфедерация: 28 бр., датирани от 1656 до 1806 г.; Пробити – 11 бр. или 39,2 %;

Венециански: 15 бр. **–** недатирани в оригиналния списък и изписани с неправилни имена на дожовете. Вероятно става дума за Алвизе Мочениго IV (1763-1778), Паоло Рениер (1779-1789) и Лодовико Манин (1789-1797); Пробити – 5 бр. или 33,3 %;

Испански: 4 бр. на Карол (?), датирани от 1783 до 1788 г.; в тази група е добавена една „Папска“ монета от 1793 г.; Пробита – 1 екз. или 20 %;

Турски: 859 бр. от Ахмед III (1703-1731) до Махмуд II (1808-1839). От тях 804 бр. са сечени от Махмуд II; Пробити – 254 бр. или 29,6 %; Неизвестно защо авторите на описа поставят 1835 г. като горна граница от управлението на Махмуд II, вместо 1839 г.;

Френски: 1 бр. на Наполеон I (1793);

Холандски: 1 бр. от 1809 г.

Стари римски солиди: 3 бр. непробити, от които: на Теодосий I (370-395) – 2 бр. и на Хонорий (395-423) – 1 бр.;

Обявеният общ брой на монетите е 1364 екз., но при старателно преброяване на монетите от описа те се оказват 1368. Вероятно някои екземпляри в описа са дублирани, затова приемаме, че общият брой е 1364 екз. Пробитите монети в находката са 274 или около 20 % от всички екземпляри. Те са разпределени много неравномерно по емитенти, като най-малко пробити монети има сред австрийските. Дали не става дума за еднократно или няколкократно плащане с австрийски монети при търговски сделки ?

Най-ранната монета в находката е сечена през 1656 г. от Белгийската конфедерация и е пробита. Най-късната е на Франциск I от 1827 г. или на Махмуд II, ако в находката има монета, емитирана от този султан след 1827 г. Монети на Абдул Меджид (1839-1861) няма. От монетите на Франциск I, които са най-късните сред европейските, няма нито една пробита. От описа става ясно, че съкровището е затворено най-късно през 1839 г., а може би по-рано (според датировката на описа – през 1835 г.), т.е. възможно е последната монета е прибавена към основния куп в периода 1827-1839 г. Все пак, от сигурно датираните монети най-късната е сечена през 1827 г. *Лалев*, както преди това и *Герасимов*, твърди, че монетите са много добре запазени (*Лалев 2019, 175*). Всички изброени параметри на находката водят до предположението за доста **по-ранно време** на трезориране, тъй като е невъзможно да се обясни хиатусът от 40-50 години между затварянето на съкровището и неговото укриване, ако последното е станало през 1877 г.

Натрупването на основната част от съкровището е станало по времето на султан Махмуд II, тъй като 1231 монети, или **над 90 %** от състава на находката,

са емитирани в периода на неговото управление – 1808-1839 г., като най-късната монета, според описа, публикуван от Лалев, е (може би ?) от 1835 г. (*Лалев 2019*, *180*)

Твърдението, че съкровището е укрито в руска гилза от снаряд, поражда въпроси. Става дума за много голяма парична сума от над 130 000 гроша. Всъщност това е **най-стойностната** находка, намерена по нашите земи, укрита по времето на османското владичество. Трудно е да се повярва, че толкова богат човек, като притежателят на монетите, не е разполагал в къщата си с подходящ метален съд, та ще ходи по полето да търси гилзи от снаряди. Ако пък за момент приемем, че притежателят на находката е поп Лукан Лилов, то той също не е бил беден човек, съдейки по това, че години наред е изпращал сериозни суми пари на сина си, заточен в Диарбекир. Трудно е да се повярва, че 75-годишният поп Лукан (или някой друг ?) ще се разхожда до артилерийските позиции на руснаците, за да събира гилзи в момент, когато руснаците и турците водят бой за Ловеч на живот и смърт.

Много смело и необосновано е предположението, че подобна сума пари е остатък от касата на Ловешкия революционен комитет. За съжаление *Лалев* дава един несполучлив пример, с който иска да убеди читателите за „големите парични суми“, с които е разполагал Комитета. Става дума за писмо на В. Левски до Л. Каравелов, в което Апостолът предлага да се организира издаването на вестник, който да се разпространява свободно „в Българско“. Във връзка с тази идея Левски предлага да се изпрати поп Кръстю Никифоров в печатницата на Каравелов в Букурещ с една сума от осем-десет хиляди гроша. Без да обръщат внимание на целта, заради която поп Кръстю трябва да носи паричната сума, много автори, вкл. и Лалев, я четат като 80 000 гроша. Но с такава сума може да се закупи цяла печатница, докато желанието на Левски е вестникът да се издава в печатницата на Каравелов, както ясно е написано в писмото (*Лалев 2019, 176*). За издаването на вестник в съществуваща печатница и свързаните с това разходи за: хартия, мастила, заплати на работниците, разпространение и др. подобни, сумата от 8000-10000 гроша е напълно достатъчна. Вследствие на това недоразумение относно размера на паричната сума, се стига до невярния извод, че щом Комитетът в Ловеч може да задели 80 000 гроша само за пропагандни цели (издаването на вестник), то цялата налична сума в комитетската каса е била в пъти по-голяма. Това е дълбоко заблуждение. И заблуждението се доказва чрез един добре известен случай, свързан с най-голямата **грешка**, която допуска Левски и, която е една от причините да бъде осъден на смърт. Става дума за опита да се откраднат пари от къщата на заможния ловчанлия Денчо Халача през лятото на 1872 г. Обирът в къщата, извършен лично от Левски и един помагач, е организиран лошо, стига се до там, че Левски е принуден да убие неочаквано появилия се слуга на собственика. Може ли главният двигател на революцията в България да се захване с подобна тривиална работа, като тайното проникване в чужда къща с цел търсене на пари ? Ако в касата на Ловешкия комитет е имало над 130 000 гроша, защо самият Левски отива да търси пари в къщата на човек, който само по предположение може да притежава крупна сума в наличност ? Отговорът е елементарен – комитетските

пари са били малко, имало е перманентен финансов недостиг и се е налагало парите да се „доставят“ чрез изключително рискови операции. Участието на Левски в случая е обяснено в писмо, което той пише до Каравелов: Парите са били необходими не за местния комитет, а за „оправяне на борчовете“ на Л. Каравелов. Но нима „богатият“ Ловешки комитет не би могъл да услужи на председателя на БРЦК и на неговата печатница с няколко хиляди гроша, за да му се „оправят борчовете“ ?

Важен аргумент срещу хипотезата за „комитетските пари“ е местонамирането на находката. Тя **не е** намерена в бившия двор на поп Лукан Лилов, който е баща на председателя на Ловешкия комитет, Марин Поплуканов. Находката е открита „…*в района, където е била къщата на поп Лукан Лилов*“ (*Лалев 2019, 174*). Укриването на такава огромна сума златни монети в чужд двор трябва да се обясни. Обяснение няма.

Ако Марин Поплуканов е оставил подобна сума пари в ръцете на баща си, то след Освобождението щеше да прекопае цялата махала Вароша, за да намери златото. След Освобождението Марин Поплуканов става един от най-важните административни началници в Ловеч. Но няма изобщо намеци за търсене на злато нито от негова страна, нито от страна на неговите братя и сестри – наследници на поп Лукан.

И така, след публикуване състава на находката, хипотезата, че съкровището е трезорирано през 1877 г. трябва да се изостави. Приведохме достатъчно аргументи срещу упорито натрапваното мнение, че парите са на Ловешкия революционен комитет, че това е „Златото на Левски“ и др. под. умопомрачителни твърдения, разпространявани безотговорно, при това от професори и доктори на историческите науки. Поне хората на науката трябва да се пазят от заразата на сензационното писане и говорене.

След като съкровището е затворено преди 1839 г., то неговото укриване едва ли е станало много по-късно от 1840 г. Подобно на голямата находка **Девня 1929** (вж. ч. I на тази статия), и тук може да се допусне, че притежателят на парите и бил саможив и затворен богат човек, който не е доверил къде си крие парите на никого. При неизвестни обстоятелства си отива от този свят, вероятно далеч от Ловеч, и така отнася в гроба тайната на укритото съкровище.

Брой на монетите: 1364 Au
Място на съхранение: БНБ – София
Най-късна монета: Махмуд II (1835)
Трезориране: 1835-1845 г. (НТ) *Димитров (1899, 232)*; *Герасимов (1973),* **Н-3-31**; *Юрукова (1978),* **А-2-77**; *Ракова (1984),* **Н-3-31**; *Иванов (2014, 78-88)*; *Лалев* (*2019, 174-181*)

Кирилово 1875, общ. Стара Загора

Около 1875 г. жителят на с. Кирилово Георги Аладжов, извършвайки изкопна работа с цел да разшири на двора си, открил голямо количество златни монети – турски и европейски. Според сведенията на *Апостолов*, монетите били на султан Абдул Хамид I (1774-1789) и император Наполеон III (1851-1870). Вероятно в находката е имало и монети на други владетели, тъй като хиатусът

между Абдул Хамид I и Наполеон III е необясним. Възможно е в публикацията да е направена грешка с името на турския султан и в действителност монетите да са били на Абдул Меджид (1839-1861). Монетите са унаследени от дъщерята на откривателя Пена Димова. По-късно са разделени на три части: първата, по-голяма част, отива за дъщерята на Пена Димова, Слава Дечева, която с мъжа си се преселва през 1910 г. в с. Соколово, общ. Карнобат, обл. Бургас. Там семейството си купува няколкостотин декара земя и много добитък. Втората част от парите са придобити от другия зет на Пена Димова, Йовчо Караиванов. Третата част е укрита вторично в кухината на едно дърво. Неизвестно кога тази трета част е повторно открита от Желю Желязков Кутлодженеца. Няма данни дали днес има запазени екземпляри от находката.

Тази находка е интересна с това, че вероятно между моментите на трезориране и на откриване на монетите е изминало относително кратко време. Не може да се намери и мотив за укриването, освен ако се предположи, че са плячка от грабеж. Евентуалният грабител ги е укрил набързо, но след това вероятно е загинал, без да съобщи на никого къде е скрил парите.

Брой на монетите: ок. 1000 Au
Място на съхранение: разпръсната
Най-късна монета: Наполеон III (1851-1870)
Трезориране: 1851-1870 г. ? (НТ) *Апостолов (1983, 25)*

Първомай 2014, едноименна общ.; обл. Пловдив

На 1 септември 2014 г. при извършване на изкопна работа в двора на Димитър Димитров в старата част на гр. Първомай е открит голям керамичен съд (делва), пълен със сребърни монети. След спор между намервача-копач и собственика на имота, монетите са предадени в местната полиция. Според първоначалния оглед, броят на намерените монети е 2000 и всички са от 30-те години на XX в. с лика на цар Борис III (1918-1943). Плюс една златна монета от султан Абдул Меджид (1839-1861). Сребърни монети с лика и името на цар Борис III се сечени в периода между 1930 и 1937 г. По това време в България функционира широка клонова мрежа от банки, но явно собственикът на монетите е имал сериозни основания да ги скрие за „по-сигурно" в земята. Засега това е най-късно трезорираната и впоследствие открита колективна монетна находка на територията на България. Съгласно Закона за опазване на културното наследство, подобни монети не представляват културна ценност и следва да се върнат изцяло на собственика на имота, в който са открити. След съдебен процес на две инстанции, през 2015 г. всички монети са върнати на притежателя на двора. Ако монетите са добре запазени, общата им стойност по цени от 2021 г. е около 50 000 лв. Възможно е монетите да са укрити доста след емитирането им, а именно по време на комунистическия преврат на 09.09.1944 г., и собственикът им да е станал жертва на последвалите масови репресии и убийства.

Брой на монетите: 2001 (1 Au, 2000 Ag)
Място на съхранение: Първомай, частно притежание

Най-късна монета: Борис III (1930-1937)
Трезориране: 1937-1944 г. (НТ) *По съобщения в медиите*

ЧАСТНИ КОЛЕКЦИИ

Колекция **Аврамов**

Васил Аврамов е голям български нумизмат-колекционер. Роден е през 1862 г. в гр. Карлово, починал е през 1946 г. в София. Юрист по образование и дългогодишен адвокат, той започва да се занимава с колекциониране на монети през 1894 г. Съгласно решение на комисията по старините при Народния музей, през 1912 г. българската държава откупува **нумизматичната колекция на В. Аврамов** за 60 000 лв (равностойни на около 700 000 € към края на 2017 г.). Колекцията, която съдържа общо 7095 монети, е предадена в Народния музей в София. В нея са застъпени много голям брой монети, сечени в Мизия, Тракия и Македония, които съставляват повече от половината от цялата колекция. Според направените пресмятания, около 40 % от тези монети не са били застъпени дотогава в сбирките на музея, които по този начин са получили значително увеличение. Благодарение на това дарение, Народният музей придобива една от най-богатите серии от антични монети, сечени в Мизия и Тракия (*Мушмов*). Аврамов продължава събирческата си дейност и след 1912 г., като до 1945 г. събира още 3000 различни монети, сред които 1500 от голямата находка **Девня-1929** (Варна). От последната находка Аврамов придобива редки денари на Дидий Юлиян, Пертинакс, Пупиен, Дидия Клара и др. Тази втора част от колекцията е изнесена в чужбина от наследниците му и разпродадена (*Герасимов*).

Брой на монетите: над 10 000 Au, Ag, Æ
Място на съхранение: 7076 в НАИМ-София
Най-късна монета: Тракия, Рим, Византия и др.
Трезориране: сборна находка (колекция) *Мушмов (1915),* **IV-250**; *Герасимов (1970),* **Н-1/2-34**

Колекция **Ханджиев**, Русе

Приживе полковник Петър Ханджиев бил страстен колекционер на антики и успял да събере голяма колекция от антични и средновековни монети, археология и оръжия. След смъртта на полковника, съпругата му Радка Ханджиева изпаднала в тежко финансово положение, депозирала колекцията в една чужда банка в Русе и започнала преговори чрез посредници за продажбата ѝ на английския офицер Уинцел. Това намерение на Р. Ханджиева станало известно на Борис Дякович – директор на Пловдивската Народна библиотека и музей, който на 18 март 1920 г. със специален рапорт уведомил Министерството на народното просвещение за опасността тази колекция да бъде изнесена в чужбина. Обаче, приблизително по същото време, на 18 или 19 март 1920 г., колекцията била вече продадена и английският офицер побързал да я изнесе от България. Междувременно, Б. Дякович, който бил командирован в Русе със задача да намери и опише колекцията, успял да се сдобие със „Списък на

античните монети, статуи и други старини в колекцията", съставен от посредниците при сделката. Това била чернова, писана доста бързо и вероятно не особено точно, но все пак чрез нея Дякович успял да състави един достатъчно пълен списък на предметите и монетите в колекцията. Монетите в нея се разпределят по вид на метала така:

Златни – общо 17 бр.
Сребърни – общо 885 бр.
Бронзови – 1435 бр.

Сред монетите имало и няколко медальони – златни, сребърни и бронзови – общо около 40 екземпляра. Повечето монети са описани най-общо. По-подробни данни има за „колониалните" монети. Те се разпределят по монетарници както следва:

Августа Траяна – 11;
Деултум – 14;
Марцианопол – 18;
Месамбрия – 18;
Никополис ад Иструм – 5
Одесос – 7;
Пауталия – 9;
Перинт – 3;
Тракийски Херсонес – 1;
Филипопол – 10;
Хадрианопол – 5;

Колекцията е продадена за 2000 лири стерлинги или 300 000 лв, като само медальоните от монетната сбирка са имали тогава приблизително такава цена. След продажбата на основната част от колекцията, Радка Ханджиева и синът ù продават чрез Б. Дякович на Пловдивския музей 98 сребърни и 28 бронзови монети за общата сума от 1400 лв. Тези монети не са описани и публикувани досега.

За реалната стойност на колекцията може да се съди по непълния списък на археологическите предмети, съгласно който те били следните: 32 камеи, 9 златни пръстени, 9 сребърни пръстени, железен пръстен с герб от царски род, седем чифта златни обеци, златна масивна гривна от 250 g, венец от златни колелца – 200 g, янтарна връзка (обшарена със златни украшения), най-малко 7 бронзови статуетки (една на римски легионер, висока 28 cm), три римски гривни за отличие и храброст, един царски жезъл, византийска огърлица от рубини, статуя на Цезар, икона от първите християнски времена, герб от знамето на I Италийски легион, римско бронзово копие, бронзов жертвен съд във вид на конска глава и др. Устно Радка Ханджиева е съобщила, че в колекцията имало още една масивна златна антична гривна от 500 g, една огърлица с гранати в златни обкови и със златни висулки-халки и накрая голяма и твърде ценна колекция от пощенски марки – всички продадени на английския офицер. След продажбата на офицера и на музея, у семейството останали следните предмети: златна византийска монета, златен античен пръстен (халка от навита тел), две геми и една камея, 6 сребърни зарове, една вкаменелост – фрагмент от

мамут и десет римски тухли с печат на I Италийски легион, както и оръжия – огнестрелни и хладни.

Брой на монетите: 2337+ (17+ Au, 885+ Ag и 1435+ Æ) и предмети
Място на съхранение: 126 в АМ-Пловдив
Най-късна монета: XIX в.
Трезориране: сборна находка *Петров (1994),* **НС-1/4-115**

Колекция **д-р Хараланов**, Шумен

Д-р Васил Хараланов е най-ерудираният български колекционер-нумизмат. Роден е през 1907 г. в Шумен, умира в родния си град през 2000 г. През 1926 г. завършва Мъжката гимназия в Шумен и по настояване на майка си заминава за Франция, където следва медицина в гр. Монпелие. През 1932 г. се дипломира като лекар и се завръща в Шумен. Спечелва си реномето на добър лекар и отличен диагностик. Неговата страст обаче са монетите. Хараланов започва да ги колекционира още на 9 годишна възраст. Първите монети са подарени от майка му. И дори на този ранен етап се проявява изключителната му педантичност на родèн колекционер: точни описания на монетите, на обстоятелствата по намирането им, датата на намиране, разчитането на текста, данни за приносителя, заплатената цена и т.н. Интересува се от всички видове монети: антични, римски, средновековни, арабски и турски. Хараланов владее до съвършенство говорим и писмен турски език и без проблеми чете текстове, написани на арабица. Автор е на няколко статии върху различни проблеми, които и до днес са „бели петна" в българската нумизматика. Води кореспонденция с почти всички по-известни български нумизмати, като особено обширна е тази с проф. Герасимов – запазените писма са над 300. Почти всички сведения за открити единични и колективни находки в Североизточна България, публикувани в Бюлетина на монетните находки, са негово дело и това лесно може да се види в настоящия опис. Неговата информация е максимално вярна и безпристрастна (*Жекова и Йорданов*).

Докторът не създава свое семейство и харчи всичките си пари за закупуване на монети, но също така колекционира стари печатни и ръкописни книги, оръжия, документи, етнографски материали и др. под. По-бедните му пациенти, а те са мнозинство, по негово желание заплащат за прегледите с „вехти пари", ако имат такива. За съжаление д-р Хараланов живее в държава, в която колекционирането на стари монети, емитирани преди 1800 г., е забранена дейност. Тези негови занимания не остават незабелязани от репресивните власти, особено по време на комунизма. В началото на 1970 г., при извършване на сделка в гр. Разград, докторът е арестуван. Жилището му в Шумен е грубо обискирано, колекцията му е съсипана и разпиляна. Лицата, провеждащи обиска, не се свенят да се награбят с лични вещи на доктора и да задигнат бижутата на сестра му. Властимащите в България, които и да са те, не пропускат да демонстрират силовото си превъзходство не само към безспорно заслужили личности като доктора, но и към всеки, който се опита да притежава дори най-незначителни стари вещи, считани от някои за изключителен монопол на държавата.

В държава и сред общество, които не разбират смисъла и ползата от частното колекционерство, животът на хора като д-р Хараланов се обезсмисля. Конфискуваните при обиска на жилището му монети са описани, но сред тях златните са твърде малко – повечето са потънали в джобовете на неизвестни длъжностни лица, които нищо не разбират от монети, но знаят, че златото е жълто на цвят. Докторът е принуден да „дари" конфискуваната си колекция на ИМ-Шумен. Музеят и докторът подписват договор, в който се предвидени някои дребни права за „дарителя" по отношение на собствената му колекция, но скоро докторът престава да се интересува от нея и прекъсва връзките си с музея. Затваря се в себе си и в дома си, където посреща смъртта си през 2000 г.

Трябва да се признае, че нумизматите от ИМ-Шумен се отнесоха съвестно към това, което остана от колекцията на д-р Васил Хараланов. В продължение на 15 години тя е инвентаризирана, макар че преди това до голяма степен е осакатена, защото при обиска са унищожени практически всички записи на доктора, касаещи обстоятелствата по намирането на единичните монети и първоначалното съдържание на колективните находки. През 2007 г., по случай 100 години от рождението на д-р В. Хараланов, ИМ-Шумен издаде юбилеен сборник с научни статии в негова чест. Според сведенията, приведени в този сборник, колекцията на доктора съхранявана в ИМ-Шумен, се състои от около 8000 монети. Те се разпределят по периоди както следва:

Антични: домонетни форми, Персия, Гърция, Тракия, Македония – 1976 екз.;

Римски: републикански, императорски, провинциални – 3607 екз.;

Средновековни: България, Византия, Османска империя (XIV-XV в.), Сърбия – 260 екз.

Европейски и турски: Европа, Азия, Русия, Турция – 2098 екз.

В този брой влизат както единични екземпляри, така и колективни находки или части от тях. Заслужава да се отбележат някои изключително редки екземпляри от колекцията. Това са: тетрадрахми на Аполония Понтика, тетрадрахми на пеонския владетел Патрай, сикли на персийския владетел Ксеркс, статер на Аспендус, статер на о-в Евбея, тетрадрахма на тракийския владетел Котис. От златните монети са останали само по един статер на Филип II и Лизимах, както и един солид на Зенон. Освен монети, д-р Хараланов е притежавал и значителната колекция от средновековни оловни печати, които обаче се съхраняват в НАИМ-София.

Брой на монетите: 8000+ Au, Ag, Æ
Място на съхранение: ИМ-Шумен
Най-късна монета: неопределена, вероятно от края на XIX в.
Трезориране: сборна находка с превес на римските монети

Сведенията за колекцията и живота на на д-р Васил Хараланов са почерпени от статиите на *Ж. Жекова* и *И. Йорданов*, публикувани в Юбилейния сборник „Сто години от рождението на д-р Васил Хараланов 1907-2007", Шумен, 2008.

БИБЛИОГРАФИЯ

Авдев, С. (2005) Монетната система в Средновековна България през XIII-XIV в. София, Бесике, 2005.

Авдев, С. (2007) Българските средновековни монети. София, Бесике, 2007.

Авдев, С. (2012) Монетосеченето на цар Йоан Асен II. София, 2012.

Апостолов, С. (1983) Из миналото на село Кирилово. Стара Загора, ИК Кота, 1983.

Димитров, Г. (1899) Страданията на българите и освобождението на България през 1877-78 год. София, 1899.

Дочев, К. (2003) Български средновековни монети XIII-XIV в. Велико Търново, 2003.

Дочев, К. (2009) Каталог на българските средновековни монети XIII-XIV век. Типове, варианти, цени. Велико Търново, Центрекс, 2009.

Дочев, К. (2017) Монети на византийската фамилия Палеолози в паричното обръщение на Българската държава, 1259-1396. Велико Търново, Центрекс, 2017.

Иванов, Н. (2014) Нови факти за В. Левски и С. Стамболов. София, 2014.

Йорданов, В. (1991) Старини от Бяла Черква. Векове, г. XX, кн.1-2, 1991, 56-67.

Йорданов, И. (1983) Монетите от Преславското съкровище. – В: Нумизматична информация. С., БНД, 1983, с. 8-11.

Йорданов, И. (1984) Монети и монетно обръщение в средновековна България, 1081-1261. София, Наука и изкуство, 1984.

Йорданов, И. (2008) Съкровището на златни монети от Твърдица и перперите на цар Калоян. Годишник на регионален исторически музей – Сливен, I, 2008, 101-136.

Йорданов, И. (2014) Сякъл ли монети Тодор (Петър), братът на Асен ? Историкии, 7, Шумен, 2014, 67- 86.

Кръстев, К. (2014) Монетната циркулация в Анхиалската кааза (XV-XVII в.). Историкии, 7, Шумен, 2014, 96-129.

Лалев, И. (2019) Васил Левски – отвъд митовете, легендите и заблудите. Персей, 2019.

Николов-Зиков, П. (2014) Истинската история на Видинското княжество. София, 2014.

Овчаров, В. (2011) Археометричен анализ на българските средновековни монетосечения. София, Агато, 2011.

Талев, И. (2005) Български „Предресанс“. Митове и реалност. София, 2005.

Тенчова, А. (2011) Монетна циркулация през VI-VII век в земите на днешна Югоизточна България. Дисертация за получаване на научна степен „доктор”. София, октомври 2011.

Теодосиев, Н. (2009) Родословие на Бяла черква, 1720-1920. Велико Търново, Абагар, 2009.

Теодосиев, Н. (2019) Най-големите колективни монетни находки в България. Част I. Горгони, 3, 2019, 181-230.

Филов, Б. (1934) Миниатюрите на Лондонското евангелие на цар Иван Александра. София, 1934.

Харитонов, Хр. (1998) Енциклопедия нумизматика. Монетите на Европа в България, XV-XVIII век. Велико Търново, Абагар, 1998.

Харитонов, Хр. (2003) Златото на Византия. В. Търново, Абагар, 2003.

Харитонов, Хр. (2003а) Среброто на Византия. В. Търново, Абагар, 2003.

Юрукова, Й., Пенчев, В. (1990) Български средновековни монети и печати. С., Български художник, 1990.

Hendy, M. (1969) Coinage and Money in the Bizantine Empire 1081-1261. Washington, 1969.

Morrisson, C. et al. (2006) Les Tresors monetaires bizantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713). Paris, Lethielleux, 2006.

БИБЛИОГРАФСКИ СЪКРАЩЕНИЯ

Всички имена, дадени с *курсивен текст*, включително и удебелен, без четирите основни показатели в края на всяко описание, имат характер на **цитати**.

Римска цифра-XXX = ИБАД-том-страница

(ИБАД = Известия на Българското археологическо дружество)

Арабска цифра-XXX = ИБАИ или БАИ-том-страница

(ИБАИ = Известия на Българския археологически институт)

А-Y-ZZ = сп. „Археология"-книжка-страница

АОР-XXXX-ZZ = поредица „Археологически открития и разкопки"-година-страница, издание на НАИМ-София

Г-Y-ZZ = Годишник на Народния археологически музей – книга – страница

ГМСБ-X-ZZ = Годишник на музеите от Северна България-том-страница

ЖИАИ-X-ZZ = Журнал за исторически и археологически изследвания-книжка-страница

ИМЛ--X-ZZ = Известия на Историческия музей Ловеч-том-страница

ИМРА-X-ZZ = Известия на Регионалния исторически музей в Разград-том-страница

ИМСЗБ-X-ZZ = Известия на музеите от Северозападна България–том-страница

ИМТ-X-ZZ = Известия на Историческия музей във Велико Търново-том-страница

МПК-X-ZZ = сп. „Музеи и паметници на културата"–книжка-страница

Н-Х-ZZ = сп. „Нумизматика”-книжка-страница
НЕ-Х-ZZ = сп. „Нумизматика и епиграфика”-книжка-страница
НС-Х-ZZ = сп. „Нумизматика и сфагистика”-том-страница
НСЕ-Х-ZZ = сп. „Нумизматика, сфагистика и епиграфика”-том-страница

АВ-Х-ZZ = „Archaeologia Bulgarica-книжка-страница
АМV-Х-ZZ = Acta Musei Varnaensis-том-страница
NIM-Х-ZZ = Известия на Нац. исторически музей-том-страница
Rv-Х-ZZ = Списание „Реверс”- брой-страница

РАЗДЕЛ „ИСТОРИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА“

NATALIS SOL INVICTUS

Епосът

за родилните премеждия и великия възход
на Божия син-слънце, наричан в:

- Тракия, Елада и Рим – Дионис, Бакхус, Митрас или Конс;
- Египет – Хонсу, Херу или Хорос;
- Финикия – Шири или Сири;
- Индия – Шива или Сурья;
- Балхара – Сиявуш, сияйният конник;
- от българите – Сива бога или Хурса;
- от славяните – Хорс, Род, Божич, Дажбог, Колад, Ярило, Святовит, което значи Витяз на светлината

Исторически роман на Валентин Йорданов

ПЪРВА ГЛАВА. ОТ ЗАЧЕВАНЕТО ДО РАЖДАНЕТО НА БОЖИЯ СИН. ЛЕГЕНДАТА ЗА АВИТОХОЛ

1. Младите богове Музей и Хиона

Мегалитен замък на Хефест и сина му Музей, извисяващ се на едно от тепетата в град Пулпудева. Началото на VII-мо хилядолетие преди Христа.

Пламъкът на догарящата свещ ту приплямва, ту отслабва, а перото на Музей препуска по гладкия пергамент с бясно поскърцване…

Вратата на неговата соба се отвори с размах. Влезе младата му съпруга Хиона. Полите на ленения ѝ пеплос я следваха с финеса на леките ѝ стъпки. Тя прегърна отзад наведения над масата мъж. Ефирната милувка на гърдите ѝ по тила и врата му, хладните ѝ пръсти по горещите му рамене, някак си отдалечиха от ума му бързите и напрегнати мисли, които и без това слизаха трудно върху празния пергамент.

– Какво пак твориш, съпруже мой?... Чакай да позная!... Не е ли туй оракулът, предназначен за Хермес, след шумното сутрешно жертвоприношение?
– Не позна, божествена моя! – извика той, обърна се, сграбчи я и я вдигна на коленете си. – Стой мирна, нека да съзра отблизо красивото ти личице! Ах ти!...

Двамата, прегърнати, обвити в призрачен пурпурен ореол, ненаситно се гледаха и изучаваха, като че се виждаха за пръв път. Времето спря, дори свещта угасна, ала те се гледаха и обичаха с очи и ръце, може би леко подпомогнати от един магичен лунен лъч, проникнал в собата през тесния прозорец.

– Оракула вече предадох на чичо ми Хермес! Сега пиша един много интересен епос! – разтърси коси Музей. – Епос за раждането и възхода на Бакхус – херосът на сатирите и трагите, спасителят на нашия свят, – та да не го забравят след време късопаметните потомци!
– Навярно твърде важно е това твое дело, знам, ала бива ли да е празно ложето ни в тази топла пролетна нощ, съпруже мой?!
– О-о, Хиона! Мъдри както винаги са твоите думи! Подай ръка, води ме към брачното ни ложе с покров пъстрозвезден, изтъкан от майка ми Кабиро!
– Ела, любим Музее! Нали предсказа, че син ще ни се роди! Всеки ден сърцето ми копнее за бъдното ни чедо, за светлия ни син, обречен на дела нетленни!
– Да, божествена! И щом роди се той, Евмолп ще го зовем! Евмолп – „Хубаво пеещия“! – отрони замечтан Музей, отпускайки се на широкото легло.
– Ш, ш,…т! – постави пръст на устните му Хиона. – От този миг да замълчим, защото тайнството започва.

Снежно-белият пеплос се смъкна от раменете ѝ, за да покрие влюбената двойка. Но и лунният лъч изчезна, закрит от някой загрижен облак. Тъма любовна и топла обгърна брачното ложе с пъстрозвездния покров. Сътворението е незримо тихо тайнство…

2. Музей, децата и епосът за раждането на божия син

Замъкът на Музей, седем години по-късно.

В просторния двор на замъка, между сградите и вековните дъбове и секвои, група весели деца играеха на криеница. Глъчката им секна, прекъсната от мощния глас на Музей:

– Деца, хайде да отидем в трапезарията и да седнем на голямата маса!
– Ще ядем ли тате? – попита къдрокосият Евмолп и погледна към небето, за да види къде е слънцето. – Преполовен ли е денят?
– Още не, сине прекрасен! Мама сега сготвя нещо вкусно, така че скоро ще ядем! – отвърна Музей. – Защото който не яде…?
– … Меца ще го пребори! – довърши Музеевата загадка Аполоновият внук Тамирис.
– Браво Тамирис, умно момче! – засмя се Музей.
– Щом гостбата не е готова, защо да ходим в трапезарията? – учуди се Евмолп. – Ние тъй хубаво си играем!
– Защото ще имаме занятие, упражнение за младите ви умове! Игрите и гимнастиката закаляват тялото, ала умът също търси своето! Нали не искате да станете глупави момчета?
– Не! – извика Астрей, най-големия син на Силен. – Дядо ми, Хермес, наставлява, че мързеливият ум не е приятел на силното тяло!
– Вярно е рекъл дядо ти Хермес, Астрей! Затуй съм решил: всеки ден ще ви разказвам по малко от една дълга и много увлекателна история – за раждането и израстването на едно славно момче като вас, за малкия Бакхус, сина на великия Зевс.

Групичката изкачи стълбите към трапезарията и децата насядаха около тежката дъбова маса, която почти изпълваше огромната зала. На масата лежеше разтворена пергаментова книга – завършеният ръкопис на Музей, посветен на божия син.

– Я, това са буквите на дядо ми, Хермес! – извика Астрей. – Ти ли ги изписа върху пергамента?
– Аз! – кимна утвърдително Музей. – А ти можеш ли да ги разчетеш, Астрей?
– Мога, но не всичките! – изчерви се момчето. – Татко бе започнал да ме учи, ама спря! Някакво важно дело му бе възложено!
– Знам за това: татко ти Силен сега трябва да пази розовите градини на Зевс! Пакостни натрапници се появиха там! Ето защо аз ще се заема наздраво с вашето обучение и възпитание. Като приключим с този прелюбопитен епос, ще ви науча да четете и да пишете вълшебните знаци – буквите!
– Еха-а! Тогава ще мога да разбера какво пише в книгите на дядо! – зарадва се Астрей с блеснали очи…

Доволен от разговора със своите питомци, Музей ги огледа:

– Добре, момчета! Всички ли са тук? Виждам Силеновите синове Астрей, Леней, Марон и Фол. Виждам Тамирис, който дядо му Аполон доведе вчера. И, разбира се, моят красавец Евмолп… Е, да видим какво ще ни разкаже сега тази любопитна книга…

3. Зевс и Йо: зачатието на божия син

И така, започвам моята чудна история…

Около хиляда и четиристотин години преди нашето време великият Зевс решил да нагледа едно от личните си владения, а именно Южен или Горен Египет. Там той бил известен под имената Амон и Озирис. Зевс трябвало да пропътува дълъг път: от планината Олимп до град Тива, столицата на Горен Египет. През Елада смятал да поязди един от любимите си бели коне, хем попътно да се срещне с местните обитатели, между които имал много познати и приятели. А разстоянието от Долен до Горен Египет щял да премине с ладия нагоре срещу течението на могъщата река Нил.

И така, Зевс прекосил Тесалия, Беотия и Атика, и навлязъл в Пелопонес, като там възнамерявал да вземе кораб на Аргоското пристанище, който да го откара до делтата на Нил, в Александрия Египетска.

Околностите на град Аргос, Пелопонес: замъкът на Инах. Края на X-то хилядолетие преди Христа.

Тъкмо в полето край Аргос Зевс срещнал красивата и добра девойка Йо, дъщеря на речния бог Инах и на нимфата Мелия. Това се случило по време на лятното слънцестоене, когато билките и въобще растенията цъфтят и ухаят най-силно.

Зевс и Йо се разходили из местната кория, разговаряли и се смеели, упоени от мириса на цялата природа. Тя набрала цветя, а той – горски плодове. Дори се изкъпали в реката, любувайки се един на друг. Неусетно дошла вечерта. Йо пожелала да се прибере в къщи – при родителите си, при сестра си Микена и братята си Аргос, Фороней и Егиалей. Но Зевс не ѝ позволил. Казал ѝ, че никой – бог, хищен звяр и дори вятърът и дъждът – не ще посмее да ѝ навреди, докато той е редом с нея. Наистина кой би подразнил, камо ли да се опълчи срещу великия Зевс – облакогонеца и мълниеметеца?

Вечерта била тиха и топла, небето чисто, осеяно с едри звезди, а месечината осветявала всичко наоколо. Двамата заситили глада си с ароматни горски плодове, завили се в Зевсовия ямурлук и заспали непробудно.

На сутринта, когато Йо се събудила, намерила до главата си малък венец от свежи жълти еньовчета. И макар че Зевс го нямало, тя не изпитала безпокойство, а напротив разбрала, че се е променила по някакъв необясним, магичен начин. Почувствала в себе си голяма увереност и сила. Грабвайки венчето на Зевс, Йо заподскачала радостно към къщи. Заобиколила спящия още град Аргос. Не я затруднило и изсеченото в отвесните скали стълбище към непристъпния Инахов замък, надвиснал над града.

– Къде беше дъще? Поболях се да те мисля цяла нощ! – почти изплакала майка ѝ Мелия, стояща на полянката пред разтворения портал на замъка. – Тъкмо щяхме да пращаме следотърсачи за тебе!
– Сестричке, ти си дойде! – появила се изневиделица любопитната ѝ сестра Микена. – Жълто венче ли си оплела!
– Не съм го оплела аз, Зевс ми го даде! – отвърнала гордо Йо.
– Зевс ли? – пребледняла майка ѝ. – Зевс ти е дал венец от жълто еньовче?!... Ела дъще! Нека влезем в къщи, да седнем под асмата, че нещо ми прималя!

Щом жените влезнали в просторния двор на замъка, стражите, пазещи портала, дръпнали и залостили с трясък двете му половини, обковани изцяло с бронз, на който отвън били изобразени всяващите ужас глави на трите Горгони: Стено, Евриала и Медуза. Майка и дъщери се придвижили до ореховата скамейка под асмата, чиито млади листа и филизи хвърляли рехава сянка. Сядайки, Мелия тревожно попитала Йо:

– Ти знаеш ли, Йо, на кого дава Зевс венче от еньовче? Това венче е знак!
– Какъв знак, за какво? – учудила се Микена.
– Не знам, мамо, но се досещам! – отвърнала Йо сериозно.
– Не знаеш, а се досещаш… – повторила като ехо Мелия, вглеждайки се дълбоко в очите на дъщеря си. – Да-а, виждам, променила си се ти през тази нощ! Пораснала си! Вече си жена!
– Да, мамо, така е! Усещам в мен голяма сила!
– Тази сила иде от плода на Зевс, който вече тегне в теб! – казала рязко Мелия. – Ти обаче си сгодена за Зевсовия син Арес!... Помози земна майко и ти небесни отче!...
– Годеница съм на Арес, но къде е той! Отиде на края на света, чак в мъгливия Албион, за да се бие с фоморите – гигантски зли демони от Атлантида! Обеща като се върне да ме вземе на Олимп, но го няма никакъв!
– Ех че новина! Ще имаш дете от великия Зевс?! – засмяла се Микена.
– Тихо, Микено! Млъкни веднага! Шът! – облещила се срещу нея Мелия.
– Че защо да мълча, мамо? – прошепнала смутена Микена. – Не е ли туй радостна вест? Вярно, че Йо е сгодена за Арес, ама нали Зевс е най-великият от всички богове? Той ще озапти проклетия си син, този грубиян и побойник!
– Мама казва друго: трябва да се пазим от властната Хера, която мечтае да види сина си Арес на Зевсовия трон! – отговорила Йо вместо майка си.
– Да-а, Хера! – замислено казала Мелия. – На времето тя изпрати вечно гладния Питон да преследва и притеснява Латона, когато бе забременяла от Зевс и носеше в корема си Аполон и Артемида. Тогава Латона се скри чак на остров Делос, за да роди спокойно близнаците си. Подобни мъки изпита и Мая, майката на Хермес…
– Ако се наложи, точно Аполон и Хермес ще ми помогнат, майко!
– Умница си ми ти, Йо! – зарадвала се Мелия. – И знаеш ли кой още ще ти бъде верен съюзник срещу Хера?

– Кой, майко? – попитала Йо.
– Якхос, синът на Персефона! Якхос израстна под закрилата на мрачния Хадес! Вече е голям мъж! И той, като Аполон и Хермес, силно ненавижда Хера и Арес!
– Как се радвам, че ще имаш бебе! – Микена прегърнала Йо, която също ѝ отвърнала, благодарна за нейната подкрепа.
– Момичета, заклевам ви да пазите голяма тайна: на никого нито дума за нашия разговор! Разбрахте ли ме? – погледнала ги строго Мелия.
– Да, мамо! – обещали те.
– Хубаво! Сега елате в градината, да ми помогнете да свърша нещо!

Мелия тръгнала към градината в другия ъгъл на вътрешния двор на замъка, а дъщерите ѝ я последвали, хванати за ръка.

Тъкмо в този момент на портата се почукало силно. Главният пазвант отворил малкото прозорче и извикал:

– Кой си ти? Покажи се да те видя!
– Ето ме: Зевс Кронид съм аз и с добро идвам! Ала побързай да отвориш, че инак гнева ми ще изпиташ!
– Господарке? – извикал въпросително пазвантинът към Мелия.
– Отвори де, отвори! – кимнала му тя.

Ето как, най-неочаквано, сияйният Зевс се появил в Инаховия замък. А литналата като стрела Йо, се хвърлила в прегръдката му.

– Дойдох да те взема с мен в Египет; един кораб ме чака долу на пристана! – казал Зевс на Йо, като широка усмивка не слизала от лицето му.
– Чудо стана, Зевсе! – погледнала го със звездните си очи Йо. – Пожелах си пак да се сберем и ти дойде за мен!
– И аз го искам: заедно да бъдем! И заедно ще сме оттук нататък! – помилвал я той по високото чело.
– Вземи я с теб и пази я, велики Зевсе! – поклонила се и изплакала Мелия. – Добричко чедо ми е тя и любимо!
– Прекрасна е щерката твоя! Ала аз дойдох и заради друго: провидях, че синът ми, растящ в Йо, ще наследи моята власт над света!
– Макар кораб да те чака долу, не е ли редно е да те почерпя, Зевсе, поне с чаша наше вино и комат от нашия хляб! Все пак виден гост си ми дошъл, при туй и зет! – казала Мелия и дала знак на Микена, която затърчала към кухнята. След нея изтичала и Йо, само че към горния кат на къщата, за да си вземе най-необходими неща и дрехи.
– Благородният ви дом е много уважаван и скъп за мен! Но ще ме посрещнете и нагостите както подобава между роднини близки, когато с Йо се върнем от Египет!
– Все пак вземете, за да се подкрепите в дългото плаване! – Мелия завързала в престилката си и подала на Зевс стомничката с вино, хляба и буца прясно сирене, донесени от чевръстата Микена.
– Благодаря ти, Мелия за храната и за милото отношение! – пак се засмял Зевс.

Дошла и Йо, носеща вързоп свои дрехи. Последвали прегръдки и сбогуване, след които Зевс и Йо се спуснали по стълбите на стръмния склон под замъка. Гледайки подире им, Мелия и Микена избърсали сълзите си – къде от щастие заради късмета на Йо, къде от малко тъга че няма да я видят скоро…

4. В Египет. Заговорът на Сет и коварното убийство на Озирис

Свещената земя Египет. Средата на лятото, месец Епиф.

Минали почти пет месеца – от Епиф до Атир, – в които Зевс и Йо, тоест Озирис и Изида, живяли щастливо в Горен Египет. Озирис развел невестата си из своята свещена земя. Попътно той ѝ показал огромния тайнствен лабиринт край езерото Мойрис, дело на Великия Ра, който по-късно послужил за образец на Дедал при построяването на лабиринта на остров Крит, край Кносос. Виждайки мащаба на това архитектурно съоръжение, Изида останала без дъх: тя изброила дванадесет покрити вътрешни двора с високи каменни скулптури и колонади; хиляда и петстотин надземни помещения и хиляда и петстотин подземни, като преплетените проходи между тях е невъзможно да бъдат запомнени; върху подземния вход, който е и изход на лабиринта, била издигната пирамида със страна 72 разтега.

Не по-малко удивителна и огромна била крепостта със сто порти на столицата Тива, построена от Озирис в чест на неговата майка Нут, позната в Тракия и Елада като Рея. Най-величествени в този град били два златни храма: на божествения небесен Зевс, наричан Озирис и на земното му превъплъщение, наричано Зевс-Амон. Забележителни били и храмовете на други богове, на които Озирис определил почести и празници и назначил жреци, които да ги изпълняват…

В средата на месец Атир, по повод посещението на етиопската царица Асо в Долен Египет, Озирис бил поканен от брат му Сет, на организирания в нейна чест бал в двореца в долноегипетската столица Он – „Града на Слънцето“. Тъй като Атир бил първият прохладен месец в Египет, обикновено тогава се правели най-много дипломатически и правителствени мисии. Освен това началото на зимата било добър повод за празненства, защото в Египет тържествено пристигала от Елада Персефона, известна тук като Нефтида – любимата съпруга на Сет и царица на страната.

Въпреки че имал съмнение за заговор на брат му срещу него, с цел узурпиране на властта над света, Озирис решил да отиде на бала, защото не вярвал, че брат му ще посмее да пристъпи установения ред и закон, а освен това разчитал на подкрепата на видните божества, които щели да присъстват там. Той взел със себе си за компания и своята любимка Изида. И все пак, преди да тръгне от Тива, Озирис се подсигурил чрез особен вестоносец, като заръчал на дъщеря си, богинята-войн Анат, известна още като Атина, да събере малък отряд и да го последва бързо в Долен Египет.

На празничната вечер в своя дворец Сет посрещнал Озирис и Изида уважително, като се отнасял почтително към всичките си гости, дори към по-нисшите божества. Това засилило съмнението на Озирис, защото Сет обикновено се държал грубо, надменно и цинично, без да се притеснява какво ще говорят после за него. От друга страна Озирис се успокоявал вътрешно, че Сет би могъл най-много да му устрои някоя пиперлива шега, скеч или анекдот, осмивайки желанието за доминация на по-големия си брат. Пък и вероятно дъщеря му Анат всеки момент щяла да нахълта в залата, придружена от дузина отборни юнаци. Озирис не знаел, че Анат се била поувлякла да събере повече войска, което забавило нейната мисия.

Впрочем хубавото вино, обилната храна и красивата обстановка допринесли за ведрото настроение на красиво преминените богини и богове. Те танцували под трелите на виртуозните музиканти или разговаряли помежду си на важни теми. Никой не подозирал, че коварният Сет отново е подготвил пъклено престъпление, този път срещу собствения му брат – великия Озирис.

Съзаклятниците на Сет били седемдесет и двама: по-голямата част, облечени като гости, стоели разпределени на различни места в балната зала, за да контролират положението, а по-малката – пазели за всеки случай около двореца. Сет предварително бил поръчал при изкусен дърводелец направата на удивителен сандък, инкрустиран със злато и скъпоценни камъни. Майсторът спазил мерките на тялото на Озирис, които Сет знаел точно.

Когато, в разгара на тържеството, внесли красивия сандък, всички ахнали и обиколили тази невероятна вещ. Едни били поразени от блясъка на скъпоценните камъни, а други – от изобразените на него символи, свързани със сътворението на света:

– Каква невероятна красота?! – възкликнала титулярката на празничната вечер, етиопската царица Асо.
– Вижте двойната брадва, прикрепена в средата на капака! Дръжката е златна, дясното острие – от рубин, а лявото – от сапфир! – удивила се Нефтида, съпругата на Сет, която не знаела нищо за подготовката на тази изненада.
– Червеният рубин символизира Небесния отец-слънце, а синият сапфир – Богинята-майка земя-вода! – мъдро пояснил божественият знаток Еа. – Единението на отеца и майката е дало началото на божествената раса; затова възцарилите се с тяхното благоволение носят лабриса като знак за власт!
– Странно откъде се появи този чуден кивот? Изглежда старинен… – полюбопитствала Изида.
– Открихме го съвсем случайно в подземията на Голямата пирамида! – небрежно отвърнал Сет.
– А издълбаните на капака руни какво говорят? – озадачено попитала царица Асо.
– Чрез руните е написано послание… – Еа прокарал пръсти по релефните букви. – „Този кивот е по мярка на един-единствен велик мъж: владетеля на нашия свят Ат, както и на отвъдния свят Дуат“! Това пише тук.

– Че кой ли ще е загадъчният велик мъж? – огледала се Асо.
– Можем да узнаем само ако присъстващите пробват да се съберат вътре! – засмял се Сет. – Момци, отворете кивота!

Капакът бил отместен, публиката отново ахнала.

– Подплатен е с мека вълна, покрита с пурпурна свила! – погалила плата Нефтида.
– Това е явна покана за царствен и непобедим мъж! – казала Асо.
– Но какво чакате, силни богове, влизайте един по един в кивота, че да видим кой е владетелят на Ат и Дуат! – извикала подканващо и нетърпеливо една от богините.

В празното поле около магнетичния сандък най-сетне нерешително пристъпил един от присъстващите – високият шест-седем лакти исполин Ликург, владетелят на Тракия. Последвал гръмогласен смях.

– Прости ме Ликург, ама ти няма как да се събереш вътре! – отбелязал Сет.
– Може да влезе, стига да се сгъне на две! – реагирал с насмешка някой от боговете.
– Това е несериозно! Не само на дължина, но и на ширина Ликург е големичък за този кивот! – казал мъдрият Еа. – Очевидно друг би трябвало да се пробва!
– Добре си е похапвал младежът! – солено се пошегувал още някой от тълпата.

Ликург се отдръпнал смутен и изчервен. На негово място застанал красавецът Адонис, любимец на повечето от присъстващите богини. Той смело легнал в сандъка, обаче веднага проличало, че фините му телесни форми не могат да запълнят неговата просторна вътрешност. Откъм женската половина се разнесла неудовлетворителна въздишка.

Тогава най-после царица Асо сякаш получила прозрение, но всъщност тя разигравала един театър, предварително договорен и режисиран между нея и главния заговорник Сет. Асо отправила и задържала взора си върху Озирис, което сторили след нея и останалите:

– Ама че сме недосетливи! Та нали великият Озирис е нашият водач и господар?! Навярно този чуден кивот е по негова мярка?
– Озирис! Озирис! Озирис! – завикали усърдно всички, наваксвайки досегашната си недосетливост.
– Не отивай мили! – прошепнала Изида на Озирис. – Имам лошо предчувствие!

Но опиянен от виното, Озирис направил крачка към сандъка. Поколебал се за миг, поглеждайки с надежда към портала на залата. Анат обаче още я нямало.

Той си помислил: „Може би скъпата ми щерка вече е пред прага на двореца! Аз ще вляза в проклетия кивот, пък ако нещо лошо ми се случи, тя ще ме спаси! Но дори да не е дошла още, залата е пълна с добри богове; те не биха стояли безучастно, ако Сет въобще посмее да ми направи нещо лошо – все пак ми е

брат?!... Освен туй Морфос и Хипнос ме завладяват сякаш, а от вино аз не се опивам лесно?!“

Объркан от противоречиви въпроси, Озирис доближил сандъка и се отпуснал в него. Той, разбира се, му бил по мярка. Последвали бурни аплодисменти и адмирации. Озирис направил опит да стане и да благодари на всички за доброто им отношение, но в този миг видял надвесения над него Сет, който стоварил тежката си длан върху гърдите му:

– Почакай, братко, не бързай да ставаш от твоето удобно ложе! След като власта цели 450 години над нашия свят Ат, дойде време да господстваш над отвъдния свят Дуат! – казвайки това, Сет ловко издърпал от широкия ръкав на обезсилените от отровното вино Озирис, скритият там негов перун – страшното му оръжие за светкавици.
– Какво си намислил, братко Сет? – запазил самообладание Озирис, макар да разбрал, че в този миг се сбъдват най-лошите му съмнения. – Ако посмееш да ми сториш зло, да пролееш свещена кръв, какво бъдеще смяташ, че те очаква? Как ще реагират те – божественото общество?!
– Как ще реагират те! – изсмял му се Сет. – Тъй ще им взема страха, че ще ми се повинуват с радост и трепет! Мой ред е вече, братко, да управлявам този грешен свят, а ти отивай там горе – в селенията небесни на Дуат!
– А когато вестта за злокобно ти деяние достигне до Джазира, в замъка на Ра, нашия светъл отец…? – използвал Озирис последния си коз.
– Отецът ни, Ра, е вече толкова стар! Някои казват, че е надживял две хиляди години! Но какво ще ми каже той, който при изворите на Тигър и Ефрат е погубил своя отец Атон, за да седне на трона му? Пък и ти самият не го ли прогони в немилост, заради същия този трон?... Не ме омайвай, братко; приеми съдбата, която си заслужил! – казал мрачно Сет.

По знак на Сет, съмишлениците му, които държали в готовност тежкия капак, го пуснали отгоре. И докато четирима от тях затискали четирите му ъгъла, двама други бързо го заковали, а един, който изчаквал отстрани с един странен съд, от чучура на който излизала пара, ловко и бързо залял с разтопен асфалт цепнатината между основата и капака на сандъка.

Красивият сандък се оказал погребален ковчег, защото плътно затвореният вътре Озирис останал без въздух и се задушил.

В гримаси се превърнали усмивките на боговете и богините, станали неволни свидетели на неочакван развой. Те проумели, че са подведени да участват в коварен план. Изпитали паника от ужасната смърт на своя любим лидер и страх от злия му брат Сет. По-смелите понечили да попречат на заговорниците и да го спасят, но двадесет от последните им преградили пътя с извадени двуостри мечове. Други тридесет заговорници, прикрити досега, също извадили мечове и се построили в двойна колона. Те само очаквали знак от Сет, за да започнат масово клане. Между другото, домакинът се бил погрижил гостите от мъжки пол да оставят оръжията си при влизане в двореца.

– Подъл убиец! – изплакала гневно Изида, вън от себе си. – Днес ти си сложи печата на най-черния демон – враг на Свещената кръв и на Вечния

живот! Един ден твоето Ба и твоето Ка ще напуснат мизерното ти космато тяло, и, преобразени в Саху, ще литнат към Небесните порти и ще поискат да влязат в Двойния палат на Сътворението в Селенията Небесни. Но не ще те пуснат тогава пазачите на Небесните порти! Падение пълно те очаква!... Много скоро ще започнат Сатана да те наричат и господар на злото!

Сет погледнал бегло към Изида. Бе постигнал целта си и сега трябваше да успокои обстановката, доколкото бе възможно. Разумно бе да прояви снизхождение към жената на своя брат. Мрачното му лице насила се разведрило и дори усмихнало:

– Благородни мои гости! Душата на скъпия ми брат Озирис скоро ще полети към Дуат! От днес аз поемам кормилото на нашия земен свят, за добро или за зло! Така че бъдете добри да отнесете тази вест в царствата, от който сте дошли и които управлявате като добри пастири!
– Двуличен подъл убиец! – изкрещяла Изида и тръгнала с бързи крачки към портала, последвана от няколко млади богини. Никой не ги спрял.
– Изисквам от всички вас пълно подчинение! – повишил глас Сет, а усмивката му изчезнала, поради безсилието му пред непокорните богини, ала вулканичен гняв отново напирал в него. – Ако някой още не го е разбрал, ще си има работа с мен!

При тези думи Сет бавно надянал кожена ръкавица и извадил своя нов трофей – перуна на Зевс, който приличал на гира, в краищата на която стърчали две тройни вилки. Хванал дръжката, леко притиснал стърчащото на нея свързващо лостче и тогава между вилките блеснала с пукот яркосиня искра. Всички в залата го гледали хипнотизирани.

Сега Сет насочил перуна към един от младежите, който преди малко бил повел няколко други към сандъка в опит да спаси затворения вътре Озирис. Този път след силен натиск на лостчето вместо пукот треснал гръм, а от перуна изтекла ослепителна вълновидна светкавица, която ударила момъка. Само за миг той пламнал, почернял и рухнал като ударено от гръм дърво на цветните ромбоидни плочи, покриващи пода. Агония на тялото, струяща от него топла пара и остра миризма на изгоряла плът завършили тази ужасяваща картина.

Това било ясното послание на новия владетел към всяка евентуална опозиция…

По заповед на господаря си Сетовите слуги изнесли ковчега с тялото на Озирис и го хвърлили в най-близкия ръкав на делтата – Таниския. Това се случило на 17-я ден на Атир – четвъртия месец на Сотическата година.*

5. Усилните мъки на Изида да погребе с чест останките на Озирис

Египет: в Он и после в Абидос до четиридесетия ден след убийството.

Когато Изида излязла от двореца на Сет, съпроводена от няколко млади богини, сред тях вървяла и Нефтида, също толкова млада, своенравна и

* 13 Ноември – по съвременния Григориански календар.

свободолюбива. Изида и Нефтида, тоест Йо и Персефона, били приятелки още от деца. Те израснали в Елада като принцеси на две съседни и близки царства. Майката на Персефона – Деметра – заселила, облагородила и управлявала земите на Елевзина и Коринт, а Мелия и Инах – разположения на юг Източен Пелопонес, където най-прочути били градовете Аргос и Микена.

Сега Нефтида трябвало да успокои плачещата Изида. Същото се опитвали да сторят и други две богини. Нефтида ги поканила в зимната си вила край столицата, където тя се оттегляла обикновено след тежък и остър спор с грубия си съпруг Сет. Тя дала знак и носачите им ги понесли към края на града с два забулени паланкина: нейния и на Изида.

Пристигнали на вилата, която белеела на издигнато място на десния бряг на Нил, обгърнато от високи туфи гъста зелена растителност. Минали по алеята на китна градина, заобиколили грамаден шадраван, с изригващи от него безброй фонтани. Виждайки господарката си, пъргави слугини отворили входната врата на къщата. Още с влизането си Нефтида тихо им наредила да стоплят чиста вода и да ѝ донесат билки за успокоение и сън, както и да се погрижат добре за носачите.

Скоро след поднесените питиета Изида спряла да плаче и се унесла. Пренесли я на леглото на Нефтида и я оставили да почива.

Нефтида поканила двете добри богини – Ренут и Тамира – в стаята за гости, като поръчала на една от слугините да донесе изстудена бира, а на друга, поради смрачаването – да запали петролните светилници. Разположили се на меките дивани; трябвало да се успокоят след преживения кошмар в двореца на Сет.

– Как ще живеем сега? – завайкала се Тамира. – Страх ме е, че Сет може да убие и моя мъж, който бе привърженик на Озирис, а мен да ме зароби в своя харем!
– А ти, Нефтида, не знаеше ли какво е намислил мъжът ти? – обърнала се Ренут към домакинята.
– Какво говориш? Ако знаех, това нямаше да се случи! На мига щях да предупредя баща ми Озирис чрез милата ми приятелка Изида, с която почти винаги сме заедно! – отвърнала ядосана Нефтида, подавайки на гостенките големите керамични халби със студена бира, които слугинята донесла от избата.
– Слава на небето, че тя можа да заспи! Инак можеше да полудее! – казала Тамира.
– Не вярвам точно сега Сет да посегне на другиго! – заявила Нефтида на Тамира. – Той ще обяви, че Озирис го е дебнел с цел да го затвори в подземията на Тартар, което е принудило Сет да прибегне до самозащита!
– Смяташ, че Сет ще търси подкрепа сред боговете, за да приемат властта му? – попитала колебливо Тамира.
– Абсолютно! – отвърнала Нефтида. – Съветът на боговете, начело с Геб, трябва да приеме промяната и да одобри новия пастир.
– Вярно, че по произхода си Сет трябва да унаследи трона, но как ще оцени Съветът ужасното убийство, извършено от него? – зачудила се Ренут.

– Нали току-що ви казах! – реагирала емоционално Нефтида. – Единственият начин е Сет да представи смъртта на Озирис като нещастен случай: уж че, за да се защити от него, е искал да го плени в красивия сандък, ала погрешка го е задушил.
– А младият Нергал, когото Сет изпече жестоко с перуна на Озирис? Всички видяха с очите си това грозно убийство, извършено при това с противна наслада от Сет!
– Да, относно това си деяние трудно ще се оправдае. – замислила се Нефтида. – Но тук ще му помогне страхът, предизвикан от него и витаещ вече около нас. Мисля, че ако Съветът реши да разпита свидетели, страхът и парите на Сет ще му помогнат в този случай.
– Право разсъждаваш! – съгласила се Ренут. – Обаче ако Съветът отхвърли Сет като претендент за трона, поради убийствата и скверния му характер, въпреки че той има най-важното предимство – генеалогията?
– Тогава не смея да мисля какво може да се случи! – прехапала устни Нефтида. – Сет ще бъде напълно обладан от злия гений, който понякога се проявява в него! Ще настане хаос и смъртта ще извади острата си коса! Тогава наистина, мила Тамира, мъжът ти, както и всички други добри мъже ще трябва бързо да напуснат Египет и то заедно със семействата си!
– Мъдрият Геб едва ли ще позволи това да се случи! – казала Ренут.
– Моят дядо Геб е вече много стар и слаб, но все още респектира Съвета! Ако случайно някой разгневен член на Съвета избере пътя на конфронтация със Сет, Геб ще успокои страстите, търсейки мирно решение.
– Според теб, ако Сет настоятелно поиска трона, Геб не ще може да му откаже? – задала най-сетне Ренут измъчващия я въпрос.
– Така излиза! – потвърдила Нефтида. – Ако Сет е много настъпателен и неотстъпчив, Геб и Съветът нямат изход: те ще го одобрят за върховен владетел на мястото на Озирис! Надявам се все пак, че опитният ми дядо Геб, предавайки властта на Сет, ще поиска от него да провежда управление, при което да бъдат гарантирани мирът и доброто обществено поведение на всички богове, включително и особено на Сетовите съмишленици.
– Господарке, Анубис дойде! – влязла една от слугините и прекъснала интересния разговор, а почти веднага след нея се появил и самият той – синът на Нефтида.

Анубис влязъл в гостната и тя сякаш станала по-светла и приветлива. Той бил албинос – толкова бял, че чак прозрачен. Там, където плътта му не била покрита от дреха, се виждали сините му вени, а някъде и червените му артерии. Очите му също били червени, но не от попаднал в тях пясък, а от кръвоносните съдове. Неговата кожа никак не хващала тен, а само се покривала с лунички. Така че страшничко изглеждал Анубис между останалите богове, по-малко или по-много почернели от жаркото египетско слънце. Обаче всички обичали младежа заради добрия му нрав, защото той отзивчиво помагал на нуждаещите се.

Дори жестокият Сет, който нямал страх от нищо, се плашел от Анубис заради вида му и не смеел да му посегне, даже когато бил малък и беззащитен. Заради белотата му Сет му дал прякора „живата мумия“, тъй като ленените ленти, с които увивали телата на починалите, били оцветявани с бели багрила. Оттам и тръгнала мълвата, че Анубис хем е жив, хем е дух и можел да преминава в света на душите Дуат.

Около Анубис витаела строго пазена тайна. Той се явявал плод на кръвосмешение между Нефтида и нейния баща Озирис, станало при това по време на брака ѝ със Сет. Тя разбира се представила на Сет детето като негово и то отраснало в неговия дом.

Всъщност особеното качество на Анубис се дължало именно на това близко смесване на кръвта, така или иначе влизащо в рязко противоречие с древната матриархална традиция. Тя позволявала бракове между близки роднини, но не по-близки от братя и сестри, и то когато било търсено постигане на по-високо положение в божествената йерархия. По-високият ранг зависел от генеалогичната близост със Земната майка и Небесния отец, като предимство получавали потомците на първородните сестри. Затова братята в едно семейство се борели за сърцето на най-голямата си сестра, пренебрегвайки първоначално останалите. Това правило било спазвано в Тракия, Египет, Индия и в някои други стари цивилизации…

Анубис очевидно носел някаква вест. Още с влизането си хвърлил поглед към гостенките и преценил, че може да говори открито:

– Къде е Изида, мале? Съобщиха ми, че копоите на Сет са хвърлили кивота с тялото на Озирис в Таниския ръкав на делтата!
– Бързо да събудим Изида! – скочила Тамира.
– В никакъв случай, Тамира, та ние едва я успокоихме! – възразила Ренут.
– Съгласна съм с Ренут! – казала Нефтида. – Нека поспи! Тялото на Озирис ще намерим утре и ще подготвим за мумифициране!
– Бирата е чудесна! – пресушил с големи глътки Анубис донесената му халба. – Е, аз излизам, мале!
– Къде така скоро, сине? Ела, приседни при нас!
– Отивам в дома на Бентесикуме, която ме очаква!
– Коя е тази Бентесикуме? Добро момиче ли е? – попитала Ренут.
– Много добро! – засияла Нефтида. – Дъщеря е на Нанар Син, когото на север наричат Посейдон.
– Зная го това девойче – голяма красавица е! – оживила се Тамира.
– Пу-пу! Живи и здрави да са ти децата! Пък и скоро да се сберат и много радости да натворят! – занаричала Ренут.
– Благодаря ти, скъпа Ренут и на теб, мила Тамира! Благодаря ви за помощта в този труден момент! – казала Нефтида. – Късно е вече, затова ви каня да преспите в моята вила; не ми отказвайте, имам достатъчно спални соби!
– Да, ще останем; сърдечно благодарим! – усмихнала се Ренут.
– Наистина е късно! – съгласила се Тамира. – Но утре сутрин, когато Изида се събуди, ние желаем да участваме в издирването на кивота!

– Оценявам жеста и ценя вашата подкрепа, мили мои приятелки! – прегърнала ги Нефтида. – А сега нека да поспим; момичето, което чака до вратата, ще ви покаже собите и ще ви настани! Ако имате нужда от нещо, обърнете се към нея!

Трите благородни жени се разделили, макар и в лоното на Нефтидиния дом. След малко свещите угаснали и нощната тишина се възцарила в малкия зелен оазис на вилата. Долу се чувал единствено монотонният приспивен ромон на дълбоките води на Нил.

Утрото на 18 Атир* пак събрало богините Нефтида, Ренут и Тамира. Докато закусвали и пиели чай, те намислили да оставят Изида да поспи още малко, хем и слугите да подготвят всичко необходимо за из път. Тя обаче се появила изненадващо в гостната. Днешната Изида била поразително спокойна и сериозна – пълен антипод на вчерашната Изида.

– Изис, какво си сторила с косата си? – попитала я Нефтида, забелязвайки липсата на няколко кичура от лявата страна на главата.
– Аз съм в траур по моя съпруг и в знак на това срязах част от косата си! – отвърнала Изида със сухи очи и веднага попитала. – А дали ти се намира черна рокля, Нефтис?
– Черна рокля нямам, но имам черен плат.
– Ще свърши работа; от него ще скроя набързо нещо.
– И ние ще ти помогнем! – заявила Тамира. – Аз съм добра кроячка, а Ренут я бива в шиенето!
– Най-важното е, Изис, че имаме за теб добра новина! – погледнала Нефтида към Изида. – Снощи мина син ми Анубис и каза, че Сетовите хора са изхвърлили в реката кивота с тялото на Озирис…
– Наистина! Сет си е позволил да пренебрегне и древния ритуал на мумифицирането?! – разширили се очите на Изида. – И къде са пуснали кивота? Сигурно недалеч от двореца?
– Да, в Таниския ръкав!
– Ами да побързаме тогава! Щом Сет не желае да мумифицира и погребе своя брат Озирис, ще го направя аз в правото си на негова съпруга!
– Вече се разпоредих и слугите сигурно са подготвили двата паланкина. – казала Нефтида.
– Тогава да ушием бързо черната рокля и да тръгваме! – умолително казала Изида.
– Най-удобно ще ни бъде в работната ми соба. Елате! – поканила ги домакинята и богините тръгнали след нея.

Не минал и час, когато малката процесия потеглила от вилата. В царския паланкин на Нефтида се настанили тя и Изида, а в царския паланкин на

* 14 Ноември.

Изида – Тамира и Ренут. Всеки паланкин се носел от четирима яки мъже-войни, с къси махайри на кръста. Макар и малко на брой, тези специално обучени войни умеели да се справят с дръзки и опасни врагове и гарантирали на царициите надеждна защита. Но и самите царски знаци на Озирис и Сет, с които били украсени паланкините на техните съпруги, сплашвали предостатъчно лошите очи и злите помисли и намерения.

Спуснали се надолу по крайречния път и скоро пристигнали в Он. Шумната тълпа, изпълваща улиците на града, смирено сторвала път на царската процесия. Предупредени от Нефтида, носачите заобиколили двореца на Сет и наближили Таниския ръкав. Неочаквано след един завой ги пресрещнали войници на Сет, носещи къси копия. Офицерът им навел копието си с цел да им препречи пътя, но може би неволно го насочил към покрива на паланкина и извикал:

– Стой! Оттук не се минава, върнете се обратно!
– Как смееш ни да спираш! Не виждаш ли на царския паланкин знаците на Сет и на царицата? – водачът Менес погледнал остро офицера, а другарите му носачи по негов жест поставили носилката на земята.
– Кой си ти, че да ми държиш такъв тон?! – облещил се офицерът, изтегляйки своя бич от колана си.

Той разбира се не успял да вдигне бича си, защото Менес скочил светкавично срещу него. Само за миг офицерът бил проснат по гръб на земята, а копието му се озовало в десницата на Менес, вдигнато за удар в гръдния кош на противника. В същия този кратък миг хората на Менес успяли да поставят острите си махайри върху гърлата на войниците. В следващия миг всички те щели да бъдат мъртви.

– Спри, Менес! – Нефтида навреме бе вдигнала завесата и втрещена видяла нелепия сблъсък.
– Но, господарке, този мерзък пес насочи копието си към твоя паланкин!
– Какво си говорихме с теб?...
– … Че кръв се пролива единствено при крайна необходимост! – изрецитирал през зъби Менес и ядно забил трофейното копие в земята до повалениа си противник.
– Браво, Менес! Сега ти пощади тези грешни души, с което добави още едно стъпало към твоята небесна стълба!
– Да, господарке! Думата ти е закон за мен! – Менес дал знак на хората си, които върнали своите махайри в ножниците им, а войниците въздъхнали облекчено, радвайки се на своето спасение.
– О, височайши Менес! – окопитил се уплашеният офицер. – Благодаря ти, че не ми отне живота! Направих фатална грешка, че не те познах в тези одежди на носач! Навярно изпълняваш тайна мисия, възложена от господаря Сет?
– Аз изпълнявам заповед да пазя господарката Нефтида, така че ней благодари!...

След краткото, но опасно спречкване, процесията на царициите продължила необезпокоявана по пътя край Таниския ръкав. Надявали се бързо и лесно да открият бляскавия ковчег под яркото слънце. Там, където тръстиките били

по-гъсти и високи, групата спирала и мъжете нагазвали във водата, за да пресеят камъша. Помагали си с пръти, които отсекли от попътно дърво.

Изида, Нефтида и помощниците им не знаели, че същите онези войници ги следяли дискретно и отдалеч. Защото по-рано, когато процесията се била отдалечила от военния пост, офицерът бързо прибягал до двореца и докладвал за случката на Сет, който му заповядал да се върне на реката, да последва скришом и да наблюдава зорко какво правят цариците, след което да му разкаже най-подробно за всичко.

Диренето на ковчега продължило чак до здрач, обаче от него нямало и следа. Търсачите стигнали чак до морето, но се отказали заради приближаването на нощта.

Уморени, те потеглили обратно към Он. Там се разделили: смелите девойки Ренут и Тамира се прибрали по домовете си, при своите родители, а Нефтида и Изида, заедно с техните придружители – в Нефтидината вила. Трябвало да пренощуват и да се подкрепят, за да могат да продължат търсенето на следващия ден.

Рано на 19 Атир* Нефтида и Изида отново потеглили с надеждата да успеят в своята мисия – да открият ковчега с тялото на Озирис. Погребението трябвало да се извърши до четиридесетия ден от смъртта, а им оставали тридесет и осем дни, като поне десет от тях били потребни за възможно най-съкратеното мумифициране.

Сега те взели само единия паланкин – този на Нефтида, – с четиримата ѝ носачи и пазители. Носачите на Изида също се присъединили към групата, с оглед изваждането и носенето на ковчега, като двама от тях нарамили на гръб кошове за плодове и зеленчуци, защото богините решили да се отбият пътьом на пазара в столицата.

Скоро пристигнали на пазара, изпълнен с хора. Както вчера, така и днес тълпата отстъпвала смирено, давайки път на царския паланкин. От него, без да се показва и през пердето, Нефтида избирала хубава и разнообразна стока, която единият от хората на Изида заплащал, а другите двама нареждали в своите кошове.

По едно време Изида докоснала увлечената в пазаруването Нефтида, посочвайки ѝ две забрадени жени, които разговаряли оживено край близкия павилион, на който се предлагала прясно уловена риба. Нефтида веднага надала ухо, за да чуе думите им.

– … Чуй какво ти хортувам: много скъп кивот, целият в злато, адаманти, смарагди и сапфири – блести като слънце! – казала едната.
– Туй трябва да е кивотът, в който Сет е подмамил горкия Озирис?! Тъй говори мълвата! – отвърнала другата.

* 15 Ноември.

– Тъй-тъй! Ама кивотът не потънал , а доплувал чак до Библос, в Левант, където се заплел в корените на една стара смокиня, на самия бряг!
– Никой ли не го е взел, пустия кивот? Поне да откъртят скъпоценностите!
– Що думаш! Кой е луд да пипа царския кивот?! Знаеш ли какво ще му стори после Сет?! Може и да го опече и изяде!
– Право думаш: Сет е самия Сатан – най-черното зло! Страшно е даже да го споменава човек! – казала втората жена и като се огледали, двете изчезнали бързо в пъстроцветната тълпа.

Неволно чутият разговор неочаквано дал на Нефтида и Изида така необходимата информация: крайбрежното течение е завлякло ковчега чак в Левант. Наложило се да променят плана си на действие, но обсъждането на новия план не можело да стане на улицата; богините се досетили, че из града навярно слухтят агенти на Сет. Така че трябвало да се приберат обратно.

Тръгнали нагоре към вилата и тогава интуитивният Менес, който носел единия от задните пръти на паланкина, усетил откъм гърба си чуждо присъствие. Извил внезапно глава и видял съвсем ясно натрапника, при което оня се метнал зад храста до него.

„Не ще да е сам! По-назад сигурно вървят още неколцина?“, помислил си опитният Менес. „Щом се приберем, ще предупредя царицата!“ Сега Менес си спомнил, че сутринта, когато се спускали към града, пак бе мярнал някого с края на окото си, но тогава бе решил, че е случаен пътник. „Следвал ни е същият човек?“, заключил той.

Завърнали се в зеления оазис на вилата тъкмо когато напичало обедното слънце. Изида и Нефтида тръгнали към гостната, за да обсъдят пътуването до Левант. Последната повикала като съветник и Менес, поради опита му в дългите военни походи.

– Смятам да вземем две покрити талиги с резервни четири коня. – обърнала се Нефтида към Изида. – Мисля че трябва да ни придружат и моите и твоите момци, както и две слугини…
– Прощавай, господарке! – прекъснал я Менес. – Трябва да знаеш, че са ни прикрепени група Сетови копои и то опитни!
– Какво ми казваш, Менес? Сигурен ли си?
– Абсолютно! Следват ни постоянно от сутринта, първо от вилата до града, а после – от града до вилата! Значи, дошли са на вилата още през нощта, със заповед да не ни изпускат от очи. Държат се на разстояние, така, че да не ги забележим!
– Видя ли! – реагирала емоционално Изида. – Аз усетих нещо нечисто около нас на пазара, затова ти казах да не разговаряме за намеренията си там, а да се приберем.
– Но значи ли това, че Сет не желае ти да намериш тялото на Озирис и да извършиш погребение с изискуемите ритуали? – попитала я Нефтида.
– Сет уби тялото на Озирис, явно е замислил да попречи да се извърши ритуално погребение, и с това да убие и душата му! – отговорила ѝ Изида.
– Какво да правим тогава? – разтревожила се Нефтида.

– Спокойно, аз знам как да постъпим! – обадил се пак Менес. – Цялата група ще потеглим с вашите покрити талиги по крайнилския път, а след това ще хванем пътя по морския бряг до границата с Левант. Копоите на Сет ще ни следват предпазливо, а ние ще се правим, че не ги виждаме и чуваме. Но щом минем границата и влезем в Левант, аз и войните ми ще им устроим засада…
– Искаш да ги избиеш всичките, нали? – погледнала го укоряващо Нефтида.
– А има ли друг начин, господарке? Вчера ги пуснах, както наредихте и те веднага донесоха на Сет, че дирим нещо в тръстиките по реката. Така Сет разбра, че търсим кивота и им нареди да ни следят неотклонно…
– Прав е Менес! – подкрепила го Изида. – Аз също ненавиждам да се пролива кръв, но, съгласи се Нефтис, ние не бива да позволим да бъде погубена старата душа на Озирис! Според теб на колко човешки души се равнява всеотдайната душа на Великия Озирис, този, който мечтаеше да преобрази Земята в Рай, да я доближи колкото е възможно до Небесния мир на Великия Ра!
– Да, не можем да позволим това! Душата на Великия Озирис е несъизмерима с нищо в нашия свят! – съгласила се Нефтида.
– … Та да довърша своя план. – продължил Менес. – Щом се оттървем от чакалите на Сет, ще минем спокойно покрай крайбрежните градове Сидон, Тир, Угарит и ще пристигнем в Библос. Само че вие, господарките, трябва тогава да замените царските одежди с по-обикновени. На чужда земя не бива да привличаме вниманието на местните, още по-малко – на разбойниците.
– Планът е добър, засега! – Изида одобрително погледна Менес. – Е, ще го променим ако възникнат някакви препятствия по пътя!...

И така, потеглили от вилата почти на обяд, извършвайки внимателни последни приготовления. Групата се състояла от двете богини, придружени от две слугини и осемте верни войни-охранители. Качили се на двете покрити талиги, теглени от по два коня, като отзад на втората талига били привързани с въжета още четири резервни коня за смяна. На първата талига се качили и седнали на удобни седалки богините и войните на Нефтида, като Менес поел поводите на конете; на втората – слугините и войните на Изида, като техния офицер поел там поводите. В денкове били подредени необходимите неща: оръжие, дрехи, храна, вода и дори светилници за през нощта…

След три дневни прехода достигнали левантийската граница. В онези времена границите не били пазени, просто било определено докъде свършва земята на Египет и започва Левантийската територия. Последната не била обединена в единна държава: в нея големите полиси, управлявани от самостоятелни царе, притежавали околните им земи.

Пустата и безлюдна гранична местност осигурила на Мендес идеални условия за засада. Когато талигите навлезли в една крайпътна горичка, мъжете

незабележимо скочили от тях и станали невидими, а процесията си продължила напред по полския път. Талигите се скрили и спрели зад близкия хълм, за да изчакат там присъединяването на мъжете.

Те се появили скоро, весели от успешната схватка, но без да я обсъждат с жените. Последното им било наредено от Менес, за да се спестят излишни емоции и обвинения. Все пак единият младеж бил леко ранен: имал дълга, но плитка порезна рана на гърдите. Изида му направила кръвоспираща превръзка, като използвала билката слез, която за щастие растяла на това място край самия път.

– Благодаря ти, Изис! – казал Менес. – Явно си опитна в билкарството и в превързването на рани!
– Научих се от майка ми Мелия, защото братята ми лудееха много като момчета и се наранняваха често! Особено Фороней и Аргос! А като отраснаха, започнаха да се правят на войници – целеха се един друг с притъпени стрели или пък с камъни, които мятаха с прашки…
– И сега, Менес, какъв беше твоя план? – попитала Нефтида. – Докато ви чакахме, ние се преоблякохме, както ти бе заръчал.
– Добре сте направили, за да не губим време. Сега трябва да се престорим на обикновено семейство, или пък, по-добре – на две семейства. – огледал той присъстващите. – Аз, като най-възрастен, ще бъда уж главата на едното, а офицерът на Изис – Хитос – на другото. Подчинените ни, доста по-млади от нас, тъкмо изглеждат като наши синове!
– Аз и Изис ли ще бъдем твои съпруги? – подсмихнала се Нефтида.
– Да, господарке, а слугините – на Хитос! Но нали това е наужким? – изчервил се Менес.
– Добре, добре! – успокоила го Изида. – По две съпруги на всеки офицер бива, обаче е съмнително и в двете семейства да имаме по трима синове и все левенти?
– Така е, господарке Изис! Но единият от вашите пазванти, може да мине при нас в първата талига. – предложил находчиво Менес.

Потеглили отново и с по-добро настроение, защото вече никой не ги следял. След още два дневни прехода, без особени произшествия по пътя, стигнали най-сетне нарочения град Библос. Там обаче късметът им изневерил, защото пред градската порта се сблъскали с излизащ в колона боен отряд. Менес сръчно отбил от пътя пред моста на рова и може би точно умелата му маневра привлякла вниманието на един от главните офицери, водещи отряда. Офицерът пришпорил коня си, довел го пред талигата на Менес и навел глава, за да види по-добре впечатлилия го талигар. Лъскавият му шлем, украсен с дълги бели пера, проблясnал на слънцето.

– Кой си ти, откъде и защо идваш в Библос? – извикал строго офицерът, оглеждайки с опитно око хубавите коне на пришълците.

– Ние идем от юг, от Палестина. – отговорил спокойно Менес. – Пожар изпепели домовете ни, затуй си търсим нова родина!
– Не каза откъде сте? – попитал отново офицерът, търсейки да открие нещо нередно.
– От едно селце на брега край град Сидон.
– Кое селце, как се зове?
– То бе от няколко къщи на хълма край Сидон. Викаха му „Махалата“, ама го няма вече – изгоря миналата седмица в пожара, който пламна заради голямата суша!
– Стотник! – извикал офицерът, поглеждайки към минаващата колона. – Арестувам тези пришълци! Вземи една бага войници и ги отведи при коменданта на крепостта! Комендантът да затвори мъжете в подземието!
– А талигите къде да откарам? В двора на коменданта няма вече място? – попитал стотникът.
– Талигите, конете и жените откарай в моя двор! Там да се погрижат за тях!
– Слушам, господарю!
– Моля ви, господарю! Пуснете ни да си вървим по пътя, ние сме мирни хора! – опитала Нефтида да излезе от недобрия обрат на съдбата, докато Менес мълчал, за да не влоши положението.

Военачалникът изгледал високомерно, но и с любопитство Нефтида, която се била показала отпред, до Менес, но въобще не я удостоил с отговор. Дали пък красивата богиня не била причина за този внезапен арест? Подкарвайки коня си към челото на колоната, той викнал през рамо:

– Изпълнявай заповедта ми, стотник! И после бързо да догоните своята военна част!

В същото време Изида, като подразбрала намерението на подозрителния военачалник, извадила от своя багаж една кожена кесия, натъпкана със самородни златни слитъци, скрила я в пазвата си и дала знак на нейния войник, който единствен пътувал в първата талига. Двамата надигнали леко задния сван и се спуснали тихо от талигата, от дясната ѝ страна – невидима за вражите офицери. Късмет, че там край пътя имало малък, зашумен от храсти овраг, в който те тихо се спуснали, снишили и притаили.

Скоро двете талиги изтрополили към отворената градска порта. В същото време голямата военна колона се изнизала шумно и отдалечила от града. Когато стихнали подвикванията на офицерите и глъчката на военния строй, Изида и Рамис – така се казвал войникът – излезли на пътя и се присъединили към една приближила ги група местни жители, които се прибирали в града, изморени от земеделска работа в крайградските си полски стопанства, примесени с няколко търговци, които извозвали на талиги стоки и товари от недалечния морски пристан. Всички бързали, защото скоро щял да настъпи часът за нощното затваряне на портата.

Изида и Рамис прекарали нощта в един от градските ханове, където се представили и били настанени като майка и син. А на сутринта те били между първите, които напуснали града, още с отварянето на портата.

– Какво ще стане с господарката Нефтида, водача Менес и останалите? – попитал Рамис, когато поизостанали от впряговете, които бързали към морския пристан. – Няма ли да им помогнем, за да ги освободят?
– Ще им помогнем, като разберем на кого симпатизира царят на Библос – на Озирис или на Сет. Ако е привърженик на бившия господар Озирис, аз ще се разкрия пред него, за да ходатайствам за освобождаването на нашите хора; ако пък желае да служи на новия господар Сет, тогава ще му се разкрие Нефтис.
– Аха, разбрах! – кимнал Рамис доволен, явно притеснен за другарите си. – Много мъдро сте наумили, господарке Изис!
– Най-първо обаче искам да обиколим брега на юг от пристана, където са видели кивота на Озирис! Искам само да се уверя, че е там! После веднага ще се върнем в града и ще помогнем на нашите приятели. И без това царят едва ли ще приеме преди обяд молители като нас!
– Отличен план, господарке! – съгласил се младият Рамис.

Изида и Рамис не знаели, че отново са следени от съгледвачи на Сет. Войници от втора потеря, изпратена след първата, се били отбили по нужда в онази малка попътна горичка и попаднали случайно на телата на войните от първата потеря, набързо покрити с клони от Менес. Сетовите съгледвачи, които също пренощували в града, дебнели от ранни зори край градската порта. Те лесно различили Изида по ръста, стойката и походката, макар че носела местно облекло. Сега осемте мъже, преоблечени като работници, ги следвали на около петдесет-шестдесет растега. За жалост нямало го опитния Менес, който щял несъмнено да види тези преследвачи.

Доближили пристана и видели морето. Хора и талиги продължили по десния път, където долу се полюлявали мачтите на закотвени кораби и лодки. Изида и Рамис хванали по левия път, който също се спускал надолу към морския бряг. Тяхната „компания“ ги последвала, като увеличила дистанцията на около сто растега, а сега започнали и да се прикриват. Никой друг не тръгнал по този път.

– Брегът бил висок, стръмен и открит. Морските вълни миели каменистия бряг, който обаче бил пуст. Затова вървели бързо, но забавили ход, когато доближили един малък нос, обрасъл с гъста смокинова гора. Щом стигнали до върха на носа и се прехвърлили на южния му склон, Рамис, който се спускал по стръмнините, за да оглежда отвесните скатове между смокиновите туфи, забелязал ковчега в едно закътано заливче.
– Тук е, господарке, видях го! – извикал щастливо той. – Наистина е заклещен между коренака на една стара смокиня!
– Къде е, покажи ми го! – засияла Изида.
– Не идвайте, тук е опасно! – спрял я момъкът. – Елате да минем оттам! – посочил той към по-полегата просека, спускаща се надолу.

Слезли на брега и доближили ковчега. Здрав и непокътнат той се поклащал, потънал наполовина във водата, обгърнат от няколко корена, оголени от

морските вълни. Рамис нагазил във водата, възнамерявайки да го издърпа от корените, но Изида извикала:

– Почакай, Рамис, не ще можеш сам; не ще се справим и двамата! Кивотът сигурно е доста натежал от водата! Трябва да доведем цялата група!
– Вярно, господарке! – съгласил се младежът и се върнал при нея. – Като гледам, най-трудно ще е изнасянето му нагоре по стръмния бряг! А и талигите трябва да са с нас.
– Хайде да се върнем в Библос, за да освободим нашите приятели! Тук кивотът е добре скрит, трудно може да бъде видян и откъм морето, освен ако нарочно не се взираш в брега!

Изкачили стръмния бряг и бързо поели обратно по пътя към града. Поради своята неопитност те не забелязали прикриващите се наблизо съгледвачи на Сет. Последните ги изчакали да се отдалечат и бързо се спуснали надолу по склона. Още щом съзрял ковчега, командирът им изпроводил един от войниците си на пристана: там чакали още четири човека от групата им със собствена покрита талига. Всъщност втората потеря била изпратена от Сет с друга заповед: да проследят Изида, само докато тя ги отведе при ковчега с тялото на Озирис; сетне задължително трябва да му го докарат обратно в Египет.

Създалата се ситуация била благоприятна за хората на Сет и те се възползвали от нея. Иначе трябвало да се сражават със спътниците на Нефтида и Изида, при това без да причинят вреда на двете богини. Осъзнавайки това, командирът на втората Сетова потеря бързо организирал хората си: едните извадили ковчега от водата и го изнесли горе, а другите докарали талигата от пристана. Качили важния товар на покритата талига, пришпорили конете и препуснали по крайбрежния път към недалечния пристан. Шест войни се сместили на талигата (двама отпред и четирима вътре), а останалите шест възседнали резервните коне.

В това време, вече в града, Изида подразбрала от ханджията, че новият световен владетел Сет е недолюбван от царя на Библос, който се оказал Адонис. Чрез бучка злато един от чиновниците на последния ѝ уредил бърза аудиенция. Влязла в приемната зала на царя, който погледнал пренебрежително дрехата ѝ, ала бил впечатлен от красотата на лицето и от лазурно-звездните ѝ очи.

– Коя сте вие и защо сте настояли за среща с мен? – попитал царят.
– Помня ви, благородни Адонис! Вие бяхте в палата на Сет, когато той нагло погуби моя съпруг, Великия Озирис! – промълвила слисана Изида, щом познала царя.
– Вие сте прекрасната Изис?! – смутил се на свой ред Адонис. – Но освен красивото ви лице, което аз може би съм мярнал на онзи печален бал, обаче за жалост не съм запомнил, имате ли друго доказателство за вашата личност?
– Аз съм всичко, което е, което е било и което ще бъде, а плодът, който нося в мен, е Слънцето! – заявила патетично Изида, в стила на жрица, посветена в тайнствата на боговете. – Ето го моят личен знак, подарен ми от Озирис! Никога не го свалям от шията си!

Изида издърпала от пазвата си дебела кожена връзка; в дланта ѝ ослепително засиял едър златен скарабей, покрит със зелен емайл, а в средата му греело червеното око на звездата Сотис над пирамида, изобразена с яркосин лазурит.

– О, господарке Изис, простете моята глупост, че не ви се доверих веднага! – поклонил се ниско царят на Библос.
– Изправи се, драги Адонис! Как мога да ти се сърдя в тези объркани времена на лъжа и измама? Дошла съм да те помоля да освободиш моите спътници от твоята царска тъмница, попаднали погрешка там!
– Разбира се, веднага ще го сторя за вас! А кои са те?
– Приятелката ми Нефтис и няколко мъже, наша охрана!
– Нефтис, съпругата на злия Сет?! О, всевишни боже! Но как е станало това? Аз не желая да влизам в конфликт със Сет! – приседнал царят, поразен от тази новина.
– Успокойте се, Адонис! Обещавам ви, че Сет няма да научи за станалото! Нито аз ще му кажа, нито Нефтис!
– Благодаря ви, най-смирено, господарке! Пращам веднага секретаря си, за да освободи вашите приятели! – царят взел звънеца, но размислил. – Не, не, сам ще сляза и ще се погрижа! Та аз трябва лично да се извиня на великолепната Нефтис!
– Бъдете спокоен, Нефтис е добра и ще ви прости! – казала Изида докато се спускали по витата стълба от кулата на царя. – Вие нямате вина, а един млад нахакан офицер снощи при влизането ни в Библос, когато се сблъскахме с колона войници!
– О, небесни боже! Това е синът ми Гладис – този глупав щур петел, дето обича да си играе на война! – ядоса се царят.
– Добро ви е момчето, но още зелено; не го укорявайте много! – засмяла се Изида. – Мисля, че той нямаше лоши намерения; дори мисля, че всичко стана заради неподправената красота на приятелката ми Нефтис!
– Моят Гладис е харесал Нефтис?! О, светли боже! – завайкал се пак царят. – Каква беля натвори синът ми и я стовари навръх моята угрижена глава!

Спуснали се в приемната зала, където царят посрещал видни гости. Адонис изпратил с кратки наставления секретаря си. След малко пъргави слугини отрупали масата с ястия, плодове и вино, и тъкмо се дръпнали чинно встрани, секретарят довел затворниците от подземието. Изида прегърнала Нефтида, а Рамис – бойните си другари.

След бурните извинения, които Библоският цар поднесъл на царица Нефтида, цялата гладна компания нападнала и почти унищожила сервираната храна. Всички бързали, защото Изида им съобщила, че е установила местонахождението на ковчега. Всеки взел вещите си, които царят се погрижил да им бъдат върнати. Излезли на двора и се качили на колите си, които, заедно с резервните коне, своевременно били докарани пред входа на замъка, при това натоварени с прясна вода, продукти и други необходими неща, любезно предложени от царя. Взели си сбогом с добрия домакин и излезли от крепостта.

Много скоро двете коли пристигнали на морския бряг и групата се спуснала по стръмния склон. Но какво било изумлението на Изида и Рамис: ковчегът липсвал. Очевидно това било още едно подло дело на Сет.

Сломена от поредния си неуспех, Изида приседнала на един пън и горко заридала. Тя нямало как да знае, че в същия миг един търговски кораб, на който бил натоварен злополучният ковчег, отплавал от недалечния пристан в посока запад – към делтата на Нил. Такова решение взел офицерът на втората Сетова потеря, защото се опасявал, че ако тръгнат с колите си по сухоземния път, ще бъдат преследвани и нападнати, и най-вероятно няма да изпълнят поставената им задача.

Групата на Изида и Нефтида потеглила по най-прекия – крайбрежния път. Менес и хората му оседлали резервните коне и препуснали напред, с надеждата да настигнат крадците на ковчега. От тях обаче нямало и следа…

Богините и техните придружители се завърнали в Долен Египет след няколко дни с празни ръце. Тук ги посрещнала нова изумителна мълва: Сет бил насякъл тялото на Озирис на четиринадесет парчета, които заповядал да бъдат разхвърляни из най-отдалечените кътчета на страната.

Вече били минали тринадесет дни от смъртта на Великия Озирис. Оставали двадесет и седем дни, в които съпругата му Изида трябвало да намери и събере частите на неговото тяло, да съшие мумията и да изпълни ритуала по мумифицирането.

За тази цел, освен приятелките си, Нефтида повикала на помощ сина си Анубис, а той – неговите приятели. Призовани били и всички добри познати, които се пръснали да търсят ковчега из цялата страна. Невероятно как, но те се справили, не без помощта на добросъвестни местни хора, които ги осведомявали за местата, където хората на Сет били изхвърлили или укрили частите от тялото на Озирис. Ала това отнело още седем дни. Така им останали само двадесет дни, в които се налагало бързо мумифициране и погребение, преди четиридесетия ден от физическата смърт на Озирис, който се падал на 26-я ден на месец Хояк*, – за да може душата на великия бог успешно да се въздигне в Селенията небесни.

Щом Изида и Нефтида започнали мумифицирането, на помощ им се притекли младите богини Тамира и Ренут, които впрочем били участвали преди това в издирването на частите на тялото. Семейството на Ренут подарило за случая прекрасно ленено платно, а семейството на Тамира – качествени дъски за ковчега. Мумийото, използвано като дезифенфектант и консервант се приготвяло от нефтена утайка, процеждаща се в скалите около находищата на това земно масло и гориво. Тези специални качества на мумийото били открити от Нефтида; тя въвела използването му при изготвянето на мумиите с оглед на доброто им съхранение; а по нейното име земното масло било наречено нефт.

* 22 Декември.

За Озирис имало отдавна подготвена гробница, издълбана дълбоко в скалата под Сфинкса на платото Сакара и облицована вътре с червен и зелен мрамор. Но Изида се опасявала от поругаване на тази гробница от страна на Сет, затова избрала да положи мумията на Озирис в неговия храм в южния град Абидос.

Четирите богини постигнали много бързо мумифициране – само за осем дни, като на двадесет и деветия ден процесията с ковчега пътувала и пристигнала в Абидос, а на тридесетия – 16 Хояк* – било извършено самото тържествено погребение. Опечалените присъстващи забелязали, че очите на Изида са пресъхнали от плач. Цялата нощ срещу погребението богинята не се отделила от тялото на любимия си съпруг Озирис, прощавайки се и съветвайки се с присъстващото около него негово Ба относно предстоящото раждане на техния син и отредената му съдба.

В Египет Изида трябвало да се пази от злия Сет, а в Елада – от властната Хера. Къде, в кое кътче на света, можела тя да роди спокойно Божия син и да опази неговия живот, чест и достойнство? И как ще изпълни повелята на Озирис: техният син да наследи трона на света?...

6. Завръщането на Изида в родния Пелопонес под името Йо. Претенцията за съпружество от страна на Арес, син на Хера

Пелопонес: Аргос, Микена и Коринт.

В град Аргос Мелия и Микена пазели от всички дълбоката тайна, че Йо има дете от Зевс. Това не знаели дори мъжете в семейството: Инах, Аргос, Фороней и Егиалей. Двете жени се пазели от скришен доносник на хитрата и безскрупулна Хера, която, освен това, умеела да омайва твърде лесно мъжете.

Една сутрин аргоски търговци, които докарали от Египет осем кораба с отлично едро жито, донесли вестта, че Озирис, тоест Зевс, е убит от брат му Сет, тоест Хадес, който в злобата си разрязал тялото му на парчета и ги разхвърлял из цял Египет.

Разбира се аргосци помислили тази ужасна новина за грозен слух, ала търговците се кълнели, че това е самата истина. Че въпреки пречките, създавани от Сет, Изида, с помощта на добри египтяни намерила частите от тялото, съшила ги, подготвила мумията и погребала Великия Озирис най-тържествено, с необходимите почести. А цял Египет е потънал все още в огромен траур и безпокойство за неясното бъдеще.

Почти заедно с печалната вест в Инаховия замък изненадващо пристигнала Йо, облечена като знатна египтянка, но плътно забулена. Придружавал я млад египетски бог, който се оказал Анубис, синът на Нефтида. Той често пребивавал в Елада под името Якхос, познат тук като син на Персефона и внук на Деметра. Негови любими места били Коринт и Елевзина: там били изключително почитани Деметра, Кора и потомците им, като създатели и покровители на земеделието и въобще на вегетацията.

* 12 Декември.

Научавайки неприятната новина за нелепата смърт на Зевс, Мелия дискретно повикала дъщеря си Микена в своята соба, където вече бе приела Йо и Якхос:

– Знаете, деца мои, че след гибелта на Зевс Йо е в голяма беда, защото носи в себе си Зевсовия наследник! Тя е успяла да избяга от Египет, но и тук в Елада никак не е безопасно за нея!
– Да, мамо, помним, какво ни разказа за Хера: как изпратеният от нея Питон е преследвал бременната Латона! – бойко рекла Микена.
– Ами ако хитрата Хера изпрати някой да погуби Йо? – не спряла да се безпокои Мелия. – Някой убиец-главорез или някоя измамна отровителка? Йо трябва веднага да бъде скрита, но къде? Не можем да се доверим на никой аргосец, като не знаем кой от тях е съгледвач на всесилната Хера!
– Тогава да изпратим верен човек в Делфи, при Аполон! – предложила Йо.
– Със сигурност знам, че стрелометецът е поканил в Делфи божествения строител Хермес, египетския Тот – създателя на алгебрата и геометрията, архитекта на пирамиди и храмове. – успокоил трите жени Якхос. – По архитектурния план на Хермес Аполон е започнал строежа на свой собствен храм край пещерата на Делфийската прорицателка Пития, в който да бъдат посрещани и приемани желаещите да узнаят съдбата си, както и да се складират щедрите дарове за прорицалището.
– Якхосе, ти сигурно си в добри отношения с Аполон и Хермес? – погледнала го Мелия. – Все пак сте братя по баща, макар да имате различни майки!
– Братството не винаги гарантира приятелството, но в нашия случай – да, – ние сме верни приятели и много си помагаме!
– Значи ти ще бъдеш нашият таен пратеник! Трябва да предадеш на Аполон и Хермес нашата молба: възможно най-скоро да откарат оттук застрашената Йо с кораба на Аполон!
– Да, Аполон обикновено закотвя кораба си в Коринтския залив, в подножието на Парнас, близо до Делфи, за да му е под ръка. – казал Якхос.
– Къде да ме откарат, мамо? – попитала озадачена Йо.
– Знам къде Хера няма власт: при траките! – грейнала щастлива усмивка на угриженото досега лице на Мелия. – Трябва да те откарат до залива на Тесал, в земите на траките Хедони, близо до Халкидики.
– Аполон го знае добре този залив, често пътешества до там и от там, заедно с Деветте музи, към тракийските острови Тасос, Лемнос, Имброс, Самотраки!
– Там ли да избягам от Хера? – продължила да се интересува Йо.
– Като прекосиш земите на Хедоните към север, ще се скриеш след безбройните върхове и била на планините Пангей, където господстват непобедимите Сатри и Кикони. Но не при тях ще идеш ти! Твоята цел е древното светилище на богиня Гея – майката на всички богове. Днес то принадлежи на трите мойри – богините на съдбата Клото, Лахесис и Атропа. Те се славят като безупречни акушерки и ще ти помогнат да родиш детето си – сина на Зевс. Освен това, ако се случи да бъдеш преследвана,

те не допускат там мъже, само по изключение – ако някой бог смирено ги помоли да му предскажат бъдещето. Но това рядко се случва, защото боговете се страхуват от съдбата, както и от нейните служителки, мойрите.

– А как да открия светилището, мамо?
– Това вече не знам. Трябва да се справиш сама, да питаш някой тамшен жител. Но не разкривай коя си, защото Хера ще те търси упорито! Но щом те приемат мойрите, ще си в безопасност, защото те дават убежище и закрила на преследваните жени, особено на бременните!
– И аз ще замина с нея, мамо! – скочила наперено Микена. – Йо ще има нужда от мен!
– Права си за това! Макар че аз не исках така да стане: и двете ми дъщери да се скитат сами из далечни и непознати места!
– Те няма да бъдат сами! – възразил Якхос. – Нали аз, Аполон и Хермес ще бъдем с тях непрекъснато! Е, поне до входа на Пангейското светилище!

Мелия замълчала. Сетне отворила една от двете големи ракли под прозореца на собата и извадила от нея кат мъжки дрехи:

– Облечи тази тукашна носия, Якхос! Трябва да не се набиваш на очи! А ако те попитат накъде си тръгнал и по каква работа…
– Че аз всяка година си идвам от Египет тук – в земята на баба Деметра и на майка ми Персефона. – прекъснал я младежът. – И всеки път посещавам брата ми Аполон в съседния Делфи!
– Браво: значи ти си идеалният куриер за тази мисия! – зарадвала се Мелия.

Веднага след заминаването на Якхос, Микена и Йо, изслушвайки наставленията на майка си Мелия, също се преоблекли и отправили към съседния пелопонески град, определен от стария Инах за наследство на дъщеря му Микена и назован на нейното име. Жителите на град Микена обичали принцесата – тяхната патронка. Мелия преценила, че там Йо ще бъде по-добре защитена, отколкото в родния ѝ град Аргос, защото досетливата Хера би я потърсила най-първо именно в Аргос.

Мелия не знаела, че Хера отдавна е задействала своя план: когато Йо се завърне от Египет у дома, да бъде пленена и отведена на Олимп. Там Хера щяла да обвини Йо, че е блудна невеста, която нагло прелъстила свекъра си Зевс. нарушавайки брачния си оброк с Арес. По този начин Хера се надявала да превърне Йо в своя пленница. Така би могла лесно да осуети раждането на последния син на Зевс, посочен от него за престолонаследник и явяващ се пречка за възцаряването на сина ѝ Арес. Хера вече се виждала в примамливата роля на царица-майка и на реална владетелка на света, уж в сянката на своя син.

Но кой би могъл да бъде местният таен съюзник на Хера, готов да извърши такова пъклено предателство?

Аргос – братът на Йо и на Микена, – на когото баща им Инах бил завещал своя собствен град, като променил названието му от Инахос на Аргос.

Хера подкупила алчния Аргос с обещанието да го направи цар на богатия град Атина. За това щял да му помогне Арес с неговите добре въоръжени и обучени войници. Всъщност Хера целяла да прогони от Елада богиня Атина и сина ѝ Ерехтоний, поставяйки Аргос като свой верен васал в стратегическия град Атина.

Още от раждането си Аргос се прочул с един дефект: на тила си нямал коса, а подобие на лице, на което обаче светел още един чифт очи. Така че първородният син на Инах и Мелия виждал едновременно напред и назад, а периферно – и настрани. Затова му лепнали прякора Многоокия, който в по-далечните краища на Елада мълвата префасонирала в Стоокия. Освен това се говорело, че дори когато спи той не затваря всичките си очи, следейки всичко наоколо.

Разбира се зоркият Аргос не пропуснал пристигането на Йо от Египет. Когато тя и придружителят ѝ се качили горе в собата на майка им, той си намерил някаква работа из вътрешния двор на замъка, следейки портата и надявайки се да получи възможност да плени сестра си, а такава му се отворила по-скоро, отколкото очаквал.

Първо напуснал замъка египетският спътник на Йо, преоблечен в местни дрехи и яздещ дадената му от Мелия пъргава дореста кобила. Якхос препуснал по най-прекия път – покрай град Микена, в долината между планините Арахнеон и Килена, като през Коринтския провлак трябвало да прекоси Атика и Беотия, за да стигне до Делфи.

След него се изнизали навън Йо и Микена, изпроводени от майка им Мелия. Аргос спокойно изчакал майка му да се прибере и тръгнал след сестрите си смело, без да се крие. Те поели по същия удобен път, от който щели да се отбият към близкия град Микена.

– Момичета, чакайте ме! – викнал им той, подтичвайки след тях.
– Аргос! Ти що дириш след нас? – обърнали се изненадани те.
– Къде така сами? Искате ли да ви съпроводя? – невинно попитал той. – И без това си нямам друга работа!
– Тъкмо ще сме по-спокойни с тебе, братко! – кимнала добродушната Йо.
– Ела, щом нямаш друга работа! – съгласила се и Микена. – Тръгнали сме към моя град! Отдавна не съм си наглеждала там къщичката!

Повървяли по пътя и стигнали на Кравешкия хълм, някъде по средата между градовете Аргос и Микена, точно над отбивката към последния град. На върха на хълма стърчало ябълково дърво с голяма и листата корона. Под сянката му обикновено си почивала Микена, когато изминавала този път. И сега седнали да отдъхнат. Аргос извадил от торбичката си малък кожен мях с отлежало и гъсто вино. Изтеглил тапата и уж отпил от виното, мляскайки шумно:

– Ох, че сладко винце си имам!
– Бате, дай и на мене! – протегнала ръка ожаднялата Микена.
– И аз искам, бате! – намесила се Йо.

Двете сестри не подозирали, че неволно влизат в коварния план на Аргос, подмамени да изгубят свободата си. Защото брат им бе добавил в ароматното питие сладка приспивна билка, която би могла да отведе в света на Морфей цял бик или крава, камо ли две млади и наивни жени.

– Стига толкова, сестричке! – дръпнал Аргос мяха си от пиещата Микена. – Остави винце и за Йо! Тя не е ли жадна?
– Съжалявам! – извинила се сконфузена Микена и полегнала на моравата до дървото. – Ама наистина е сладко това твое вино!

Йо изгълтала остатъка от ароматното питие, облизала устни и се отпуснала по гръб до сестра си. А Аргос напипал въжето, навито в торбата му и се огледал; трябвало само да почака малко – плячката му била напълно сигурна.

Когато сестрите му заспали непробудно той изтеглил отпуснатите им тела до ствола на ябълката, облегнал ги на него и ги омотал здраво с въжето. После измъкнал от тайното си джобче парче тънък египетски папирус и малък въглен. Бързо надраскал една примитивна, но ясна карта с градовете Аргос и Коринт, пътя между тях, отклонението към град Микена и хълма с голямото ябълково дърво, до което дебело начертал кръст. Накрая извадил от рехавата си торба пощенския гълъб, даден му от Хера с оглед на неговата задача. Навил папируса, завързал го за крачето на гълъба и освободил птицата. Пляскайки нетърпеливо със силните си криле, гълъбът се издигнал нагоре като стрела.

„Плениш ли Йо, пусни този гълъб да литне волно в небето! Той ще долети при своята клетка на близкия остров Егина, в двореца на царя на Егина. Синът ми Арес ще чака там. Когато гълъбът кацне пред клетката си, това ще е знак за сина ми, че си заловил невестата му Йо. Няма да мине дори ден и Арес ще довтаса при теб в Арголида, на мястото, което му посочиш, за да си вземе жената!“ – изгледала го самуверено Хера.

По същото време когато Аргос доволно оглеждал с четири очи плячката си – спящите му сестри, – Якхос влизал в град Коринт. Вместо да премине по моста над Коринтския канал, наложило се да се отбие до града при известния тук ковач Сидерос, за да му подкове кобилата, която ненадейно започнала да накуцва с левия преден крак. И, както казват: „Всяко зло – за добро!“ Не щеш ли, влизайки в ковачницата, Якхос съзрял край свистящия мях и жежкото огнище на Сидерос своите мили братя Хермес и Аполон.

– Каква славна среща! Що дирите тука? – удивен извикал Якхос.
– Сидерос ни кове бронзови скоби за свързване на мегалитните блокове и други, по-малки, за дървените стълбове и греди! – отвърнал засмян Аполон. – Нали знаеш, че с Хермес градим на Делфи моя храм!
– Знам, Аполоне! Забрави ли, че миналата година идвах на строежа ти? – съгласил се Якхос. – Чуйте ме сега: самата съдба ни събра в тази славна ковачница, обсипана с огнени искри! Аз препусках към Делфи, при вас, за

нещо важно, но кобилата ми закуца! И ето, отбих се при Сидерос, а вие двамата по чудо сте тук!

– Станало ли е нещо? – попитал Хермес със сериозно изражение.
– Да излезем навън и ще ви разкажа! – отговорил Якхос.

Извън ковачницата Якхос набързо посветил братята си в случилото се.

– Ами да отидем да приберем Йо! При мен в Делфи тя ще бъде напълно защитена! – казал Аполон, милвайки натегнатата тетива на своя лък, подаващ се над рамото му.
– Не, Аполоне! Хера е пратила Арес, който обикаля някъде наблизо, а той винаги води със себе си отряд обучени войни, за които проливането на кръв е ежедневие! – възразил разумно Хермес.
– Мелия иска да отведем Йо на сигурно място: в Тракия, в страховитите планини на Сатирите – Пангей, където е непристъпното прорицалище на Мойрите, богините на Съдбата!
– Права е Мелия! – рекъл Хермес. – Ще сторим следното! Аполоне, вземи Якхос, качете се на кораба и минете по Коринтския канал на изток, в Саронический залив. Още щом излезете от канала, пуснете котва и се оглеждайте към брега – за мен и Йо! Пък аз ще яхна кобилата на Якхос и ще доведа момичето!
– Първо кобилата трябва да бъде подкована! – напомнил Якхос.
– Добре! Вие вървете на кораба, а аз ще се оправя със Сидерос! Помнете, че трябва да сме бързи; Арес е наблизо – надушвам го! – казал Хермес и се втурнал към ковачницата.
– Хайде Якх, да слизаме към пристана! – заявил Аполон.
– Дано имаме попътен вятър?! – огледал Якхос небето.
– Вятърът е безсилен в тесния канал! – отвърнал Аполон. – Ще работим с веслата!

След малко в двора на ковачницата на Сидерос се чул тропот; от портата излетял Хермес, ниско приведен над кобилката и потънал в планинското дефиле, обгърнато от короните на столетни дъбове. Когато излязъл от дефилето, Хермес укротил животното и поели в тръс. На кобилката била нужна почивка, но без да спират хода си.

По навик оглеждайки околността, на разклона към град Микена Хермес забелязал и познал високия на ръст и едроглав Аргос, който се разхождал около клонатото дърво горе на конусовидния хълм. Хермес познал също така по характерната червена и бухнала коса Микена – сестрата на Аргос. Тя седяла облегната на стъблото и сякаш спяла. От пътя, гледайки отдолу, Хермес не можел да види, че от другата страна седи по същия начин Йо – онази, която той търсел.

Макар да бързал, интуитивният Хермес решил да се отбие при Аргос, да го попита дали знае къде е другата му сестра Йо. Скочил от кобилката и я затеглил нагоре, по стръмния склон на хълма. Когато се изкачил, видял с изненада и Йо – от другата страна на стъблото, но още по-изненадан бил от това, че двете сестри се оказали привързани там.

„Дали клетият Аргос не помага на Арес?“ – помислил съобразителният Хермес. „Но защо да прави това? Освен ако хитрата Хера не му е обещала нещо! Значи аз трябва да подходя внимателно към този див великан, че да не ме изненада!“

– Здравей, многооки Аргос! – извикал силно Хермес, за да провери колко дълбоко спят двете момичета. – Какво им е на сестрите ти?
– Пиха от моето вино и се успаха! Силно е за тях! – отвърнал с неудобство Аргос, стараейки се да запази спокойствие, но честото му премигване го издавало.
– А защо си ги вързал така здраво? – извикал отново Хермес, забелязвайки с удовлетворение, че те се размърдват и отлепват клепки.
– За всеки случай – да не паднат на главите си, като се събудят! – чудел се Аргос какво да измисли.
– Браво, много си грижовен! – похвалил го Хермес, за да приспи неговата осторожност; очевидно Аргос чакал някого тук, за да му предаде сестрите си срещу някаква награда и сега този някой, навярно Арес, идва насам да ги прибере.
– Мале мила, какво си намерих тук! – Хермес застанал до близкия храст и подхвърлил незабелязано зад него яркозеления изумруд, който винаги носел със себе си, за кадем. – Ослепителен е! Ела да го видиш!
– Я, какво, къде? – трепнал алчният Аргос.
– Ето го тука! Ако искаш, вземи го ти; на мен не ми трябва! – засмял се Хермес.
– Но това е изумруд! Такъв голям не съм виждал! – удивил се Аргос. – За мен ли е?
– Вземи го, твой е! – насърчил го Хермес и заразказвал. – Аз имам от татко ми Зевс цяла делва с адаманти, рубини, сапфири и изумруди. Имам и един розов халцедон, с форма и големина на патешко яйце!...

Успокоен от усмивката и благия тон на Хермес, и привлечен от магичния зелен блясък на едрия изумруд, Аргос привел огромното си тяло и протегнал ръка да го вземе. Този кратък миг очаквал Хермес, който незабележимо бил извадил наполовина от канията своя крив остър меч. Малко се стреснал, защото когато се надвесил над Аргос, от тила си последният го погледнал със своя втори чифт очи. Но късно. Тези очи ужасени съзрели блясъка на стоманата, а чрез нея и сянката на смъртта. Отделената от тялото глава се търкулнала по склона, но нямало време за погребение…

Грабвайки изумруда си, Хермес избърсал кръвта от своя меч. Междувременно момичетата, разсънени и учудени защо са завързани за дървото, се разговорили:

– Ах, Аргосе, ела тук! Защо си ни вързал, подлецо? – изкрещяла емоционално Микена.
– Мама беше права! Аргос е човекът на Хера, предателят в нашия дом! – осъзнала Йо жестоката истина.
– Виното! – досетила се Микена. – Той ни опи с онова вино и ни е вързал!

– Сигурно е отишъл да доведе моя годеник Арес, на когото ще ме предаде! Горко ми! – заплакала Йо. – Докога ще съм толкова доверчива!...

Каква била изненадата им, когато се появил Хермес, сякаш от нищото. Те онемели.

– Спокойно Йо, спокойно Микена! Никой няма да ви плени, защото аз сега ще ви освободя от тези въжета… – Хермес изтеглил пак острия си косер от канията и срязал въжето. – … и ще ви отведа оттук. В Сароническия залив ни чака Аполон на своя бързоходен кораб! При него е и добрият Якхос!
– Якхос…, толкова бързо? – осмисляла Йо добрата вест. – Но как е възможно?
– Това някакво чудо ли е? – попитала Микена, разтривайки схванатите си ръце.
– Тримата се намерихме в Коринт, в ковачницата на Сидерос! Якхос доведе там тази прекрасна кобилка за подковаване, а ние с Аполон тъкмо бяхме му поръчали да изкове няколко дузини бронзови скоби за строежа на храма в Делфи!
– И сега, как ще стигнем до Сароникос? – попитала Йо.
– Вие две сестрички ще яздите тази здрава кобилка, а пък аз ще тичам с вас! Все пак съм прочут като бързоногият Хермес, нали? – и добавил. – Трябва обаче веднага да напуснем това място, защото тук навярно скоро ще дойде за вас, предполагам, вашия тиран Арес!
– Да се махаме тогава! – изведнъж се разбързали Микена и Йо.

Спуснали се надолу по склона, като Хермес ги извел така, че да не забележат обезглавеното тяло на Аргос зад гъстолистия храст. Щом се намерили на равния път, той им помогнал да възседнат отпочиналата кобилка и я плеснал силно по задницата. Тя препуснала в тръс, а Хермес затичал без никакво усилие до нея. След няколко мига те изчезнали в дефилето към град Коринт.

Тъкмо в този момент се чул тропот в другото дефиле, откъм град Аргос. След малко се появил на грамаден черен жребец Арес, а след него, също на коне, отрядът му, наброяващ около сто войни, най-свирепи убийци.

Арес носел парчето папирус, изпратено му чрез пощенския гълъб.

– Това ли е отклонението за Микена? – попитал той местния си водач, който яздел зад него.
– Да, господарю, това е пътят за град Микена! – потвърдил водачът.
– Това е начертаният на картата хълм с ябълковото дърво? – погледнал го Арес.
– Да, точно така, господарю! – кимнал водачът.
– А къде е проклетият Аргос? Къде е годеницата ми Йо? – вдигнал Арес ръка към хълма, проследена мигом от сатрапите му.
– Не ги виждам, господарю? – уплашено отвърнал водачът.
– Мордус и Кил, качете се горе, претърсете и ми кажете има ли нещо там! – обърнал се назад Арес.
– Да, господарю! – пришпорили конете си първите двама от колоната.

– Не така! Слезте от конете и се изкачете пеш! – наредил властно Арес. – Няма да мъчите животните!

Войниците тежко изтичали до горе, дрънкайки с оръжията си.

– Няма никой! – извикал единият.
– Има! Тук зад храста! – извикал другият. – Само че му липсва главата, някой я е резнал!
– Опиши ми го! – викнал Арес.
– Висок, едър мъж…, носи широки гащи, пристегнати с хубав кожен колан…
– Достатъчно, слизайте долу! Това е нашият човек – Аргос! – разпоредил се Арес. – Ще тръгнем към града Микена, дано са поели натам!

Арес и хората му се отклонили към Микена. Заобикаляйки хълма обаче, колоната отново спряла. От крайпътния овраг ги гледала с четири побелели очи главата на нещастния Аргос. Всички я наблюдавали онемели.

– Тръгваме към Микена! – махнал с десница Арес. – И никой да не пипа тази глава!

Докато яздели той обмислял действията си: „Верният ми Аргос е мъртъв. Ако по пътя не открия бегълката Йо, никак не мога да вляза и да претърся Микена. Разбира се с тези сто главореза бих могъл да превзема града с изненада, но това ще вдигне срещу мен цяла Арголида, нещо за което не съм подготвен. Ех, ако майка ми Хера бе вербувала някого от града Микена, това сега щеше да ми свърши работа.“

По същото време Хермес, Йо и Микена стигнали Коринт, но заобиколили града и поели покрай Коринтския канал и по крайбрежния път на Сароническия залив, обгърнат от вековни дъбови гори. Скоро съзрели кораба на Аполон, закотвен недалеч от брега. Аполон оправял платната, но ги забелязал Якхос, който следял какво става на брега. Котвата била вдигната и осем гребла се задвижили. Малкият кораб акостирал с кърмата си към брега; тук водата била достатъчно дълбока за него.

Хермес хванал и задържал въжето, подхвърлено му от Якхос. Йо и Микена спуснали наочниците на дорестата кобила и скочили на борда, заедно с нея. След тях скочил и Хермес. Аполон, който тъкмо бил подредил платната, ги вдигнал едно след друго, защото вече бил преценил, че чичо му Посейдон им е предоставил подходящия вятър за тяхната посока – на север.

Гребците изтеглили своевременно греблата в корабния корпус, защото поривът на вятъра мигновено издул платната и дръпнал кораба така, че двете му мачти изскърцали напевно. Поели бързо на север, към свободна Тракия, земята на независимите сатири, които се подчинявали само и единствено на Кронос и на сина му Зевс.

След толкова премеждия Йо и Микена получили заслужен отдих. Те се наслаждавали на почти безшумното плъзгане на бързия Аполонов кораб. До тях

седели верните им хранители Хермес, Аполон и Якхос, за които опазването на бременната богиня Йо се превърнало във велика и отговорна мисия.

Дали хатор Изида или кравата Йо ще бъде приютена във волна Тракия, за да роди там поредния божи син – сина на Зевс, явяващ се внук на Кронос?

7. Бягството на Йо в Тракия и преследването ù от Арес. Мойрите ù предоставят убежище на връх Ниса в тракийските планини Пангей. Раждането на Божия син

Тракия: залив на Тесал; планината на Перун (Орбел); връх Ниса или Сутка в планинския масив Пангей.

Виждайки се незает с работа, Аполон извадил от складовата каюта едно сандъче и го отворил. То било пълно с върхове на стрели, изковани от споменатия Сидерос. Те били изработени вече от ковача и ги взели, докато строителните скоби останали за после. Тези стрели не били бронзови, а от изключително твърд и жилав метал, който Хермес, или Тот, донесъл от Египет в ковачницата на Коринт. Чудният метал бил събиран сутрин по пясъците, където се виждал добре. Този звезден дар падал на обгорели късове от небето, затова го наричали „небесен адамас“, а също „кост на Ра“. Не се намирал лесно и в количество, и бил скъп. Стопявали го трудно – на много силен и жарък огън, обаче острие, изработено от него, минавало през бронзова броня като топъл нож през масло.

Хермес, славещ се покрай другото и като оръжеен майстор, бил подготвил цял сноп от прави дървени стволове. Сега, заедно с Аполон, разполагали с необходимото време за да монтират на стволовете тежките и твърди адамасови върхове, а в задния край на стрелите закрепвали кръстачки от твърди пера, осигуряващи прав полет и точно попадение.

Якхос оставил другарите си и отишъл да поседне върху една каца за вода, оставена на широката кърма, непосредствено до корабното кормило и кормчията. Налегнала го тъга за слънчева Елевзина. По това време на годината той прекарвал около месец там, в двореца на баба си Деметра, където обгрижвал една от нейните градини – тази с цитрусите. Загледан с меланхолия назад през морския простор, той изведнъж осъзнал, че на хоризонта зад тях има нещо. Той фокусирал зрението си, а то било много специално. Една от особеностите на Анубис, тоест Якхос, била, че той виждал както денем, така и нощем. Притежавал сякаш очи на хищен звяр – лъв, тигър, леопард, вълк, хиена. Заради особеното му зрение и бялата му кожа вярвали, че той провижда и може да минава в отвъдния свят, а неговото животинско превъплъщение било кучето.

„Да, това е кораб, кораб с черни платна!“ – установил Якхос и извикал:

– Братя елате на кърмата!
– Какво има Якхосе? – дошли те при него.
– Следва ни кораб с черни платна! – посочил той назад в далечината.
– Как го видя? Там има само черна точка! – учудил се Аполон.
– Вярвам му, Аполоне! – казал сериозно Хермес. – Якхос вижда много по-добре от нас! А този кораб е на прасето Арес!

– Корабът на прасето Арес е тежък и не може да настигне моя светлокрил бързоход! – казал гордо Аполон.
– По вода не могат да ни стигнат, но като слезем на брега… – замислил се Хермес. – Това са млади яки мъже, които лесно ще ни догонят!
– Момците на Арес са обременени с оръжия; едва ли ще вървят по-бързо от нас!
– От нас тримата да, но от момичетата! – погледнал Хермес към Йо и Микена, които усмихнати обсъждали нещо; още не знаели за черния кораб. – Те са наша тегоба и наша отговорност! Освен това Йо е бременна!
– Разбира се, че няма да ги дадем на изверга Арес! – казал разпалено Якхос.
– Ще ги победим, макар да сме само трима! – заканил се стрелометецът Аполон.
– Съгласен съм с вас, братя, но има само един начин да успеем: като съчетаем нашата сила, ловкост и боен опит с военна хитрост и тактика! – казал Хермес.
– Ти си по тактиките, а аз по точната стрелба! – отвърнал Аполон.
– Добре, така е! – съгласил се Хермес. – Като доплаваме до залива на Тесал и стъпим в земята на Хедоните, ще ви кажа как да постъпим и отде да минем! Досетих се как ще намалим броя на Аресовите сатрапи!

Захванали се за работа: Хермес, Аполон, Якхос, Йо и Микена, както и седем гребци от Аполоновия екипаж; осмият дежурел на корабното кормило. Събрали наличните оръжия и ги разпределили между мъжете. За всеки индивидуално бил подготвен багаж: малко храна, мях с вода, дебели ямурлуци, калпаци-гугли. По това време тракийските планини били затрупани със сняг; там вилнеела люта зима.

Пристигнали в залива на Тесал тъкмо на свечеряване. Аполон подшушнал на своя кормчия как, използвайки вечерния бриз, да отведе кораба в едно закътано заливче наблизо, да прибере платната и да го чака до неговото завръщане.

Останалите грабнали определения им товар и бързо се отдалечили от брега, стопявайки се в здрача и във вечерната мъгла, макар луната да опитвала да пробие облаците. Уверено ги водел Хермес, който познавал отлично тукашните земи, където бил отраснал. Нещо повече, още в юношеските му години неговият баща Зевс му подарил на северозапад оттук земята на областта Девол, където младият Хермес построил първата си къща, подпомогнат от неколцина работници.

Отпочинали добре на кораба и изпълнени със сили, дванадесетте бегълци – пет божества и седем гребци – пресекли равнината още през нощта. По изгрев слънце започнали да катерят югоизточния склон на Перун или Перин планина, преименувана след време на Орбел.

Хермес нарочно заобикалял села и махали, защото знаел, че, воден от следите, Арес ще изтормози местните, разпитвайки ги за Йо. Спирали за отдих на необитаеми места; вода си доливали от попътните изворчета. Хранителните им запаси били с малък обем, но питателни: пъстърма, кашкавал и сухари, които взели одеве от добре заредения трюм на Аполоновия кораб.

И наистина, Арес не изпускал следата. Той много разумно взел със себе си Хирос – водача му в Арголида, защото последният се славел като опитен ловец и следотърсач. Хирос запомнил определени характерни отпечатъци от обувките на бегълците още на самия Тесалски бряг и ги следвал безпроблемно, а когато отрядът на Арес стигнал склона на Перин, снегът улеснил допълнително работата му.

Преди да слезе от своя кораб, Арес свалил тежките си бойни доспехи, като оставил на себе си само тънката, но здрава плетена ризница. Сега, влизайки в ролята на ловец на плячка, той се маскирал като ужасен, грозен стършел – една зооморфна униформа, която носел за всеки случай на кораба си.

В същото време, тоест ранния след обяд, Дванадесетте достигнали високите остри и дълги хребети на Перин – чисти гранитни скали, побелели зиме от снега. Денем яркото слънце стопявало частично снега, ала нощем водата и кишата замръзвали; така острите гранитни зъбери обледенявали, а върху леда натрупвал още сняг. За тази опасност ги предупредил опитният Хермес, тъй като планинската пътека минавала тъкмо по острото било на хребета; ширината ѝ била някъде две, а някъде само една педя. Една невнимателна стъпка встрани и политаш в бездънната пропаст.

Точно това обстоятелство имал предвид Хермес, избирайки маршрута: хем най-прекия път към прорицалището на Мойрите, хем най-опасния – за тежко въоръжените и неподготвени войници на Арес.

А каква била гаранцията за спътниците на Хермес? Той имал решение и на този проблем: взел от Аполоновия кораб дълго въже, с което Дванадесетте да се обвържат в колективна верига. Ако случайно някой се подхлъзне и пропадне от пътеката, другарите му да го издърпат обратно горе.

Преди обаче да хванат смъртоносната пътека по билото на първия хребет, Хермес завел другарите си при скалата, където преди много години баща му Зевс бил оковал с дебели бронзови вериги Прометей, затова че издал на хората тайната на огъня. Последният още стоял там: над неговата скала имало друга, като стряха, която все пак го пазела от снеговете, бурите и дъждовете, а лете – от изгарящото слънце.

Прометей бил син на титана Япет и океанидата Климена. Негов брат бил Атлант, чиято дъщеря Мая родила на Зевс палавия, бързоног и остроумен Хермес. Така че братята Прометей и Атлант се явявали свързващото генеалогично звено между божествените кланове на титаните Океан и Япет, а като внук на Атлант и син на Зевс, Хермес свързвал тези два клана с трети: клана на Кронос.

Когато чули стенанията на Прометей, дори преди да го видят, Хермесовите спътници се стреснали. Но Хермес ги успокоил и отвел при него, на завет под скалата.

– Здравей, вуйчо! – извикал Хермес и добавил към другите. – Това е вуйчо ми Прометей, сигурно сте чували за неговата трагична съдба?
– Добре дошъл, Хермес! – отговорил Прометей. – Добре сте ми дошли, мили младежи! Отдавна не се е вясвала тука жива душа!
– Вуйчо, намислил съм да те освободя от тази верига! – казал Хермес и погледнал към Аполон. – Бях казал да вземете от кораба един чук?
– Зарион, дай чука! – наредил Аполон на един от своите хора.
– Хермес, какво правиш, не бива да нарушаваш заповедта на баща си, Великия Зевс! – стреснал се Прометей. – Ще имаш големи неприятности!
– Уви, татко е мъртъв; скоро ще станат четиридесет дни от гибелта му! – казал мрачно Хермес.
– Как мъртъв, та той е в разцвета на силите си! – възкликнал Прометей.
– Лукавият му брат Хадес го погуби чрез коварство, вуйчо! Но после ще ти разкажа тази печална история!

Хермес вдигнал високо тежкия чук и го стоварил със замах върху клина, забит в скалата вдясно от възрастния титан. Клинът рухнал долу и веригата се свлякла от измъченото тяло на Прометей. Той изправил снага, костите му изпукали силно, а очите му светнали с най-лъчезарния блясък.

– Благодаря ти, Хермес! – Прометей прегърнал трогателно своя племенник. – Никога няма да забравя добрината, която ми стори!
– Да знаеш, вуйчо, че аз не одобрявах решението на баща ми да те прикове тук, но едва сега, след неговата смърт, можах да премахна тази ужасна несправедливост!

Двамата отново се прегърнали, а Йо и Микена заплакали трогнати от добрината на Хермес, както и от неподправеното щастие на Прометей. Другите присъстващи мъже усетили влага в очите си.

– Ти си Йо: онази която ще роди следващия владетел на света?! – изведнъж казал Прометей, когато пуснал Хермес от прегръдката си. Прометей забелязал светлия ореол около младата богиня; той имал такава способност.
– Да, аз съм Йо – любимата на Зевс и нося в себе си неговия наследник! – отвърнала Йо, изненадана; тя не познавала Прометей, нито пък той нея.
– Знам, знам, виждам сиянието! Голяма сила струи от теб!... – титанът направил дълга пауза. – Мога да ти кажа какво ти предстои: доброто няма да дойде лесно, а с тежка борба! Сега виждам как един безмилостен стършел идва насам и точи жилото си…
– Арес ли виждаш, вуйчо? – попитал Хермес.
– Той, същия! Облякъл е крилата пелерина, надянал е черна рогата маска – досущ като стършел!
– Помогни ни, вуйчо! Ако дебнат и други врагове, кажи ни! – помолил Хермес.
– Разбира се, че ще ви помогна! Не само защото ти ме отърва от оковите, Хермес, а и затова, че светът трябва да бъде спасен от злото, олицетворено от Арес и Хадес! А Спасителят расте сега в нейната утроба! – Прометей посочил Йо. – Иначе нямате други врагове, ама и тези ви стигат!
– Ще ви бъда признателна за цял живот, ако ни упътите? – помолила Йо. – Ние дойдохме в Тракия по съвета на майка ми Мелия, но не сме съвсем сигурни дали това е правилното място?
– Браво на Мелия! Посоката е вярна, а светилището на Мойрите е за теб единственото надеждно кътче! Ще ти разкрия сега целия ти път: следвай го и ще успееш да изпълниш твоята мисия! – казал Прометей и седнал на близката скала.
– Нямаме време за това, уважаеми Прометей? – казал Аполон, оглеждайки склона, който Дванадесетте изкачили преди малко; за щастие там все още нямало никой.
– Имате време, Арес е далеч! – отвърнал Прометей. – Ти обаче си прав, Аполоне: аз ще бъда кратък, за да може вашата група да запази предницата си!
– Аполоне! – намесил се Хермес. – Нека изслушаме Прометей! Важно е!
– Чуйте и запомнете думите ми! – започнал Прометей. – Тези дни, след зимното слънцестоене, голямо събитие ще се случи: кравата Йо ще роди Божия син! Затуй трите планини – Перин, Рила и Пангей, – които ограждат котловината, дето я виждате долу, ще получат името Кау-Каз или „Утробата на Кравата“. Кау е кравата Йо, а утробата Каз – котловината. Там долу, по- на изток, към Пангей, се издигат два безименни върха, почти близнаци. На по-високия е прорицалището на трите Мойри – Клото, Лахесис и Атропа. Там ще родиш, Йо, син невръстен, но велик, а споменатите добри жени ще ти помогнат…
– Но защо?! – прекъснала разказа на Прометей уплашената Йо. – Не му ли е рано да се появи на белия свят? След няколко дни ще се навършат едва шест месеца?

– Така е, Йо, ала това провиждам аз! Виждам те като щастлива майка, държаща мъничко, но здраво бебе! Имай вяра на Мойрите: само те умеят да четат объркаката плетеница на съдбата! – успокоил я Прометей и продължил. – … Та в котловината на раждането Каз, която е вдлъбнатия символ на майчина утроба, се издига върхът на раждането, който е изпъкналия символ на майчина утроба. Този връх ще получи името Ниса и още името Сутис или Сутка. С последното ще нарекат и звездното ти превъплъщение, мила Йо, зована още Изида – звездата Сотис, – защото всяка сутрин на източния хоризонт ти, Небесна майко, ще раждаш Божия син – слънцето. По името Ниса на върха, където се е родил, малкият бог ще бъде наречен Дио-Нис, или „Богът от Ниса“. А след хиляди години, когато култът на Дионис се разпространи по цивилизования свят, няколко народа – Египтяни, Етиопци, Левантийци, Индийци, – ще си наименуват планини със същото име и всеки от тях ще твърди, че Божият син произхожда от неговата земя. Освен това от думите „вакха“ и „митра“, също значещи „утроба“, божията майка и кърмачка Йо ще получи името Вакханка, а синът ѝ още две славни имена – Вакхус и Митрас.
– Кажи ни, Прометей, за пътя, който ни предстои! – подсетил Хермес стария титан.
– Вие, мъжката свита, ще проводите двете богини само до светилището на Мойрите. По пътя дотам ще изтрепете повечето люде на Арес, като и аз ще ви помогна. А там, докато той дебне и чака Йо да излезе от пещерата, ще довършите останалите. Сетне се прибирайте! Йо ще се справи сама!... А ти Йо ще се спуснеш на север по заобленитe върхове на просторната Пангей. Като слезеш в северната долина, обитавана от Траките-Беси и стигнеш до реката Хеброс, извираща от Рила – най-високата част на Кау-Каз, не се мъчи да я преминаваш, защото сега е дълбока, а покрай нея се спусни на изток към страната на Амазонките! Там ще прецапащ през плиткия проток, който в твоя чест ще нарекат Кравешки или Босфор. После дълго ще скиташ из Анатолия, където живеят смъртоносните Горгони, на главите на които вместо коси се извиват змии! Пази се от тях! И също от ужасните грифони и от еднооките аримаспии; и тях ще срещнеш по пътя си! Накрая ще стигнеш в свещената земя Египет и в делтата на Нил ще намериш най-сетне покой!...
– В Египет? Че аз едва избягах оттам, от подозрителния Хадес?
– Знам, Йо! Но тогава синът ти бе в теб, а след седмица ще е извън теб! Латона, майката на този-тук хубавец Аполон, ще крие детето в убежището си в един от ръкавите на делтата и ще се грижи за него. Тот и Анубис ще ѝ помагат. – погледнал ги Прометей и те кимнали утвърдително. – А ти ще се представиш на Сет и ще го залъжеш, че изобщо нямаш син от Зевс, и че хората си фантазират небивалици за някакъв несъществуващ негов син…
– Благодаря ти, благородни Прометей, че ми предсказа бъдещето! – ниско се поклонила Йо.

– Хермес, дали нямаш един излишен бял ямурлук, като твоя? – попитал Прометей.
– Имам вуйчо! – отвърнал Хермес. – Нося един, за да се завият жените, ако стегне голям студ! Ама те и без туй са добре облечени, така че вземи го, заповядай! Гледам, че дрехите ти са изгнили на гърба ти за толкоз години плен, пък и май наближава буря!
– Благодаря ти, мило момче! – прегърнал го отново Прометей.
– Трябва да тръгваме! – настоял пак Аполон.
– Добре, да тръгваме! – съгласил се Хермес. – Аз ще водя колоната, а Якхос и Аполон да вървят последни, с натегнати лъкове! Останалите се завържете здраво един за друг, като момичетата бъдат по средата! Разбрахте ли ме?
– Да-а! – бил колективният отговор.
– Потегляме полека и внимавайте! – извикал бодро Хермес и стъпил на тясното било, напипвайки скалата под снега.

Скоро те изчезнали в бялата мъгла на един внезапно появил се огромен облак, сякаш Небесният отец им го пратил, за да ги скрие.

Прометей, усещайки приближаването на Арес, облякъл белия ямурлук и се притаил в своята скалиста ниша. Ето преследвачите дошли и делово минали над неговото място, заслепени от бързо носещите се вълма на облака. Арес бързал напред, издавайки тихи, но резки команди, а войните му го следвали в нишка.

Щом дрънкането на оръжията им се отдалечило, Прометей изскочил от скривалището си и се спуснал след тях, под прикритието на гъстата белота. Но той дори не ги бил доближил, когато се чул отчаян и пронизителен вик – един нещастник полетял в снежната бездна.

– Какво стана, идиоти? – това бил изнервеният глас на Арес.
– Ейней се хлъзна и пропадна! – докладвал виновно някой.
– Трябва да вървим по-бавно, господарю! – предложил един от помощниците му.
– Не може по-бавно, баби такива! – разкрещял се Арес. – Тук, в Перин трябва да ги хванем! Мушнат ли се в безбрежните дебри на Пангей, иди ги търси!

Войниците волю-неволю продължили след водача си. А след тях безшумно се промъквал Прометей, невидим в бялата си дреха. Не заради студа я поискал той; с планинския студ отдавна били станали добри приятели; ямурлукът бил отлично прикритие в пояса на мъглите. Прометей искал да погуби част от войниците на Арес, за да помогне на Дванадесетте.

И наистина титанът скоро настигнал последния в колоната, който и без това бил изостанал, защото мъкнел едно тежко и дълго копие. В един миг войникът се обърнал назад, но не смогнал да се защити; само видял надвесването на

огромна бяла сянка. Прометей лесно го свалил в пропастта, като обаче успял да му издърпа копието. Викът на този нещастник отекнал още по-силно, обаче никой от преследвачите не смеел да спре хода на нишката и да се обърне, защото господарят им следял да се поддържа темпото.

Прометей се навел в снега, изчаквайки изтеглянето на войниците. След малко обаче, той, почти невидим, настигнал следващите последни двама нещастници. Този път си послужил с трофейното дълго копие, но без да мушка, за да не остави кървави следи , а просто ги ударил и двамата, странично и със сила, отнасяйки ги в леденото небитие. Никой не заподозрял неговото вредно присъствие, защото в същия момент се подхлъзнал напред в проточилата се колона и друг от хората на Арес, а след малко и още един – в самото ѝ начало.

Арес забавил ход и дори спрял, но не заради честите произшествия зад него, а тъй като забелязал през носещите се бели талази група тъмни скали, вероятно върхът на този хребет. Дали не ни очакват тук и да ни изненадат, гадаел той. Докато се чудел, усетил силен удар по кожения си шлем – „главата“ на стършела. За негов късмет лъкът, изстрелял тази стрела не бил достатъчно силен и тя рикоширала от дебелата кожа на шлема. Но последвал втори удар – той бил по-мощен и дори го свалил по гръб, добре че тук пътеката била малко по-широка. Арес изпищял от болка: тежката втора стрела минала през коженaта броня на гърдите му, а върхът ѝ пробил и ризницата му отдолу, като се забил в плътта… Първата стрела бил изстрелял Якхос, а втората Аполон.

– Лягай всички долу! Обстрелват ни! – креснал панически Арес.

Но докато хората му реагират, се чуло свистенето на още две стрели. Първата попаднала в окото на следотърсача Хирос, който вървял зад Арес, а втората пронизала изцяло гърдите на единия му помощник. Двамата издъхнали на мига. Останалите войници се проснали долу.

В това време Аполон и Якхос, прикрити от скалите, продължили бързо напред, за да настигнат групата си. Били постигнали своята цел: да забавят Арес, знаейки, че преследвачите им още известно време няма да посмеят да вдигнат глави.

Групата ги чакала на една площадка, съединяваща изминатия и следващия още по-висок хребет, с още по-остър гребен и по-тясна пътечка.

– Какво стана? – попитал ги Хермес, доволен, че идват живи и здрави.
– Утрепахме със сигурност двама! – отвърнал Аполон. – Бива си ги новите стрели от небесен адамас!
– Аполон улучи Арес! – похвалил Якхос другаря си.
– И…? – Хермес погледнал изпитателно Аполон.
– Мисля че само го раних, макар че стрелата би трябвало да го пониже, както стана с оня след него! – казал честно Аполон.
– Не, не, уби го! – оспорил думите му Якхос. – Моята стрела отскочи от шлема му, ала твоята се заби в гърдите му! Той падна назад и изпищя като ужилен!
– Точно защото падна назад, мисля, че и моята стрела не го прониза! Докато мъжът зад него остана прав, когато втората ми стрела го прониза и чак после грохна долу!

– Аполон е прав! – казал Хермес. – Арес щеше да е мъртъв, ако не носеше под бронята си една лека плетена ризница от същия адамас! Лично му я направих в Албион, когато водехме войната с Атлантите!
– Изяснихме значи и тази мистерия! – Аполон метнал назад златокосия си перчем. – Стрелата е минала през бронята, но е спряла в ризницата; като върхът ѝ е убол сина на Хера, а силният удар го е проснал по гръб!
– Група, тръгваме нагоре! Запазете същия строй! – изкомандвал Хермес, прекъсвайки разговора.

В същото време Арес, който успял да издърпа острата стрела от ризницата си и надушвайки, че опасността е отминала, се надигнал, за да поведе отново хората си.

– Господарю, стойте! Нека аз да отида пръв при онези скали! – предложил му войникът, лежащ зад убития му помощник.
– Добре Горгиос, иди ти! Онези плъхове сигурно са офейкали, ама за всеки случай навеждай се ниско!

Щом се разбрало, че противниците са избягали от скалното си прикритие, Арес скочил, дал нови кратки напътствия и потерята потеглила напред с възможно най-бързия си ход. След малко стигнали до широката площадка, огледали следите на Дванадесетте и пак тръгнали в нишка нагоре, по гребена на следващия хребет. Този път Арес извикал зад себе си двама стрелци, предполагайки че при удобен случай пак ще бъде подложен на обстрел.

С изкачването преодолели въздушния слой на облаците. Когато минали над тях, ги напекло ярко слънце. Кристалният въздух осигурявал видимост надалеч и пред тях блеснала невероятна панорама – ослепително бели върхове и хребети, като тук-таме чернеели гранитни зъбери, пробили ледено-снежната кора.

Засенчвайки очите си, Арес погледнал нагоре по пътеката, виеща се по рида. В далечината едва-едва съзрял бегълците – едни малки точици, пълзящи в безбрежната белота. „Защо не мога да ги стигна, защо всичко е толкова трудно?“ – помислил той.

– Ау-у-у! – отзад, посред колоната, стряскащо проехтял и отекнал болезненият вик на някой от хората му; чул се грохота на сриващи се скали и лед.
– Внимавайте баби такива, сега поне имате видимост! – раздразнено се обърнал и им се скарал Арес; после посочил нагоре. – Ето ги там нашите жертви! Хайде да ги хванем!
– Да ги хванем, опечем и изядем! – пошегувал се някой.
– Е-е, Квазимед е огладнял горкият? – апострофирал го друг.
– Боговете не бива, ама смъртните стават за ядене, особено по-младичките! – казал трети, обръщайки се към втория. – Ти не би ли хапнал, Терекид, една печена плешка, сочна и благоуханна?
– Аз да не съм проклет канибал като тебе Потатос, или пък като Квазимед? – отвърнал с насмешка вторият на третия.
– Като дрънкате, бавите колоната! Изостанали сте от мен! – раздразнил се пак Арес.
– Идем като хрътки господарю! Нямай грижа! – отговорил Квазимед.

В този момент обаче Арес спрял колоната. Отпред и малко по-нависоко, очевидно на върха на този хребет, чернеели няколко остри големи зъбера.

– Дали са ни организирали засада и тука? – прошепнал Зелей, единия от стрелците.
– След малко ще разберем! – казал мрачно другарят му Станик, напипвайки своя колчан. – Сега сме им като на длан!
– Квазимед и Потатос! – викнал Арес. – Прескочете внимателно стрелците и отидете да видите има ли някой на зъбера! Вървете наведени!
– Веднага, господарю! – тръгнал приведен Квазимед.
– Идвам и аз, господарю! – придвижил се след него Потатос, но напук изправен в цял ръст. – Аз мисля, че едва ли в това ясно време ще посмеят да ни се изпречат…

Той възнамерявал да изрече и други фукливи думи, ала тънко бръмнала стрела и задавила гърлото му, пронизвайки дебелия му врат. Това била стрелата на Якхос, който с отличното си зрение се мерел и улучил адамовата ябълка на нахалния Потатос. Почти веднага бръмнала по звънко втора стрела – тази на Аполон. Тя се забила почти до перата в черепа на наведения Квазимед, а върхът ѝ вероятно влязъл през гърлото в гръдния му кош.

Едва сега Арес и хората му залегнали, толкова внезапни и бързи били първите две стрели. Стрелците Зелей и Станик в легнало положение заредили стрели на своите тетиви, но сред зъберите не се виждал никой. Зелей, не издържайки, дръзнал да се изправи на коляно, готов за стрелба. Фатална грешка, защото между зъберите се мярнала сянка, чуло се отново тънкото свистене и стрелата на Якхос пронизала самонадеяния храбрец. Другарят му Станик пуснал своята стрела по онази сянка, но как да улучиш някого, които се подава за миг, стреля и се скрива? Стрелата на Станик просто се ударила в черната скала и паднала безпомощно.

Ето че се чуло и по-звънкото жужене. От него се боял Арес, боял се повече за себе, защото лъкът на Аполон бил мощен, а стрелите му тежки и безпогрешни. За радост Аполоновата стрела отминала назад: рухнал исполинът Морганис, който не можал да издържи лежането по очи и се надигнал. Може би той разчитал на своята отдалеченост от опасните зъбери; разстоянието до тях било повече от двеста разтега. Само че това разстояние не било проблем за Аполоновия двусъставен лък, който другият му брат, божественият ковач Хефест, му изковал преди време от същия челичен метал – Небесния Адамас, достъпен само на малцина посветени.

– Стойте долу и никой да не мърда! – разкрещял се Арес към хората си и веднага попитал стрелеца. – Видя ли го, Станик?
– Този път никой не се показа дори! – оправдал се Станик.
– Сигурно ги пуска от някоя пролука в скалите? – предположил Арес.
– Те са по-високо от нас, господарю! Отдолу ние не виждаме всичко! – казал Станик.
– Ще лежим и ще чакаме да се оттеглят! – казал Арес, вътрешно вбесен от нелепата ситуация. – Никой не може да се изправи и да мине през толкова добри стрелци, дори ако носехме щитовете си!

– Уви, вярно казано, господарю! – съгласил се Станик.

Противниците им заспали долу в преспите; нямайки видни мишени, Аполон и Якхос напуснали своята засада в сянката на зъберите. Изнизали се тихо оттам, внимавайки да не съборят някоя скала и шумът да издаде движението им. Техните другари навярно били набрали голяма преднина и трябвало да ги настигнат.

След още един дълъг и опасен рид, Дванадесетте преодолели Божия връх – първенеца на Перин планина, – и започнали да се спускат полека, по ридовете, водещи към следващите хребети – на Рила планина. Междувременно, когато се върнали в пояса на облаците и планинските мъгли, Аполон и Якх устроили трета сполучлива засада, при която успели да погубят още петима Аресови бойци. Гъстата бяла мъгла помогнала и на действащия в ариергарда Прометей, който успял да свали в пропастта трима врагове, а други двама си пропаднали самостойно, без ничия чужда намеса.

Групата направила кратък отдих в Юндолъ – „Долът на Юницата“, т.е. Кравата Изида, на завет между високите върхове на великанския масив Рила…

Когато слезли долу в равнината Кавказ, бойците на Арес наброявали седемдесет и седем – все още твърде много, за да могат да им устоят Дванадесетте. Освен това преднината на последните бързо се топяла; макар и тежко въоръжени, преследвачите били млади и силни.

Скоро Дванадесетте достигнали до сводестия каменен мост над пълноводната река Нехтеница, накратко Нехта, виеща се насред котловината. Този мост бил единствен. Хермес решил да пусне Йо и Микена, за да вземат нова преднина, като им посочил добре видимия връх, на който се намирало прорицалището на Мойрите. Той се качил на моста и огледал всички съмишленици.

– Мъже, предстои ни да водим неравна битка тук, на този мост! – започнал Хермес окуражаващото си слово. – Вие чухте какво предрече Прометей! Ако Йо се добере до върха на Мойрите, там ще се роди Божият син, който ще донесе мир и слава на нашата цивилизация! Мисията ни се оказа опасна, а възможно и смъртоносна!... Кажете ми, ще изпълним ли дълга си като закрилници на Богинята-майка Йо?!
– Да, Хермес! Да! Да! Да! Това е свещеният ни дълг! – извикали вкупом Якхос, Аполон, както и гребците на последния.
– Отлично! – засиял Хермес, нахъсан за битка. – Да покажем на мършоядите истински бой! Копнея да чуя пак детското пищене и да видя уплахата на страхливия Арес, изживяващ се като най-великия войн на света!

Виждайки приближаването на потерята в бялото поле, Хермес разположил бойците и прегледал оръжията им, давайки им конкретни наставления. Аполон и Якхос застанали на стрелкови позиции в тила, от двете страни след моста. Там, между тях, на самия път образували редица четирима от гребците, имащи

мечове, а другите трима, имащи копия и мечове, застанали като преграда на самия мост. На три крачки пред тях се изправил водачът им Хермес.

Ето Арес спрял задъхан в подхода към моста и наредил тихо на помощника си:

– Чуй ме добре, Ретил! Хермес ми е брат по баща, макар сега да е мой враг, по стечение на обстоятелствата! Никой от вас, смъртни, да не е посмял да го докосне!
– Разбрано, господарю! – напрегнато отвърнал Ретил.
– Докато трае двубоят ми с Хермес, ще чакате, без да мърдате! Само след като той падне, ранен или убит, или пък аз падна, втурвате се и посичате всички наред!...
– Разбрано, господарю!

Арес минал напред и стъпил на моста.

– Братко Хермес? – започнал да преговаря Арес. – Йо, моята невеста, бяга от мен, а ти ѝ помагаш! Та нали аз и Йо сключихме годежен оброк и размениxме пръстени!
– Знам, братко Арес! Но този оброк е сключен против волята на Йо, от майка ти Хера и от нейния баща Инах! – отговорил Хермес. – Йо не желае да бъде твоя съпруга! Тя помоли за защита мен, Аполон и Якх, и ние ще изпълним дълга си!
– Бъди разумен, Хермес! Откажи се! Нямаш шанс срещу мен и моите бойци! – направил още един опит Арес. – Направи го в името на бойната ни дружба в Албион, когато споделяхме заедно, по братски, и победите и пораженията!
– Тогава имахме обща кауза – да отблъснем агресията на Атлантите! Сега проблемът е морален и личен – честта на богиня Йо! – казал Хермес и попитал. – Кажи ми прямо Арес, ако татко ни Зевс беше жив, щеше ли търчиш след Йо като един долен насилник?
– Извади си меча, Хермес! Приказките бяха дотук! – казал ядно Арес и издърпал тежкия си бронзов меч от канията.

Хермес ответно изтеглил своя крив меч от адамас – непобедим и ослепителен като полирано сребро. Виждайки страшното оръжие, Арес трепнал, но жребият бил вече хвърлен. Той вдигнал и стоварил меча си с всичка сила, обаче Хермес го отбил ловко встрани. На свой ред Хермес замахнал рязко; имал за цел не да порази противника си, а меча му. И действително, много изненадващо за всички, бронзовият меч на Арес се строшил на две от бързия напречен сечащ удар на Хермес.

Хората на Арес се спогледали с почуда, а тези на Хермес извикали радостно. Сега, използвайки предимството на изненадата, Хермес мушнал острието си в гърдите на Арес, но леко, така, че да опре в ризницата му отдолу. Едновременно с това той протегнал крак, за да го спъне и го блъснал назад. Арес се проснал по гръб, а Хермес надвиснал над него.

– Предаваш ли се, братко? – попитал той с усмивка.

Арес, изчервен от отчаяние и гняв, не отговорил, но в този момент помощникът му Ретил, изпълнявайки предварителните му заповеди, дал на своите бойци знак за атака. Опитните копиеносци на Ретил скочили на моста, минали покрай боговете Хермес и Арес, и само след миг помели с дългите си копия стоящите там трима гребци на Аполон. Тук обаче те били заковани от бързите стрели на Аполон и Якх – първите четирима нападатели рухнали на моста, стъписвайки напиращите зад тях.

– Напред, бързо, бързо! – закрещял Ретил. – Двама стрелци не могат да спрат седемдесет здрави мъже! Напред! Напред!

Нападателите се юрнали отново през моста, но отново бръмнали бързите невидими пратеници на смъртта. Въпреки затрупването на тесния мост с мъртви тела, брони и стърчащи в разни посоки копия, все пак десетина врагове успели да минат отвъд. Аполон и Якх оставили лъковете си. Заедно с малката фаланга от четирима гребци, те посрещнали с мечове налитащите нападатели.

Сега, неочаквано за двата фронта, последвала друга изненада. Изневиделица в тила на нападателите се появил титанът Прометей. Той ги разбутал на бърз ход с едрото си тяло и с мощните си ръце и на свой ред излязъл и застанал на моста, спирайки с дългото си копие вълната на приждащите бойци на Арес.

– Хвърляйте копията! Убийте го! – извикал Ретил, осъзнавайки, че в близък бой никой смъртен не би могъл да преодолее огромния силен и дългорък титан.

Мъдрият Прометей обаче имал свой план. Той застанал в най-високата точка на моста, върху ключовия камък, усмихвайки се хитро. Заподскачал ритмично със стъпките на бърза ръченица, сякаш искал да позабавлява присъстващите. Прометей знаел, че този тип мостов градеж, иначе много здрав, се разпада мигновено при монотонна вибрация.

Хермес разбрал какво възнамерява да стори старият титан. Изоставил пленника си Арес и се шмугнал покрай Прометей при своите. Миг преди десетки копия да полетят към него, Прометей подскочил високо и стоварил тежкото си тяло върху ключовия камък. Мостът рухнал, а с него в дълбоките ледени води на Нехтеница се стоварили Прометей и Арес, както и труповете на убитите бойци. Хвърлените копия прелетели нахалост в празния въздух.

На другия бряг продължавали да се бият шестима защитници срещу десет нападатели, без превес за никоя от страните. Обаче везната натежала в полза на защитниците, когато долетял от рухналия мост Хермес. Той се врязъл в тила на враговете, пронизвайки в движение с меча си единия от тях през бронзовата му броня. От този момент Аполон и Якхос, а сега и Хермес, надделяли в схватките и се справили с тази група. За жалост в битката тук загинали още двама от саможертвените гребци.

Важно обаче било, че останките от отряда на Арес – неуспелите да се включат в боя тридесет и шест бойци – били отрязани отвъд пълноводната и ледена река. Те съумяли да измъкнат от бързите, мътни и ледени води господаря си Арес, благодарение на това, че паднал близо до брега и се закачил за

провисналите клони на една върба, а и чули неистовото му пищене, поради измръзването му. От Прометей обаче нямало и следа…

Бидейки вече в безопасност, оцелелите петима защитници – трима богове и двама смъртни – се запътили към свещения връх на Мойрите. Отначало вървели по пътя, но на един завой, покрай огромен древен дъб, се отбили и хванали едва забележимата пътечка, виеща се към върха.

Отдалеч било видно, че върхът на Мойрите наистина имал свещената форма на конус – на утроба и фалос в едно, – както им казал Прометей. Един почти съвършен конус, създаден от природата, покрит със смесена гора – широколистна и иглолистна, покрита сега с бялата пелена на снега. Той и неговият малко по-нисък близнак докосвали небето; били високи почти колкото първенеца на Перин планина.

Тъкмо започнали да катерят стръмния склон, когато Якхос им дал знак да запазят тишина. Явно освен с отлично зрение, той бил надарен и с невероятен слух. Групата „замръзнала“.

– Чувам нашите момичета! – казал Якхос.
– Къде? – огледал Хермес околността.
– Малко по-нагоре от нас и по-вдясно! – вдигнал показалец Якхос.

Групата тръгнала в указаната посока и скоро всички дочули виковете на Микена:

– Помощ! Помощ!

Доближили още и чули вече по-ясно:

– Помощ! Спасете ни от този звяр!

Мъжете се спогледали учудени, защото свързали думата „звяр“ с Арес. Но Арес нямало как да се окаже тук преди тях; тогава кой би могъл да бъде този „звяр“?

Излезли на една сравнително равна полянка и разбрали какво се случва. Йо и Микена се намирали в короната на клонест дъб, около дънера на който обикалял с изплезен език огромен сив вълк. Аполон светкавично свалил от рамо натегнатия лък, а с другата ръка поставил на тетивата стрела, но Якхос го възспрял:

– Моля те, Аполоне! Не убивай красивото животно!
– Якхосе, ти като куче, да не би да откажеш с лаене този звяр от плячката му?! – казал подигравателно Аполон, но се сдържал от повече нападки заради Хермес.
– Нека Якхос опита, Аполоне! – кимнал възпиращо Хермес. – Така или иначе момичетата са в безопасност горе на дървото!
– Добре де, разбрах! – сопнал се недоволен Аполон и спуснал лъка; само преди малко предвкусвал как ще попълни сбирката си с главата и кожата на този прекрасен екземпляр.

Прекратил обиколките на дървото, вълкът застанал наежен към приближаващия го Якхос. Говорейки му нещо с мелодичен глас, Якхос спрял на две крачки от него. Гледали се втренчено и с любопитство. Якхос вдигнал лявата си ръка и посегнал бавно; това предизвикало ръмжене. Мъжът обаче отново заговорил и ръмженето спряло. Ръката му леко погалила челото на хищното животно, спуснала се по тила и зад ушите. Вълкът клекнал на задни лапи и се оставил на ласките на Якхос.

Всички гледали като втрещени: мъжете в края на поляната, но и жените на дървото. Този Якхос действително притежавал чудни умения. А той бързо шепнел в ухото на вълка, сочейки му към долината. Сякаш в отговор на думите му, хищникът излаял силно, като куче, скочил и бегом се спуснал надолу между дърветата.

– Що му рече, бре Якхосе? – промълвил Аполон, слисан от видяното.
– Прошепнах му, че отдолу иде един много лош и добре охранен човек на име Ретий… – мъжете прихнали да се смеят, прекъсвайки Якхос, но той продължил невъзмутимо. – … казах му да издебне Ретий някъде насаме и да си го изхруска!
– Ама, наистина, това ли му каза? – попитал Аполон, давейки се от смях.
– Смей се ти, Аполоне, но този вълк ме разбра! Той е много специален! Мисля, че в негово лице придобихме съюзник! – съвсем сериозно отговорил Якхос.

Докато Аполон и Якхос разговаряли за вълка, Хермес помогнал на Микена и Йо да слязат от дървото и извикал:

– Якхосе, Аполоне, тръгваме! Арес и хората му сигурно са намерили брод, за да пресекат реката, и скоро ще ни дишат във вратовете! Битката ни не е приключила още!

Седмината поели бързо нагоре между отрупаните със сняг борове. Мълчали и вървяли съсредоточено, стремейки се да не се подхлъзнат и търкулнат надолу. След известно време стигнали до високи стръмни скали. Тръгнали покрай тях, обаче установили, че те опасват непристъпно върха и сякаш няма в тях никакъв проход…

Все пак имало проход, намерили го от другата – източната страна на върха, когато задъхани и уморени, били започнали да се отчайват. В този тесен проход между две високи скали били грубо издялани стъпала, свидетелстващи за човешко присъствие. Но още в началото му стояла изправена плоча с издялана върху нея възпираща вдигната ръка: „Спри дотук, ако ти е мил животът!“ Този знак обикновено бил поставян на подходите към свещени места, забранени за простосмъртните.

Заизкачвали импровизираната стълба, начело с Хермес, но само след няколко крачки ги стреснал дрезгав глас:

– Спри веднага!
– Кой говори? – Хермес вдигнал глава нагоре, не съзирайки никого.
– А кой пита? – отвърнал гласът.

– Аз съм Хермес, син на Зевс и внук на Кронос! – представил се гордо Хермес. – А твоят глас май ми е познат?

Размърдал се един снежен храст в горния край на стълбата и от него изскочил едър мъж, облечен в рунтава меча кожа, надянал меча маска на главата си. Мъжът слязъл няколко стъпала и издърпал нагоре надянатата меча глава. Показала се огромната му глава, от която се спускали разрошени кестеняви къдрави кичури. Сините му очи греели.

– Добре дошъл, татко!
– Силене, що дириш тука? – удивил се Хермес.
– А ти, татко, що дириш тука? – смеел се Силен.
– Това е първородният ми син! – обърнал се Хермес към другарите си. – Той би трябвало да е в земята на Хедоните и да пази там розовите градини на Зевс!
– Като се стопли времето, татко! Сега що да им пазя на розите? Виж, напролет, като нацъфтят, пазач им е много нужен!
– Сине, водя при Мойрите Йо, последната жена на Зевс, а също водя и сестра ѝ Микена! Йо се нуждае от подслон, закрила и специални грижи…
– Знам всичко, Хермес! – иззад широкия гръб на Хермес се показала възрастна жена. – Аз съм Клото, Голямата Мойра!
– Зад нас идат… – опитал се да продължи Хермес.
– Не чу ли: аз знам всичко! Срещу теб е Голямата Мойра! – повторила тя натъртено.
– Прощавай, Клото! Но трудно мога да възприема това, което ми каза! Сигурно наистина знаеш всичко! – извинил се Хермес.
– Добре, добре! Свикнала съм да не ми вярват!... Ако не беше Прометей да ви упъти към нас, че и да ви помогне, не щяхте ли досега да сте мъртви?
– Вярно казваш! – отговорил чинно Хермес.
– А сега си отворете ушите и каквото ви кажа, това да правите! – разпоредила се прорицателката.
– Казвай, Клото! – отговорил Хермес още по-примирено.
– Първо се качете горе при нас; долу никой да не остава!... Да знаеш, Хермес, че виждам намерението ти, но този план, ако го изпълниш, ще приключи с горчив край! – нервно извикала Мойрата.
– Няма вече да ти противореча, дори наум! Съжалявам, Клото, но такава ми е природата! Оттук-нататък ти ръководи действията ни! – извинил се пак той.
– Мъжете подгответе оръжията си; Силен и хората му ще ви сложат на удобните места, а който няма лък, ще получи! Арес и бандата му ще са тука след малко; трепете ги отгоре, без да слизате при тях! Чухте ли ме?! – пак извикала тя.
– Чухме, чухме! – отвърнали ѝ всички, катерейки се по снежните стъпала; Йо и Микена вече били горе, в прегръдките на две по-млади жени, вероятно Средната и Малката Мойра.
– За момите ние ще се погрижим! – продължила Клото. – А момците, след като избиете мръсните псета, ще ви нагостим с топла храна и веднага ще

напуснете святия ни дом!... Ще хванете пътя покрай реката, тя ще ви изведе до морето, оттам по морския бряг ще стигнете до залива на Тесал, при вашия кораб!

– Да, госпожо! Благодарим за предоставеното ни убежище! – поклонил се Хермес, който последен се качил на равното плато при Голямата Мойра и сина си Силен.

– И аз ви благодаря, че опазихте Йо, младата майка, в чиято утроба расте Светлия Божи син! Хермес, Аполон и Якхос, синове на Зевс: вие изпълнихте завета на отеца си и дълга си към нашия свят! Затова ви благодаря! – поклонила се на свой ред Клото.

Жените се прибрали в пещерата под самия връх, а мъжете разпределили помежду си най-подходящите за всеки оръжия. Силен ръководел отряд от дванадесет здрави и добре обучени мъже. Облечени били в дълги тракийски зейри от бяла аба, изрисувани с геометрични мотиви, разположени в напречни пояси. На главите си носели рунтави шапки от лисича кожа, а краката им били обути в ботуши от еленова кожа. Аполон и Якхос имали лъкове и достатъчно стрели в колчаните си. Двамата гребци на Аполон получили добри лъкове, а момците на Силен си имали.

– Давам ти един от моите лъкове, татко! – казал Силен, подавайки на баща си и колчан с дълги стрели. – Големичък е и труден, пробвай го!

– Ще се справя, сине, благодаря ти! – опънал пробно тетивата Хермес.

– Елате, да ви покажа къде да застанете! – повел Силен гостите; неговите бойци си имали определени места.

– Аполон и Якхос постави на най-удобните пусии! – посъветвал Хермес сина си.

– Добре, татко! Досещам се, че те двамата са най-точни с лъка! – съгласил се Силен и заговорил на бойците. – Щом заемете местата си, не мърдайте, сякаш гората спи зимния си сън! Чакайте повече врагове да навлязат в прохода! Чакайте търпеливо аз да подам сигнала, който е кукане на кукувица!... И нито една стрела да не излети преди моето кукане!... А сега запазете вече пълна тишина!...

Настанала тишина, такава тишина, че момците чули как падат появилите се няколко снежинки, а и други започнали да прехвръкват нарядко. Природата на Пангей сякаш предвиждала, че предстои да се пролее кръв около святото място на Мойрите и решила да покрие кървавите петна с бели снежинки, чийто валеж възнамерявала да усили.

Ето че се чули тихи стъпки на нозе, които стъпвали предпазливо, но в тази тишина хрупането на снега отеквало оглушително. На просеката между скалите излязъл, воден от следите по снега, разузнавачът на Арес – дребен и гъвкав мъж. В един миг той застинал, ослушал се и бавно огледал скалите и храстите над него. Сякаш нямало нищо съмнително. Изглежда малцината оцелели беглеци са продължили напред. Но дори да са проявили куража да направят засада тук, двамата техни стрелци не биха могли да спрат три дузини смели и грозни бойци, които само след малко ще бъдат там горе и ще им „видят сметката“.

Разузнавачът махнал подканващо с ръка. Изведнъж запращяли множество бързи и тежки стъпки. Лавината от дръзки нападатели се понесла безразсъдно нагоре с оголени мечове. Защитниците, които са набелязали вече жертвите си, опънали тетивите на своите лъкове. Но не е кукнала „кукувицата“.

Водещите нападатели, преодолели половината стъпала, се носели нагоре, предвкусвайки сеч и победа. Под тях цялото пространство на стълбите и между скалите се изпълнило с въоръжени хора. Ето най-пъргавите вече са пред скалната теснина – „вратата“ на светилището.

– Ку-ку, ку-ку, ку-ку! – чуло се силно и отчетливо; издаващият уговорения сигнал Силен бързо грабнал и опънал подготвения си лък.

Почти едновременно с първото „ку-ку“ бръмнали седемнадесет стрели: дванадесет пуснати от хората на Силен и още пет – от пристигналите в светилището беглеци. Миг след това изпищяла и стрелата на Силен.

Осемнадесет стрели – осемнадесет покосени врагове! Все пак един от нападателите успял да достигне до входа на светилището, но шлемът му наедно с главата му били строшени от гигантския боздуган на Силен, който, виждайки, че натрапникът се е промъкнал, захвърлил лъка си и го поразил със своя боздуган.

Останалите нападатели панически се обърнали да бягат надолу, обаче в теснината и по хлъзгавите стъпала те създали един невъобразим хаос от бутащи се и търкалящи се тела. А в това меле нападателите били лесни мишени за стрелците на скалата. Още един залп и атаката приключила безславно. Настанала тишина, но не красива зимна тишина, а страшна, грозна, смъртна. Заснежената земя се обагрила с кръв и сякаш предизвестената за това природа се погрижила да я скрие: снегът се засилил.

Изведнъж изпод една от купчините мъртви тела изпълзял един съвсем жив пълничък нападател, който хукнал обезумял и се скрил между дърветата. Защитниците били отпуснали своите лъкове и никой не успял да реагира.

– Този е проклетият Ретил, помощникът на Арес! – извикал Якхос, взирайки се.
– Да го настигнем, а Силен? – попитал някой от хората на Силен.
– Никой да не слиза долу! – казал Силен. – Чухте какво каза жрицата!
– Сам е гадината! Какво ще му мислим толкоз! – упорито настоял младежът.
– Казах никой няма да слиза! – ядосал се Силен. – Жрицата е видяла смърт, а аз не искам после да се оправдавам пред нажалените ви майки!
– Мисля, че Арес се крие тъдява! – казал Хермес, за да охлади бойната стръв на разгорещения младеж. – Не го видях между атакуващите!
– Изпрати бойците си на сигурна смърт, а той се крие в гората, страхливецът! – изсмял се Аполон.

Какво било учудването на спорещите, когато видели как между дърветата се появил същият Ретил, който обаче вървял бавно назад, с гръб към тях. Направил няколко крачки назад и се показал на полянката, държейки с две ръце изправения си меч, предпазвайки се от някого… Чуло се ръмжене. На полянката след него изскочил оня огромен сив вълк, който по-преди бе накарал Йо и Микена да се покачат на дъба, и с който „разговарял“ Якхос.

– Това е моят приятел? – възкликнал Якхос.
– Това е Сиявуш! Пазителят на светилището! – обяснил Силен. – Нас не закача, но странниците ги надушва отдалеч и няма прошка за тях! Жриците казват, че е превъплътено божество, изпратено да ги пази!

Защитниците млъкнали и се втренчили напрегнато в предстоящата гладиаторска схватка между вълк и човек, макар да се досещали за нейния изход. И действително оръжието не могло да помогне на Ретил. Атаката на Сиявуш била толкова светкавична, а замахването на уплашения Ретил – толкова бавно и несръчно… Вълкът го захапал през врата, метнал го на гърба си и изчезнал в снежната пелена, която ставала все по-гъста.

– Е, битката приключи, всички натрапници са мъртви! – обявил Силен. – Моите момци оставате на пост тук, около входа, а вас, скъпи гости, ще нагостим, стоплим, като през тази нощ ще можете и да отдъхнете! А утре заран, както каза Клото, поемате надолу все по реката, докле стигнете морето!

Силен отвел в пещерата петимата гости – Хермес, Аполон, Якхос и двамата гребци, – уморени от преживените приключения и трудности. Входът бил тесен, първата зала – малка, но втората – просторна. В дупки и процепи в скалните стени стояли закрепени маслени лампи, който осветявали вътрешността. Светлина идвала и от пламтящото огнище, чийто дим изчезвал нагоре по неведом начин. Топлината ги принудила да хвърлят от гърбовете си натежалите мокри ямурлуци.

Йо лежала на широкия нар на Мойрите, покрит с дебели пухкави козяци. До нея седели, скръстили нозе, Микена, Клото, Лахесис и Атропа, и разговаряли оживено.

– Мъже, сядайте на голямата синия! – викнала им Клото. – Лахесис и Атропа ще ви напълнят по една паница с топъл боб; а ако е останало от глиганското печено, ще ви турят и по някоя тлъста мръвка – като за храбри герои!
– Благодарим ти Клото, тъкмо сме поизгладняли! – потрил ръце Хермес.
– Хапнете си хубаво! Сетне ще похортуваме и трябва да починете!
– А Арес? Не го видяхме сред нападателите? – попитал Аполон.
– Този не го мисли! – засмяла се Клото. – Свърял се е на геврек под една хвойна и трепери от студ, горкия! Тази нощ ще се вкочани и едва-едва ще оживее!
– Хак да му е! – казал Хермес. – Но аз се безпокоя за вуйчо ми? Когато събори моста, той рухна заедно с него в ледената Нехтеница и …
– Прометей е добре! – отговорила Клото. – Вярно, беше се смразил във водата, но на втория завой след моста реката го изхвърли кажи-речи пред дома на една самотна вдовица, много добра душа. Та там е той сега: подсушен, нахранен и сгушен в топлите ѝ прегръдки!

– Еха-а! – засияли весело мъжете.
– Тя колко е голяма, тази жена, че да гушка грамадния ми вуйчо? – зачудил се любопитният Хермес.
– Виждам я по-голяма от него! – спуснала за миг клепачи Клото. – Тя си е от расата на исполините!

Гостите, подпомагани от домакина си Силен, заработили с челюсти. Скоро храната била ометена, а гладът заситен. Потривайки тумбак, Силен се отпуснал на дебелата си меча кожа край огнището. Хермес, Аполон и Якхос отишли при жените, присядайки по краищата на широкия нар, скован от дебели и груби букови дъски.

– Първо тримата идете да запалите по свещица за милия ви баща, ей-там на онзи олтар! – казала Клото.
– Днес правим четиридесет дни от смъртта на Зевс – вашия татко и моя съпруг! – Йо избърсала с длан сълзите си.
– Боже, душата му се възнася на небето… – досетил се Хермес.
– … На 26-я ден на месец Хояк*, който се пада днес! – добавила Йо.
– Тъкмо получихме закрилата на вашето светилище, Велики Мойри! – удивил се Хермес. – Интересно как звездите и планетите, а чрез тях съдбата направляват нашите дела!
– Така е, Хермес! – погледнала го Клото особено и продължително. – Ти си умен мъж, но тепърва предстои извисяването на духа ти! Има какво да дадеш на този тежък и непохватен свят! Името ти, както и това на вуйчо ти Прометей, ще стане светилник за посветените умове!
– Благодаря ти, Клото, за хубавите думи, каквото и да значат те! Предусещам хубави неща, които ще завладеят сърцето и ума ми! – разнежил се Хермес.
– Сега по същина: да обсъдим онова, за което дойдохте! – казала строго Клото. – В полунощ на втория срещу третия ден от днес, звездата Сириус ще излъчи голяма сила, която планетите, подредени в йерархията на „Небесната стълба“, ще насочат и отразят към Земята. В този неповторим звезден миг ще се случи раждането на Божия син Колад! Някои ще го нарекат Дионис, други Бакхус или Митрас, трети Хорос или Хурса, и още Сурья, Сива или Шива! Той ще получи от небето качествата и уменията на силен, благороден и справедлив цар! Той ще поправи сторените в миналото грешки и ще ни изведе на верния път! Неговият закон ще бъде спазван занапред в продължение на много хиляди години! Но тези неща ще започнат да получават проявление след около тридесет години… Сега задачата пред нас е да спомогнем за физическото раждане на детето на Йо. Ние, Мойрите ще поемем акушерската работа и първоначалната грижа…
– А ние какво следва да направим за Йо? – попитал досетливият Хермес.

* 22 Декември.

– Всичко ще направим за прекрасната Йо! – го подкрепил Якхос. – Тя винаги се е отзовавала и ни е помагала в тежки моменти, а сега ние ще бдим над нея!
– Вярно думаш Якхос! Двамата с Хермес сте умни, добри и достойни млади мъже! – зарадвала се Клото. – … След около двадесет дни с кораба на Аполон трябва да бъдете в град Библос, откъдето да вземете Йо с бебето ѝ, както и Микена, и да ги откарате в Египет, при Лето… Аполон знае къде живее сега неговата майка: на плаващия остров Хемис, в Хераклеотическия ръкав на делтата на Нил, крайния от западна страна!
– Виж ти, това каза и вуйчо ми Прометей! – учудил се Хермес.
– Да, наистина каза, че майка ми Латона ще отгледа тайно детето! – потвърдил Аполон.
– С Арес какво ще стане? – попитал Хермес.
– Арес ще продължи да следва Йо, но вече без желание и само поради страх от майка му Хера! – отвърнала Клото. – Освен това ние ще го забавим и той ще тръгне оттук, едва когато Йо прецапа Босфора!
– И все пак по-сигурно е да придружим Йо! – упорствал Хермес.
– Не! – извикала рязко Клото. – Ти, Аполон и Якхос сте видни мъже, познават ви навсякъде, но най-лошото е, че привличате вниманието на агентите и съгледвачите на Сет, които все още шарят в Леванта и в Анатолия! Облечени скромно, Йо и Микена ще се промъкнат инкогнито до Библос, откъдето ще ги вземете!
– Разбрах! – съгласил се накрая Хермес. – Ще сторим, както казваш!
– Най-сетне! – изпъшкала Клото. – Ох, Хермес, уморих се от препирните с тебе!
– Прощавай! – съжалил той възрастната жена. – Често и аз се чудя на своето безкрайно упорство!
– Това е заради твоята планета – Меркурий! Упоритост, търсене, любопитство, стремеж към знание, работливост: това си ти, Хермес! – охарактеризирала го тя. – А сега идете край огнището, при хъркащия вече Силен, да се увиете в ей-ония козяци и да се оставите в плен на добрия Морфей!

На следващия ден заминали Хермес, Якхос, Аполон и двамата му гребци, изпратени сърдечно от Йо, Микена, Мойрите, Силен и местните охранители на светилището.

Клото и Лахесис, които наблюдавали през нощта за пореден път звездното небе, повикали Йо и Микена.

– Снощи пак гледахме звездите! – заявила Клото.
– Раждането ще стане в полунощ на 28-ми срещу 29-ти Хояк*. – допълнила Лахесис.
– Малко ме е страх! – казала Йо тихо.

* 24 срещу 25 Декември.

– Всяка първескиня я е страх! – казала Клото.
– О-о, няма нищо страшно! – засмяла се Лахесис. – Тука сме изродили много бебета и всичките са здрави, а майките им щастливи! Те повечето пораснаха вече!
– Днес, утре ще приготвим всичко: имаме ново неизползвано ленено платно, имаме много и различни билки, събрани през лятото и изсушени… – казала Клото.
– Ще сварим отвара от някои билки, сетне ще я изстудим… – продължила Лахесис.
– Тази отвара е против загнояване на рани, но ние я ползваме следродилно. – дообяснила Клото.
– Ех, Йо, ти си дошла на най-сигурното място! – възторжено казала Микена.
– А след като излезе бебето и го измием и повием, малката ни сестра Атропа, която своевременно ще събере част от изтичащите води, ще направи с тях един ритуал, за да провидим още по-точно бъдното на младенеца! – казала Лахесис.
– Ще те научим и как да го кърмиш и обгрижваш! – казала Клото. – Майката е всичко за бебето: топлина, храна, пазител, учител и приятел!
– Значи синът ми ще се роди здрав, ще отрасне и ще се превърне в красив мъж? – попитала Йо, явно имайки нужда от успокояващи думи.
– Да, ще се роди здрав, но много мъничък, защото ще бъде седмаче! – отговорила ѝ Клото. – Ти обаче ще се справиш отлично, като най-добра и обичлива майка!... А той наистина ще стане красив и силен мъж! Ще бъде добър, справедлив, благороден, ще помага на всички – на богове и смъртни!... Виждам го как побеждава Хадес и си връща бащиния трон!... Виждам го като цар, съдия, законодател, благодетел, велик пастир и цивилизатор на всички народи. Ще бъде най-обичаният владетел в света!
– О-о, това е толкова прекрасно! – разплакала се Йо.
– И ти си така прекрасна! – прегърнала я младата Атропа. – Ще го почувстваш един ден по любовта на околните към тебе!

Този и следващият ден минали бързо като насън. Мойрите огледали и почистили пещерата, измили всички котли, котлета, паници, ножове и други битови предмети, ползвайки чиста изворна вода от подземната река на долното ниво, която затопляли на голям казан на огнището. Имали достатъчно сухи дърва, събрани в гората от есента и складирани в един страничен тунел на пещерата.

Силен и другарите му не били допускани вече във вътрешната зала. Хранели се в по-малката външна зала, където спяла почиващата смяна, докато другата зорко изпълнявала охранителната си служба.

Ето че настъпила важната нощ на великото тайнство – раждането на Божия син. Както били предрекли Мойрите, родилните болки започнали преди полунощ. Мъжете във външната зала чули острите бикове на Йо, успокоителните и напътствени думи на Клото, суетнята на жените, и след малко – проплакването на бебето.

Чудото станало! Течали първите минути на 29 Хояк!*

Силен предпазливо отгърнал овчата кожа, закриваща тесния вход на вътрешната зала. Надзърнал, за да види бебето, но бил смъмрен на мига и прогонен от забелязалата го Лахесис. Постепенно суетнята и гласовете утихнали: пещерата заспала дълбок сън…

В следните дни младата майка Йо била обучена от Мойрите в тънкостите на бебешките грижи: кърмене, къпане, повиване и разбира се общуване с поглед и жива реч. Родено в първите дни на седмия месец от бременността, бебето било толкова малко, че отначало не можело дори да суче. Затова Йо леко изцеждала капка мляко на кутрето си, което пъхала в миниатюрната му устичка. Така младенецът първо се научил да смуче „млечното“ кутре на Йо, а след три дни започнал да суче и от гърдите ѝ.

Така само за девет дни в условията на топлата и чиста пещера божественият младенец видимо укрепнал и наедрял. Край него Йо сияела от щастие, отдавайки му цялата си любов.

Дочувайки отвътре радостната женска глъчка, както и силното „гукане“ на младенеца, Силен и неговите другари се почувствали най-сетне спокойни. Животът продължавал в предопределения му ред…

8. Йо и Микена на път към Босфора. Засадата на Хера и Мурзелея. Вълкът Сиявуш и еленът-лопатар спасяват Божия син: легендата за Авитохол

На десетия ден жените излезли от пещерата, но не за да покажат на мъжете бебето. Йо и Микена били екипирани и готови за път. Младенецът „гукал“ от една кошница, увит в ленени и вълнени пелени, така, че само очичките му се виждали, светещи от любопитство и изпълнени с впечатления.

Прегърнали се, сбогували се, след което двете млади жени с мешки на гърба, а едната и с кошница, се спуснали по гористия склон и изчезнали между заснежените дървета. Малко по-долу трябвало да хванат и следват пътеката покрай реката, излизаща от един от долните изходи на пещерата. Тази река лъкатушела между върховете на планинската земя Пангея, а след спускането си на север, в равнината Ромбус, се вливала в по-голямата река Кабирос, Кеброс или Хеброс. Последната щяла да ги изведе към плиткия проток, през който да преминат в земята на богинята Анат – Анатолия…

Като изпратили младите богини, Мойрите се прибрали в пещерата. Преуморната Клото полегнала на широкия нар и почти веднага се унесла в сладка дрямка. А Лахесис и Атропа тихичко шетали, за да пооправят реда в голямата зала.

Изведнъж Клото се събудила. Изглеждала тревожно.

* 25 Декември.

– Какво стана? – попитала я Лахесис.
– Полето се промени, друго зло приближава! – Клото съсредоточено се загледала в скалната стена.
– Но какво виждаш? – попитала я Атропа.
– Там е работата: всичко ми е някак замъглено, образите преливат един в друг! – тревожно отвърнала Клото.
– Да не би някой да ти пречи? – досетила се Лахесис.
– Това е то, браво Лахесис! А аз помислих, че ми е от преумората и недоспиването през миналите дни!... – Клото рипнала и погледнала малката сестра. – Атропа!
– Да, сестро! – отзовала се бързо последната.
– Ти ще се справиш! Извади и изпий доза от твоята специална отвара за „отделяне от тялото“! – наредила ѝ Клото.
– Веднага, сестро! – припнала Атропа.

Младата Мойра бързо извадила от скрина с отварите малка зелена стомничка, украсена около шията с два реда червени свастики. Отляла си малко в една керамична чашка, а с друга гребнала топла вода от казана и я добавила в първата. Разклатила чашката и я изпила до дъно.

Лахесис приближила тихо до Атропа, прегърнала я и я довела да приседне на нара, до седящата там Клото. Само миг и отварата подействала: Атропа „излязла от тялото си“. Изпънала ръце и крака, очите ѝ се обърнали и заговорила с различен, неестествен глас:

– Виждам ги! – изрекла тя.
– Кого виждаш? – попитала Клото.
– Две лоши жени: едната снажна и царствена, а другата дребна, крива, затъкнала в рошавата си коса разноцветни ленти! – казал гласът, излизащ от девойката.
– Това са Хера и онази вещица-отровителка Мурзелея! Тя ми замъглява провиждането! – казала ядно Клото и попитала. – А къде са тези жени?
– Долу на голямата река Кеброс, там където нашата Бистрица се влива! – отговорил гласът и допълнил. – Там дебнат и точат зъби да хванат Йо и да погубят детето!
– Ах ти, мръсна Мурзелео! Скъпо ще ми платиш още днеска! – заканила се Клото. – Душичката ще ти изтръгна, в таласъм ще я превърна!
– Стоят там и мъже въоръжени! – добавил гласът, трепетно излизащ от Атропа.
– Колцина мъже? – попитала Клото.
– Наброявам осмина жалки твари! – отвърнал гласът.
– Лахесис, нямаме време! – погледнала Клото средната си сестра. – Да я изведем навън!

Прегърнали и полека извели Атропа от пещерата. Свободните от стража мъже ги приближили, за да разберат какво става.

– Атропа, сега трябва да повикаш Сиявуш! Хайде, мила! Повикай вълка! Той тича бързо, трябва да настигне Йо и Микена, и да ги предпази на

първо време! А ние, с мъжете заедно, ще го последваме! – казала Клото. – Разбра ли ме, Атропа?

– А-у-у-у! А-у-у-у! – започнала да вие мощно девойката, вдигайки глава към небето; даже лицето ѝ се издължило, сякаш се превръща във вълча муцуна. – А-у-у-у! А-у-у-у!

Мъжете стреснати се огледали, а Силен изтичал към портата на светилището:

– Ето го Сиявуш, дойде! Ела вълчо, ела при нас, тук горе!

Сиявуш се качил горе и излязъл на равната поляна пред пещерата. Само че не отишъл при Силен, а заобиколил цялата мъжка група. Отишъл право при Атропа, тази, която го била повикала и се умилкал в нея! Както си бил голям, едва не я съборил! А Лахесис, която тъкмо била донесла от пещерата завивката на Йо, я подала на Сиявуш, който я помирисал, за да „улови“ после следата на лехусата богиня. В този момент Атропа погладила с ръка вълка по широкия гръб, като доближила главата си до неговата, задържайки я така няколко мига. После двамата, сякаш по обща команда, погледнали нагоре и започнали да вият в смесен вълчи дует… След няколко дълги и виевати трели, Сиявуш близнал десницата на своята повелителка Атропа, и с бързината на дух се озовал на портата и изчезнал. Той явно много добре разбрал къде трябва да отиде и какво да стори…

– Силен! – казала Голямата Мойра нервно.
– Да, Клото? – приближил я той.
– Йо и Микена са в опасност! Хера ги причаква долу, на големия завой на Кеброс! Двете ни приятелки не са стигнали още там, затуй пратихме Сиявуш след тях! Но той няма да ги опази сам, защото с Хера има осем въоръжени мъже, а някои от тях носят лъкове!
– Значи ние трябва да си вземем лъковете? – предположил Силен.
– Това казвам, де!... Ти ще се справиш ли с осем от твоите джигити?
– Напълно! Ще им турим един голям пердах!
– Добре! Значи тръгваш с осем души! Другите четири нека останат да пазят светилището и Атропа, която е сега изтощена!... Потегляйте веднага; аз и Лахесис идем по вас, само трябва да взема нещо от скрина!
– Добре, Клото! Ние деветимата ще вървим по вълчата следа, а пък вие двете – по нас! – казал Силен и викнал на своите. – Хайде, момци млади! Бегом, дружина, по вълчова партина!

Деветимата със смях се понесли след бързоногия Силен, който явно бил наследил това качество от баща си Хермес, макар да нямал като него крилати сандали. След хвъркатите юнаци се понесла снежна вихрушка.

– Ела, Лахесис, да внесем вътре горката Атропа! – казала Клото. – Докато се върнем, тя ще се е съвзела!

Положили малката си сестра върху меките козяци на нара, завили я и тя заспала мигновено и непробудно. Клото отворила скрина; взела от едно малко чекмедже голям, синкав, ромбоиден кристал, окачен на здрава кожена каишка. Привързала си го на врата, скривайки го в пазвата си. Извадила и друг странен

предмет – две златни багети, които завила в ленена кърпичка и пъхнала в торбата си.

– Готова ли си? – погледнала Клото към Лахесис.
– Да, како! – отвърнала Лахесис. – Аз сложих в моята торба малко храна за изпът.
– Добре си направила! Да тръгваме, че проклетата Мурзелея е силна! Само аз мога да спра черната ѝ магия!
– Да побързаме, тогаз! – съгласила се Лахесис.

Двете Мойри махнали на момците при портата и се спуснали бързо по снежния склон. Действително пъртината, оставена от деветимата момци, им била отличен и лесен ориентир. Дано небето се запази светло и снегът да не завали…

В това време Йо и Микена, следвайки планинската река Бистрица, стигнали до мястото на вливането ѝ в река Кеброс, която, излизайки в равнината, ставала широка и пълноводна. Двете млади жени отишли до брега и се навели да измият ръце, макар водата да била студена. За целта трябвало да строшат тънката кора на крайбрежния лед; бързото течение не позволявало на този лед да се увеличи и обхване цялата река. В този момент Йо чула зад гърба си един неприятен глас – гласа на Хера, – която била излязла с хората си иззад една туфа ниски дървета и храсти.

– Най-после да се видим с тебе, измамна невесто! – извикала Хера тържествуващо.
– Какво желаеш, Хера? – обърнала се Йо, пребледняла, поглеждайки със страх към кошницата на брега; добре, че бебето спяло и не издавало звук.
– Какво желая ли? – почервеняла Хера. – Не ми ли казваше „майко“, когато те сгодих за сина ми Арес?!... А сега: „Какво желаеш, Хера?“
– Това е минало-заминало! – отвърнала гордо Йо. – Не може да съм годеница на сина ти Арес, който не ми обърна внимание цяла година, защото търчи безумен от битка в битка, където се забавлява, убивайки нещастните хора!...
– Я стига сладки приказки! – вбесила се Хера. – Кажи ми Йо, какво криеш в оная чистичка кошница?!
– Нищо не крия! – запазила самообладание Йо, макар да забелязала, че един от въоръжените мъже бавно и тихо се прокрадвал покрай брега. – Носим си със сестра ми храна за из път.
– Храна ли? – присмяла се Хера. – Като стана дума за това, май усетих глад! Почерпи ме, Йо, с нещо вкусно от твоята кошница!

Разбирайки, че няма как да се изплъзне от хитрата Хера, в този миг Йо взела тежко решение. Тя повдигнала кошницата уж да я занесе на Хера, но подхлъзвайки се нарочно до самата вода, там, където преди малко си бе

измила ръцете, изпуснала кошницата в реката, чието течение веднага я грабнало и повлякло.

– Ах, изтървах я! – presторила се Йо. – Отиде ни храната, та се не видя!

Промъкващият се войник изтърчал през глава, но късно, кошницата отплавала на стотици лакти разстояние, носена бързо от дълбоките вртопни води. Мъжът застанал при Йо и Микена, чакайки разпореждане от Хера, която била застинала, изумена от случилото се.

В тази кратка пауза на нейното учудване и колебание, една бърза сянка се появила – толкова бърза, че чак невидима. Всички присъстващи край реката можали да съзрат Сиявуш едва когато той спрял своето движение, за да захапе дебелия врат на нещастния войник. Чуло се изхрущяване на кости. Бойните другари на нещастния свалили лъковете си и поставили стрели, но напразно – вълкът бил изчезнал така мистериозно, както преди малко се бил появил.

– Хванете веднага тези жени! – заповядала Хера властно.

Трима войници тръгнали към брега, но тук се намесила друга сила. Чуло се свистене на стрели и онези рухнали в белите преспи. Тогава на близката пясъчна дюна се показали заплашително Силен и хората му с натегнати лъкове.

– Ти пък кой си? – изгледала Хера Силен.
– Аз съм Силен, син на Хермес и внук на Зевс! – представил се той и добавил. – Стрелците ми са добри! Не ви съветвам да подканяте още веднъж смъртта, която чака на върховете на нашите стрели!... Най-добре за вас ще бъде да се върнете там, откъдето сте дошли, защото не сте желани гости в светлозарна Тракия!

Хера разбрала, че няма да постигне целта си със сила, затова погледнала подканващо своята придружителка Мурзелея. Последната веднага се досетила, какво се иска от нея.

Очите ѝ помътняли и този черен поглед се вторачил в очите на гордия Силен, непозиращ, че срещу него ще бъде използвана магия. Мурзелея отметнала глава надясно, сякаш издърпва нещо от очите или от душата на Силен, сетне преместила погледа си наляво и така повторила тези движения няколко пъти, като тъкачка на стан, която води влакно със совалка…

– Какво ме гледаш, грозна вещице! – викнал той. – Сега ще дойда да ти тегля един хубав юнашки бой!

Силен понечил да вдигне крак, но усетил, че е като вкаменен. Поискал да каже нещо на другарите си, но от устата му вече не излизали звуци, а само хриптене. Изплашени, бойците на Силен започнали да се оглеждат и да се чудят какво да предприемат, а защо и да не се скрият от черните очи на вещицата…

Неочаквано обаче звъннал друг един глас – мелодичният глас на Лахесис, която, заедно с Клото, била пристигнала на река Кеброс, малко след групата на Силен. Лахесис владеела Гласа, който имал свойството, посредством особен тембър, да хармонизира пространството, като го изчиства от лоши вибрации. Така Лахесис освободила Силен от невидимата хватка на Мурзелея.

Последната, неприятно изненадана, прехвърлила сега тежкия си поглед върху неспиращата да пее Лахесис, не знаейки, че тя само ѝ отвлича вниманието и освен това, че не може да ѝ стори нищо, докато пее.

В същия момент Клото, която успяла незабелязано да приближи Хера и Мурзелея, извадила синия кристал от пазвата си, пуснала го свободно върху връхната си дреха, а златните багети издърпала от торбата. Хващайки багетите с две ръце, поставила ги пред кристала. Те се повъртяли свободно насам-натам, но поведени от мисълта на Клото, се насочили към вещицата. Тънък син лъч изтекъл от кристала през багетите и потънал в главата на Мурзелея. Вещицата изохкала и изпуснала дух на мига.

– Предупредих те, отровна жено, да не се мяркаш по тракийските свещени места! – извикала победоносно Клото. – Ето, скъса се нишката на черната ти съдба! Дотам те доведоха тъмните ти дела: сега душата ти е умъртвена, а това, което остана от нея, ще се превърне в таласъм-скиталец в Ада, под Небесния купол!
– Ох! – изпищяла от болка Хера, тъй като Клото, опиянена от своята тирада, неволно бе насочила парещия невидим лъч към нея.
– А теб ще пощадя, алчна и глупава жено! – обърнала се Клото към Хера, сваляйки и прибирайки багетите.
– Как смееш да ми посягаш! Не видя ли, че аз съм Хера, жената на Зевс!
– Млъквай, докато не съм размислила! – изгледала я с презрение Клото. – Знаеш ли, че твоята съдбовна нишка минава много близо, ей-тонинко, покрай нишката на един торен червей! Колко му трябва, да ти се случи такова превъплъщение?!
– Да се връщаме на Олимп! Веднага! – развикала се на подчинените си изплашената Хера.

Тя и войниците ѝ хукнали през глава, представяйки си с ужас какво може да им се случи…

Опасността в лицето на Хера била отстранена, обаче я нямало кошницата с младенеца, която мътните води на Кеброс отнесли надолу. Отчаяната Йо хукнала по брега, плачейки, а Клото викнала подир нея:

– Не бой се Йо! Кошницата е наблизо, в един заблатен ръкав, а на детенцето нищо му няма!

Йо обаче не чула призива на Клото, макар и другите да викали след нея. Продължила, препъвайки се често, да тича по брега.

– Оставете я! Скоро ще го види и ще се успокои! – казала им Клото.
– Да вървим след нея, че да не влезе сама в ледената вода и да се удави! – казала Микена.

Групата забързала ход след разтревожената майка. Скоро я видяли на брега, чупеща ръце; видяли и кошницата по средата на един широк като езеро ръкав, както била предрекла Клото. Микена се втурнала към сестра си и я прегърнала.

– Ще вляза да извадя кошницата! – предложил благородният Силен.

– Невъзможно! – рязко заявила Клото. – Потапянето в ледените води е равносилно на смърт! Друго би било да сме наблизо до нашата пещера, където да те сложим мокър, обледенен и посинял край напаленото огнище; там да те обмажа с топла отвара против измръзване и увия в прясно одрана овча кожа…
– И като изпиеш и кана с греяно вино, си готов спасен! – допълнила я Лахесис.
– Да, ама не! – продължила Клото и се заканила. – Пещерата е далеч и никой да не е посмял да стъпи в река Кеброс.
– Все трябва да има някакъв друг начин? – замислила се Лахесис.
– Че какъв друг начин? – почесал Силен главата си, бръквайки под гуглата.

Разговарящите, вторачени в плаващата на рейд кошница, не забелязали, че зад тях бил поседнал храбрият Сиявуш, който преди малко ги следвал тих и незабележим по брега, а сега ги слушал внимателно и сякаш мислел заедно с тях. Усетили го едва когато рипнал и се шмугнал между близките дървета.

Дали пък Сиявуш не бил изнамерил решението?

Докато вълкът влязъл в гората, ето го че излязъл от нея. Постоял загледан натам и пак се шмугнал, подобно на африкански бумеранг. След миг измежду дърветата изскочил огромен елен-лопатар и хукнал блеейки по поляната, а след него се носел вездесъщият Сиявуш. Двамата играели сякаш на гоненица!

Еленът опитал да завие към гората, но вълкът му преградил пътя. Тогава лопатарят навел ниско глава, широките му рога опрели в снега. Той бил силен и опасен противник, но не и за опитния Сиявуш. Само с три скока вълкът заобиколил еленовото оръжие и докопал шията на якия тревопасен мъжкар.

– Край с него! – емоционално възкликнал Силен.

Очакваната еленова гибел обаче не се състояла; вълкът обърнал жертвата си към реката и я завлякъл до близката вода, но без да ѝ прекърши гръбнака.

– Какво прави Сиявуш? – учудил се Силен, а също и останалите.

Сякаш за да им отговори, вълкът леко гризнал единия заден бут на елена, но не силно, а колкото последният да усети върховете на острите му зъби. Нямайки друг изход, лопатарят скочил в ледената вода и се понесъл като лодка. Опитал да завие към брега, но притичалият вълк оголил зъби и изръмжал. Така течението отнесло елена точно при заветната кошница, задържана от крайбрежния лед в средата на широкия ръкав.

– Виж го ти, Сиявуш? – почесал се Силен този път и с двете си ръце.
– Умно животно! – сияела Микена, прегръщайки Йо; последната треперела и се молела наума си еленът да спаси детенцето ѝ.
– Сиявуш не е обикновен вълк! Той е превъплъщение на самия бог Зевс, отеца на това дете! – обявила Клото; предизвиквайки хлипането на измъчената Йо.

Еленът обаче не предприемал нищо. Тогава вълкът оголил грозно зъби и започнал да вие заплашително, като че ли му говорел: „Вдигни кошницата, иначе знаеш какво те чака!“

Последвали няколко мъчителни мига. А сетне се случило невероятното! Макар всички съсредоточено да гледали какво ще стане, все пак никой от тях не видял и не разбрал как кошницата се озовала закачена на разклонените краища на десния еленов рог! Наистина те видяли, че в един момент еленът завъртял клонатата си глава, обаче как съумял да закачи кошницата на десния си рог?

Усещайки сега благосклонността на страшния си съперник Сиявуш, лопатарят заплавал бързо към спасителния бряг, където вълкът нетърпеливо го очаквал, подтичвайки нервно. Още неизлязъл на брега, Йо грабнала от рога му кошницата, взела от нея малкия си син и го гушнала на гърди под ямурлука си, за да го стопли.

Всички се радвали на мъдрия Сиявуш, подвиквали му благодарни думи, а той се оттеглил на близката дюна, откъдето ги наблюдавал с умни и както им се сторило – засмяни и игриви очи.

Само Клото обърнала внимание на горкия лопатар, който стоял смразен и треперещ на брега и не побягвал. Тя издърпала от торбата си неразделната ѝ мека ленена бохча, разгънала я и я метнала на гърба на премръзналото животно. Ръцете ѝ сръчно разтрили през плата козината му, затопляйки я и попивайки водата в нея. После дръпнала промокрената бохча и освободила с потупване животното, което с удоволствие се понесло в тръс към гората…

Мистериозното спасение на Божия син от вълка Сиявуш и елена-лопатар се запечатало дълбоко в съзнанието на очевидците. Години наред след това те разказвали преживяното чудо на познати и непознати. Така се родила притчата или легендата за Абу-то-хол (в по-късни времена Авитохол), или „Отецът от древността“.

Два дни по-късно, вървейки на югоизток, Йо и Микена попаднали в по-топъл климат. Снегът и студът изчезнали, благодарение на което те успели да преминат река Кеброс на един завой, където коритото на реката се разширило, образувайки плитък брод.

На третия ден смелите млади богини прегазили и плиткия проток, през който сладководният Евксински понт се оттичал през Пропонтида и морето на Дардан – в Тракийско море. Оттогава мястото, където кравата Йо стъпила в Анатолия било наречено в нейна чест Кравата, а целия проток – Босфор, или „Кравешки“.

РАЗДЕЛ „СЪВРЕМЕННА ЛИТЕРАТУРА“

АРАХНА В МЕТРОПОЛИС

Разказ на Валентина Маринова

„Боже, колко мъка има по тоя свят, Боже!”. Въздишката на Йовковия Моканин често се активира във файловете на паметта ми, когато пътувам нанякъде. Помня колко беше упорита учителката ни по литература в гимназията като настояваше да търсим детайлите в повествованието (едва по-късно се убедих в ефекта на „близкото четене”). Например, в отпуснатите краища на забрадката на Гунчовата жена се взирахме толкова продължително, че оттогава като видя забрадена жена, първо поглеждам дали кърпата ѝ е добре завързана, или краищата висят отпуснати. По нашите балкански покрайнини често се срещат забрадки. Сигурно защото като ги отвържат, натрупаната мъка по-лесно намира пътя навън. Не зная дали с думите „отпусни му края” се спасяват и другите балкански народи, но нашата мъка все я описват и все остава недооописана и неовладяна. Краят ѝ виси някъде далече и още не се вижда. Тя е нашият тиранозавър, който ни преследва, захапва и разкъсва до новото ни сглобяване.

Докато вървяхме към Нотр Дам, Ненад въодушевено разказваше за емигрантските си неволи в Париж. С гордост спомена за малкото си кожарско предприятие, което му осигурявало доста приличен доход, така че успял да спретне сватбата на сина си не къде да е, а в самото сърце на Париж, на улица „Риволи“. Развесели ме вариантът на балканския синдром на „господин за един ден”. Малкият човек става голям, изравнява се с мечтите си, пък и защо да не е само за един ден. В това уравнение от голяма важност е големината на мечтите.

Ненад ли ни намери или ние него, не зная, но ме беше прихванала налудничавата идея да се вдигнем от осемнадесети квартал и пеш да стигнем до Нотр Дам. Почти бяхме изгубили ориентация, тъй като „петте кьошета” в Париж са по-скоро правило, не изключение, поради което нашият избор беше безкрайно затруднен. Сигурно ни е чул как спорим на някое кръстовище накъде точно да поемем, когато чух зад себе си вик, почти в ухото ми: „От дека сте, от дека?“

Оттам нататък не ни остави няколко часа, докато не се увери, че сме разучили добре по-важните линии на метрото и можем да се оправяме сами.

Ненад беше от Пирот и с балканска находчивост разговаряше с всеки, озоваваше се изневиделица на челни позиции на някои от дългите и изтощителни опашки от хора. След като влезе в ролята на гид за повече от четири часа, започнах да си задавам въпроса защо го прави и какво може да очаква в замяна. Опитът от деловите отношения, за съжаление, оставя грозен отпечатък на мярката ни за човешко присъствие. В края на деня, освен прекрасни впечатления от всичко видяно, имах отговор и на този въпрос.

Докато обикаляхме по малките галерии из Латинския квартал, Ненад ненатрапливо и доста пестеливо подхвърляше по някоя дума за семейството си. Може би нашата среща се вплиташе с невидими нишки към родовия сакрамент у него. Изглежда, съчетанието на съвършено непознати за него хора, които в същото време са от място на 80 километра от родния му Пирот, предизвикваше сложно чувство на идентичност, близост и отстраненост. Затова на моста Пон дез Ар, с многото катинари, заключващи и охраняващи любовта на хиляди двойки, ми се стори, че както беше облакътен на моста и гледаше надолу, от зелените очи на Ненад тръгна сълза към мътните зелени води на реката. Заприлича ми на дежа вю. Бях я виждала вече тази огледална симетрия на пътуващата вода, на избликващата и преливаща очите болка във водите на Сена, която отнасяше част от Ненад точно сега. Сена, която беше препълнена от сълзи, течеше като откровение, като всевиждащо око, събрало тъгата на милиони очи. Ненад произнасяше словата бавно, тържествено, чуваше гласа си отстрани как изважда болката от гърлото, дори още по- отдълбоко, откъдето беше заседнала, вкоравена, безформена и я зазижда в думите. Те отнемат от силата ѝ, правят я видима, оголена и безпомощна. Но за кратко.

Било преди повече от сто години. Ненад освободи гласа си, гърлото му се отпусна:

„Когато променили границата през 1919 година, родителите на татко – баба Зара и дядо Лазар живеели във Врабча, до Пирот. Един ден врабчанци се събудили както обикновено, само че от двете страни на границата. Заради Ньойския договор разделили селото. Имало къщи, които били разполовени, разделени на две – кухнята в българско, а спалнята в сръбско. Така били разсечени дворове, ниви и гробища.

А баба и дядо тогава били сгодени. Очаквала се и сватбата през пролетта. Но като минала границата през село, бабини се озовали в сръбско, а къщата на дядо останала в България. И така разделени, не можели да се виждат. Нали

били млади, обичали се, мислили се, трябвало нещо да се направи. Дядо два пъти писал до Белград да го пуснат да види годеницата си, но отговор така и не дошъл. Той знаел, че писмо можело никога да не дойде, а времето минавало. Знаел също, че на границата стреляли на месо. Преди две седмици така застреляли Станко. Бил добър приятел на дядо и искал само да си обере лозето човека. Часовоят го убил на място.

Дълго умувал дядо какво да направи. Кроил планове, гледал границата отдалеч. Никой нямал право да се доближава до телената ограда. Дядо наумил по тъмна доба да прокопае тунел. Имало едно място, близо до реката, където нямало гранична яма, а и било по-тъмно, реката шумяла и потулвала другите шумове. Дядо издълбал тунел. Цяла седмица излизал тайно и най-накрая се озовал от другата страна. Решил да мине на няколко метра навътре, където можел да се скрие първо в храстите, а после в горичката до реката. Съдбата ли помогнала, богът на любовта ли, що, но успял да премине като по чудо и право у бабини. Така заживели заедно с баба Зара. Да, ама майката на дядо – Мариола, мир не могла да си намери, че Лазар зачезнал толкова дълго от дома. Все пак имало мъжка работа за вършене, не било редно според нея и да остава в къщата на момата. Гледала към реката, боб хвърляла да гадае кога ще се върне Лазар. Минали се месец, два, запролетило се. Мариола изкарвала козите по хълма край селото. Както се била облегнала на един камък, видяла цяла група войничета граничари да се суетят с лопати покрай реката. Разбрала, че нещо не е наред, че са намерили прохода на Лазар. Знаела Мариола, че трябва чудо да стане, за да види Лазар. И нали имала тежък характер, все на Зара се ядосвала, че успяла да го подмами далеч от нея: „Къде си тръгнал, бе Лазаре, малко ли са девойките отсам, та сложи живота си на това изпитание?“ Така нареждала, отпуснала краищата на забрадката и заживяла с тежки мисли в главата. Не минало много и една нощ пропукала пушка в нощта. Мариола знаела какво става: „ Дано да е жив само, майчице!“ На сутринта докарали Лазар на една каруца. Бил простелян в гърба, право в сърцето.

Ненад се изправи. Погледна ни. Лицето му се беше прояснило: „Неведоми сме на този свят. Само сърцето трябва да ни води, но разумът не му се доверява“ – каза тихо. „Но това не е краят на историята“ – малките, ситни бръчици на лицето му трепнаха от внезапен спазъм.

„Когато убили дядо, из селото се разчуло веднага. Зара вече не била сама, носела син в себе си. Не отишла да види мъртвия. Отпуснала краищата на забрадката, да изтече болката. Решила да го запомни жив и да разказва на детето за любовта им.

Мариола обаче, място не могла да си намери от безсилието пред смъртта. Накъдето се обръщала, все Лазар и се привиждал, все идвал, говорел ѝ насън, но тя нищо не чувала. Стопила се, съкрушила я болката, а и все Зара упреквала. Не могла да стопи, обаче, омразата в себе си. И тогава изрекла проклятието. Само един човек я чул – лудият Миро, братът на Лазар. Все около майка си се въртял като пумпал и повтарял всяка нейна дума. Говорел какво ли не. Хората обикновено не му обръщали внимание, но веднъж го чули да казва: “Заро, Заро, майка да станеш, чедо да оплакваш!“ Уж чужди, дожаляло им на хората, казали на баба Зара. Тя отишла на черква да моли попа да ѝ чете молитви за здраве всеки четвъртък.

Есента се родил татко, малкият Лазар, а Зара се омъжила за дядо Милан. Аз го помня, беше добър човек. Мариола скоро се споминала. Така и не разбрала, че има внук. А на баба Зара и дядо Милан се родили още две дечица. Проклятието не могло да ги застигне. Отраснали живи и здрави, но много тегоби срещнали, не е за разказване…

Но ние с моята госпожа изгубихме нашата дъщеричка Мая. Замина за Америка преди пет години, а миналата есен ни се обадиха за катастрофата. Била с приятеля си. И двамата ги няма вече. Остана ни само Александър, за когото ви разказах. Умно момче е той, а и момичето му е добро и хубаво. Затова ги мисля сега децата. Задомиха се, обичат се, но мислите ми са все със страха да не ги споходи беда.

Беше минал не повече от половин час, а имах чувството, че седим на моста много дълго. Почувствах се някак малка. В съзнанието ми препускаха спомени, чертаеха се непонятни досега връзки между събития, част от мене не беше тук, бях се пренесла в свят като приказка, където всяка дума и всяко събитие придобиваха сложни значения. Като тъкан, която въображението ми тъчеше и не можеше да спре. Знаех, че след този разказ, изговорен над преминаващата, смълчана вода, със семейството на Ненад няма да се случи нищо лошо. И съпругът ми мълчеше.

„Всичко ще отмине, Ненад.“ – казах. – „Ето, водата ще отнесе тази болка, ще видиш!“

Когато ни погледна отново, видях, че очите на Ненад бяха станали ясни и сини. В тях се забелязваха малки златисти точици, които ни се усмихваха…

СПОМОЩЕСТВУВАТЕЛИ
НА КНИЖКА 4 НА СПИСАНИЕ „ГОРГОНИ“

Валери Янчев

Виолета Тодорова

Владимир Илиевски

Владимир Цоневски

Димитър Стефанов

Димитър Тодоров

Йордан Златанов

Магдалена Чорбаджиева

Милен Люцканов

Стоян Богалинов

Яна Иванова

и други